SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HUMPHREDUM MILFORD

TITI LIVI

AB VRBE CONDITA

RECOGNOVERVNT
ET ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXERVNT

CAROLVS FLAMSTEAD WALTERS
IN VNIVERSITATE LONDINIENSI LITTERARVM CLASSICARVM PROFESSOR
COLLEGII REGIS LONDINIENSIS SOCIVS
COLLEGII PEMBROCHIAE OXONIENSIS OLIM SCHOLARIS

ET

ROBERTVS SEYMOUR CONWAY
IN VNIVERSITATE MANCVNIENSI HVMANITATIS PROFESSOR HVLMEIANVS
COLLEGII DE GONVILLIO ET CAIO CANTABRIGIAE OLIM SOCIVS
ACADEMIAE BRITANNICAE SOCIVS

TOMVS II. LIBRI VI–X

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
M D CCCC XIX

OXONII
Excudebat Fridericus Hall
Typographus academicus

141.34

PRAEFATIO EDITORIS

§ 35. VIX necessarium uidebatur hic iterum commemorare quae primo in tomo diximus. Volebam tamen te admonere, lector beneuole, hic primum uel in lucem uel etiam in contextum ipsum Liuianum productas esse lectiones non modo codicum Floriacensis, Bambergensis, Oxoniensis, Einsiedlensis, Dominicani, Agennensis; sed etiam codicis Thuanei, cuius sunt hi quinque libri quasi proprii (cf. §§ 22 et 36 (*h*)), nunc demum rationem in lectionibus constituendis habitam esse: praeterea lectiones codicum Medicei, Parisiensis, Harleiani, Leidensis a nobis stabilitas. His addendae sunt lectiones diu neglectae codicum Geleniano-rum, de quibus in § 42 pauca disseram; in his citandis, ne in errorem per Geleni incertam dictionem caderemus, uisum est ipsissimis eius uerbis uti (e. g. *antiquior lectio*, *sincera lectio*); nec iam, ut in citando Beato Rhenano, ex editione Drakenborchiana, sed meo ex exemplo editionis Frobenianae 1535, cuius editores erant Rhenanus et Gelenius; et ubi-cumque nihil nisi uoces 'ed. Frob. 1535' scripserimus, uelimus cognoscas lectionem ibi citatam tum primum quoad sciamus in illa editione prelo uolgatam apparuisse, sed utrum ex Geleni codicibus necne deriuata sit nos nescire.

§ 36. Pauca de nostris codicibus si referimus uel priori praefationis parti adiungimus, fortasse tibi usui erunt. Ex toto codicum nostrorum numero soli *MPDLAR* ad finem huius Decadis cursum tenent incolumes et integri:

(*a*) codicis Veronensis nihil post uoces *Latinorum Herni* 6. 7. 1 exstat;

(*b*) ex cod. Vormatiensi nihil, nisi uocem *discordiae* 6. 31. 6, post 6. 28. 7 citat Rhenanus (uid. § 42);

(*c*) codicis Floriacensis (uid. § 14) in hac parte perierunt duo folia 10. 34. 6—10. 39. 3 continentia;

(*d*) codex Upsaliensis (§ 15) ab uocibus *iure iurando* (10. 38. 9) usque ad finem Decadis huius in aeuo quod uocant medio periit; supplementum 'manu recentiore' scriptum est, quam *up* uocamus; sed ubicumque repperit Häggströmius *up* in hac parte libri a *PF* discrepare, contra cum *PF* consentire cod. Guelferbytanum XI saeculi, quem ille *G*, nos *Gb.* uocamus, lectionem huius codicis semper addidimus;

(*e*) cod. Bambergensis (§ 16) cum uocibus *agmine incide* (7. 17. 3) desinit;

(*f*) fragmenti Einsiedlensis (§ 18) ad 6. 36. 3 cursus finitus est breuis quidem sed non inhonestus;

(*g*) codicum Oxoniensis (§ 17)—id quod antea per neglegentiam tacitum praetermisi—et Harleiani (§ 20) scribae in priore pagina, quae 'recto' uocatur, ultimi sui quisque folii incepto desistunt, aratra opere in medio defixa relinquentes, ille ad litteras *adminiculi f* (10. 23. 1), hic sub finem Libri VIII ad uocem *scrittoꝝ* (sic);

de Harleiano illud quoque commemorandum est: in his Libris, VI, VII, VIII, minoris est auctoritatis quam in prioribus; profecto hic uidetur esse descriptus ex exemplari deteriore, simili uel eodem atque eo ex quo *TDLAR* orti sunt (cf. quae de *M* in §§ 39, 40 dicenda erunt, et de cod. Geleniano in § 42);

(*h*) codicis Thuanei (§ 22) post uoces *est ad plebem* (10. 46. 6) unum folium periit. De pagina illa quam siglo [*t*] notauimus (cf. § 22) quamque fortasse licebit Anglice 'a false start' uocare, aliquando aliquas uoces luce fauente ultra uocem *creat* (6. 1. 8) discernere potui. Hanc igitur paginam cum commemorauerit quidem Ioannes Dianu sed lectiones eius non dederit, quasi munusculum minimi ab eo

habitum grato animo excepi, neque ut spero sine emolumento (e. g. 6. 1. 2 adn. ad uocem *rarae*).

Si qui de nobis quis sit horum optimus codex requirere uelint, circumspiciendo ipsos de hac re iudicare iusserimus: nos trutinam praebemus aequam.

§ 37. Codicem Mediceum (§§ 9–11)—tantae est aestimationis—manu contrectare uix audeo; ueritati tamen cum debeatur plus reuerentiae, haec admoneam, ne maior illi fides quam in hac parte meritus sit habeatur. Primum recordandum est (cf. § 9) omnia ab lib. 5. 7. 7 usque ad 8. 14. 1[1] ab eo scriba quem Tertium uocauit Conway descripta esse; ex illo loco, primo paulatim, postea satis frequenter inuenimus menda omnium generum, inconsulto certe facta sed nihilominus ob incuriam neglegentiamque uituperanda, ut cito lectoribus apparebit quamquam omnia citare uix operae pretium esse nobis uidebatur; minoris est nequitiae quod hic scriba ex inscientia linguae Latinae si qua in margine scripta inuenerat omnia inter contextum inserebat; horum pauca lectionem alteram dederunt, e. g. *credebat Alibi cernebat* (6. 13. 3), plurima de rebus a Liuio memoratis summatim loquuntur.

§ 38. Huiusmodi uitii, innocui certe, si non et amabilis, omnia exempla[2] hic collegi, ueritus tamen ne beneuolentiae tuae iam diu adhibitae te, lector magnanime, paeniteat, si non etiam nostrae amplitudinis taedeat:

In 7. 3. 5 post *pangat*: *per quem mag. et quam ob causam clabus in capitolio uel cur parieti qui minnerue templum figeretur* (*cf.* 7. 11. 3).

7. 15. 2 post *feroces*: *increpatio dictator' tullium nominatim cientes cum in dextro cornu aduersum Gallos ambigue pugnaretur.*

Et in § 8 post *sacrauit* haec: *insignis et opulentus Sulpicii dicat de*

[1] *De summa . . . pro*, ut paginam quaternionis xxi ultimam compleat, largis interuallis extendit huius cod. Tertius scriba.

[2] Aliquando uerba, ubi ipse non plene descripseram, ex Alschefskio excepi.

Gallis triumphus aurum in capitolio saxo quadrato septum. Mox post *subactique sunt* (§ 9) haec: *hernici ac plaucio coñs. subacti*; deinde post *milites* (§ 10) haec: *mala pugna faui coñs. aduersum tarquinienses a quibus .cccvii. milites capti immolantur romani*; postremo post *facti* (§ 11) haec: *duę tribus addite ludi magni quos camillus uouerat redditi. petili. trī p̄l. rogatio patribus auctoribus nunc primum aduersum ambitum promulgatur.*

7. 16. 6 post *actus*: *priuernum marcio cōns deditur.*

Et in § 9 post *fecisset*: *prohibitum deinceps per trib. p'. leges in castris ferri* (sic quoque cod. Geleni).

7. 17. 2 post *uastauit*: *falisci et tarquinienses primo bello quod fanatico ambitu gesserant superiores uicti postea castris exuuntur.*

§ 6 post *pauorem*: *etruscorum omnium concitatio.*

§ 8 post *iussit*: *c. marcius utilius dictator primus ex plebe dicitur māg eque plebeium plaucium creat.*

§ 10 post *redit*: *interreges viii ne comitia per magistratus plebeios haberentur.*

7. 18. 5 post *accepissent*: *seditiones comitiales plebeium institutum erat consulem poscentes creari.*

7. 19. 2 post *uenisset*: *triumphus de Tiburtibus.*

7. 19. 10 post *indixit*: *manilius l. f. dictator creatur bello cerite.*

7. 20. 2 post *ueniam*: *legati ceritum erroris ueniam praecantur.*

§ 9 post *dedicata est*: *murri turresquae reparantur aedis apollinis dedicatur.*

7. 28. 9 post *redit*: *iuditia populi tristitia in feneratore set interregnum.*

8. 20. 3 ante *Quinctilibus* (et pro *Kalendis*): *quintīl quae nunc iuliae sunt coñss. magistrum inisse aducrsus tumultus gallici famam tanta cura exercitū esse conscriptum ut opifices etiam et sellularii centuriarentur.*

8. 23. 11 post *itaque*: *publilio philoni ad conficiendū cū palepolitanis bellū ꝓconsulare imperiū ꝓrogabatur* (cum Λ', Fragm. Haverk., Lov. 4).

9. 17. 7 post *Romanos*: *reb. si cum Alexandro foret bellatum.*

§ 39. Deinde grauioris momenti uitia commemoranda sunt: coniungit hic scriba diuidenda, coniungenda diuidit; uerba singula, totas sententias quasi laborem detractans uel dormitans uel huc illuc oculos detorquens modo praetermittit, modo bis, immo ter, describit; saepissime uocum uel caput uel finem uel medias partes abscidit, ut etiam Alschefski uir patientissimus sibi temperare non possit quin in adn. tom. 2, p. 172 scribat 'in *M*, sicut multae partes

huius libri (i.e. septimi), et hic locus (c. 12. 3) mendis quibusdam 'inquinatus est'—mitius sane quam res poscit.

Satis sint exempla quae hic profero, pauca ex multitudine [1]; sed si cui tantus amor etiam plura imbecillitatis humanae exempla sit contemplandi, editionem Alschefskianam consulat.

Inter omissorum uerborum exempla sunt haec: *in campo* (6. 20. 10), *sub* (8. 8. 10), *sc̄* (8. 16. 11), *Kal.* (8. 20. 3), *nulla re* (8. 22. 1), *uitam* (8. 32. 9); exempla duplicatarum litterarum sunt: *Praenestinis in his* pro *Praenestinis* (6. 28. 1), *Gallolos* pro *Gallos* (8. 17. 7), *recondita uitalia* pro *recondita alia* (8. 18. 7 [2]), *ex ea templo* pro *extemplo* (8. 18. 10); duplicatarum sententiarum uel uocum: *missa . . . permitteretur* (8. 14. 8), *exercitum . . . Auruncos* (8. 15. 3, ter scripta !), *profugosque . . . communisse* (8. 15. 4), *res ad interregnum rediit ab interregnum rediit ab interregno inito per quintum demum per regem* (8. 17. 4 et 5 sic scr.), *sotietati . . . Romanos* (8. 22. 7), *fuisse filium fuisse* (8. 33. 9).

Inter detruncationes et lacerationes omni immanitate barbariae patratas haec sunt: *ueri uident* pro *tueri uident* (6. 33. 9), *haud preta* pro *haud spreta* (6. 34. 5), *perirent* pro *aperirent* (6. 35. 3), *trabus* pro *magistratibus* (7. 1. 1), *abstrionibus* pro *ab histrionibus* (7. 2. 12), *recte dicant* pro *erectae micant* (7. 33. 10), *per galeam* pro *super galeam* et *lapsa* pro *elapsa* (7. 7. 9), *is* pro *dis* (8. 9. 1), *extremape* pro *extrema spe* (8. 17. 2); *haec dictas in* pro *haec dicta sint* (7. 13. 10), *ur* pro *urbem* (8. 12. 1); *mocunt* pro *mouerunt* (6. 5. 5), *plamina* pro *placamina* (7. 3. 2), *conati | sequibus* pro *conatis equitibus* (7. 7. 7), *dedicii(s)* pro *dediticii(s)* (7. 31. 4 et 9), *feroter* pro *ferociter* (8. 4. 12), *raonem* pro *rationem* (8. 15. 9), *ad trios* pro *ad triarios* (8. 32. 11), *tollerarem* pro *tolerare terrorem* (8. 39. 8), *resticrentur* pro *restituerentur* (8. 39. 13), *cent* pro *censent* (8. 21. 2).

Litterarum mutatarum uel corruptarum haec exempla sunt: *traxebat* pro *trahebat* (6. 8. 6), *que rendū* (pro *quaerendo*) *si neque ex eque spe pulissent* (pro *equis pepulissent*) *hostem aeque* (pro *neque*) *pedites* (7. 8. 2), *increbes lebat* pro *increbrescebat* (7. 12. 7), *quod olim putebat* (pro *pudebat*) *nunc gloriari licet* (8. 4. 3), *in terram tepilanos* pro *inter antepilanos* (8. 9. 14), *turbam* pro *turbans* (8. 26. 3), *cresces* pro *preces*

[1] Vix necessarium fuisset haec menda in lucem proferre, nisi aliquando quidam uanitatibus Mediceis instructi sincerum textum mutare ausi essent.

[2] Unde *letalia* Weissenborn; tantum relligio potuit suadere malorum!

(8. 32. 12), *prae* pro *irae* (8. 33. 15), *conquere et si qui* pro *coquere et sequi* (8. 18. 2); *ad bono* pro *ab nouo* (6. 3. 6), *profiterolebis* pro *profiteor plebis* (6. 18. 14), *addiffidaturos* pro *adfici daturos* (7. 20. 7); inter exempla uocum in uoces notiores productarum hae sunt: *religionibus* pro *legionibus* (8. 9. 4), *in dedicationem* pro *in deditionem* (6. 29. 8), *exercitus* pro *exitus* (7. 34. 4), *semenocturnas* pro *se Menturnas* (8. 10. 9), *instituta* pro *institit* (8. 38. 5).

Mendorum quae uix in unum uel in ullum numerum reduci possint haec sunt exempla: *omnium* pro *optimum* (6. 24. 10), *sedere* pro *secundae* (6. 25 3), *proelio* pro *imperio* (6. 35. 1), *scuta acutum cursu . . . subsistent* pro *scuta cum cursu . . . subissent* (7. 23. 9), *indigni rem eodem decore . . . raptus* pro *indigniorem eo decore . . . ratus* (7. 26. 2); *statius delegit ubcum* pro *statiuis delegit ubi cum* (7. 25. 13 et 26. 1), *refert* pro *ferent* (7. 36. 5), *numen neutro* pro *neutro* (8. 1. 4), *partemderetur . . . implebe* pro *portenderetur . . . impleret* (8. 6. 11), *Corneli qui ante* pro *Cornelio quia ne* (8. 23. 13), *euuignari* pro *seu ignari* (8. 36. 2), *ultissimus* pro *ultimus* (8. 36. 8).

Quid si nullus alius codex nobis exstaret? Talia legenti in mentem aliquando uenit codicis Puteanei (Liv. XXI–XXX) scribae ubi pessime errat; aliquando Floriacensis (e. g. in libb. IX et X); errores sunt generum eorum quae alios errores etiam ipsis peiores generent et in quibus 'emendandis praestantium uirorum' ut ait Walchius 'acumen elaboret', ne dicam debacchetur.

§ 40. Fortasse tamen nimis seuere miserum illum 'Tertium' tractaui: in culpa non est is solus, ut puto; postquam enim ad opus rediit Leo Diaconus[1] (8. 14. 1) nonnulla prioris mali supersunt uestigia, certe usque ad finem Libri VIII; et postea in Libro IX haud minus undecim clausulae longiores sunt omissae, ut haud sciam an in his libris prior scriba qui unciale exemplar descripsit plus reprehendendus sit quam nostri Leo et 'Tertius'. Certe eorum exemplar partim, ut et Harleiani, fit deterius, partim tam male scriptum erat ut nonnunquam uix legi posset; certe saepe multum laborat Leo, uix cursum regit; nec mirandum est—incertum utrum ob multitudinem marginalium an ob

[1] Vt quidem de scripturae genere nos collegimus (§ 9).

neglegentiam prioris scribae an et ob suum taedium[1]—si aliquando menda habet, si aliquando errat, si ignorat (e. g.) ubi in textu clausulae illae 9. 4. 12; 5. 6; 6. 12; 9. 17 reponendae sint,—etiam Palinurus ipse diem noctemque discernere neget posse caelo adeo obscurato (cf. 9. 7. 2 adn. ubi marginalibus operam dando uoces in contextu ipso neglegit). Praecauendum est igitur ne in his partibus auctoritate Medicei, tamquam si esset eadem ac in prioribus, abducaris; ueritas enim Liuiana non per unum codicem sed per multos inuestiganda est.

§ 41. Postremo de Mediceo illud commemorandum est, nequis inconsultus abeat sedemque Sibyllae oderit: in duobus locis casu quodam archetypi quo Medicei scriba usus est folia aliquando sic conturbata sunt ut hunc ordinem acciperent:

(*a*) In quaternione octauo decimo p. 14,[2] col. 2 sub fin. post uoces *impromptus quod* (7. 4. 6) continuo sequuntur *caeperent* (sic) *signum* (c. 14. 8) usque ad *oraque litores* (sic) *an* (c. 25. 4 quod in quat. xix, p. 7, col. 2 incidit); post quae continuo sequuntur uoces *naturae damnum* (c. 4. 6) usque ad *quam ab se ac* (i. e. syllabam primam uerbi *acciperent* c. 14. 8); ubi sic ad p. 16, col. 1 quaternionis eiusdem peruentum est, rectum cursum tenet narratio ab uocibus *tiatis laurensque* c. 25. 4.

(*b*) In quaternione uicesimo tertio p. 15, col. 1 post uoces *ea legatione Papirius* (9. 14. 2) scripta sunt *uim Samnis potitur* (c. 22. 11) usque ad *etruriae amici* (c. 40. 20; quatern. xxiv, p. 14, col. 2); post quae sequuntur uoces

[1] Longo labore certum est defetisci saepe scribas; aliquot clausulas, id quod antea raro fecerat, in libris ultimis praetermittit Parisiensis uir summa constantia; opere uix gratissimo confecto exclamat scriba noster Agennensis 'deo gracias Amen'; et Floriacensis in ultima pagina scribit 'Alleluia all'.

[2] In hoc codice paginae non indicantur.

audita perīnde (c. 14. 2) usque ad *plistica per* (c. 22. 11); sic scriba aduenit ad quatern. xxv, p. 6, col. 2 ubi demum uocem *amici* interruptam complet *tiam petentibus* (c. 40. 20) scribendo.

Has mutationes lector nescioquis saeculi tertii decimi notauit. Si coniecturam licet facere, diuinare audeamus in Libro VII unum quaternionem uncialibus litteris scriptum fere octodecim milia litterarum continentem post alterum quaternionem transpositum esse, i. e. hoc ordine *y x* pro *x y*: in Libro IX similiter; sed hic mutatos tres quaterniones hoc ordine: *y z x* pro *x y z*; et uideri unumquemque quaternionem continuisse plures litteras in hoc posteriore libro quam in priore.

§ 42. *De codicibus Geleni.* In paranda editione altera Frobeniana (1535) Rhenanus Libros I–VI recognouit, Gelenius VII–X; in Libris I–V saepissime citat Rhenanus uel uidetur citare codicem Vormatiensem uel Borbetomagensem (uid. praef. nostram, § 12). Ter in libri sexti adnotationibus suis alterius codicis Vormatiensis mentionem facit: primum in 6. 1. 2 'illam lectionem' inquit 'in altero exemplari, quod nobis ex Vuormacia communicauit Dn. Reinhardus à Rietpur, primarii templi Decanus, . . . quidam dispunxerat'; mox in 6. 1. 11 'in altero exemplari manu scripto'; deinde in 6. 5. 8 'in altero codice'; et in 6. 20. 12 utriusque codicis mentionem facit 'ex uoluminibus manu scriptis antiquius habet et emendatius', iterum in c. 22. 7 'in antiquis libris'. Quando tamen hunc alterum codicem acceperit non dicit; conicere licet Rhenanum eo ipso tempore accepisse quo librum sextum castigabat.

Nemo est hodie quin aeque intellexerit ac Rhenanus ipse quantam auctoritatem et ex uetustate et ex uirtute sua habuerit Vormatiensis et fortasse ille alter codex. Aequalibus quibusdam et aemulis deteriores suos obstinate complectentibus exclamat Rhenanus: 'peruicacibus nihil satis-

facit et nihil intelligunt stupidi'; alias 'quis hic non clamat in professores quos exemplaria uetusta consulere piget ac pudet?' Agitur tamen utrum hos tales codices Gelenio Rhenanus reddiderit an alios.

Vltima adnotatio Rhenani ad *satis scire eum esse* (6. 28. 7) facta est uel potius, ut uidetur, ad *discordiae* (6. 31. 6 ubi uide sis adnotationem meam). Libri septimi ab initio opus excipit Gelenius; is nihil de mutatis codicibus monuit sed in citando similibus uerbis quibus Rhenanus utitur; citat enim 'uetustos codices', 'antiquam lectionem', 'exemplaria scripta', 'exemplaria Germanica', 'sinceram lectionem', ut uix quisquam lector ingenuus et animi simplicis possit dubitare quin Gelenius eisdem ac Rhenanus in Libris I–VI usus sit. Et si quibus aut minoris esse auctoritatis et minus distinctae uirtutis quam Vormatiensis aut a Mediceo latius differre uidentur codices Geleniani, recordandum est primum quae de Mediceo ipso supra dictum est et de aliis codicibus huius Decadis quantum a se in diuersis partibus operis discrepent (§§ 37–40). Cur igitur miremur si codices Geleniani alium saporem praebeant ac codices Rhenani? mihi tamen, confitebor enim, ex indiciis quae parcissime dedit Gelenius et ex silentio eius iudicanti, uidentur plerumque easdem uirtutes, sanitatem et fidelitatem, quas in Oxoniensi nostro inuenimus, praebere, et eodem more ac Vormatiensis et Mediceus et Oxoniensis nunc huic nunc illi familiae codicum adpropinquare nullius addicti iurare in uerba magistri (uid. praecipue 9. 5. 10).

Hucusque rem examinaueram per testimonium rerum internarum (si hac locutione uti licet): ad testimonium externum et uerba ipsa Rhenani (ed. Frob. 1535, p. 6) et Geleni (id. p. 5 et Drak. vii, p. 273) cum iterum post aliquot annos conuersus essem, melius uidebatur quae ad rem pertinent plene subiungere.

Primo Rhenanus 'exemplar primae decadis' inquit

'primis duobus ternionibus carebat. . . . Idem scelus et ſine uoluminis commissum'. Vbi obserues sis illa 'primae decadis' et 'idem scelus'; de quibus postea.

Deinde ait Gelenius in praefatione sua 'Primum uir acerrimi iudicii Rhenanus, diligenti habita per collegia simul et coenobia conquisitione, geminum exemplar omnium qui extant Liuii librorum, excepta dimidia Decade tertia [1], sibi comparauit: eo consilio, ut praelucente antiqua lectione, facilius mendarum tenebras discuteret. Quis enim non uideat, ubi uetera archetypa tam inter se consentiunt, quam a uulgatis editionibus dissonant, multo quum expeditius tum certius sinceram lectionem restitui posse? atq' ita bonae partis Liuiani operis collationem ac castigationem quam accuratissime peregit. Reliquum pari cura, ne dicam religione, atq' eorundem exemplarium ope, ipse confeci'.

Contra Drakenborchius (vii, p. xxxv) negans eosdem esse codices Rhenanianos et codices Gelenianos 'Rhenanum confitentem' inquit 'audiuimus, Vormatiensem codicem non tantum in initio sed etiam in fine mutilum fuisse. Per finem autem codicis intelligo ultimam partem libri sexti, quia Annotationes Rhenani ultra caput XXVIII [2] eius libri non procedunt. Certe per ea uerba partem postremam libri decimi Rhenanum indicare uoluisse ideo uerisimile non fit, quoniam Gelenius ad Lib. X, cap. 45 (quod est antepenultimum eius libri) § 11 *exemplarium ueterum* scripturam proferat: ex quo probabiliter colligo, neutrum eius codicem a fine mutilum fuisse, et hinc alterutrum eorum Vormatiensem esse non posse'. De quibus breuiter Madvigius (*Emend.* p. 24, adn. 2) [3]: 'eodem codice in Libris VII–X Gelenium subinde usum esse non potest praefracte negari.' Certe; sed quid respondeatur de uerbis illis 'in finem

[1] Certe in animo id habet quod cod. Spirensis libb. XXVI–XXX continet sed non libb. XXI–XXV.

[2] Potius c. 31, uid. supra.

[3] Alteram editionem *Emendationum* semper uelim intellegi.

mutilum fuisse' non facile apparet. Cum tamen Rhenanus dixerit 'primae decadis', nonne multo ueri similius est finem uoluminis fuisse finem non libri sexti sed decimi? cuius decadis nullos libros excipit Gelenius sed plane adfirmat geminum exemplum habuisse Rhenanum; nec necesse est putare cum 'idem scelus' dixisset indicare uoluisse uolumen duobus ternionibus ut in initio sic in fine carere; licet putare Rhenanum uidisse modo aliquid in fine periisse sed non ad amussim praescripsisse quantum periisset. Neque uero mirum est si nihil post c. 26 (uel c. 31) citauit; uix enim quisquam in his capitibus adnotationes exspectabit nisi fortasse ad c. 37. 8 ubi Rhenanus duas lectiones nouas in textum duxit. Etiam si quid uoluisset citare, cur non, altero deficiente, altero codice usus esset? an huic quoque finis libro defuit? Sequi uidetur aut nihil, ut saepissime alibi, quod citare uoluerit habuisse aut casu nescioquo adnotationes non finitas reliquisse.

Difficilius mihi uidetur praetermittere—quamquam praetermittit Drakenborchius—uerba illa ipsa Geleni 'eorundem exemplarium ope ipse confeci'. Equidem diuinare non possum cur plura quisquam requirat; nihil tertium est, aut falsa dicebat Gelenius aut uera. Certe credere maluerim Gelenium cum 'sinceras lectiones' tum fidem sinceram praebuisse. Quodcumque iudicium de hac re factum erit nemo non Drakenborchio nunc consentiet dicenti (vii, p. xxxvi) 'his auxiliis nisos Rhenanum et Gelenium egregiam Liuio opem tulisse'.

§ 43. *De forma codicis uel codicum unde nostri generati sunt.*

(*a*) In hac parte operis duo cola omisit cod. Veronensis: unam litterarum xxii *et ipsos bellum molientes* (6. 2. 14), i. e. (ut uidetur) unam lineam, alteram litterarum lxiii, *ex ferocibus . . . Roma* (6. 4. 5), i. e. lineas tres si unicuique litteras xxi tribuas; in Veronensi ipso, ut in praefatione nostra (§ 7) monuimus, lineae nunquam xxii litterarum magnitudinem excedunt, rarius minus xvi habent. Ergo uix dubi-

tandum est quin Veronensi ipsi similem habuerit formam exemplar eius.

(*b*) Inter uirtutes, ut ita dicam, codicis Oxoniensis numerandae sunt duae omissiones: *ex pollia tribu candi* (8. 37. 12) et *quam tribunis militum* (8. 31. 6): ex illa omissione non solum una causa corruptelarum loci ipsius in cdd. nostris exstantium apparet, sed etiam, praesertim cum haec altera omissio[1] coniuncta sit, datur quasi clauis qua secreta quaedam reserentur antiquitatis. Dum enim quaero admonente Alberto Clark, amico doctissimo, quali forma fuerit codicum nostrorum exemplar, ecce ante oculos prodit plena luce manifesta: in neutro loco est litterarum similitudo illa quam Clark ὁμ. uocat; casu simplici omissae sunt xviii litterae; tot litteras igitur uidetur cepisse una quaeque linea codicis uncialis unde uel *O* uel exemplar eius descriptum est; codicis autem in duabus columnis scripti (cf. e.g. cdd. illos Liuianos Puteanum, Veronensem, Fragmenta Romana ab Vatasso edita). Ex aliis eiusdem generis indiciis idem uidetur uerum de ceteris codicibus: in 9. 34. 4 *haec quae fenebres leges* ab *M*, in 10. 35. 17 clausula *segniter arma capit* ab *MP* uidetur esse omissa ex illa causa quam uocat Clark[2] 'the coincidence of ὁμ. with line-division'; idem uerum erit de clausula *istinc signa canent* (7. 40. 10) ab *PFUpO* praetermissa, et de clausulis *dictatoris repente strepitus ante curiam* (litt. xxxvi) ab *HTDLA* (8. 33. 4), fortasse etiam de longiore illa omissione *tumulis . . . exercitum* (7. 24. 9) litterarum lxxv, linearum sc. iv, ab *MHTDLA*. Ergo uix dubium esse potest quin omnes codices nostri unum eundemque archetypum habuerint, et omnia fere haec cola aut iam antea ex contextu uncialis archetypi codicum nostrorum exciderint aut a pluribus descriptorum unde nostri originem habent sint omnino omissa. Eodem ferunt omissa alia in singulis

[1] Sic etiam litteras xxxii, fortasse duas lineas (7. 11. 10), omittit *O*.

[2] *Descent of MSS.*; cf. Havet, *Manuel de critique verbale*, p. 200.

codicibus uel familiis codicum: e. g. *quidquid ipsi fuerimus* (7. 30. 18, litt. xx) ab *M* omissa; *proelia . . . feminarum* (10. 28. 4, litt. liv, i.e. lineae iii) ab *PFUp*; *imposito . . . Romam* (9. 24. 14, litt. xxxvi, i. e. lineae ii) ab *DLA*.

§ 44. Si igitur quae de numero litterarum in unaquaque linea iam statui uera sunt, tum uidetur ueri simile in uerbis in 10. 14. 6–10 *adoriri . . . loco moueri* ab *PFUp* omissis alteram archetypi eorum paginae columnam periisse[1]; constant enim ex litteris paene DXXII, sc. xxix lineis xviii litterarum, quamquam certe non adfirmo numerum litterarum in tot lineis nusquam uariatum esse. Tamen pro certo adfirmari potest exemplar commune nostrorum codicum forma fuisse simili ac Veronensem et Puteanum et Vatassianum.

Haec de communi omnium nostrorum parente ipse statui posse conuincor: aliis curae sint de uniuscuiusque origine inquisitiones.

§ 45. Hac ratione fretus qualem formam in communi hoc exemplari loci aliquot habuerint repraesentare iam conabor et inde qualia nostri uel eorum praecursores, ut ita dicam, describenda habuerint.

(*a*) Locus quem primum elegi simplex est (9. 46. 7–9), sed scribae ad finem operis adpropinquantes iam satis fatigati erant:—

TEMPLV̄

DEDICAREITAQ.EXAUCTOR
ITATESENAT'LATVMADPOP
VLVMESTNEQVISTEMPLV̄ } om. *PFUp* et fortasse Medicei parens
ARAMVEINIVSSUSENA
TVSAVTTRIBVNORVM

[1] Paginam exemplaris, ut iam pridem cognoui, amisit Put. ad 27. 2. 11; sed paginam linearum numero plurium; nam hic omissae sunt litterae MCXX i.e. xxxi (uel xxx) lineae, duae columnae. Etiam parenti Spirensis lineae xviii litterarum erant. Iam eidem rei studium dat non infeliciter Otto Rossbach (*Berl. Phil. Woch.*, Oct. 1916).

PLEBISPARTISMAIOR
ISDEDICARETHAVDME
MORABILEMREMPERSE
NISIDOCVMENTVMSIT
ADV'SVSSVP'BIAMNOBILIV̄ } om. *F* } om. *T*
PLEBEIAELIBERTATIS
REFERAMADCOLLEGAM
AEGRVMVISENDICAVSA
FLAVIVSCVMVENISSET
CONSENSVQVENOBILIV̄

(*b*) At maioris momenti est alterius loci instauratio quem temptaui; nam in 8. 31. 5–9 nemo editione Zingerleiana usus quantum ulcus decenter coopertum subteriaceat ipse discernere potest; re uera incedit per ignes cineri doloso suppositos. Si oculis repraesentamus imaginem inferioris partis paginae in archetypo quo usi sunt nostri, intellectu facilius erit qualem in modum corruptela euenerit:

SVP
PLICIVMMAG.EQVITVM
h.d. INFESTIOREMQVAM
TRIBVNISMILITVMQVAM om. *O*
CENTVRIONIB'QVAMMI
LITIB'ESSESIPOSSETIN
OMNESSAEVITVRVMFVIS
SEQVIAIDNEQVEATINVN
VMSAEVIREETENIMINVI
DIAMTAMQVAMIGNEMSVM
MAPETEREINCAPVTCONS
ILIIINDVCEMINCVRRERE
SISESIMVLCVMGLORIA
REIGESTAEEXTINXISSET
h.s. TVNCVICTORIVELVTINCAPTOEXERCITV
MINETVR NEQVEILLVMMAG.EQVITVM om. *PFUp*

(uoces *dominantem etc.* secutas esse conicio in proxima columna uel pagina.)

uoces *tunc uictori minetur neque illum mag. equitum* ab archetypi scriptore praetermissae sunt et ad imam paginam postea in eum modum, ut equidem conicio, additae sunt. Has autem uoces interpretati sunt aliter alii scribae nostri uel eorum quos uocamus praecursores:

(i). recte omnia restituit *O*, uir perspicax; idem tamen casu quodam naturali uictus, postquam uocem *extinxisset* descripserat pergit iterum excipere *tunc uictori* (*uictorem*) tamquam lineae iuxta adstantis partem:

(ii). recte quoque restituerunt *HTDLA* uoces *minetur . . . equitum*, uoces tamen *tunc uictori* (*uictorem*) tamquam lineae praecedentis parte reliquerunt:

(iii). uoces *tunc uictori* (*uictorem*) cum linea *uelut in capto exercitu* coniunctas in locum suum ut credebant reposuerunt *MPFUp*:

(iv). uoces *minetur . . . equitum* post *extinxisset* descripsit *M*, prorsus neglexerunt *PFUp*.

(v) Manet una difficultas; scribae sine dubio incerti fuerunt; in primo loco (post *equitum*) scribit *O tunc uictori*; sed in secundo (i. e. post *extinxisset*) *tunc uictorem MPFOHT*; *tunc inuicto rem Up*; *tum uictoꝝ DLA*; *tunc uictore Lov.* 2; ut putare liceat litteras *-ori* male scriptas esse uel cum uoce *uelut* implicatas.

(*c*) His igitur exemplis freti confidenter ausi sumus ad 9. 5. 10 lectionem Gelenianam iterum in textum reponentes Liuio ascribere tamquam ex duabus lineis constantem:

arma nequiquam | uires nequiquam

Hic breuissimae quidem lineae uidentur nisi meminerimus litteras unciales N V M spatium unamquamque sibi duarum fere litterarum postulare (qua de causa uocem *sibi* cum Alschefskio non iterauimus); harum linearum alteram con-

seruauit in margine *M*, utramque ut uidetur in codice suo inuenit Gelenius.[1]

(*d*) Eadem quoque ratione usi quinque lineas partim ab grammaticis Donato et Probo citatas recte Liuio ad 9. 40. 3 reddidisse credimus:

⟨HISVAGINAEARGENTEAE
BALTEAARGENTEA⟩AVRA
TAEVAGINAEAVRATABA
LTEAILLISERANTETEQVO
RVMINAVRATATAPETA
HISDEXTRVMCORNVDATV̄

(lineae 1–5: lineae in archetypo Nicomacheo amissae)

Credimus lineas 1–5 in nostrorum exemplari per ὁμ. uocis HIS omissas esse; uoces *his* . . . *argentea* audacter suppleuimus.

§ 46. Postremo hanc regulam nostris emendationibus iam antea in hoc tomo excogitatis cum adhibuissem, e.g. *in conspectum omnium* (8. 18. 9) ubi ordinem lineae unius mutare ausi eramus; *ordo* . . . *habebat* (8. 8. 4) ubi tribus lineis mutatis medelam loci iam reppererat Conway; 9. 19. 4 ubi lineam unam *Ausones Hernicosq.* addendam uelimus; sic quoque 4. 2. 4 (10), ubi sententias iam transtuleramus, cum nos repperissem octo lineas ab altero loco in alterum mouisse; tantam inde confirmationem accepimus ut in audacia nostra duremus.

Hanc rationem ad locos nonnullos decadis tertiae iam adplicaui.

§ 47. Inter alia indicia (cf. signum ambiguum § 33 (*c*)) quibus glossemata detegi uel suspiciones confirmari possint, numeranda est formae in codicibus uariatio quae

[1] Iam in marginem nostrorum exemplaris hae uoces uidentur excidisse; huius exemplaris scriba alio usus erat pauciores fortasse in unaquaque linea litteras habente; cf. Clark, *Descent of Manuscripts*, e.g. p. 124.

ipsa ex forma decurtata glossemati propria et a scribis uarie intellecta uidetur esse exorta; interdum sed rarius forma ipsa decurtata in codices inculcata est: sic ad 10. 37. 2, id quod sine dubio ex margine exemplaris sui collegit, *numeros caesor.* scripsit *P* (*numerus caesorum* P^2 uel P^3): hac ratione usi suspicamur uel etiam antea ex aliis causis suspecta seclusimus *iuuentutem* 6. 7. 1 (*iuuentum M*), *censor* 7. 22. 10 (*censore M* uel M^1A), *coetus* 7. 25. 7 (*coetsu H*, *coetu TD*, *caetu L*), *hostia* 8. 10. 12 (*hostiam Up*), *alius* 9. 3. 1 (*alium M*), *Romanos* 9. 3. 6 (*romanum TDLA*), *Romana* 9. 36. 8 *q. v.*; adde *magnificentia* (uel *-ae*) 1. 55. 9.

§ 48. Simile sed subtilius corruptionis genus ex studio quodam architectonico, ut ita dicam, scriptoris uel lectoris saepe oritur: cum fragmenta aliqua uocis iam in textu inculcata uel abbreuiationem aliquam parum intellectam inuenerant, studebant nonnulli in his fundamentis aedificare, unde in textu persaepe apparet monstrum aliquod informe et horrendum; qua de causa potissimum si de nulla alia corrector secundus codicis Puteani reprehendendus: e. g. ex *pacto P naupacto* facit P^2; ex *terrase P* (i.e. *terras*^{e} 21. 30. 2) *terras eas* P^2; ex *medium am uallem P* 22. 41. 7 [1] (i. e. *medium*^{am}, ut scite coniecit Madvig) *medium amnem uallem dett.*; ex *soc* 27. 25. 3 facit *sociis* Spirensis; ex *ae P* (pro *aeuo*) 29. 8. 9 *aetate* P^2 non male sed non recte; et sescenta alia nec omnia detecta e. g. *portas* 26. 31. 3 pro, ut iampridem credo, *por* i. e. *populo romano*; *dextrore P* (pro *dextro* 22. 46. 7) *dextrum regebat A*.

In codicibus huius Decadis idem studium architectonicum apparet, fortasse minus acre, certe minus euidens: e. g.

[1] Huius codicis dittographiae quae uocantur nobiles sunt; intra breue spatium sex, fortasse septem, quasi in terrenis saxis bestiolae concretae, uideri possunt (21. 16. 8–17. 3).

ad 8. 38. 6 ex *annis* (pro *samnis*) *annisus* aedificauit *Up* (alterum Pu[t].[2] appellares): ex *am̄* (pro *a M.*), *amen F*, in rebus diuinis quam in Liuianis sollertior. idem *serunt* 7. 28. 1, ex *ser̄.* (*seruius*) facit: ex *rentur* 3. 3. 5, *uiderentur* aedificauit *Ver.*: et ex *p̄* 10. 46. 5, *praeda* sibi finxit *up.*

Et hac arte gloriatur *Pal.* 2 cum expandit uoces *quam nemo sic* (uid. 7. 1. 8), neque prorsus hodie neglecta est ars.

Manet ut administratoribus fideicommissi Irelandiani Oxoniensibus grates debitas referam, qui Franciam et Italiam saepe proficiscenti neruos quasi itineris pecuniis erogandis bis suppeditauerunt; Falconerio Madan Bodleii bibliothecae custodi, nec minime Henrico Omont et Leoni Dorez, illustrissimis Parisiensibus, Patri Reuerendo Ehrle, iam deplorando, et Professori Rostagno, Italis clarissimis, et ob alia officia et ob facultates extraordinarias legendorum codicum aliquotiens benignissime datas; tum quoque Aemilio Thomas, professori illi Lillensi, humanitatis nostrae collegae, operis nostri amicissimo adhortatori; et doctis uiris P. J. Enk, gymnasii Leidensis praeceptori. Stäub, Einsiedlensi iam bibliophylaci, Waltero Ashburner, Clarae M. Knight, alumnae et collegae, qui in nonnullis locis, ubi adnotationes nostrae deficiebant uel dubiae erant, de codicibus Leidensi, Einsiedlensi, Florentinis, Parisinis confirmationem uel supplementum beneuolentissime dederunt.

Iterum Gulielmo Lendrum gratiam habemus et agimus ob eandem operam quam antea in schedis perlegendis benignissime redditam; iterumque cum correctoribus preli Clarendoniani tum prelatoribus ipsis multum debemus.

C. FLAMSTEAD WALTERS.

Dabam Londinio
Kal. Octobribus 1918.

CORRIGENDA ET ADDENDA IN TOM. I

viii *adn.*: *lege* occuluerit *et ubique in praef. nostra* loci *uel* locos *pro* loca

x *l.* 1 : *post* 4. 32. 1 *adde*: *et* 7. 18. 1

x adn. 1. *Perscrutato hoc editionis Gruterianae exemplo* (*quod iam feliciter penes se habet Walters*), *inuenimus ei tomi parti quae Vallae, Sabellici, aliorumque commentarios adhibet praefixam cum titulo paginam quae Francofurti anno 1607 librum editum esse docet.*

xiii *l. ult.*: *lege* XII–XIII *pro* XI–XIII

xiv § 9 *ad fin. adde*: cf. Sid. Apoll. *Epp.* v. 15 (*ad Ruricium*), *ubi commemoratur hic mos dictandi libros* (*quem locum benigne mihi indicauit frater patruelis Martin Conway Eq.Aur.*)

xviii § 14 : *de monasterio Floriacensi* (‘*Sancti Benedicti*’) *citandi erant Frigell, Collatio p.* 8 *et Traube, ut ad p.* xxv *adn.* 1

xxi § 17: *adnotandum erat huius codicis Oxoniensis mentionem primum factam esse, quoad adhuc inuenimus, a Twissio, editore Oxoniensi, anno* 1841, *Tom.* iv *p.* 438

ib. l. 9 *pro* amisit *lege* omisit, *nam in recto folio medio hic codex subito desinit*

xxii *l.* 4 : *lege* Claromontano

xxv *l.* 9 *ab ult.*: *pro* m- *lege* -m-

xxv *adn.* 1 *ad fin.*: *lege* 401 *pro* 425

xxvi § 22 *de T et* [*t*] *iam plura uide in* VI. 1. 1 *adn.*

xxxii *l.* 3 *et ubique*: *lege* Agennensis

xxxiv *l.* 9 : *lege* nos *pro* nobis

xxxv *l.* 17 : *lege* docti plerique

xxxvi *l.* 7 *ab ult.*: *lege* primas *pro* primae

xxxviii § 33 (*k*) : *lege* illud ¹, *non* illud ‘

Praef. 1 : *exemplis transpositionis adde* 8. 8. 4 *adn.*

Praef. 5 : *exemplis glossematorum uarie inculcatorum adde* 4. 31. 9 ; 10. 13. 10 ; 10. 37. 15

Praef. 9 *adn.*: *locus* 4. 38. 2 *pro Gronovio cum* 7. 15. 4 *citandus erat, non contra eum cum* 3. 40. 8 ; *omnino difficile est discrimen*

1. 1. 4 *adn. ad* maiora *adde* : *cf.* 9. 45. 5 sub specie infidae pacis, *cum* 1. 9. 13 *et* 9. 9. 2 *adn.*

1. 5. 6 *adn. adde*: eo demum *Weissenb.*, *non male*

1. 7. 5. *adn.*: *exemplis signi dubii fideliter descripti adde* 9. 32. 8 ; 10. 20. 5 ; 10. 22. 1 *et* 6 ; 10. 23. 5 ; 10. 33. 4

1. 7. 7 *adn. ad* morte] : *pro* morte *citanda erant* 8. 10. 4 *et* 38. 58. 6 ; *pro* mortem 2. 7. 8 ; 3. 50. 8 ; 26. 25. 14 ; 31. 18. 6

1. 9. 13 *adn.*: *post* initia *adde* : *et* 9. 45. 5 ; 9. 9. 2 *adn.*

CORRIGENDA ET ADDENDA

1. 14. 7 *adn.* : *pro* perempti *lege* interempti
ibid. : *exemplis adiectiui adiectiuo paene aduerbii more copulati adde* 1. 25. 1 (feroces . . . pleni) ; 6. 23. 3 ; 7. 39. 14 ; 10. 20. 8 *et* 10 ; 10. 29. 7
1. 17. 1 : *nunc* magno opere *cum F legendum nobis uidetur, cf.* 9. 33. 8 *adn.*
1. 39. 1 *adn.* : *pro* '*hic defit*' *lege* '*hic deest*'.
1. 39. 4 *adn.* : *ante* cum Lendrumio *adde* 9. 1. 4 ; 10. 42. 7 *et*
1. 41. 1. *adn.* : *exemplis praesentis ut uidetur, in uerbi* iacio *compositis in* -iecit *desinentis adde* 8. 8. 4 *et* 10. 37. 15
1. 49. 7 : *exemplis glossematorum cum littera capitali in contextum inrepentium adde* 10. 11. 4 (*D*)
1. 52. 4 : *pro* in ea foedere *lege* in eo foedere
2. 1. 5 *adn.* : *pro* 9. 8. 17 *lege* 9. 18. 17 ; *et adde* : *contra* 9. 15. 7 (*ubi* pignora)
2. 10. 6 *adn. l.* 3 : *pro Hae tres lege Has tres*
2. 14. 4 *adn.* : *pro* 6. 37. 6 *lege* 6. 37. 5
2. 17. 4 *adn. ad* relatus *adde* : *cf. c.* 20. 9
2. 19. 5 *adn* : *exemplis corruptelarum huius generis in Casu pronominis* ipse *adde* 4. 51. 8 ; 6. 37. 3 ; 7. 4. 3 ; 10. 36. 7
2. 29. 12 *adn. ad* uiolarit *adde* : *cf. etiam* 9. 42. 3
2. 32. 10 : *emendationem suam iam optime tutatur Walters citando Cic. N. D.* 2. 54. 135 in stomachum inlabuntur ea quae accepta sunt ore.
2. 45. 16 *adn.* : *in linea ultima pro* '*sci*' *lege* : *sic*
2. 53. 6 *adn.* perpelii : *in parenthesi pro* perpēli *lege* perpeli
2. 56. 7 *pro* [in] accusationem *lege* incusationem *ut optime conicit* (*litteris ad nos anno 1914 benigne scriptis*) *J. W. Mackail*
2. 56. 12 *adn.* : *post* 4. 51. 8 *adde* : *etiam* 2. 19. 5 *adn. cum Addendis* [*u. sup.*]
2. 65. 6 *pro* ui summum *lege* in summum
3. 7. 6 *adn.* : *exemplis cognominis* Rutulus *adde* 10. 37. 10 ; 10. 47. 2
3. 10. 5 *insere sis adn.* : insequenti] *u.* 6. 21. 1 *adn.* ; *idem inserendum est ad* 4. 12. 1 ; 4. 23. 1 ; 5. 45. 8
3. 10. 6 *adn.* : *post uoces Edd. uet. aliq. adde* : (*cf.* 7. 28. 7)
ibid. : *pro* 10. 7. 8 *lege* 10. 31. 8
3. 21. 6 *adn.* : *exemplis Imperatiui rhetorice usurpati adde* 3. 11. 13 ; 3. 45. 7 *et* 9 ; 3. 68. 7 ; 4. 49. 15 ; 7. 40. 12
3. 24. 4 *adn. ad* mensum : *adde* : *cf. c.* 25. 4 *et* 9. 33. 6 *adn.*
3. 25. 4 *adn. ad* mensum : *adde* : *cf. c.* 24. 4 *adn.*
3. 30. 1 *adn. adde* : *de Liuio a Fastis Capit. discrepante cf.* 9. 23. 9 *adn.* ; *idem inserendum est ad* 4. 20. 8–11 ; 4. 23. 2
3. 35. 5 *adn. ad* Iciliosque] : *pro* iciliosque *H lege* siciliosque *H*
3. 37. 2 *adn.* : *exemplis particulae* ne *uel* ut *fatorum uel deorum consilium interpretantis adde* 6. 22. 6 *et fort.* 10. 8. 6
3. 43. 7 *adn.* : *lege* pessima
3. 45. 4 *adn. adde* : *cf. c.* 54. 11 *inf.*, *et* (*contra*) *c.* 57. 4
3. 47. 7 *adn.* : *exemplis formae* promiscuus *adde* 10. 41. 3 *et* (*UpO* D^3A^2) 7. 1. 6 ; *et ad fin. adde* : *sed* promiscum *in* 7. 1. 6 *MF?B HTDLA*

CORRIGENDA ET ADDENDA

3. 51. 7 *adn. ad* quieuit] *post* '*uoluit scriba* quieuit' *adde* : *cf.* 8. 36. 6 circū *pro* circuit
3. 52. 3 Ficulensi] *lege cum O* Ficolensi, *et uide It. Dial., p.* 335
3. 61. 1 : *post* pugnare *pone* , *non* :
4. 2. 10 *in linea ultima lege* amplioremque
4. 6. 2 *adn.* : *parenthesis de Lindsaii sententia cuius lucubrationem, ut ipse nunc monet, minus recte comprehendimus, tota delenda est*
4. 12. 1 *adn. ad* et insequente *ad fin. adde* : *uide Addendum ad* 3. 10. 5 *sup.*
4. 15. 6 *adn. adde* : *cf.* 3. 44. 4 ; 4. 48. 10 ; 10. 11. 11
4. 15. 7 *adn.* : *exemplis Dat. Ablatiuique adde* : deis 10. 42. 7
4. 20. 8–11 *u. Add. ad* 3. 30. 1 *sup.*
4. 20. 9 *adn.* : *lege* : *pendet quam ex, pro* '*pendet, quam*'
4. 21 1 *de Abl.* Maluginense *et* 4. 49. 7 Regillensi *adde* : *u.* 6. 22. 1 *adn.*
4. 23. 1 *u. sup. Add. ad* 3. 10. 5
4. 23. 2 *u. Add. ad* 3. 30. 1 *sup.*
4. 26. 7 *adn.* : *post uoces non intellectum adde*: (*cf.* 10. 38. 12 ; 10. 46. 1)
4. 48. 10 *de forma compositi* perlicere *citandae erant adnn. ad* 3. 44. 4 ; 4. 15 6 ; 10. 11. 11
4. 49. 3 *et* 6 *et* 7 *adn. ad* Bolanis *adde* : *cf.* 6. 2. 14 *et Verg. Aen.* 6. 775
4. 49. 7 *u. Add. ad* 4. 21. 1 *sup.*
4. 51. 8 *adn. adde de corrupta pronominis* ipse *desinentia* : *etiam* 2. 19. 5 *cum Addendis*
4. 58. 13 *adn. de uoce insiticia* rogitantes] : *pro* 10. 33. 3 *adn. lege* : 10. 13. 10 *adn. et* 10. 33. 3
5. 7. 7 *adn. ad* publicae extra] : *lege* finitus *pro* finita
5. 18. 1 *adn. l.* 2 : *lege Staatsr.*, non '*Stadtr.*'
5. 21. 9 *adn. ad* ueri] *ad fin. adde* : *cf.* 26. 49. 6 (Spir.)
5. 24. 8 *adn. l.* 5 *ad fin. adde* : *ut bis Put.* 26. 46. 8
5. 26. 10 *adn. l. ult. adde* : *cf. etiam* specimen istud uirtutis 8. 7. 18
5. 29. 4 *adn. primae adde* : *cf.* 6. 19. 2 magna pars uociferantur
5. 31. 4 *adn. de* cedentes insequi *add. ante* 24. 17. 5 : 10. 19. 20 urgendo cedentes insequendoque effusos
5. 34. 7 *adn. ad* Saluum *ad fin. adde*: saluium *etiam in CM* (*prima manu in utroque*) 21. 26. 3
5. 39. 7 *adn. ad fin. adde* : *de uoce* enim *in Or. Obl. omisso* (*post* -e) *cf.* 26. 49. 8 *Put.*
5. 43. 1 *adn. ad* facere in arcem : *exemplis sigli Floriacensis* (*quod uocamus*) *male intellecti adde* 10. 31. 12. *Hoc siglum pro nasali usurpatum iam* (*mense Martio* 1919) *repperit amicus noster A. Souter in Cypriani codice quem octauo uel nono saeculo adsignat ex monasterio de Murbach* (*prope Colmar Alsatiense*) *prouenientem* (*Cod. Lat.* 15 *Bibl. Rylands. Mancun.*)
5. 45. 8 *u. sup. Adn. ad* 3. 10. 5
5. 48. 6 *adn. ad* uigiliis *adde ad fin.*: *cf.* 10. 33. 6 *adn. ad* uigiliumque
5. 51. 3 *adn. ad* tenuerint *adde ad fin.* : *cf.* 10. 33. 6 *adn. ad* uigiliumque

R. S. C.
C. F. W.

SIGLA IN TOM. II

SIGLA

M = Mediceus, saec. X uel XI (*Praef.* §§ 9, 37–41)
P = Parisiensis, saec. X (*Praef.* § 13)
F = Floriacensis, saec. IX (*Praef.* §§ 14, 36 (*c*))
B = Bambergensis, saec. X uel XI (*Praef.* §§ 16, 36 (*e*))
O = Oxoniensis, saec. XI (*Praef.* §§ 17, 36 (*g*))
E = Einsiedlensis, saec. X (*Praef.* §§ 18, 36 (*f*))
H = Harleianus prior, saec. X (*Praef.* §§ 20, 36 (*g*))
T = Thuaneus, saec. X (*Praef.* §§ 22, 36 (*h*))
t = duo folia priora eiusdem paulo recentiora
[*t*] = eiusdem supplementi prima pars deleta (§ 36 (*h*))
R (*et Rn*) = Romanus, saec. XI (*Praef.* § 24)
D = Dominicanus, saec. XI uel XII (*Praef.* § 25)
L = Leidensis, saec. XII (*Praef.* § 28)
A = Agennensis, saec. XIII } (*Praef.* § 29)
a = eiusdem pars recentior (saec. XIV) } (*Praef.* § 29)

M = codicis Medicei manus prima
M^1 = codicis Medicei lectio a prima manu ipsa mutata
M^2, M^3, *etc.* = codicis Medicei manus secunda, tertia, etc.
M^x = codicis Medicei lectio a scriba aliquo mutata quem diserte distinguere non licet
Similiter *P*, P^1, P^2, P^3, P^x, et in ceteris.

Vna tantum littera codex nominatus (ut *M*, *D*, *L*) lectionem indicat a nobis huius editionis causa obseruatam. Plures litterae indicant lectionem priorum alicuius fidei debitam, scilicet:

Vorm. = Vormatiensis teste Rhenano (*Praef.* §§ 12, 36 (*b*), 42)
codd. Geleni (*Pr.* § 42)
Ver. = Veronensis teste Mommsenio (*Praef.* §§ 7, 36 (*a*))
Rn = Romanus teste Frigellio (*Praef.* § 24)
Up = Upsaliensis saec. XI teste Häggströmio (*Praef.* §§ 15, 36 (*d*))
up = eiusdem pars recentior (saec. XIV)
Gb. = Guelferbytanus uel Helmstadiensis fort. saec. XI teste Häggströmio (*Praef.* § 36 (*d*))
| indicat finem lineae in codice

'Codicum deteriorum' hic illic a nobis citatorum principes sunt: Lov. 2 et 4, Hearnii Oxon. teste Drakenborchio, et Harl. 2 (i.e. Brit. Mus. Harl. 2663 cuius locos citatos plerosque inspexi)

⟨ ⟩ includunt supplementa textui quae credimus necessaria sed quae omnibus codicibus absunt
[ ] includunt additamenta textui quae reicienda esse censemus sed quae pluribus uel omnibus in codicibus insunt
† indicat locum corruptum cuius de medela nobis non liquet
Madv. Emend. = Madv. Emend. ed. 2, 1877

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER VI

QVAE ab condita urbe Roma ad captam eandem Ro- 1
mani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatori-
bus decemuirisque ac tribunis consularibus gessere, foris
bella, domi seditiones, quinque libris exposui, res cum uetus- 2
tate nimia obscuras uelut quae magno ex interuallo loci
uix cernuntur, tum quod rarae per eadem tempora litterae
fuere, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et
quod, etiam si quae in commentariis pontificum aliisque
publicis priuatisque erant monumentis, incensa urbe ple-
raeque interiere. Clariora deinceps certioraque ab secunda 3
origine uelut ab stirpibus laetius feraciusque renatae urbis
gesta domi militiaeque exponentur.

Ceterum primo quo adminiculo erecta erat eodem in- 4
nixa M. Furio principe stetit, neque eum abdicare se
dictatura nisi anno circumacto passi sunt. Comitia in in- 5

[*De* [*t*] *et t uid. praef. nostram* § 22 *et* § 36 (h)]

1 1 eandem *dett. aliq. Muretus*: urbem eandem *PFUpBOE*: eandem urbem *MH*[*t*]*tDLA*   ac dictatoribus *MPFUpBOE*^{2}(ab *E*) [*t*]*tDLA*: te dictatoribus *H*   2 rarae [*t*]*t*, *cf.* 7. 3. 6: paruae rarae *HD? LA?*: paruae et rarae *Vorm. MOE*: paruae ac rarae *A*^{1} *uel potius A*^{2}: et rarae *Vorm.*^{2} (*ut uidetur*) *PFUpBT*^{2} *uel t*^{1}*D*^{2} (*cf.* 24. 2. 9 *ubi* paras *Put. pro* raras; *nec uero displiceat* paruae, *cf.* 7. 2. 4: P *capitale cum* R *saepe confunditur et hic in P* rarę *tam longa litt.* r *scripta est ut etiam* r *minusculare non multum ab* p *differat*): perrarae *Ald.*   quae in *MPFUpBOE*[*t*]*tA*^{1} *uel A*^{2}: quae *HDLA*   erant *PFUpBOE*[*t*]*tD*^{3}*A*^{1} *uel A*^{2}: trans *MHDLA*   interiere *PF* (*sed* -rier- *F*^{2} *uel F*^{3} *in ras.*) *UpBOE*[*t*]*tD*^{3}*A*^{2} *uel A*^{1}: interere *H*: interire *MDLA*

3, 4 -nentur. Ceterum] *hinc exstat Ver. usque ad* Sutrium *c.* 3, § 6 *sed in nonnullis locis legi nequit*   4 M. *Ver. MPFUpBOE*[*t*]*tA*^{2}: *om. HDLA*   dictatura *Ver. MPFUp*^{2}*BOEH*[*t*]*tDLA*: magistratu *Up*

sequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu
capta urbs esset, non placuit; res ad interregnum rediit.
6 Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendae urbis
teneretur, interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiit,
ab Cn. Marcio tribuno plebis dicta dies est, quod legatus in
Gallos—ad quos missus erat orator—contra ius gentium
7 pugnasset; cui iudicio eum mors, adeo opportuna ut uolun-
8 tariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum initum:
P. Cornelius Scipio interrex et post eum M. Furius Camillus
⌜iterum⌝. Is tribunos militum consulari potestate creat
L. Valerium Publicolam iterum L. Verginium P. Cornelium
A. Manlium L. Aemilium L. Postumium.

9 Hi ex interregno cum extemplo magistratum inissent,
nulla de re prius quam de religionibus senatum consuluere.
10 In primis foedera ac leges—erant autem eae duodecim
tabulae et quaedam regiae leges—conquiri, quae compare-
rent, iusserunt; alia ex eis edita etiam in uolgus: quae
autem ad sacra pertinebant a pontificibus maxime ut re-
ligione obstrictos haberent multitudinis animos suppressa.

6 primum *Ver. MPFBOEH[t]tDLA*, *cf.* 35. 44. 5: ut primum A^2: *om. Up Gron.* legatus *Ver. MPFUpB*E^1*H[t]DLA*: legatos *Ot*: legatis *E*: *secludit Cobet, non male* 8 initum P. *Ver.* M^2 *uel* M^1: initium p. *M*: iniit tum p. *PFUpBHt*D^3: tum iniit p. *OE*: iniit temp̄. (*uel* tempus) [*t?*]*DL* (*sed* tū *ut secundam lectionem uel additamentum dat t uel* [t^1]): init temp. *A* Cornelius Scipio . . . Verginium P. *M*P^2*FUpBOEH[t]tDLA*: *om. P* et *M*P^2*FUpBOEH[t]tDLA*: *om. Ver., fort. recte* [iterum] *M*P^2*FUpBOEH[t]tDLA*: *secludit praeeunte Dukero Drak., recte*: proditus *Luterbacher*: *in Ver. hic periit una linea quam* Camillus iterum is *iuste compleat* consulari *M*P^2*FUpBOE*T^3 *uel* T^2D^3: proconsulari *H[t]tDLA*: pro| (*linea perdita* consulari potestate *continente*) *Ver. quod Mommsenius probat; cf.* 5. 2. 9 L. (Valerium) *Glar., Sigon.*; *cf.* 5. 26. 2 *et* 6. 5. 7: a P^2*FUpBt*: ā *Ver. OEHL*: am *M*: *om. DA*: m. A^1 (αὖλον *Diod.* 15. 22) L. (Verg.) *Ver. MPFUpBOE*T^2 *uel* t^1*DLA*: *om. Ht* Manlium *Ver.* F^x (*per ras.*) *EL*: manilium *PFUpBO*E^1*HtDLA*: maliniumque *M* 9 consuluere *MPFUpBOEHtDLA*: consulunt *Ver.* 10 comparerent A^3 *ed. Par.* 1510 *Gron.*: non comparerent *Ver.*: compararent *MPFUpOEHtDLA*: comparare *B*; *cf.* 26. 30. 10; 32. 10. 3; 34. 35. 6; 38. 11. 5 edita etiam *MPFUpBOEHtD* (*sed* aed-)*LA*: etiam (?) aedita *Ver.*

Tum de diebus religiosis agitari coeptum, diemque a. d. xv 11
Kal. Sextiles, duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii caesi, quo deinde ad Alliam cum exitio urbis foede pugnatum, a posteriore clade Alliensem appellarunt, †insignemque rei nullius publice priuatimque agendae† fecerunt.
Quidam, quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpicius 12
tribunus militum neque inuenta pace deum post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum, inde, ut postridie Kalendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant.

Nec diu licuit quietis consilia erigendae ex tam graui casu 2
rei publicae secum agitare. Hinc Volsci, ueteres hostes, ad 2
exstinguendum nomen Romanum arma ceperant: hinc Etruriae principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnae factam mercatores adferebant.
Nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Herni- 3
corumque, qui post pugnam ad lacum Regillum factam per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti undique terrores 4
circumstarent appareretque omnibus non odio solum apud

11 duplici clade insignem *MPFUpBOEHtDLA* Alliam *F*^{3}*OE*^{1}*HD*^{3}*A*^{3} (*recte; cf. Conway, Ital. Dial. p.* 335) : aliam *MPFUpBEtDLA* : *desit Ver.* a posteriore *Ver. PFUpBEHtDLA* : a posteriori *OA*^{2} : posteriore *Vorm. M* Alliensem *Ver. Vorm. MPF*^{3}*OEHT*^{2}*D*^{3} : aliensem *FBtDLA* insignemque *Ver. Vorm. MPFUpBOEHtDLA* (*sed* -gn- *ab M*^{1} *in ras.*); *suspicamur hac uoce* diem (*cf. e.g.* diem conueniendi *Caes. B. G.* 5. 57. 2) *uel simile quid extrusum esse; si* religionem (*cf.* 9. 29. 10) *aut* religiosum (*cf.* 26. 17. 12) *postules,* ulli *pro* nullius *legendum sit* : *secludit Karsten.* -que *post* rei *addens* rei nullius *Ver. Vorm. MHtDL* : rei publice nullius *A* : rei nulli *PFUpBOET*^{2}*D*^{3}, *cod. alter Rhenani et ed. Frob.* 1535 : religione rei ullius *Freudenberg* agendae *Ver. Vorm. cod. alter Rhenani MPFUpBOEtD*^{3}*A*^{2} : agenda *HDLA* (nulla re . . . agenda *A*^{2} *in marg. ut secundam lectionem, Tan. Faber*) 12 hosti *Ver. PFUpBOEHtD*^{3} (*ut secundam lectionem*) *A* : hostis *M* : hostibus *M*^{2}*A*^{2} : hostia *D?L* : hostiae *D*^{x}

2 1 licuit *Ver. MPFUpBO*^{1}*EHtDLA* : putant *O* quietis *Ver. MPFUpBOEtD*^{x}*A*^{x} : quieti s̄t *HD?* : quieti sunt *LARn* erigendae *Ver. MPFUpBOEtD?A*^{2} : regendae *E* (*uel* iregendae) *HLA* 3 defectione *MPFUpBOEHtDLA* : adedefectionis *Ver.* (*scil.* defectionis *al.* defectione) : defectionis *H. J. Mueller, uix recte* amicitia *MPFUpBOED*^{x}*A* : amicitiam *Ver. HtD?L*

hostes sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum
5 laborare, placuit eiusdem auspiciis defendi rem publicam
cuius reciperata esset dictatoremque dici M. Furium Camil-
6 lum. Is dictator C. Seruilium Ahalam magistrum equitum
dixit; iustitioque indicto dilectum iuniorum habuit ita ut
seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in uerba
sua iuratos centuriaret.

7 Exercitum conscriptum armatumque trifariam diuisit:
partem unam in agro Veiente Etruriae opposuit, alteram
8 ante urbem castra locare iussit; tribuni militum his A. Man-
lius, illis quia aduersus Etruscos mittebantur L. Aemilius
praepositus; tertiam partem ipse ad Volscos duxit nec
procul a Lanuuio—ad Mecium is locus dicitur—castra
9 oppugnare est adortus. Quibus ab contemptu, quod prope
omnem deletam â Gallis Romanam iuuentutem crederent,
ad bellum profectis tantum Camillus auditus imperator
terroris intulerat ut uallo se ipsi, uallum congestis arboribus
10 saepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod
ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam saepem
coici iussit; et forte erat uis magna uenti uersa in hostem;
11 itaque non aperuit solum incendio uiam sed flammis in
castra tendentibus uapore etiam ac fumo crepituque uiridis
materiae flagrantis ita consternauit hostes, ut minor moles

5 eiusdem *Ver. MPFUpBE*^{1} *uel E*^{2}*HtDLA* : eisdem *OE dett. aliq.* cuius *Ver. MPFUpBOE*^{3}*HtDLA* : quibus *E dett. aliq.* reciperata (*uid.* I. 12. 1 *adn.*): recuperata *Ver. MPFUpBOEHtDLA* 6 is *Ver. MP*^{2}*FUpBOE*^{2}*HT*^{2} *uel T*^{3}*DLA* : his *PE* : *om. t* uerba sua *MPFUpBOEHtDLA* : sua uerba *Ver., more suo* iuratos *Ver. PF*^{x}*UpBOEHtDLA* : iursatos *M* : luratos *uel* iuratos *M*^{3} : iura**tos *F* centuriaret *Ver.* (*ut uidetur*) *MPFUpBOEHtD*^{x}*A*^{x} : centuriaretur *DLARn* 7 armatumque *Ver. MP*^{2}*FBOEHtDLA* : armatorumque *P* : armatorum *Up* iussit *Ver. MPFUpBEtDLA* : uisit *H* : iubet *O* 8 Lanuuio *MPFUp*^{2}*BEHtDLA* : lauinio *UpO* : ianiculo *Ver.* Mecium *Ver. PFUpHt* : metium *BOEDLA* : mestium *MA*^{2} : marcium *Sigon.* est adortus *Ver. MPF*^{3}*UpEHtD* (*sed* adh-) *LA* : est abortus *FB* : *om. O, sed aliquid est erasum* 10 coici iussit *Ver.* (*ut uidetur*) *F?UpOEt* : coci iussit *PF?B* : coicius sit *M* : conici iussit *M*^{3} *uel M*^{4} *F*^{3} : coiciturus sit *DLA* : quoiciturus sit *H*

superantibus uallum militibus munitum in castra Volscorum
Romanis fuerit quam transcendentibus saepem incendio ab-
sumptam fuerat. Fusis hostibus caesisque cum castra impetu 12
cepisset dictator, praedam militi dedit, quo minus speratam
minime largitore duce, eo militi gratiorem. Persecutus deinde 13
fugientes cum omnem Volscum agrum depopulatus esset,
ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit.
Victor ex Volscis in Aequos transiit et ipsos bellum 14
molientes; exercitum eorum ad Bolas oppressit, nec castra
modo sed urbem etiam adgressus impetu primo cepit.

Cum in ea parte in qua caput rei Romanae Camillus erat 3
ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat:
Etruria prope omnis armata Sutrium, socios populi Romani, 2
obsidebat; quorum legati opem rebus adfectis orantes cum
senatum adissent, decretum tulere ut dictator primo quoque
tempore auxilium Sutrinis ferret. Cuius spei moram cum 3
pati fortuna obsessorum non potuisset confectaque paucitas
oppidanorum opere, uigiliis, uolneribus, quae semper eosdem
urgebant, per pactionem urbe hostibus tradita inermis cum
singulis emissa uestimentis miserabili agmine penates relin-
queret, eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano 4
interuenit. Cui cum se maesta turba ad pedes prouoluisset
principumque orationem necessitate ultima expressam fletus
mulierum ac puerorum qui exsilii comites trahebantur exce-

11 uallum militibus munitum *Ver.* (*nisi quod perierunt litterae* -s mu-): uallum *MPFUpBOEHtDLA* in castra Volscorum *Ver.* (*sed periit* uols-) *MPFUpBOEHtDLA*: *secl. Eussner; sed et haec et illa clausula cod. ordinarii uncialis lineam implet, u. praef. nostram* § 44 12 dedit . . . eo militi *Ver. PFUpBOEHtDLA*: *om. M* minime *Ver. PFUpBOEHtDLA*: a minime *dett. aliq. Sigon.* duce] *de huius loci disiunctione in DL uid.* 5. 52. 8 *adnot.* 14 et ipsos bellum molientes *MPFUpBOEHtDLA*: *om. Ver.* ad Bolas *MPFUpBEHtDLA*: ab dolas *O* (*sed littera* u *uel sim. supra* d *scripta*): ad uo*** *Ver.* (*cf.* 4. 49. 3, *et* 6, *et* 7, *et Verg. Aen.* 6. 775)

3 3 potuisset *MPFUpBOEHT*[2] *uel T*[3] *in marg. DLA*: posset *t*: *deest Ver.* inermis *Ver. H* (*sed* inh-) *t*: inermes *MPFUpBOET*[3]*DLA* (*sed* inh-) emissa *Ver. MPFBHtD?L*: emissi *M*[3]*UpOED*[3]*A* relinqueret *MPFH* (*sed* reliq-) *tDLA*: relinquerent *M*[2]*UpEA*[2]: reliquerunt *O*: relinqueret[r] *B*: *deest Ver.* (*i.e. Ht numerum sing., UpO plur. constanter habent*) 4 cui cum] *his uocibus incipit T uerus* (*cf. praef. nostram* § 22) qui *Ver. MPFUpBOETDLA*: *om. H*

pisset, parcere lamentis Sutrinos iussit: Etruscis se luctum
5 lacrimasque ferre. Sarcinas inde deponi Sutrinosque ibi
considere modico praesidio relicto, arma secum militem
ferre iubet. Ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id
quod rebatur, soluta omnia rebus, ut fit, secundis inuenit,
nullam stationem ante moenia, patentes portas, uictorem
6 uagum praedam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur
eodem die Sutrium capitur; uictores Etrusci passim truci-
dantur ab nouo hoste, neque se conglobandi coeundique in
7 unum aut arma capiundi datur spatium. Cum pro se
quisque tenderent ad portas, si qua forte se in agros eicere
possent, clausas—id enim primum dictator imperauerat—
8 portas inueniunt. Inde alii arma capere, alii, quos forte
armatos tumultus occupauerat, conuocare suos ut proelium
inirent; quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni
praecones per urbem dimissi poni arma et parci inermi
9 iussissent nec praeter armatos quemquam uiolari. Tum
etiam quibus animi in spe ultima obstinati ad decertandum
fuerant, postquam data spes uitae est, iactare passim arma
inermesque, quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre.
10 Magna multitudo in custodias diuisa; oppidum ante noctem
redditum Sutrinis inuiolatum integrumque ab omni clade
belli, quia non ui captum sed traditum per condiciones fuerat.
4 Camillus in urbem triumphans rediit, trium simul bellorum

5 moenia *MPFUpBOEHTDLA* : *om. dett. aliq.* : *defit Ver. ubi inter* one *et* ntis *spatium est quod non minus viii nec plus xii litteras capiat, ut aut* moenia, *id quod Zingerle et Luterbacher putant, aut* ante *afuisse possit, nisi forte Ver.* añ moenia *habuit* 7 forte *MPFBOEHTDLA* · *om. Up* portas *MPFUpBOEHTDLA* : *defit Ver.* : *om. dett. unus (Lov. 2), Douiat.* : *cum H. J. Muellero retinemus, non enim scriptores Romani ab uocibus eisdem uel similibus repetendis aeque ac hodierni abhorrebant; u., e.g.,* 8. 39 9; 9. 15. 11; 26. 45. 9; *Caes. B. C.* 2. 23. 1 (appellere *et* appellare); *Tac. Agr.* 36. 1 (cohortes *et* cohortatus) 8 inermi *M*P^2*FUpBO*E^1 *uel* E^3*TDL* : inhermi *PHA* : inermis *E* : *****ib. *Ver., ut* inermibus *scribi liceat, sed cf. c.* 10. 5
9 in spe ultima *MPFUpBOEHTDLA* : ultima in spe *Ver., more suo, cf. c.* 2. 6; *c.* 4 7
4 1 Camillus *MPFUpBOEHTL*A^1 : camillus uero *DA* : *defit Ver., sed* uero *excludit spatii ratio* triumphans *Ver. MPFUpBOE*T^1A^2

uictor. Longe plurimos captiuos ex Etruscis ante currum 2
duxit; quibus sub hasta uenumdatis tantum aeris redactum
est ut, pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod super-
erat tres paterae aureae factae sint, quas cum titulo nominis 3
Camilli ante Capitolium incensum in Iouis cella constat ante
pedes Iunonis positas fuisse.

Eo anno in ciuitatem accepti qui Veientium Capena- 4
tiumque ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Ro-
manos, agerque his nouis ciuibus adsignatus. Reuocati 5
quoque in urbem senatus consulto a Veiis qui aedificandi
Romae pigritia occupatis ibi uacuis tectis Veios se contule-
rant. Et primo fremitus fuit aspernantium imperium; dies
deinde praestituta capitalisque poena, qui non remigrasset
Romam, ex ferocibus uniuersis singulos, metu suo quemque,
oboedientes fecit; et Roma cum frequentia crescere, tum 6
tota simul exsurgere aedificiis et re publica impensas adiu-
uante et aedilibus uelut publicum exigentibus opus et ipsis
priuatis—admonebat enim desiderium usus—festinantibus
ad effectum operis; intraque annum noua urbs stetit.

Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate 7
habita. Creati T. Quinctius Cincinnatus Q. Seruilius Fidenas
quintum L. Iulius Iulus L. Aquilius Coruus L. Lucretius

triumphans praemium ad nos uenientibus *HDLARn*, *et fort. T primo sic scripsit quia uoces* fuerat . . . uictor *in rasura spatii satis ampli habet*

2 ut *Ver. MPFUpBOE*T^1 *uel* $T^2 D^3 A^2$: quae (*uel* que *uel* q̄) *HTDLA*

5 aedificandi *Ver. MPFUpBOEHT*A^1 *uel* A^2 : aedificande *DL* : hedificande *A* contulerant *Ver. MPFUpBOE*T^1 *uel* $T^2 A^2$: contulerunt *HTDLA* ; (*sed F ueterem formam* ɑ = a *habet* ; *F* u *uel* ɑ *in* a *opertum uertit*, *M insolitum* Nt *exhi'et tamquam si exemplar* -unt *in* -ant *correxisset*) aspernantium *MPFUpBOEHTDLA* : contemnentium *Ver.* ex ferocibus . . . Roma *MPFUpBOEHTDLA* (*sed* ut Roma *E*, et roma E^3) : *om. Ver.* 6 cum *MO*E^1*HTDLA* : tum M^3 : *om. Ver. PFUpBE* crescere tum *MPFUpBO*E^3 (*sed* . Tum' *HTDA* : cresceret. T *E* : cresceret Tum E^1 : crescere cum *L* : cresceret cum *Ver.* et re *MPFUpBOEHTDLA* : re *Ver.* 7 exitu anni *MPFUpBOEHTDLA* : anni exitu *Ver.* L. Iulius Iulus *Sigon.* (*uid.* 4. 35. 4 *adn.*, 5. 1. 2 *adn.*, 5. 10. 1, *cf. C. I. L.* i². *p.* 116) : l. iulius *Ver. M* : iulius. l. *PFB* : iulius *Up* : iulius tullius *O*$E^1 D^3$*A* : iulius tullius l *E* : iullus tullius *HTD* : iullus tullus *L* : lucius iulius A^2 Aquilius *Ver. MPFUpBOEH*$T^2 D^3$: aquillius *D?A* : a quibus *TD?L*

Tricipitinus Ser. Sulpicius Rufus exercitum alterum in
8 Aequos, non ad bellum—uictos namque se fatebantur—sed
ab odio ad peruastandos fines, ne quid ad noua consilia relin-
queretur uirium, duxere, alterum in agrum Tarquiniensem;
9 ibi oppida Etruscorum Cortuosa et Contenebra ui capta.
Ad Cortuosam nihil certaminis fuit: improuiso adorti primo
clamore atque impetu çepere; direptum oppidum atque incen-
10 sum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit,
laborque continuus non die, non nocte remissus subegit eos.
Cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis
in orbem succederet proelio, oppidanos eosdem integro
semper certamini paucitas fessos obiceret; cessere tandem
11 locusque inuadendi urbem Romanis datus est. Publicari
praedam tribunis placebat; sed imperium quam consilium
segnius fuit; dum cunctantur, iam militum praeda erat nec
nisi per inuidiam adimi poterat.

12 Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret urbs,
Capitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus uel
in hac magnificentia urbis conspiciendum.

5 Iam et tribuni plebis ciuitate aedificando occupata con-
2 tiones suas frequentare legibus agrariis conabantur. Osten-
tabatur in spem Pomptinus ager, tum primum post accisas
a Camillo Volscorum res possessionis haud ambiguae.
3 Criminabantur multo eum infestiorem agrum ab nobilitate
esse quam a Volscis fuerit; ab illis enim tantum, quoad

7 Seruius A^2 *ed. Mogunt.* 1518: seruilius *Ver. MPFUpBOEHTDLA cum Diodoro* (15. 23. 1), *sed in F* -ilius *in marginem excurrit* 8 ab odio *Ver. MPFBOEHTDLA*: ob odia *Up* relinqueretur *Ver.* (*Tan. Fabrum confirmans*): relinquerent *MPFUpBOEHTDLA* 9 capta *Ver. MPFUpBOE*T^2 *uel* T^1: capta atque capta dirutaque *HT DL* (*sed* diruptaque *L*): capta diruptaque *A*: capta dirutaque D^3A^2 *ed. Frob.* 1535 *Gron.* (*quod Liuianum est nec displicet*) ad *Ver. MPFUpBOE*T^2 *uel* $T^1D^3A^2$: *om. HTDLA* *post* nihil *defit Ver. usque ad* rumque populos *c.* 6. 4

5 3 ab nobilitate *MPFUpOEHTDLA* (*sed* a): ob nobilitatem *B* a Volscis D^2 *uel* D^3A *dett. aliq.*: a uulsciis *HT*: auolsciis *DL*: uolscis *Up*: uulscis *MPO*: uulcis *FE*: uulsciscis *B* illis *MPUpEHTD LA*; ipsis *O*: aliis *FB cod. Klock*; cf. 22. 15. 1

uires et arma habuerint, incursiones eo factas; nobiles 4
homines in possessionem agri publici grassari nec, nisi
antequam omnia praecipiant diuisus sit, locum ibi plebi
fore. Haud magno opere plebem mouerunt et infrequentem 5
in foro propter aedificandi curam et eodem exhaustam
impensis eoque agri immemorem, ad quem instruendum
uires non essent.

In ciuitate plena religionum, tunc etiam ab recenti clade 6
superstitiosis principibus, ut renouarentur auspicia res ad
interregnum rediit. Interreges deinceps M. Manlius Capi-
tolinus Ser. Sulpicius Camerinus L. Valerius Potitus; hic 7
demum tribunorum militum consulari potestate comitia
habuit. L. Papirium Cn.† Sergium L. Aemilium iterum
Licinium† Menenium L. Valerium Publicolam tertium
creat; ii ex interregno magistratum occepere. Eo anno 8
aedis Martis Gallico bello uota dedicata est a T. Quinctio
duumuiro sacris faciendis. Tribus quattuor ex nouis ciuibus
additae, Stellatina Tromentina Sabatina Arniensis; eaeque
uiginti quinque tribuum numerum expleuere.

3 habuerint *Madv.*, *cf.* 9. 42. 3: habuerunt *MPFUpBOEHTDLA* eo factas *MPFUpBHTDLA*: factas eo *E*: factas et E^3: factas *O* 4 agri publici *MUpOEHTDLA*: publici *PFB* 5 mouerunt *Madv.*: mouerant *UpO*E^2*HTDLA*: mouerat *PFBE*T^2 *uel* T^1: moueunt *M*: mouent M^2 *uel* M^1 eodem *Vorm. MPFBOEHTDLA*: eo dein *Up*: eandem *ed. Par.* 1513: *secludit Wesenberg* *Post* essent *aliquid excidisse putat Alschefski* 6 Potitus F^2*UpOE*A^2 *uel* A^1: putitus *MPFBHTDLA*, *cf.* 4. 53. 1; 5. 1. 2; 6. 18. 1 7 Cn. *MPFUpBOEHTDLA*: C. Cornelium C. *scripsit Sigon. e Diod.* 15. 24. 1 (*ut tum edebatur*) L. Aemilium . . . Menenium] *om. H* Licinium *MPFUpBOETDLA*: lucium *Sigonius*: licinum *fortasse scribendum est, sed in re incerta nihil mutamus, aliam nominum rationem rati T. Liuium, aliam ut fere semper Diodorum secutum esse. Hic nomina trib. mil. dat Diodorus* L. Papirius, Gaius Seruilius, L. Quinctius, L. Cornelius, L. Valerius, Aulus Mallius (Lucius Menenius *primum apparet in* 15. 50. 1) creat; ii *Alschefski*: creat hii D^3L^1 (*per ras.*): creat. hi *ed. Rom.* 1469: creati hii *MPFBTD*(*ut uidetur*)*LA*: creati hi *Up*: creati. hi *OEH* occepere *PUpBOEHT*D^3*L*: hoc cepere *DA*: accepere *MF*A^2 8 aedis (*uel* edis) *MPFBHTDLA*: edes *O*: aedes *E* (*cf.* 2. 21. 2 *adn.*) ciuibus *PFUpBOEHTDLA*: uicibus *M* Tromentina *PFUpBOETDLA cod. alter Rhenani* (*sed in OE post* Sabatina): trementina *H*: romentina *M* caeque *MPFB* (*sed* ea eque) *OE*D^3 (*sed hic in ras. duarum litt.*):

6 De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum
ad frequentiorem iam populum mobilioremque ad cupidi-
2 tatem agri quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello
mentio facta in senatu maioris belli cura, quod Etruria in
armis erat, dilata est.

3 Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate
rediit; collegae additi quinque, Ser. Cornelius Maluginensis
Q. Seruilius Fidenas sextum L. Quinctius Cincinnatus L.
4 Horatius Puluillus P. Valerius. Principio anni auersae curae
hominum sunt a bello Etrusco, quod fugientium ex agro
Pomptino agmen repente inlatum in urbem attulit Antiates
in armis esse Latinorumque populos iuuentutem suam sum-
5 misisse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consilium
quod non prohibitos tantummodo uoluntarios dicerent
6 militare ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella.
Itaque senatus dis agere gratias quod Camillus in magistratu
esset: dictatorem quippe dicendum eum fuisse si priuatus
esset; et collegae fateri regimen omnium rerum, ubi quid
7 bellici terroris ingruat, in uiro uno esse sibique destinatum

aeaeque *H* : aeaequae T^2 (*ex* haeaequae *T*) : aeae *L* : ee *A* : hec A^2 *uel* A^3 : hae quoque *Up*   expleuere *MPFUpBEHTDLA* : impleuere *O*

6 1 L. Sicinio *MPFUpBOE*T^3A^2 : l. icinio *HT* : licinio *DLA*   2 dilata *M*P^2*FUpBOEHTDLA* : dilatata *P*   3 militum (*uel* mīl) *M*F^4*UpOEHTDLA* : plebis (*uel* pl.) *PFB*T^2 4 -rumque populos] *sic incipit denuo Ver.*   iuuentutem *Ver. Vorm. MPFUpBOETDLA* : *om. H*   suam summisisse *ed. Rom.* 1470 (*cf. Cic. Verr.* ii. 3. 28. 69) : summisisse *PF* (*sed* sub-) *UpBOEHTDLA* (*sed* -misisse *cum suis quisque fere erroribus orthographiae*) : suam misisse *Ver. M*A^2 '*antiqua lectio*' *Rhen.*; *unde manifestum est hic* sum-, *non* sub- *in archetypo stetisse; alibi enim in codd. Liuianis* sum- *ut ad* 29. 2. 3 (*Put.*), *alibi* sub- *ut ad* 2. 59. 3 *MPFOHDL reperimus; et in tom.* 1 sub-mittere, sub-monere, sub-mergere *constanter scripsimus*   5 uoluntarios *Ver. MPFUpBOEHTDLA* : *secludit Madv.* : *seclusum malim* ubi uellent *quia* | ubi uellent desierant | *sic inter hastas scribit E* (*del. hastas* E^1), *fortasse quod* ubi uellent *aut in margine ipso aut inter puncta tamquam ex margine insertum inuenit*   ubi uellent *Ver. PFUpBOEHTDL*A^2 : ubi placēt uellent *A* : ubi uelle *M*A^2 (*ut secundam lectionem*); *in PF punctum post* uellent, *in M post* desierant, *et fort. in P ante* ubi   6 desierant *Ver. MPFUp*$O^1ET^2A^2$: desiderant *BOTDLA* : desinerant *H* : descinerant H^1 bellici *MPFUpBOEHTDLA* : belli *Ver.*, *fortasse antiquum glossema quod in* bellici *ante tempora Symmachiana mutatum erat*

in animo esse Camillo summittere imperium nec quicquam
de maiestate sua detractum credere quod maiestati eius uiri
concessissent. Conlaudatis ab senatu tribunis et ipse
Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus 8
a populo Romano sibi, qui se [dictatorem] iam quartum
creasset, magnum ab senatu talibus de se iudiciis [eius
ordinis], maximum tam honoratorum collegarum obsequio
iniungi; itaque si quid laboris uigiliarumque adici possit, 9
certantem secum ipsum adnisurum ut tanto de se consensu
ciuitatis opinionem, quae maxima sit, etiam constantem
efficiat. quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi 10
minarum quam periculi esse; se tamen, ut nihil timendi, sic
nihil contemnendi auctorem esse. circumsederi urbem 11
Romanam ab inuidia et odio finitimorum; itaque et ducibus
pluribus et exercitibus administrandam rem publicam esse.
'Te' inquit, 'P. Valeri, socium imperii consiliique legiones 12
mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet; te, Q. Ser- 13

7 in animo *MPUpBOEHTDA*, *cf.* 21. 44. 9 omnibus destinatum in animo, *Put.*: animo *Woelfflin, et, ut nunc scimus, L*, *cf.* 9. 16. 19: id animo *Ver., probante Mommseno*   nec quicquam *Ver. FB* T^2D^1 *uel* D^2A^2: nec quiquam *Up*: ne quicquam *uel* nequicquam *POEHTA*: nequiquam *MDL*   maiestati *Ver. MPFUpBOE*T^2A^2: maiestate *HTDLA*   concessissent *MPFUpBOE*$T^2D^3A^2$: concessisset *Ver.*: consistent *TD?LA*: consistat *H*   8 dictatorem *Ver. MPFUpBOEHTDLA*: *secludit Madv. recte*   ab senatu *Ver.*: a senatu *MPFUpBOEHTDLA*   eius ordinis *Ver. MPFBOEHTDLA*: concordiis *Up*: *secludit Karsten recte* (*in E haec linea ix uel viii litteris longior quam ceterae*)   honoratorum *Ald., recte*: *nec quidem* honoratum *est obsequium sed* honorificum (*cf. tamen* 27. 10. 6): honorato *Ver. dett. aliq.*: honoratum *MPFUpBOEHTDLA* (*sed* honer- *BHT*); *erroris utriusque fontem explicat lectio Aldina; u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 1.   9 possit *MPFUpBOEHTDLA*: posset *Ver., fort. recte* (= poterit *in Or. Recta, cf.* 1. 40. 2-3 *et Conway in App. II ed. Cantab. Lib. II*)   secum ipsum *MPFUpBOEHTDLA*: ipsum secum *Ver., more suo, Edd. uet.*   ut *MPFUpBOEHTDLA*: uti *Ver.*

11 *Hic in M est glossema eiusdem ferme aetatis simillimaque sed minore manu*: quo tēpore opus ÷ ducibus plurib; ēē (? et) distributis diuersis administrationibus; *unde in codicem Sigoni et alios dett. uox illa* opus *ante* esse *se insinuauit*: *uid. Drak. ad loc.*   12 te inquit *MFUpOED*A^2 (*in ras.*): te inquid *PB*: te in. quid *T*: .t̄. ei'. *H*: te f. quid *L*   P *ed. Par.* 1510 *ex* § 3: L. *Ver. MPFUpBOEHTDLA*   socium (*uel* sotium) *Ver. MHTDLA*: solacium (*uel* -ati-) *PFUpBOE*

uili, altero exercitu instructo paratoque in urbe castra habere, intentum siue Etruria se interim, ut nuper, siue noua haec cura, Latini atque Hernici mouerint; pro certo habeo ita rem gesturum ut patre auo teque ipso ac sex tribunatibus dignum
14 est. Tertius exercitus ex causariis senioribusque a L. Quinctio scribatur, qui urbi moenibusque praesidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quaeque alia [belli]
15 tempora poscent prouideat. Te, Ser. Corneli, praesidem huius publici consilii, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegae facimus.'

16 Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam Valerius, socius imperii lectus, adiecit M. Furium sibi pro
17 dictatore seque ei pro magistro equitum futurum; proinde, quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se uero bene sperare patres et de bello et de
18 pace uniuersaque re publica erecti gaudio fremunt nec dictatore unquam opus fore rei publicae, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxta paratos laudemque conferentes potius in medium quam ex communi ad se trahentes.

7 Iustitio indicto dilectuque habito Furius ac Valerius ad Satricum profecti, quo non Volscorum modo iuuentutem

13 in urbe *MPFUpBOEHTDL* : in urbem *A* : ad urbem *Ver.*, *posterioris saeculi usui obtemperans* mouerint *Ver. MPFUpOETDL* : nouerint *B*: mouerent *HA* ita *MPFUpBOEHTDLA* : itaque *Ver.* : ita te *A*² 14 a L. *ed. Par.* 1510 *ex* § 3 : ab *Ver.* : a tito *MPFUpOEHTDLA* : attito *B* alia *scripsimus*, *cf. c.* 6. 6 *adn- et* 9. 29. 4 : alia belli *Ver. dett. aliq.* : belli alia *PFUpBOED*³*A*² : belli atia *MHDLA* : bellitia *T* : bellica *cod. Sigon.* 15 collegae *Ver. Vorm.? MPFUpBOEHTDA*² : collega *L* : collegata *A* : collegam *dett. aliq.*, *Edd. ante Rhenanum* 16 in partes *MPFUpBOEHTDLA* : in partem *Ver.*, *quod uix intellegi potest nisi* sui quoque *scribas*; *nobis* muneris *i. q.* tribunatus *ualet* 18 nec dictatore unquam (*uel* um-) *M*² *uel M*¹ *per ras. PFUpBETD*³*A*² : nec dictator| umquam *Ver.* : nec dictatorem umquam *MO* : et dictatore numquam *HD?* : et dictatore umquam *LA* (*sed* -tor̄)

7 1 Satricum *Ver. MPFUpBOEHTA*² : satriam *DA* : satrium *L* : sutricum *M*³

Antiates ex noua subole lectam sed ingentem Latinorum
Hernicorumque ⟨uim⟩ conciuerant ex integerrimis diutina
pace populis. Itaque nouus hostis ueteri adiunctus com-
mouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam 2
instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbatas mili-
tum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosque et
resistentes egressos castris esse, quin uoces quoque auditas
cum centenis hostibus singulos pugnaturos et aegre inermem
tantam multitudinem, nedum armatam, sustineri posse, in 3
equum insilit et ante signa obuersus in aciem ordines
interequitans: 'Quae tristitia, milites, haec, quae insolita
cunctatio est? Hostem an me an uos ignoratis? Hostis
est quid aliud quam perpetua materia uirtutis gloriae-
que uestrae? Vos contra me duce, ut Falerios Veiosque 4
captos et in capta patria Gallorum legiones caesas taceam,
modo trigeminae uictoriae triplicem triumphum ex his ipsis
Volscis et Aequis et ex Etruria egistis. An me, quod non dicta- 5
tor uobis sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem?
Neque ego maxima imperia in uos desidero, et uos in me
nihil praeter me ipsum intueri decet; neque enim dictatura
mihi unquam animos fecit, ut ne exsilium quidem ademit.

1 subole *Ver. PF*^{3}*UpET*: subule *F*: sobole *MBOHDLA* ingentem *MPFUpOE*^{1} (-tem *in rasura E*^{1}, *cetera E*) *HTDLA*: *post* Latinorum Herni *prorsus defit Ver.* uim *post* ingentem *Alanus*, *post* Hernicorumque *addidit Madvigius*; *hoc praeferendum est quod usque ad* Herni *cum Nicomacheanis consentit Ver.*; *uide tamen ne uox* iuuentutem (*PFUpBOETDLA*: iuuentum *M*, iuuentam *M*^{2}?, *cf. praef. nostram* § 47) *ex antiquo glossemate ad* noua subole *addito orta ueram lectionem* uim *uel simile quid extruserit* militis Romani *PFUpBEHTDLA*: militis romanis *M*: militibus romanis *M*^{2} *uel M*^{3}*A*^{2}: militi romano *O* 2 renuntiauerunt *MOEHTDLA*: nuntiauerunt *PFUpB* resistentes *MPFUpBOED*^{3}*A*^{2}, *cf.* I. 12. 7 *bis et e.g. Cic. Mur.* § 84: ressentes *HT*: resentes *DA*: serentes *L*: restitantes *Gron.* 3 interequitans *M*^{5}*PFUpBOET*^{2}*D*^{2} *uel D*^{1}*A*: interequitat; sunt *H*: interequita sunt(?) *T*: interequitas *DL* (*in M* -tere- *et* -ās *in rasura sunt*): *add.* ait *A*^{2} 4 et in *MPFUpBOET*^{2}: etiam *uel* et iam *HTDLA* et Aequis *MPFUpBOEHTDLA*, *cf. c.* 38. 3: ex Aequis *Heusinger, Luterbacher*: et ex Aequis *H. J. Mueller* et ex *MPFBEHTDA*: et *O*: ex *UpL* 5 ego *MPFUpBOEHTDLA*: ergo *H*^{1} ut *MPFUpBOEHTDLA*: aut *M*^{2}

6 Iidem igitur omnes sumus, et cum eadem omnia in hoc
bellum adferamus quae in priora attulimus, eundem euentum
belli exspectemus. Simul concurreritis, quod quisque didicit
ac consueuit faciet: uos uincetis, illi fugient.'

8 Dato deinde signo ex equo desilit et proximum signiferum
manu arreptum secum in hostem rapit 'infer, miles' clami-
2 tans, 'signum.' Quod ubi uidere, ipsum Camillum, iam ad
munera corporis senecta inualidum, uadentem in hostes, pro-
currunt pariter omnes clamore sublato 'sequere imperatorem'
3 pro se quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli
iussu in hostium aciem ferunt idque ut repeteretur concitatos
4 antesignanos; ibi primum pulsum Antiatem, terroremque
non in primam tantum aciem sed etiam ad subsidiarios
5 perlatum. Nec uis tantum militum mouebat, excitata prae-
sentia ducis, sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat
6 quam ipsius Camilli forte oblata species; ita quocumque se
intulisset uictoriam secum haud dubiam trahebat. Maxime
id euidens fuit, cum in laeuum cornu prope iam pulsum
arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus conspectu
suo proelium restituit, ostentans uincentem ceteram aciem.
7 Iam inclinata res erat, sed turba hostium et fuga impedieba-
tur et longa caede conficienda multitudo tanta fesso militi
erat, cum repente ingentibus procellis fusus imber certam
8 magis uictoriam quam proelium diremit. Signo deinde
receptui dato nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum;
Latini namque et Hernici relictis Volscis domos profecti
9 sunt, malis consiliis pares adepti euentus; Volsci ubi se
desertos ab eis uidere quorum fiducia rebellauerant, relictis

8 1 desilit *MF*^{3}*HTDLA*: consilit *PFUpBOE* 2 uadentem *MPFUpBOE*^{1} (*ex* uadente *E*) *T*^{2}*D*^{1} *uel D*^{2}*A*: ualentem *HTD?L* 5 mouebat *MPUpOEHTDLA*: ualebat *FBD*^{3} (*hic, ut secundam lectionem*) 7 fuga impediebatur *HTLRn Ald. et ed. Frob.* 1535 (*i. e.* turba *ablatiuus*, fuga *nominatiuus est*; *de loco particulae* et *praepostero, cf.* 4. 6. 1): fuga im(*uel* in) -pediebat *Vorm.? MPFUpBOET*^{2}*DA* (*sed in F aliquid, non* m, *post* fuga *erasum et* ī *denuo scriptum*): fugam impediebat *ed. Mediol.* 1495 9 quorum . . . includunt *MP*^{2}*FUpOE HTDLA*: *om. P*

castris moenibus Satrici se includunt; quos primo Camillus uallo circumdare et aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quae postquam nulla eruptione impediri uidet, minus esse animi ratus in hoste quam ut in eo tam lentae spei uictoriam exspectaret, cohortatus milites ne tamquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, uictoriam in manibus esse, ingenti militum alacritate moenia undique adgressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt.

Ceterum animus ducis rei maiori, Antio, imminebat: id **9**
caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. Sed 2
quia nisi magno apparatu tormentis machinisque tam ualida urbs capi non poterat, relicto ad exercitum collega Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius—credo rem Antiatem diuturniorem 3
manere dis cordi fuisse—legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Etruscos petentes ueniunt, breuem occasionem esse ferendi auxilii memorantes. Eo uim Camilli ab Antio fortuna auertit. Namque cum ea loca opposita Etruriae et 4
uelut claustra inde portaeque essent, et illis occupandi ea cum quid noui molirentur et Romanis reciperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit ut omisso 5
Antio bellum Etruscum susciperet; legiones urbanae quibus Quinctius praefuerat ei decernuntur. Quamquam expertum 6
exercitum adsuetumque imperio qui in Volscis erat mallet, nihil recusauit; Valerium tantummodo imperii socium depoposcit. Quinctius Horatiusque successores Valerio in Volscos missi.

9 Satrici *MUpD^x TL* (*sed* satricis ei cludunt *hi duo*) *A* : satricis *P^2 FB OET^2 D?* quos primo *MPFUpBOET^2 D^3 A^2* : quos quemadmodum Satricum capiatur a Camillo primo *HTD sed* capitur *LARn; cf. praef. nostram*, § 10 10 ratus *UpOEHT^3 D^3 A* : iratus *MPFBTDL* : iratas *M^2 uel M^3*

9 4 reciperandi *O* (*cf.* I. 12. I *adn.*) : recuperandi *MPFUpBO^1 EH TDLA* 5 quibus Quinctius *om. L* Quinctius (Quintius) *MPFUpBOEHTDA* : Q. Seruilius *Glareanus sed cf. c.* 6. 14 6 erat *MPFUpBOEHTDA* : *om. L* in Volscos (*uel* Vulscos) *OA^2 uel A^4, ut coniecit Perizonius*: in uolscis (*uel* uulscis) *MPFUpBEHTDLA*

7 Profecti ab urbe Sutrium Furius et Valerius partem
oppidi iam captam ab Etruscis inuenere, ex parte altera
intersaeptis itineribus aegre oppidanos uim hostium ab se
8 arcentes. Cum Romani auxilii aduentus tum Camilli nomen
celeberrimum apud hostes sociosque et in praesentia rem
inclinatam sustinuit et spatium ad opem ferendam dedit.
9 Itaque diuiso exercitu Camillus collegam in eam partem
circumductis copiis quam hostes tenebant moenia adgredi
iubet, non tanta spe scalis capi urbem posse quam ut
auersis eo hostibus et oppidanis iam pugnando fessis laxare-
tur labor et ipse spatium intrandi sine certamine moenia
10 haberet. Quod cum simul utrimque factum esset ancepsque
terror Etruscos circumstaret, et moenia summa ui oppugnari
et intra moenia esse hostem ⟨ut⟩ uiderunt, porta se, quae una
11 forte non obsidebatur, trepidi uno agmine eiecere. Magna
caedes fugientium et in urbe et per agros est facta: plures
a Furianis intra moenia caesi, Valeriani expeditiores ad
persequendos fuere, nec ante noctem, quae conspectum
ademit, finem caedendi fecere.

12 Sutrio recepto restitutoque sociis Nepete exercitus ductus,
quod per deditionem acceptum iam totum Etrusci habebant.
10 Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore, non eo
solum quod tota hostium erat sed etiam quod parte Nepesi-

7 intersaeptis (*uel* -sep-) *Vorm.? MPFUpBEHTDLA*: inter coeptis *O dett. unus* (*Lov.* 4): interceptis *dett. aliq. Edd. ante Rhen.* 8 hostes M^2 *uel* $M^3OET^2A^2$: hostis *MPFBHTDLA* 9 non tanta *PFUpBOEHTDLA sed in E* non tan *ad fin. columnae et* ta (*uel* ea?) *ad init. alterius; id quod huius partis scribae inusitatum est*): montana *M*: non tam *Alschefski*: non tam a A^2, *ut bene coniecit et Heerwagen* (*nec uero in P* tanta *multum a* tama *differt*), *sed* a spe *non facile reperies nisi raro cum uerbis motum aliquem uel corporis uel animi significantibus, e.g.* ab hac spe repulsi *Caes. B. G.* 5. 42 10 hostem ut uiderunt *Conway, qui* et . . . et *pro* non modo . . . sed etiam *interpretatus, aut hoc* ut *desiderat* (*cf.* 1. 56. 11) *aut participium aliquod* (*cf.* 21. 28. 3): hostem uider̄ *E*: uiderunt hostem *O*: hostem uiderent *MPFUpBHTDLA* forte $MPUpBOET^2A^2$: fronte *FHDA*: fonte *TL* trepidi uno *MPFUpBOEHTDA*: uno trepidi *L* 11 persequendos *MPFUpBOEHTDLA*: persequendos eos *Fuegner*: persequendum *M. Mueller* (*cf. c.* 13. 4)

10 1 urbe *MHTDLA*: *om PFUpBOE* eo *Gron.*: in eo *MPFUpBOEHTDLA*: ideo *Doering, fort. recte*

norum prodente ciuitatem facta erat deditio; mitti tamen 2
ad principes eorum placuit ut secernerent se ab Etruscis
fidemque quam implorassent ab Romanis ipsi praestarent.
Vnde cum responsum allatum esset nihil suae potestatis 3
esse, Etruscos moenia custodiasque portarum tenere, primo
populationibus agri terror est oppidanis admotus; deinde, 4
postquam deditionis quam societatis fides sanctior erat,
fascibus sarmentorum ex agro conlatis ductus ad moenia
exercitus completisque fossis scalae admotae et clamore
primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum 5
ut arma ponant parcique iussum inermi: Etrusci pariter
armati atque inermes caesi. Nepesinorum quoque auctores
deditionis securi percussi: innoxiae multitudini redditae res
oppidumque cum praesidio relictum. Ita duabus sociis 6
urbibus ex hoste receptis uictorem exercitum tribuni cum
magna gloria Romam reduxerunt.

Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitae quaesi-
tumque cur per eos annos militem ex instituto non dedis-
sent. Responsum frequenti utriusque gentis concilio est 7
nec culpam in eo publicam nec consilium fuisse quod suae
iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint; eos tamen ipsos 8
praui consilii poenam habere nec quemquam ex his reducem
esse; militis autem non dati causam terrorem assiduum a
Volscis fuisse, quam pestem adhaerentem lateri suo tot super
alia aliis bellis exhauriri nequisse. Quae relata patribus 9
magis tempus quam causam non uisa belli habere.

7 concilio *MPUpOEHTDLA*: consilio *FB dett. aliq.* in eo *MOEHTDLA*: eo *PFUpB* 8 ex his *MPFBOEHTDL*: ex hiis *A*: ex iis *Wesenberg* (*sed de* hic *in orat obliq. cf.* 5. 2. 8 *cum Weissenbornio, et* 5. 11. 11; 38. 42. 10 *cum H. J. Muellero*). (*Hic digna quae memorem duo exempla in M ordinis Latini in usum non Delphini quidem sed tironis nescio cuius a* M^{c} *signis immutati, sic*: responsum frequenti utriusque gentis concilio est (§ 7), *i.e.* responsum est frequenti concilio utriusque gentis; *et* patribus magis tempus quam causam non uisa belli habere (§ 9), *i.e.* patribus non uisa magis tempus belli quam causam habere *uel simile quid, cf. c.* 19. 4 *adn. ad* eundem)

II Insequenti anno, A. Manlio P. Cornelio T. et L. Quinctiis Capitolinis L. Papirio Cursore ⟨iterum C. Sergio⟩ iterum tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi
2 seditio exorta, bellum ab Volscis adiuncta Latinorum atque Hernicorum defectione, seditio, unde minime timeri potuit, a patriciae gentis uiro et inclitae famae, M. Manlio Capito-
3 lino. Qui nimius animi cum alios principes sperneret, uni inuideret eximio simul honoribus atque uirtutibus, M. Furio, aegre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exer-
4 citus esse; tantum iam eminere ut iisdem auspiciis creatos non pro collegis sed pro ministris habeat; cum interim, si quis uere aestimare uelit, a M. Furio reciperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi a se prius Capitolium
5 atque arx seruata esset; et ille inter aurum accipiendum et in spem pacis solutis animis Gallos adgressus sit, ipse armatos capientesque arcem depulerit; illius gloriae pars uirilis apud omnes milites sit qui simul uicerint: suae uictoriae
6 neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoque ingenii uehemens et impotens, postquam inter patres non quantum aequum cense-
7 bat excellere suas opes animaduertit, primus omnium ex patribus popularis factus cum plebeiis magistratibus consilia

II 1 Insequenti] *cf. c.* 21. 1 *adn.* iterum C. Sergio *add. Glar., Sigon. ex c.* 5. 7 *et c.* 27. 2 iterum A^2 *uel* A^4: ii *Vorm. MPFB TDA*: duobus M^3OE: u *L*: iii *H*: iis *Up* 2 ab *Vorm.*: ad *M*: a M^3 *uel* $M^2PFUpOEHTDLA$: *om. B* (*sed* bulscis) M. Manlio . . . uirtutibus (§ 3) *om. FB* 3 animi M^3 *uel* $M^2PUpOET^2A^2$ *Edd. uet.*: animis *MHTDLA Aldus* esse; *MPFUpBOEHTDLA* (*omnes exc. A cum interpunctione*): *secludit Madv. interpunctionem tollens, fort. recte* 4 ministris M^3 *uel* $M^4P^2FUpBOET^3$ *uel* $T^2D^3A^2$: minist** *M*: ministros *P*: ministeris *HTDLA* a M. Furio *Vorm.? MA*^{2}: *om.* a *PFUpBOEHTDLA. Edd. ante Rhen.* reciperari *uid.* 1 12. 1 *adn.*: recuperari *Vorm.? MPFOEHTDLA* 5 in spem MA^2 (*cf. Verg. Aen.* 4. 530 *et Tac. H.* 2. 99: 3. 38): spem *PFUBOEHTDLA*: *si quis immutare uelit*, spe *cum Dobraeo scribat* esse *MPFUpBOEHTDLA*: esse constet *Harant* (*Emend. p.* 48 7 primus Up^1 *dett. aliq. T. Faber*: primu' *Up. cf. praef. nostram* § 33 (*k*) *et* 7. 13. 9 *adn.*: primo *O*: primum *MPFBEHTDLA* (*sed in E* primũ *contra* omniũ *et* quantũ), *cf.* 8. 15. 9; 10. 8. 8 *et e contrario* 8. 26. 7; -us *et* -um *satis saepe inter se mutata sunt et in Decade iii codex Put. saepe* -usm et- ums *praebet e. g.* 26. 1. 4 respectusm consilia *MPFUpBOEDLA*: consilio *T*: *om. H*

communicare; criminando patres, alliciendo ad se plebem iam aura non consilio ferri famaeque magnae malle quam bonae esse. Et non contentus agrariis legibus, quae materia 8 semper tribunis plebi seditionum fuisset, fidem moliri coepit: acriores quippe aeris alieni stimulos esse, qui non egestatem modo atque ignominiam minentur sed neruo ac uinculis corpus liberum territent. Et erat aeris alieni magna uis re 9 damnosissima etiam diuitibus, aedificando, contracta. Bellum itaque Volscum, graue per se, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione, in speciem causae iactatum ut maior potestas quaereretur; sed noua consilia Manli 10 magis compulere senatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quinctium Capitolinum.

Dictator etsi maiorem dimicationem propositam domi **12** quam foris cernebat, tamen, seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu uictoria triumphoque dictaturae ipsi uires se additurum ratus, dilectu habito in agrum Pomptinum, quo a Volscis exercitum indictum audierat, pergit.—Non dubito 2 praeter satietatem tot iam libris adsidua bella cum Volscis gesta legentibus illud quoque succursurum, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum auctores mira-

7 plebem iam aura *Rhenanus, dett. unus*: plebem iam auram *Vorm.?MHTD* (*ut uidetur*); *in M linea supra* -a *in* aurā *ab M potius quam ab* M^2 *profecta est*: plebem iam auriam *L*: plebeiā auria *A*: plebeiam auram P^2(plebeiam *P*) *FUpBOE* $T^2 D^3 A^2$ 8 fuisset *MPFUpBOETDLA*: fuissent $M^1 A^2$: c̄ (*uel* ē) fuisset *H* fidem *Sigonius Faernum secutus*: idem *uel* Idem *MPFUpBOEHTDL* A^2: *om. A* moliri *MPF?*(regnum mo|ri F^3) *UpBO* E^1(mori *E*) *HTDLA*: demoliri *Faernus* 9 re *dett. duo Freinsheim*: res *MPFUpBOEHTDLA* 9–10 ut maior ... senatum *MPFUpBOE* A^2: *om. HTDLA*
12 1 etsi *MPFBOEHTDLA*: etiamsi *Up* quo a *MPFUpBOEHT* D^3 *A*: quod *D?L* indictum *PFB* E^2 *HTDLRn* (*cf. c.* 22. 8; 40. 41. 7: 10. 38. 4): inditum *A*: induci indictum *M* A^2: indictum induci *OE*: induci P^3 *in marg.*: inductum F^2 *Up cod. Klock* 2 adsidua *Vorm ?M*: ads (*uel* ass) iduae (*uel* -e) *PFUpBOEHTDLA* bella cum *Vorm.? M uel* M^1 (*fortasse ex* besla *M*) *PUpBOET* D^2 *uel* $D^1 A^2$: bella *F*: bellatum *DL*: bellatum cum *HA* succursurum *MPFUpBOETDLA*: succursum *H*

culo fuit unde totiens uictis Volscis et Aequis suffecerint
3 milites. Quod cum ab antiquis tacitum praetermissum sit,
cuius tandem ego rei praeter opinionem, quae sua cuique
4 coniectanti esse potest, auctor sim? Simile ueri est aut
interuallis bellorum, sicut nunc in dilectibus fit Romanis,
alia atque alia subole iuniorum ad bella instauranda totiens
usos esse aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos,
5 quamquam eadem semper gens bellum intulerit, aut innu-
merabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse
locis quae nunc uix seminario exiguo militum relicto seruitia
6 Romana ab solitudine uindicant. Ingens certe, quod inter
omnes auctores conueniat, quamquam nuper Camilli ductu
atque auspicio accisae res erant, Volscorum exercitus fuit;
ad hoc Latini Hernicique accesserant et Circeiensium qui-
7 dam et coloni etiam a Velitris Romani.—Dictator castris eo
die positis, postero cum auspicato prodisset hostiaque caesa
pacem deum adorasset, laetus ad milites iam arma ad pro-
positum pugnae signum, sicut edictum erat, luce prima
8 capientes processit. 'Nostra uictoria est, milites' inquit,
'si quid di uatesque eorum in futurum uident. Itaque, ut
decet certae spei plenos et cum imparibus manus consertu-
ros, pilis ante pedes positis gladiis tantum dextras armemus.
Ne procurri quidem ab acie uelim sed obnixos uos stabili
9 gradu impetum hostium excipere. Vbi illi uana iniecerint
missilia et effusi stantibus uobis se intulerint, tum micent
gladii et ueniat in mentem unicuique deos esse qui Roma-

3 tacitum praetermissum *TDLA*: praetermissum *H*, *fort. recte*: tacitum praetermissumque *MPFUpBOET*^{2} *uel* *T*^{3}*A*^{2} opinionem quae] *hic in E quaternio* ꝏ *finem habet; infra atramento pallidiore scriptum est* ad dictatorem creandum 5 eis *MPFUpBOET*^{1}*A*^{2} (*ut secundam lectionem*): his *HDL*: is *T*: hiis *A* 6 conueniat *PFUpBOEHTDLA*: conueniant *M*: conuenit *Gron. Drak.* 7 capientes *MPFUpBOET*^{2}*D*^{3}*A*^{2}: canentes *HTDLA* 8 si quid *Vorm.? PFUpBE*^{3}*T*^{1} *uel* *T*^{2}*DLA*: sicut *MO*: si quid *aut* si quia *E*: *om. HT* uatesque *Vorm.? HTDLA*: uatesue *MPFUpBOE*^{1} *uel* *E*^{2}: uates esseue *E*; (*exemplar Medicei fort.* q *erasum habuit quoniam* uates ueorum *ab* *M*^{1} *in* uatesueorum *mutatum est*) 9 micent *MPFUpBOEHTDA*: miscent *L*

num adiuuent deos qui secundis auibus in proelium mise-
rint. Tu, T. Quincti, equitem intentus ad primum initium 10
moti certaminis teneas; ubi haerere iam aciem conlato pede
uideris, tum terrorem equestrem occupatis alio pauore infer
inuectusque ordines pugnantium dissipa.' Sic eques, sic 11
pedes, ut praeceperat, pugnant; nec dux legiones nec fortuna
fefellit ducem.

13 Multitudo hostium nulli rei praeterquam numero freta et
oculis utramque metiens aciem temere proelium iniit, temere
omisit; clamore tantum missilibusque telis et primo pugnae 2
impetu ferox gladios et conlatum pedem et uoltum hostis
ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons 3
prima et trepidatio subsidiis inlata; et suum terrorem intulit
eques; rupti inde multis locis ordines motaque omnia et
fluctuanti similis acies erat. Dein postquam cadentibus
primis iam ad se quisque peruenturam caedem cernebat,
terga uertunt. Instare Romanus; et donec armati conferti- 4
que abibant, peditum labor in persequendo fuit: postquam
iactari arma passim fugaque per agros spargi aciem hostium
animaduersum est, tum equitum turmae emissae, dato signo
ne in singulorum morando caede spatium ad euadendum

10 tu T. Quincti (quinti) *PF*^{3}(***quinti *F*)*UpBET*^{2} *uel T*^{1}: tu T̃. Q (*sic*) *OE*^{3}: ut (?) quincie *H*: uter quinti *T*: ut quinti *MDLA*: tu quinti *M*^{3}*D*^{3}*A*^{2} teneas *MPFUpBOEHTDLA* (*cf. cum Weissenbornio* 3. 48. 4): tene; at *Wesenberg nugas agens* pauore *Vorm.? MPFUpBOET*^{2} *uel T*^{1} (*ut secundam lectionem*): labore *HTDLA Aldus* (*cf. c.* 3. 2 *et* 3) 11 praeceperat *UPOD*^{3}: praeceperant *M*^{3}*?PFBEHTDLA* (*fort.* praeceperantis *uel* -i *M*) nec dux *MP*^{1}*FUpBOEHT*^{1}*DLA*: nec dum *P*: nec duc *T*

13 1 et *MPFUpBOETDLA*: *om. H* 2 ardore *F*^{x} *per ras. OEA*^{x} *per ras.*: ardorem *MPFUpBHTDLA* animi *MF*^{x} *per ras. OEHTDLA*: animis *PFUpBT*^{2} (*ut uidetur*) 3 motaque *MPUpO*^{1}*EHTDA*: notaque *O*: totaque *FB*: mota *L* fluctuanti *PFUpBOEHTDLA*: fluctuantis *Vorm. M* dein *Vorm.? MPUpEHT*: dehinc *O*: deinde *FBDLA* cadentibus *Vorm.? MOE*^{1}*HTDLA*: caedentibus *PFE*: cedentibus *UpB* cernebat *PFUpBOEHTDLA*: credebat *Vorm.*: credebat Alibi cernebat *Vorm.*^{2} *M*, *cf.* 7. 14. 1 uertunt *MPFUpBOEHTDLA*: uerti *M*^{2} *uel potius M*^{3} 4 instare *A*^{2} *ed. Frob.* 1531: stare *MPFUpBOEHTDLA*

5 interim multitudini darent: satis esse missilibus ac terrore
impediri cursum obequitandoque agmen teneri dum adse-
6 qui pedes et iusta caede conficere hostem posset. Fugae
sequendique non ante noctem finis fuit. Capta quoque ac
direpta eodem die castra Volscorum praedaque omnis praeter
7 libera corpora militi concessa est. Pars maxima captiuorum
ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominum de plebe, ut
credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuuen-
tutis inuenti, manifesta fides publica ope Volscos hostes
8 adiutos. Circeiensium quoque quidam cogniti et coloni a
Velitris; Romamque omnes missi percontantibus primoribus
patrum eadem quae dictatori defectionem sui quisque populi
haud perplexe indicauere.

14 Dictator exercitum in statiuis tenebat, minime dubius
bellum cum iis populis patres iussuros, cum maior domi
exorta moles coegit acciri Romam eum gliscente in dies
seditione, quam solito magis metuendam auctor faciebat.
2 Non enim iam orationes modo M. Manli sed facta, popularia
in speciem, tumultuosa eadem, qua mente fierent intuenda
3 erant. Centurionem, nobilem militaribus factis, iudicatum
pecuniae cum duci uidisset, medio foro cum caterua sua ac-
currit et manum iniecit; uociferatusque de superbia patrum
ac crudelitate feneratorum et miseriis plebis, uirtutibus eius
4 uiri fortunaque, 'tum uero ego' inquit 'nequiquam hac dextra
Capitolium arcemque seruauerim, si ciuem commilitonem-
que meum tamquam Gallis uictoribus captum in seruitutem
5 ac uincula duci uideam.' Inde rem creditori palam populo
soluit libraque et aere liberatum emittit, deos atque homines
obtestantem ut M. Manlio, liberatori suo, parenti plebis

7 hominum *MPUpOEHTDLA* : omnium F^3 *in ras. B*, *ut coniecit Siesbye* 8 omnes . . . quisque *MPFUpBOETDLA* : *om. H*

14 1 iis *MPFBOE* : his *HTDL* : hiis *A* 2 intuenda *MPFUpB OEHTDLA* (*i. e.* orationes *et* facta) : intuenti *Gron.* (*optime quidem si quid mutandum est; sed cf. Cic. de Amic.* 17. 63 quidam saepe perspiciuntur quam sint leues) : *uerbum* intueri *hoc sensu usurpat Quintilian.* 5. 10. 28

Romanae, gratiam referant. Acceptus extemplo in tumul- 6
tuosam turbam et ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas
Veienti Gallico aliisque deinceps bellis ostentans: se mili- 7
tantem, se restituentem euersos penates, multiplici iam sorte
exsoluta, mergentibus semper sortem usuris, obrutum fenore
esse; uidere lucem, forum, ciuium ora M. Manli opera;
omnia parentum beneficia ab illo se habere; illi deuouere 8
corporis uitaeque ac sanguinis quod supersit; quodcumque
sibi cum patria penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id
cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cum 9
iam unius hominis esset, addita alia commodioris ad omnia
turbanda consilii res. Fundum in Veienti, caput patrimonii, 10
subiecit praeconi, 'ne quem uestrum' inquit, 'Quirites, donec
quicquam in re mea supererit, iudicatum addictumue duci
patiar.' Id uero ita accendit animos, ut per omne fas ac
nefas secuturi uindicem libertatis uiderentur.

Ad hoc domi contionantis in modum sermones pleni cri- 11
minum in patres; inter quos [cum] omisso discrimine uera
an uana iaceret, thesauros Gallici auri occultari a patribus
iecit nec iam possidendis publicis agris contentos esse nisi
pecuniam quoque publicam auertant; ea res si palam fiat,
exsolui plebem aere alieno posse. Quae ubi obiecta spes 12
est, enimuero indignum facinus uideri, cum conferendum
ad redimendam ciuitatem a Gallis aurum fuerit, tributo con-
lationem factam, idem aurum ex hostibus captum in pauco-

5 Romanae] R. *uel* r *MPFBOEDLA* : *om. HT* 7 Manli *MPFBOEHTA* : manlii *Up?A*^{2} : mallii *D*^{x} *in ras.* : manlio *L* 8 parentum *MOHT*^{1} *uel* *T*^{2} : parentium *PFUpBETDLA* 9 commodioris *A dett. unus Aldus* : commotioris *Vorm.? MPFUpBOEHTDLA*^{2} (*sed in F* -or- *per ras. ex* -on- *correctum uidetur*) : accommodatioris *Wesenberg*; commotioris *nimiam uiolentiam uidetur designare* 10 in Veienti *MPUpEA*^{2} : inuecti *FBD*^{3} (*ut secundam lectionem*) : in uehienti *O* : inueient ex *H* : inueienti ex *T* : inuenienti *D*^{3} *ex* inueientis *aut* inuenientis (?) *D* : inueierit ex *L* : inuenient ex *A* 11 quos *dett. unus* (*Lov.* 5), *Drak.* : quos cum *MPFUpBOEHTDLA*; (*de* cum *inserto u. adn. ad* 1. 6. 4; 1. 35. 3; 1. 41. 7: 21. 28. 8) iecit *MPFUp*^{2}*BOEHT*^{1} *uel* *T*^{2}(*ex* gecit *T*)*DLA* : iniecit *Up* : *secludit Gron.*

13 rum praedam cessisse. Itaque exsequebantur quaerendo
ubi tantae rei furtum occultaretur; differentique et tempore
suo se indicaturum dicenti ceteris omissis eo uersae erant
omnium curae apparebatque nec ueri indicii gratiam mediam
nec falsi offensionem fore.

15 Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem
uenit. Postero die senatu habito, cum satis periclitatus
uoluntates hominum discedere senatum ab se uetuisset,
stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad
2 M. Manlium misit; qui dictatoris iussu uocatus, cum signum
suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal
3 uenit. Hinc senatus, hinc plebs, suum quisque intuentes
4 ducem, uelut in acie constiterant. Tum dictator silentio
facto, 'utinam' inquit, 'mihi patribusque Romanis ita de
ceteris rebus cum plebe conueniat, quemadmodum, quod
ad te attinet eamque rem quam de te sum quaesiturus con-
5 uenturum satis confido. Spem factam a te ciuitati uideo
fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores patrum
occultent, creditum solui posse. Cui ego rei tantum abest
ut impedimento sim ut contra te, M. Manli, adhorter, liberes
fenore plebem Romanam et istos incubantes publicis thesau-
6 ris ex praeda clandestina euoluas. Quod nisi facis, siue ut
et ipse in parte praedae sis siue quia uanum indicium est,

12 *post* praedam *inserunt* quos si dictatoris regressus ad comprimendas seditiones *DLA* 13 quaerendo *MOE*^{2} *uel E*^{3}(*ex* qredendo *E ut uidetur*)*HTDLA* : credendo *P*^{2}(-dos *P*)*FUpBT*^{1} *uel T*^{2} furtum occultaretur *MPFUpBOEHTD*^{3}*A*^{2} : futura per occultaretur *L*^{1} (occupa- *L*)*D* : futura occultarentur *A* differentique *PFUpB uel B*^{1}*EHTDLA* : differentaque *M*, different itaque *M*^{2}, differenti itaque *M*^{3} : differendique *B*^{1} *uel B* : differenteque *OE*^{3}, *sed recte datiuus ut in Aen.* 12. 299 uenienti Ebuso . . . occupat os flammis; *cf.* 4. 6. 1 et *MUpBOET*^{2}*D*^{2} *uel D*^{3} : e *PF* : *om. HTDLA* dicenti *MPF*^{x}*UpEHTDLA* : dicendi *FB* : dicente *OE*^{3} indicii *MPUpBOEHTDLA* : indictu *F*

15 2 agmine *MPFUpBOETDLA* : *om. H* 4 ceteris *MPFUpBOETDL* : certis *HA* 5 sim *MPFUpBOET*^{2} ?*D*^{3}*A*^{2} : sit *HTDLA* ex *MPFUpBOETDLA* : e *H* euoluas *MPFUpBOET*^{2}*D*^{3}*A*^{2} : uoluas *HTDLA* 6 siue ut *Vorm. MPFUpBOE* : siue quod *HTDLA*

in uincla te duci iubebo nec diutius patiar a ſe multitudinem
fallaci spe concitari.'

Ad ea Manlius nec se fefellisse ait non aduersus Volscos, 7
totiens hostes quotiens patribus expediat, nec aduersus Lati-
nos Hernicosque, quos falsis criminibus in arma agant, sed
aduersus se ac plebem Romanam dictatorem creatum esse;
iam omisso bello quod simulatum sit, in se impetum fieri; 8
iam dictatorem profiteri patrocinium feneratorum aduersus
plebem; iam sibi ex fauore multitudinis crimen et perniciem
quaeri. 'Offendit' inquit, 'te, A. Corneli, uosque, patres 9
conscripti, circumfusa turba lateri meo? Quin eam didu-
citis a me singuli uestris beneficiis, intercedendo, eximendo
de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos addictosque
duci, ex eo quod afluit opibus uestris sustinendo necessi-
tates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis 10
hortor? sortem reliquam ferte: de capite deducite quod
usuris pernumeratum est; iam nihilo mea turba quam ullius
conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuium curam 11
ago? Nihilo magis quod respondeam habeo quam si quaeras
quid ita solus Capitolium arcemque seruauerim. Et tum
uniuersis quam potui opem tuli et nunc singulis feram.
Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura 12
facilem difficilem interrogatio facit. Cur enim quaeritis quod
scitis? cur quod in sinu uestro est excuti iubetis potius quam

7 hostes *MOETDL*: hostis *PFBHA* in arma *MPFBOEHTDLA*: *om. Up* 9 A. Corneli uosque *P*F^{3} *in ras.* *UpBOEH*$T^{2}A^{2}$: A. Corneliusque *MT*: aĩt (*sed transuersa linea litterae* t per *apicem litterae* i *percurrit*) corneli ***** *D*: ait corneli uosque D^{3}: aĩt quae *L*: ait corneliusque *A* diducitis *Vorm.? MPFBOE*T^{2} (*sed* quinc | audi ducitis *M*): deducitis *UpHTDLA* afluit *MPF? BTD* (*cf.* 3. 26. 7 *adn.*): affluit F^{3}*UpOEH*T^{2} *uel* $T^{1}D^{2}$ *uel* D^{4}*LA* 10 reliquam *Madv.*: aliquam *MPFUpBOEHTDLA*: antiquam *Morstadt* (*non male cf. c.* 40. 3 *adn. ubi* antiq. *in* aliq. *est corruptum*): aliam *ed. Frob.* 1531: aliquando *E. S. Thompson*; (*ut in cotidiano sermonis usu; sensus uidetur esse* 'accipite id omne quod ex sorte superest cum de capite deduxeritis quod usuris pernumeratum est') est *MPFUpBOEHTDLA*: erit *Luterbacher, male*

13 ponatis, nisi aliqua fraus subest? Quo magis argui praestigias iubetis uestras, eo plus uereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos. Itaque non ego uobis ut indicem praedas uestras, sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis.'

16 Cum mittere ambages dictator iuberet et aut peragere uerum indicium cogeret aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus oblataeque uani furti inuidiae, negantem
2 arbitrio inimicorum se locuturum in uincla duci iussit. Arreptus a uiatore 'Iuppiter' inquit, 'optime maxime Iunoque regina ac Minerua ceterique di deaeque, qui Capitolium arcemque incolitis, sicine uestrum militem ac praesidem sinitis uexari ab inimicis? haec dextra, qua Gallos fudi a delubris
3 uestris, iam in uinclis et catenis erit?' Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant; sed inuicta sibi quaedam patientissima iusti imperii ciuitas fecerat, nec aduersus dictatoriam uim aut tribuni plebis aut ipsa plebs attollere oculos
4 aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio satis constat magnam partem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obuersatamque uestibulo carceris maestam turbam.

5 Dictator de Volscis triumphauit, inuidiaeque magis triumphus quam gloriae fuit; quippe domi non militiae partum eum actumque de ciue non de hoste fremebant: unum defuisse tantum superbiae, quod non M. Manlius ante currum
6 sit ductus. Iamque haud procul seditione res erat; cuius leniendae causa postulante nullo largitor uoluntarius repente senatus factus Satricum coloniam duo milia ciuium Romanorum deduci iussit. Bina iugera et semisses agri adsignati;

12 ponatis *MPFUpBOEHTDLA*: promatis *Eussner. frustra*
16 1 oblataeque . . . inuidiae *MPFBOEHTDLA*: oblataque . . . inuidia *Up* 2 dextra *MPFBOEHTDLA*: dextera *Up* 4 obuersatamque *MPFUpBOETDLA*: obuersa tamquam *H* (*cf. cod. Haverk.* obuersatamque in; *sed pro datiuo cf. cum Drak.* 23. 27. 1; 29. 24. 4; 35. 11. 3; *et Plin. Ep.* 6. 16. 13: *pro* in + *abl.* 33. 47. 10; 38. 1. 8; *et Tac. Ann.* 3. 37: *hic* in uestibulo *uix poterat esse turba*) 6 repente *MPFBOEHTDLA*: *om. Up*

quod cum et paruum et paucis datum et mercedem esse 7 prodendi M. Manli interpretarentur, remedio inritatur seditio. Et iam magis insignis et sordibus et facie reorum 8 turba Manliana erat, amotusque post triumphum abdicatione dictaturae terror et linguam et animos liberauerat hominum. Audiebantur itaque propalam uoces exprobrantium multi- 17 tudini, quod defensores suos semper in praecipitem locum fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat: sic Sp. Cassium in agros plebem uocantem, sic Sp. Maelium 2 ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos, sic M. Manlium mersam et obrutam fenore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem proditum inimicis; saginare plebem populares suos ut iugulentur. hocine 3 patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit uir consularis? fingerent mentitum ante atque ideo non habuisse quod tum responderet; cui seruo unquam mendacii poenam uincula fuisse? non obuersatam esse memoriam 4 noctis illius quae paene ultima atque aeterna nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsius M. Manli, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis ipso paene Ioue

8 et sordibus *Vorm.? PFUpBOEHTDL* (*sed* sort-) *A* : sordibus *Vorm.*^{2} ? *MA*^{2} *ed Frob.* 1535, *Madv.* (*sed cum* sordibus *cf.* uestem § 4, *cum* facie *cf.* capillum ac barbam)

17 2 populares suos *MPFUpBOEHTDLA*, *rectissime* : populares *Duker* : suos *Madv.* : populares uiros *Kraffert* (*cf. c.* 20. 3) : patronos suos *Weissenborn* : populares uelut sues (!) *Ruhnken. In Plaut. Am.* 193 ; *Sall. Cat. cc.* 22. 1 ; 24. 1 ; 52. 14 populares *reperimus idem esse ac* fautores *uel* homines suarum partium ; *ergo hic retineri potest ; u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 2 3 hocine *MPUpEHTDLA* : hoccine *P*^{1} *uel P*^{2}*FBO*, *recte quidem si originem respicis* mentitum ante *MPFUpEHTDLA* : mentium ante *B* : ante mentitum *O* habuisse *PFUpBOEHTDLA* : habuisset *M* tum responderet *MPFUpBEHTDLA* : tunc responderit *O* (-eret *O*^{1}) uincula *ME*^{2}*H*^{1}*D* : uinculo *PFUpBE* (*sed* ultima *ex inseq. sent. ante* uinculo *insertum* deleuit *P*^{1} *uel P*^{2}) : uincla *OHL* 4 obuersatam *MOEHTL* (*cf.* 35. 11. 3) : obseruatam *PFUpBDA* scandentis ? *O* (*cum interpunct. et interrog. nota*) *E*^{3} (*sed* is *in rasura*) *P*^{2}*FUpB* (*PB cum interpunct.*) *T*^{2}*D*^{3}*A*^{2} *uel A*^{3} : scandente is. *PD?* : scandente . is *A* : scandente is *TL* : scandente *uel* -tē is *M* (*ut uidetur*) : scandentem *M*^{2} : scandentē ? is *EH*

5 erepto ex hostium manibus uidissent? selibrisne farris gratiam seruatori patriae relatam? et quem prope caelestem, cognomine certe Capitolino Ioui parem fecerint eum pati uinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? adeo in uno omnibus satis auxilii fuisse,
6 nullam opem in tam multis uni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur refracturosque carcerem minabantur, cum remisso quod erepturi erant ex senatus consulto Manlius uinculis liberatur; quo facto non seditio finita sed dux seditioni datus est.

7 Per eosdem dies Latinis et Hernicis, simul colonis Circeiensibus et a Velitris, purgantibus se Volsci crimine belli captiuosque repetentibus ut suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita, tristiora colonis quod ciues Romani patriae oppugnandae nefanda consilia inissent.
8 Non negatum itaque tantum de captiuis sed, in quo ab sociis tamen temperauerant, denuntiatum senatus uerbis facesserent propere ex urbe ab ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos legationis ius externo, non ciui comparatum tegeret.

18 Recrudescente Manliana seditione sub exitum anni comitia habita creatique tribuni militum consulari potestate Ser. Cornelius Maluginensis iterum P. Valerius Potitus iterum M. Furius Camillus quintum Ser. Sulpicius Rufus iterum C. Papirius Crassus T. Quinctius Cincinnatus iterum.

5 selibris] *cf.* 4. 15. 6 prope *MPFUpBOETDLA* : pro *H* Capitolino *MPFUpBOEHT*[1](*ex* -inio *T*)*DLA* : capitolini *Madv.*, *uix recte* : *secludit Kiehl* 6 quod *F*[3] *Douiat. Crevier 'e cdd. rec.'* : id quod *MPF?UpBOEHTDLA* : eo quod *dett. aliq.* (*cf.* 4. 32. 7; 30. 23. 4): repente (*pro* remisso) id quod *scribit Luterbacher* 8 in quo ab sociis *MPFUpBOEHTDLA* : a quo in sociis *Madv. Emend. p.* 157 tegeret *MPFUpBOET*[2]*D*[3] : tegerent *HTD?LA* : regeret *A*[2] (*ut secundam lectionem*)

18 1 sub *MOEHTDLA* : sed *PF?B* : sed sub *Up* : *del. F*[3] exitum *Madv.* : exitu *MPF*[3](*F?*)*UpB*(*sed* exc-)*OEHTDLA* Ser. *Sigonius* : sergius *MPFBOEHTDLA* C. *MPFUpBHTDLA*[2] : con *A* : claudius *OE* (*ut saepe*) T. Quinctius (quint.) *MPFUpBOEHTLA* : T̄. q̄. *D* : T. Q̄ *L* (*cf.* T̄. Q *in O supra c.* 12. 10) Cincinnatus (*uel* -cina-) *MPFUpBOEH* (*sed* C̄ cincinatus) *T* : CIN̄. *DL* : CIN *A*

Cuius principio anni et patribus et plebi peropportune 2
externa pax data: plebi, quod non auocata dilectu spem
cepit, dum tam potentem haberet ducem, fenoris expugnandi:
patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab
sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraque acrior 3
aliquanto coorta esset, iam propinquum certamen aderat.
Et Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarum rerum interdiu noctuque consilia agitat, plenior
aliquanto animorum irarumque quam antea fuerat. Iram 4
accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam
inexperto: spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se
dictator quod in Sp. Maelio Cincinnatus Quinctius fecisset,
et uinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset sed ne senatus quidem sustinere
potuisset. His simul inflatus exacerbatusque iam per se 5
accensos incitabat plebis animos.

'Quousque tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne beluas quidem ignorare uoluit? Numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis. Quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum
hostem eritis. Si singuli singulos adgressuri essetis, tamen 6

2 ne quo $MF^3Up^2OEHTDLA$: ne quod *PF?UpB* 3 iam *Gron.* : iam in MA^2 : in *PFUpBOEHTDLA* (*cum interpunct. post* Manlius *EA et Drak.*) : in propinquum *secl. H. J. Mueller ut glossema ex* in propinquo *mutatum* : in prop. cert., aderat *interpungit Harant* propinquum *PFUpOHTLA* : propincum *MB* : propinqum *ED* 4 quod . . . dictator *om. H* : *ret. ceteri* 5 quot . . . sitis $MPUpOEHT^2D^3$: quot . . . scitis *B* : quod . . . scitis *FDL* : quod . . . sitis *T* : q . . . sitis *A* 5-6 habeatis. Quot enim . . . eritis. Si singuli . . . certaturos. Ostendite] *sic ordinem sententiarum mutauimus* : quot enim . . . eritis *post* certaturos *ponunt MPFUpB* (*sed* singulis) $OET^2D^3A^2$: *sic etiam HTDLA sed omissis* § 6 si singuli . . . essetis, *pro quibus DL* his *habent* (*cf. Class. Rev.* xvii (1903), *p.* 161) : *ordinem antiquum retinentes, pro* quot enim *coniecit* quoteni *Madv.*, quot autem *Heerwagen*; quot *Mommsen*; *nobis uidentur uoces* quot enim . . . adgressuri essetis (*i.e.* 6 × 18 *litteras*) *per homoeoteleuton quod uocatur* (habeatis, essetis) *in marginem excidisse posteaque male repositae esse, ab HTDLA autem ne omnes quidem repositae*; (*u. plura in Class. Quart.* xii (1918), *p.* 2) *cf.* 8. 31. 6 *et* 7 *et praef. nostram* § 44 5 hostem *Vorm.? MPFUpBEHTDLA* : hostes M^2O

acrius crederem uos pro libertate quam illos pro dominatione
7 certaturos. Ostendite modo bellum; pacem habebitis.
Videant uos paratos ad uim; ius ipsi remittent. Audendum
8 est aliquid uniuersis aut omnia singulis patienda. Quousque
me circumspectabitis? Ego quidem nulli uestrum deero;
ne fortuna mea desit uidete. Ipse uindex uester, ubi uisum
inimicis est, nullus repente fui, et uidistis in uincula duci
9 uniuersi eum qui a singulis uobis uincula depuleram. Quid
sperem, si plus in me audeant inimici? An exitum Cassi
Maelique exspectem? Bene facitis quod abominamini.
Di prohibebunt haec; sed nunquam propter me de caelo
descendent; uobis dent mentem oportet ut prohibeatis,
sicut mihi dederunt armato togatoque ut uos a barbaris
10 hostibus, a superbis defenderem ciuibus. Tam paruus
animus tanti populi est ut semper uobis auxilium aduersus
inimicos satis sit nec ullum, nisi quatenus imperari uobis
sinatis, certamen aduersus patres noritis? Nec hoc natura
11 insitum uobis est, sed usu possidemini. Cur enim aduersus
externos tantum animorum geritis ut imperare illis aequum
censeatis? Quia consuestis cum eis pro imperio certare,
12 aduersus hos temptare magis quam tueri libertatem. Tamen,
qualescumque duces habuistis, qualescumque ipsi fuistis,
omnia adhuc quantacumque petistis obtinuistis, seu ui seu
13 fortuna uestra. Tempus est etiam maiora conari. Experi-
mini modo et uestram felicitatem et me, ut spero, feliciter

Edd. ante Rhenan., *Karsten* (*Mnemos.* xxiv), *sed* hostem *uoci* patronos *respondet* 7 modo *MPFUpOEHTDLA* : modum *B* 8 me circumspectabitis *MPFUpBE* (*sed* mē) *HTDLA* : me q·/reum spectabitis (*sic*) *O* (*sc.* circum, *quam uocem primo omiserat exemplar suum et postea addiderat, male legit O*; *cf. e.g.* 9. 9. 16 *adn. et* (c *pro* c) 23. 11. 6 *Put.*) : me *secl. Karsten, sed hic* me *i. e. q.* actionem aliquam meam, *Anglice* 'looking for a lead from me'. *cf.* 26. 18. 6 9 sed *MPFUpBOEHTDLA* : *om. T* : sed di *Zingerle, uix recte* mentem *MPFUpBOEHTDLA* (*cf. Hor. Ep.* 2. 2. 36) : eam mentem *H. J. Mueller, minima sane causa nam cf.* 5. 43. 3; *Hor. Ep.* 2. 2. 87 *et* 89 10 noritis *MPFUpBOEHTDA* : moritis *L*, *Perizonius* 12 qualescumque duces habuistis *MPFUpBOETDLA* : es *H* (*cf. Class. Review*, xvii (1903), *p.* 161) 13 etiam *MPFUpBEHTDLA* : *om. O* : iam *Gron.*

expertum; minore negotio qui imperet patribus imponetis
quam qui resisterent imperantibus imposuistis. Solo 14
aequandae sunt dictaturae consulatusque, ut caput attollere
Romana plebes possit. Proinde adeste; prohibete ius de
pecuniis dici. Ego me patronum profiteor plebis, quod mihi
cura mea et fides nomen induit: uos si quo insigni 15
magis imperii honorisue nomine uestrum appellabitis ducem,
eo utemini potentiore ad obtinenda ea quae uoltis.' Inde 16
de regno agendi ortum initium dicitur; sed nec cum
quibus nec quem ad finem consilia peruenerint, satis planum
traditur.

At in parte altera senatus de secessione in domum priua- **19**
tam plebis, forte etiam in arce positam, et imminenti mole
libertati agitat. Magna pars uociferantur Seruilio Ahala 2
opus esse, qui non in uincla duci iubendo inritet publicum
hostem sed unius iactura ciuis finiat intestinum bellum.
Decurritur ad leniorem uerbis sententiam, uim tamen eandem 3
habentem, ut uideant magistratus ne quid ex perniciosis
consiliis M. Manli res publica detrimenti capiat. Tum 4
tribuni consulari potestate tribunique plebi—nam et ⟨ei⟩, quia
eundem [et] suae potestatis, quem libertatis omnium, finem
cernebant, patrum auctoritati se dediderant—hi tum omnes
quid opus facto sit consultant. Cum praeter uim et caedem 5

14 induit *MPFUpBOEHTDLA*: indidit *Karsten* (*Mnemos.* xxiv) *Schaedelium sequens; sed cf. Cic. de Fin.* 2.73 sibi et torquem et cognomen induit 15 obtinenda ea *OE*: optinenda ea *MPFUpBT*² *uel T*³*D*³*A*²: opinionem deea *H*: opinionem da *T*: opinionem dea *LA* (*sed* opp-): *D non iam legi potest*

19 1 libertati *ed. Frob.* 1531: libertatis *MPFUpBOEHTDLA* 2 uociferantur *MPFUpBOEA* (*cf.* § 7 *et c.* 17. 6): uociferatur *HTDLRn* publicum hostem] *supra haec* sicut Manilium *scripsit M*² 4 et ei *Crevier et Stroth*: *aut hoc aut* ei quoque *Madv.*: et *MPOEHTDLA*: ei *Up*: ex *B*: *in F erasa est una uel altera littera* eundem] *supra hanc uocem et supra* finem *signum* \ *scripsit M*ˣ, *cf. c.* 10. 8 suae (*pro* et suae *MPFUpBOEHTDLA*) *scripsimus, et ex priore colo translatum esse statuentes* et *in utroque loco iam suspicatus erat Perizonius*) hi tum *E ed. Frob* 1535: hii tum *MPOHTDLA*: ii tum *P*²*Up*: ii tantum *F* (*ut uidetur*) *B*: hi tantum *F*ᶜ

nihil cuiquam occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret, tum M. Menenius et Q. Publilius tribuni
6 plebis: 'Quid patrum et plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferum ciuem debet? Quid cum plebe adgredimur eum quem per ipsam plebem tutius
7 adgredi est ut suis ipse oneratus uiribus ruat? Diem dicere ei nobis in animo est. Nihil minus populare quam regnum est. Simul multitudo illa non secum certari uiderint et ex aduocatis iudices facti erunt et accusatores de plebe patricium reum intuebuntur et regni crimen in medio, nulli
20 magis quam libertati fauebunt suae.' Adprobantibus cunctis diem Manlio dicunt. Quod ubi est factum, primo commota
2 plebs est, utique postquam sordidatum reum uiderunt nec cum eo non modo patrum quemquam sed ne cognatos quidem aut adfines, postremo ne fratres quidem A. et T. Manlios, quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto dis-
3 crimine non et proximi uestem mutarent: Ap. Claudio in uincula ducto C. Claudium inimicum Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse; consensu opprimi popularem uirum, quod primus a patribus ad plebem defecisset.

4 Cum dies uenit, quae praeter coetus multitudinis seditiosasque uoces et largitionem et fallax indicium pertinentia proprie ad regni crimen ab accusatoribus obiecta sint reo,
5 apud neminem auctorem inuenio; nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur, ut sciant homines quae et quanta decora foeda cupiditas regni non ingrata solum sed
6 inuisa etiam reddiderit: homines prope quadringentos pro-

5 Menenius *MPFUpBEHTDA*: memenius *O*: mennius *L*: maenius *Sigonius* Publilius *Glareanus*: publius *cdd. omne nostri ut fere semper* 7 ei nobis MA^2: et nobis *PFUpBOE*: uel nobis *HTDLA*
20 2 Manlios *UpA*: malios *M*: mallicos *HTD*: manlicos *L*: mallio *P*: manlio *F*: in manlio *B*: malli OE^1 *uel* E^3: mallium (?) *E*
4 praeter . . . indicium *MPFUpBOETDLA*: *om. H* 5 cupiditas *MPFUpBOEHTDLA*: cupiditati H^1 (-ti *super litteram* -s *erasam; alterum* s *erasum litterae* r- (regni) *subest*)

duxisse dicitur, quibus sine fenore expensas pecunias tulisset,
quorum bona uenire, quos duci addictos prohibuisset; ad 7
haec decora quoque belli non commemorasse tantum sed
protulisse etiam conspicienda, spolia hostium caesorum ad
triginta, dona imperatorum ad quadraginta, in quibus insignes
duas murales coronas, ciuicas octo; ad hoc seruatos ex 8
hostibus ciues [produxit], inter quos C. Seruilium magistrum
equitum absentem nominatum; et cum ea quoque quae
bello gesta essent pro fastigio rerum oratione etiam magni-
fica, facta dictis aequando, memorasset, nudasse pectus
insigne cicatricibus bello acceptis et identidem Capitolium 9
spectans Iouem deosque alios deuocasse ad auxilium fortu-
narum suarum precatusque esse ut, quam mentem sibi
Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani
dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent, et
orasse singulos uniuersosque ut Capitolium atque arcem
intuentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent.

In campo Martio cum centuriatim populus citaretur et 10
reus ad Capitolium manus tendens ab hominibus ad deos
preces auertisset, apparuit tribunis, nisi oculos quoque
hominum liberassent tanti memoria decoris, nunquam fore
in praeoccupatis beneficio animis uero crimini locum. Ita 11

6 dicitur *MPF*(dr̄)*BOETDLA* : ducitur *H* : fertur *Up* tulisset *MPFUpBOETDLA* : e (*uel* c) tulisset *H* 7 quoque *MPFBOE HTDLA* (q°3) : prope *Up* murales *MPFUpBET*² *uel* *T*³*A*²: mortales *HTDLA* : mirabiles *O* 8 produxit *uel* produx̄ *MPFUp OEHTDLA* : p̄ dux̄ *B* : *aut secludere aut in* produxisse *mutare uoluit Rhenanus, illud seq. Madv. et H. J. Mueller, hoc Drak., Zingerle, Luterbacher* inter quos *MPFUpBOEHTDLA* : interque eos *Luterbacher* nominatum *MP*¹*FUpBOEHTDLA* (*sed* nomina cum *P*) : nominatim *Madv., sed quos protulerat Manlius cur putemus non nominatos esse?* : nominasse *Luterbacher, sed passiuum Liuius consulto maluit ne lector putaret in oratione recta stetisse* 'Manlius nominauit' 9 precatusque *Rhenanus, ed. Frob.* 1535 : precatumque *MPFUpBOE*²*HT DLA* : peccatumque *E* 10 tanti *MPFUpBOE* : a tanti *HDLA Aldus* : ab (*T*¹ *ex* ad *T*) tanti *T* 11 ita . . . lucum *om. DA* : *add. D*³*A*² ita prodicta *PFBOEHTD*³*L* : ita prodicto (*ut A*²) *uel* predicto *M* (*ubi incertum est utrum* o *in* e *an* e *in* o *immutatum sit, an potius illam Floriacensem formam litterae* ê *quae uera uocatur scriba imitatus sit*) : inde postera *Up*

prodicta die in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. Ibi crimen ualuit et obstinatis animis triste
12 iudicium inuisumque etiam iudicibus factum. Sunt qui per duumuiros, qui de perduellione anquirerent creatos, auctores sint damnatum. Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt locusque idem in uno homine et eximiae gloriae monumentum et
13 poenae ultimae fuit. Adiectae mortuo notae sunt: publica una, quod, cum domus eius fuisset ubi nunc aedes atque officina Monetae est, latum ad populum est ne quis patricius
14 in arce aut Capitolio habitaret; gentilicia altera, quod gentis Manliae decreto cautum est ne quis deinde M. Manlius uocaretur. Hunc exitum habuit uir, nisi in libera ciuitate
15 natus esset, memorabilis. Populum breui, postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem uirtutes desiderium eius tenuit. Pestilentia etiam breui consecuta nullis occurrentibus tantae cladis causis ex Manliano supplicio
16 magnae parti uideri orta: uiolatum Capitolium esse sanguine seruatoris nec dis cordi fuisse poenam eius oblatam prope oculis suis, a quo sua templa erepta e manibus hostium essent.

21 Pestilentiam inopia frugum et uolgatam utriusque mali famam anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartum A. Manlio tertium Ser. Sulpicio tertium L. Lucretio L. Aemilio tertium M. Trebonio tribunis militum
2 consulari potestate. Hostes noui praeter Volscos, uelut sorte quadam prope in aeternum exercendo Romano militi datos, Circeiosque et Velitras colonias, iam diu molientes

11 Flumentanam *Vorm.? MPF? UpBE*^{3} (*ex* -nan *E*) : frumentanam *OHTDLA* 16 erepta e *OEH* : ereptae *M*^{2} *uel MT*^{1}*L* : erepte *TD? A* : erepta *M uel M*^{2}*PFUpBD*^{1}*A*^{2} (*usitatior prep.* e *cum* liberare *uidetur esse*)

21 1 inopia *PFUpBOED* : inopiam *ME*^{3}*HTLA* anno insequente *MPFBOEHTDLA* : insequente anno *Up* (*cf. c.* 22. 4; 4. 12. 1; 5. 45. 8. *In ceteris locis omnibus huius Decadis, quoad obseruauimus, ablatiuum huius participii in* -ti *habent cdd. nostri; uiz.* 3. 10. 5; 4. 23. 1; 6. 11. 1; 6. 22. 1; 7. 2. 1; 7. 9. 1; 7. 12. 1; 8. 13. 1; *cf. etiam* 26. 17. 9; 27. 2. 10; 27. 7. 5) Ser. Sulpicio . . . Aemilio tertium *om. ODA* Lucretio (*uel* -cio) *MPFUpBEHTD*^{3}*LA*^{2} : tertium *addidit* (*inter alia*) *Glareanus*

defectionem, et suspectum Latium Lanuuini etiam, quae
fidelissima urbs fuerat, subito exorti. Id patres rati con- 3
temptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tam diu im-
punita defectio esset, decreuerunt ut primo quoque tempore
ad populum ferretur de bello eis indicendo. Ad quam 4
militiam quo paratior plebes esset, quinqueuiros Pomptino
agro diuidendo et triumuiros Nepete coloniae deducendae
creauerunt. Tum, ut bellum iuberent, latum ad populum 5
est et nequiquam dissuadentibus tribunis plebis omnes tribus
bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus 6
propter pestilentiam non eductus, eaque cunctatio colonis
spatium dederat deprecandi senatum; et magna hominum
pars eo ut legatio supplex Romam mitteretur inclinabat, ni 7
priuato, ut fit, periculo publicum implicitum esset aucto-
resque defectionis ab Romanis metu, ne soli crimini subiecti
piacula irae Romanorum dederentur, auertissent colonias
a consiliis pacis. Neque in senatu solum per eos legatio 8
impedita est sed magna pars plebis incitata ut praedatum
in agrum Romanum exirent. Haec noua iniuria exturbauit
omnem spem pacis. De Praenestinorum quoque defectione 9
eo anno primum fama exorta; arguentibusque eos Tuscu-
lanis et Gabinis et Labicanis, quorum in fines incursatum
erat, ita placide ab senatu responsum est ut minus credi de
criminibus, quia nollent ea uera esse, appareret.

Insequenti anno Sp. et L. Papirii noui tribuni militum **22**

4 Nepete *PFBOED^{3}A^2* : nepetae *MUpT^2* : nepet aт *uel* nepetat *HTL* : nepeta *D? A* 5 nequiquam *FUpOET^2*: nequicquam *MPB* : nequaquam *HTDLA* (*rem de tribunis horum annorum parum credibilem*) 6 ct magna *MPFUpBOETDA* : *om. H* 7 ni *MHTDLA* : nisi *UpOE^{3}T^{2}A^2 uel A^3* : nisi ut *PFBE* implicitum *PUpOET^{2}D* : implicatum *FB* : plicitum *M* : plicium *T* : suplicium *HL* (*sed* supp-) *A* 8 in senatu *ed. Frob.* 1531 : in senatum *MPFUpBOEHTDLA* 9 Labicanis *MPFBOEHTDL* (*uid.* **2.** 39. 4 *adn.*, 26. 9. 11) : labianis *A* (lau- *A^2*) ita placide . . . responsum est *MPFUpBOET^{2}D^{3}A^2* : *om. HTDLA*

22 1 Papirii *ed. Frob.* 1531 : papirius (*uel* papy-) *MPFUpBOEHDLA* : papilius *T* tribuni militum (tr̄ mil̄) *MPUpOEHTA^1* : t̄ mil *F* : mil̄ *B* : tr̄ pl. mil̄ *DLA*

consulari potestate Velitras legiones duxere, quattuor collegis
Ser. Cornelio Maluginensi tertium Q. Seruilio C. Sulpicio
L. Aemilio quartum tribunis ad praesidium urbis et si qui
ex Etruria noui motus nuntiarentur—omnia enim inde
2 suspecta erant—relictis. Ad Velitras aduersus maiora paene
auxilia Praenestinorum quam ipsam colonorum multitudinem
secundo proelio pugnatum est ita ut propinquitas urbis hosti
et causa maturioris fugae et unum ex fuga receptaculum
3 esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere, quia et
anceps erat nec in perniciem coloniae pugnandum cense-
bant. Litterae Romam ad senatum cum uictoriae nuntiis
acriores in Praenestinum quam in Veliternum hostem missae.
4 Itaque ex senatus consulto populique iussu bellum Prae-
nestinis indictum; qui coniuncti Volscis anno insequente
Satricum, coloniam populi Romani, pertinaciter a colonis
defensam, ui expugnarunt foedeque in captis exercuere
5 uictoriam. Eam rem aegre passi Romani M. Furium
Camillum sextum tribunum militum creauere. Additi

1 Cornelio *MUpHDLA* : colnelio *T* : collenio *PFBOE*   Maluginensi *MPFUpOEHTDLA* : Maluginense *ed. Frob.* 1531, *cf. c.* 27. 2; 4. 21. 1; *cf.* in agro Capenate *et* in Capenati agro 27. 4. 14 *et* 15; Larinate agro 22. 18. 8 *et* agro Larinati 22. 41. 1; 45. 2. 11; Regillensi 4. 49. 7; Iuuenale, *Mart.* 7. 24. 1. *Vide Neue-Wagener* 2. 58 *sqq.*, *qui citat Priscianum* 7. 11. 68, *et alios grammaticos scriptores et e.g.* Vitale (*quater*) *ex C. I. L.* vi. 1872 b, *sed* Vitali *ex C. I. L.* vi. 1867 a, *C. I. L.* vi. 1984, *l.* 28, *et C. I. L.* vi. 2003, *l.* 1 (apollinare)   tertium (iii) *MPUpOEHTA* : quartum (iiii) *FBDL* (*sed cf.* 6. 6. 3 *et* 6. 18. 1)   Seruilio *OE* : Sc̄r (*uel* Ser) *MPHTDLA* : Serg. (*uel* Sergio), *sed om.* C. *P^2FUpB*   tribunis *MPFUpBOEHTDLA* : *om. dett. aliq. et Edd. plerique recentiores, fort. recte*   suspecta erant *MPFUpBOETDLA* : suspectauerant *H*   2 hosti *M^3PFUpBOET^1 uel $T^2D^xA^1$ uel A^2* : hostis *M?HTDLA*   4 insequente *MPFUpBOEHTD*(-tes)*LA^2* : insequenti *D^3A*; *cf. c.* 21. 1   expugnarunt *MPFUpBOETDLA* : expugnauerunt *H* : expugnare *A^2*
5 sextum (ui) *Vorm. MP^1 uel P^2FUpBHTDLA* : ui *uel* iii *P* : iii *O*(*ut uidetur*)*E* : septimum (uii) *ed. Frob.* 1535, *Drak.*; *de magistratibus Camilli uide* 5. 1. 2; 5. 10. 1 (iterum); 5. 14. 5 (iterum); 5. 26. 1; 6. 6. 3; 6. 18. 1 (quintum). *Si in libro V. cc.* 10 *et* 14 *idem Furius Camillus significatur, tum T. Liuius alios in c.* 10 *alios in c.* 14 *auctores certe secutus est*

collegae A. et L. Postumii Regillenses ac L. Furius cum L.
Lucretio et M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio 6
extra ordinem decretum; adiutor ex tribunis sorte L. Furius
datur, non tam e re publica quam ut collegae materia ad
omnem laudem esset et publice, quod rem temeritate eius
prolapsam restituit et priuatim, quod ex errore gratiam
potius eius sibi quam suam gloriam petiit.

Exactae iam aetatis Camillus erat, comitiisque iurare 7
parato in uerba excusandae ualetudini solita consensus
populi restiterat; sed uegetum ingenium in uiuido pectore
uigebat uirebatque integris sensibus, et ciuiles iam res haud
magnopere obeuntem bella excitabant. Quattuor legionibus 8
quaternum milium scriptis, exercitu indicto ad portam Es-
quilinam in posteram diem ad Satricum profectus. Ibi eum
expugnatores coloniae haudquaquam perculsi, fidentes mili-
tum numero quo aliquantum praestabant, opperiebantur.
Postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in 9
aciem procedunt nihil dilaturi quin periculum summae rerum
facerent: ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unici,
quibus solis confiderent, profuturas esse.

Idem ardor et in Romano exercitu erat et in altero duce, **23**
nec praesentis dimicationis fortunam ulla res praeterquam
unius uiri consilium atque imperium morabatur, qui occa-
sionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quaerebat.
Eo magis hostis instare nec iam pro castris tantum suis 2

5 Postumii *OET? A^2* : postumi *MPFBT^1 uel TDLA* : postumius *UpH* Regillenses] *uid.* 4. 49. 7; 2. 16. 4; 8. 15. 5: regilienses *MPFBO ET*: religienses *UpHDLA*; (*cf. Mommsen, C. I. L.* i[1], *p.* 444 *adn. marg.*)
6 petiit *ed. Rom.* 1469: petit *MPFUpBOEHTDLA* 7 ualetudini *Vorm. MPF^2 uel F^3ET^2* : ualetudine *F? B* : ualetudinis *UpO E^2HTDLA* (*sed* ualit- *in FOEHDL notauimus*) solita *Rhenanus, Lov.* 1: solitae (*uel* -te) *Vorm. MPFUpBOE$T^2$$A^2$* : litae (*uel* -e) *HTD LA* magnopere] *retineo cum MPFBOHTD* : magno opere *ELA*; *cf.* 9. 33. 8 *adn.* 8 posteram *MPFUpBOEHTDLA* : posterum *Gron., sed* posteram *tamquam ex imperatorio edicto detur*; *cf. c.* 20. 11 haudquaquam *MPFUpBOETDA* : haud quamquam *L* : quaquam *H* perculsi *FBD^3* (*dubitanter hoc uoluisse uid. T^2 uel T^1*): perpulsi *MPUpOEHTDLA* 9 in aciem *MUpOEHTD^3A* : aciem *PFBDL* confiderent *Vorm.? MA ed. Frob.* 1535: confideret *PFUp BOEHTDLRn et Aldus*

explicare aciem sed procedere in medium campi et uallo prope hostium signa inferendo superbam fiduciam uirium
3 ostentare. Id aegre patiebatur Romanus miles, multo aegrius alter ex tribunis militum, L. Furius, ferox cum aetate et ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos
4 spe inflatus. Hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua una poterat, aetate auctoritatem collegae, iuuenibus bella data dictitans et cum corporibus uigere et
5 deflorescere animos; cunctatorem ex acerrimo bellatore factum et, qui aduenienss castra urbesque primo impetu rapere sit solitus, eum residem intra uallum tempus terere, quid accessurum suis decessurumue hostium uiribus spe-
6 rantem? quam occasionem, quod tempus, quem insidiis
7 instruentem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo cum uitae satis tum gloriae esse; quid attinere cum mortali corpore uno ciuitatis quam immortalem esse deceat pati consenescere uires?

8 His sermonibus tota in se auerterat castra; et cum omnibus locis posceretur pugna, 'sustinere' inquit, 'M. Furi, non possumus impetum militum, et hostis, cuius animos cunctando auximus, iam minime toleranda superbia insultat; cede unus omnibus et patere te uinci consilio ut maturius
9 bello uincas'. Ad ea Camillus, quae bella suo unius auspicio gesta ad eam diem essent, negare in eis neque se neque populum Romanum aut consilii sui aut fortunae paenituisse; nunc scire se collegam habere iure imperioque

23 3 ferox *hic ponunt Vorm. MPFUpBOEHTDLA ; post* ingenio *Luterbacher, perperam quod Liuius ferociae duas causas statuit, quarum alteram tota clausula* tum . . . inflatus *praebet; cf.* 1. 25. 1 (tum *pro* cum *M*[2], et *supra lineam add. F*[1]) 4 incitatos *MPFBOEHTDLA* : mutatos *Up* 5 qui *UpOE*[1] *uel E*[3]*T*[x]*D*[x]*A*[1] : quia *MPFBEHTDLA* rapere *Vorm.? MPFUpBOEHTDLA?* : capere *A? dett. aliq. ed. Frob.* 1535 *quos male seq. Zingerle, Luterbacher* 6 instruentem *retineo cum MPFUpBOEHTDLA et ut in textu interpungo – sic quoque iam E*[2] *uel E*[3] *et ed. Frob.* 1535 : instruendis *sine causa Gron. quoniam* instruentem *et* sperantem *alteri alterum respondent* : instruendis quaerentem *Alschefski* : ingruentem *Fragm. Haverk. dett. aliq. unde* congruentem *Sigon.* [*De his* §§ 3 6 *u. plura in Class. Quart.* xii (1918), *p.* 3]

parem, uigore aetatis praestantem; itaque se quod ad 10
exercitum attineat, regere consuesse, non regi: collegae
imperium se non posse impedire. dis bene iuuantibus
ageret quod e re publica duceret: aetati suae se ueniam 11
etiam petere ne in prima acie esset. quae senis munia in
bello sint, iis se non defuturum: id a dis immortalibus
precari ne qui casus suum consilium laudabile efficiat.

Nec ab hominibus salutaris sententia nec a dis tam piae 12
preces auditae sunt. Primam aciem auctor pugnae instruit,
subsidia Camillus firmat ualidamque stationem pro castris
opponit; ipse edito loco spectator intentus in euentum
alieni consilii constitit. Simul primo concursu concrepuere **24**
arma, hostis dolo non metu pedem rettulit. Lenis ab tergo 2
cliuus erat inter aciem et castra; et, quod multitudo suppe-
ditabat, aliquot ualidas cohortes in castris armatas instruc-
tasque reliquerant, quae inter commissum iam certamen, ubi
uallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus ce- 3
dentem hostem effuse sequendo in locum iniquum pertractus
opportunus huic eruptioni fuit; uersus itaque in uictorem
terror et nouo hoste et supina ualle Romanam inclinauit
aciem. Instant Volsci recentes qui e castris impetum fece- 4
rant; integrant et illi pugnam qui simulata cesserant fuga.
Iam non recipiebat se Romanus miles sed immemor recentis
ferociae ueterisque decoris terga passim dabat atque effuso
cursu castra repetebat, cum Camillus subiectus ab circum- 5

11 etiam *MPFUpBOEHTDLA*, *quos defendentem Douiatium sequimur; sed ita mutata interpunctione ut et hic et per totam oratiunculam sententiae in bina membra diuisae sint*: eam *T. Faber, quem seq. edd. rec. plerique* esset *MPFUpBOET*D^3 *uel* D^1A^1: ∝ ∝ *H*: et *D? LA* a dis *O*: a diis *MPFBEHTDLA*: ab diis *Up* 12 in euentum *A uel* A^1 *dett. aliq.*: in euentu *MPFUpBOEHTDLA?*

24 2 lenis *MPUpBOEHT*D^3*A*: linis *F*: legis *D? L* ab tergo *MPUpBE*T^2D^3: abs tergo *F*: ad tergo *D? L*: a tergo *OHA* 5 subiectus *TDLARn*: subuectus T^1: sublatus subiectus *M*: subuectus sub latus eorum *H*: sublatus *PFUpBOE*T^2 (*ut secundam lectionem in margine*) D^3A^2 (*ut secundam lectionem*) Rn^2; *itaque tres lectiones praebent cdd.*, subiectus, subuectus, sublatus; *pro* subiectus *cf. Verg. Aen.* 12. 288, *Liu.* 31. 37. 10 ab *MHT*: a M^1 (*in margine*) OE^1 T^2*DLA*: *om. PFUpBE*

stantibus in equum et raptim subsidiis oppositis 'haec est' inquit, 'milites, pugna quam poposcistis? Quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? Vestra illa temeritas,
6 uestra ignauia haec est. Secuti alium ducem sequimini nunc Camillum et quod ductu meo soletis uincite. Quid uallum et castra spectatis? Neminem uestrum illa nisi uictorem receptura sunt'.

7 Pudor primo tenuit effusos; inde, ut circumagi signa obuertique aciem uiderunt in hostem et dux, praeterquam quod tot insignis triumphis, etiam aetate uenerabilis inter prima signa ubi plurimus labor periculumque erat se offerebat, increpare singuli se quisque et alios, et adhortatio in
8 uicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit sed missus a collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando—ad quam rem leuiorem auctorem eum culpae societas fecerat—sed ab imperio totus ad preces uersus orare singulos uniuersosque ut se reum
9 fortunae eius diei crimine eximerent: 'Abnuente ac prohibente collega temeritati me omnium potius socium quam unius prudentiae dedi. Camillus in utraque uestra fortuna suam gloriam uidet; ego, ni restituitur pugna, quod miserrimum est, fortunam cum omnibus, infamiam solus sen-
10 tiam.' Optimum uisum est in fluctuante acie tradi equos et pedestri pugna inuadere hostem. Eunt insignes armis animisque qua premi parte maxime peditum copias uident. Nihil neque apud duces neque apud milites remittitur
11 a summo certamine animi. Sensit ergo euentus uirtutis

7 aetate *M²P²*(aetatae *P*)*FUpOETA²* : et aetate *B* : aeta *M* : acta *DLA* : actu *H* : et exacta aetate *D³* *dett. aliq.* 8 eximerent *MPFUpBOETDLA* : exonerent *H* 9 temeritati *Tˣ* *dett. aliq.* : temeritatis *MPFUpBOETDLA* : temeritatos *H*; *melior datiuus uidetur quam genetiuus* 10 in fluctuante acie *Heerwagen* : in fluctuantem aciem *MPFUpBOEH* (*sed om.* aciem) *TDLA* (*sed forsitan aliis M uideatur* acie *et E* fluctuante *primo scripsisse*); *confert Weissenb.* 37. 15. 7 *et* 34. 6. 6 *ubi nihil ad rem reperimus* : inter f. aciem *Gron.* tradi *MPFUpBOEHTDLA* : trudi *det. unus* (*Lov.* 4), *unde* non in f. aciem trudi *Madv.*, *Harant* (*quod si quis probet*, sed *pro* et *scribere iubeamus*)

enixae opem et Volsci, qua modo simulato metu cesserant, ea in ueram fugam effusi, magna pars et in ipso certamine et post in fuga caesi, ceteri in castris quae capta eodem impetu sunt; plures tamen capti quam occisi.

Vbi in recensendis captiuis cum Tusculani aliquot nosci- 25
tarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur percontanti-
busque fassi publico consilio se militasse. Cuius tam uicini 2
belli metu Camillus motus extemplo se Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari sint Tusculanos ab societate descisse: castris exercituique interim, si uideatur, praesit
collega. Documento unus dies fuerat, ne sua consilia melio- 3
ribus praeferret; nec tamen aut ipsi aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur,
qua data in tam praecipitem casum res publica esset; et 4
cum in exercitu tum Romae constans omnium fama erat, cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset, aduersae pugnae fugaeque in L. Furio culpam, secundae decus omne penes
M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis cum bello 5
persequendos Tusculanos patres censuissent Camilloque id bellum mandassent, adiutorem sibi ad eam rem unum petit, permissoque ut ex collegis optaret quem uellet contra spem
omnium L. Furium optauit; qua moderatione animi cum 6
collegae leuauit infamiam tum sibi gloriam ingentem peperit.

Nec fuit cum Tusculanis bellum: pace constanti uim
Romanam arcuerunt quam armis non poterant. Intrantibus 7
fines Romanis non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus; patentibus portis urbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere; commeatus exercitui comiter in castra ex urbe et ex agris deue-

25 2 ait *PFUpBOET*[1] *uel* *T*[2]*DA*[2] *uel* *A*[3]: ut *HTLA*: *om. M* 5 petit *MPFBOEHTDLA*: petiit *Up* 6 pace . . . poterant *om. O* pace constanti uim *MPFUpBEHT*[x](pacem *T*)*D*(*ut puto*)*A*[2]: pacem constituit *L*: pace constituit *A* arcuerunt *E*[3]*T*[1] *uel* *T*[2]*D*[x]: arcuerant *PFUpB*: arguerunt *MEHTDLA* 7 itineri *ed. Mediol.* 1505: itineris *MPFUpBOEHTDLA*: itineribus *dett. tres*

8 hitur. Camillus castris ante portas positis, eademne forma pacis quae in agris ostentaretur etiam intra moenia esset
9 scire cupiens, ingressus urbem ubi patentes ianuas et tabernis apertis proposita omnia in medio uidit intentosque opifices suo quemque operi et ludos litterarum strepere discentium uocibus ac repletas semitas inter uolgus aliud puerorum et mulierum huc atque illuc euntium qua quemque suorum
10 usuum causae ferrent, nihil usquam non pauidis modo sed ne mirantibus quidem simile, circumspiciebat omnia, in-
11 quirens oculis ubinam bellum fuisset; adeo nec amotae rei usquam nec oblatae ad tempus uestigium ullum erat sed ita omnia constanti tranquilla pace ut eo uix fama belli perlata
26 uideri posset. Victus igitur patientia hostium senatum eorum uocari iussit. 'Soli adhuc' inquit, 'Tusculani, uera arma uerasque uires quibus ab ira Romanorum uestra tuta-
2 remini inuenistis. Ite Romam ad senatum; aestimabunt patres utrum plus ante poenae an nunc ueniae meriti sitis. Non praecipiam gratiam publici beneficii; deprecandi potestatem a me habueritis; precibus euentum uestris senatus quem uidebitur dabit.'

3 Postquam Romam Tusculani uenerunt senatusque paulo ante fidelium sociorum maestus in uestibulo curiae est conspectus, moti extemplo patres uocari eos iam tum hospitali-
4 ter magis quam hostiliter iussere. Dictator Tusculanus ita uerba fecit: 'Quibus bellum indixistis intulistisque, patres conscripti, sicut nunc uidetis nos stantes in uestibulo curiae uestrae, ita armati paratique obuiam imperatoribus legioni-
5 busque uestris processimus. Hic noster, hic plebis nostrae habitus fuit eritque semper, nisi si quando a uobis proque uobis arma acceperimus. Gratias agimus et ducibus uestris

10 inquirens *MPFUpBOEHTDLA*: anquirens *Gebhard*
11 constanti *MPFUpBETDLA*: constantia *OE*²*H*
26 1 tutaremini *MPFUpBOET*²*D*³*A*: uteremini *T*: ueremini *H*: interomini *L* (*D legere non potui*) 4 stantes *MUpOET*ˣ*D*ˣ*A*²: stantem *PFB*· instantes *HT* (*ut uidetur*) *DLA* 5 fuit eritque *MPFUpBOET*²*D*ˣ*A*²: fuerit. qui *H*: fuerit eritque *T*: fuerit quae *D*: fueritque *L*: eritque *A*

et exercitibus, quod oculis magis quam auribus crediderunt
et ubi nihil hostile erat ne ipsi quidem fecerunt. Pacem, 6
quam 'nos praestitimus, eam a uobis petimus; bellum eo,
sicubi est, auertatis precamur; in nos quid arma polleant
uestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur.
Haec mens nostra est—di immortales faciant—tam felix
quam pia. Quod ad crimina attinet quibus moti bellum 7
indixistis, etsi reuicta rebus uerbis confutare nihil attinet,
tamen, etiamsi uera sint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter paenituerit, tutum censemus. Peccetur in uos, dum
digni sitis quibus ita satisfiat'. Tantum fere uerborum ab 8
Tusculanis factum. Pacem in praesentia nec ita multo post
ciuitatem etiam impetrauerunt. Ab Tusculo legiones reductae.

Camillus, consilio et uirtute in Volsco bello, felicitate in **27**
Tusculana expeditione, utrobique singulari aduersus collegam
patientia et moderatione insignis, magistratu abiit creatis 2
tribunis militaribus in insequentem annum L. et P. Valeriis
—Lucio quintum, Publio tertium—[et] C. Sergio tertium
Licinio † Menenio iterum P. Papirio Ser. Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus, maxime propter 3
incertam famam aeris alieni, adgrauantibus summam etiam
inuidiae eius tribunis plebis, cum ab iis eleuaretur quibus

6 nostra est *MPFUpBOEHTDLA*: nostra sit *Karsten* (*Mnemos.* xxiv) *duce H. J. Muellero* 7 tam *PFUpBOE*: iam *HTDLA*, *fort. recte*: fam *M* (*sed fortasse correxit ipse*)

27 2 Valeriis *MPUpETDLA*: ualer' *F*: ualerius *BO*: ualerio *H* et (*ante* C.) *MPFUpBOEHTDL*: *om. uel eras. A*, *recte* Lic(*uel* lit)inio *MPUpBOEHTDL*A^2: lucinio *F*: lucio *A*, *Sigonius*, *sed cf. cc.* 5 *et* 31 Seruio *OE*: sergio *MPFUpBHTDLA* Maluginense *MPFUpOEH*T^2(*ex* -nemse *T*)*DLA*. *cf.* 6. 22. 1 (*Hic Liuium ipsum numerum tribunatus Maluginensis neglexisse ordo nominum* (*cf. e.g. c.* 21. 1) *arguere uidetur; quartum iam* (*cf. c.* 22. 1) *tribunus Maluginensis erat; fortasse tamen legendum* Publio tertium Ser. Cornelio Maluginense quartum C. Sergio tertium etc., *si et ex* iiii *ortum et ob repetitam uocem* tertium *primo* Ser. Cornelio . . . C. Sergio tertium *excidisse, dein perperam repositum esse statuere uis*) 3 inuidiae eius *cum MPFBOEHTDLA* (*de Up incertum me relinquit Häggström*) *retinemus, nam* summa inuidiae *i. e. q. Anglice* 'the volume of the public grievance, of the rancour'; *cf.* 3. 12. 8 *et cum Walchio* (*Emend. Liv. p.* 226) 2. 23. 2: inuidiae causa *Perizonius*: inuidiose *Duker*: inuidiosius *Madv.*

fide magis quam fortuna debentium laborare creditum
4 uideri expediebat. Creati censores C. Sulpicius Camerinus
Sp. Postumius Regillensis, coeptaque iam res morte Postumi,
quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est.
5 Igitur cum Sulpicius abdicasset se magistratu, censores alii
uitio creati non gesserunt magistratum; tertios creari uelut
dis non accipientibus in eum annum censuram religiosum
6 fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendam
negabant: fugere senatum testes tabulas publicas census
cuiusque, quia nolint conspici summam aeris alieni, quae
indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis, cum interim
7 obaeratam plebem obiectari aliis atque aliis hostibus; passim
iam sine ullo discrimine bella quaeri: ab Antio Satricum,
ab Satrico Velitras, inde Tusculum legiones ductas; Latinis
Hernicis Praenestinis iam intentari arma ciuium magis quam
hostium odio, ut in armis terant plebem nec respirare in
urbe aut per otium libertatis meminisse sinant aut consistere
in contione, ubi aliquando audiant uocem tribuniciam de
8 leuando fenore et finem aliarum iniuriarum agentem. quod
si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici
quemquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros
neque diiectum haberi, donec inspecto aere alieno initaque
ratione minuendi eius sciat unus quisque quid sui, quid
alieni sit, supersit sibi liberum corpus an id quoque neruo
debeatur.

9 Merces seditionis proposita confestim seditionem excita-

3 creditum *MOEHTDLA*: credentium *PFUpB* 5 tertios *PFUpBOEHTDLA*: tertio MA^2 6 atque M^2 *uel* M^1*PFUpBOE*T^2*DLA*: atque que *M*: atq quae *H*: ad quam quae *T* 7 tribuniciam de leuando *MPFUpBOE*$T^2D^3A^2$ (*cf. c.* 32. 1): tribuniciam adleuando *A*: tribunici ad(*uel* al-)leuando *HTD? L*, *quorum in archetypo praepositioni* de *uidetur esse* ad *suprascriptum* finem *MPFUpBOEHTDLA*: fine *ed. Parm.* 1480, *Aldus Edd. rec.*; (*cf. Tac. Hist.* 2. 26 agere fratri proditionem; *et* id agere, aliud agere); *ut in re incerta nihil mutamus*

uit. Nam et addicebantur multi, et ad Praenestini famam
belli nouas legiones scribendas patres censuerant ; quae
utraque simul auxilio tribunicio et consensu plebis impediri
coepta ; nam neque duci addictos tribuni sinebant neque 10
iuniores nomina dabant. Cum patribus minor ⟨in⟩ praesens
cura creditae pecuniae iuris exsequendi quam dilectus esset
—quippe iam a Praeneste profectos hostes in agro Gabino
consedisse nuntiabatur—interim tribunos plebis fama ea 11
ipsa inritauerat magis ad susceptum certamen quam deter-
ruerat neque aliud ad seditionem exstinguendam in urbe
quam prope inlatum moenibus ipsis bellum ualuit. Nam **28**
cum esset Praenestinis nuntiatum nullum exercitum conscrip-
tum Romae, nullum ducem certum esse, patres ac plebem
in semet ipsos uersos, occasionem rati duces eorum raptim 2
agmine facto, peruastatis protinus agris ad portam Collinam
signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. Conclama- 3
tum 'ad arma', concursumque in muros adque portas est ;
tandemque ab seditione ad bellum uersi dictatorem T.
Quinctium Cincinnatum creauere. Is magistrum equitum 4
A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est—
tantus eius magistratus terror erat—simul hostes a moenibus
recessere et iuniores Romani ad edictum sine retractatione
conuenere.

Dum conscribitur Romae exercitus, castra interim hostium 5
haud procul Allia flumine posita ; inde agrum late popu-

9 et addicebantur *MPFUpBO*[1]*EHTA* : et dicebantur *O* : addicebantur *D* : abdiciebantur *L* 10 in praesens *Strothius* : praesens *MPFUpBOEHTDLA* iam a *MPFBOEHTDLA* : iam *Up* Gabino *Iac. Gron.* : Sabino *MPFUpBOEHTDLA*
28 1 certum *MPFUpBOEHTDLA* : creatum *Kraffert* 2 facto *MPFUpBOEHTDLA* : acto *dett. aliq. Sigon., fort. recte si exercitus hic mouetur; de Liuiano usu uid. Drak. et H. J. Mueller ; pro* facto *cf.* 38. 33. 6 ; *Verg. G.* 4. 167 ; *Aen.* 1. 82 ; *in* 25. 9. 3 acto *est Sigoni lectio et in* 27. 16. 10 *Spirensis* acto, facto *Puteanus dat* 3 adque *Gron.* : atque *MPFUpBOEHTDLA* (ad *supra* in *scripsit* A^2 *uel* A^3)
5, 6 Allia, Alliensi, Alliam *cdd. omnes nostri, excepto quod* Alia *P* (Allia P^2), aliensi P^1 (*ex* alieni *P*), alienis *FB*, aliam *DL et quod de Up nihil adfirmo*

lantes, fatalem se urbi Romanae locum cepisse inter se
6 iactabant; similem pauorem inde ac fugam fore ac bello
Gallico fuerit; etenim si diem contactum religione insig-
nemque nomine eius loci timeant Romani, quanto magis
Alliensi die Alliam ipsam, monumentum tantae cladis, re-
formidaturos? species profecto iis ibi truces Gallorum
7 sonumque uocis in oculis atque auribus fore. Has inanium
rerum inanes ipsas uoluentes cogitationes fortunae loci
delegauerant spes suas. Romani contra, ubicumque esset
Latinus hostis, satis scire eum esse quem ad Regillum lacum
8 deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint: locum
insignem memoria cladis inritaturum se potius ad delendam
memoriam dedecoris quam ut timorem faciat, ne qua terra
9 sit nefasta uictoriae suae; quin ipsi sibi Galli si offerantur
illo loco, se ita pugnaturos ut Romae pugnauerint in repe-
tenda patria ut postero die ad Gabios, tunc cum effecerint
ne quis hostis qui moenia Romana intrasset nuntium
secundae aduersaeque fortunae domum perferret.

29 His utrimque animis ad Alliam uentum est. Dictator
Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi in-
tentique, 'uidesne tu' inquit, 'A. Semproni, loci fortuna
illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis di immortales
certioris quicquam fiduciae maiorisue quod sit auxilii dede-
2 rint. At tu, fretus armis animisque, concitatis equis inuade
mediam aciem; ego cum legionibus in turbatos trepidan-

6 contactum *MPFUpBOE*^{2}(*ex* -tu *E*)*T*^{8}: contractum *HTDLA* iis *Weissenb.*: hiis *A*: his *MPFBOEHTDL*: hic *D*^{3}*A*^{3} *dett. aliq.* ibi *UpA*^{2} *ed. Mogunt.* 1518: sibi *MPFBOEHTDLA*^{3}: *om. A Lov.* 4. *dett. aliq.* 7 obnoxia *MPFBOEHTDLA*: obnoxium *Up*, *Häggströmio probante, sed cf.* 9. 10. 4 8 dedecoris *MOE*^{2}*HTDLARn*: cladis dedecoris *PFUp*(*hic cum interpunct. inter uoces*)*BET*^{2} uictoriae suae *MPFUpBOETDA*^{2}: uictoriae *H*: uictoria sua *LA* 9 sibi *MEHTDLA*: *om. PFUpBOT*^{2}

29 1, 5 Alliam] *cf. c.* 28. 5 *et* 6: *hic* alliam *in F*^{3}*OHD*^{3}*A notaui*, aliam *in MPFTDL*: aliam (§ 1) *E*, alliam (§ 5) *E* 1 hostes *MPFUpBOETD*^{1} *uel D*^{2}*A*^{2}: hostes *H*: hostis *H*^{1}*D? LA* (*sed* erat *P*(erant *P*^{1} *uel P*^{2})*L*) inquit A. *MP*^{2}*UpB*(*sed* -t *in ras.*)*OETDLA*: inquid a *P*: inquit' d. a *H*: inquit *F*

tesque inferam signa. Adeste, di testes foederis, et expetite poenas debitas simul uobis uiolatis nobisque per uestrum numen deceptis.' Non equitem, non peditem sustinuere Praenestini. Primo impetu ac clamore dissipati ordines 3
sunt, dein, postquam nullo loco constabat acies, terga uertunt consternatique et praeter castra etiam sua pauore praelati non prius se ab effuso cursu sistunt quam in conspectu Praeneste fuit. Ibi ex fuga dissipati locum quem tumul- 4
tuario opere communirent capiunt, ne, si intra moenia se recepissent, extemplo ureretur ager depopulatisque omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam 5
castris uictor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum; et uix moenia tuta rati oppido se Praeneste includunt. Octo praeterea oppida erant sub dicione Praenesti- 6
norum. Ad ea circumlatum bellum deincepsque haud magno certamine captis Velitras exercitus ductus; eae quoque expugnatae. Tum ad caput belli Praeneste uentum. 7
Id non ui sed per deditionem receptum est. T. Quinctius, 8
semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Praeneste in deditionem accepto Romam reuertit triumphansque signum Praeneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. Dedicatum est inter cellam Iouis 9
ac Mineruae tabulaque sub eo fixa, monumentum rerum gestarum, his ferme incisa litteris fuit: 'Iuppiter atque diui omnes hoc dederunt ut T. Quinctius dictator oppida nouem 10
caperet'. Die uicesimo quam creatus erat dictatura se abdicauit.

Comitia inde habita tribunorum militum consulari potes- 30
tate, quibus aequatus patriciorum plebeiorumque numerus.

2 expetite *MPFUpBOETDLA* : expedite *H* 4 dissipati *MPFUpBOEHTDLA* (*i. e. q.* qui dissipati erant) : dissipata *Madv.*, *fort. recte; cf. e. g.* 2. 59. 9; 28. 20. 8; 38. 27. 8; *sed si quid mutandum est, fortasse audendum sit* ex fuga dissipa(ta contrac)ti 8 acie *Up OE*^{3} *uel E*^{1}*T*^{1}*A* : acie m *H* (*de* m *cf. c.* 36. 12 *adn.*) : aciem *MPFBETDLA*; *fortasse* in acie *legendum est*

2 Ex patribus creati P. et C. Manlii cum L. Iulio; plebes C.
Sextilium M. Albinium L. Antistium dedit. Manliis, quod
3 genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia
sine sorte, sine comparatione, extra ordinem data; cuius et
4 ipsos postmodo et patres qui dederant paenituit. Inex-
plorato pabulatum cohortes misere; quibus uelut circum-
uentis, cum id falso nuntiatum esset, dum praesidio ut
essent citati feruntur, ne auctore quidem adseruato qui eos
hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat ipsi in
5 insidias praecipitauere. Ibi dum iniquo loco sola uirtute
militum restantes caedunt caeduntureque, castra interim
Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere.
6 Ab ducibus utrobique proditae temeritate atque inscitia res;
quidquid superfuit Fortunae populi Romani, id militum
7 etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quae ubi
Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat;
deinde, postquam quietae res ex Volscis adferebantur et
apparuit nescire eos uictoria et tempore uti, reuocati etiam
8 inde exercitus ac duces; otiumque inde, quantum a Volscis,
fuisset; id modo extremo anno tumultuatum quod Praenes-
tini concitatis Latinorum populis rebellarunt.

9 Eodem anno Setiam ipsis querentibus penuriam hominum
noui coloni adscripti; rebusque haud prosperis bello domes-

30 2 Manlii P^2A^2: manli *MFBTL*: manlius *OE* (*sed hic* manli'): mallius *Up*: manlio PA^1 (*ubi* manlio cum *in ras.* A^1): manlio ūis *H*: mallii D^3 *in ras.* L. Iulio M^2 *uel* M^1OEHDL: i. iulio *M*: m. iulio $PFUpBT^2$: iulio *T* 3 plebeios $MPFUpBOED^3A^2$: plebeio *HTDLA?* gratia M^3UpOE^1 *uel* $E^3HTD^xA^x$: gratiam *MPFB EDLA* 5 caedunt caeduntureque MA^2: caeduntur caeduntque OE^2HTD, *fort. recte*: caeduntureque *PE*: caeduntur P^2FUpBT^2A: caeduntque *L* castra *MPUpOEHTDLA*: castraque P^2FB 6 Fortunae . . . id *MPFUpBOEHTDLA* (*cum Luterbachero* fortunae *datiuum putamus*): fortuna . . . et (ac *ex dett. quattuor Bekker*) *Gron.*; *cf.* 35. 6. 9 7 adferebantur . . . Volscis *om. H* (*habent ceteri*) 8 fuisset; id *MPFUpBOETDLA*: fuit seti id *H* (*unde acute sed temere* setiae *Harant*): fuisset fuit; id *ed. Par.* 1513: fuit; id *ed. Frob.* 1535, *optime* 9 anno Setiam *Sigonius*: annos etiam *MPT*: anno etiam $P^2FUpBOEHT^2DLA$

tica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasque inter suos obtinuit, solacium fuit.

Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere 31
tribunis militum consulari potestate Sp. Furio Q. Seruilio iterum Licinio† Menenio tertium P. Cloelio M. Horatio L. Geganio. Erat autem et materia et causa seditionis aes 2
alienum; cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus Q. Cloelius Siculus censores facti ne rem agerent bello impediti sunt; namque trepidi nuntii primo, fuga deinde ex agris 3
legiones Volscorum ingressas fines popularique passim Romanum agrum attulere. In qua trepidatione tantum afuit 4
ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo uiolentior potestas tribunicia impediendo dilectu esset, donec condiciones impositae patribus ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret aut ius de pecunia credita diceret. Eo 5
laxamento plebi sumpto mora dilectui non est facta. Legionibus nouis scriptis placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius M. Horatius dextrorsus ⟨in⟩ maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius et L. Geganius laeua ad montes ⟨et⟩ Ecetram pergunt. Neutra 6

31 1 Licinio *PUpBOEHTDLA* (*cf. cc.* 5. 7 *et* 27. 2) : lucinio *MF* : lucio *Alschefski*   Menenio *MTDLA* : moenenio *PFBOE* : moenio *Up* : *om. H* (Gaio Licinio *Sigonius, temere e Diod.* 15. 57. 1, *ubi* Q. Seruilius, L. Furius, Gaius Licinius (*sed* φρούριος *pro* φούριος, *et* Γάιος Λεύκιος *pro* Γάιος, *cod. Pat.*), P. Cloelius (κύλιος *Pat.*, κίλιος *FJK*) *nominati sunt*)   3 primo *MPFUpBEHTDLA* : primum *Häggström, ut in* 7. 34. 12 : *defit O*   popularique *MPFBEHTDLA* : populari *Up* : *def. O*   4 quoad *MPFUpBOE*$T^1D^3A^1$: quod a *H* : quo a *TL* : qad a *D* : quod (*cum* dellatum) *A* (*unde satis apparet illud a ex* qd *uel* quod *correcto ortum esse* : *etiam F supra* quoad *rasuram aliquam, fortasse lineae in longitudinem ductae, habet*)   bellatum *MPFUpBOEHTDL*A^1 : debellatum *Moorstadt Edd. recc.* : *sed tempus plus quam perfectum animaduertenti uix necessaria mutatio uideatur*   diceret *MPFUpBOEHTDLA* : diceretur *Madv. quod, ut monet Luterbacher*, neue *non* aut *postulet*   5 dextrorsus in *Madv.* : dextrorsus *MPFUpBOEHTDLA* : dextra uersus *Drak.* : dextrorsus ad *Luterbacher*   L. Geganius *ed. Mogunt.* 1518 *ex* § 1 *supra* : M. Geganius *MPFUpBOEHTDLA*   et Ecetram *Madv.* : et cetram *H* : et etram *B* : ecetram *MPFUpO*E^2*TD* (*ut uidetur*) *A* : ecetra *E?L* (*sed* monte se cetra)

parte hostis obuius [fuit]. Populatio itaque non illi uagae
similis quam Volscus latrocinii more, discordiae hostium
fretus et uirtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat
sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoque temporis
7 grauior. Quippe a Volscis timentibus ne interim exercitus
ab Roma exiret incursiones in extrema finium factae erant;
Romano contra etiam in hostico morandi causa [erat], ut
8 hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis
agrorum uicisque etiam quibusdam exustis, non arbore
frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni quae extra
moenia fuit hominum pecudumque praeda abacta Romam
utrimque exercitus reducti.

32 Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, post-
quam quietae res ab hostibus erant, celebrari de integro
iuris dictio et tantum abesse spes ueteris leuandi fenoris, ut
tributo nouum fenus contraheretur in murum a censoribus
2 locatum saxo quadrato faciundum; cui succumbere oneri
coacta plebes, quia quem dilectum impedirent non habebant
3 tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omnes
coacta principum opibus fecit, L. Aemilium P. Valerium
quartum C. Veturium Ser. Sulpicium L. et C. Quinctios
4 Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere ut aduersus Latinos
Volscosque, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra
habebant, nullo impediente omnibus iunioribus sacramento
5 adactis tres exercitus scriberent: unum ad praesidium
urbis: alterum qui, si qui alibi motus exstitisset, ad subita

6 hostis obuius *scripsi*: hostis obuius fuit *MHTDLA*: hostis fuit obuius *PFUpBOE* (*in quo haec linea litteras quattuor in marg. excurrentes habet*): obuius hostis fuit *Rn Aldus*: (*alioqui* obuius, *uiolentius sane, secludendum sit*)   discordiae *Vorm.?* (*uid. Rhen. ed. Frob.* 1535, *p.* 24 *et Drak. ad* 4. 37. 6 *adn.*) *MPFBETDLA*: discordia *UpOE*^{1} *uel* *E*^{3}*H* *ed. Frob.* 1535 (*sic ad* 4. 37. 6 fortunae *Vorm.*, fortuna *Vorm.*^{2})
7 causa *scripsi* (*hic quoque lineam usitato longiorem habet E*): causa erat *MHTDLA*: erat causa *PFUpBOE*   8 utrimque *MPFUpBOTDLA*: utrique *HT*^{1} *uel* *T*^{2}

32 2 cui succumbere *MPFUpBOET*^{3}(*uel* *T*^{2})*A*^{2}: cu succumbere *T*: cum succumbere *DLA*: cū succumberet *H*   5 exst(*uel* ext-)itisset *MPFBOEHTDL* (*sed hic* -sed) *Rn*^{2}: exstitissent *M*^{3}*UpARn*

belli mitti posset: tertium longe ualidissimum P. Valerius et
L. Aemilius ad Satricum duxere. Vbi cum aciem instructam 6
hostium loco aequo inuenissent, extemplo pugnatum; et ut
nondum satis claram uictoriam, sic prosperae spei pugnam
imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata 7
pugna; et aliquamdiu aequa uirtute fortunaque Latinae
maxime legiones longa societate militiam Romanam edoctae
restabant. Sed eques immissus ordines turbauit; turbatis 8
signa peditum inlata, quantumque Romana se inuexit acies,
tantum hostes gradu demoti; et ut semel inclinauit pugna,
iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satri- 9
cum, quod duo milia inde aberat, non castra peterent, ab
equite maxime caesi: castra capta direptaque. Ab Satrico 10
nocte quae proelio proxima fuit, fugae simili agmine petunt
Antium; et cum Romanus exercitus prope uestigiis sequere-
tur, plus tamen timor quam ira celeritatis habuit. Prius itaque 11
moenia intrauere hostes quam Romanus extrema agminis
carpere aut morari posset. Inde aliquot dies uastando agro
absumpti nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad
moenia adgredienda nec illis ad subeundum pugnae casum.

Seditio tum inter Antiates Latinosque coorta, cum Antia- 33
tes uicti malis subactique bello in quo et nati erant et con-
senuerant deditionem spectarent, Latinos ex diutina pace 2
noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad per-
seuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit postquam
utrisque apparuit nihil per alteros stare quo minus incepta

5 belli *MPFBOEHTL*: bella *UpDA* 6 claram *MPFUpBOEHTDLA*: certam *Madv.* (*cf. c.* 28. 1), *pessime, u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 4 8 Sed eques *HD*³ *dett. aliq*: sequens *TD* (*ut uidetur*) *LA*: eques *UpOET*ˣ*A*ˣ: aeques *MPFB*; *hic H recte coniunctionem praebere mihi uidetur quia facile* a *in MPFB, facillime* s *in TDLA ex* s' *oriri potuit; codicum comparatio paene certum facit non coctam sed traditam lectionem eos dare; et concinnitatem accipit narratio ambiguo asyndeto amoto. Alibi certe cauendum est ne Drak. de huius modi coniunctionibus admonentis obliuiscamur* 9 equite *MP*² (aequite *P*) *FUpBOE* (*sed* aequite) *TA*²: equitatu *HDLA*
33 1 spectarent *ed. Rom.* 1469: exsp (*uel* exp-) ectarent *MPFUpBOEHTDLA*

3 persequerentur. Latini profecti, ab societate pacis, ut rebantur, inhonestae sese uindicauerunt; Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis urbem agrosque
4 Romanis dedunt. Ira et rabies Latinorum, quia nec Romanos bello laedere nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit ut Satricum urbem, quae receptaculum primum eis aduersae pugnae fuerat, igni concremarent. Nec aliud tectum eius superfuit urbis, cum faces pariter sacris profanis-
5 que inicerent, quam Matris Matutae templum; inde eos nec sua religio nec uerecundia deum arcuisse dicitur sed uox horrenda edita templo cum tristibus minis ni nefandos ignes
6 procul delubris amouissent. Incensos ea rabie impetus Tusculum tulit ob iram, quod deserto communi concilio Latinorum non in societatem modo Romanam sed etiam in
7 ciuitatem se dedissent. Patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidum praeter arcem captum est. In arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis nuntiosque Romam, qui certiorem de suo casu senatum
8 facerent, misere. Haud segnius quam fide populi Romani dignum fuit exercitus Tusculum ductus; L. Quinctius et
9 Ser. Sulpicius tribuni militum duxere. Clausas portas Tusculi Latinosque simul obsidentium atque obsessorum animo hinc moenia [Tusculi] tueri uident, illinc arcem
10 oppugnare, terrere una ac pauere. Aduentus Romanorum mutauerat utriusque partis animos: Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem, Latinos ex prope certa fiducia mox capiendae arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam
11 de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Tuscu-

3 ab societate D^{1} *uel* D^{2}: ad societate *D*: ad societatem *L*: a societate *MPFUpBOEHT*   inhonestae (*uel* -te) *MPUpHTDLA*: inhonestate *FB* (*sed hic* inon-): inhoneste *E* (*sed supra* es *addita est nota* ↄ, *cf. c.* 36. 8 *adn.*): *def. O*: in hostes A^{3} sese *MUpOE*A^{3} *uel* A^{2}: se D^{3}: esse *PFBHTD?LA*   9 clausas *MPFUpBOETDA*: clausos *L*: clusas *H*   Tusculi *in utroque loco MPFUpBOEHTDLA* (*sed* -nos (Latinos) *in E in marginem excurrit; et in priore loco* Tusculi A^{1} *uel* A^{2} *ex* Tusculos *A*): *in priore secl. Madv., fort. recte*: *in posteriore secl. Edd. uet.*; *utrumque secludere malit Conway*   10 se *MPFUpBOEHT*A^{2}: *om. DLA*

lanis; excipit aliquanto maior ab exercitu Romano. Vtrim-
que urgentur Latini: nec impetus Tusculanorum decurrentium
ex superiore loco sustinent nec Romanos subeuntes moenia
molientesque obices portarum arcere possunt. Scalis prius 12
moenia capta, inde effracta claustra portarum; et cum anceps
hostis et a fronte et a tergo urgeret nec ad pugnam ulla uis
nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio caesi ad
unum omnes. Reciperato ab hostibus Tusculo exercitus
Romam est reductus.

Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia **34**
foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies miseriaeque
plebis crescebant, cum eo ipso, quod necesse erat solui,
facultas soluendi impediretur. Itaque cum iam ex re nihil 2
dari posset, fama et corpore iudicati atque addicti creditori-
bus satisfaciebant poenaque in uicem fidei cesserat. Adeo 3
ergo obnoxios summiserant animos non infimi solum sed
principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum
inter patricios petendum, quod tanta ui ut liceret tetenderant, 4
sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos peten-
dosque ulli uiro acri experientique animus esset, possessio-
nemque honoris usurpati modo a plebe per paucos annos
reciperasse in perpetuum patres uiderentur.

Ne id nimis laetum parti alteri esset, parua, ut plerumque 5
solet, rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabi
Ambusti, potentis uiri cum inter sui corporis homines tum
etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus con-

11 excipit *Alschefski*: excipitur *MPFUpBOEHTDLA* maior *MPFUpBOEHTDLA*: maiore (*cum* excipitur) *ed. Frob.* 1531; *cf. Caes. B. G.* 7. 88. 2 *ubi* excipit *dant cdd. optimi*; (*an* excipitur maior *i.e. q.* redditur maiori ui?; *cf. e.g.* 4. 37. 10 ferocior inlatus hostis) 12 reciperato *uid.* 1. 12. 1 *adn.*: recuperato *MPFBEHTDLA*: *def. O*

34 1 tanto *MPFUpBEHTDLA*: *def. O*: tantum *Madv. citans* 5. 10. 5, *fort. recte*: *pro abl. cf.* tanto ille superiores uicerat, quanto tu omnibus praestitisti, *Cic. Deiot.* 4; tanto praestitisse ceteros quanto populus R. antecedebat cunctas nationes, *Nep. Hann.* 1 4 reciperasse *cf. c.* 33. 12 *adn.*; recuperasse *MPFBEHTDLA*: *def. O*

temptor eius habebatur, filiae duae nuptae, Ser. Sulpicio
maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem uiro
tamen plebeio; eaque ipsa adfinitas haud spreta gratiam
6 Fabio ad uolgum quaesierat. Forte ita incidit ut in Ser.
Sulpici tribuni militum domo sorores Fabiae cum inter se,
ut fit, sermonibus tempus tererent, lictor Sulpici, cum is de
foro se domum reciperet, forem, ut mos est, uirga percuteret.
Cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui
7 sorori fuit miranti ignorare id sororem; ceterum is risus
stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit.
Frequentia quoque prosequentium rogantiumque num quid
uellet credo fortunatum matrimonium ei sororis uisum suique
ipsam malo arbitrio, quo a proximis quisque minime anteiri
8 uolt, paenituisse. Confusam eam ex recenti morsu animi
cum pater forte uidisset, percontatus 'satin salue?' auerten-
tem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem
9 nec admodum in uirum honorificam, elicuit comiter scis-
citando, ut fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta
impari esset, nupta in domo quam nec honos nec gratia
10 intrare posset. Consolans inde filiam Ambustus bonum
animum habere iussit: eosdem propediem domi uisuram
11 honores quos apud sororem uideat. Inde consilia inire cum
genero coepit, adhibito L. Sextio, strenuo adulescente et
cuius spei nihil praeter genus patricium deesset.

35 Occasio uidebatur rerum nouandarum propter ingentem
uim aeris alieni, cuius leuamen mali plebes nisi suis in
summo imperio locatis nullum speraret: accingendum ad
2 eam cogitationem esse; conando agendoque iam eo gradum

6 reciperet *MPFUpBOE*$T^1D^3LA^2$: reciperat *T* : receperat *HD? A* forem *MPFBOEHTDLA* : fores *Up* 8 salue *MPFBOEHT DLA* : saluae *Up* (*cf.* 10. 18. 11) 9 quam *MPFUpBOEHTDLA* : in quam *Sigonius ex* '*uet. lib.*' (*de quo exclamat Gebhard* '*quod adiectum est ab putido interprete paedagogo*', *recte, si uehementer*)
35 1 imperio *PFUpBEHTDLA* : *def. O* : proelio *M*

fecisse plebeios unde, si porro adnitantur, peruenire ad
summa et patribus aequari tam honore quam uirtute possent.
In praesentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu 3
sibimet ipsi uiam ad ceteros honores aperirent; creatique 4
tribuni C. Licinius et L. Sextius promulgauere leges omnes
aduersus opes patriciorum et pro commodis plebis: unam
de aere alieno, ut deducto eo de capite quod usuris per-
numeratum esset id quod superesset triennio aequis portioni-
bus persolueretur; alteram de modo agrorum, ne quis plus 5
quingenta iugera agri possideret; tertiam, ne tribunorum
militum comitia fierent consulumque utique alter ex plebe
crearetur; cuncta ingentia et quae sine certamine maximo
obtineri non possent.

Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido 6
inter mortales est, agri, pecuniae, honorum discrimine pro-
posito conterriti patres, cum trepidassent publicis priuatisque
consiliis, nullo remedio alio praeter expertam multis iam
ante certaminibus intercessionem inuento collegas aduersus
tribunicias rogationes comparauerunt. Qui ubi tribus ad 7
suffragium ineundum citari a Licinio Sextioque uiderunt,
stipati patrum praesidiis nec recitari rogationes nec sollemne
quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri passi sunt. Iamque 8
frustra saepe concilio aduocato, cum pro antiquatis roga-
tiones essent, 'bene habet' inquit Sextius; 'quando quidem
tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur
plebem. Agitedum comitia indicite, patres, tribunis militum 9

3 quo *PFUpBETDLA* : *def. O* : quod *MH* 4 creatique *MPUpBOEHTDLA* : creati *F et Edd. ante Aldum ; cf. Drak. c.* 32. 8 *adu. sed hic* que *i.e. q.* et profecto portionibus *MPFUpBOEH*T^1*DLA* : pertionibus *T* (*tamquam* persolueretur *inciperet*) : pensionibus *Cuiacius, fort. recte, cf.* 7. 27. 3 ; 30. 37. 5 5 modo D^2A^2 (*hic ut secundam lectionem*) : domo *MPFBOEHTDLA* : dono *Up*A^2 (*hic ut tertiam lectionem*) 6 immodica P^2*FUpBO*E^2 : immodicus *MH* (*sed* a *supra* u *scriptum est ab* H^1) *TL* : immodicas *PEDA* 7 plebi *MPUpBOE*T^2A^x : plebis *F* : plebei *HTDLA* 8 concilio *MPUpOEHTDLA* : consilio *FB* placet isto] *post* placet *punctum PFB, spatium paruum H praebet*

creandis; faxo ne iuuet uox ista ueto, qua nunc concinentes
10 collegas nostros tam laeti auditis.' Haud inritae cecidere minae: comitia praeter aedilium tribunorumque plebi nulla sunt habita. Licinius Sextiusque tribuni plebis refecti nullos curules magistratus creari passi sunt; eaque solitudo magistratuum et plebe reficiente duos tribunos et iis comitia tribunorum militum tollentibus per quinquennium urbem tenuit.

36 Alia bella opportune quieuere: Veliterni coloni gestientes otio quod nullus exercitus Romanus esset, et agrum Romanum aliquotiens incursauere et Tusculum oppugnare
2 adorti sunt; eaque res Tusculanis, ueteribus sociis, nouis ciuibus, opem orantibus uerecundia maxime non patres modo
3 sed etiam plebem mouit. Remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita; creatique tribuni militum L. Furius A. Manlius Ser. Sulpicius Ser. Cornelius P. et C. Valerii. Haudquaquam tam oboedientem in
4 dilectu quam in comitiis plebem habuere; ingentique contentione exercitu scripto profecti non ab Tusculo modo summouere hostem sed intra suamet ipsum moenia com-
5 pulere; obsidebanturque haud paulo ui maiore Velitrae quam Tusculum obsessum fuerat. Nec tamen ab eis, a
6 quibus obsideri coeptae erant, expugnari potuere; ante noui creati sunt tribuni militum, Q. Seruilius C. Veturius A. et

9 ne iuuet *F³F?OHDA* : ne iuet *E²* : ne iubet *M¹ uel MPF?BETL* (*sed* ni (?) *M*) : ne qd iubet *Up*, *unde* ne quid iuuet *coniecit Häggström* qua *MPFBOEHTDLA* : quia *Up* : quam *D² uel D³A² uel A³ dett. aliq.* concinentes *MPFB* (*sed* -cin*n*-) *OET²D³A²* : continentes *UpHTDLA* 10 cecidere minae (*uel* -ne) *MOEHTDLA* : ceciderem. ne *PF? B* (*sed punctum fort. a P² et sine puncto B*) : cecidere res nec *Up*

36 3 *post uoces* Ser. Sulpicius Seruius *periit optimus codex Einsiedlensis* P. *Sigonius ex fastis Capit., cf. C. I. L.* i², *p.* 129 : A. *MPFBHTDLA* : *om. Up* : *def. O* *post* Valerii *interpunxit Weissenbornius recte; ante* haudq. *add.* ii *H. J. Mueller, pessime, nam non tribuni mil. sed patres plebem oboedientem habuere* in dilectu *PFBUpO* (*sed* de-) *HTDLA* : in dilectum *M*

M. Cornelii Q. Quinctius M. Fabius. Nihil ne ab his qui-
dem tribunis ad Velitras memorabile factum.

In maiore discrimine domi res uertebantur. Nam praeter 7
Sextium Liciniumque latores legum, iam octauum tribunos
plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum, Stolonis
socer, quarum legum auctor fuerat, earum suasorem se haud
dubium ferebat; et cum octo ex collegio tribunorum plebi 8
primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant,
et, ut ferme solent qui a suis desciscunt, capti et stupentes
animi uocibus alienis id modo quod domi praeceptum erat
intercessioni suae praetendebant: Velitris in exercitu plebis 9
magnam partem abesse; in aduentum militum comitia
differri debere, ut uniuersa plebes de suis commodis suffra-
gium ferret. Sextius Liciniusque cum parte collegarum et 10
uno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum usu
tractandi animos plebis, primores patrum productos interro-
gando de singulis, quae ferebantur ad populum, fatigabant:
auderentne postulare ut, cum bina iugera agri plebi diui- 11
derentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret ut singuli
prope trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini
uix ad tectum necessarium aut locum sepulturae suus pateret
ager? an placeret fenore circumuentam plebem, [ni] potius 12
quam sortem [creditum] soluat, corpus in neruum ac supplicia

6 Cornelii *MPFUpBT²A²*: cornelius *OHTDLA* his *FUp BODT² dett. aliq. Edd. uet. Ald.*: hiis *MPHTLA*: iis *Alschefski* 8 plebi *MPFBHTDLA*: pl. *Up*: plebis *F¹ uel F²OD² uel D³* uocibus *H* (uocib;)*D³ in marg. A² ed. Rom.* 1469: uoc *MPFBO* (*sed supra* uoc *notam* ; *add. P²T¹ uel T², cf. c.* 33. 3 *adn.*): uoc̄ *TDLA*: uotis *Up*: uotisque *Lov.* 2: a uoce (*cum* animis *pro* animi *ex Lov.* 2) *Madv.* 9 abesse *MHTDLA*: esse *PFUpBOT²* 11 quingenta *MP²Up OHTDLA*: quinquaginta *PFB* uix *MPFUpBOD³A²*: *om.* *HTDLA* 12 potius quam sortem *Conway*: ni potius quam sortem creditum *MPFUp* (*sed* sorte) *BO* (*ut uidetur*) *HTDLA* (*cum Up* sorte *dett. aliq.*): potius quam sorte creditum *ex Glareano et dett. Gron., ubi* sorte creditum *idem ualere uoluit ac* sortem reddendo. ni *cum Glareano secluso* creditum *etiam ut glossema uoci* sortem *additum et ex c.* 15. 5 *tractum expellit Conway* (*cf. c.* 14. 7 sorte exsoluta), *qui eundem glossematorem* ni *pro* potius quam *substituere noluisse credit.* (*Inter* sortem ('investment') *et* creditum ('loan') *internosci non potest, sed tribuni suam soluendi rationem breuiter tantum hic commemorant; uid. c.* 15. 10.

dare et gregatim cottidie de foro addictos duci et repleri uinctis nobiles domus et, ubicumque patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse?

37 Haec indigna miserandaque auditu cum apud timentes sibimet ipsos maiore audientium indignatione quam sua
2 increpuissent, atqui nec agros occupandi modum nec fenore trucidandi plebem alium patribus unquam fore, adfirmabant, nisi alterum ex plebe consulem, custodem suae libertatis,
3 [plebi] fecissent. contemni iam tribunos plebis, quippe quae potestas iam suam ipsa uim frangat intercedendo.
4 non posse aequo iure agi ubi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit; nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari rei publicae fore. nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitiis consularibus habeatur; nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse
5 sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quam consules creari placuisset ut et plebeiis pateret summus honos, quattuor et quadraginta annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse?
6 qui crederent duobus nunc in locis sua uoluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis

12 domus *MPFUpBO*: domos *HTDLA*   esse *MPFUpBO*T^2*DA*: esset *L*: esse. m. *HT*; *cum hoc* m *cf. illud* m *in c.* 29. 8; *num uoluit archetypus huius lectionis signum interrogationis, an* in *ante* haec *addere?*

37 1 ipsos *MPFBOTDLA*: ipsis *UpH*   2 atqui *MPFUpBO* $T^2D^3A^1$: atq' ui *HTD? LA*   alium M^1 *uel* M^2 aliud *M OHTDLA*: auxilium *PFUpB*T^2 plebi *MPFUpBOHTDLA*: *seclusi*, fecissent *scribens, ut ex duplicata lectione* plebi plebis *infra profectum; quem enim unquam plebs consulem creauit?* plebes D^2 *dett. tres Drak.*: plebs A^2 *Edd. uet.*: plebis *Alschefski*: plebei *Weissenb.*   fecissent *M uel* M^3, *Harant* (plebi *retinens*), *Weissenb.*: fecisset *M?PFUpBOHTDLA*: *nobis* suae . . . fecissent *pro* nostrae . . . fecerimus *orationis rectae posita uidentur*   3 plebis *OHTDLA*: plebi *MPFB*: pl. *Up*   ipsa A^r *Edd. uet.*: ipsam *MPFUpBOHTDLA*, *cf.* 7. 4. 3; 8. 25. 6; 2. 19. 5 *adn.*   4 si *MPFBOHTDLA*: si non *Up*   5 memoria *MPFUpBO*T^2 D^3A: memoriam *HTDL*   6 qui crederent *MPFUpBOHTDLA*: quid crederent? *Douiat.*: quid? crederentne *T. Faber*: quis crederet *dett. pl.*, *Sigonius* (*sed* qui *i. e. q.* cur, *cf. e. g.* 28. 43. 18; 42. 50. 10) nunc *Iac. Gron.*, *quod sensus requirit ut uidit Drak. qui inter alia loca dat* 5. 10. 9 *ubi* nunc *ab Aldo restitutum est*, 3. 54. 15 *ubi* nc *et* ne *confusa sunt*: ne *MPFUpBOHTD*L^1 *uel LA*: nc *L?*

occupare soliti sint, et ad consulatum uiam fieri passuros,
qui tribunatum saeptum tam diu habuerint? lege obtinen- 7
dum esse quod comitiis per gratiam nequeat, et seponendum
extra certamen alterum consulatum ad quem plebi sit aditus,
quoniam in certamine relictus praemium semper potentioris
futurus sit. nec iam posse dici id quod antea iactare soliti 8
sint, non esse in plebeiis idoneos uiros ad curules magis-
tratus. numqui enim socordius aut segnius rem publicam
administrari post P. Licini Calui tribunatum, qui primus ex
plebe creatus sit, quam per eos annos gesta sit quibus
praeter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra 9
patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem ple-
beium. quaestores quoque, sicut tribunos militum, paucis
ante annis ex plebe coeptos creari nec ullius eorum populum
Romanum paenituisse. consulatum superesse plebeiis; eam 10
esse arcem libertatis, id columen. si eo peruentum sit, tum
populum Romanum uere exactos ex urbe reges et stabilem
libertatem suam existimaturum; quippe ex illa die in plebem 11
uentura omnia quibus patricii excellant, imperium atque hono-
rem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda,
maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes ubi 12
accipi uidere, nouam rogationem promulgant, ut pro duum-
uiris sacris faciundis decemuiri creentur ita ut pars ex plebe,
pars ex patribus fiat; omniumque earum rogationum comitia
in aduentum eius exercitus differunt qui Velitras obsidebat.

Prius circumactus est annus quam a Velitris reducerentur **38**
legiones; ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos
militum dilata; nam plebis tribunos eosdem, duos utique

8 numqui *MPFUpBOHT*: numquid *DLA ed. Frob.* 1535 administrari *ed. Frob.* 1535: administrare *MPFUpBOHTDLA*, *cf.* 3. 13. 8 *adn.* post *ed. Frob.* 1535: potest post *MPFUpBOTD*^{3}: potens post *H*: potest *D?LA*: posse post *A*^{x} (*corruptio illa* administrare potest etc. *ab aliquo profecta uidetur esse qui* numqui *pronomen casu recto esse uoluit; nisi mauis* (administrari) putent *ex lectione Harleiana restituere*)

38 1 plebis *OA*^{1} *uel A*^{2}*D*^{2}: plebes *MPFUpBHTDL*: plebs *A* eosdem . . . tribuni *om. O*

2 quia legum latores erant, plebes reficiebat. Tribuni
militum creati T. Quinctius Ser. Cornelius Ser. Sulpicius
3 Sp. Seruilius L. Papirius L. Veturius. Principio statim
anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum; et cum
tribus uocarentur nec intercessio collegarum latoribus
obstaret, trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum
4 imperium summumque ad ciuem decurrunt. Dictatorem
dici placet; dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum
equitum L. Aemilium cooptat. Legum quoque latores
aduersus tantum apparatum aduersariorum et ipsi causam
plebis ingentibus animis armant concilioque plebis indicto
tribus ad suffragium uocant.

5 Cum dictator, stipatus agmine patriciorum, plenus irae
minarumque consedisset atque ageretur res solito primum
certamine inter se tribunorum plebi ferentium legem inter-
cedentiumque et, quanto iure potentior intercessio erat,
tantum uinceretur fauore legum ipsarum latorumque et
'uti rogas' primae tribus dicerent, tum Camillus 'quando
6 quidem' inquit, 'Quirites, iam uos tribunicia libido, non
potestas regit et intercessionem, secessione quondam plebis
partam, uobis eadem ui facitis inritam qua peperistis, non
rei publicae magis uniuersae quam uestra causa dictator in-
tercessioni adero euersumque uestrum auxilium imperio
7 tutabor. Itaque si C. Licinius et L. Sextius intercessioni
collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inseram
concilio plebis; si aduersus intercessionem tamquam captae
ciuitati leges imponere tendent, uim tribuniciam a se ipsa

1 quia *MPFUpBHTDLA*²: que *A*: qui *ed. Frob.* 1531, *Edd. rec.*: qui *dant dett. tres sed post* legum, (*sed relatiuus* duos ⟨illos⟩ *requirat*) 2 Ser. Cornelius *MOHTDLA*: *om. PFUpB* 3 summum *PFUpBOHTDLA* (*sed* auxiliam summum *F et* auxiliam sū | sūmū *B*): ad summum *dett. unus* (*Lov.* 3): summum imperium *om. M* ad ciuem *MPFUpBOHTDLA*: ciuem *Fragm. Haverk.* 4 Aemilium *MPFUpBOT*²*A*²: Camillum *HTDLA* 6 adero *MPFUpBOTA*²: adere *L*: adherens *D*: aderens *A*: *om.* adero . . . intercessioni (§ 7) *H* 7 cedunt *MPFUpOHTDLA*: cedit *B*: cedent *Wesenberg, ne minima quidem causa*

dissolui non patiar.' Aduersus ea cum contemptim tri- 8
buni plebis rem nihilo segnius peragerent, tum percitus ira Camillus lictores qui de medio plebem emouerent misit et addidit minas, si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum exercitumque extemplo ex urbe educturum.
Terrorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis accendit 9
magis certamine animos quam minuit. Sed re neutro inclinata magistratu se abdicauit, seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidam, seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem idque plebs sciuit, ut, si M. Furius pro dictatore
quid egisset, quingentum milium ei multa esset; sed auspiciis 10
magis quam noui exempli rogatione deterritum ut potius credam, cum ipsius uiri facit ingenium, tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator—quem quid creari attine-
bat ad id certamen quo M. Furius uictus esset?—et quod 11
eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium
repetiturum; simul quod eo tempore quo promulgatum de 12
multa eius traditur aut et huic rogationi, qua se in ordinem
cogi uidebat, obsistere potuit aut ne illas quidem propter 13
quas et haec lata erat impedire; et quod usque ad memoriam nostram tribuniciis consularibusque certatum uiribus est, dictaturae semper altius fastigium fuit.

Inter priorem dictaturam abdicatam nouamque a Manlio 39
initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis habito apparuit quae ex promulgatis plebi, quae latoribus
gratiora essent. Nam de fenore atque agro rogationes 2
iubebant, de plebeio consule antiquabant; et perfecta utraque res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere
plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam 3
plebis inclinauit C. Licinio, qui tribunus militum fuerat,
magistro equitum de plebe dicto. Id aegre patres passos 4

8 contemptim *PFUpBOTA*[2] *uel* *A*[4] : contempti *ML* : contemti *A* : contenti *HD* 9 animos quam minuit *om.* *H* (*cf.* *c.* 40. 10) : *ret. ceteri*

accipio: dictatorem propinqua cognatione Licini se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius quam tribuni consularis imperium esse.

5 Licinius Sextiusque, cum tribunorum plebi creandorum indicta comitia essent, ita se gerere ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrime accenderent ad id quod
6 dissimulando petebant plebem: nonum se annum iam uelut in acie aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publice emolumento stare. consenuisse iam secum et rogationes promulgatas et uim omnem tribuniciae potestatis.
7 primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse, deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum; postre-
8 mo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas nec bellum nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebeio consuli magistro equitum ex plebe dicendo dederit:
9 se ipsam plebem et commoda morari sua. liberam urbem ac forum a creditoribus, liberos agros ab iniustis possessori-
10 bus extemplo, si uelit, habere posse. quae munera quando tandem satis grato animo aestimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse modestiae populi Romani id postulare ut ipse fenore leuetur et in agrum iniuria possessum a potentibus inducatur, per quos ea consecutus sit senes tribunicios non sine honore tantum sed etiam sine spe honoris relin-
11 quat. proinde ipsi primum statuerent apud animos quid uellent; deinde comitiis tribuniciis declararent uoluntatem. si coniuncte ferre ab se promulgatas rogationes uellent, esse

39 6 in acie *UpD*^{3} *Gron.* 1665: in aciem *MPFBOHTDLA* (*uid. Drak.* 2. 14. 4 *adn.*) publice *MHTDA* (*sed* molumento *M*): publico *PUpBOL*: public *F* 8 omen *MUpOD*^{3}*A*^{2}: omnem *PF BHTDL*^{1}*A*: omn *L* magistro *MPFBOHTDLA*: magistrum *Up*, *Häggströmio probante* 10 per quos] *ante hoc intercidisse* si *uel* cum *suspicatur M. Mueller, perperam; intellegi enim debet* ipse μὲν . . . per quos δὲ . . . 11 deinde . . . uellent *om. O* coniuncte *MPF*(*sed* -ae)*UpBT*^{2}*D*^{3}*A*^{2}: coniuxte *HTDLA?*: coniunctim *ed. Rom.* 1469, *probante Drak.*, *cf. c.* 40. 9 ferre *MP*^{2}(fere *P*) *FUpBHTDLA*: ferri *Modius* (*cf. c.* 37. 8 *adn.*), *uix necess.*

quod eosdem reficerent tribunos plebis; perlaturos enim
quae promulgauerint: sin quod cuique priuatim opus sit id 12
modo accipi uelint, opus esse nihil inuidiosa continuatione
honoris; nec se tribunatum nec illos ea quae promulgata
sint habituros.

Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum 40
prae indignitate rerum stupor silentiumque inde ceteros
patrum defixisset, Ap. Claudius Crassus, nepos decemuiri, 2
dicitur odio magis iraque quam spe ad dissuadendum pro-
cessisse et locutus in hanc fere sententiam esse: 'Neque 3
nouum neque inopinatum mihi sit, Quirites, si, quod unum
familiae nostrae semper obiectum est ab seditiosis tri-
bunis, id nunc ego quoque audiam, Claudiae gentis iam
inde ab initio nihil antiquius in re publica patrum maiestate
fuisse, semper plebis commodis aduersatos esse. Quorum alte- 4
rum neque nego neque infitias eo—nos, ex quo adsciti sumus
simul in ciuitatem et patres, enixe operam dedisse ut per nos
aucta potius quam imminuta maiestas earum gentium inter
quas nos esse uoluistis dici uere posset: illud alterum pro 5
me maioribusque meis contendere ausim, Quirites, nisi, quae
pro uniuersa re publica fiant, ea plebi tamquam aliam
incolenti urbem aduersa quis putet, nihil nos neque priuatos
neque in magistratibus quod incommodum plebi esset
scientes fecisse nec ullum factum dictumue nostrum contra
utilitatem uestram, etsi quaedam contra uoluntatem fuerint,
uere referri posse. An hoc, si Claudiae familiae non sim 6
nec ex patricio sanguine ortus sed unus Quiritium quilibet,

40 1 stupor . . . . permittit (§ 16)] *omnia omittit O sed a fol.* 102 *med. post* Sextius et Licinius (*c.* 41. 10) *tandem scribit* 3 gentis *MPFUpBOHTDLA* : genti *ed. Mogunt.* 1518, *Aldus, sed quoniam post* audiam *uoces* nostrae familiae obiectum *intelleguntur, non opus est iterato datiuo, ut adfirmat Drak., mutationem Moguntinam et Aldinam* genti *laudans. Contra uoces* ab initio *Claudiae gentis fabulam bene notam* (2. 16. 4) *lectori repraesentant* antiquius $MOAT^2D^3$: antiquus *HTL* : antiouis (?) *D* : aliquius *P* : alicuius *FB* : aliud ius *Up* maiestate *MPUvOHTDL* : magestate *B* : magistrate *F*
6 Quiritium *PFUpBOTDLA* ; quiritum MF^2 *uel* F^1H *dett. aliq.*

qui modo me duobus ingenuis ortum et uiuere in libera
7 ciuitate sciam, reticere possim L. illum Sextium et C. Lici-
nium, perpetuos, si dis placet, tribunos, tantum licentiae
nouem annis quibus regnant sumpsisse, ut uobis negent
potestatem liberam suffragii non in comitiis, non in legibus
iubendis se permissuros esse?
8 '"Sub condicione" inquit, "nos reficietis decimum
tribunos." Quid est aliud dicere "quod petunt alii, nos
adeo fastidimus ut sine mercede magna non accipiamus"?
9 Sed quae tandem ista merces est qua uos semper tribunos
plebis habeamus? "Vt rogationes" inquit, "nostras, seu
placent seu displicent, seu utiles seu inutiles sunt, omnes
10 coniunctim accipiatis." Obsecro uos, Tarquinii tribuni
plebis, putate me ex media contione unum ciuem succlamare
"bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere quas
11 salubres nobis censemus esse, antiquare alias." "Non"
inquit, "licebit tu de fenore atque agris quod ad uos omnes
pertinet iubeas et hoc portenti non fiat in urbe Romana uti
L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indigna-
ris, quod abominaris, uideas; aut omnia accipe, aut nihil
12 fero"; ut si quis ei quem urgeat fames uenenum ponat cum
cibo et aut abstinere eo quod uitale sit iubeat aut mortiferum
uitali admisceat. Ergo si esset libera haec ciuitas, non tibi

9 seu utiles . . . sunt *PFUpB* (*sed* se utiles) *OT*^{2}*A*^{2}: seu inutiles *om. M*: seu utiles *om. HTDLA* 10 censemus . . . non *om. H, cf. c.* 38. 9: *ret. ceteri* 11 licebit tu *MPFUpBO* (*sed* tum) *HTDLA*: licebit ut *Madv., uim multam demens*; (licebit. Tu . . . uideas. *sic interpungunt H. J. Mueller et Luterbacher*: licebit. Tu . . . uideas? *Alschefski, non male*). *Si quid mutandum est, melius est* ut et tu *quod conicit Conway, quoniam hoc simul ratione palaeographica non minus commendatur, simul duritiam compositionis illius* et non fiat, *uoce et priori clausulae addita, aliquatenus mitigat* uti L. *MOT*^{2}*A*^{2}: utii (*uel* ut ii) l. *PFBT*^{2} (*ut secundam lectionem*): ut l. *Up*: uti *HTDLA* Sextium *MP*^{2}*FBUpOHTDLA*: Sextilium *P dett. pl., quod fortasse non minus quam* ut ii (*pro* uti) *ex glossemate* illum L. Sextium *natum est. Textum utrobique defendit ipsa dicendi uarietas inter* §§ 7 *et* 11 *prorsus Liuiana, quam tamen marginator aliquis abolere studuit quem secuti esse uidentur Edd. uet. qui* uti illum L. Sextium *praebent* accipe *MPFUpBOT*^{2}*DLA*: accipite *HT* fero *MPFUpBOHTDLA*^{2} (*ut secundam lectionem*): feras *A*

frequentes succlamassent "abi hinc cum tribunatibus ac
rogationibus tuis"? Quid? si tu non tuleris quod com-
modum est populo accipere, nemo erit qui ferat? Illud si quis 13
patricius, si quis, quod illi uolunt inuidiosius esse, Claudius
diceret "aut omnia accipite, aut nihil fero", quis uestrum, Qui-
rites, ferret? Nunquamne uos res potius quam auctores spec- 14
tabitis sed omnia semper quae magistratus ille dicet secundis
auribus, quae ab nostrum quo dicentur aduersis accipietis?

At hercule sermo est minime ciuilis; quid? rogatio qua- 15
lis est, quam a uobis antiquatam indignantur? Sermoni,
Quirites, simillima. "Consules" inquit, "rogo ne uobis
quos uelitis facere liceat." An aliter [rogat] qui utique 16
alterum ex plebe fieri consulem iubet nec duos patricios
creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, 17
quale Etruscum fuit cum Porsenna Ianiculum insedit, quale
Gallicum modo cum praeter Capitolium atque arcem omnia
haec hostium erant, et consulatum cum hoc M. Furio et
quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret, possetisne
ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de
repulsa dimicare? Hocine est in commune honores uocare, ut 18
duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat?
et alterum ex plebe creari necesse sit, utrumque ex patribus
praeterire liceat? Quaenam ista societas, quaenam consortio
est? Parum est, si, cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem
eius uenis, nisi partem petendo totum traxeris? "Timeo" 19

12 Quid si *MHTDA* : quod si *PFUpBOL* tu *MPFUpBHTDLA* : *om. O* 12, 13 ferat? Illud | *sic recte interpunxit Madv. et sic antea in A uir doctus aliqui* ferat *MP²UpOTDLA* : fuerat *PH* : fierat *FB* 13 fero *MPFUpBOHTDLA²* *ut secundam lectionem* : feres *D²? postea erasum, A* 14 spectabitis *ed. Par.* 1510: exsp(*uel* exp-)ectabitis *MPFUpBOHTDLA*, *cf. c.* 33. 1 16 rogat *MHTDLA* : *seclusi, cf.* 10. 13. 10, *Praef.* 5 *adn.* : qui rogat *PFUpBO* (*ut ex spatii ratione uidetur, sed inter* qui ro *et* be fieri *omnia perierunt*) 17 Porsenna *MPFUpOHTDLA* : persona *B* : (*cf.* 9. 11. 6 *et* 2. 9. 1 *adn.*) pro *MPFBOHTDLA* : procul *Up* consulem *MPFUpBOHTDLA*, *quod sic solum defendi potest si* pro dubio *idem ac* pro consule dubio *ualere statues* : consule *Madv. fort. recte*

inquit, "ne, si duos licebit creari patricios, neminem creetis
plebeium." Quid est dicere aliud "quia indignos uestra uolun-
tate creaturi non estis, necessitatem uobis creandi quos non
20 uoltis imponam"? Quid sequitur, nisi ut ne beneficium
quidem debeat populo, si cum duobus patriciis unus petierit
41 plebeius et lege se non suffragio creatum dicat? Quomodo
extorqueant, non quomodo petant honores, quaerunt; et ita
maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem
debeant; et occasionibus potius quam uirtute petere honores
2 malunt. Est aliquis, qui se inspici, aestimari fastidiat, qui
certos sibi uni honores inter dimicantes competitores aequum
censeat esse, qui se arbitrio uestro eximat, qui uestra neces-
saria suffragia pro uoluntariis et serua pro liberis faciat.
3 Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua
potestate tamquam regum in Capitolio numeratis: quis est
hodie in ciuitate tam humilis cui non uia ad consulatum
facilior per istius legis occasionem quam nobis ac liberis
nostris fiat, si quidem nos ne cum uolueritis quidem creare
interdum poteritis, istos etiam si nolueritis necesse sit?

4 De indignitate satis dictum est—etenim dignitas ad ho-
mines pertinet—: quid de religionibus atque auspiciis—quae
propria deorum immortalium contemptio atque iniuria est—
loquar? Auspiciis hanc urbem conditam esse, auspiciis bello

41 2 est *MPFUpBOHTDLA; congruat melius cum sequentibus* esto, *sed nihil mutamus* 3 poteritis *MPFBHTDLA* : potueritis *Up* : *def. O* necesse sit *MPFUp²BOHTDLA, Edd. omnes usque ad Weissenb., recte* : necesse erit *Up Wesenberg, pessime; nam Liuius Appium sic describit ut haud sine ironia quadam populum ficta reuerentia adloquatur, statuens minus uerisimile esse populum nolle plebeiis summos honores conferre quam eosdem honores nobilissimo cuique uelle concedere. Illud igitur per subiunctiuum* etiam si nolueritis . . . necesse sit *exprimit, hoc per indicatiuum* cum uolueritis . . . poteritis. *Sed nostro saeculo moris esse uidetur uetare Liuium quid uoluerit exprimere* 4 etenim *MPFUpBHTDLA (def. O). cf. e.g.* 7. 5. 4: at enim *Madv., frigide* propria *MPFUpBOHTDA* : proprii *L* *Inter* auspiciis *et* quae *inserit* neglectis *Wesenberg; si quid addendum esset. melius erat* pollutis, *cf.* § 9; *sed nihil addendum est quoniam satis noto Latini sermonis compendio nomen antecedens in clausulam relatiuam sic*

ac pace domi militiaeque omnia geri, quis est qui ignoret?
Penes quos igitur sunt auspicia more maiorum? Nempe 5
penes patres; nam plebeius quidem magistratus nullus au-
spicato creatur; nobis adeo propria sunt auspicia, ut non 6
solum quos populus creat patricios magistratus non aliter
quam auspicato creet sed nos quoque ipsi sine suffragio
populi auspicato interregem prodamus et priuatim auspicia
habeamus, quae isti ne in magistratibus quidem habent.
Quid igitur aliud quam tollit ex ciuitate auspicia qui plebeios 7
consules creando a patribus, qui soli ea habere possunt, aufert?
Eludant nunc licet religiones: "quid enim est, si pulli 8
non pascentur, si ex cauea tardius exierint, si occe-
cinerit auis?" Parua sunt haec; sed parua ista non con-
temnendo maiores uestri maximam hanc rem fecerunt; nunc 9
nos, tamquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes caeri-
monias polluimus. Volgo ergo pontifices, augures, sacrificuli
reges creentur; cuilibet apicem Dialem, dummodo homo
sit, imponamus; tradamus ancilia, penetralia, deos deorum-
que curam, quibus nefas est; non leges auspicato ferantur, 10
non magistratus creentur; nec centuriatis nec curiatis comitiis
patres auctores fiant; Sextius et Licinius tamquam Romulus
ac Tatius in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas,
quia agros dono dant. Tanta dulcedo est ex alienis fortunis 11
praedandi, nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas

transponitur ut in obscuro relictum sit qualem in clausula sua propria structuram habuerit; cf. e. g. cuius est beneuolentiae, quae tua est beneuolentia 6 priuatim *MPFUpBOHTDLA* (*cf.* 4. 2. 5): priuati *Crevier, eo animo ut iterum aliis uerbis de interrege prodendo Appius loquatur; non male sed haud necessario* 8 est . . . pascentur *MPFUpBOHTDLA*: esse . . . pascantur *Madv.* si ococecinerit *PFBTL* (*sed in P primum illud* e *ex* i *correctum est, fortasse in nostra aetate*): si occinerit *Up*: si ococecinerint *H*: si hoc cecinerit *DA*: hoc cecinerit *O*: *om. M qui nil nisi* exierit auis *scripsit*; (*e contrario* occinuit 10. 40. 14; *cf. Priscian.* 10. 7. 38) uestri *MPFUpBOHT DLA, recte; cf. cum Alschefskio* 5. 54. 7: nostri *Edd. uet.* 10 centuriatis *MOHTDLA*: cū centuriatis *PFUpBT*² nec curiatis *MP UpBOTDLA*: nec centuriatis *F*: *om. H*

in agris fieri pellendo finibus dominos, altera fidem abrogari
12 cum qua omnis humana societas tollitur? Omnium rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes. Quod faxitis deos uelim fortunare.'

42 Oratio Appi ad id modo ualuit ut tempus rogationum
2 iubendarum proferretur. Refecti decumum iidem tribuni, Sextius et Licinius, de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. Creati quinque patrum, quinque plebis; graduque eo iam uia facta ad consulatum
3 uidebatur. Hac uictoria contenta plebes cessit patribus ut in praesentia consulum mentione omissa tribuni militum crearentur. Creati A. et M. Cornelii iterum M. Geganius P. Manlius L. Veturius P. Valerius sextum.

4 Cum praeter Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quam dubii, quietae externae res Romanis essent, fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem ut M. Furius dictator quintum diceretur. Is T. Quinctium Poenum
5 magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor est Claudius inclitamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum cum quo prouocatus manus conseruit in conspectu duorum exercituum caesum
6 torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus auctoribus magis adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta, hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M.
7 Furio signa conlata. Nec dubia nec difficilis Romanis, quamquam ingentem Galli terrorem memoria pristinae cladis

11 pellendo *PFUpBHTDLA*: praebendo *M*[4] *def. O* 12 uelim fortunare *ed. Rom.* 1469: uel infortunare *MUpBOHDLA*: uelinfortunare *PFT*

42 1 Appi *PFBO*: appii *MHTDLA* 2 decumum *MPBOHTDLA*: decimum *F* (*ubi* refecti decimum *delere conatus est F*[3]) iidem *ed. Rom.* 1469: idem *MP*[2]*F*[3] (*F*?) *UpBOHTDLA*: id est *P* 3 Cornelii *MPFUpBT*[2]*DLA*: corneli *HT*: cornelius *O*, *more suo* 4 Poenum *MPFUpBHTDA* (*cf.* 4. 26. 2; 4. 20. 8): pęnum *O* = paenum *L*: pennum *Sigon. Madv.* 5 pugnatam *ed. Rom.* 1469: pugnatum *MPFUpBOHTDLA* (*M sine dubio, pace Alschefskii*)

attulerant, uictoria fuit. Multa milia barbarorum in acie,
multa captis castris caesa; palati alii Apuliam maxime 8
petentes cum fuga [se] longinqua tum quod passim eos
simul pauor errorque distulerant, ab hoste sese tutati sunt.
Dictatori consensu patrum plebisque triumphus decretus.

Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi seditio ex- 9
cepit, et per ingentia certamina dictator senatusque uictus,
ut rogationes tribuniciae acciperentur; et comitia consulum
aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus
consul factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. Quia 10
patricii se auctores futuros negabant, prope secessionem
plebis res terribilesque alias minas ciuilium certaminum
uenit cum tandem per dictatorem condicionibus sedatae dis- 11
cordiae sunt concessumque ab nobilitate plebi de consule
plebeio, a plebe nobilitati de praetore uno qui ius in urbe
diceret ex patribus creando. // Ita ab diutina ira tandem in 12
concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus
censeret esse meritoque id, si quando unquam alias, deum
immortalium [causa libenter facturos] fore ut ludi maximi
fierent et dies unus ad triduum adiceretur, recusantibus id 13
munus aedilibus plebis, conclamatum a patriciis est iuueni-
bus se id honoris deum immortalium causa libenter facturos
[ut aediles fierent]. Quibus cum ab uniuersis gratiae actae 14
essent, factum senatus consultum, ut, duumuiros aediles ex

8 fuga *Gron.*: fuga se *PFUpBOHTDLA*: fugace *M* errorque *Harant. recte, ut* passim *et* simul *uidentur indicare*: terrorque *MPFUpBOHTDLA*; *longe aliam rerum condicionem denotat* terror pauorque *in* 8. 9. 11 sese *MPFUpBOHTDLA*: *delet Crevier* (se *post* fuga *retento* tutati *PFUpBOHTDLA*: cuti *M* 10 ne is *ed. Frob.* 1531: in his (*uel* is) *MPFUpBOHTDLA* (*sed* hiis *A*) 11 tandem *Perizonius*: tamen *MPFUpBOHTDLA*: tum tamen *dett. aliq. Gruter* 12 fore *Madv.*: causa libenter facturos fore *MPFUpBOHTDLA* (*in T minio notata sunt* deum . . . facturos; *similiter in F* 13 facturos *Alschefski, postea Rost*: acturos *MPFUpBOHTDLA* ut . . . fierent *MPFUpBOHTD*(*inter puncta*) *LA*: *seclusit Conway; u. Class. Quart.* xii (1918) *p.* 5 14 duumuiros *HT*^{1}: duo uiros *MPFUpB*^{1} *uel B*^{2}*T*: duos uiros *M*^{1} *uel M*^{2}*BODLA*: duos *A*^{2}; *de nominatiuo singulari u.* 3. 40. 12 *adn.*; *cf.* 7. 28. 5; 22. 33. 8; 4. 21. 5 *et* 25. 3; 5. 13. 6

patribus dictator populum rogaret, patres auctores omnibus eius anni comitiis fierent.

14 populum *MPFUpBOHTDLA, sed in F erasum ab* F^3

Subscriptiones: titi liui nicomchus uc̄. iii praefeci urbs emendaui ab urbe coñd. uictorianus uc̄. emendabam domnis symmachis liber VI explicit (*omnia in litt. capit.*) *M*

eadem sed nicomacus fauianus, urbes, y (*ante* ab urbe), condita, symachis *DA*: *eadem ac D sed* uc̄. iiii, ẏ (*ante* ab urbe) *L* (*add.* incipit liber VII *DLA*): titi liui nichomachus flauianus .uc̄. iii. praefecit urƀ. emendaui ab urbe cond. uictorianus .uc̄. emendabam domnis Symmachis. liber .VI. expł. incipit liber .VII. feliciter *H* (*omnia in litt. capit.*)

titi liuii ab urbe condita explicit lib. VI incipit lib. VII *O* (*in litt. capit.* titi *usque ad* condita): *eadem sed* lib. VI explicit *Up*

titi liui liber (*sed* lib. *P*) VI explicit incipit liber VII feliciter *PFB* (*omnia in litt. capit.*)

titi liui ab urbe condita liber VI explicit *T* (*omnia in litt. capit.*)

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER VII

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis 1
nouis duobus magistratibus, praetura et curuli aedilitate;
hos sibi patricii quaesiuere honores pro concesso plebi altero
consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus 2
erat, dedit: patres praeturam Sp. Furio M. filio Camillo,
aedilitatem Cn. Quinctio Capitolino et P. Cornelio Scipioni,
suarum gentium uiris, gratia campestri ceperunt. L. Sextio
collega ex patribus datus L. Aemilius Mamercus. Principio 3
anni et de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari
iam fama erat, et de Hernicorum defectione agitata mentio.
Cum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem 4
ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum ac iustitio
simile otium fuit, nisi quod non patientibus tacitum tribunis 5
quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curu-
libus sellis praetextatos tamquam consules sedentes nobilitas
sibi sumpsisset, praetorem quidem etiam iura reddentem et 6
collegam consulibus atque iisdem auspiciis creatum, uere-

Praefationem capiti praefixerunt HTDLA sic: hoc anno primum consul plebeius. hoc anno primum praetor urbanus. hoc anno primum edilis curulis.

1 2 ceperunt *MPFUpHT^{2}LA* (*cf. cum Gron. c.* 25. 2 *et c.* 42. 2): coeperunt *BOTD*: dedere *A^2* (*ut secundam lectionem uel coniect.*): dederunt *dett. aliq. ed. Venet.* 1495: compararunt *Cornelissen*   Mamercus *MPFUpBOHTDLA*, *Diod.* 15. 82. 1, *Cassiod.*: mamercinus *Pighius e fast. Capit.*, *cf. C. I. L.* i^2, *p.* 126; (*pro* Mamercus *cf. c.* 3. 3; *c.* 39. 17; 8. 1. 1; *contra* Mamercinus 8. 12. 4; 8. 16. 12; 8. 20. 3; *similis uariatio in nominibus* Coruus *et* Coruinus, Rullus *et* Rullianus *reperitur; cf.* 7. 32. 15 *adn.*; 8. 29. 9 *adn.*; *in re incerta nihil muto*)

cundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi aediles
curules creari. Primo ut alternis annis ex plebe fierent con-
uenerat: postea promiscuum fuit.

7 Inde L. Genucio et Q. Seruilio consulibus et ab seditione
et a bello quietis rebus, ne quando a metu ac periculis uaca-
8 rent, pestilentia ingens orta. Censorem, aedilem curulem,
tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione et ex multi-
tudine alia multa funera fuisse; maximeque eam pestilentiam
9 insignem mors quam matura tam acerba M. Furi fecit. Fuit
enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloque
priusquam exsulatum iret, clarior in exsilio, uel desiderio
ciuitatis quae capta absentis implorauit opem uel felicitate
10 qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit; par
deinde per quinque et uiginti annos—tot enim postea uixit—
titulo tantae gloriae fuit dignusque habitus quem secundum
a Romulo conditorem urbis Romanae ferrent.

2 Et hoc et insequenti anno C. Sulpicio Petico C. Licinio
Stolone consulibus pestilentia fuit. Eo nihil dignum memoria
2 actum, nisi quod pacis deum exposcendae causa tertio tum
3 post conditam urbem lectisternium fuit; et cum uis morbi

6 im(*uel* in)posita *MPFUp*^{2}*BHTDLA*^{1} : posita *UpOA* pro-miscuum *F*^{3} *uel* *F*^{2}*UpOD*^{3} *uel* *D*^{2}*A*^{2} : promiscum *MPF?BHTDLA*; *cf.* 3. 47. 7 *adn.* 8 plebis *MPFUpBOD*^{3}*A*^{2} : plebi *HTDLA* quam *PFUpBT*^{2}*D*^{3} *uel* *D*^{2}*A*^{x}, *i. e.* 'aeque acerba ac matura' *ut ait Drak.*: *def. O*: quam sic *M* (*ut uidetur*): quamuis *M*^{2} (*probante M*^{3} *uel M*^{4}): quam nemo sic *HTDLA*; (*hanc lectionem ita expandit dett. unus, Pal.* 2, *ut* quam nemo sic maturam sic acerbam fleuit *demum inueniamus*). *Sed unde* sic *et* nemo sic *orta sint nisi ex glossemate nescioquo difficile est dictu; fortasse* nemo sic *est glossema uoci* sic *additum* (*cf.* ut in pluribus, 26. 48. 12); *fortasse uocem* unicus *explicare glossemator uoluit. In O perierunt inter* m (*uocis* mors) *et* rii fecit *non plus xxviii litterae, ut pro certo habere possimus codicem hunc cum HTDLA non congruisse* tam *PFUpBHTDLA* : *def. O*; tam̄ *M* *ipse ut uidetur*) 9 felicitate *M*^{x}*FUpT*^{x}*D*^{x}*A*^{x} : felicitatem (ē) *MPHTDLA*: *def. O* in patriam secum *om. H, num recte? ret. ceteri* (*sed* in patriam *periit in O*) 10 uiginti (*uel* xx) *MHTDLA* : xxx *PFUpBT*^{2} (*ut secundam lectionem*): *def. O*

2 1 C. *Glareanus, Sigonius e Diod.* 15. 95. 1 *et Cassiod., cf. C. I. L.* i^2, *p.* 126, *et c.* 17. 13: T. *MPFUpBOHTDA*^{2} : L. *L* (*ut uidetur*): *om. A* Petico *MHTDL* : petito *A* (potito *A*^{1} *uel A*^{2}): poetico *PFUpBO* (*cf. c.* 17. 13)

nec humanis consiliis nec ope diuina leuaretur, uictis super-
stitione animis ludi quoque scenici—noua res bellicoso
populo, nam circi modo spectaculum fuerat—inter alia
caelestis irae placamina instituti dicuntur; ceterum parua 4
quoque, ut ferme principia omnia, et ea ipsa peregrina res
fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu
ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud
indecoros motus more Tusco dabant. Imitari deinde eos 5
iuuentus, simul inconditis inter se iocularia fundentes uersi-
bus, coepere; nec absoni a uoce motus erant. Accepta itaque 6
res saepiusque usurpando excitata. Vernaculis artificibus,
quia ister Tusco uerbo ludio uocabatur, nomen histrionibus
inditum; qui non, sicut ante, Fescennino uersu similem in- 7
compositum temere ac rudem alternis iaciebant sed impletas
modis saturas descripto iam ad tibicinem cantu motuque
congruenti peragebant.

Liuius post aliquot annis, qui ab saturis ausus est primus 8
argumento fabulam serere, idem scilicet—id quod omnes
tum erant—suorum carminum actor, dicitur, cum saepius 9
reuocatus uocem obtudisset, uenia petita puerum ad canen-
dum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto
magis uigente motu quia nihil uocis usus impediebat. Inde 10
ad manum cantari histrionibus coeptum diuerbiaque tantum

4 parua quoque *MPFUpBOHTDLA* (*i. e.* et noua et parua) : parua haec quoque *Eussner* : parua ea quoque *Madv.* (*fort. recte, sed tum* ea *ante* ipsa *delendum est*) 5 absoni a *MPFBHTDLA* : absona *UpO*T^x *dett. aliq.* 6 ludio *PFUpBO*$T^x D^x A^4$: ludios *MHTDLA* 7 incompositum *MPFUpBOHTDLA* : compositum *Sigon. Karsten* (*Mnemos.* xxiv), *uix necess.; de ordine intertexto uid. Conway, Class. Rev.* xiv (1900), *p.* 357, *et cf.* 5. 40. 10; 3. 28. 1; 3. 38. 1; 5. 7. 4; 2. 41. 6 *adn., et cf. Gron. ad loc.* iaciebant *MPFUpBOHDLA* : faciebant *T dett. aliq.* 8 annis *MPFBHTDLA*; *cf.* 32. 5. 9; 40. 52. 1; 5. 55. 1, *et al. exempla ap. Weissenb. et Luterbacher* : annos M^3*UpO*A^2 *uel* A^3 ausus *MPFUpBOHTDLA* : auersus ausus *Cornelissen, uix recte* 9 reuocatus *PUpBHTDLA* : reuocat' *FO* : reuocatur *M*, *unde* reuocatur uocem obtudisse et *coni. Hertz; sed cf. Val. Max.* 2. 4. 4 *cui lectio Liuiana satisfecit* 10 diuerbiaque *ed. Mogunt.* 1518 *ed. Frob.* 1531 : deuerbiaque *M* (*sed* quae) *PFUpB* (*sed* deuerbi atq.) *O* (*sed* quę) *HTDLA*

11 ipsorum uoci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu
ac soluto ioco res auocabatur et ludus in artem paulatim
uerterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto ipsa
inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare
coepit; unde exodia postea appellata consertaque fabellis
12 potissimum Atellanis sunt; quod genus ludorum ab Oscis
acceptum tenuit iuuentus nec ab histrionibus pollui passa
est; eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu
moueantur et stipendia, tamquam expertes artis ludicrae,
13 faciant. Inter aliarum parua principia rerum ludorum quoque
prima origo ponenda uisa est, ut appareret quam ab sano
initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniam
uenerit.

3 Nec tamen ludorum primum initium procurandis religioni-
bus datum aut religione animos aut corpora morbis leuauit;
2 quin etiam, cum medios forte ludos circus Tiberi superfuso
inrigatus impedisset, id uero, uelut auersis iam dis aspernanti-
3 busque placamina irae, terrorem ingentem fecit. Itaque Cn.
Genucio L. Aemilio Mamerco iterum consulibus, cum pia-
culorum magis conquisitio animos quam corpora morbi
adficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur pestilen-

11 iuuentus *PFUpBOHTDLA* : iuuenem *M* unde exodia *Conway, nam si M et H conferuntur, dittographia plane apparet; et sic A recentiore manu correctus* : unde exodia que (*uel* quae) exordia *MA*² *ed. Rom.* 1469 : que (*uel* quae) exordia *HTDLARn* : que (*uel* quae) unde exodia *PB et, ut puto, O* (*nam in O fere xvi litt. perierunt inter* uersibus *et* -ue unde) : quae inde exodia *F, uet. codices Geleni, ed. Frob.* 1535 : quae exodia *T*¹ *uel T*²*D*³ : unde exorta quae exodia *Alschefski, bene, sed* exorta *uix necess. mihi uidetur.* (*In* que exordia *fortasse* que *siglum est quaerendi, i. e.* quaere.) consertaque *MOTDLA* : consortaque *H* : conseruata *PFUpB* 13 insaniam *om. H* : *ret. ceteri*

3 2 Tiberi *HT*ˣ*D*ˣ *uel D*¹ : tyberi *A* : tiberī *Up* : tiberis (*uel* tyberis) *MPFBOTDL* id uero *MPFBOHTDLA* : idcirco *Up* auersis *MPFBOTDL* : aduersis *UpHA* 3 Cn. *Sigonius e Diod.* 16. 2. 1, *cf. C. I. L.* i², *p.* 126 : C. *MPFUpBHTDLA* : Claudio *O* (*ut saepe pro* C.) Mamerco *MPFUpBOHTDLA, uid. c.* 1. 2 : Mamercino *Pighius, ut supra*; (*hic nullum cognomen L. Aemilio dat Diodorus*)

tiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione 4
adductus senatus dictatorem claui figendi causa dici iussit; dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinarium magistrum equitum dixit.

Lex uetusta est, priscis litteris uerbisque scripta, ut qui 5
praetor maximus sit idibus Septembribus clauum pangat; fixa fuit dextro lateri aedis Iouis optimi maximi, ex qua
parte Mineruae templum est. Eum clauum, quia rarae per 6
ea tempora litterae erant, notam numeri annorum fuisse ferunt eoque Mineruae templo dicatam legem quia numerus
Mineruae inuentum sit.—Volsiniis quoque clauos indices 7
numeri annorum fixos in templo Nortiae, Etruscae deae, comparere diligens talium monumentorum auctor Cincius
adfirmat.—M. Horatius consul †ex lege templum† Iouis 8
optimi maximi dedicauit anno post reges exactos; a consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, sollemne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more digna
etiam per se uisa res propter quam dictator crearetur. Qua 9
de causa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendae ac non soluendae religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum adfectans dilectu acerbo iuuentutem agitauit; tandemque

5 pangat] *hic glossema exhibet M, uid. praef. nostram*, § 38 ex qua parte *Gron.*: ea qua parte *MPFBOT* (ea qae T^1 *uel* T^2) *DLA* (*sed cum a inusitato in* ea): .ea. qua parte *H*: ea parte qua *Up ed. Frob.* 1535; *fortasse melius* qua parte, *id quod uoluit H* 6 Mineruae inuentum sit *MPFBOHTDLA*: a Minerua inuentus fuit *Up, more suo* 8 M. Horatius *HTDLA*: Horatius *MPFUpBOA²* ex lege templum *MPFUpBOHTDLA, sed in Mediceo inter* ex *et* lege *paene* e (?) *uidere potui tamquam si* ea *scribere conatus esset M³ uel alius*: ea lege templum *H. J. Mueller, Luterbacher; quos confirmat C. I. L.* iii. 1933, quandoque tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque, his legibus hisque regionibus dabo dedicaboque quas hic hodie palam dixero; *cf. etiam C. I. L.* xi 3081; (*hanc emendationem hic potius quam in contextu ponimus quia in capite ab historicis tam vexato ante omnia oportet codicum testimonium lectori deferre*): et legem et templum *Madv.* 9 rei *MPFUpBOH* (*sine dubio*) *TDLA*: rei publicae *ed. Frob.* 1535 (*e cod. Geleni? Edd. recc. Casleiana Harleiani lectione falso freti* religionis *FUpB¹OH TDLA* (*sed* gratiae *in FB et in B* -is *in rasura est*): relegiones *P*: religione *M ed. Frob.* 1535 (*e cod. Geleni?*)

omnibus in eum tribunis plebis coortis seu ui seu uerecundia
uictus dictatura abiit.

4 Neque eo minus principio insequentis anni, Q. Seruilio
Ahala L. Genucio consulibus, dies Manlio dicitur a M.
2 Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in dilectu, non damno
modo ciuium sed etiam laceratione corporum lata, partim
uirgis caesis qui ad nomina non respondissent, partim in
3 uincula ductis, inuisa erat, et ante omnia inuisum ipsum in-
genium atrox cognomenque Imperiosi, graue liberae ciuitati,
ab ostentatione saeuitiae adscitum quam non magis in
alienis quam in proximis ac sanguine ipse suo exerceret.
4 Criminique ei tribunus inter cetera dabat quod filium iuue-
nem nullius probri compertum, extorrem urbe, domo, pena-
tibus, foro, luce, congressu aequalium prohibitum, in opus
5 seruile, prope in carcerem atque in ergastulum dederit, ubi
summo loco natus dictatorius iuuenis cotidiana miseria
disceret uere imperioso patre se natum esse. at quam ob
6 noxam? quia infacundior sit et lingua impromptus; quod
naturae damnum utrum nutriendum patri, si quicquam in
eo humani esset, an castigandum ac uexatione insigne facien-
dum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere ac fouere
7 si quid ex progenie sua parum prosperum sit; at hercule
L. Manlium malum malo augere filii et tarditatem ingenii
insuper premere et, si quid in eo exiguum naturalis uigoris
sit, id exstinguere uita agresti et rustico cultu inter pecudes
habendo.

5 Omnium potius his criminationibus quam ipsius iuuenis
inritatus est animus; quin contra se quoque parenti causam

4 2 lata *MPFUpBHTDLA*, *quod tutatur Luterbacher pro* perlata, tolerata *interpretatus*: *def. O*: inlata *Van der Vliet* (*Mnemos.* xv, *p.* 334): laeta *Madv.*: cumulata *M. Mueller*, *fort. recte* 3 ipse suo *dett. aliq.*: ipso suo *MPFUpBOHTDLA*; *cf.* 6. 37. 3 *cum adn.*
5 at quam $F^3UpOD^3A^2$: ad quam *MPF?BHTDLA* ob noxam MF^3OTDLA: ob nexam *H*: obnoxiam $PF?UpBT^2$ 6 impromptus quod] *de ordine paginarum hic in M detorto uid. praef. nostram*, § 41

inuidiae atque criminum esse aegre passus, ut omnes di 2
hominesque scirent se parenti opem latam quam inimicis
eius malle, capit consilium rudis quidem atque agrestis animi
et quamquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile.
Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem atque 3
a porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum
pergit; ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo
ait; nuntiaret T. Manlium L. filium esse. Mox introductus 4
—etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid
noui aut consilii ad rem agendam deferre—salute accepta
redditaque esse ait quae cum eo agere arbitris remotis uelit.
Procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit et super 5
lectum stans ferro intento, nisi in quae ipse concepisset uerba
iuraret se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplo transfixurum minatur.
Pauidus tribunus, quippe qui ferrum ante oculos micare, se 6
solum inermem, illum praeualidum iuuenem et, quod haud
minus timendum erat, stolide ferocem uiribus suis cerneret,
adiurat in quae adactus est uerba; et prae se deinde tulit ea
ui subactum se incepto destitisse. Nec, perinde ut maluisset 7
plebes sibi suffragii ferendi de tam crudeli et superbo reo
potestatem fieri, ita aegre habuit filium id pro parente ausum;
eoque id laudabilius erat quod animum eius tanta acerbitas
patria nihil a pietate auertisset. Itaque non patri modo re- 8
missa causae dictio est sed ipsi etiam adulescenti ea res

5 2 et *MPFUpB* (*sed* animis) *OHTDLA*: sed *Wesenberg*, *frustra*, *cf. e.g.* et quamquam *Tac. Ag.* 3. 1   5 iussis *M*P^1*FUpBHT* D^3*A*: iussit *P*: iussus *ODL*   nisi *M*P^2*FUpBOHTDLA*: nisi non *P*   accusandi *MPF* accuss- *PF*) *UpBOTDLA*: *om. H*   nunquam (*uel* num-) *MUpOHTDLA*: non quam F^3: umquam *PFB*; *sc. littera* n *quae hic desideratur perperam inserta est in P post* nisi *supra*   6 illum p. iuuenem *MPFUpBOTDLA*: *om. H*   7 fieri *MPFUpBOHT*D^3*L*A^2: *om. DA*   habuit *MPFUpB O*$T^2D^3A^2$: tulit *dett. aliq.*: abstulit *HTDLA*; *ubi sc. glossema* tulit *cum* habuit *conflatum est*   erat (*i. q.* iudicabatur *uel* uidebatur) *MPFUpBO*: *om. HTDLA*   8 remissa M^3*Up*T^1 *uel* T^2: remissae *PFOHL*: remisae *B*: remisse *MTDA*

9 honori fuit et, cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri—nam [et] antea, sicut nunc quos Rufulos uocant, imperatores ipsi faciebant—, secundum in sex locis tenuit nullis domi militiaeque ad conciliandam gratiam meritis ut qui rure et procul coetu hominum iuuentam egisset.

6 Eodem anno, seu motu terrae seu qua ui alia, forum medium ferme specu uasto conlapsum in immensam altitu-
2 dinem dicitur; neque eam uoraginem coniectu terrae, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse, priusquam deum monitu quaeri coeptum quo plurimum populus Romanus
3 posset; id enim illi loco dicandum uates canebant, si rem publicam Romanam perpetuam esse uellent. Tum M. Curtium, iuuenem bello egregium, castigasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum quam arma uirtusque
4 esset; silentio facto templa deorum immortalium, quae foro imminent, Capitoliumque intuentem et manus nunc in caelum, nunc in patentes terrae hiatus ad deos manes porri-
5 gentem, se deuouisse; equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem, armatum se in specum immisisse; donaque ac fruges super eum a multitudine uirorum ac mulierum congestas lacumque Curtium non ab antiquo illo
6 T. Tati milite Curtio Mettio sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si qua ad uerum uia inquirentem ferret: nunc

9 tribunos militum *MPFBOHTDLA* (*sed pro* tribunos *scribunt* tuŝr *M*, toȓ PF^1HTDA, tor *L*, tr̄. FOA^2): centurionem *Up*, *more suo* nam et *MPFUpBOHTDLA* : et *seclusit Duker*

6 1 seu qua ui . . . terrae $MP^2FUpBOHTDLA$: *om. P* 2 cum *MPFUpBOHTDLA* : quam *dubitanter Gron., cf.* 27. 28. 5 *ubi* cum *pro* quam *dat Put.* gereret *PFUpBOHTDLA* : regeret *M* expleri D^3 *dett. unus ed. Rom.* 1469 : explere *MPFUpBOHTDLA* (*cf. c.* 7. 9) 3 id enim $M^2PFUpBOHTDLA$: idem *M* illi $MPFBO^1$(*om. O*)*HTDLA*: illo *Up* esset *MPFUpBOHTDLA* : esset et *Madv., fort. recte* 4 ad deos UpD^3 *dett. aliq. ed. Rom.* 1469 : deos *MPFBOHTDLA* 5 equo *PFUpBOHTDLA*: eoque *M*: equoque M^2 specum $MP^2UpOTDLA$: spe cum *PFB* : conspectum *H* 5, 6 appellatum . . . ad uerum *PFUpBOHTDLA* : qua aduersum *M*, *cet. omissis*

fama rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fidem ;
et lacus nomen ab hac recentiore insignitius fabula est.
Post tanti prodigii procurationem eodem anno de Hernicis 7
consultus senatus, cum fetiales ad res repetendas nequiquam
misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello
indicendo Hernicis censuit populusque id bellum frequens
iussit. L. Genucio consuli ea prouincia sorte euenit. In 8
exspectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul
bellum suis auspiciis gesturus esset, perinde ut euenisset res,
ita communicatos honores pro bene aut secus consulto habi-
tura. Forte ita tulit casus, ut Genucius ad hostes magno 9
conatu profectus in insidias praecipitaret ⟨et⟩ legionibus
necopinato pauore fusis consul circumuentus ab insciis quem
intercepissent occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatum, 10
nequaquam tantum publica calamitate maesti patres, quan-
tum feroces infelici consulis plebeii ductu, fremunt omnibus
locis : irent crearent consules ex plebe, transferrent auspicia
quo nefas esset ; potuisse patres plebi scito pelli honoribus 11
suis : num etiam in deos immortales inauspicatam legem
ualuisse ? uindicasse ipsos suum numen, sua auspicia, quae
ut primum contacta sint ab eo a quo nec ius nec fas fuerit,
deletum cum duce exercitum documento fuisse ne deinde

7 nequiquam misisset *PFUpBOHTDLA*^{2} (sed ne quicquam *LA*^{2}, *hic ex* quicquam *A*) : aequi quam missis sed *M* 7, 8 consuli . . . bellum sui *MPFUpBOHTD*^{3}*LA*^{2} (*sed in O pars quaedam periit et* sorte *ante* ea *ponit A*^{2}, *cf. c.* 18 5) : *om. DA* 8 euenisset *MPUpBA*^{2} : euenisse *F* : eueniret *HTDLA* : *def. O* 9 praecipitaret *M Duker, cf. e. g.* 6. 30. 4 : praecipitaretur (*uel* -t^2) *PFUpBO* (*sed in O nil nisi* -retur *exstat*) *HTDLARn* : *hic uero praebet M lectionem tam confusam* praecipitaret egio nio|nibus, *ut uix quicquam momenti habeat ; sed ex exemplis Liuianis a Madvigio* (*Emend. p.* 170) *datis et ex aliis liquere uidetur Liuium uerbo* praecipitari *per Pass. uel Med. Vocem usum esse de cadentibus in praeceps*; *contra, cf.* 27. 16. 4 et *Duker, ut terminatione* -ur *uel siglo* ^{2} *absorptum ; fortasse* 7 (= et) *cum* ^{2} *confusum est* : *om. MPFUpBOHTDLA* : -que *post* legionibus *Edd. uet.* intercepissent *Madv.* : interfecissent *MPFUpBOHTDLA* occideretur (*uel* -t^2) *HT*^{2} *uel T*^{1}*A*^{2} *dett. aliq. ed. Par.* 1510 : occideret *PFUpBOD LA* : occiderent *M* : occidisset *T* 10 fremunt *MOHTDLA* : premunt *PFUpB* 11 contacta *P*^{2}*FBOHTDLA* : contracta *MPUp* documento *MUpOHTDLA* : documenta *PFB*

12 turbato gentium iure comitia haberentur. His uocibus
curia et forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat
legem, maiore nunc auctoritate euentum reprehensi ab se
consilii incusantem, dictatorem consensu patriciorum Ser-
uilius consul dicit, dilectusque et iustitium indictum.

7 Priusquam dictator legionesque nouae in Hernicos ueni-
rent, ductu C. Sulpici legati res per occasionem gesta egre-
2 gie est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra
Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hor-
tante legato et plenis irae atque indignitatis militum animis
eruptio est facta. Multum ab spe adeundi ualli res Hernicis
3 afuit; adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris
deinde aduentu nouus ueteri exercitus iungitur et copiae
duplicantur; et pro contione dictator laudibus legati mili-
tumque, quorum uirtute castra defensa erant, simul audien-
tibus laudes meritas tollit animos, simul ceteros ad aemu-
4 landas uirtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum
apparatur, qui et parti ante decoris memores neque ignari
auctarum uirium hostis suas quoque uires augent. Omne
Hernicum nomen, omnis militaris aetas excitur; quadrin-
genariae octo cohortes, lecta robora uirorum, scribuntur.
5 Hunc eximium florem iuuentutis, eo etiam quod ut duplex
acciperent stipendium decreuerant, spei animorumque im-
pleuere; immunes quoque operum militarium erant, ut in
unum pugnae laborem reseruati plus sibi quam pro uirili

12 nunc M^1 *uel* M^2A^2 *ed. Rom.* 1470: nuc *M*: cum *PFUpBOHT DLARn*: tunc *Weissenb.*

7 1 legionesque . . . uenirent *MPFB*(*sed hic* ueniuenirent)*OHT DLA*: legiones quae . . . uenirent scriberet *Up* 2 hortante legato M^2 *uel* M^1*PFUpBO*T^2 *uel* $T^1D^3A^2$: hortantes legato *MTD*(*ut uidetur*) *LA*: hortantes legatos *H* 3 tollit *MPFUpBOHT*A^2 *uel* A^1 (*ut secundam lectionem*): sustollit *DL*: sustulit D^3A 4 ad hostes *MPFUpBOT*D^3A^2: apud hostes *H dett. aliq., non male* (*sed cf.* 10. 29. 4, 35. 4 *et de* ad *uid. Drak.* 7. 7. 4 *adn.*): et hostes *L*: et hostium *D? A* hostis *MPFUpBOHTDLA*: hosti *Gron., optime; cf. c.* 23. 10, *sed cum Drak. cf. etiam tales locos quales* 6. 23. 7; 39. 25. 12 5 pro *MPFUpBOTDLA*: *om. H dett. unus*

parte adnitendum scirent; extra ordinem etiam in acie locati 6
quo conspectior uirtus esset.
Duum milium planities castra Romana ab Hernicis diri-
mebat; ibi pari ferme utrimque spatio in medio pugnatum
est. Primo stetit ambigua spe pugna nequiquam saepe 7
conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem.
Postquam equestris pugna effectu quam conatibus uanior 8
erat, consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius
relictis equis, clamore ingenti prouolant ante signa et nouam
integrant pugnam; neque sustineri poterant, ni extraordinariae 9
cohortes pari corporum animorumque robore se obiecissent.
Tunc inter primores duorum populorum res geritur; quid- **8**
quid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex
quam pro numero damnum est. Volgus aliud armatorum,
uelut delegata primoribus pugna, euentum suum in uirtute
aliena ponit. Multi utrimque cadunt, plures uolnera acci-
piunt; tandem equites alius alium increpantes, quid deinde 2
restaret quaerendo, si neque ex equis pepulissent hostem
neque pedites quicquam momenti facerent? quam tertiam
exspectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent
et alieno pugnarent loco?—his inter se uocibus concitati 3
clamore renouato inferunt pedem et primum gradu mouerunt
hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auer-
tunt; neque, tam uires pares quae superauerit res facile 4

8 deinde *MPFUpBHTDLA* : *def. O* : *secl. Karsten, frustra* 9 sustineri *MPFUpB¹OHD³A* (*ubi* subs.) : sustinere *BTDL*, *cf.* 3. 13. 8 *adn.* animorumque *MP²FUpBOHTDLA* : animarumque *P*
8 1 tunc *MPFUpBHTDLA* : tunc primum *O* belli *Sigonius* : bello *MPFUpBOHTDLA* 2 increpantes *MPFUpBOHTDLA* : increpant *Luterbacher, frustra* restaret *MUp²OHTDLA* : restauret *PFUpB* neque pedites *PFUpBOHTDLA* : aeque pedites *M* facerent? . . . pugnam? . . . loco?— *sic interpunxi* signa *MPFUpB¹OHT* (*sed hic* signam) *A²* : pugna *B* : pugnam *DLA* 3 inferunt . . . pepulerunt *MPFUpBOHTD³A²* : *om. DLA* 4 tam uires pares *MPFBOH* (*sed hic* partes) *TDLA Aldus* : tam pares uires *Up, Gron., sed inter alia cf. Ov. Met.* 3. 659; *Quint.* 8. 2. 8 : *et ap. nostrum ipsum* 1. 53. 4; 2. 20. 8; 6. 23. 4; 9. 33. 6; *Madv. Emend. p.* 330 superauerit *PFUpBOHTDLA* : super auertit *M*

dictu est, nisi quod perpetua fortuna utriusque populi et
5 extollere animos et minuere potuit. Vsque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere;—diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset; eo
6 in noctem tractum erat certamen.—Postero die deserta fuga castra Hernicorum et saucii relicti quidam inuenti; agmenque fugientium ab Signinis, cum praeter moenia eorum infrequentia conspecta signa essent, fusum ac per agros
7 trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta uictoria fuit: quarta pars militum amissa et, ubi haud minus iacturae fuit, aliquot equites Romani cecidere.

9 Insequenti anno cum C. Sulpicius et C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent neque inuentis in agro hostibus Ferentinum urbem eorum ui cepissent, reuer-
2 tentibus inde eis Tiburtes portas clausere. Ea ultima fuit causa, cum multae ante querimoniae ultro citroque iactatae essent, cur per fetiales rebus repetitis bellum Tiburti populo indiceretur.

3 Dictatorem T. Quinctium Poenum eo anno fuisse satis constat et magistrum equitum Ser. Cornelium Maluginensem.
4 Macer Licinius comitiorum habendorum causa et ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello praeferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundum

4 utriusque *PFUpBOHTDLA* : ut prius quae *M* 5 abstinuere *MPFUpBOT²D³A²* : abstinere *HTDLA* (*sed* abstine|||| *in A*) 6 postero *MHTDLA* : postera *PFUpBO* Signinis *Crevier* : signis *MPFUpBOHTDLA* ac *MPFUpBOHTDLA* : *del. Karsten. diligentissime nihil agens* 7 quarta pars . . . fuit *MP³ uel P²F UpBOHTDLA* : *om. P*

9 1 cum C. *Sigonius, Diod.* 16. 6. 1; *cf. C. I. L.* i², *p.* 126 : cum l. *MPFUpBOHTDLA* 2 ante *MPFUpBO* : antea *HTDLA* 3 Poenum *PFUpBOHTDA, cf.* 6. 42. 4 : poenom *M* : penum *L* : pennum *Sigonius, dett. unus* 4 quia *MPFUpBT¹ uel T²A²* : qua *HTDLA* : *def. O* ut *MPFUpBOTDLA* : et *H* continuaret *PFUpBOHTDLA* : continuante *M* : *et O* -ret *scripsit tamquam si dubitaret inter* -ret *et* nt; *si hic Mediceo satis fidei habeatur, aut Medicea ipsa lectio probetur aut fortasse non displiceat ex M et H* et continuante *scribere*

prauae cupiditati fuerit. Quaesita ea propriae familiae laus 5
leuiorem auctorem Licinium facit: cum mentionem eius rei
in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli
Gallici causa dictatorem creatum arbitrer inclinat animus.
Eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans 6
pontem Anienis castra habuere.

Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset,
omnes iuniores sacramento adegit ingentique exercitu ab
urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons 7
in medio erat, neutris rumpentibus ne timoris indicium
esset. Proelia de occupando ponte crebra erant, nec qui
poterentur incertis uiribus satis discerni poterat. Tum 8
eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit et quantum maxima uoce potuit 'quem nunc' inquit
'Roma uirum fortissimum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit
melior.' Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium **10**
fuit, cum et abnuere certamen uererentur et praecipuam
sortem periculi petere nollent; tum T. Manlius L. filius, 2
qui patrem a uexatione tribunicia uindicauerat, ex statione
ad dictatorem pergit; 'iniussu tuo' inquit, 'imperator, extra
ordinem nunquam pugnauerim, non si certam uictoriam uideam: si tu permittis, uolo ego illi beluae ostendere, quando 3
adeo ferox praesultat hostium signis, me ex ea familia ortum
quae Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit.' Tum dic- 4

5 quaesita *MPFBOHTDLA*: causa quaesita *Up, more suo* propriae *A* (*i. e* pp'e) *dett. aliq. ed. Par.* 1510: propria *MPFUpBOHTDL* ut *PF? UpBHTDLA* (*et* F^3 *in ras. sed addita uoce* autem *supra lineam*): *def. O*: ubi *M, unde dubitanter* uti *coniecit Drak. huic scribae nimiam fort. fidem habens* 7 rumpentibus *P* (*ut puto*) F^2 *uel* F^3, *Up*: erumpentibus $MP^1FBOHTDLARn$: cum rumpentibus *ed. Frob.* 1531 *et Edd. recc. cum Drak.; nihil muto, sed est uidendum ne* interrumpentibus *scripserit Liuius, litteris* īt *in syllaba praecedenti* (-is) *mersis; cf.* 2. 10. 4 *et* 10 poterentur *MPB*: potirentur $P^2FUpB^1OHTDLA$

10 3 Tarpeia deiecit M^4 (*i. e.* điecit) $F^3UpD^3A^2$: tarpei deiecit T^2: tarpeia diiecit *H*: tarpeia diecit *uel* tarpei adiecit *MPBL et fortasse FDA*: tarpeia abiecit *O*: tarpei abiecit *T*; (*de siglo* đ *u. Lindsay. Notae Lat. p.* 43)

tator ‘macte uirtute’ inquit ‘ac pietate in patrem patriamque,
T. Manli, esto. Perge et nomen Romanum inuictum iuuan-
5 tibus dis praesta.’ Armant inde iuuenem aequales; pedestre
scutum capit, Hispano cingitur gladio ad propiorem habili
pugnam. Armatum adornatumque aduersus Gallum stolide
laetum et—quoniam id quoque memoria dignum antiquis
uisum est—linguam etiam ab inrisu exserentem producunt.
6 Recipiunt inde se ad stationem; et duo in medio armati
spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequa-
7 quam uisu ac specie aestimantibus pares. Corpus alteri
magnitudine eximium, uersicolori ueste pictisque et auro
caelatis refulgens armis; media in altero militaris statura
modicaque in armis habilibus magis quam decoris species;
8 non cantus, non exsultatio armorumque agitatio uana sed
pectus animorum iraeque tacitae plenum; omnem ferociam
9 in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere
inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuque
pendentibus, Gallus uelut moles superne imminens proiecto
laeua scuto in aduenientis arma hostis uanum caesim cum
10 ingenti sonitu ensem deiecit; Romanus mucrone subrecto,
cum scuto scutum imum perculisset totoque corpore interior
periculo uolneris factus insinuasset se inter corpus armaque,
uno alteroque subinde ictu uentrem atque inguina hausit et
11 in spatium ingens ruentem porrexit hostem. Iacentis inde
corpus ab omni alia uexatione intactum uno torque spoliauit,
12 quem respersum cruore collo circumdedit suo. Defixerat
pauor cum admiratione Gallos: Romani alacres ab statione
obuiam militi suo progressi, gratulantes laudantesque ad
13 dictatorem perducunt. Inter carminum prope modo incon-

5 memoria *PFUpBOHTDLA*: ad memoriam *MA*[2] 6 aestimantibus *PFUpBOHTDLA*: aestimantur *M* 10 subrecto *MPFUpBOHTDLA* (surrecto *D*[3]): suberecto *malimus*, *cf.* 8. 8. 10 12 progressi *D*[2] *uel D*[3]*A*[2] *uel A*[1]: prae(*uel* p̄)gressi *MPFUpBOHTDLA* (*D, ut mihi et amico cuidam uisum est, nam uestigia litterae* e *erasae sub* o *apparebant*) 13 modo *Conway* (*cf.* 4. 20. 2): modum *MPFUpBOHTDLA*: in modum *Madv.*; (*u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 5

dita quaedam militariter ioculantes Torquati cognomen
auditum; celebratum deinde posteris etiam familiae honori
fuit. Dictator coronam auream addidit donum mirisque 14
pro contione eam pugnam laudibus tulit.

Et hercule tanti ea ad uniuersi belli euentum momenti 11
dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis
trepide castris in Tiburtem agrum atque inde societate belli
facta commeatuque benigne ab Tiburtibus adiutus mox in
Campaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno 2
C. Poetelius Balbus consul, cum collegae eius M. Fabio
Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tiburtes
iussu populi exercitum duceret. Ad quorum auxilium cum 3
Galli ex Campania redissent, foedae populationes in Labicano
Tusculanoque et Albano agro haud dubie Tiburtibus ducibus
sunt factae; et, cum aduersus Tiburtem hostem duce consule 4
contenta res publica esset, Gallicus tumultus dictatorem
creari coegit. Creatus Q. Seruilius Ahala T. Quinctium
magistrum equitum dixit et ex auctoritate patrum, si prospere
id bellum euenisset, ludos magnos uouit. Dictator ad con- 5
tinendos proprio bello Tiburtes consulari exercitu iusso ma-
nere, omnes iuniores nullo detractante militiam sacramento

13 cognomen *MUpHTDLA*: nomen *PFBO* posteris *MPFUpBOTDLA*: posteri s' (*i. e.* sed) *H* familiae *HTDLA*: familiaeque *MPFUpBO*, *ergo fortasse ut glossema secludendum est; si* familiae *retineatur*, posteris etiam *cum uoce* celebratum *coniungenda sunt.* (*Post* familiaeque *P* honqui (*ut uidetur*) *scripsit; hoc postea eraso in marg.* honori *scripsit* P^2)

11 2 Poetelius *uid.* 3. 35. 11 *adn.*: poetilius *MPFUpOH* (*sed* poxt-) TD^3: petelius *B*: petilius B^1L: poetious (?) *D*: poetibus D^2 *uel* D^1: poetilib' *A*: potilius A^2. (*In* §§ 7 *et* 9 Petelius *MPFOT*: poetilius (§ 7), poxtilius (§ 9) *H*: petilius *BDLA*: *in* § 10 petilius *MPFBHTDLA*, *periit O*) Balbus *MPFUpBOHTDLA*: libo *Sigon. ex fast. Capit.*, *cf.* *C. I. L.* i^2, *p.* 126, *ubi* Libo Visolus *stat* (Marcus Fabius et Gaius Poplius *Diod.* 16. 9. 1) M. $MPFUpBOT^2A^2$: *om. HTDLA* 3 foedae populationes *UpOHA*: foedae (*uel* foede *uel* fede) populationis *PFB* (*sed* sede) $TDLA^2$; foede to|ri iuuentus in militiam populatio|nis *M*, *quod coniecimus fragmentum esse marginalis summarii in finem quintae sectionis designati; cf. praef. nostram*, § 38 Labicano *MPFBHTDLA*: lauicano F^3UpO (*uid.* 2. 39. 4 *adn.*) 4 et ex *PFUpBOHTDLA*: ex *M*, *uix recte* 5 detractante] *uid.* 2. 43. 3 *adn.*

6 adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius
uiribus urbis in conspectu parentum coniugumque ac libe-
rorum; quae magna etiam absentibus hortamenta animi tum
subiecta oculis simul uerecundia misericordiaque militem
7 accendebant. Magna utrimque edita caede auertitur tandem
acies Gallorum. Fuga Tibur sicut arcem belli Gallici
petunt; palati a consule Poetelio haud procul Tibure ex-
cepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum iis
8 intra portas compelluntur. Egregie cum ab dictatore tum
ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius proeliis
primum paruis, postremo una insigni pugna, cum hostes
9 totis adorti copiis essent, Hernicos deuincit. Dictator con-
sulibus in senatu et apud populum magnifice conlaudatis et
suarum quoque rerum illis remisso honore dictatura se abdi-
cauit. Poetelius de Gallis Tiburtibusque geminum trium-
phum egit: Fabio satis uisum ut ouans urbem iniret.

10 Inridere Poeteli triumphum Tiburtes: ubi enim eum
secum acie conflixisse? spectatores paucos fugae trepida-
tionisque Gallorum extra portas egressos, postquam in se
quoque fieri impetum uiderint et sine discrimine obuios
11 caedi, recepisse se intra urbem; eam rem triumpho dignam
uisam Romanis. ne nimis mirum magnumque censerent
tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepida-
12 tionem ante moenia sua uisuros. Itaque insequenti anno
M. Popilio Laenate Cn. Manlio consulibus primo silentio
noctis ab Tibure agmine infesto profecti ad urbem Romam
2 uenerunt. Terrorem repente ex somno excitatis subita res

6 misericordiaque *PFUpBOHTDLA* : misericordia *M* accende-bant *MP*[2] *uel* *P*[3]*FUpB*(*hic* acced-)*HTDLA* : accendant *P*: accende-bat *O* 8 hostes *M*[1] *uel* *M*[2]*OHTDLA* : hostem *MPFUpBT*[2], *sed nom. pl. requiritur* 9 apud *MPFUpBOTDLA* : ad *H* populum *MPFUpBOHTA* : populo *DL* 10 Inridere . . . Tiburtes] *om.* *O* conflixisse *P*[2]*FUpBOT*(*sed* -ssê) *DLA* : conflixisset *P*: confixisset *H* spectatores *PFUpBOHTD*[3]*A*[2] '*exemplaria Germanica*' *Geleni* : speculatores *DLA* : (conflixistis epectatores (*sic*) *M*)

12 1 Popilio (*uel* Popillio) *Sigon.*; *Diod.* 16. 15. 1 (Marcus Poplius Laenates et Gnaeus Maemilius Imperiosus), *cf.* *c.* 23. 1 : pōpilio *H* : ponpilio *B*: pompilio *MPFUpOTDLA*

et nocturnus pauor praebuit, ad hoc multorum inscitia, qui
aut unde hostes aduenissent; conclamatum tamen celeriter 3
ad arma est et portae stationibus murique praesidiis firmati.
Et ubi prima lux mediocrem multitudinem ante moenia
neque alium quam Tiburtem hostem ostendit, duabus portis
egressi consules utrimque aciem subeuntium iam muros
adgrediuntur; apparuitque occasione magis quam uirtute
fretos uenisse: adeo uix primum impetum Romanorum
sustinuere. Quin etiam bono fuisse Romanis aduentum
eorum constabat orientemque iam seditionem inter patres et
plebem metu tam propinqui belli compressam.

Alius aduentus hostium fuit [proximo bello] agris [quam] 5
terribilior [urbi]: populabundi Tarquinienses fines Roma- 6
nos, maxime qua ex parte Etruriam adiacent, peragrauere
rebusque nequiquam repetitis noui consules C. Fabius et
C. Plautius iussu populi bellum indixere; Fabioque ea pro-
uincia, Plautio Hernici euenere.

2 hostes *MPFUpBOTDLA* : hostis *H* aduenissent *MPFUpBO*T^2 *uel* T^1*DLA* : aduenisset *HT* 3 portae *MPFUpBOH* : porta T^2(forta *T*)*DLA* 5 bello *MPFUpBOHTDLA* : anno *T. Faber, uix necess. sed* proximo bello, *ut ait Madvig, delendum est; et paruola linea, nunc erasa, ante* proximo *in D scripta fortasse eodem fert, cum potissimum sic*. Proximo *scribant O et D uel* D^2 terribilior (*omissis* quam *et* urbi) *cum dett. uno* (*Oxon. B. Hearni*) *scripsi* : quam terribilior urbi *MPFUpBOHTDLARn* : quam urbi terribilior D^2 *uel* D^3Rn^2 *Edd. uet.* : terribilior quam urbi *dett. aliq.* : exitiabilior *uel simile quid* agris quam terribilior urbi *Madv.*; *cf.* 2. 40. 8; *et de* quam *insiticio cf.* 5. 54. 3 *et* 26. 38. 4 *adn.*; *u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 6

6 Etruriam *MPFUpBOHTDL*A^2 (*uriam *A*): etruria (*cum* adiacet) *Sigon.*; *hoc cum Sigonio aut* etruriae (*cum* adiacent), *Drak.*, *cf.* 2. 49. 9, *sed cf. Nepos Tim.* 2. 1 gentes quae mare illud adiacent consules *UpO ed. Rom.* 1469 : conſ̄ (*uel* cōs.) is *MPT* : cōs. īs *FB* (*sed hic* coñs.) *H* (*sed* ·is· *inter puncta*) *D? LA?* : cōs. ii st' D^3 : consules hiis *dett. aliq.* : consules iis *Weissenb.* C̄. . . . C̄ *MPUp*T^2D^3 : claudius . . . claudius *O* (*ut saepe*) : cō. . . . c *F* : cō . . . c̄ *B* : c̄. . . . cōs *HTD?LA?*; (is *post* consules *secludendo eo magis fidem codicibus Oxon. et Ups. habemus, quia plane multum laborabant ceteri scribae*; īs *uel* is *ex* ōs[18] *pro* c ōs'[8] *fortasse ortum est. Illud quoque memorandum est Diodorum* (16. 23. 1) *praenomen* Marcum *dare Fabio, quod praenomen fortasse uoluerunt F et B, sed cf. c.* 17. 11) Plautius *uel* plaucius *MPFUpBO*T^2*DLA* : plau . tius *H* : placutius *T*; Plotius *Diod. l. c.*

7 Gallici quoque belli fama increbrescebat. Sed inter mul-
tos terrores solacio fuit pax Latinis petentibus data et magna
uis militum ab his ex foedere uetusto, quod multis inter-
8 miserant annis, accepta. Quo praesidio cum fulta res
Romana esset, leuius fuit quod Gallos mox Praeneste uenisse
9 atque inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem
dici C. Sulpicium placuit; consul ad id accitus C. Plautius
dixit; magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi
robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa
10 aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum
quam parti utrique placebat fuit. Cum primo Galli tantum
auidi certaminis fuissent, deinde Romanus miles ruendo in
arma ac dimicationem aliquantum Gallicam ferociam uin-
11 ceret, dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret
res, fortunae se committere aduersus hostem, quem tempus
deteriorem in dies faceret, locis alienis sine praeparato com-
meatu, sine firmo munimento morantem, ad hoc iis corpori-
bus animisque quorum omnis in impetu uis esset, parua
eadem languesceret mora.

12 His consiliis dictator bellum trahebat grauemque edixerat
poenam, si quis iniussu in hostem pugnasset. Milites aegre
id patientes primo in stationibus uigiliisque inter se dicta-
torem sermonibus carpere, interdum patres communiter
increpare quod non iussissent per consules geri bellum:
13 electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil
agenti sibi de caelo deuolaturam in sinum uictoriam censeat.
Eadem deinde haec interdiu propalam ac ferociora his
iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos aut agmine

7 ab his *MPFBOHTDL*: ab hiis *A*: ab iis *Edd. plerique cum ed. Rom.* 1469 8 cum fulta *P*^{2}*UpBOHTD*^{2} *uel D*^{1}*A*: cum cum fulta *M*: tum fulta *F*: confulta *PDL* (*cf. c.* 9. 5 con mentionem *H*): cum confulta *Alschefski* res *MPUpBOHTDLA*: *om. F* 11 faceret, locis alienis *Madv.*, *cf. c.* 38. 9 *adn.*: et locis alienis faceret *MPFUpBOHTDLA*: et locus alienus faceret *dett. unus ed. Rom.* 1469, *probantibus Gelenio* (1535) *et Gebhardo* iis *ed. Rom.* 1469: is *D*: hiis *A*: his *MPFBOHTD*^{2} *uel D*^{3}*L*

Romam ituros. Immiscerique militibus centuriones nec in 14
circulis modo fremere sed iam in principiis ac praetorio in unum sermones confundi atque in contionis magnitudinem crescere turba et uociferari ex omnibus locis ut extemplo ad dictatorem iretur; uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius,
ut uirtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam 13
Tullius ducebat neque erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior.

Is praecedens militum agmen ad tribunal pergit miranti- 2
que Sulpicio non turbam magis quam turbae principem
Tullium, imperiis oboedientissimum militem, 'si licet, dic- 3
tator' inquit, 'condemnatum se uniuersus exercitus a te ignauiae ratus et prope ignominiae causa destitutum sine
armis orauit me ut suam causam apud te agerem. Equidem, 4
sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa foede amissa obici nobis possent, tamen hoc a te impetrari aequum censerem ut nos uirtute culpam nostram corrigere et abolere
flagitii memoriam noua gloria patereris. Etiam ad Alliam 5
fusae legiones eandem quam per pauorem amiserant patriam profectae postea a Veiis uirtute reciperauere. Nobis deum benignitate, felicitate tua populique Romani, et res et gloria
est integra; quamquam de gloria uix dicere ausim, si nos et 6
hostes haud secus quam feminas abditos intra uallum omnibus contumeliis eludunt, et tu imperator noster—quod aegrius patimur—exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse et, priusquam expertus nos esses, de

14 militibus *PFUpBOHTDLA* : iam militibus *MA*[c] *ed. Mediol.* 1480 *et Edd. ante Aldum* in circulis *PFUpBOHTDLA* : circulis *M* in unum *MPFUpBOTDLA* : in uno *H* uociferari *UpOH* : uociferare *MPFBTDLA* (*cf.* 10. 28. 12)

13 3 si licet *POHTDA* ('*aptissime Tullius militari breuitate*' *ut ait Madv.*; *cf. Ter. Heaut.* 5. 2. 20; *Andr.* 5. 3. 22) : scilicet *MFUpBL* : si licet dicere *H. J. Mueller, cf.* 3. 71. 3, *sed hic male* 5 a Veiis *Alschefski, cf.* 4. 31. 9 : ab Veis *D*[2] *uel D*[3] : ab Veiis *ed. Rom.* 1469 : ab eis *MPFUpBOHDLA* : ab eius *T* reciperauere] *uid.* 1. 12. 1 *adn.* : recuperauere *MPFBOHTDLA* 6 nos esses *MUpOHTDLA* : non esses *PF? BD*[3]

nobis ita desperasti ut te mancorum ac debilium ducem
7 iudicares esse. Quid enim aliud esse causae credamus, cur
ueteranus dux, fortissimus bello, compressis, quod aiunt,
manibus sedeas? Vtcumque enim se habet res, te de nostra
8 uirtute dubitasse uideri quam nos de tua uerius est. Sin
autem non tuum istuc sed publicum est consilium, et con-
sensus aliqui patrum, non Gallicum bellum, nos ab urbe,
a penatibus nostris ablegatos tenet, quaeso, ut ea quae
dicam non a militibus imperatori dicta censeas sed a plebe
patribus—quae si, ut uos uestra habeatis consilia, sic se sua
9 habituram dicat, quis tandem suscenseat?—milites nos esse
non seruos uestros, ad bellum non in exsilium missos; si
quis det signum, in aciem educat, ut uiris ac Romanis dig-
num sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, otium Romae
10 potius quam in castris acturos. Haec dicta sint patribus.
Te, imperator, milites tui oramus ut nobis pugnandi copiam
facias; cum uincere cupimus, tum te duce uincere, tibi
lauream insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire,
tuum sequentes currum Iouis optimi maximi templum gra-
11 tantes ouantesque adire.' Orationem Tulli exceperunt
preces multitudinis et undique, ut signum daret, ut capere
arma iuberet, clamabant.

7 sedeas *MPFUpBO*T^1 *uel* T^2D^2 *uel* D^3A^2 *uel* A^1 : sedeat *H Lov.* 4 : sed ea *TD* : se dea *L* : set ea *A* 8 si ut (*addita uirgula*) *Madv.* (si sicut *Weissenb.*) : sicut *MPUpOHT*D^3A^2 : sic̄ *FB* : sic ut *D* : sit ut *L* : *olim* (*e.g. ed. Frob.* 1535) *sic interpunctum est* quae sicut . . . dicat. Quis . . . succenseat milites etc. : *fortasse melius* sicut . . . si (*pro* sic) *Conway* habituram *MPFUpBOT*D^3A^2 : habitura *HLA* : habiturα *D* dicat *MPFUpBOHT*D^3A^2 *uel* A^3 : *om. DLA* 9 seruos uestros *MPFUpBOTDLA* : serui' uiros *H*, *ubi* uiros = u̇ros *i.e.* ūros (uestros), *sed scriba hoc siglum Floriacense non intellegit, cf. infra cc.* 21. 5 *et* 7; 23. 7 *et uide* 5. 43. 1 *adn., unde satis apparet codicem Floriacensi modo scriptum a librario Harleiani hic descriptum esse, uid. Class. Quarterly* ii (1908), *p.* 210 *footn.; sic H ad c.* 16. 2 *quoque* piore *pro* ṗore, pugnatum ei *pro* pugnatum ė (= ē); *c.* 21. 5 appellarit *pro* appellar̄t : *et c.* 18. 2 ėaepulū (*sic*), *c.* 31. 4 ī ur̄a *pro* ī ur̄a = in uestra non in *PFUpOH*D^3(*ex* nos *D*)*LA* : non *MT*, *fort. recte* (ad M^1?, in M^2 *addidit*) : nomine *B*, *sed* m *partim eraso* 11 ut signum . . . clamabant *om. H* ut capere arma iuberet *PFUpBOTDLA* : armaperet M^1 (*orsus est* armaret *scribere M, nam* re *sub* pe *discerni potest*)

Dictator quamquam rem bonam exemplo haud probabili 14
actam censebat tamen facturum quod milites uellent, ⟨in⟩
se recepit Tulliumque secreto quaenam haec res sit aut quo 2
acta more percontatur. Tullius magno opere a dictatore
petere ne se oblitum disciplinae militaris, ne sui neue imperatoriae maiestatis crederet; multitudini concitatae, quae ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem ne quis alius, quales mota creare multitudo soleret, exsisteret;
nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi 3
quoque tamen uidendum magno opere esse ut exercitum in potestate haberet; differri non posse adeo concitatos animos; ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab im-
peratore non detur. Dum haec loquuntur, iumenta forte 4
pascentia extra uallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos saxa coniecta a Gallis; deinde ab Romana statione clamor ortus ac procursum utrimque est.
Iamque haud procul iusto proelio res erat, ni celeriter di- 5
remptum certamen per centuriones esset; adfirmata certe eo casu Tulli apud dictatorem fides est; nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos.

Dictator tamen, ut qui magis animis quam uiribus fretus 6
ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare coepit ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. Sollerti animo rem nouam excogitat, qua deinde multi nostri atque externi imperatores, nostra quoque quidam aetate, usi sunt:
mulis strata detrahi iubet binisque tantum centunculis relictis 7

14 1 dictator . . . rem *MPFUpBOTDLA* : *om. H* censebat P^1*FUpB*T^2 *uel* T^3 (censebant *P*) : cernebat. censebat *MOA ed. Rom.* 1472 *Aldus et sine interpunctione TLRn* : cernebant! censebat (*sic*) *HD* (*sed de interpunct. in D incertus sum num prima manu scripta sit*) : censebat *dat quoque ut secundam lectionem* T^2 : cernebat *dett. tres*; *de confusis his uerbis uel inter se mutatis cf.* 6. 13. 3; 27. 26. 1; 28. 37. 5 in se *Weissenb., cf. Cic. Fam.* 13. 10. 3 *et* 13. 17. 3 : se *MPFUpBOHTDLA* 2 magno opere (*et in* § 3 *exc. L*) *MHTLA* : magnopere *PFUpBOD* (*uid.* 9. 33. 8 *et* 6. 22. 7) concitatae (*uel* -te) *PFUpBOTDLA* : concitare *M* : concitati *H* soleret *MPFBOHTDLA* : solet *Up* 3 nihil non *H cum ceteris, pace Drakenborchii* 5 erat *dett. aliq., cf. Frigell, Dissertatio, p.* 36, *et cf. c.* 25. 10 *adn.* : erant *MPFUpBOHTDLA*

agasones partim captiuis, partim aegrorum armis ornatos
8 imponit. His fere mille effectis centum admiscet equites et
nocte super castra in montes euadere ac siluis se occultare
iubet neque inde ante mouere quam ab se acceperint signum.
9 Ipse, ubi inluxit, in radicibus montium extendere aciem
10 coepit sedulo, ut aduersus montes consisteret hostis, in-
structo uani terroris apparatu, qui quidem terror plus paene
ueris uiribus profuit. Primo credere duces Gallorum non
descensuros in aequum Romanos; deinde, ubi degressos
repente uiderunt, et ipsi auidi certaminis in proelium ruunt
priusque pugna coepit quam signum ab ducibus daretur.

15 Acrius inuasere Galli dextrum cornu; neque sustineri
potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium
nomine increpans rogitansque sicine pugnaturos milites
2 spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentium, ubi
minae iniussu imperatoris proelium ituros? en ipsum
imperatorem clara uoce uocare ad proelium et ire armatum
ante prima signa; ecquis sequeretur eorum qui modo ducturi
3 fuerint, in castris feroces, in acie pauidi? Vera audiebant;

7 ornatos *PFUpBOHTDLA* : onatos *M* : oñãtos M^3 *uel* M^4 (*num* oneratos *uoluit?*) 8 admiscet F^2 *uel* F^3*UpO*T^2*DLA* : admiscit *PFBHT* : missis *M* mouere *PFUpBO Edd. uet. Aldus, cf.* 10. 4. 9 : moueri *MHTDLA*, *ed. Frob.* 1535. *cf.* 8. 3. 3; 8. 35. 10 acceperint *Fragm. Haverk.* : acceperent *PFB* : ac|caeperent *M* : acciperent F^3*Up OHTDLA*; (*de conturbato foliorum ordine in M uid. praef. nostram* § 41)
10 profuit *PFBOHTDLA* : profuit proelium *M* : fuit *Up*
9, 10 hostis, . . . profuit. Primo *sic interpunximus* : hostis. Instructo . . . profuit, primo etc. *Edd. priores, id quod nobis cum ablatiuum insequentem* (instr. apparatu) *cum* duces Gallorum *coniungat, uix intellegi uidetur posse. Interpunximus igitur ut ablatiuus imperatoris Romani consilio adiungatur. Fortasse aliquis malit* instructo . . . profuit *ante* ipse *inserere, sed tali translationi nullam in codd. ansam repperimus; nec enim huc conectere possumus* proelium *illud quod M post* profuit *adsuit*
degressos *MPFBT* : digressos *UpOHDLA*

15 1 dextrum *MPFUpBOHTDLA* : dextro *Drak.* cornu *MUp OHTDLA* (*sed in D fort.* s *post* u *erasum*) : cornum *PFB* potuissent *MPFUpT*A^2 : potuisset *HL* : potuiss** *DA* (*in D nihil in parte erasa additum est*) : poterant *Up* 2 feroces] *hic glossema ex copia sua add. M, uid. praef. nostram,* § 38, *ubi alia glossemata quae inter contextum inserta habet M inuenies*; ueraces *H ab* uera *infra*; *in O spatium est unius et alterius litterae inter* fero *et* s *sed uestigia nulla litterarum*

itaque tantos pudor stimulos admouit, ut ruerent in hostium
tela alienatis a memoria periculi animis. Hic primo impetus
prope uecors turbauit hostes, eques deinde emissus turbatos
auertit. Ipse dictator, post quam labantem una parte uidit 4
aciem, signa in laeuum cornu confert, quo turbam hostium
congregari cernebat, et iis qui in mŏnte erant signum quod
conuenerat dedit. Vbi inde quoque nouus clamor ortus et 5
tendere obliquo monte ad castra Gallorum uisi sunt, tum
metu ne excluderentur omissa pugna est cursuque effuso ad
castra ferebantur. Vbi cum occurrisset eis M. Valerius 6
magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat
hostium munimentis, ad montes siluasque uertunt fugam
plurimique ibi a fallaci equitum specie agasonibusque ex-
cepti sunt; et eorum, quos pauor pertulerat in siluas, atrox 7
caedes post sedatum proelium fuit. Nec alius post M. Furium 8
quam C. Sulpicius iustiorem de Gallis egit triumphum. Auri
quoque ex Gallicis spoliis satis magnum pondus saxo quad-
rato saeptum in Capitolio sacrauit.

Eodem anno et a consulibus uario euentu bellatum; nam 9
Hernici a C. Plautio deuicti subactique sunt, Fabius collega
eius incaute atque inconsulte aduersus Tarquinienses pug-
nauit. Nec in acie tantum ibi cladis acceptum quam quod 10
trecentos septem milites Romanos captos Tarquinienses
immolarunt; qua foeditate supplicii aliquanto ignominia
populi Romani insignitior fuit. Accessit ad eam cladem et 11
uastatio Romani agri, quam Priuernates, Veliterni deinde,
incursione repentina fecerunt.

Eodem anno duae tribus, Pomptina et Publilia, additae;

4 iis *M* : hiis *A* : his *PFBOHTDL* dedit *MPFUpBTDLA* : *om. H* : *defit O* 5 ortus *MPFUpBOHTDLA* (*sed* hort' *H*) : *add.* est *Luterbacher* 6 eis *MPFBOHTDLA* : ei *Up* dextro *MPFUpBOHTDLA* : sinistro *Glareanus*; dextro *tuemur, uocibus* profligato d. cornu *rati id significari quod* 'cum profligatum d. cornu esse cognosset' 7 pertulerat *D*[3]. *dett. aliq.* : perculerat *MPFUp BOHTDLA* 10 insignitior *OD cdd. Geleni* : insignicior *ML* : insinicior *H* : insignior *PFUpBTD*[3]*A* (*cf.* 10. 15. 5)

12 ludi uotiui, quos M. Furius dictator uouerat, facti; et de am-
bitu ab C. Poetelio tribuno plebis auctoribus patribus tum
13 primum ad populum latum est; eaque rogatione nouorum
maxime hominum ambitionem, qui nundinas et conciliabula
16 obire soliti erant, compressam credebant. Haud aeque laeta
patribus insequenti anno C. Marcio Cn. Manlio consulibus
de unciario fenore a M. Duillio L. Menenio tribunis plebis
rogatio est perlata; et plebs aliquanto eam cupidius sciuit
[accepit].
2 Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoque hostes
exorti duplici crimine quod et cum Tarquiniensibus iuuentus
eorum militauerat et eos qui Falerios perfugerant cum male
pugnatum est, repetentibus fetialibus Romanis non reddide-
3 rant. Ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Marcius exercitum
in agrum Priuernatem, integrum pace longinqua, induxit
militemque praeda impleuit. Ad copiam rerum addidit
munificentiam, quod nihil in publicum secernendo augenti
4 rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante moenia sua
castris permunitis consedissent, uocatis ad contionem militi-
bus 'castra nunc' inquit 'uobis hostium urbemque praedae
do, si mihi pollicemini uos fortiter in acie operam nauaturos
5 nec praedae magis quam pugnae paratos esse.' Signum
poscunt ingenti clamore celsique et spe haud dubia feroces
in proelium uadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo
ante dictum est, exclamat 'adspice, imperator' inquit,
'quemadmodum exercitus tuus tibi promissa praestet',

12 Poetelio *uid.* 3. 35. 11 *adn.*: poetilio *MPFBUpH*: petilio *OTDLA*
16 1 Duillio *uid.* 2. 58. 2 *adn.*: duilio *MPFBOHT* (*sed* amenduilio *F pro* a M.D.): diluuo *uel* diliuio *DLA*   plebs *M*P^2*FUpBOTA*^{1} *uel* A^2: pleps *HL*: plebes *DA*: plebis *P*   accepit *secl. recte Weissenb. et Madv.*: *ret. M, sed spatio paulo longiore quam solito post* -t *relicto*: accepitque *PUpO*$T^2D^3A^2$: accepique *FB*: acceptique *HTDLA*, *sed ante* A *capitale hic punctum exhibet A, indicans, ut saepe, gloss. contextui additum, cf. praef. nostram.* § 33 (*c*) *et* (*g*)   3 augenti *ed. Rom.* 1470: augendi *MPFUpBHTDLA*: *deficit O*: augendo *dett. aliq.* (*cf.* 1. 41. 1 *adn.*)   fauit *MPFUpBO*T^2D^3: fuit *HTDLA*
4 nauaturos *M*P^2(nan- *P*)*FUpBTDLA*: gnauaturos *H*: *deficit O*
5 tuus *UpOH*T^2A^2: tutus *MPFBTDLA*

piloque posito stricto gladio in hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes primoque impetu 6 auertere hostem; fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas moenibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. Triumphus de Priuernatibus actus.

Ab altero consule nihil memorabile gestum, nisi quod 7 legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de uicensima eorum qui manumitterentur tulit. Patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi aerario additum esset, auctores fuerunt; ceterum tribuni plebis, non tam lege quam 8 exemplo moti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, ferri posse.

Eodem anno C. Licinius Stolo a M. Popilio Laenate sua 9 lege decem milibus aeris est damnatus, quod mille iugerum agri cum filio possideret emancupandoque filium fraudem legi fecisset.

Noui consules inde, M. Fabius Ambustus iterum et M. **17** Popilius Laenas iterum, duo bella habuere, facile alterum cum Tiburtibus, quod Laenas gessit, qui hoste in urbem 2 compulso agros uastauit; Falisci Tarquiniensesque alterum consulem prima pugna fuderunt. Inde terror maximus fuit 3 quod sacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque praelatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie. Et tum quidem uelut lymphati et attoniti

5, 6 impetum facit . . . hostem *om. H* facit *PFBOTDLA* : faciat *Up* : fecit *M*, *fort. recte*; *cf.* 1. 3. 3 *adn.* 7 tributim *MP*' *uel* P^2*F BTDLA* : tributum *P?UpOH* uectigal inopi M^2 (*sed* im- *Up OH*^{1}, inopia *pro* inopi *H*) *DL* (*sed* -alim opi) *A* : uectigalis inopi P^2*FB*T^2 *uel* T^1 : uectigalis opi *T* : (uectigalim | opia erario *M et fort. similiter P*) 8 perniciosum *MPFUpBOTDLA* : perniciosum sit *H* ferri posse *MHTDL*A^2 : fieri posse P^2*UpO*T^2*A* : fieri posset (*uel* possæ) *PFB* 9 decem *PFUpBO*T^2A^2 : *om. MHTDLA* emancupandoq. *MPFBOHTDL* : emancipandoq. M^2*UpA* legi *MPFHTDLA* : lege *Up* : leg|| *B* (*litt. una perdita*) : *om. O* [*Post* actus (§ 6) *et post* fecisset (§ 9) *glossemata habet M*, *u. praef. nostram*, § 38 : *et aliud post* uastauit *c.* 17. 2; *et alia in c.* 17 *et postea*]

4 munimentis suis trepido agmine inciderunt; deinde, ubi
consul legatique ac tribuni puerorum ritu uana miracula
pauentes inridebant increpabantque, uertit animos repente
pudor et in ea ipsa quae fugerant uelut caeci ruebant.
5 Discusso itaque uano apparatu hostium, cum in ipsos armatos
se intulissent, auerterunt totam aciem castrisque etiam eo die
potiti praeda ingenti parta uictores reuerterunt, militaribus
iocis cum apparatum hostium tum suum increpantes pauo-
6 rem. Concitatur deinde omne nomen Etruscum et Tar-
quiniensibus Faliscisque ducibus ad Salinas perueniunt.
Aduersus eum terrorem dictator C. Marcius Rutulus primus
de plebe dictus magistrum equitum item de plebe C. Plautium
7 dixit. Id uero patribus indignum uideri etiam dictaturam
iam in promiscuo esse; omnique ope impediebant ne quid
dictatori ad id bellum decerneretur parareturue. Eo promp-
8 tius cuncta ferente dictatore populus iussit. Profectus
ab urbe utraque parte Tiberis, ratibus exercitu, quocumque
fama hostium ducebat, traiecto multos populatores agrorum
9 uagos palantes oppressit; castra quoque necopinato adgressus
cepit et octo milibus hostium captis, ceteris aut caesis aut
ex agro Romano fugatis sine auctoritate patrum populi iussu
triumphauit.

10 Quia nec per dictatorem plebeium nec per consulem comi-
tia consularia haberi uolebant et alter consul Fabius bello
11 retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges deinceps
Q. Seruilius Ahala M. Fabius Cn. Manlius C. Fabius
C. Sulpicius L. Aemilius Q. Seruilius M. Fabius Ambustus.

17 3 *post uoces* trepido agmine incide *desinit B, finito quaternione qui siglo* xiiii H *notatus est* 4 miracula *MPFUpOHTDLA* : terricula *Ruhnken, pessime* 6 Rutulus *uid.* 3. 7. 6 *adn. et* 7. 38. 8 : rutilius *UpHA*^{2} : utilius *MPFTDLA* : *om. O, prudenter* 7 promiscuo *UpD*^{3}*A*^{2} (*uid.* 3. 47. 7 *adn.*) : promisco *MPFOHTDLA* ferente dictatore *MPFUpOT*^{1}(*sed* di- *in ras.*)*DLA* : ferenda dictatori *H* (*cf. c.* 16. 3) 10 redit *MPFHTDLA* : rediit *UpOA*^{3} *uel A*^{4}; (*uid.* 1. 3. 3 *adn.*) 11 L. *MPFUpOT*^{2}*A*^{2} : q̄. *HTDLA?* (*qui* q̄. *ante nomen sequens* Seruilius *omiserunt*) M. Fabius *OD*^{3}*A* (*ut uidetur*) : m. auius *MPFT*^{2}*? A*^{3} : m. faurus *HTDL* : *om. Up*

In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricii 12
consules creabantur, intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat in duodecim tabulis legem esse ut, quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset; iussum populi et suffragia esse. Cum intercedendo tribuni 13
nihil aliud quam ut differrent comitia ualuissent, duo patricii consules creati sunt, C. Sulpicius Peticus tertium M. Valerius Publicola eodemque die magistratum inierunt, quad- 18
ringentesimo anno quam urbs Romana condita erat, quinto tricesimo quam a Gallis reciperata, ablato post undecimum annum a plebe consulatu [patricii consules ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertium M. Valerius Publicola]. Empulum eo anno ex 2
Tiburtibus haud memorando certamine captum, siue duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam, seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt uastati agri ab Sulpicio consule, quo Valerius aduersus Tiburtes legiones duxit.

Domi maius certamen consulibus cum plebe ac tribunis 3
erat. Fidei iam suae non solum uirtutis ducebant esse, ut accepissent duo patricii consulatum, ita ambobus patriciis mandare: quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam 4

12 ut *FUpOHTDLA* : *om. MP* id *MPFUpOTA*^{1} : *om. HDLA* 13 Peticus *POHTDLA* : petitus *F*: potitus *F*^{2} : paeticus *M* (*sed* peticus *c.* 19. 6) : poeticus *Up*

18 1 reciperata *MT* : recuperata *M*^{2} *uel* *M*^{1}*T*^{3}*A*^{2} : reciperat *PFD*^{3}*A*: receperat *OL* : recepta erat *F*^{3}*UpH* : reciperetq. *D?* : recepta *D*^{4} (*de orthogr. uid.* 1. 12. 1) undecimum *Sigonius et Glareanus*, *cf. c.* 1. 1 : nonum *M*^{2}*UpOHTDLA* : nouum *P* : nodum *F* : nouium *M* patricii . . . Publicola] *interpunctione post* inierunt *amota, seclusimus ut gloss. marginale; cf.* 9. 29. 1 *et quae in praef. nostra*, § 38 *de cod. Mediceo dixi; u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 7 Peticus *FHDLA* : pęticus *O* : paeticus *MP*^{2}*T* : paetitus *P* : poeticus *Up* 2 Empulum *ed. Frob.* 1535 : emaepulum *H* (ėaep-) *u. c.* 13. 9) : ·ē· aepulum *TD* : ē epulum *LA*, *qui omnes plane dittog.* em *et* ae *exhibent* : epulum *Up*, *gloss. in A* : ea epulum *O* : aeapulum *M*, aeaepulum *M*^{2} : eaepulem *P*, eaepulum *P*^{2} : eΛepulum *F* : empulium *Edd. ante Frob.* 1535 3 ducebant *MPFUpOHT* : dicebant *DLA* 4 esse si *dett. duo et ed. Frob.* 1531 : esset si *MPFUpOHTA* : est si *DL* : esse ut *Madv.* (*sed uoce* iam *mihi potius uidetur* si *quam* ut *commendari*) : esse ut scilicet *H. J. Mueller, more suo*

magistratus consulatus fiat, aut totum possidendum quam
5 possessionem integram a patribus accepissent. Plebes
contra fremit: quid se uiuere, quid in parte ciuium censeri,
si, quod duorum hominum uirtute, L. Sexti ac C. Licini, par-
6 tum sit, id obtinere uniuersi non possint? uel reges uel
7 decemuiros uel si quod tristius sit imperii nomen patiendum
esse potius quam ambos patricios consules uideant nec in
uicem pareatur atque imperetur sed pars altera in aeterno
imperio locata plebem nusquam alio natam quam ad seruien-
8 dum putet. Non desunt tribuni auctores turbarum, sed
9 inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquo-
tiens frustra in campum descensum cum esset multique per
seditiones acti comitiales dies, postremo uicit perseuerantia
consulum: plebis eo dolor erupit, ut tribunos actum esse
de libertate uociferantes relinquendumque non campum
iam solum sed etiam urbem captam atque oppressam regno
10 patriciorum maesta [plebs] sequeretur. Consules relicti a
parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnius per-
ficiunt. Creati consules ambo patricii, M. Fabius Ambustus
tertium T. Quinctius. In quibusdam annalibus pro T.
Quinctio M. Popilium consulem inuenio.

19 Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tarquiniensibus

5 *ante* plebes *etiam aliud gloss. inseruit M, uid. praef. nostram.* § 37 C. Licini . . . reges *MPF* (*sed* leges *pro* reges) *UpO* T^2 A^2 *uel* A^4 (*sed* non possint uniuersi): c. h.s. reges *HTDL et fortasse A*: *cf. Class. Rev.* xvii (1903) 7 quam *MPFUpOTDLA*: qui *H*, (*fort. pro* qů, *cf. c.* 13. 9 *adn.*) 9 uicit perseuerantia *Conway*: uicta perseuerantia *MPFUpHTDLA*: uictā perseuerantiā *O*: uictae perseuerantia *dett. unus*, '*sincera lectio*' *Gelenius*, *sed genetiuus* uictae plebis *et nom.* maesta plebs *in eadem sententia parum placent. Si* uicta *uel* uictae *pro* uicta est *interpreteris et post* plebis *interpungas*, plebes *pro* plebis *scribe* (*id quod sed retinens* plebis, *ut nominatiuum, fecit Hertz*; *tum post* plebes *aliquid excidisse potest e.g.* plebes; ⟨comitia quamquam non iam obstabat habentibus⟩, eo dolor etc.; *simplicius tamen uidetur* uicit *scribere, quod primum in* uicti, *dein in* uicta *corruptum credimus*; plebs *post* maesta *cum Lov.* 2 *et Alschefskio ut gloss. certe secludendum est* (*cf. c.* 16. 1 *adn.*) dolor erupit T^2*A* '*sincera lectio*' *Gelenius*: dolore rupit *MPOHDL*: dolore-rupit *F*: dolere rupit *T*: dolore erupit A^x *dett. aliq. Alschefski*

19 1 prospere *MPFUpOTDLA*: prospero (*non* prospera *ut ait Drak.*) *H* Tarquiniensibus Tiburtibusque *scripsi ex Fragm.*

Tiburtibusque ad deditionem pugnatum. Sassula ex his
urbs capta; ceteraque oppida eandem fortunam habuissent,
ni uniuersa gens positis armis in fidem consulis uenisset.
Triumphatum de Tiburtibus; alioquin mitis uictoria fuit. 2
In Tarquinienses acerbe saeuitum; multis mortalibus in acie
caesis ex ingenti captiuorum numero trecenti quinquaginta
octo delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mitterentur;
uolgus aliud trucidatum. Nec populus in eos qui missi 3
Romam erant mitior fuit: medio in foro omnes uirgis caesi
ac securi percussi. Id pro immolatis in foro Tarquiniensium
Romanis poenae hostibus redditum. Res bello bene gestae 4
ut Samnites quoque amicitiam peterent effecerunt. Legatis
eorum comiter ab senatu responsum; foedere in societatem
accepti.

Non eadem domi quae militiae fortuna erat plebi 5
Romanae. Nam etsi unciario fenore facto leuata usura
erat, sorte ipsa obruebantur inopes nexumque inibant; eo
nec patricios ambo consules neque comitiorum curam
publicaue studia prae priuatis incommodis plebs ad animum
admittebat. Consulatus uterque apud patricios manet; con- 6
sules creati C. Sulpicius Peticus quartum M. Valerius
Publicola iterum.

In bellum Etruscum intentam ciuitatem, quia Caeritem
populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus ad-
iunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere,
nuntiantes exercitum conscriptum armatumque iam suis
finibus imminere; inde populabundos in agrum Romanum
uenturos esse. Censuit igitur senatus neutram neglegendam 7
rem esse; utroque legiones scribi consulesque sortiri pro-

Haverk. et codice Gaertn. et A correcto qui dittographiam antiquam uidentur retinere: Tarquiniensibus Tiburtibusque cum Tiburtibus *A*[x], Tarquiniensibus Tiburtibusque cum Tiburtibus usque *Fragm. Haverk.*: Tarquiniensibus Tiburtibusque usque *cod. Gaertn., unde* Tiburtibus usque *Madv., sed mihi hoc* usque *plus grauitatis dare uidetur quam pro his bellis*: Tiburtibusque *MPFUpOHTDLA*

8 uincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curae in Etrus-
cum bellum, postquam litteris Sulpici consulis, cui Tarquinii prouincia euenerat, cognitum est depopulatum agrum circa Romanas salinas praedaeque partem in Caeritum fines auectam et haud dubie iuuentutem eius populi inter praeda-
9 tores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis oppositum castraque ad finem Tusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium L. filium
10 dixit. Is cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu contentus ex auctoritate patrum ac populi iussu Caeritibus bellum indixit.

20 Tum primum Caerites, tamquam in uerbis hostium uis maior ad bellum significandum quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, uerus belli terror inuasit, et quam non suarum uirium ea dimicatio esset
2 cernebant; paenitebatque populationis et Tarquinienses exsecrabantur defectionis auctores; nec arma aut bellum quisquam apparare sed pro se quisque legatos mitti iubebat
3 ad petendam erroris ueniam. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet quae se rebus adfectis
4 quondam populi Romani cepisset; conuersique ad delubra Vestae hospitium flaminum Vestaliumque ab se caste ac
5 religiose cultum inuocabant: eane meritos crederet quisquam hostes repente sine causa factos? aut, si quid hostiliter fecissent, consilio id magis quam furore lapsos fecisse, ut sua uetera beneficia, locata praesertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficiis florentemque populum Romanum

9 T. Manlium *Up dett. aliq.* : c̄. t̄ manlium *PF*: c̄. t̄. manniliu *O*: c̄. manilium *HTDLA* : manilium *M* L. filium (*i. e.* l. f.) *PUpOHTL*: t. f. *M* (*sed* l. f. *in glossemate contextui inserto, uid. praef. nostram*, § 38) : IF. *D*: *om. A*, *ut uidetur*: *erasum est aliquid in F*
20 2 apparare *MUpOHTDA* : apparere *PF? L* (parare *F*[3]) *Post* ueniam *gloss. aliud inserit M* (*u. praef. nostram*, § 38)

ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius adflicti
amicitiam cepissent? ne appellarent consilium, quae uis ac
necessitas appellanda esset. transeuntes agmine infesto per 6
agrum suum Tarquinienses, cum praeter uiam nihil petissent,
traxisse quosdam agrestium populationis eius, quae sibi
crimini detur, comites. eos seu dedi placeat, dedere se 7
paratos esse, seu supplicio adfici, daturos poenas. Caere,
sacrarium populi Romani, deuersorium sacerdotum ac re-
ceptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumque
crimine belli hospitio Vestalium cultisque dis darent. Mo- 8
uit populum non tam causa praesens quam uetus meritum,
ut maleficii quam beneficii potius immemores essent. Ita-
que pax populo Caeriti data indutiasque in centum annos
factas in senatus consultum referri placuit. In Faliscos 9
eodem noxios crimine uis belli conuersa est; sed hostes
nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent,
ab oppugnatione urbium temperatum; legionibusque Ro-
mam reductis reliquum anni muris turribusque reficiendis
consumptum et aedis Apollinis dedicata est.

Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac **21**

5 cepissent *PFUpT*^{2}*LA* : coepissent *HTD* : **pissent (*cet. perditis*) *O* : petissent *M* (quem *A*^{2} *et Edd. recc. sequuntur, fort. recte, sed fides cod. Medicei in hac parte esse multo minor mihi uidetur quam ut unus contra omnium consensum aliorum ualeat; praeterea Caerites re uera non uerbis petierunt sed factis amicitiam Romanorum inierunt uel susceperunt adflictorum;* cepisse *denique quam* petisse amicitiam *et in ipsa re amicius fuit et postea rhetorica admonitione certe plus effecisset; de corruptione horum uerborum cf.* 30. 18. 9) 6 transeuntes *A*^{1} *uel A*^{2}: tanseuntes *H* : transeuntis *PFTDLA* : transeundis *M* (*cf.* 1. 41. 1): *def. O* nihil *PFUpTDLA* : mihi *M* : *om. H* : *def. O* 7 adfici (*uel* aff-) *PFUpHTDLA* : addifidi *M* : *def. O* deuersorium *MPFOHT* : diuersorium *M*^{2}*UpDLA* 8 quam beneficii *PFUpOHTDLA* : *om. M, quod mauolt Conway* factas in *MPFUpO* (*sed* factos) *H* (*sed* facta s') *TA*^{2} : infactas *DLA* : infectas *D*^{3} senatus consultum (sc̄) *MPFUpOHTDLA* : aes *Madv., fort. recte* 9 reliquum *Up*^{2}*OT*^{2} *uel T*^{3}*L* : reliqū *DA* : relictum *Up* : relicum *MPFHT*. *uid.* 2. 25. 2 *adn.* aedis (*uel* edis) *MPFTDLA* : aedes (*uel* edes) *OHD*^{3}*A*^{2} *uel A*^{4}, *uid.* 2. 21. 2 *adn.*

plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi
ni secundum Liciniam legem haberentur, dictatore obstinato
tollere potius totum e re publica consulatum quam promis-
2 cuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitiis
cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit.
Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent,
3 ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis
Liciniae patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi
fenoris ingrauescentis erat curaeque priuatae in certaminibus
4 publicis erumpebant. Quorum taedio patres L. Cornelium
Scipionem interregem concordiae causa obseruare legem
Liciniam comitiis consularibus iussere. P. Valerio Publicolae
5 datus e plebe collega C. Marcius Rutulus. Inclinatis semel
in concordiam animis noui consules fenebrem quoque rem,
quae distinere una animos uidebatur, leuare adgressi solu-
tionem alieni aeris in publicam curam uerterunt quinqueuiris
creatis quos mensarios ab dispensatione pecuniae appellarunt.
6 Meriti aequitate curaque sunt, ut per omnium annalium monu-
menta celebres nominibus essent; fuere autem C. Duillius
7 P. Decius Mus M. Papirius Q. Publilius et T. Aemilius. Qui
rem difficillimam tractatu et plerumque parti utrique, semper
certe alteri grauem cum alia moderatione tum impendio
8 magis publico quam iactura sustinuerunt. Tarda enim
nomina et impeditiora inertia debitorum quam facultatibus
aut aerarium mensis cum aere in foro positis dissoluit, ut

21 1 promiscuum *F*^{3}*UpOD*^{3}*A*^{2}: promiscum *MPFHT*: promissum *DLA*; (*uid.* 3. 47. 7 *adn.*) 3 fenoris *MFOLA*: foenoris *PHTD* 4 quorum *O ed. Rom.* 1469: quarum *MPFUpHTDLA* Rutulus] *uid.* 3. 7. 6 *adn. et* 7. 28. 6: rutilius *MPFUpOHTDLA* 5 distinere *OH*^{1}*T?*: destinere *MPUpHT*^{1} *uel T*^{2}*A*^{2}: destinare *FDLA* una animos *uir doctus in A, Jenicke*: unanimos *MPFUpOHTD uel D*^{3}*L*: in animos *D? A* 6 curaque sunt *MPFOT*^{2}*A*^{2}: curaque meriti sunt *H*: curaque sunt meriti sunt *TDLA*: curauerunt *Up* Duillius *A*^{x}: duellius *MPFUpOHTDLA*, *uid.* 2. 58. 2 *adn. et cf.* 7. 16. 1 Publilius *Glareanus*: publius *MPFUpOHTDLA*, *ut fere semper* et T. *MPFUpOHTDLA*: T. *Madv.*, *fort. recte sed* T. Aemilius *solus patricius erat* [*In* §§ 5 *et* 7 appellarit *et* sustinuerit *pro* appellarunt *et* sustinuerunt *H; cf. c.* 13. 9 *adn.*]

populo prius caueretur, aut aestimatio aequis rerum pretiis liberauit, ut non modo sine iniuria sed etiam sine querimoniis partis utriusque exhausta uis ingens aeris alieni sit

Terror inde uanus belli Etrusci, cum coniurasse duodecim 9
populos fama esset, dictatorem dici coegit. Dictus in castris —eo enim ad consules missum senatus consultum est— C. Iulius, cui magister equitum adiectus L. Aemilius. Cete-
rum foris tranquilla omnia fuere: temptatum domi per 22
dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad
interregnum perduxit. Duo interreges, C. Sulpicius et 2
M. Fabius, interpositi obtinuere quod dictator frustra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritum leuati aeris
alieni, ut ambo patricii consules crearentur. Creati ipse 3
C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abiit, et T. Quinctius Poenus; quidam Caesonem, alii Gaium praenomen
Quinctio adiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum 4
Quinctius, Sulpicius Tarquiniense, nusquam acie congresso hoste cum agris magis quam cum hominibus urendo popu-
landoque gesserunt bella; cuius lentae uelut tabis senio 5
uicta utriusque pertinacia populi est, ut primum a consulibus, dein permissu eorum ab senatu indutias peterent. In quadraginta annos impetrauerunt.

Ita posita duorum bellorum quae imminebant cura, dum 6
aliqua ab armis quies esset, quia solutio aeris alieni multarum
rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. Ceterum 7
cum censoribus creandis indicta comitia essent, professus

8, 9 alieni sit. Terror *MP*(*interpunct. add.* P^2)*FUp*T^2A^2: alienis; ita terror *HTDLA* (*quorum alii interpunct. exhibent, alii non*): *def. O*: alieni. ita terror *dett. aliq.*

22 3 abiit et *Up*T^2: abit et *PFO*D^x: habitet *MHTDLA* Poenus] *uid. c.* 9. 3 *adn.* Gaium praenomen (*i.e.* c̄ ꝑnomen) *scripsi*; (*contra Gelenium de praenomine* Caeso *cf.* 30. 18. 5; *Cic. Fam.* 7. 32. 1): cognomen *MPFUpOHTDLA* (*sed* cōgnomen P^2 *uel* P^1): c. cognomen '*uetus lectio*' *Gelenius*: gaium nomen *Sigonius* (Gaius *in Diod.* 16. 53. 1) 6 quies esset P^2*UpOH*T^1 *uel* T^2*DA*: quiesset *MPFTL*

censuram se petere C. Marcius Rutulus, qui primus dictator
8 de plebe fuerat, concordiam ordinum turbauit; quod uide-
batur quidem tempore alieno fecisse, quia ambo tum forte
patricii consules erant, qui rationem eius se habituros nega-
9 bant; sed et ipse constantia inceptum obtinuit et tribuni
omni ui ⟨ut⟩ reciperaturi ius consularibus comitiis amissum
adiuuerunt, et cum ipsius uiri maiestas nullius honoris fas-
tigium non aequabat, tum per eundem, qui ad dictaturam
aperuisset uiam, censuram quoque in partem uocari plebes
10 uolebat. Nec uariatum comitiis est, quin cum Manlio
† Naeuio censor † Marcius crearetur.

Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo
terrore belli sed ne Licinia lex comitiis consularibus obser-
11 uaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius.
Nec tamen dictatura potentiorem eum consensum patrum
23 consularibus comitiis fecit quam censoriis fuerat: M. Popi-

7 Rutulus *ut in c.* 21. 4 9 ui ⟨ut⟩ reciperaturi *ex M et O Conway, cf. c.* 23. 6: ui reciperaturi *Weissenb.*: ui reciperantur *M*: uĩ recuperandos *O*: ui reciperando *PFHT*: ui recuperando *UpDLA*: ui recuperatũ A^2: ui ut reciperaretur *Alschefski, fort. recte* censuram *MPFUpOH*(*sed* -rum) *TDLA*: censurae *Muretus, Perizonius, Gron., sed cum Drakenborchio cf.* 4. 35. 6; 6. 40. 18
10 Naeuio (*uel* neuio *uel* ne uio) *MPUpHTDLA*: le uio *F*: naebio *uel* cnaebio *fortasse O* (*ubi linea mutilata est; hac linea, fol.* 113 *uerso, bis examinata post* Manlio *lego* ***ebio T**martius; *de litteris* e o m *incertus sum et utrum duo an tres litt. perierint ante* eb): Cnaeo *Sigonius, cf. c.* 16. 1, *quia praenomen ferme necess. uidetur; fort. post* cum *uox* cnaeo *excidit in marginem, deinde perperam in hunc locum reposita est; fort. quoque littera* T *quae in O superest pars est litterarum* T. f. (*i. e.* titi filio) *et litterae* -uio *uocis* cnaeuio *ex glossemate* -ilio *litterae* f *addito* (*i. e.* filio) *sunt profectae; hae litterae* T. f. *perierunt uel non intellectae uel a uoce* censor *detrusae* (*u. adn. seq.*) censor *M?PFUpHTDL*: censore *M uel* M^1 *A*: T** *O. Vix dubito ex codicibus F et O comparatis uel ex O solo quin scripserit Liuius* cum Cn. Manlio T. f. C Marcius crearetur; *de patris praenomine addito, id quod saepe facit Liuius et alii in hominibus gentis Manliae, cf. cc.* 10. 2 *et* 19. 9, *et fort. c.* 27. 3 (*similis est error in* 9. 46. 1); *et de* Cnaeo Manlio *u. cc.* 12. 1 *et* 17. 11. *De uoce* censor *uel* censore *quam credo esse insertam cf.* 9. 33. 6; 9. 34. 20 *et* 21; *et de forma dubia uel scribarum in Casu haesitatione glossema prodente cf.* 10. 37. 2 *et fort.* 6. 7. 1 *et praef. nostram*, § 47; *historicorum tamen gratia nihil in contextu tradito mutauimus* 11 consensum *Edd. uet.*: consensu *MPFUpHTDLA*: *def. O* censoriis *uir doctus in A, ed. Rom.* 1469: censor·is *HT*: censoris *MP*F^3(*in ras.*) *UpDLA?*: *def. O*

lius Laenas a plebe consul, a patribus L. Cornelius Scipio
datus.

Fortuna quoque inlustriorem plebeium consulem fecit; 2
nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra
posuisse nuntiatum esset, Scipione graui morbo implicito
Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre 3
exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad
Martis aedem conuenire armatos iuniores iussisset signaque
eodem quaestores ex aerario deferre, quattuor expletis legio-
nibus, quod superfuit militum P. Valerio Publicolae praetori
tradidit, auctor patribus scribendi alterius exercitus, quod 4
ad incertos belli euentus subsidium rei publicae esset. Ipse 5
iam satis omnibus instructis comparatisque ad hostem
pergit; cuius ut prius nosceret uires quam periculo ultimo
temptaret, in tumulo, quem proximum castris Gallorum
capere potuit, uallum ducere coepit. Gens ferox et ingenii 6
auidi ad pugnam cum procul uisis Romanorum signis ut
extemplo proelium initura explicuisset aciem, postquam
neque in aequum demitti agmen uidit et cum loci altitudine
tum uallo etiam tegi Romanos, perculsos pauore rata, simul
opportuniores quod intenti tum maxime operi essent, truci
clamore adgreditur. Ab Romanis nec opus intermissum— 7
triarii erant, qui muniebant – et ab hastatis principibusque,
qui pro munitoribus intenti armatique steterunt, proelium
initum. Praeter uirtutem locus quoque superior adiuuit, ut 8
pila omnia hastaeque non tamquam ex aequo missa uana,
quod plerumque fit, caderent sed omnia librata ponderibus
figerentur; oneratique telis Galli, quibus aut corpora trans- 9
fixa aut praegrauata inhaerentibus gerebant scuta, cum cursu

23 3 ex aerario . . . militum *om. H, ret. ceteri* auctor *MPFUpOHTDLA* : auctori *Alschefski e dett. uno, fort. recte* : auctoribus *dett. aliq.* 6 demitti *Sigonius* : dimitti *MPFUpOHTDLA* tegi *F^1 uel F^3 (per ras.)A ed. Frob.* 1535, *cf. Madv. Emend.* : integi *MPFUpOHTDL* 7 steterunt *MP sine dubio)FUpOTDLA* : steterit *H (pro* steteṙt, *cf. c.* 21. 5 *et* 7 *adn.)* : steterant *dett. aliq., Edd. uet. et rec.*

10 paene in aduersum subissent, primo incerti restitere; dein,
cum ipsa cunctatio et his animos minuisset et auxisset hosti,
impulsi retro ruere alii super alios stragemque inter se caede
ipsa foediorem dare; adeo praecipiti turba obtriti plures
quam ferro necati.

24 Necdum certa Romanis uictoria erat; alia in campum
2 degressis supererat moles. Namque multitudo Gallorum,
sensum omnem talis damni exsuperans, uelut noua rursus
exoriente acie integrum militem aduersus uictorem hostem
3 ciebat; stetitque suppresso impetu Romanus, et quia iterum
fessis subeunda dimicatio erat et quod consul, dum inter
primores incautus agitat, laeuo umero matari prope traiecto
4 cesserat parumper ex acie. Iamque omissa cunctando uic-
toria erat, cum consul uolnere alligato reuectus ad prima
signa 'quid stas, miles?' inquit; 'non cum Latino Sabinoque
5 hoste res est, quem uictum armis socium ex hoste facias; in
beluas strinximus ferrum; hauriendus aut dandus est sanguis.
Propulistis a castris, supina ualle praecipites egistis, stratis
corporibus hostium superstatis; complete eadem strage
6 campos qua montes replestis. Nolite exspectare dum
stantes uos fugiant; inferenda sunt signa et uadendum in
7 hostem.' His adhortationibus iterum coorti pellunt loco
primos manipulos Gallorum; cuneis deinde in medium
8 agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa
imperia nec duces essent, uertunt impetum in suos; fusique

10 praecipiti *M*^{6}*PFUpOHTDLA* : praecipi *M* obtriti *MOH TDLA* : obstricti *PFUp*

24 1 degressis *MPFOHTDLA* : digressis *F*^{3}*UpA*^{3} 4 alligato reuectus *cdd. sed* alligatore uectus *M*, alligator euectus *PFHT* (*recte diuid.* *P*^{2}*F*^{3}*ODLA*) uictum *MF*^{3}*Up*^{x}*HTA*^{2} : uinctum *PF? Up* (*ut uidetur*) : *def.* *O* : inuictis *D? LA* (*hoc* in *ex* m *ortum est, nam* -que inuictis *ut uidetur scripsit D, ubi* -is *ad* armis *adsimilatum est*) : -quem uictis *D*^{3}) 5 aut *MPFUpOT*^{1} : haut *HA* : haud *TDLA*^{2} propulistis *M*^{3}*PFUpHTDLA* : propulisti *O* : propepulistis *M* : pepulistis *Gruter, fort. recte, si in M dittogr. statuere licet* 6 exs(ex-)pectare *T ed. Frob.* 1531 : espectare *P* : spectare *MP*^{2}*FUpOHDLA* 7 in medium *MPFUpOHTDLA* : *om.* in *Duker, Drak. probante, bene si hic* mediam aciem *Liuius scripsisset*

per campos et praeter castra etiam sua fuga praelati, quod
editissimum inter aequales tumulos occurrebat oculis, arcem
Albanam petunt. Consul non ultra castra insecutus, quia 9
et uolnus degrauabat et subicere exercitum tumulis ab hoste
occupatis nolebat, praeda omni castrorum militi data uic-
torem exercitum opulentumque Gallicis spoliis Romam
reduxit. Moram triumpho uolnus consulis attulit eademque 10
causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset qui aegris
consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus 11
dictus addito magistro equitum P. Cornelio Scipione reddidit
patribus possessionem pristinam consulatus. Ipse ob id
meritum ingenti patrum studio creatus consul collegam
Ap. Claudium Crassum dixit.

Prius quam inirent noui consules magistratum, triumphus **25**
a Popilio de Gallis actus magno fauore plebis; mussantesque
inter se rogitabant num quem plebeii consulis paeniteret;
simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniae spretae 2
mercedem [consulatum] priuata cupiditate quam publica
iniuria foediorem cepisset, ut se ipse consulem dictator
crearet. Annus multis uariisque motibus fuit insignis: 3
Galli ex Albanis montibus, quia hiemis uim pati nequiuerant,
per campos maritimaque loca uagi populabantur; mare 4
infestum classibus Graecorum erat oraque litoris Antiatis

8 occurrebat *PFUpOHTDLA* : occurere *M* 9 tumulis . . . exercitum *PFUpO*$T^2$$A^5$: *om. MHTDLA* (*hic in margine illud praebet* A^5 'pugna fessum nouo labori nolebat a persequendo hoste continuit tumulis' *etc.*; *quae omnia manifeste suppleuit uir doctus ante quam sincera sententia reciperata est, cf. ed. Rom.* 1472, *ed. Mediol.* 1495; *Alschefski, p.* 213; *Drak.* ii, *pp.* 563–4 *qui cum Gronouio nec intellexit et reiecit*) opulentumq. *MPFUpHTDLA* : opulentissimumq. *O* 10 senatu fecit *MPFUpHTDLA* : fecit senatui *O* (*quo in codice huius partis scriba multum incuriae saepe exhibet*) 11 pristinam *MPFUpHTA* : pristini *OD dett. aliq., pessime*: pristina (a *aperto*) *L* ipse *PFUpOHTDLA* : inde *M* : ipse inde *dubitanter Zingerle, non male*

25 2 mercedem *OHTDLA* : mercede *MPFUp*T^2 consulatum *MPFUpOHTDLA* : *del. Doering* ipse *PFUpOHTDLA* : ipsum *M, cf.* 2. 19. 5 *et* 3. 61. 1 3 motibus P^2*FUp*T^2 : mortibus *MPOHTDLA* quia *MF?* (*sed denuo scripsit* F^3)*OHTDLA* : q *P* : qui *Up*

Laurensque tractus et Tiberis ostia, ut praedones maritimi cum terrestribus congressi ancipiti semel proelio decertarint dubiique discesserint in castra Galli, Graeci retro ad naues,
5 uictos se an uictores putarent. Inter hos longe maximus exstitit terror concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinae habita responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis quorum auxilio
6 egerent: Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno
7 imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos quos fides non tenuisset, extendere omnes imperii uires consules dilectu habendo iussit: ciuili quippe standum
8 exercitu esse, quando socialis [coetus] desereret. Vndique non urbana tantum sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptae dicuntur quaternum milium et ducenorum peditum equitumque trecenorum, quem nunc nouum exer-
9 citum, si qua externa uis ingruat, hae uires populi Romani, quas uix terrarum capit orbis, contractae in unum haud facile efficiant; adeo in quae laboramus sola creuimus, diuitias luxuriamque.

4 (*de ord. in M distorto uid. c.* 4. 6 *et c.* 14 *et praef. nostram,* § 41) decertarint *ed. Vascos.* 1543, *cf.* 27. 34. 4: decertarent *MPFUpO HTD*(*pace Zingerlei*)*LA* 5 iis *ed. Rom.* 1469: is *MDL*: hiis *A*: his *PFOHT* 6 sua *PFUpHTDLA*: salua *M, cf.* 8. 34. 9: *def. O* 7 extendere *MPFUpOHTDLA*: ostendere *Fragm. Haverk., ed. Mediol.* 1505: intendere *Madv.*: contendere *Nipperdey, sed mutare uix necess. uidetur si confers* itineribus extentis (30. 19. 1) *et* se supra uires extendant (34. 4. 15) coetus *MPFUpT*[1]: cętus *O*: cetus *A*: coetsu *H*: coetu *TD*: caetu *L*: foedus *Gron.*: partes *cod. Klock.*: *cum Fragm. Haverk. et uno Hearnii codice deleuit Madv. et consentimus, nam pro glossemate habemus profecto ab lectore aliquo qui* ex'citus (*i. e.* exercitus) *ad uocem* socialis *addidit* (*cf. praef. nostram,* § 47); *hic* desereret *i. q.* signa desereret *ut Tac. Ann.* 13. 35, *Quint.* 3. 6. 78. (*Si* ex *ab hac uoce* exercitus *diuisum ad uerbum* intendere *ita adhaesisse opineris ut* extendere *sic ortum sit, nobis id non displiceat*: *et fortasse talem aliquam confusionem indicat uox* ostendit *quam pro* efficiant (§ 9) *primo scripsit O*) 8 milium *MPFUpOT*[2]*D*[3]*A*: militum *HTD*(*ut uidetur*)*L* ducenorum *ed. Frob.* 1531: ducentorum *MPFUpOHTDLA* trecenorum *ed. Frob.* 1531: ccc *MPF UpOHTDLA* 9 efficiant *O*[1] *cum ceteris sed* ostendit *O* (*quod non deleuit O*[1])

Inter cetera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in 10
ipso belli apparatu moritur; redieratque res ad Camillum,
cui unico consuli, uel ob aliam dignationem haud subicien- 11
dam dictaturae uel ob omen faustum ad Gallicum tumultum
cognominis, dictatorem adrogari haud satis decorum uisum
est patribus. Consul duabus legionibus urbi praepositis, 12
octo cum L. Pinario praetore diuisis memor paternae uirtutis
Gallicum sibi bellum extra sortem sumit, praetorem mari-
timam oram tutari Graecosque arcere litoribus iussit. Et 13
cum in agrum Pomptinum descendisset, quia neque in
campis congredi nulla cogente re uolebat et prohibendo
populationibus quos rapto uiuere necessitas cogeret satis
domari credebat hostem, locum idoneum statiuis delegit.

Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus 26
processit magnitudine atque armis insignis; quatiensque
scutum hasta cum silentium fecisset, prouocat per inter-
pretem unum ex Romanis qui secum ferro decernat.
M. erat Valerius tribunus militum adulescens, qui haud 2
indigniorem eo decore se quam T. Manlium ratus, prius
sciscitatus consulis uoluntatem, in medium armatus processit.
Minus insigne certamen humanum numine interposito 3
deorum factum; namque conserenti iam manum Romano
coruus repente in galea consedit, in hostem uersus. Quod 4
primo ut augurium caelo missum laetus accepit tribunus,
precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi praepetem
misisset, uolens propitius adesset. Dictu mirabile, tenuit 5
non solum ales captam semel sedem sed, quotienscumque
certamen initum est, leuans se alis os oculosque hostis rostro

10 redierat F^{3} *dett. aliq.*: redierant *MPFUpOHTDLA*; *cf.* 6. 6. 3; 7. 14. 5: 7. 17. 10; 10. 33. 8 *et Frigell. Dissert. p.* 36
11 adrogari P^{2}(adreg- *P FUpOH*(*sed* arr-)*TDA?*: adrogare *MLA uel* A^{1}, *fort. recte*

26 1 stationibus *MPFUpOHTDLA*: in stationibus *Madv.*, *fort. recte* 3 factum *MPFUpOHTDLA*: auctum *Walch*, *p.* 34, *pulchre sed frustra* 4 augurium M^{3} *uel* M^{4}(-iam *M*)*OHTDLA*: in augurium *PFUp*, *cf.* in omen 21. 63. 14 5 alis os *MHT*: *def. O*: alios *P*: ales os $P^{2}FUpT^{2}$(*sed* ôs)*DLA*

et unguibus appetit, donec territum prodigii talis uisu ocu-
lisque simul ac mente turbatum Valerius obtruncat; coruus
6 ex conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietae
utrimque stationes fuere; postquam spoliare corpus caesi
hostis tribunus coepit, nec Galli se statione tenuerunt et
Romanorum cursus ad uictorem etiam ocior fuit. Ibi circa
iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox con-
7 citatur. Iam non manipulis proximarum stationum sed
legionibus utrimque effusis res geritur. Camillus laetum
militem uictoria tribuni, laetum tam praesentibus ac secundis
dis ire in proelium iubet; ostentansque insignem spoliis
tribunum, 'hunc imitare, miles' aiebat, 'et circa iacentem
8 ducem sterne Gallorum cateruas.' Di hominesque illi
adfuere pugnae depugnatumque haudquaquam certamine
ambiguo cum Gallis est; adeo duorum militum euentum,
inter quos pugnatum erat, utraque acies animis praeceperat.
9 Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox proe-
lium fuit: alia multitudo, priusquam ad coniectum teli
ueniret, terga uertit. Primo per Volscos Falernumque
agrum dissipati sunt; inde Apuliam ac mare inferum
petierunt.

10 Consul contione aduocata laudatum tribunum decem
bubus aureaque corona donat; ipse iussus ab senatu bellum
11 maritimum curare cum praetore iunxit castra. Ibi quia res
trahi segnitia Graecorum non committentium se in aciem
uidebantur, dictatorem comitiorum causa T. Manlium Tor-
12 quatum ex auctoritate senatus dixit. Dictator magistro
equitum A. Cornelio Cosso dicto comitia consularia habuit

5 ad(ap-)petit *MPFOHTDLA*: appetiit *Up, more suo* prodigii talis *PFUpH*(*sed*-gi)T^2A^x: *def. O*: prodii talis *T*: prodiit ales *DLA*: prodiit alas (*cum* uisum) *M* 9 inter primos *MPFUpOHTDLA*: in primos *Harant* inferum *MPFUpOHTDLA*: superum *dett. tres, ed. Venet.* 1495 (*minime necesse est mutare, sed si qui sunt mentis tam peruersae*, ac *in* aut *immutent*) petierunt *MPFUpO*(*sed* paec-)*HTDLA*: petunt *corr. satis antiqua in A* 10 bubus *MPFTDLA*: bobus *UpOHD*^{3} 11 uidebantur *MPFUpOTDLA*: uidebatur *H*, *fort. recte*

aemulumque decoris sui absentem M. Valerium Coruum—id enim illi deinde cognominis fuit—summo fauore populi, tres et uiginti natum annos, consulem renuntiauit. Collega 13
Coruo de plebe M. Popilius Laenas, quartum consul futurus, datus est. Cum Graecis a Camillo nulla memorabilis gesta res; nec illi terra nec Romanus mari bellator erat. Postremo 14
cum litoribus arcerentur, aqua etiam praeter cetera necessaria usui deficiente Italiam reliquere. Cuius populi ea 15
cuiusque gentis classis fuerit nihil certi est. Maxime Siciliae fuisse tyrannos crediderim; nam ulterior Graecia ea tempestate intestino fessa bello iam Macedonum opes horrebat.

Exercitibus dimissis, cum et foris pax et domi concordia **27**
ordinum otium esset, ne nimis laetae res essent, pestilentia ciuitatem adorta coegit senatum imperare decemuiris ut libros Sibyllinos inspicerent; eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta 2
restitutaque urbs quam Latini diruerant. Et cum Carthaginiensibus legatis Romae foedus ictum, cum amicitiam ac societatem petentes uenissent.

Idem otium domi forisque mansit T. Manlio Torquato 3

12 *et* 13 Coruum, Coruo *MPFOHTDLA* (*et sic C. I. L.* i^2, *p.* 128): coruinum, -o *Up* (*uid. c.* 32. 15 *adn.*) 15 cuiusque gentis *MHTDA*: cuius gentis *PFUp et L qui* cuius populi ea *omittit*: cuius * * * *O*: cuiusue gentis *Perizonius; secludere uoluerunt Scheibe et Hertz, sed ordo uerborum est uere Liuianus, cf.* 2. 41. 6 *adn. et Class. Rev.* xiv (1900), *p.* 357

27 1 dimissis *MPFUpOTDLA*: dimissis adhorta coegit senatum imperare ducum (*omnia sine ras. relicta*) *H*, *cf.* cum *in* T^2 *infra et omissa infra in DLA* otium *MPFUpTDLA*: *def. O*: *om. H* (*spatio trium uel quattuor litt. relicto*), *tamquam si* concordia *nominatiuus esset* ciuitatem *MPFUpOTDA*: *om. HL* adorta . . . decemuiris *MPFUpOH* (*sed hic* duū·uiris *H*): his uiris *TDLA*; *corr.* T^2A^2, *sed* cum adorta etc. T^2; *de* his *uid. Class. Rev.* xvii (1903), *p.* 161; *sc. in archetypo horum codicum uerba omissa in margine addita sunt et inde H in contextum bis recepit uoce tamen* ciuitatem *amissa*: *ex H et T uidetur* cum *partes eius quod uocamus 'peg-word'* (*Stichwort*) *egisse, cf.* 4. 7. 10 *et* 11 *et Class. Quarterly* v (1911), *p.* 6 Sibyllinos *T*: sybillinos *PFHDA*: sibillinos *UpOL*: sibillos *M* 2 Carthag- *MPTDL*: cartag- *FOHA*

·ii·† C. Plautio consulibus. Semunciarium tantum ex unciario fenus factum et in pensiones aequas triennii,
4 ita ut quarta praesens esset, solutio aeris alieni dispensata est; et sic quoque parte plebis adfecta fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Leuatae maxime res, quia tributo ac dilectu supersessum.

5 Tertio anno post Satricum restitutum a Volscis M. Valerius Coruus iterum consul cum C. Poetelio factus, cum ex Latio nuntiatum esset legatos ab Antio circumire populos
6 Latinorum ad concitandum bellum, prius quam plus hostium fieret Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. Quo cum Antiates aliique Volsci praeparatis iam ante, si quid ab Roma moueretur, copiis occurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est.
7 Volsci, ferocior ad rebellandum quam ad bellandum gens, certamine uicti fuga effusa Satrici moenia petunt; et ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam scalis caperetur urbs, ad quattuor milia militum praeter
8 multitudinem imbellem sese dedidere. Oppidum dirutum atque incensum: ab aede tantum Matris Matutae abstinuere ignem: praeda omnis militi data. Extra praedam quattuor milia deditorum habita; eos uinctos consul ante currum triumphans egit; uenditis deinde magnam pecuniam in
9 aerarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam seruorum fuisse scribant, idque magis ueri simile est quam deditos uenisse.

3 ·ii· *MPFUpOHTDLA* : *om. dett. unus* (*Lov.* 2) : et *Alschefski* (*cf. c.* 1. 7) : *mihi paene certum uidetur* ii *pro* l. f. *stare ut in c.* 19. 9, *c.* 10. 2, *et c.* 22. 10 *adn.* alieni *M*[1] *uel M*[2] *per ras. UpOA*[1] *uel A*[3] : alienis *MPFHTDLA* 4 maxime *MPOHT*[2]*DLA* : maximae *F*(-mę) *UpT* dilectu *MPUpTA*[3] : delectu *O* : dilectui *HD*[1] *uel* '*D*[3] *dett. aliq.* : dilectꝰ s *L* : dilectus *FD? A* 5 Coruus *MPFOHTDLA* : coruinus *Up* 7 ad $\overline{\text{IIII}}$ (*uel* IIII milia) militum *MPFUpTDA*[2] : *om.* militum *OHLA* 8 matutae (-te) *PFUpOHT*[1] *uel T*[2]*DLA* : mutatae *T* : ma uttae *M* : matuttae *M*[2]

Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo Ser. Sul- 28
picius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina popu-
latione coeptum; metuque ne id factum populi unius con- 2
silium omnis nominis Latini esset, dictator—uelut aduersus
armatum iam Latium—L. Furius creatus magistrum equitum
Cn. Manlium Capitolinum dixit; et cum—quod per magnos 3
tumultus fieri solitum erat—iustitio indicto dilectus sine uaca-
tionibus habitus esset, legiones quantum maturari potuit in
Auruncos ductae. Ibi praedonum magis quam hostium
animi inuenti; prima itaque acie debellatum est. Dictator 4
tamen, quia et ultro bellum intulerant et sine detractatione
se certamini offerebant, deorum quoque opes adhibendas
ratus inter ipsam dimicationem aedem Iunoni Monetae
uouit; cuius damnatus uoti cum uictor Romam reuertisset,
dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eam aedem 5
pro amplitudine populi Romani faciendam creari iussit;
locus in arce destinatus, quae area aedium M. Manli Capi-
tolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum 6
usi Soram ex hostibus, incautos adorti, ceperunt.

Anno postquam uota erat aedes Monetae dedicatur C.
Marcio Rutulo tertium T. Manlio Torquato iterum consuli-
bus. Prodigium extemplo dedicationem secutum, simile 7
uetusto montis Albani prodigio; namque et lapidibus pluit
et nox interdiu uisa intendi; librisque inspectis cum plena
religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum
constituendarum causa dici. Dictus P. Valerius Publicola; 8

28 1 Ser. (*uel* ser̄) *MPUpOHTDLA* : serunt *F* (*cf.* amen *in F ex* a m̄ *c.* 16. 1 *et* sociis *ex* sōc 27. 25. 3, portas *ex* pōr, *ut puto*, 26. 31. 3, *u. praef. nostram*, § 47 (*m*)   2 aduersus *ed. Rom.* 1469 : aduersum *MPFUpOHTDLA*, *cf.* 10. 13. 3   4 tamen *MOHTDLA* : autem *PFUp*   detract- *MPFUpOHTDLA*, *uid.* 2. 43. 3 *adn.* Monetae (*uel* -te) *PFUpO* (*sed* monęte) $T^2D^3A^2$ *uel* A^1 : monitae *M* : monitatae (*uel* -te) *HTDLA*   5 pro *MPFUpOTDLA* : *om. H*   6 Monetae $P^2FUpOT^2D^3A^2$ *uel* A^1 : monitae (*uel* -te) *MPHTDLA*   Rutulo *uid. c.* 17. 6 : rutilo *MPFHTDLA* : rutilio *UpO*   7 pluit *MPFUpOHTDLA* (*et constanter* pluit *scribit Iul. Obsequens*) : pluuit *dett. aliq.*, *cf.* 10. 31. 8; 1. 31. 1; *Priscian.* 10. 2. 11   intendi *PFUpOHTDLA* : intende *M* : intende˜ M^3 constituendarum $MF^2FUpOTDLA$: constituendamrum *P* : constituendiarum *H*

magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non
tribus tantum supplicatum ire placuit sed finitimos etiam
populos, ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus.
9 Iudicia eo anno populi tristia in feneratores facta, quibus
ab aedilibus dicta dies esset, traduntur; et res haud ulla
10 insigni ad memoriam causa ad interregnum redit. Ex in-
terregno, ut id actum uideri posset, ambo patricii consules
creati sunt, M. Valerius Coruus tertium A. Cornelius Cossus.

29 Maiora iam hinc bella et uiribus hostium et longinquitate
uel regionum uel temporum [spatio] quibus bellatum est
dicentur. Namque eo anno aduersus Samnites, gentem
2 opibus armisque ualidam, mota arma; Samnitium bellum
ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Poeni secuti.
Quanta rerum moles! quotiens in extrema periculorum
uentum, ut in hanc magnitudinem quae uix sustinetur erigi
3 imperium posset! Belli autem causa cum Samnitibus
Romanis, cum societate amicitiaque iuncti essent, extrin-
4 secus uenit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis
iniusta arma, quia uiribus plus poterant, cum intulissent,
coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere Cam-
5 panis sese coniungunt. Campani magis nomen ad praesi-
dium sociorum quam uires cum attulissent, fluentes luxu ab
duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro in se deinde

9 dicta . . . esset P^1 *uel* P^2*FO Gelenius*, *cf.* 10. 13. 14; 10. 23. 11: dicta . . . essent *MP*: dictae . . . essent *HTDLA*: dictae . . . esse *Up* redit *MPFOHTDL* (*uid.* 1. 27. 10 *adn. et* 8. 23. 17): rediit *UpA* 10 ex interregno *MPFUpOHTDLA*: eo interregno *Unger*, *pessime* Coruus *MPFOHTDLA*: coruinus *Up*

29 1 spatio *MPFUpOHTDLA* (*sed* regionum *et* temporum *inter se mutata praebet Up*, relegionum uel templorum *L*, religionum *HTD*): *del. Gron.* (*cf.* 5. 11. 5; *Caes. B. C.* 3. 80. 3); *ordinem hunc noluit Cornelissen* et uel long. regionum uel temp. spatio, *sed suspicio uix de ordine oritur si e.g.* 4. 6. 1; 6. 8. 7; 9. 4. 9; 23. 39. 10 *conferimus* 3 non orta inter ipsos est *MPFUpOHTDLA*: *del. Cornelissen* (*nullam causam suspicionis repperimus, nisi quod punctum ante* non *habet F et* est *in ras. T; nec uero hunc Liuianum uerborum ordinem et clausulam glossemator quisquam imitatus esset*) 5 in Sidicino *MPFUpOHTDLA*: in *del. M. Mueller Fuegnerum secutus*, *male*

molem omnem belli uerterunt. Namque Samnites, omissis 6
Sidicinis ipsam arcem finitimorum [Campanos] adorti, unde
aeque facilis uictoria, praedae atque gloriae plus esset,
Tifata, imminentes Capuae colles, cum praesidio firmo
occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem
quae Capuam Tifataque interiacet. Ibi rursus acie dimica- 7
tum ; aduersoque proelio Campani intra moenia compulsi,
cum robore iuuentutis suae acciso nulla propinqua spes
esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.

Legati introducti in senatum maxime in hanc sententiam **30**
locuti sunt. 'Populus nos Campanus legatos ad uos, patres
conscripti, misit amicitiam in perpetuum, auxilium in prae-
sens a uobis petitum. Quam si secundis rebus nostris 2
petissemus, sicut coepta celerius, ita infirmiore uinculo con-
tracta esset ; tunc enim, ut qui ex aequo nos uenisse in
amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc,
subiecti atque obnoxii uobis minus essemus ; nunc, miseri- 3
cordia uestra conciliati auxilioque in dubiis rebus defensi,
beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati
atque omni ope diuina humanaque indigni uideamur. Neque 4
hercule, quod Samnites priores amici sociique uobis facti sunt,
ad id ualere arbitror ne nos in amicitiam accipiamur sed ut ii
uetustate et gradu honoris nos praestent; neque enim foedere
Samnitium, ne qua noua iungeretis foedera, cautum est.

6 Campanos *MPFUpHTDLA* : *def. O* : *seclusimus* : campanorum (*quod pro primitiua glossematis forma habemus*) M^{3} *ut uidetur sed incertus sum utrum illi* s *litterae in M caudam quamdam curuam* (ſ) *necne dederit prima manus* Tifata *M?PFHTL* : tifatā M^{1} *uel* M^{2}*Up* : tifacta *DA* : *def. O* imminentes] *cf. praef. nostram.* § 30 : im(*uel* in-)minentis *MPFUpHTDLA* : *def. O* colles *MUpOHTDLA* : collis PFT^{1} Tifataque *M?PFOLA* : tifatāque M^{1} *uel* M^{2}*Up* : tifactaque *HTD*

30 1 in praesens *dett unus* (*Lov.* 2), *ed. Venet.* 1592, *Perizonius* : praesens *MPFUpOHTDLA* 2 subiecti . . . essemus nunc *MPFUpO*T^{2} : his *HTDL* : hiis *A* ; *cf. Class. Review*, xvii (1903), *p.* 161 4 accipiamur *MHTDLA* : suscipiamur *PFUpO* ut ii *scripsi* : ut hi *Up* : ut *MPFOHTDLA* ne qua *MPFUpO*$T^{2}A^{3}$*?* : neq' *uel* neq. (*sc. pro* ne quae) *HTDLA* foedera *MPFUpO*$T^{2}A^{3}$*?* : foedere *HTDLA* (nouo *pro* noua D^{3})

5 Fuit quidem apud uos semper satis iusta causa amicitiae,
6 uelle eum uobis amicum esse qui uos appeteret: Campani,
etsi fortuna praesens magnifice loqui prohibet, non urbis
amplitudine, non agri ubertate ulli populo praeterquam
uobis cedentes, haud parua, ut arbitror, accessio bonis rebus
7 uestris in amicitiam uenimus uestram. Aequis Volscisque,
aeternis hostibus huius urbis, quandocumque se mouerint,
ab tergo erimus, et quod uos pro salute nostra priores
feceritis, id nos pro imperio uestro et gloria semper faciemus.
8 Subactis his gentibus quae inter nos uosque sunt, quod
propediem futurum spondet et uirtus et fortuna uestra, con-
9 tinens imperium usque ad nos habebitis. Acerbum ac
miserum est quod fateri nos fortuna nostra cogit: eo uentum
est, patres conscripti, ut aut amicorum aut inimicorum Cam-
10 pani simus. Si defenditis, uestri, si deseritis, Samnitium
erimus; Capuam ergo et Campaniam omnem uestris an
Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate.
11 Omnibus quidem, Romani, uestram misericordiam, ues-
trum auxilium aequum est patere, iis tamen maxime,
qui [eam] implorantibus aliis auxilium dum supra uires
suas praestant, †omnes† ipsi in hanc necessitatem uenerunt.
12 Quamquam pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis,
cum uideremus finitimum populum nefario latrocinio Samni-

6 uestram *MPFUpOTDLA*: *om. H, quod clausulam* (*Ciceronianam, cf.* §§ 12, 14, 15, 18) *perdat* 7 aeternis *MPFUpOA²?* : alternis *HTDLA* id *MPUpOHTDLA* : *om. F* nos pro *P²FUpOT²*: nos *H* : nr̄o (nostro) *MPTDLA* 8, 9 habebitis . . . fateri nos *MPFUpOH* (*sed* acerum *H*) *T²* : haud *T, cf. c.* 30. 2 *adn.* : *om. DLA* 11 uestrum auxilium *FA* : uestrumque auxilium *MPUpH TDLA¹ uel A²* (*periit O post* uestru *sed* que *non est exclusum ratione spatii perditi*) : *fort. totum secludendum* iis *ed. Rom.* 1469: hiis *A*: his *MPF³OHTDL* eam *MPFHTDLA* : etiam *UpO, ed. Rom.* 1469, *ed. Parm.* 1480 : ea *Madv.* : misericordiam (mīam, *ut quidem supra post* uestram *scribit M*) *uel* fidem *Weissenb.* : *seclusimus* auxilium *MPFUpHTDLA* : *def. O* (*sed uidetur satis spatii fuisse*): *secludit Madv.* omnes *MPFUpOHTDLA* : *secludere uolt Karsten, quem libenter sequamur si causam interpolationis reperire possimus ; quo pertinet id quod in M uox* praestant *multum in marginem excurrit* : ante omnes *Buettner, fort. recte si quidem uoci* omnibus *rhetorice opponi statuas*

tium peti et, ubi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum
illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuriam 13
acceptam Samnites sed quia gaudent oblatam sibi esse
causam, oppugnatum nos ueniunt. An, si ultio irae haec 14
et non occasio cupiditatis explendae esset, parum fuit quod
semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones
nostras cecidere? Quae est ista tam infesta ira quam per 15
duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc
populationem agrorum, praedas hominum atque pecudum
actas, incendia uillarum ac ruinas, omnia ferro ignique
uastata. Hiscine ira expleri non potuit? Sed cupiditas 16
explenda est. Ea ad oppugnandam Capuam rapit; aut de-
lere urbem pulcherrimam aut ipsi possidere uolunt. Sed uos 17
potius, Romani, beneficio uestro occupate eam quam illos
habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem
iusta bella populum; sed tamen, si ostenderitis auxilia uestra,
ne bello quidem arbitror uobis opus fore. Vsque ad nos 18
contemptus Samnitium peruenit, supra non ascendit; itaque
umbra uestri auxilii, Romani, tegi possumus, quidquid deinde
habuerimus, quidquid ipsi fuerimus, uestrum id omne existi-
maturi. Vobis arabitur ager Campanus, uobis Capua urbs 19
frequentabitur; conditorum, parentium, deorum immortalium
numero nobis eritis; nulla colonia uestra erit, quae nos obse-
quio erga uos fideque superet.

Adnuite, patres conscripti, nutum numenque uestrum 20
inuictum Campanis et iubete sperare incolumem Capuam
futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis 21
prosequente creditis nos illinc profectos? quam omnia

15 quam *PFUpOHTDLA*^{2}: cum *A* : *om. M* 16 ipsi *PFUpOHTDLA* : ipsam *M* 18 ascendit *MPFUpODLA* : escendit *HT*, *uix recte, nisi alibi in tali translatione hoc uerbum reperiri possit* uestri *PFUpHTLA* : uestra *M* : uestram *O* quidquid ipsi fuerimus *A*^{2} *uel A*^{1}, *ed. Par.* 1510 : quidquid id ipsi fuerimus *PFUpOTDLA* : *om. M* : quidquid *H* (*omnia deinde usque ad* arabitur *omittens*) 19 Campanus *PFUpOHTDLA* : eam Campanus *M* 20 numenque *PFUpOHTDLA* (*cf.* deorum § 19) : nomenque *M Lov.* 4, *quod malit Conway* 21 omnium *M*^{3}*A*^{x} : ominum *D*^{x} : hominum *MPFUpOHTDLA*

uotorum lacrimarumque plena reliquisse? in qua nunc
exspectatione senatum populumque Campanum, coniuges
22 liberosque nostros esse? Stare omnem multitudinem ad
portas uiam hinc ferentem prospectantes certum habeo.
Quid illis nos, patres conscripti, sollicitis ac pendentibus
23 animi renuntiare iubetis? Alterum responsum salutem uic-
toriam lucem ac libertatem; alterum—ominari horreo quae
ferat. Proinde ut aut de uestris futuris sociis atque amicis
aut nusquam ullis futuris nobis consulite.'

31 Summotis deinde legatis, cum consultus senatus esset,
etsi magnae parti urbs maxima opulentissimaque Italiae,
uberrimus ager marique propinquus ad uarietates annonae
horreum populi Romani fore uidebatur, tamen tanta utilitate
fides antiquior fuit responditque ita ex auctoritate senatus
2 consul. 'Auxilio uos, Campani, dignos censet senatus;
sed ita uobiscum amicitiam institui par est, ne qua uetustior
amicitia ac societas uioletur. Samnites nobiscum foedere
iuncti sunt; itaque arma, deos prius quam homines uiola-
tura, aduersus Samnites uobis negamus; legatos, sicut fas
iusque est, ad socios atque amicos precatum mittemus, ne
3 qua uobis uis fiat.' Ad ea princeps legationis—sic enim
domo mandatum attulerant—'quando quidem' inquit, 'nos-
tra tueri aduersus uim atque iniuriam iusta ui non uoltis,
4 uestra certe defendetis; itaque populum Campanum urbem-
que Capuam, agros, delubra deum, diuina humanaque omnia
in uestram, patres conscripti, populique Romani dicionem

22 animi *Florebellus cit. ab Sigonio*: animis *MPFUpHTDLA*: *def. O* iubetis *Madv., interpunctione mutata*: iubeatis *MPFUpOHTDLA*: certum habeo, quid illis . . . iubeatis *sic interpungunt Edd. ante Maduigium, quod tamen* ipsis *uel* sibi *pro* illis *necessario flagitet*

31 1 urbs *M*^{1} *uel M*^{2}*F*^{3}*HTDLA*: urbis *MPF?* 2 uiolatura *MOHTDLA*: uiolat *P*: uiolaturi *P*^{2}*FUpT*^{2} fas iusque *MPFUpOHTDLA*: ius fasque *Woelfflin, male, nam praecessit* deos prius quam homines; *et cf. Verg. G.* I. 269 fas et iura sinunt 3 defendetis *PFUpOHTDA*: defenditis *L*: do . . . detis *M*, *cum spatio trium litt. sine ras.* 4 uestram *F*^{3}*UpOLA*: uestra *M* (ur̄a) *PF?HTD* patres conscripti (P. C.) *MPFUpOT*^{1} *uel T*^{2}*A*^{2}: PR̄ *HTDLA?* dicionem *MPFUp*(*sed* dit-)*O* (*sed* dec-)*TLA*^{2} *in ras.*: dicione *H*: *om. D*

dedimus, quidquid deinde patiemur dediticii uestri pas-
suri '.

Sub haec dicta omnes, manus ad consules tendentes, pleni 5
lacrimarum in uestibulo curiae procubuerunt. Commoti 6
patres uice fortunarum humanarum, si ille praepotens opibus
populus, luxuria superbiaque clarus, a quo paulo ante auxi-
lium finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, ut se
ipse suaque omnia potestatis alienae faceret. Tum iam fides 7
agi uisa deditos non prodi ; nec facturum aequa Samnitium
populum censebant, si agrum urbemque per deditionem
factam populi Romani oppugnarent. Legatos itaque ex- 8
templo mitti ad Samnites placuit. Data mandata, ut pre-
ces Campanorum, responsum senatus amicitiae Samnitium
memor, deditionem postremo factam Samnitibus exponerent;
peterent pro societate amicitiaque, ut dediticiis suis parcerent 9
neque in eum agrum qui populi Romani factus esset hos-
tilia arma inferrent; si leniter agendo parum proficerent, 10
denuntiarent Samnitibus populi Romani senatusque uerbis,
ut Capua urbe Campanoque agro abstinerent. Haec legatis 11
agentibus in concilio Samnitium adeo est ferociter respon-
sum, ut non solum gesturos se esse dicerent id bellum sed
magistratus eorum e curia egressi stantibus legatis praefectos
cohortium uocarent iisque clara uoce imperarent ut prae- 12
datum in agrum Campanum extemplo proficiscerentur.

Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum **32**
rerum curis patres fetialibus ad res repetendas missis, bel-
loque, quia non redderentur, sollemni more indicto, decreue-
runt ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferre-
tur ; iussuque populi consules ambo cum duobus exercitibus 2

6 suaque *PFUpOHTDLA* : sua *M* (*ad fin. lineae*) 9 pro societate . . . parcerent *MPFUpOT²A² uel A⁴* : *om. HTDLA* 11 stantibus *MPFUpOHTDLA* : astantibus *coniecit uir doctus in marg. ed. Curionis* 12 iisque . . . proficiscerentur *MPFUpOTDLA* : *om. H*

32 2 exercitibus *cum dett. uno* (*Leid.* 2) *scripsimus* : ab urbe exercitibus *PFUpHTDLA* : exercitibus ab urbe *M dett. unus* (*Lov.* 4) : *def. O*; (*de ordine uariato glossema indicante uid. Praef.* § 5 *adn.*)

[ab urbe] profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius
in Samnium, ille ad montem Gaurum, hic ad Saticulam
3 castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones—eo
namque omnem belli molem inclinaturam censebant—
occurrunt; simul in Campanos stimulabat ira tam promptos
nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia.
4 Vt uero castra Romana uiderunt, ferociter pro se quisque
signum duces poscere, adfirmare eadem fortuna Romanum
Campano laturum opem qua Campanus Sidicino tulerit.
5 Valerius leuibus certaminibus temptandi hostis causa haud
6 ita multos moratus dies signum pugnae proposuit, paucis
suos adhortatus ne nouum bellum eos nouusque hostis ter-
reret: quidquid ab urbe longius proferrent arma, magis
7 magisque in imbelles gentes eos prodire. ne Sidicinorum
Campanorumque cladibus Samnitium aestimarent uirtutem;
qualescumque inter se certauerint, necesse fuisse alteram
partem uinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio
luxu fluentibus rebus mollitiaque sua quam ui hostium
8 uictos esse. quid autem esse duo prospera in tot saeculis
bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani, qui
triumphos paene plures quam annos ab urbe condita nume-
9 ret; qui omnia circa se, Sabinos Etruriam Latinos Hernicos
Aequos Volscos Auruncos, domita armis habeat; qui Gallos
tot proeliis caesos postremo in mare ac naues fuga com-
10 pulerit? cum gloria belli ac uirtute sua quemque fretos ire
in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auspicioque

2 Gaurum D^4 (*in marg.*) A^2 *Fragm. Haverk. dett. aliq. Aldus*: caurum *UpH*T^2*A*: c. aurum *MTDL*: caulrum *P*: claurum *F*: *in O nihil praeter* -uū *manet* Saticulam *Sigonius*: satriculam *MPFUpOHDL*: satriaculam *T*: satriculum *A* 7 luxu *O*A^2 *uel* A^1 (*cf.* 7. 29. 5): fluxu *MPFUpHTDA*: flexu *L* 8 numeret *DA* (*sed cum ras. post* t): numerent *MPFUpOHTL* 9 habeat A^2: habeant *MPFUp*O^1(*ex* praebeant *O*)*HTLA?*: habebant *D*(habebat D^3) compulerit *MPFOHTDLA*: compulerint *Up* 10 in aciem *MPFUpOHT*D^x*A*: in em aciem *D?L*: in eam aciem *Fragm. Haverk.*

ineunda pugna sit, utrum qui, audiendus dumtaxat, magni- 11
ficus adhortator sit, uerbis tantum ferox, operum militarium
expers, an qui et ipse tela tractare, procedere ante signa,
uersari media in mole pugnae sciat. 'Facta mea, non dicta 12
uos, milites' inquit, 'sequi uolo, nec disciplinam modo sed
exemplum etiam a me petere. Non factionibus [modo] nec
per coitiones usitatas nobilibus sed hac dextra mihi tres
consulatus summamque laudem peperi. Fuit cum hoc 13
dici poterat: patricius enim eras et a liberatoribus
patriae ortus, et eodem anno familia ista consula-
tum quo urbs haec consulem habuit: nunc iam nobis 14
patribus uobisque plebei promiscuus consulatus patet nec
generis, ut ante, sed uirtutis est praemium. Proinde summum
quodque spectate, milites, decus. Non, si mihi nouum hoc 15
Coruini cognomen dis auctoribus homines dedistis, Pub-
licolarum uetustum familiae nostrae cognomen memoria
excessit; semper ego plebem Romanam militiae domique, 16
priuatus, in magistratibus paruis magnisque, aeque tribunus
ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus
colo atque colui. Nunc, quod instat, dis bene iuuantibus 17
nouum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum
petite.'

Non alias militi familiarior dux fuit omnia inter infimos **33**

10, 11 pugna sit utrum *PFUpOHTDLA* : *in M est erasum* p *ante* pugna *et* uirum (*ut uidetur*) *pro* utrum *stat* 11 audiendus *MPFOHTDLA*: audientibus *Up*, *solito melius, sed cf.* 1. 41. 1 : audendi *Freinsheim, Gron. adsentiente* 12 modo *MPFUpOHTDLA*: *secl. Glareanus, Crevier*: *ret. ut i. q.* nuper *Sigonius; sed recte secludere Glareanus uidetur, tamquam e sup. linea exceptum* coitiones *dett. unus* (*cod. Klock.*), *cf.* 3. 35. 9 ; 9. 26. 22 ; 5. 43. 1 *adn.* ; *et* 7. 13. 9 *adn.* : c̄tiones (*uel* c̄ciones *uel plene*) *MPFUpOHTDLA* usitatas MP^2(*ex* usitatis *P*)*F*(*sed* -tantas)*UpOTA*^{2} : uisitatas *HDLA?* : inusitatas D^3 *et fort. A*
15 Coruini *MPF*(*sed* corui m *an* corui ni *incertum*)*UpOHTDLA*^{2} (*ex quorum A*) : corui *dett. aliq.* ; *sed antea cc.* 26, 27, 28 *et postea cc.* 39 *et* 40 (*exc.* 40. 3) *uetustiorem nominis formam praebent codices : sic quoque* (Coruus) *Cic. de Sen.* 60 ; *sed* Coruinus *Val. Max.* 8. 13. 1 *et* 8. 15. 5, *Gell.* 9. 11, *cf.* Mamercus : Mamercinus 7. 1. 2 *adn.*, Rullus : Rullianus 8. 29. 9 *adn.*

2 militum haud grauate munia obeundo. In ludo praeterea
militari, cum uelocitatis uiriumque inter se aequales certa-
mina ineunt, comiter facilis; uincere ac uinci uoltu eodem
3 nec quemquam aspernari parem qui se offerret; factis
benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienae quam
suae dignitatis memor; et, quo nihil popularius est, quibus
4 artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque uniuer-
sus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus
ducis castris egreditur.

5 Proelium, ut quod maxime unquam, pari spe utrimque,
aequis uiribus, cum fiducia sui sine contemptu hostium
6 commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouae res
gestae et paucos ante dies geminata uictoria, Romanis contra
quadringentorum annorum decora et conditae urbi aequalis
7 uictoria; utrisque tamen nouus hostis curam addebat. Pugna
indicio fuit quos gesserint animos; namque ita conflixerunt
8 ut aliquamdiu in neutram partem inclinarent acies. Tum
consul trepidationem iniciendam ratus, quando ui pelli non
poterant, equitibus immissis turbare prima signa hostium
9 conatur. Quos ubi nequiquam tumultuantes in spatio exiguo
uoluere turmas uidit nec posse aperire in hostes uiam, reuec-
tus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo,
10 'nostrum' inquit, 'peditum illud, milites, est opus; agite-
dum, ut me uideritis, quacumque incessero in aciem hostium,
ferro uiam facientem, sic pro se quisque obuios sternite; illa
omnia, qua nunc erectae micant hastae, patefacta strage
11 uasta cernetis.' Haec dicta dederat, cum equites consulis

33 2 comiter *MUpO* (*sed* comiт̄) *HTDLA*: comi *PF* 5 maxime unquam *PFUpOHTDLA* (*cf.* 5. 25. 9): maximum proelium quam *M* utrimque *MPFUpOT*^{2}*A*^{2}: proelium (*uel* praelium) utrimque *HTDLA* 7 utrisque *MPFUpT*^{2}*A*^{2}: utriusque *OHTDL*: utrique *A* 8 conatur *MPFUpOT*^{2}*A*: conaturus *HTDL* (conatus *D*^{3}); *quae, ut dicit Drak., dittog.* conatur conatus *indicant* 10 quacumque *F*^{3}*A*^{3} *dett. aliq.*: quacū; *MFO*: quacum *PUpTDLA*: quācū *H*. 11 haec *MPFUpOHTDLA*: uix haec *Luchs*, *uix necess.*, *cf. e.g.* 8. 38. 2 *et Ter. Eun.* 633 longe abieram quom sensi

iussu discurrunt in cornua legionibusque in mediam aciem
aperiunt uiam. Primus omnium consul inuadit hostem et
cum quo forte contulit gradum obtruncat. Hoc spectaculo 12
accensi dextra laeuaque ante se quisque memorandum proe-
lium cient; stant obnixi Samnites, quamquam plura accipiunt
quam inferunt uolnera.

Aliquamdiu iam pugnatum erat; atrox caedes circa signa 13
Samnitium, fuga ab nulladum parte erat: adeo morte sola
uinci destinauerant animis. Itaque Romani cum et fluere 14
iam lassitudine uires sentirent et diei haud multum superesse,
accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri 15
pedem atque inclinari rem in fugam apparuit; tum capi,
occidi Samnis; nec superfuissent multi, ni nox uictoriam
magis quam proelium diremisset. Et Romani fatebantur 16
nunquam cum pertinaciore hoste conflictum, et Samnites,
cum quaereretur quaenam prima causa tam obstinatos
mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere uisos 17
aiebant uesanosque uoltus et furentia ora; inde plus quam
ex alia ulla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnae
solum euentu sed nocturna profectione confessi sunt. Pos- 18
tero die uacuis hostium castris Romanus potitur, quo se
omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit.

Ceterum hoc gaudium magna prope clade in Samnio **34**
foedatum est. Nam ab Saticula profectus Cornelius consul
exercitum incaute in saltum caua ualle peruium circaque in-
sessum ab hoste induxit nec prius quam recipi tuto signa non 2
poterant imminentem capiti hostem uidit. Dum id morae 3

11 legionibusque *MPFUpOA*^{2}: legionibus *HTDLA* 12 cient *dett. aliq., Gron., et fort. sic uoluit D*^{3}: ciet *MPFUpOHTDLA* stant *PFUpOHTDLA*: astant *M* (cietas tanto bonixi *sic M*): īstant *A*^{1} *ut uidetur in ras.* obnixi *P*^{2}*FUpOT*^{2}*D*^{3}*A*^{4}: obnoxi *PHT*: obnoxii *DLA*: obonixi *M*, *ubi* o *ante et* i *post* n *pallidiore atr. sunt* 16 fatebantur *PFUpHTDLA*: *def. O*: ferebantur *M* in fugam *MPFUpHTDLA*: *def. O*: *del. Eussner* (*etiam peius illud prius* in fugam (§ 15) *nobis olet*)

34 1 Saticula *Sigonius, cf. c.* 32. 2: satricula *MPFUpOHTDLA*

Samnitibus est quoad totum in uallem infimam demitteret
agmen, P. Decius tribunus militum conspicit unum editum
in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum
4 impedito agmini, expeditis haud difficilem. Itaque consuli
territo animi 'uidesne tu' inquit, 'A. Corneli, cacumen illud
supra hostem? arx illa est spei salutisque nostrae, si eam,
5 quoniam caeci reliquere Samnites, impigre capimus. Ne tu
mihi plus quam unius legionis principes hastatosque dederis;
cum quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber
metu, teque et exercitum serua; neque enim moueri hostis,
subiectus nobis ad omnes ictus, sine sua pernicie poterit.
6 Nos deinde aut fortuna populi Romani aut nostra uirtus
7 expediet.' Conlaudatus ab consule accepto praesidio uadit
occultus per saltum; nec prius ab hoste est uisus quam loco
8 quem petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus
cunctis, cum omnium in se uertisset oculos, et spatium con-
suli dedit ad subducendum agmen in aequiorem locum et
9 ipse in summo constitit uertice. Samnites dum huc illuc
signa uertunt utriusque rei amissa occasione neque insequi
consulem nisi per eandem uallem, in qua paulo ante subiec-
tum eum telis suis habuerant, possunt, nec erigere agmen in
10 captum super se ab Decio tumulum; sed cum ira in hos
magis, qui fortunam gerendae rei eripuerant, tum propin-
11 quitas loci atque ipsa paucitas incitat; et nunc circumdare
undique collem armatis uolunt, ut a consule Decium inter-
cludant, nunc uiam patefacere, ut degressos in uallem
adoriantur. Incertos quid agerent nox oppressit.

12 Decium primum spes tenuit cum subeuntibus in aduersum
collem ex superiore loco se pugnaturum; deinde admiratio

3 demitteret *MPHTA*^{3} *Gelenius*: dimitteret *FUpODLA*: demitterent *dett. aliq.*, *Gron.*: demitteretur *Ruperti* 4 animi *MPF*^{1} (animo *F*) *UpOTDLA*: animis *H* arx illa *PFUpOT*^{2} *et sic postea scripsit A*^{2}): armilla *MA*^{2}: illa *HTDL*: illud *D*^{3}*A* 11 Decium *MPFOHTDLA*: decium tali modo *Up* oppressit *PFUpOHTDLA*: pressit *M* 12 primum *MPFUpHTDLA*: *def. O*: primo *Häggström dubitanter*

incessit quod nec pugnam inirent nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se ualloque circumdarent. Tum centurionibus ad se uocatis: 'quaenam illa inscitia 13
belli ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisque uictoriam pepererunt? Huc atque illuc signa moueri ac modo in unum conferri modo educi uidetis; opus quidem incipit nemo, cum iam circumdati uallo potuerimus esse. Tum uero nos similes istorum simus, si diutius hic 14
moremur quam commodum sit. Agitedum ite mecum ut, dum lucis aliquid superest, quibus locis praesidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus.' Haec omnia sagulo gregali 15
amictus centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit.

Vigiliis deinde dispositis ceteris omnibus tesseram dari **35**
iubet, ubi secundae uigiliae bucina datum signum esset, armati cum silentio ad se conuenirent. Quo ubi, sicut 2
edictum erat, taciti conuenerunt, 'hoc silentium, milites,' inquit, 'omisso militari adsensu in me audiendo seruandum est. Vbi sententiam meam uobis peregero, tum quibus eadem placebunt in dextram partem taciti transibitis; quae pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quae mente 3
agitem audite. Non fuga delatos nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis: uirtute cepistis locum, uirtute hinc oportet euadatis. Veniendo huc exercitum egregium populo 4
Romano seruastis: erumpendo hinc uosmet ipsos seruate; digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius

13 in unum conferri modo *MPFUpOHTA*^{2} : *om. DLA* educi *MPFUpOHTDLA* : diduci *Weissenb., sed codicum lectio ex* § 9 *intellegatur* 14 ut dum *PFUpOHTDLA* : et dum *MA*^{2} *uel A*^{3}, *fort. recte* hinc *A*^{2} *uel A*^{3} : hic *MPFUpOHTDLA* 15 ductis *MPFUpHTDA* : ductus *OL* : secum ductis *M. Mueller, non male*

35 4 estis *MPFUpOHTDLA* : eritis *Luterbacher; fort.* este *scribendum. Hic* ut *ante* ipsi *Luterbacher, ante* qui *H. J. Mueller supplet, perperam, nam* pauci . . . tuleritis *et* ipsi . . . egueritis *sic cohaerent ut apud Graecos μέν . . . δέ: ideoque* pauci . . . tuleritis *idem ualet atque* cum p. t.; *et* digni estis qui . . . tuleritis . . . egueritis *militari breuitate dictum est pro* digni estis qui . . . tulisse . . . eguisse dicamini

5 auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit, hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non
6 ante uiderit quam captum a nobis, nos tam paucos tot ipse milibus hominum nec ascensu arcuerit nec tenentes locum, cum diei tantum superesset, uallo circumdederit. Quem uidentem ac uigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis,
7 immo necesse est; in eo enim loco res sunt nostrae ut uobis ego magis necessitatis uestrae index quam consilii
8 auctor sim. Neque enim, maneatis an abeatis hinc, deliberari potest, cum praeter arma et animos armorum memores nihil uobis fortuna reliqui fecerit fameque et siti moriendum sit, si plus quam uiros ac Romanos decet ferrum timeamus.
9 Ergo una est salus erumpere hinc atque abire; id aut in-
10 terdiu aut nocte faciamus oportet. Ecce autem aliud minus dubium; quippe, si lux exspectetur, quae spes est non uallo perpetuo fossaque nos saepturum hostem, qui nunc corporibus suis subiectis undique cinxerit, ut uidetis, collem? Atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, haec profecto noctis
11 aptissima hora est. Signo secundae uigiliae conuenistis, quod tempus mortales somno altissimo premit; per corpora sopita uadetis uel silentio incautos fallentes uel sentientibus clamore
12 subito pauorem iniecturi. Me modo sequimini, quem secuti estis; ego eandem quae duxit huc sequar fortunam. Quibus haec salutaria uidentur, agitedum in dextram partem pedibus
36 transite.' Omnes transierunt; uadentemque per intermissa
2 custodiis loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscandens uigilum strata somno corpora

6 ipse *ed. Frob.* 1531 : ipsi *MPFUpOHTDL*A^1(*ex* ipsis *A*) arcuerit *dett. aliq.* : arcuerint A^2 : arguerit *PFUp* : arguerint *MOHTDLA* circumdederit *PFUp* : circumderint *MOHTDLA*
11 fallentes *MPFUpO*D^3A^2 : pallentes *HTDLA*
36 2 uigilum M^2 *uel* M^1(*per ras.*)*FUpOH*T^2 *uel* T^1*DLA* : uigilium *MPT* strata somno *PUpOHTDL*(*sed* sonno)*A*(*sed* sompno) : stratas omnino *M* (*sed* strata M^2 *uel* M^1 *per ras.*) : castra somno P^2F

miles offenso scuto praebuit sonitum; quo excitatus uigil cum proximum mouisset erectique alios concitarent, ignari ciues an hostes essent, praesidium erumperet an consul castra cepisset, Decius, quoniam non fallerent, clamorem tollere 3
iussis militibus torpidos somno insuper pauore exanimat, quo praepediti nec arma impigre capere nec obsistere nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Sam- 4
nitium praesidium Romanum obuiis custodibus caesis ad castra consulis peruadit.

Aliquantum supererat noctis iamque in tuto uidebantur 5
esse, cum Decius 'macte uirtute' inquit, 'milites Romani, este; uestrum iter ac reditum omnia saecula laudibus ferent; sed ad conspiciendam tantam uirtutem luce ac die opus est, 6
nec uos digni estis quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat; hic lucem quieti opperiamur.' Dic- 7
tis obtemperatum; atque ubi primum inluxit, praemisso nuntio ad consulem castra ingenti gaudio concitantur; et tessera data incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisque obuiam effusi laudant, gratulantur, singulos uniuersos seruatores suos uocant, dis laudes gratesque agunt, Decium in caelum ferunt. Hic Deci castrensis triumphus fuit ince- 8
dentis per media castra cum armato praesidio coniectis in

2 quo *MPFUpOTDLA* : *om. H, fort. recte* excitatus *MPFUpHTD* (*ut uidetur*) A^2 : exercitatus *O* : exercitus *L* : exterritus D^3A erectique *MPFUpOHTDLA* : experrectique *Cornelissen, pessime* 5 macte *MPFTDLA*, *cf.* 2. 12. 14 : macti *UpOHT*[1] inquit milites *MPFUpOHTA*[2] : *om. DLA* Romani este A^2 (*plene*) : r̄ *uel* r. este M^2 *uel* M^1 (r este *M*) *PFOT*[2] : recte *HTDLA* ferent *PFUpOHTDLA* : refert *M* : efferent A^2 *dett. duo* 6 opperiamur *UpTD* : operiamur *PFHLA* : obprimamur *O* : opperiemur *M Lov.* 4 7 castra *A Lov.* 4, *Gronouium confirmantes* (*quod in A erasum est nihil est nisi* s *alterum in fine uocis praecedentis*) : in castra *MPFUpOHTDL* uniuersos *M Lov.* 4 : uniuersosque *PFUpOHTDLA* (singulos uniuersos *recte tutatur Alschefski duplicis asyndeti causa* (laud. grat. : sing. uniu.); *alibi* singulos uniuersosque *Liuiana formula est ut recte monet H. J. Mueller, e.g.* 6. 20. 9; 6. 24. 8

eum omnium oculis et omni honore tribunum consuli
9 aequantibus. Vbi ad praetorium uentum est, consul classico
ad contionem conuocat orsusque meritas Deci laudes inter-
10 fante ipso Decio distulit contionem; qui auctor omnia
posthabendi dum occasio in manibus esset, perpulit consu-
lem ut hostes et nocturno pauore attonitos et circa collem
castellatim dissipatos adgrederetur: credere etiam aliquos ad
11 se sequendum emissos per saltum uagari. Iussae legiones
arma capere egressaeque castris, cum per exploratores notior
12 iam saltus esset, uia patentiore ad hostem ducuntur; quem
incautum improuiso adortae, cum palati passim Samnitium
milites, plerique inermes, nec coire in unum nec arma capere
nec recipere intra uallum se possent, pauentem primum intra
castra compellunt, deinde castra ipsa turbatis stationibus
13 capiunt. Perfertur circa collem clamor fugatque ex suis
quemque praesidiis. Ita magna pars absenti hosti cessit:
quos intra uallum egerat pauor—fuere autem ad triginta
milia—omnes caesi: castra direpta.

37 Ita rebus gestis consul aduocata contione P. Deci non
coeptas solum ante sed cumulatas noua uirtute laudes
peragit et praeter militaria alia dona aurea corona eum et
centum bubus eximioque uno albo opimo auratis cornibus
2 donat. Milites, qui in praesidio simul fuerant, duplici
frumento in perpetuum, in praesentia priuis bubus binisque

8 omni *MPFUpOTDLA*: in omni *H* 11 hostem ducuntur *MPFUpOHTDA* (*sed* t A^2 *in ras.*): uiam ducentur *L* 12 passim *PFUpOHT*A^2: passi *M*, *cf.* 2. 17. 6 *adn.*: possent *DL*: *om. A* coire *PFUpOHTDLA*: colere *M* recipere *MPFUpOHTDLA*: recipere in tempore *F. Polle*, *benigne* intra castra *PFTDA*: inter castra *OH* (*sed* int̄): in castra *MUpL*, *quod malit Conway* 13 quos *PFUpOHTDLA*: quod *M*: quot *Hertz*, *num recte?* triginta milia *MPFUpOHTDLA*: tria milia *malimus, si quidem* ∞ ∞ ∞ *in* x̅x̅x̅ *uel* xxx mil., *ut saepe, corruptum est*

37 1, 2 bubus *MPFTDLA*: bobus *UpOH*D^3 2 priuis *hic posui, post* bubus *Weissenb.*, *glossemate* singulis *quod uocem* priuis *expulit secluso*: singulis bobus binisque priuis *O*, *cdd. Geleni et ed. Frob.* 1535: singulis b. priuisque binisque *H*T^1*DLARn* (bonisque *T*): singulis b. binisque *MPFUp*T^2 *uel* T^1A^2 *uel* A^3Rn^2, *sed* priuisque *in marg.* P^1, *quod signis indicat ante uel pro* binisque *ponendum esse* P^2

 2

tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones
gramineam coronam obsidialem, clamore donum appro-
bantes, Decio imponunt; altera corona, eiusdem honoris
index, a praesidio suo imposita est. His decoratus insigni- 3
bus bouem eximium Marti immolauit, centum boues militi-
bus dono dedit qui secum in expeditione fuerant. Iisdem
militibus legiones libras farris et sextarios uini contulerunt;
omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem,
indicem omnium adsensus, gerebantur.

Tertia pugna ad Suessulam commissa est; quia fugatus 4
a M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis
domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab 5
Suessula nuntii trepidi Capuam, inde equites citati ad
Valerium consulem opem oratum ueniunt. Confestim signa 6
mota relictisque impedimentis castrorum cum ualido prae-
sidio raptim agitur agmen; nec procul ab hoste locum per-
exiguum, ut quibus praeter equos ceterorum iumentorum
calonumque turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, 7
uelut haud ulla mora pugnae futura esset, aciem instruit;
deinde, postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra
hostium succedit. Ibi ut militem in uallo uidit missique ab 8
omni parte exploratum quam in exiguum orbem contracta cas-
tra essent—paucitatem inde hostium colligentes—rettulerunt,
fremere omnis acies complendas esse fossas scindendumque 9
uallum et in castra inrumpendum; transactumque ea temeri-
tate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum.

2 donati *PFUpHTDLA* : donatis *MO* : donati sunt *dett. unus* (*Lov.* 4) suo *MPFOHTDLA* : suo ei *Up*, *more suo* 3 dono . . . militibus *om. H* dono *MPFUpO* T^2 *uel* T^1 A^2 : dona *TL*, *num recte?* : *om. DA* contulerunt *PFUpOHTDLA* : contulerant *M* 4 quia *Up*, *Madv.* : qua *MPFOHTDLA* 6 castrorum cum *ed. Mediol.* 1505 : cum castrorum *Madv.* : ac castrorum *Weissenb.* : castrorum *MPFUpOHTDLA* : castrorumque *Klock* 8 ibi *MPFUpOHTDLA* : ubi *Weissenb.* quam *dett. duo* (*Lov.* 2 *et* 4), *Edd. uet.* : quamquam *MPF? UpOHTDLA* : quia F^3 : postquam quam *Alschefski*

10 Ceterum, quia multitudo sua commeatibus grauis et prius sedendo ad Suessulam et tum certaminis mora haud procul ab rerum omnium inopia esset, placuit, dum inclusus paueret
11 hostis, frumentatum per agros militem duci: interim quieto Romano, qui expeditus quantum umeris inter arma geri posset frumenti secum attulisset, defutura omnia.

12 Consul palatos per agros cum uidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad castra
13 oppugnanda ducit. Quae cum primo clamore atque impetu cepisset, pluribus hostium in tentoriis suis quam in portis ualloque caesis signa captiua in unum locum conferri iussit; relictisque duabus legionibus custodiae et praesidii causa, graui edicto monitis ut, donec ipse reuertisset, praeda
14 abstinerent, profectus agmine instructo, cum praemissus eques uelut indagine dissipatos Samnites ageret, caedem
15 ingentem fecit. Nam neque quo signo coirent inter se neque utrum castra peterent an longiorem intenderent
16 fugam, territis constare poterat; tantumque fugae ac formidinis fuit, ut ad quadraginta milia scutorum—nequaquam tot caesis—et signa militaria cum iis quae in castris capta erant
17 ad centum septuaginta ad consulem deferrentur. Tum in castra hostium reditum ibique omnis praeda militi data.

38 Huius certaminis fortuna et Faliscos, cum in indutiis essent, foedus petere ab senatu coegit et Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Paelignum uertit bellum.
2 Neque ita rei gestae fama Italiae se finibus tenuit sed Carthaginienses quoque legatos gratulatum Romam misere cum coronae aureae dono, quae in Capitolio in Iouis cella ponere-

11 quieto A^2 *uel* A^1, *Lov.* 4: quia et *PFUpOHTDL*: quia *M*: et *A quem secuntur Edd. plurimi*: *om. Madv.* secum *MPFUpO* T^2A: et cum *TDL*: et commeatus (*cum* tulisset) *H* 12 relictas *MPFUpOTDLA*: relictis *H* 15 coirent T^2A^3 *dett. aliq.*: coire *MPFUpOHTDLA* 16 cum iis *M?*: cum is M^1 *uel* M^2 *per ras.*: cum hiis A^2 *in ras.*: cum his $PFOT^2$: cunctis *HTDL*

38 2 Carthag- MP^2: Cartag- *PFO*: chartag- *A*: Karthag- *TL*: Kartag- *H*: Kathag- *D*

tur; fuit pondo uiginti quinque. Consules ambo de Samniti- 3
bus triumpharunt sequente Decio insigni cum laude donisque,
cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre
nomen quam consulum esset.

Campanorum deinde Suessulanorumque auditae lega- 4
tiones, precantibusque datum ut praesidium eo in hiberna
mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur.

Iam tum minime salubris militari disciplinae Capua 5
instrumento omnium uoluptatium delenitos militum animos
auertit a memoria patriae, inibanturque consilia in hibernis
eodem scelere adimendae Campanis Capuae per quod illi eam
antiquis cultoribus ademissent: neque immerito suum ipsorum 6
exemplum in eos uersurum; cur autem potius Campani
agrum Italiae uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se
nec sua tutari possent, quam uictor exercitus haberet qui
suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? an 7
aequum esse dediticios suos illa fertilitate atque amoenitate
perfrui, se militando fessos in pestilenti atque arido circa
urbem solo luctari aut in urbe insidentem labem crescentis
in dies fenoris pati? Haec agitata occultis coniurationibus 8
necdum uolgata in omnes consilia inuenit nouus consul
C. Marcius Rutulus, cui Campania sorte prouincia euenerat,
Q. Seruilio collega ad urbem relicto. Itaque cum omnia ea, 9
sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, et aetate et
usu doctus quippe qui iam quartum consul esset dictatorque
et censor fuisset, optimum ratus differendo spem quando-

2 pondo *UpOA*^{3} : p (*i.e.* pro) indo *H* : p (*i. e.* pro) *MDA*^{2} *uel A*^{1} : p (*i.e.* per) *PFT*^{2} : pro *TL* : p (?) *A* 4 Suessulanorumq. *A*^{3}, *Sigonius* : Suessanorumq. *MPFUpHTDLA* : *legi non potest O* 7 insidentem *UpOHTDLA*^{2} (insidi|entem *A*) : insedentem *MPF* labem . . . agitata *om. L* labem *MPFUpOHTDA* : tabem *P*^{2}*T*^{2} (*ut secundam lectionem in marginibus*), *dett. aliq.* 8 Rutulus *H* (*pace Drakenborchii*), *cf. c.* 17. 6 *et uid.* 3. 7. 6 *adn.* : rutilus *MPUpOTDLA* : rutilius *F* 9 haberet et aetate *H*^{1} (*ordine per signa emendato*), *T*^{1} (*simili modo*) *A*^{2} *uel A*^{3}, *dett. aliq.* : et aetate haberet *MPFUpOHTDL* (*punctum post* haberet *D*) : et aetate *om. D*^{2}*A* (*A*^{2} *uel A*^{3} *primo* ^ *ante* haberet *scripsit sed post* haberet *demum uoces omissas addidit*)

cumque uellent consilii exsequendi militarem impetum frustrari, rumorem dissipat in iisdem oppidis et anno post praesidia hibernatura—diuisa enim erant per Campaniae urbes manauerantque a Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato quieuit in praesentia seditio.

39 Consul educto in aestiua milite, dum quietos Samnites
habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum
hominum instituit, aliis emerita dicendo stipendia esse, alios
2 graues iam aetate aut uiribus parum ualidos; quidam in
commeatus mittebantur, singuli primo, deinde et cohortes
quaedam, quia procul ab domo ac rebus suis hibernassent;
per speciem etiam militarium usuum, cum alii alio mitteren-
3 tur, magna pars ablegati. Quam multitudinem consul alter
Romae praetorque alias ex aliis fingendo moras retinebat.
4 Et primo quidem ignari ludificationis minime inuiti domos
reuisebant; postquam neque reuerti ad signa primos nec
ferme alium quam qui in Campania hibernassent praecipue-
que ex his seditionis auctores mitti uiderunt, primum
admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos consilia
5 sua emanasse: iam quaestiones, iam indicia, iam occulta
singulorum supplicia impotensque et crudele consulum ac
6 patrum in se regnum passuros. Haec qui in castris erant
occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis electos arte
consulis cernentes.

9 frustrari T^2 (*sed dubitanter ut uidetur*) D^3 : frustrare *MPFOHTDLA*^{2} (frustra rem omnem *A*, *ut uidetur*): frustare *Up* et anno post *MPFO*T^2 (*sed* oppidi sed anno post *M*) : Anno post *HTDLA*: et co anno *Up* 10 omnem . . . exercitum (*c.* 39. 1) *MPFUpOTDLA* : *om. H*
39 3 retinebat *MPFUpHT*D^3 *uel* D^4A^2 : retinendo *DLA* : retin//// (*cet. perditis*) *O* 5 quaestiones *PFUpOHTDLA* : quaesitiones *M* (*sed* -iti- *pleniore calamo scriptum, de quo uid.* I. 41. 4 *adn.*) 6 electos *Gebhard*, *recte*; *cf. Lucilius* 28 deleniat, corrumpat prorsum, ac neruos omnes eligat *et cum Madvigio Emend. p.* 183, *cf. Cic. Tusc.* 3. 34. 83, 84 (*cod. Par.*), *de Diuin.* 2. 72. 149 (eiciendae *cdd.*), *de Leg. Agr.* 2. 33. 91 (eiectis *cdd.*, exsectis *A. C. Clark cum* W^1 *et Beroaldo*): eiectos *MPFUpOHTDLA*, *Fragm. Haverk.*, *dett.* : exsectos *Claud Dupuy* (*Puteanus*); [*nec minus in Cic. Tusc.* 2. 11. 27 poetae molliunt (*cf.* deleniat *ap. Lucilium*) animos . . . neruos omnes uirtutis elidunt, *equidem* eligunt *malim*]

Cohors una, cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas 7
saltu angusto inter mare ac montes consedit ad excipiendos
quos consul aliis atque aliis, ut ante dictum est, causis
mittebat. Iam ualida admodum numero manus erat nec 8
quicquam ad iusti exercitus formam praeter ducem deerat.
Incompositi itaque praedantes in agrum Albanum perueniunt
et sub iugo Albae Longae castra uallo cingunt. Perfecto 9
inde opere reliquum diei de imperatore sumendo sententiis
decertant, nulli ex praesentibus satis fidentes: quem autem 10
ab Roma posse exciri? quem patrum aut plebis esse qui aut
se tanto periculo sciens offerat aut cui ex iniuria insanientis
exercitus causa recte committatur? Postero die cum eadem 11
deliberatio teneret, ex praedatoribus uagis quidam compertum attulerunt T. Quinctium in Tusculano agrum colere,
urbis honorumque immemorem. Patriciae hic uir gentis 12
erat; cui cum militiae magna cum gloria actae finem pes
alter ex uolnere claudus fecisset, ruri agere uitam procul
ambitione ac foro constituit. Nomine audito extemplo 13
agnouere uirum et, quod bene uerteret, acciri iusserunt.
Sed parum spei erat uoluntate quicquam facturum; uim
adhiberi ac metum placuit. Itaque silentio noctis cum 14
tectum uillae qui ad id missi erant intrassent, somno grauem
Quinctium oppressum, nihil medium aut imperium atque
honorem aut ubi restitaret mortem ni sequeretur denuntiantes,
in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens 15
appellatus, insigniaque honoris exterrito subitae rei miraculo
deferunt et ad urbem ducere iubent. Suo magis inde 16
impetu quam consilio ducis conuolsis signis infesto agmine
ad lapidem octauum uiae, quae nunc Appia est, perueniunt;

7 Anxure *ed. Frob.* 1531: anxur *dett. aliq.*: anxyr *M? PFUpOHT DLA* (*sed* anxỳr *F, et in M inter* x *et* r *una litt. erasa est*) 14 somno grauem *MPFOHTDLA*: somno graui *Up et ex causa scilicet eadem uocem* oppressum *secluserunt Scheibe et Hertz; recte tamen sententiam exposuerat Drakenborch i. e. q.* somno grauem oppresserunt et (*cf. cum Conuaio* 1. 14. 7 *adn.*) ni sequeretur *MPFUpOHTDLA, secludit Donatus, frustra*

17 issentque confestim ad urbem, ni uenire contra exercitum
dictatoremque aduersus se M. Valerium Coruum dictum
audissent et magistrum equitum L. Aemilium Mamercum.

40 Vbi primum in conspectum uentum est ⟨et⟩ arma signa-
que agnouere, extemplo omnibus memoria patriae iras
2 permulsit. Nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem
nec praeter externa nouerant bella, ultimaque rabies secessio
ab suis habebatur; itaque iam duces, iam milites utrimque
3 congressus quaerere ac conloquia: Quinctius, quem armorum
etiam pro patria satietas teneret nedum aduersus patriam,
Coruinus omnes caritate ciues, praecipue milites, et ante alios
suum exercitum complexus. ⟨Is⟩ ad conloquium processit.
4 Cognito ei extemplo haud minore ab aduersariis uerecundia
quam ab suis silentium datum.

'Deos' inquit 'immortales, milites, uestros [publicos]
meosque ab urbe proficiscens ita adoraui ueniamque supplex
poposci ut mihi de uobis concordiae partae gloriam non
5 uictoriam darent. Satis fuit eritque unde belli decus paria-
tur: hinc pax petenda est. Quod deos immortales inter
nuncupanda uota expoposci, eius me compotem uoti uos
6 facere potestis, si meminisse uoltis non uos in Samnio nec
in Volscis sed in Romano solo castra habere, si illos colles
quos cernitis patriae uestrae esse, si hunc exercitum ciuium
uestrorum, si me consulem uestrum, cuius ductu auspicioque

17 Coruum *MPFOHTDLA* : coruinum *Up*; (*uid. c.* 32. 15 *adn. et c.* 1. 2 *adn.*) Mamercum *MPFUpOHTDLA* : mamercinum *Pighius*; *cf. praeced. adn.*

40 1 est et *Duker* : est *MPFUpHTDLA* : *def. O* 2 tam *MPFUpHTDLA* : *def. O* : tum *Harant, uix recte post* nondum; *cf.* in hac magnificentia urbis, 6. 4. 12; 1. 55. 9 iam milites *MPFUpOT*^{2}*D*^{3}*A*^{2} *uel A*^{1} : tam milites *HTDLA* ac con(col-)loquia *L, ed. Mediol.* 1505 : ad con(col-)loquia *MPFUpOHTD*^{2} *uel D*^{1}*A* : a colloquia *D et D*^{x}; (*cf. Cic. Phil.* 12. 11. 26 congressum conloquiumque) 3 Coruinus *MPF*(*sed* -nos)*UpOHTDLA* : coruus *dett. unus* (*Lov.* 2); *uid. supra* Is *add. Madv. recte* : *om. MPFUpOHTDLA* 4 ei *MP*^{2}*FUpT*^{2} : et *POHTDLA* (*ubi* ei *post* extemplo *add. A*^{3}) minore *I. Perizonius* : minor *MPFUpOHTDA* : minor eius *L* publicos *MPFUpOHTDLA*, *secludit H. J. Mueller, recte* 5 uoti *MPFUpOHTD*^{1}(*ex* uotis *D*)*LA*, *secludit Cobet*

priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra ui
cepistis. Ego sum M. Valerius Coruus, milites, cuius uos 7
nobilitatem beneficiis erga uos non iniuriis sensistis, nullius
superbae in uos legis, nullius crudelis senatus consulti
auctor, in omnibus meis imperiis in me seuerior quam in uos.
Ac si cui genus, si cui sua uirtus, si cui etiam maiestas, si cui 8
honores subdere spiritus potuerunt, iis eram natus, id speci-
men mei dederam, ea aetate consulatum adeptus eram, ut po-
tuerim tres et uiginti annos natus consul patribus quoque ferox
esse non solum plebi. Quod meum factum dictumue consulis 9
grauius quam tribuni audistis? Eodem tenore duo insequen-
tes consulatus gessi, eodem haec imperiosa dictatura geretur;
ut neque in hos meos et patriae meae milites ⟨sim⟩ mitior
quam in uos—horreo dicere—hostes. Ergo uos prius in me 10
strinxeritis ferrum quam in uos ego; istinc signa canent,
istinc clamor prius incipiet atque impetus, si dimicandum
est. Inducite in animum quod non induxerunt patres 11
auique uestri, non illi qui in Sacrum montem secesserunt,
non hi qui postea Auentinum insederunt. Exspectate, dum 12
uobis singulis, ut olim Coriolano, matres coniugesque crini-
bus passis obuiae ab urbe ueniant. Tum Volscorum legiones,
quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: uos, Romanus
exercitus, ne destiteritis impio bello. T. Quincti, quocum- 13
que istic loco seu uolens seu inuitus constitisti, si dimican-

7 Coruus *MPFOHTDLA* : coru'nus *Up*, *ut c.* 39. 17 8 iis *dett. aliq.*, *Edd. uet.*: his *Up* : is *MPFOHTDLA ut coniecit Douiatius* (is *i. e. q.* talis, *sed cf. Drak. ad loc.*) tres *HTDLA* : tris *MPFUpO*, *cf. praef. nostram*, § 30 ferox *MPFUpOTDLA* : felix *H* 9 meum *MPFUpO*A^2 *uel* A^3 : *om. HTDLA* ut neque *MPFUpOHTDLA*, *recte* (neque *i. e. q.* ne . . . quidem, *cf.* 3. 52. 9): non utique *Golisch*: neque *Heusinger probante Madvigio* ⟨sim⟩ mitior *scripsimus* : mitior sim A^2 *Lov.* 4 *ed. Parm.* 1480 : mitior *MPFUpOTDLA* : militio *H* hostes *UpOH*A^2 : hostis *MPFTDLA*, *u. supra* § 8 ergo *MPFUpOHTDLA*, *cf.* 2. 40. 8 : ero *Madv.* 10 signa canent istinc *MTDLA* : *om. PFUpO* (*sed* istinc M^3 *ex* stinc *M in utroque loco*) 12 Romanus P^1*FUpOHTDLA* : romanos *MP* : romani M^3 ne destiteritis, *cf.* 3. 11. 3; 4. 49. 15, *et* 3. 21. 6 *adn.*; *sed fort. post* quieuerunt *uirgula solum ponenda est ut* ne- *clausula ex priore penderet ut in* 3. 21. 5

dum erit, tum tu in nouissimos te recipito; fugeris etiam
honestius tergumque ciui dederis quam pugnaueris contra
14 patriam. Nunc ad pacificandum bene atque honeste inter
primos stabis et conloquii huius salutaris interpres fueris.
Postulate aequa et ferte; quamquam uel iniquis standum est
potius quam impias inter nos conseramus manus.'

15 T. Quinctius plenus lacrimarum ad suos uersus 'me quo-
que' inquit, 'milites, si quis usus mei est, meliorem pacis
16 quam belli habetis ducem. Non enim illa modo Volscus
aut Samnis sed Romanus uerba fecit, uester consul, uester
imperator, milites, cuius auspicia pro uobis experti nolite
17 aduersus uos uelle experiri. Qui pugnarent uobiscum
infestius, et alios duces senatus habuit: qui maxime uobis,
suis militibus, parceret, cui plurimum uos, imperatori uestro,
18 crederetis, eum elegit. Pacem etiam qui uincere possunt
19 uolunt: quid nos uelle oportet? Quin omissis ira et spe,
fallacibus auctoribus, nos ipsos nostraque omnia cognitae
41 permittimus fidei?' Approbantibus clamore cunctis T.
Quinctius ante signa progressus in potestate dictatoris milites
fore dixit; orauit ut causam miserorum ciuium susciperet
susceptamque eadem fide qua rem publicam administrare
2 solitus esset tueretur: sibi se priuatim nihil cauere; nolle
alibi quam in innocentia spem habere; militibus cauendum,
quod apud patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit
ne fraudi secessio esset.

3 Quinctio conlaudato, ceteris bonum animum habere iussis,
dictator equo citato ad urbem reuectus auctoribus patribus
tulit ad populum in luco Petelino ne cui militum fraudi

17 eum elegit *PFUpOHTDLA* : elegit eum *M*: eum *ut glossema* (*cf. Praef.* 5 *adn.*) *delere malit Conway, conferens Tac. Agr.* 9. 7 haud semper errat fama, aliquando et elegit 19 permittimus fidei *MPFOHTDLA* : permittamus *Up*

41 1 orauit *MPFUpOD² uel D³A* : curauit *HTD(ut uidetur)L* 3 luco *MPFOHTDLA* : loco *Up* Petelino *ed. Frob.* 1531 (*sed* Petil- 1535), *cf.* 6. 20. 11 : petillini *MPFHTDLA* : petelini *Up* : pollutum *O*, *mire*

 3

secessio esset. Orauit etiam bona uenia Quirites ne quis
eam rem ioco serioue cuiquam exprobraret. Lex quoque 4
sacrata militaris lata est ne cuius militis scripti nomen nisi ipso uolente deleretur; additumque legi ne quis, ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Id 5
propter P. Salonium postulatum est ab coniuratis, qui alternis prope annis et tribunus militum et primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant. Huic infensi milites erant, 6
quod semper aduersatus nouis consiliis fuisset et, ne particeps eorum esset, [qui] ab Lautulis fugisse[n]t. Itaque 7
cum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus patres conscriptos ne suum honorem pluris quam concordiam ciuitatis aestimarent, perpulit ut id quoque ferretur. Aeque impotens postulatum 8
fuit ut de stipendio equitum—merebant autem triplex ea tempestate—aera demerentur, quod aduersati coniurationi fuissent.

Praeter haec inuenio apud quosdam L. Genucium tribu- **42**
num plebis tulisse ad plebem ne fenerare liceret; item aliis 2
plebi scitis cautum ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet neu duos magistratus uno anno gereret utique liceret consules ambos plebeios creari. Quae si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas uires defectionem habuisse. Aliis annalibus proditum est neque dictatorem 3
Valerium dictum sed per consules omnem rem actam neque

4 legi *M*[1] *uel* *M*[2]*OHTDLA*: legis *MPFUp* (s *add.* *D*[2] *uel* *D*[3] *postea erasum*): legi'st *dubitanter Alschefski* ne quis ubi *MPFUp OHTDLA* (*i.e.* in ea cohorte *uel* legione ubi): ne quis qui (*olim Madv.*, *H. J. Mueller*: ne quis utique qui *Zingerle*, *frustra* 5 primi pili *MPFTDLA cdd. Geleni*: primi pilum *Up dett. aliq. et fort. O in quo nil praeter* -lum *manet*: primū pili *H* 6 fugisset (*om.* qui) *Rubenius*, *recte*: qui . . . fugissent *MPFUp* (*sed om.* et *ante* ne *Up*) *HTDLA*: qui (*cet. perditis*) *O*: *om. totam sententiam dett. unus* (*Voss.* 2): *om.* ne *dett. duo* (*Lov.* 2 *et Hearnii Oxon. B*): (*alia alii coniecerunt; sc.* qui *adscripsit aliquis qui non intellexit uocem* eorum *neutrius generis esse*)

42 2 plebi scitis *PFUpOD*[3]*L*: plēb (*i.e.* plebis) scitis *H*: plebis citis *TD*: plebiscitis *MA*

antequam Romam ueniretur sed Romae eam multitudinem
4 coniuratorum ad arma consternatam esse nec in T. Quincti
uillam sed in aedes C. Manli nocte impetum factum eum-
que a coniuratis comprehensum ut dux fieret; inde ad quar-
5 tum lapidem profectos loco munito consedisse; nec ab
ducibus mentionem concordiae ortam sed repente, cum in
6 aciem armati exercitus processissent, salutationem factam et
permixtos dextras iungere ac complecti inter se lacrimantes
milites coepisse coactosque consules, cum uiderent auersos
a dimicatione militum animos, rettulisse ad patres de con-
7 cordia reconcilianda. Adeo nihil praeterquam seditionem
fuisse eamque compositam inter antiquos rerum auctores
constat.

8 Et huius fama seditionis et susceptum cum Samnitibus graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit, et praeter Latinorum infidum iam diu foedus Priuernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incursione subita depopulati sunt.

4 Manli (manlii) *dett. aliq., Edd. uet.*: manili *MPFHTD*(*ut uidetur*) *LA* : manilii *Up²O* : mallii *Up* : malli *D³* 8 Norbam *A²* *uel* *A⁴*, *Lov.* 4 : norbē *F³* : norbe *FH* : norbę *MPOT* : norbae *Up* : orbe *LA* Setiam *P²FOHT* : sediam *M* : sed iam *P* : setinam *Up* : settiam *A²* *uel* *A⁴* *in ras.* : sed etiam *L* : setiam norbamque *D³* *in ras.*

Subscriptiones : emendaui nicomachus lauiañ titi liui ter praef. urb. apud hennam ab urbe conditor uictoriañ uīc emendabam domnis symmachis lib. VII explicit. incipit lib. VIII feliciter *M*

Ŀ dabam domnis simachus emendaui nichomachus. flauianus tèr pref urbis. apud hennā. Victorian ; ūc ēm *H*

ęmendaui nichomachus Flauianus. Titi liuii. tēr Prāef. urbis apud hennam ab urbe condita Victorianus VC (*sed* vōc *L*) emendabam domnis symmachis (*sed* symachis *DA*). Explicit lib. VII incipit liber VIII *DLA* (*omnia in capit. litt. DLA et rubricata A ; sed* explicit lib. VII *ad init. scribit L*)

Titi liuii ab urbe condita liber VII explicit, incipit liber VIII (*uel similia*) *PFUpT*

explicit liber VII incipit liber VIII *O*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER VIII

IAM consules erant C. Plautius iterum L. Aemilius Mamer- 1
cus, cum Setini Norbanique Romam nuntii defectionis
Priuernatium cum querimoniis acceptae cladis uenerunt.
Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse 2
ad Satricum allatum est. Vtrumque bellum Plautio sorte
euenit. Prius ad Priuernum profectus extemplo acie con- 3
flixit; haud magno certamine deuicti hostes; oppidum cap-
tum redditumque Priuernatibus praesidio ualido imposito;
agri partes duae ademptae. Inde uictor exercitus Satricum 4
contra Antiates ductus. Ibi magna utrimque caede atrox
proelium fuit; et cum tempestas eos neutro inclinata spe
dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam
ambiguo fessi in posterum diem proelium parant. Volscis 5
recensentibus quos uiros in acie amisissent haudquaquam
idem animus ad iterandum periculum fuit; nocte pro uictis
Antium agmine trepido sauciis ac parte impedimentorum
relicta abierunt. Armorum magna uis cum inter caesa hos- 6
tium corpora tum in castris inuenta est. Ea Luae Matri

I 1 Iam . . . Mamercus *om. H* Plautius (*uel* -cius) *UpD*^{3}*A* : plutatius (*uel* -cius) *MPFOTL* : pla**tius *D* iterum (*uel* ii) *MPFUpOTA* : *om. DL* lucius D^{x} : licius *D?L* : titus (*uel* t.) *MPFUpOTA*; (*cf.* 7. 1. 2; 7. 39. 17; *et Diod.* 16. 84. 1 Λεύκιος Αἰμίλιος καὶ Γάιος Πλώτιος) Mamercus *PF* (*sed* -tus) *UpOTDLA* : memarcus *M* : mamercinus *Pighius* (*cf.* 7. 1. 2 *adn.*) 2 est *PFUpHTDLA* : *om. M* : *def. O* euenit *UpD*^{2} *uel* D^{3} : uenit *MPFOHTDLARn* 4 Antiates *MHTDL* (*sed* -ci-) *A* : antiatis *PFUp* : antiantes *O* neutro *PFUpOHTDLA* : numen neutro *M* 5 quos *MPFUpOHTDLA* : quot *cod. Sigon.*, *delt. aliq.*

dare se consul dixit finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus.

7 Alteri consuli Aemilio ingresso Sabellum agrum non castra Samnitium, non legiones usquam oppositae; ferro ignique uastantem agros legati Samnitium pacem orantes
8 adeunt. A quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis bellique ius
9 aduersus Sidicinos petierunt: quae se eo iustius petere, quod et in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis ut Campani, uenissent, et aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos,
10 qui nec ut Samnites in pace amicitiam nec ut Campani auxilium in bello petissent, nec in fide populi Romani
2 nec in dicione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Aemilius praetor senatum consuluisset reddendumque iis foedus patres censuissent, praetor Samnitibus respondit
2 nec, quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per populum Romanum stetisse nec contradici quin, quoniam ipsos belli culpa sua contracti taedium ceperit, amicitia de
3 integro reconcilietur; quod ad Sidicinos attineat, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis bellique liberum ar-
4 bitrium sit. Foedere icto cum domum reuertissent extemplo inde exercitus Romanus deductus annuo stipendio et trium mensum frumento accepto, quod pepigerat consul ut tempus indutiis daret quoad legati redissent.

5 Samnites copiis iisdem, quibus usi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti haud in dubia spe
6 erant mature urbis hostium potiundae, cum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos coepta fieri est. Dein, postquam

9 se eo . . . Romani *om. O* se eo *PFUpHTDA* : se eos *L* : eo *M*
10 ut Samnites *et* ut Campani *MPFUpOHTDLA* : *secludit Eussner*
2 1 praetor . . . censuissent *om. DLA* iis *MHTA*^{2} : his *PFO*
4 mensum *M? PFHDL* : mensium *M*^{1} *uel* *M*^{2}*F*^{3}*UpOTA*
5 usi *MPFUpOHD*^{2} *uel* *D*^{1}*A* (*cf. e.g.* 7. 37. 4, *sed fort. recte* usuri *scripsit Madv.*): usu *TDL* 6 cum *A*^{1} *uel* *A*^{x} : tum *MPF*(*ut uidetur*)*UpOHTDLA?*, *sed ante* tum *punctum exhibent* *P*^{2}*F*^{3}*O*

patres ut seram eam ultimaque tandem necessitate expressam aspernabantur, ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. Ne Campani quidem—adeo iniuriae Samnitium 7
quam beneficii Romanorum memoria praesentior erat—his se armis abstinuere. Ex his tot populis unus ingens exercitus 8
duce Latino fines Samnitium ingressus plus populationibus quam proeliis cladium fecit; et quamquam superiores certaminibus Latini erant, haud inuiti, ne saepius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum 9
est Romam legatos mittendi; qui cum adissent senatum, conquesti eadem se foederatos pati quae hostes essent passi, precibus infimis petiere ut satis ducerent Romani uictoriam 10
quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent; ne uinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent; Latinos 11
Campanosque, si sub dicione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro: sin imperium abnuerent, armis coercerent. Aduersus haec responsum anceps datum, quia 12
fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse timebantque ne arguendo abalienarent: Campanorum aliam 13
condicionem esse, qui non foedere sed per deditionem in fidem uenissent; itaque Campanos, seu uelint seu nolint, quieturos; in foedere Latinos nihil esse quod bellare cum quibus ipsi uelint prohibeant.

Quod responsum sicut dubios Samnites quidnam facturum 3
Romanum censerent dimisit, ita Campanos metu abalienauit, Latinos uelut nihil iam non concedentibus Romanis ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli paran- 2

10 satis ducerent Romani uictoriam *MPFUpOHTL*(*sed* -ret) *A*[2]: ||||||ret romani uictoriā *cet. erasis D*: sufficet (*sc. pro* sufficēt) liceret romanis uictoriam *A*: sufficeret romanis uictoria *D*[3] *uel D*[2] *dett. duo; glossema sane scitum* quam . . . eripuissent *MPFUpOHTDLA*: eripuisse *Duker, prob. Madvigio*: suam . . . eripuisse *Weissenb.* (*ambo minima sane causa*) 12 arguendo *MPFUpOHTDLA*: arcendo *Grunauer, perperam* 13 Latinos . . . prohibeant *H Lov.* 4 (*sed* quieturos *post* foedere *Lov.* 4): latino . . . prohibeantur *MPF*[x](*per ras. ex* -bebantur *F*)*UpOTDLA* quod *MPFUpOHTDLA Lov.* 4: quo *dett. aliq. Gron.* (*uel* quod . . . prohibeat *Gron.*)

di crebra concilia indicentes omnibus consultationibus inter
se principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic
quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat.
3 Sed quamquam omnia de industria celabantur—prius-
quam mouerentur Romani tolli ab tergo Samnitem hostem
uolebant—tamen per quosdam priuatis hospitiis necessitu-
dinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam
4 emanarunt; iussisque ante tempus consulibus abdicare se
magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam
molem belli crearentur, religio incessit ab eis quorum immi-
nutum imperium esset comitia haberi. Itaque interregnum
5 initum. Duo interreges fuere, M. Valerius ac M. Fabius.
⟨Is⟩ creauit consules T. Manlium Torquatum tertium,
P. Decium Murem.

6 Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classem
appulisse constat; quod bellum, si prima satis prospera
7 fuissent, haud dubie ad Romanos peruenisset. Eadem aetas
rerum magni Alexandri est, quem sorore huius ortum in alio
tractu orbis, inuictum bellis, iuuenem fortuna morbo exstinxit.

8 Ceterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque
Latini haud dubia erat, tamen tamquam de Samnitibus non
de se curam agerent, decem principes Latinorum Romam
9 euocauerunt, quibus imperarent quae uellent. Praetores tum
duos Latium habebat, L. Annium Setinum et L. Numisium
Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis, per quos praeter
Signiam Velitrasque et ipsas colonias Romanas Volsci etiam

3 3 priusquam *MPFUpOHTDLA. quod cum Drak. in parenthesi dubitanter retinemus*: priusque quam *Edd. uet., Madv.*: et priusquam *dett. unus*   5 fuere $P^{2}FUpHT^{2}DLA$: fueret *PT*: fuerunt *O*: fuerent *M*: fuerant M^{3} is creauit *cod. Sigon.* (*cf.* 5. 31. 9): fabius creauit *Hertz, fort. recte*: creauit *MPF?HTL* (*et fort. O qui defit*): creant *Up*: creati *A*: creauer̄t F^{3}: creauere $D^{3}A^{3}$ *dett. aliq.*   9 duos *MPFUpOHTDLA*: duo H^{1} *per ras.*   coloniis F^{2} *uel* $F^{3}D^{3}A$: colonis *MPFUpOHTDL*   per quos *OHTDLA*: quos *MPUp*: a quibus F^{3} *in ras.*   Signiam UpA^{1}?: signia *M*(*sed cum* a *inusitatae formae tamquam parte alterius litterae incepta uel* u *addito*)*OHTDL*: signa $PT^{2}A$: signium F^{3}

exciti ad arma erant; eos nominatim euocari placuit. Haud 10 cuiquam dubium erat super qua re accirentur; itaque concilio prius habito praetores quam Romam proficiscerentur euocatos se ab senatu docent Romano et quae actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt.

Cum aliud alii censerent, tum Annius: 'Quamquam ipse **4** ego rettuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror quid agendum nobis quam quid loquendum sit. Facile erit explicatis consiliis accommodare rebus uerba. Nam si etiam nunc sub umbra foederis 2 aequi seruitutem pati possumus, quid abest quin proditis Sidicinis non Romanorum solum sed Samnitium quoque dicto pareamus respondeamusque Romanis nos, ubi innuerint, posituros arma? Sin autem tandem libertatis desi- 3 derium remordet animos, si foedus [est], si societas aequatio iuris est, si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet, si socialis illis exercitus is est quo adiuncto duplicent uires suas, quem secernere ab se consilia bellis propriis ponendis sumendisque nolint, cur non omnia aequantur? cur non alter ab Latinis consul datur? Vbi pars uirium, ibi et imperii pars est. Est quidem 4, 5

10 concilio *MOHTDLA* : consilio *PFUp*
4 2 possumus *DLA* : possimus *MPFUpOHT* (*sed O* s *alterum in ras. ipse scripsit*) innuerint *UpHT* : innueř *M* : inuenerint *PFO T*^{2}*DLA* 3 si foedus est *MPFUpOHTDLA* : *del.* est *Madv.*, *recte*: *add.* ratum *ex* 39. 37. 10 *H. J. Mueller* si societas *MPF*^{x}*UpOHTDLA*^{1} *uel A*^{2} (*in F* e *uel* a *erasum est post* societas) : societas *A*, *dett. unus* aequatio *MPFUpOHTDLA* : aequati *Gron.* : aequalis *dett. unus* (*Leid.* 2) : si aequatio *Weissenb.* : *sed si quid praeterea mutandum sit, ante* aequatio *facile excidere potuit uocula* ea, *cum* societas *coniungenda*; *cf.* 24. 1. 9 *et* 39. 27. 10 consilia *Madv.* (*cf. c.* 13. 3 *adn.*) : consules *MPFUpOHA*^{2} : consul *TDLA* ponendis sumendisque *MPFOHTDLA* : sumendis ponendisque *Up*, *dett. aliq.* 4 est *PFUpTDLA* : ēē (= esse) *M* : est? *F*^{3}*H*, *Drak.* : *om. O* : esto *Mehler*, *bene* : sit, *Curio*, *cf. Praef.* § 3 *adn.*; *sed* est *hic uniuersae ueritatis uidetur esse*, *cf. e.g.* morem hunc homines habent: quod sibi uolunt, dum id impetrant, boni sunt; sed id ubi iam penes sese habent, ex bonis pessumi fiunt, *Plaut. Capt.* 232

nobis hoc per se haud nimis amplum quippe concedentibus Romam caput Latio esse; sed ut amplum uideri posset,
6 diuturna patientia fecimus. Atqui si quando unquam consociandi imperii, usurpandae libertatis tempus optastis, en hoc tempus adest et uirtute uestra et deum benignitate uobis
7 datum. Temptastis patientiam negando militem; quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem
8 solueremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro nomine cum Paelignis gessimus; qui ne nostrorum quidem finium nobis per nos tuendorum ius antea dabant,
9 nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare aduersus Samnites, foederatos suos, audierunt nec mouerunt se ab urbe.
10 Vnde haec illis tanta modestia nisi a conscientia uirium et nostrarum et suarum? Idoneos auctores habeo querentibus de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse, ut facile appareret ne ipsos quidem iam postulare ut Latium sub Romano imperio sit. Vsurpate modo postulando quod
11 illi uobis taciti concedunt. Si quem hoc metus dicere prohibet, en ego ipse audiente non populo Romano modo senatuque sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, ut, si nos in foedere ac societate esse uelint, consulem alterum ab nobis senatusque partem acci-
12 piant.' Haec ferociter non suadenti solum sed pollicenti clamore et adsensu omnes permiserunt, ut ageret diceretque quae e re publica nominis Latini fideque sua uiderentur.

5 Vbi est Romam uentum, in Capitolio eis senatus datus

5 haud nimis *OHTDLA*^{3} : aut nimis *M* : aut nimiis *A* : haud minus *PUp* : aut minus *F* Latio *PFUpOHTDLA* : latii *M Lov.* 4 6 optastis *MPFUpO*(*sed* obt-)*HTDA* : optatis *L* 7 dubitat *MPFUpOTDLA* : dubitet *H* 9 parare . . . foederatos *PFUpOHTDLA* : paratos . . . foederare *M* 10 unde *PFUpOHTDLA* : unde unde *M* (*nimis ornate, Alschefskio tamen probante*) postulando *M*^{2} *uel M*^{1} *per ras. ed Frob.* 1539, *Perizonius* : postulando. Eo *TD* : postulando eo *M? PFUpOHLA* : postulando id *dett. duo* 11 en ego *A*^{3}, *Gelenius e cdd. suis?* : eñgo *M* : en *PFUpO* : ego *HTDLA* : hem ego *Lov.* 4 foedere ac *MPFOHTDLA* : foedere aut *Up*

est. Ibi cum T. Manlius consul egisset cum eis ex auc-
toritate patrum ne Samnitibus foederatis bellum inferrent,
Annius, tamquam uictor armis Capitolium cepisset, non 2
legatus iure gentium tutus loqueretur, 'tempus erat' inquit, 3
'T. Manli uosque patres conscripti, tandem iam uos nobis-
cum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deum
benignitate [nunc] Latium armis uirisque, Samnitibus bello
uictis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc etiam Volscis
adiunctis, uideretis; colonias quoque uestras Latinum Ro-
mano praetulisse imperium. Sed quoniam uos regno im- 4
potenti finem ut imponatis non inducitis in animum, nos,
quamquam armis possumus adserere Latium in libertatem,
consanguinitati tamen hoc dabimus ut condiciones pacis
feramus aequas utrisque, quoniam uires quoque aequari dis
immortalibus placuit. Consulem alterum Roma, alterum 5
ex Latio creari oportet, senatus partem aequam ex utraque
gente esse, unum populum, unam rem publicam fieri; et ut 6
imperii eadem sedes sit idemque omnibus nomen, quoniam
ab altera utra parte concedi necesse est, quod utrisque
bene uertat, sit haec sane patria potior et Romani omnes
uocemur'.

Forte ita accidit, ut parem ferociae huius et Romani 7
consulem T. Manlium haberent, qui adeo non tenuit iram
ut, si tanta dementia patres conscriptos cepisset ut ab
Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum
uenturum se esse palam diceret et quemcumque in curia
Latinum uidisset sua manu interempturum. Et conuersus 8
ad simulacrum Iouis, 'audi, Iuppiter, haec scelera' inquit;
'audite, Ius Fasque. Peregrinos consules et peregrinum

5 3 nunc *PFUpO!ITDLA* : tunc *M* : *Madvigii monitu seclusimus, tunc mox in* nunc *uersum glossema rati quo fortasse aliquis* iam *cum coniunctione* cum *melius coniungere uoluerit* 4 im(*uel* in-)ponatis *PFUpOHTDLA* : inponamus *M* (*sc. ex* possumus) 5 Roma *PFUpOHTD³A* : romam *MDL* (*sed tamen* creari *cum cett.*) : romae *dett. aliq.*: Romanum *olim Weissenb.*

senatum in tuo, Iuppiter, augurato templo captus atque ipse
9 oppressus uisurus es? Haecine foedera Tullus, Romanus
rex, cum Albanis, patribus uestris, Latini, haec L. Tar-
10 quinius uobiscum postea fecit? Non uenit in mentem
pugna apud Regillum lacum? Adeo et cladium ueterum
uestrarum et beneficiorum nostrorum erga uos obliti
estis?'

6 Cum consulis uocem subsecuta patrum indignatio esset,
proditur memoriae aduersus crebram implorationem deum,
quos testes foederum saepius inuocabant consules, uocem
2 Anni spernentis numina Iouis Romani auditam. Certe,
cum commotus ira se a uestibulo templi citato gradu prori-
peret, lapsus per gradus capite grauiter offenso impactus imo
3 ita est saxo ut sopiretur. Exanimatum auctores quoniam
non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit, sicut
inter foederum ruptorum testationem ingenti fragore caeli
procellam effusam; nam et uera esse et apte ad repraesen-
4 tandam iram deum ficta possunt. Torquatus missus ab
senatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium uidis-
set, exclamat, ita ut populo patribusque audita uox pariter
5 sit: 'bene habet; di pium mouere bellum. Est caeleste
numen; es, magne Iuppiter; haud frustra te patrem deum
6 hominum hac sede sacrauimus. Quid cessatis, Quirites
uosque patres conscripti, arma capere deis ducibus? Sic
stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum
7 iacentem uidetis.' Adsensu populi excepta uox consulis
tantum ardoris animis fecit ut legatos proficiscentes cura
magistratuum magis, qui iussu consulis prosequebantur,

8 atque ipse *MPFUpO* (atque *O*) *HTDLA*: ipse atque *Alschefski quem seq. Edd. rec., sed sententia uidetur esse* 'Iuppiter eī it captus atque instar Romanorum ipse oppressus' 10 pugna *PFUpOHTDLA*: pugnam *M*: pugnae *Gron.*

6 1 Anni *MPFOHTDLA*: annii M^1 *uel* M^2A^2 5 est *PUpO HTDLA* (*sed in P siglum* ÷, *in O* ē): *om. FA*^{1} *uel* A^2: es M^2: est *an* eso (*sc. pro* es. o) *M?* hominum *MHTDLA*: hominumque M^2 *uel* M^1*PFUpO*T^2A^2

quam ius gentium ab ira impetuque hominum tegeret. Consensit et senatus bellum; consulesque duobus scriptis 8
exercitibus per Marsos Paelignosque profecti adiuncto Samnitium exercitu ad Capuam, quo iam Latini sociique conuenerant, castra locant.

Ibi in quiete utrique consuli eadem dicitur uisa species 9
uiri maioris quam pro humano habitu augustiorisque, dicentis ex una acie imperatorem, ex altera exercitum Deis Manibus 10
Matrique Terrae deberi; utrius exercitus imperator legiones hostium superque eas se deuouisset, eius populi partisque uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uisus inter se consules 11
contulerunt, placuit auerruncandae deum irae uictimas caedi; simul ut, si extis eadem quae somnio uisa fuerant portenderentur, alter uter consulum fata impleret. Vbi responsa 12
haruspicum insidenti iam animo tacitae religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribunisque et imperiis deum propalam expositis, ne mors uoluntaria consulis exercitum in acie terreret, comparant inter se ut, ab utra parte cedere 13
Romanus exercitus coepisset, inde se consul deuoueret pro populo Romano Quiritibusque. Agitatum etiam in consilio 14
est ut, si quando unquam seuero ullum imperio bellum

7 impetuque *P*[1] *uel PFUpOHDA*: impetū quā *M*: impetumque *TL et fort. P* 8 consensit *MPFUpOHTLA*[2]: consentit *D*: concessit *D*[3], *ut secundam lectionem*: conscensit *A* consulesque (*i.e.* cōssq. *uel* coñssq.) *F*[2]*F?UpOHTD*: quoque *M*: consules *M*[4]: cōs *L*: coñsq: *A*: cōss quae *P*: cōs. cū *F*[3] (cū *in ras.*) 11 auerruncandae *M*[3]*PF?UpO* (*sed* -eru- *O et* -can- *add. O*[1]) *HTDL cdd. Geleni*: auerrunt *uel* -nc- (ad) dā *uel* ād (dā *M*: ad auerruncandam *A*[2] *uel A*[3], *Lov.* 4: auertende *F*[3]: ad auertendum *A* irae *PFUpOHTDL cdd. Geleni*: iram *MA Lov.* 4 somnio *MPUpOHTDLA*: somnia (*cum* uisu) *F*: in somnio *Wesenberg, frustra: nam post ablatiuum* somnio *infinitiuus* portendi *subaudiendus est; cf. Aen.* 4. 461 *et* 467 *cum* 469; 3. 150 *et* 153, *ubi similiter poeta, manifesta somni uisa* (*'what was seen', 'die Erscheinung'*) *describens,* uidetur (*'seems', 'scheint'*) *cum infinitiuo coniungit* fata *UpTDLA*: facta *MPF? OH*: factum *F uel F*[1] im(*uel* in-)pleret *PFUpOHTDLA*[1] (inplerent *A*): im plebe *M* 13 Quiritibusque *MPUpOHTDLA*: quiritibus *F, dett. duo, num recte? sed cf.* 8. 9. 8; 22. 10. 2; *et* 5. 41. 3 14 ullum *PFUpOHTDLA*: illum *M*: illud *M*[3]

administratum esset, tunc uti disciplina militaris ad priscos
15 redigeretur mores. Curam acuebat quod aduersus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegaeque iisdem ⟨in⟩ praesidiis, saepe iisdem manipulis permixti
16 fuerant. Per haec ne quo errore milites caperentur, edicunt consules ne quis extra ordinem in hostem pugnaret.

7 Forte inter ceteros turmarum praefectos qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus euasit, ita ut uix
2 teli iactu ab statione proxima abesset. Ibi Tusculani erant equites; praeerat Geminus Maecius, uir cum genere inter
3 suos tum factis clarus. Is ubi Romanos equites insignemque inter eos praecedentem consulis filium—nam omnes
4 inter se, utique illustres uiri, noti erant—cognouit, 'unane' ait 'turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares
5 agent?' 'Aderunt in tempore' Manlius inquit, 'et cum illis aderit Iuppiter ipse, foederum a uobis uiolatorum testis, qui
6 plus potest polletque. Si ad Regillum lacum ad satietatem uestram pugnauimus, hic quoque efficiemus profecto ne
7 nimis acies uobis et conlata signa nobiscum cordi sint.' Ad ea Geminus paulum ab suis equo prouectus: 'Visne igitur, dum dies ista uenit qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congredi mecum, ut nostro duorum iam hinc euentu cernatur quantum eques Latinus Romano praestet?'
8 Mouet ferocem animum iuuenis seu ira seu detractandi cer-

14 uti *MPFUpOHTDLA*: utique *Sigon., non male, sed cum Gron. cf.* 22. 11. 4 15 iisdem (*uel* isdem *uel* hisdem) *MPFUpOHTDLA*: in iisdem *Wesenberg*: iisdem in *recte mauolt Conway* praesidiis . . . saepe iisdem *om. D*

7 4 sociisque *PFUpOHTDLA*: sociis *M* 5 et cum *PFUpOHTDLA*: tecum *M*: et tum *dett. aliq. qui et* illis, *cum L, omittunt* 7 paulum *MPFUpOHDLA*: paulo *T dett. aliq.*: paululum *dett. aliq., Edd. usque ad Alschefskium* qua *PF*[x](*per ras.*)*UpOHTDLA*: quam *MP*[2]*F*

taminis pudor seu inexsuperabilis uis fati. Oblitus itaque
imperii patrii consulumque edicti, praeceps ad id certamen
agitur, quo uinceret an uinceretur haud multum interesset.
Equitibus ceteris uelut ad spectaculum submotis, spatio, 9
quod uacui interiacebat campi, aduersos concitant equos; et
cum infestis cuspidibus concurrissent, Manli cuspis super
galeam hostis, Maeci trans ceruicem equi elapsa est. Cir- 10
cumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum
Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. Ad
cuius uolneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis
magna ui caput quateret, excussit equitem, quem cuspide 11
parmaque innixum attollentem se ab graui casu Manlius ab
iugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terrae adfixit;
spoliisque lectis ad suos reuectus cum ouante gaudio turma 12
in castra atque inde ad praetorium ad patrem tendit, ignarus
fati futurique, laus an poena merita esset.

'Vt me omnes' inquit, 'pater, tuo sanguine ortum uere 13
ferrent, prouocatus equestria haec spolia capta ex hoste caeso
porto.' Quod ubi audiuit consul, extemplo filium auersatus 14
contionem classico aduocari iussit. Quae ubi frequens con-
uenit, 'quandoque' inquit, 'tu, T. Manli, neque imperium 15
consulare neque maiestatem patriam ueritus, aduersus edic-
tum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti et, quantum 16

8 fati M^2 *uel* M^1*PFUpTA* : facti *MOHDL* quo *PFUpOHTDLA* : quod *M* 9 concurrissent *MPFUpDLA* : concucurrissent *HT* : cucurrissent *O*; *de reduplicatione in compositis interdum scripta interdum (et rectius) omissa uid. Neue-Wagener, tom.* 3, *pp.* 353–61 super *PFUpOHTDLA* · per *M*A^2, *cf.* 21. 36. 6 elapsa *PFUp*O^1*HTDLA* : lapsa *MO*A^2 12 fati T^2 *Fragm. Haverk. Lov.* 2 : facti *MPFUpOHTDLA Lov.* 4, *quod defendunt Gelenius e cdd. suis et Douiatius, nec male, sed cum Dukero cf. Verg. Aen.* 10. 501 futurique *PFUpOHDLA cdd. Geleni* : futuri quae *MT*D^3A^2 *uel* A^3 : futuri ! quae M^2 *uel* M^1 : futuri, quae T^2 merita] *nequis passiuam huius uerbi significationem auersetur, conferat* 8. 20. 11 *et* 26. 33. 2 (*quem locum benigne indicauit Lendrumius*), 39. 4. 6 *et Cic. de Or.* 2. 50. 203, *unde satis elucet in phrasibus* merita poena *et* meritus debitusque *antiquiorem participialis, praecipue in Deponentibus, usus libertatem usque ad Liui aetatem superfuisse* 13 uere ferrent (*uel* ue referrent) *MPFUpOTDLA* : referrent *H* : uere referrent *dett. aliq.*

in te fuit, disciplinam militarem, quā stetit ad hanc diem Romana res, soluisti meque in eam necessitatem adduxisti, ut aut rei publicae mihi aut mei [meorum] obliuiscendum
17 sit, nos potius nostro delicto plectemur quam res publica tanto suo damno nostra peccata luat; triste exemplum sed
18 in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenita caritas liberum tum specimen istud uirtutis decep-
19 tum uana imagine decoris in te mouet; sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia aut impunitate in perpetuum abroganda, nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam poena restituas—i, lictor, deliga ad
20 palum'. Exanimati omnes tam atroci imperio nec aliter quam in se quisque destrictam cernentes securem metu
21 magis quam modestia quieuere. Itaque uelut demerso ab admiratione animo cum silentio defixi stetissent, repente, postquam ceruice caesa fusus est cruor, tam libero conquestu coortae uoces sunt, ut neque lamentis neque exsecrationibus
22 parceretur spoliisque contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum concelebrari potest, structo

16 qua *PFUpOHTDLA* : quā *M* (*ut uidetur*) : que M^3 (*cum* romanā p̄ *pro* romana res *M*) meorum *MPFOTDLA* : meorumue *H*: meorumque $F^4UpD^3A^2$ *dett. aliq.* : *secl. Conway, cf.* 5. 51. 3 *adn.*
18 tum specimen istud *PFUpOHTDLA* : tō (*uel* te) speciem istud *M*, te speciem ista M^2 (*si* ' te *pro* tum ' *in exemplari suo inuenit M*, *fortasse aliquis* deceptae *pro* deceptum *uoluerat, et sic malit Conway* (*cf.* 5. 26. 10 *et Ov. Pont.* 4. 6. 15; *etiam* 1. 9. 13 *adn.*); deceptum *tamen habent codices nostri* (*sed* deceptu *P*)) 19 nec *MPFUpOHTDLA* : ne *Iac. Gron.* (*finita ad* restituas *clausula*); nec *retineo et ita ad* restituas *interpungo ut* i lictor etc. *apodosis fiat* [*de* §§ 16–19 *uid. plura in Class. Quart.* xii (1918), *pp.* 8, 9] 20 destrictam *MPFUpO* : districtam *HTDLA* securem *PFUpOHTDLA* : securaem M^1 *uel* M^2 *ex* securam(?) *M* : securim F^3A^2 *uel* A^1
21 demerso *M. Mueller, et* uelud *pro* uelut *praebet D* : emerso *MPFUpOHTDLA* : merso *Madv.* : ueluti merso *Zingerle* : uelut . . . animo *post* cruor *ponit Crevier, id quod sensum recte dat sed per mutationem ordinis uerborum uix necessariam* tam *Crevier* : tum *MPFUpOHTDLA*; *Creverio consentimus non quia* tam *necessarium sit, nam cf.* 6. 18. 9 *adn.*, *sed quod* tum *post* repente *uix rectum uidetur* 22 structo *MPFUpOHDLA* : extructum *T*: extructo T^2

extra uallum rogo cremaretur, Manlianaque imperia non in
praesentia modo horrenda sed exempli etiam tristis in
posterum essent. Fecit tamen atrocitas poenae oboedientio- 8
rem duci militem; et praeterquam quod custodiae uigiliaeque
et ordo stationum intentioris ubique curae erant, in ultimo
etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas
profuit. Fuit autem ciuili maxime bello pugna similis; adeo 2
nihil apud Latinos dissonum ab Romana re praeter animos
erat.

Clipeis antea Romani usi sunt, dein, postquam stipendiarii 3
facti sunt, scuta pro clipeis fecere; et quod antea phalanges
similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies
coepit esse: postremi in plures ordines instruebantur [ordo 4

22 exempli . . . tristis *MPFUpD*^{x}*A*^{2} : exemplis . . . tristis *TDLA* : exemplis . . . tristia *OH* : exemplis . . . tristibus *dett. aliq.*

8 1 curae erant *PFUpOHTDLA* : curent *M* 2 re *MPF? UpT*^{2}*A*^{x} : re p̄ *F*^{3}*OHTDLA* : re publica *dett. aliq.* 3 Romani *M*^{1} *uel M*^{2}*H*^{1} *uel H*^{2} *Lov. 4 Fragm. Haverk. dett. aliq.* : romanis *MPFUpOHTD*^{1}(*ex* Romars? *D*) *LA* : *unde* romani sunt usi *coniecit Alschefski* dein *MPFUpHTDL* : deinde *O* : deiñ (= deinde) *A* *post* stipendiarii *et in contextu quidem uerborum at litteris rubricatis* descriptio militaris ordinis *praebet A, de quo uid.* § 8 *infra* sunt scuta *M*^{2} *uel M*^{1}*P*^{2}*UpH*^{1} *uel H*^{2}*T*^{2}*D*^{3}*A* : scuta sunt *MPFHTDL* (scutaš *D*) : scuta *O, fort. recte* (*cf. Praef.* § 5 *adn.*) phalanges similes *MPFUpOHTDLA* : phalanx similis *Luterbacher et hic in M inuenimus* anges similes *pleniore calamo* (*cf.* 1. 41. 4 *adn.*) *M*^{1} *scripsisse, fortasse quia aliquid lectu difficile in exemplari suo habebat; nulla tamen in M rasura subest nisi minutorum punctorum aliquot quae uidentur casu tantum inter litteras* (*ante* g *ante* -sim *post* le-) *cecidisse* : phalange similes *A*^{4} 4 postremi *Ortmann, et, ut putat Conway, M* : postremo *M* (*ut puto; M*^{1} *iudice Conwaio*) *PFUpOHTDLA* : postrema (*cum* instruebatur) *Klockius, bene* (*in M post* postremo *punctum* (!) *et sub* e *atramenti maculam uel cedillam erasa obseruaui; et alia talia post* quod *et* an (antea) § 3) ordo . . . habebat *hic cdd. nostri* : *post* constabat (§ 8) *noua cum interpunctione transfert Conway, feliciter; uid. infra; post* ordo *siglum id* (·) *quod saepissime in M duas uoces distinguit, olim supra scriptum, erasum est. Vocem* ordo *ante* instruebantur *ab L scriptam notis in posteriorem locum transposuit L*^{1}. *Praeterea* ordo *ab O, tamquam in transmissione, amissum est; cf.* 4. 7. 6; 7. 27. 1; 8 30. 6; 10. 21. 1. *Saepenumero in his libris inuenimus uoces quae ex contextu in marginem aut certe exciderant aut excidisse uidentur in locum non suum repositas esse; uid. Praef.* § 1; 2. 38. 2; 2. 39. 2–3; 2. 40. 8; 2. 43. 5; 4. 2. 2–10; 4. 7. 10–11; 4. 25. 4; 4. 28. 2; 6. 40. 1–16;

sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum
5 habebat⌉. Prima acies hastati erant, manipuli quindecim,
distantes inter se modicum spatium ; manipulus leues uicenos
milites, aliam turbam scutatorum habebat ; leues autem,
6 qui hastam tantum gaesaque gererent, uocabantur. Haec
prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam
habebat. Robustior inde aetas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen, hos sequebantur, scutati omnes,
7 insignibus maxime armis. Hoc triginta manipulorum agmen
antepilanos appellabant, quia sub signis iam alii quindecim
ordines locabantur, ex quibus ordo unusquisque tres partes
habebat—earum unam quamque primam pilum uocabant.
8 Tribus ex uexillis constabat ordo ; sexagenos milites,

7. 27. 1 ; 8. 10. 13 ; 8. 31. 6–7 ; 8. 37. 12 ; 9. 18. 14 ; 9. 30. 6–8 ; 9. 34. 16 ; 10. 13. 13 ; 10. 21. 1 ; 10. 36. 2 ; *adde* 22. 18. 10 ; 27. 32. 7 ordo *MPFUpHTDL* (*sed u. supra*) : ordo in D^1 *uel* D^2*A Fragm. Haverk. dett. aliq.* : *om. O* duos *MPFUpOHTDLA* : binos *Hueschke, quem seq. Madv.* unum habebat *MPFUp*O^1*HTDLA* : *ord. inuerso O* 5 prima *MPFUpHTDLA* : prima quidem *O* quindecim *MOHTDLA* : XI *Up* : *om. PF*T^2 leues *Gruter. ed. Franc.* 1612 : leueis *ed. Frob.* 1535 : leuis *MPFUpOHTDLA* (‘*Edd. uett. pro* leues *more antiquo*’ *Drak.*) turbam *MPFUpTDLA* : turmam *OH* scutatorum *Up* D^3A^4 *Edd. uet.* : scutorum *MPFOHTDLA* ; *post hoc num numerus aliqui ut* XL *exciderit, eodem modo quo* XV *supra in PF, cogitandum est. Sed loquela illa uix usitata* aliam turbam *potius Conwaii sententiae fauet qui Liuium manipuli numerum de industria omisisse credit quia apud auctores suos notitiam confusam repperit ; cf. adn. ad* 2. 11. 9 ; 3. 24. 9 *et plura apud Madv., Emend. p.* 189 leues autem *MPFOHTDLA* (*sed* leues lf *P*, leues . k *F*) : leues hi *Up, sigli ignarus* gaesaque *PF?* (*uel* gessaque *F*) : gesaque *M*$F^3D^3A^2$: cae(*uel* ce)saque *UpOHTDLA* : gestabantque M^4 *uel* M^2 (*idem utique ac marginator*) 6 frons in acie $F^3D^3A^4$: frons in aciem *Up* : foris in aciem *MPF?OH* (*sed* acc̄) *TD?A* : in aciem foris *L* : sors in acie *coni. Conway, cf.* 22. 29. 9 *et Verg. G.* 4. 165 ; (primae frontis acies *Madv.*) hos sequebantur *M*P^2*FUpO* (*sed* . Hos) *HTDLA* : ossequebantur *P* : obsequebantur T^2 maxime *MPFUpOHTL*A^2 *uel* A^1 : *om. DA dett. aliq.* 7 unam quamque *MPFUpOHTDLA* : primam quamque *Gron.* primam *Lipsius* : primum *MPFUpOHTDLA* : primam primum *Alschefski* : *del. Goettling, quem seq. Madv.* 8 constabat ordo ; sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat uexillum ; *sic scribit Conway* (*uid.* § 4) *tamquam primo omissis inter homoeoteleuta* constabat : habebat *his uocibus et postea e margine in superiorem locum perperam insertis,* (*ita ab O ut* ordo *amiserit*) : *uerba eadem* ordo . . .

duos centuriones, uexillarium unum habebat uexillum;
centum octoginta sex homines erant. Primum uexillum
triarios ducebat, ueteranum militem spectatae uirtutis, se-
cundum rorarios, minus roboris aetate factisque, tertium
accensos, minimae fiduciae manum; eo et in postremam
aciem reiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus 9
esset, hastati omnium primi pugnam inibant. Si hastati
profligare hostem non possent, pede presso eos retro cedentes
in interualla ordinum principes recipiebant. Tum principum
pugna erat; hastati sequebantur; triarii sub uexillis con- 10
sidebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa umeris, hastas
suberecta cuspide in terra fixas, haud secus quam uallo
saepta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque 11
haud satis prospere esset pugnatum a prima acie ad triarios
se sensim referebant; inde rem ad triarios redisse, cum

habebat *secludere uoluit Weissenb. ed.* 1869. *Pernumeratis litteris quae sec. Conwaium exciderant reperio numero esse lvii i.e.* 19 × 3; *de qua re uid. c.* 31. 6 *et praef. nostram* § 44 constabat *PFUpOHTDLA*: coñssabat *M*, coñsstabat M^{2} (-at uex- *pleniore calamo scripsisse M uidetur, cf.* 1. 41. 4 *adn.*) unum] *qui ex illo uexilli numero* (LX) *eligebatur ut narrat Polyb.* 6. 24. 3 *et* 6 uexillum *MPFUpOHTDLA, sed puncta et post et ante* uexillum (*uid.* 2. 32. 10 *adn.*) *in OHA* (*et in M, sed utrum a prima an ab alia manu incertum*): *uoci* uexillum *dant quoque* u *capitale OH*: *delebat Lipsius quem seq. Madv. et Edd. rec.*: uexilla tria *Alschefski. Inter alias mutationes scripturae codicum haec notemus*: tribus . . . erant *del. Strothius*: earum . . . erant *del. Mommsen, liberrime*: tres partes . . . uocabant *del. E. S. Thompson ut fiat lectio* ex quibus ordo unusquisque tribus ex uexillis constabat. *Qui omnes maiore ui codices adgrediuntur quam illa Conwaii transpositio qua uidetur totum caput feliciter sanatum esse, u. Class. Quart.* xii, *pp.* 9–14 manum *Aldus*: manu *MPUpOHTDLA*: manus *F* eo et M^{2} *uel* M^{3}*PFOHTDLA*: et eo et *Up*: eq *M* (*ut uidetur*) in postremam M^{2} *uel* M^{1}*PUpOHTDLA*: in postremom *M*: in postremo *F* 9 in interualla *MHTDL*: interualla *OA* (*sic in* § 12 *HL*): in interuallo *PFUp* ordinum *MPFOHTDLA*: ordinum suorum *Up* (*ex* § 12), *quem seq. Häggström* 10 suberecta *MPFUpOHTDLA, cf.* 7. 10. 10 *adn.*, *Sil. It.* 15. 155, *Drak. ad loc., qui pro* subrecta *citat Sil. It.* 10. 252 subrecta cuspide *et Sen. Ep.* 86. 4 turres in propugnaculum uillae subrectae: sur(*uel* sub-)recta D^{3} *dett. aliq., Edd. post ed. Mogunt.* 1518 *et Lipsius* 11 se sensim referebant *Madv.*: sensim referebantur *MPFUpOHTA*^{2}: redisse referebantur *DA*: redisse referebant *L*: sensim retro se referebant (*uel* referunt) *dett. aliq.*: retro se referebant D^{2} *uel* D^{1} *in margine*: gradum a prima etc. sensim referebant *M. Mueller* inde *MPFUpO*: unde *HTDLA. fort. recte*

12 laboratur, prouerbio increbruit. Triarii consurgentes, ubi in
interualla ordinum suorum principes et hastatos recepissent,
extemplo compressis ordinibus uelut claudebant uias unoque
13 continenti agmine, iam nulla spe post relicta, in hostem
incidebant; id erat formidolosissimum hosti, cum uelut
uictos insecuti nouam repente aciem exsurgentem, auctam
14 numero, cernebant. Scribebantur autem quattuor fere
legiones quinis milibus peditum, equitibus in singulas
legiones trecenis.

Alterum tantum ex Latino dilectu adiciebatur, qui ea
tempestate hostes erant Romanis eodemque ordine instru-
15 xerant aciem; nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi
hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio
quoque cum centurione, si ordines turbati non essent,
16 concurrendum sibi esse sciebat. Duo primi pili ex utraque
acie inter triarios erant, Romanus corpore haudquaquam
satis ualidus, ceterum strenuus uir peritusque militiae,
17 Latinus uiribus ingens bellatorque primus, notissimi inter se,
18 quia pares semper ordines duxerunt. Romano haud satis
fidenti uiribus iam Romae permissum erat ab consulibus, ut
subcenturionem sibi quem uellet legeret qui tutaretur eum
ab uno destinato hoste; isque iuuenis in acie oblatus ex
centurione Latino uictoriam tulit.

19 Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuii† montis,

11 prouerbio *MPFUpOHTDLA* : pro prouerbio *Madv., frustra* increbruit *Up²OHT¹ Lov. 4* : increbuit *MPFUpTDA* : increpuit *L* 14 quattuor fere *MPFUpOHTDA* : fere iiii *L*; (fere *post* legiones *ponit Sigonius*) quinis] *de numero uide sis Conwaium loc. supra cit.* 16 uir *PFUpOHTDLA* : um *M*, im *M¹ uel M²* duxerunt *MPFUpOHTDLA* : duxerant *dett. aliq., Sigon., ed. Mediol.* 1505, *fort. recte* 19 Vesuuii *MPFUpOHTDLA* : ueseui *Fragm. Haverk.*; *sed in c.* 10. 9 Latini ex fuga se Minturnas contulerunt, *locum* ab Vesuuio *uix minus C chilometra distantem. Fort. ergo aut cum Madvigio* Vescini *legendum* (*cf. Fragm. Haverk. pro* Veserim *infra*) *aut ut glossema secludendum, cf. c.* 10. 7 *ubi* montis *stat solum.* [*Quae de origine nominis* Veseris *in Ital. Dialect., p.* 141, *conferuntur ex lectione hac* Vesuuii *pendent.*] *Illud quoque memoratu dignum uidetur quod pro* Suessulam *in* 23. 48. 2 uessulam *et in* 23. 39. 8 besumiam (uesuuium *P²*) *praebet cod. Put.*

qua uia ad Veserim ferebat. Romani consules, priusquam 9
educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iocineris a
familiari parte caesum haruspex dicitur ostendisse: alioqui
acceptam dis hostiam esse; Manlium egregie litasse. 'Atqui
bene habet' inquit Decius, 'si ab collega litatum est.'
Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus processere in 2
aciem; Manlius dextro, Decius laeuo cornu praeerat. Primo 3
utrimque aequis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur
res; deinde ab laeuo cornu hastati Romani, non ferentes
impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac 4
trepidatione Decius consul M. Valerium magna uoce inclamat. 'Deorum' inquit 'ope, M. Valeri, opus est; agedum,
pontifex publicus populi Romani, praei uerba quibus me pro
legionibus deuoueam.' Pontifex eum togam praetextam 5
sumere iussit et uelato capite, manu subter togam ad mentum exserta, super telum subiectum pedibus stantem sic
dicere: 'Iane, Iuppiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, 6
Diui Nouensiles, Di Indigetes, Diui, quorum est potestas
nostrorum hostiumque, Dique Manes, uos precor ueneror, 7
ueniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium uim
uictoriam prosperetis hostesque populi Romani Quiritium

19 qua uia *MPFDLA*: quia uia *OT*: quae uia *UpH* Veserim *PFUpOT*: ueserin *MHDL* (*i.e.* ueser inferebat *MD*): ueserī *A*: uescium *Fragm. Haverk.*; *pro* Veserim *cf.* 10. 28. 15; *Cic. de Off.* 3. 31. 112; *de Fin.* 1. 7. 23 *quibus in locis de* Vesuuio *siletur; u. etiam supra* ferebat *MPFOHTDLA*: deferebat *Up*

9 1 alioqui *MPFTDL*: alioquin *UpOHAD*^{3} 2 dictum est *PFUpOHTDLA*: dictum *M Lov.* 4 3 gerebatur *PFUpOHTDLA*: gerebantur *M* 4 ope M. *Alschefski*: opem *M*: ope *M*^{4}*PFUpOHTDA*: *om. L* ualeri *M*^{2}*P*^{2}*FUpOHT*^{2}*DLA*^{2}: ualerii *PTA*: ualerii *uel* ualerio *M* me *MHTDLA*: *om. PFUpO* 6 Mars *MPFUpOT*^{2}*D*^{2}*A*: marus *HTD ut uidetur L*: Mauors *Alschefski dubitanter* 7 feroque *MPFUpOHTDLA*: *sed de H incertus sum utrum* fero *an* foro *primum scripserit, i.e. utrum uoluerit: cum tota sententia cf. cum Sigonio* precor ueneror que ueniam a uobis peto ut etc. *Macrob.* 3. 9. 7: oroque *Forchhammer, improbe; qui quid ab origine* uenia (*i.e.* uoluntas, preces, *cf.* ueneror, uenus, *Germ.* wuenschen, *Skt.* van-) *significet ignorat: ad precantis uerba uox* peto *praecipue pertinet, ad gestus uel sacrificia uox* fero uictoriam *M Lov.* 4: uictoriamque *PFUpOHTDLA*: inde uictoriam *Fragm. Haverk.*

8 terrore formidine morteque adficiatis. Sicut uerbis nuncupaui,
ita pro re publica ⟨populi Romani⟩ Quiritium, exercitu,
legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxilia-
que hostium mecum Deis Manibus Tellurique deuoueo.'
9 Haec ita precatus lictores ire ad T. Manlium iubet
matureque collegae se deuotum pro exercitu nuntiare; ipse
incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit ac se in
10 medios hostes immisit, conspectus ab utraque acie, aliquanto
augustior humano uisu, sicut caelo missus piaculum omnis
deorum irae qui pestem ab suis auersam in hostes ferret.
11 Ita omnis terror pauorque cum illo latus signa primo Latino-
rum turbauit, deinde in totam penitus aciem peruasit.
12 Euidentissimum id fuit quod, quacumque equo inuectus
est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pauebant; ubi
uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatae
cohortes Latinorum fugam ac uastitatem late fecerunt.
13 Simul et Romani exsolutis religione animis, uelut tum
14 primum signo dato coorti pugnam integram ediderunt; nam
et rorarii procurrerant inter antepilanos addiderantque uires
hastatis ac principibus et triarii genu dextro innixi nutum
consulis ad consurgendum exspectabant.

8 pro re p. populi R. *Gron.* (*cf.* 22. 10. 2 *et cum Conwaio Tab. Iguuinas vi et vii, e.g. vi. a.* 25. 29. 30, totaper Iouina *i. e.* pro re p. Iguuina): pro r̄ p̄ *MPFOHTDLA* : pro p̄ r̄ *Up*   Deis Manibus *MP*[2] dies *P*)*FUpOHTDLA* (*sed in* 10. 28. 13 diis manibus *cdd.*; *uid. praef. nostram, uol.* i, *p.* xxxiv)   9 insiluit *UpODA* : insilit *L* : insiliuit *MPFHT* (*quam formam esse Seruianae aetatis non Liuianae iudicamus ex Seruianis adn. ad Aen.* 3. 416 *et G.* 2. 384 salio salui dicebant [nunc autem et saliui]; transiliuit *inuenimus in Iordane, Rom.* 89   10 uisu *PFUpOHTDL* : uisus *MA Lov.* 4   in hostes *MOHTDLA*: in hostem *PFUp*   11 primo *MPUpOHTDLA*[4]: prima *FA*, *sed significationi nihil per uocem* prima *additur*   12 *post* fuit *has uoces add. HDLA*, pauorem (paiorem *D*) hostium secum Decius (demptius *L*, demcius *A*) circumferens cadit moxq. consternatio et conuersio exercitus Latini (lati *H*, latini exercitus *L*), *cf. praef. nostram*, § 38   est *MPFUpOHTDLA* : esset *Siesbye*, *quem seq. Madv.* : erat *Liuium scripsisse suspicatur Lendrumius*, *cf. e.g.* 38. 7. 3
14 rorarii *HD*[2] : rorari *P*[2]*OTLA* : romani *MPF* (*ut uidetur*) : roraris (?) *D*   procurrerant *scripsimus* (*cf. e g.* 10. 7. 3): procurrebant *MPFUpOHTDLA* ; *de forma plusquam perfecti, cf.* 8. 7. 9   addiderantque *PF*(*sed* adid-)*UpOHTDLA* : adderantque *M*, *unde* addebantque *Alschefski*

Procedente deinde certamine cum aliis partibus multitudo 10
superaret Latinorum, Manlius consul audito euentu collegae,
cum, ut ius fasque erat, lacrimis non minus quam laudibus
debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset, paulisper 2
addubitauit an consurgendi iam triariis tempus esset; deinde
melius ratus integros eos ad ultimum discrimen seruari,
accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet.
Qui ubi subiere, extemplo Latini, tamquam idem aduersarii 3
fecissent, triarios suos excitauerunt; qui aliquamdiu pugna
atroci cum et semet ipsi fatigassent et hastas aut praefregis-
sent aut hebetassent, pellerent [ui] tamen hostem, debella-
tum iam rati peruentumque ad extremam aciem, tum consul
triariis 'consurgite nunc' inquit, 'integri aduersus fessos, 4
memores patriae parentumque et coniugum ac liberorum,
memores consulis pro uestra uictoria morte occubantis'.
Vbi triarii consurrexerunt integri refulgentibus armis, noua 5
ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum
antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant 6
hastisque ora fodientes primo robore uirorum caeso per alios
manipulos uelut inermes prope intacti euasere tantaque
caede perrupere cuneos ut uix quartam partem relinquerent
hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul 7
instructi praebuere terrorem Latinis.

Ceterum inter omnes ciues sociosque praecipua laus eius
belli penes consules fuit, quorum alter omnes minas pericu-
laque ab deis superis inferisque in se unum uertit, alter ea 8
uirtute eoque consilio in proelio fuit ut facile conuenerit

10 2 accensos ab *MPF? UpOTDLA*: accensesolio *H*: accersitos ab *F*^{3} 3 ui *PFOHTDLA* (*sed* ui *inter puncta scripsit H. post punctum P*^{2}*T*): ue *UpA*^{4}: ut *M*: que *Madv.*: *seclusi ex codicum uestigiis ubi* ui *uel* ut *ex* ut *uocis* pellerent *ortum uidetur: per se quidem potest* ui *pro* multitudine *uel* grauitate impetus *scriptum esse, sed* tamen *tertio loco recte improbat Madvig.*   tamen *MPFUpOHTDLA*: tandem *Madv.*   4 triariis *MF*^{2}*UpOHTDA*: triarii *PFL*   6 relinquerent *MPFUpOHTDLA*: reliquerint *dett. duo* (*Voss.* 2 *et Lov.* 3); *cf.* conuenerit, § 8 *infra*

inter Romanos Latinosque, qui eius pugnae memoriam
posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset,
9 eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga
se Minturnas contulerunt. Castra secundum proelium capta
multique mortales ibi uiui oppressi, maxime Campani.
10 Decii corpus ne eo die inueniretur, nox quaerentes oppressit;
postero die inuentum inter maximam hostium stragem,
coopertum telis, funusque ei par morti celebrante collega
factum est.

11 Illud adiciendum uidetur licere consuli dictatorique et
praetori, cum legiones hostium deuoueat, non utique se sed
12 quem uelit ex legione Romana scripta ciuem deuouere; si is
homo qui deuotus est moritur, probe factum uideri; ni
moritur, tum signum septem pedes altum aut maius in
terram defodi et piaculum [hostia] caedi; ubi illud signum
defossum erit, eo magistratum Romanum escendere fas non
13 esse. Sin autem sese deuouere uolet, sicuti Decius deuouit,
ni moritur, neque suum neque publicum diuinum pure
faciet, siue hostia siue quo alio uolet. Qui sese deuouerit,
14 Volcano arma siue cui alii diuo uouere uolet ius est. Telo,
super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non

9 se Minturnas F^3 (mint- *in ras.*) UpA^4 : se minturnā D^4 : se menturnas *POTDA?*, *cf.* 10. 21. 8 *et Ital. Dial. p.* 284 : semturnas *L* : semen t' nas *H* : seme|nocturnas *M* 10 ei par M^2 *uel* $M^1 P^2 FUp$: et par *MPOHTDLA* : compar *dett. aliq.* : par *Gelenius e cod.?* 12 defodi *PFUpOHTDLA* : fodi *M* hostia *MPFOHTDLA* : hostiam *Up dett. aliq.* : *malumus deletum ut glossema neglegenter casu nominatiuo scriptum, cf. praef. nostram,* § 47 escendere PT^2 *uel* T^1A : escedere *HTDL* : descendere *O* : ascendere MP^2FUpA^2 *uel* A^3 : excedere D^2 *dett. aliq.* 13 sicuti Decius deuouit *MPFUpHTDLA* : *om. O, sed inseruit* siue hostia *tamquam incertus ubi clausula* siue hostia . . . uolet *ponenda esset* faciet $MP^1FUpOHTDLA$: faciat *P* siue hostia siue quo alio uolet *hic post* faciet *ponit Madv.* : *post* diuo uouere uolet *MPFUpO* T^2A^2 (*sed* eo *pro* quo *F*) : *om. HTDLA, sed cum siglo omissionis, cf. Class. Review,* xvii (1903), *in hu uerso ut* huius *fecerint* : *de formula huiusmodi cf. Macrob.* 3. 9. 10 qui sese demouerit] *interpunctionem Madvigii sequimur, sed haud multum refert utrum ad priorem an ad posteriorem sententiam adiungas* diuo M^2OD^3LA : diuom *uel* diu eo *M* : diu eo *PTD* (*ut uidetur*) : deo UpT^2A^3 : diue *F* : decio *H*

est; si potiatur, Marti suouetaurilibus piaculum fieri. Haec, 11
etsi omnis diuini humanique moris memoria aboleuit noua
peregrinaque omnia priscis ac patriis praeferendo, haud ab
re duxi uerbis quoque ipsis, ut tradita nuncupataque sunt,
referre.

Romanis post proelium demum factum Samnites uenisse 2
subsidio exspectato euentu pugnae apud quosdam auctores
inuenio. Latinis quoque ab Lauinio auxilium, dum de- 3
liberando terunt tempus, uictis demum ferri coeptum; et, 4
cum iam portis prima signa et pars agminis esset egressa,
nuntio allato de clade Latinorum cum conuersis signis retro
in urbem rediretur, praetorem eorum nomine Milionium
dixisse ferunt pro paulula uia magnam mercedem esse
Romanis soluendam. Qui Latinorum pugnae superfuerant, 5
multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent,
Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi in conciliis Numisius 6
imperator eorum, adfirmando communem uere Martem belli
utramque aciem pari caede prostrauisse uictoriaeque nomen
tantum penes Romanos esse, ceteram pro uictis fortunam et
illos gerere; funesta duo consulum praetoria, alterum parri- 7
cidio filii, alterum consulis deuoti caede; trucidatum exerci-

14 marti suouetaurilibus A^2 *uel* A^3 *et* *PFO*T^2 (*sed sic diuidunt* martis uoue taurilibus *P*(*ut uidetur*)*O*T^2, martis uouet aurilibus *F*): martis uol uet aurilibus *M*: martis sue uel taurilibus *Up*: martis uouet auribus *HTD*(*sed* marcis)*L*: marti suo auribus *A*

11 1 aboleuit *PFUpOHTDLA*: absoluit *M* (*num* obsoleuit *uoluerit quaerit Alschefski, sed cf. cum Drak. Priscian.* 9. 10. 54 *de hoc loco* 'etsi omnis d. h.que memoria aboleuerit' 3 Lauinio *MPFUpOHTDLA*: lanuuio *Zumpt, probante Madvigio, sed quoniam ne ex* § 15 *quidem mutatio prorsus necessaria est, nihil muto nec rebellionem Lanuuinorum c.* 12. 7 *puto huc pertinere* 4 esse Romanis *MPFUpHTDLA Fragm. Haverk.*: romanis esse *O. Edd. usque ad Alschefskium: et fortasse in M. certe in D. post* esse *aliquid erasum est* 6 adfirmando *MPFUpOHTDLA*: adfirmabat *Luterbacher*: ad bellum renouandum principes excitabat adfirmando *M. Mueller* (*tamquam alter Freinshemius*); *defectio clausulae Alschefskio et Madvigio non Weissenbornio, displicebat; pro uerbo dicendi omisso cf.* 3. 12. 4 *et fortasse c.* 23. 1. *Si quid mutandum est, fort.* ait *post* eis (§ 9) *inserendum. In T inter* eorum *et* adf. *paruolum punctum cerni potest* ceteram *MPTDLA*: ceterum *FUpOH*

tum omnem, caesos hastatos principesque, stragem et ante signa et post signa factam ; triarios postremo rem restituisse.
8 Latinorum etsi pariter accisae copiae sint, tamen supplemento uel Latium propius esse uel Volscos quam Romam ;
9 itaque si uideatur eis, se ex Latinis et ex Volscis populis iuuentute propere excita rediturum infesto exercitu Capuam esse Romanosque nihil tum minus quam proelium exspec-
10 tantes necopinato aduentu perculsurum. Fallacibus litteris circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerant pugnae ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus conuenit.
11 Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum—inter Sinuessam Minturnasque is locus est—occurrit. Priusquam castris locus caperetur, sarcinis utrimque in aceruum con-
12 iectis pugnatum debellatumque est ; adeo enim accisae res sunt ut consuli uictorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini deditionemque eam
13 Campani sequerentur. Latium Capuaque agro multati. Latinus ager Priuernati addito agro et Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Volturnum flumen plebi Romanae
14 diuiditur. Bina in Latino iugera ita ut dodrante ex Priuernati complerent data, terna in Falerno quadrantibus
15 etiam pro longinquitate adiectis. Extra poenam fuere

7 hastatos $PFUpOT^2D^xA^x$: hastatosque *MTDLA* : hastosque *H* ; *lect. Mediceam tutatur Alschefski sed uid. Weissenbornium ad* 1. 55. 6 *qui* -que . . . -que *nusquam apud Liuium nisi post relatiuos agnoscit ; cf. Kuhnast Liu. Syntax. p.* 371 8 accisae $UpOD^1A^2$ *uel* A^3 : adcisae *MTL* : adcise *PDA* : ad°cisae *H* : ascite F^3 propius F^3UpO : proprius *MHTDLA* : propriis *PF et fort.* T^2 9 eis se] *uid.* § 6 *adn.* Romanosque *MPFUpOTDLA* : romanos *H* minus *MPFOHTDLA* : magis *Up* 10 interfuerant M^3 *uel* M^4HTDLA : terfuerant *M* : interfuerunt *PFUpO* 11 Minturnasque F^2 *uel* F^3UpD^2 *uel* D^3A : menturnasque *MPFOHTDL* (*uid. supra c.* 10. 9) occurrit $PFUpHTD^3LA$: occurri *D* : occurrerit *MO* 12 accisae *MPFUpOHTDLA* : abscisae *Alschefski e cod. Gaertn., sed cf.* § 8 *et* 3. 10. 8 ad depopulandos P^2UpD^1LA : addepull(*uel* pul-)andos *MPFHTD* : ad populandos *O* deditionemque . . . Latinus (§ 13) *om. H* eam *PFUpOTDLA* : *om. M* 14 dodrante *Linsmayer* : dodrantem *MPFUpOHT*(*sed* drod-)DLA^3 : quadrantem D^4A

Latinorum Laurentes Campanorumque equites, quia non desciuerant; cum Laurentibus renouari foedus iussum renouaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum.
Equitibus Campanis ciuitas Romana data, monumentoque 16
ut esset, aeneam tabulam in aede Castoris Romae fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis—fuere autem mille et sexcenti—denarios
nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, prae- **12**
miis poenaque pro cuiusque merito persolutis T. Manlius Romam rediit; cui uenienti seniores tantum obuiam exisse constat, iuuentutem et tunc et omni uita deinde auersatam eum exsecratamque.

Antiates in agrum Ostiensem Ardeatem Solonium incur- 2
siones fecerunt. Manlius consul quia ipse per ualetudinem id bellum exsequi nequierat, dictatorem L. Papirium Crassum, qui tum forte erat praetor, dixit; ab eo magister
equitum L. Papirius Cursor dictus. Nihil memorabile ad- 3
uersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset.

Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, 4
ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci ita

15 renouaturque *MPFUpOTDLA* : renouatumque *H*   ex eo *MPFOTDLA* : e eo *H* : eo *Up*   Latinarum] *cum cett. H*   16 Romana data *Drak. ex H* : rō data *H* : rodata *TDLRn* : redata *M* : reddata *A* : reddita $D^{3}A^{2}$: data $PFUpOT^{2}$ denarios nummos *MPFUpOHTDLA* (*sed* denarii (?) *A*); *uocem priorem del. Weissenb., posteriorem Scaliger, sed uox* denarius *adiectiua est : tabulam antiquam uidetur citare Liuius*

12 1 praemiis *MPFUpOTDLA* : praedemiisio *H* (*fortasse ex* praede *cum duplici correctione* -miis, -io (*pro* -mio) *suprascripta*)   persolutis $PFUpOT^{2}DLA$: ꝑ (*uel* pro) solutis *HT* : dissolutis *M*   iuuentutem *MPFUpOTA* : iuuentute *HDL*   auersatam *PFTDLA* : aduersatam *MO* : auersatum *Up* : auersata *H*   exsecratamq. M^{1} *uel* $M^{2}P^{1}$ *uel* $P^{2}OTDLA$: exsecratumq. *P? FUp* : exsecrataq. *M?H*. *Inter* deinde *et* auersata *has uoces inserit H*, dictator papirius crassus dū. P̄R̄ adūsū anciates creat' a coñs. mallio. egro māg eq̄ papirius cursor   4 uictoria UpD^{2} *uel* D^{3} *per ras. dett. aliq.* : uictoriae *MPFOHTDLA*, *uix recte, sed cf.* 6. 1. 11   nobili $UpT^{2}DLA^{2}$ *uel* A^{3} : nobilis *MPFOHT* : *om. A, num recte?*

claro ad memoriam imperio, successere consules Ti. Aemilius
5 Mamercinus ⟨Q.⟩ Publilius Philo, neque in similem materiam
rerum, et ipsi aut suarum rerum aut partium in re publica
magis quam patriae memores. Latinos ob iram agri amissi
rebellantes in campis Fenectanis fuderunt castrisque exue-
6 runt. Ibi Publilio, cuius ductu auspicioque res gestae erant,
in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi
iuuentus caesa erat, Aemilius ad Pedum exercitum duxit.
7 Pedanos tuebatur Tiburs Praenestinus Veliternusque popu-
8 lus; uenerant et ab Lanuuio Antioque auxilia. Vbi cum
proeliis quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam
Pedum castraque sociorum populorum, quae urbi adiuncta
9 erant, integer labor restaret, bello infecto repente omisso
consul, quia collegae decretum triumphum audiuit, ipse
quoque triumphi ante uictoriam flagitator Romam rediit.
10 Qua cupiditate offensis patribus negantibusque nisi Pedo
capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu
Aemilius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum
11 gessit. Nam neque, quoad fuit consul, criminari apud
populum patres destitit, collega haudquaquam aduersante
12 quia et ipse de plebe erat—materiam autem praebebat
criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebei
diuisus—et postquam senatus finire imperium consulibus

4 Ti. *dett. aliq., Sigonius ex* '*uet. lib.*' *et Diod.* 16. 91. 1 : titius *uel* ticius *MPFOHTDLA* : t̄ *Up*, *Cassiodorus* (*C. I. L.* i^2, *p.* 44; *a. u. c.* 425) Mamercinus *MPUp*^{2}*HT* (*et C. I. L. loc. cit.*) : mamertinus *F* (*ut uidetur*) *DLA* : mamercus *Up* (*Diod. l. c.*) : mamercius *O* (*uid. supra c.* 1. 1) Q. *ed. Frob.* 1531 (*cf. Diod. l. c.*) : *om. MPFUpOHTDLA* in re publica] in re p̄ *FOHL* : in re p *A* : in rēp *MP*^{2} *uel P*^{1} (*ex* in reīp *P*) *TD*, *unde* in rem publicam *Alschefski* 6 in deditionem *Up OHD*^{2} *uel D*^{3}*A* : in deditione *M* (*sed* inde dicione) *PFT*^{2} : in dedicatione *TDL* 7 Lanuuio *PFUpOHTLA*^{2} *uel A*^{3} (*ut secundam lectionem in margine*) : ianusuio *M* : lauinio *DA dett. aliq. Sigon. Niebuhr, cf. c.* 13. 5 (*sed post admonitum Milioni et clementiam Romanorum c.* 11. 4 *et* 15 *uix rebellionem fecissent Laurentes; cum DA consentiunt Fasti Capitolini* (*uid. c.* 13. 5), *sed saepe Liuius ex alio fonte atque Fastorum auctores hausisse uidetur; cf.* 2. 10. 6 *adn.* 12 agro *MPFUpOHTDLA* : *del. T. Faber*

cupiens dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit,
Aemilius, [tum] cuius fasces erant, collegam dictatorem dixit; 13
ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura 14
popularis et orationibus in patres criminosis fuit, et quod
tres leges secundissimas plebei, aduersas nobilitati tulit:
unam, ut plebi scita omnes Quirites tenerent; alteram, ut 15
legum quae comitiis centuriatis ferrentur ante initum suffragium patres auctores fierent; tertiam, ut alter utique ex 16
plebe—cum eo uentum sit ut utrumque plebeium fieri liceret
—censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab 17
consulibus ac dictatore quam ex uictoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium patres credebant.

13 Anno insequenti, L. Furio Camillo C. Maenio consulibus, quo insignitius omissa res Aemilio, superioris anni consuli, exprobraretur, Pedum armis uirisque et omni ui expugnandum ac delendum senatus fremit coactique noui consules omnibus eam rem praeuerti proficiscuntur. Iam Latio is 2
status erat rerum ut neque bellum neque pacem pati possent; ad bellum opes deerant; pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. Mediis consiliis standum uidebatur 3
ut oppidis se tenerent—ne lacessitus Romanus causam belli

12 aduersus . . . dictatorem $MPFUpOT^2A^2$: *om.* *HTDLA* *et* dixit *ante* aduersus *scr.* *M* (*cf.* 10. 28. 4 *adn.*) cuius *scripsimus* : tum cuius $MPUpOT^2$: tunc cuius *F* : cuius tum A^2 *dett. aliq.* 14 aduersas . . . plebi $MPFUpOT^2A^2$ (*sed* aduersus *FO* *et* fecit *pro* tulit *Up*) : *om.* *HTDLA* 15 initum $UpHTDLA^1$ (*uel* A^2) : initium *MPFOA?* 16 —cum eo . . . liceret—*sic interpunximus* uentum sit *MPFUpOHTDLA* : *seclusit Madv.* (*fort. recte, cf. c.* 14. 2 *et* 8; *sed codicum textus sic defendi potest si* cum eo *usque ad* liceret *fragmentum dictatoriae orationis esse statues dictatoremque ipsum dixisse* 'iam eo uentum est ut' (*cf. Conway ed. lib.* 2, *Append. ii*) ; *de re simili cf.* 7. 42. 2 *et* 6. 40. 18; *contra si glossema esse uis, uide ne glossemator* uentum esset *paene certe scripturus fuerit*)

13 2 Latio *MPFUpOHTDLA* : in Latio *Madv.*, *sed* Latio *pro* Latinis ciuitatibus *stat, quarum fortunam et animum Liuius hic de industria depingit* 3 consiliis $MF^4UpOHTDLA$: consulibus *PF*; (*fort. delendum est si* mediis *in* 4. 43. 11 *rectum est*)

haberet—et, si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, undique
4 ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen
nisi admodum a paucis populis Pedani adiuti sunt. Tiburtes
Praenestinique, quorum ager propior erat, Pedum peruenere;
5 Aricinos Lanuuinosque et Veliternos Antiatibus Volscis se
coniungentes ad Asturae flumen Maenius improuiso adortus
6 fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maxime ualido
exercitu, maiore mole quamquam aeque prospero euentu
7 pugnat. Tumultum maxime repentina inter proelium erup-
tio oppidanorum fecit; in quos parte exercitus conuersa
Camillus non compulit solum eos intra moenia sed eodem
etiam die, cum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum
8 scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoque ab
unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem
circumducere exercitum; nec quieuere antequam expug-
nando aut in deditionem accipiendo singulas urbes Latium
9 omne subegere. Praesidiis inde dispositis per recepta
oppida Romam ad destinatum omnium consensu triumphum
decessere. Additus triumpho honos ut statuae equestres eis,
rara illa aetate res, in foro ponerentur.
10 Priusquam comitiis in insequentem annum consules roga-
rent, Camillus de Latinis populis ad senatum rettulit atque

3 et *del. dubitanter H. J. Mueller, nec male nisi nobiscum per hanc coniunctionem clausulas* oppidis se tenerent *et* si cuius . . . ferretur *copulare statues* 4 adiuti *MPFUpOH*D^3A^1 *uel* A^2 : adiuncti *TD? LA* 5 lanuuinosq. *MPFUpO*T^1*D* : lanuinosq. *L* : lauinosq. *HT* D^2 *uel* D^3 *per ras. A* : lanuuiosq. A^2 *uel* A^3 *ut lectionem secundam* : lauiniosque *dett. aliq*, *Sigon. e Fast. Capit.* (*cf.* 'de Lauinieis' *C. I. L.* i^2, *p.* 44: *a. u. c.* 416) *sed cf. c.* 12. 7 (*de confusione nominum cf.* 6. 2. 8 *et Drak. adn. ad* 3. 29. 6) Asturae *Sabellicus e Plinio* 3. 5. 9 § 57 (*cf. infra*, § 12), *ed. Par.* 1510 : saturae (-e) *MPFUpOHT*A^3 : saturem *DLA* 6 maxime *MOHTDLA* : maximeque F^2*Up*T^2 : maximique *F* : maxique *P*; *sed* maxime . . . exercitu, *ut glossema alicuius* maiore mole *explicare conantis secludere malimus. De uoce* -que *glossemati addita cf.* 7. 16. 7; 8. 7. 16 *adn. Si uerba retines, clausula cum* Tiburtibus *est coniungenda* 7 intra *PFUpOHTDLA* : contra *M* 8 subegere *PFUpOHTDLA* : subiecere *M* : subigere *dett. aliq.*

ita disseruit: 'Patres conscripti, quod bello armisque in 11
Latio agendum fuit, id iam deum benignitate ac uirtute
militum ad finem uenit. Caesi ad Pedum Asturamque sunt 12
exercitus hostium; oppida Latina omnia et Antium ex
Volscis aut ui capta aut recepta in deditionem praesidiis
tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebel- 13
lando saepius nos sollicitant, quonam modo perpetua pace
quietos obtineamus. Di immortales ita uos potentes huius 14
consilii fecerunt ut, sit Latium deinde an non sit, in uestra
manu posuerint; itaque pacem uobis, quod ad Latinos
attinet, parare in perpetuum uel saeuiendo uel ignoscendo
potestis. Voltis crudeliter consulere in deditos uictosque? 15
licet delere omne Latium, uastas inde solitudines facere,
unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque saepe
usi estis. Voltis exemplo maiorum augere rem Romanam 16
uictos in ciuitatem accipiendo? materia crescendi per
summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum longe
imperium est quo oboedientes gaudent. Sed maturato opus 17
est quidquid statuere placet; tot populos inter spem metum-
que suspensos animi habetis; et uestram itaque de eis
curam quam primum absolui et illorum animos, dum exspec-
tatione stupent, seu poena seu beneficio praeoccupari opor-
tet. Nostrum fuit efficere ut omnium rerum uobis ad 18
consulendum potestas esset; uestrum est decernere quod
optimum uobis reique publicae sit.'

Principes senatus relationem consulis de summa rerum **14**

12 asturamque *MPFUpOTD?L*A^2 (*sed hic ut secundam lectionem*): astaturamque *H*: saturamque A^2 *Lov.* 4: saturemque D^2*A dett. aliq.* Latina omnia *MPFUpO*T^2A^2: latinania *HTD*(*ut uidetur*)*L*: latina D^3*A* 14 Di *MHTDL*: dii *PFO*D^3*A*; *cf. praef. nostram*, § 30 sit *PFUpOHTDLA*: sit̃ *M* ('*an* sitne *uolui?*' *Alschefski*) deinde *cum ceteris M*, *pace Alschefskii* sit *P*F^1*UpOH*$T^2D^3A^2$ (*sed fort.* sint *F*, sit F^3): si *MTD? L*: *om.* D^x*A* posuerint *PFUpHTDLA*: posuerit *M*: posuerunt *O* 16 quo M^2 *uel* M^1 *per ras.* *POT*: quod *MFUpHDLA* 17 placet *PFUpOHTDLA*: placeat *M*A^2 18 quod *MPFUp*(qd)*OHTL et fort. DA* (qd̄): quid *Edd. uet.*, *Madv.*, *sed hic* quod sit optimum *eundem sensum habere potest atque* quod di bene uertant

laudare sed, cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse
consilium dicere, ⟨si⟩, ut pro merito cuiusque statueretur,
2 [si] de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur
de singulis decretumque. Lanuuinis ciuitas data sacraque
sua reddita, cum eo ut aedes lucusque Sospitae Iunonis
communis Lanuuinis municipibus cum populo Romano
3 esset. Aricini Nomentanique et Pedani eodem iure quo
4 Lanuuini in ciuitatem accepti. Tusculanis seruata ciuitas
quam habebant crimenque rebellionis a publica fraude in
5 paucos auctores uersum. In Veliternos, ueteres ciues Ro-
manos, quod totiens rebellassent, grauiter saeuitum: et muri
deiecti et senatus inde abductus iussique trans Tiberim ha-
6 bitare, ut eius qui cis Tiberim deprehensus esset usque ad
mille pondo assium clarigatio esset nec priusquam aere
7 persoluto is qui cepisset extra uincula captum haberet. In
agrum senatorum coloni missi, quibus adscriptis speciem
8 antiquae frequentiae Velitrae receperunt. Et Antium noua
colonia missa, cum eo ut Antiatibus permitteretur, si et ipsi
adscribi coloni uellent; naues inde longae abactae interdic-
9 tumque mari Antiati populo est et ciuitas data. Tiburtes
Praenestinique agro multati neque ob recens tantum rebel-
lionis commune cum aliis Latinis crimen sed quod taedio
imperii Romani cum Gallis, gente efferata, arma quondam
10 consociassent. Ceteris Latinis populis conubia commer-
ciaque et concilia inter se ademerunt. Campanis equitum

14 1 causa alia *MPFOHTDLA*: alia causa *Up* ita *MPF* (*denuo ut uidetur ab* F^3 *scriptum*) *UpOTDLA*: *om. H, bene si illud* si *post* statueretur *demum relinquendum sit* si *ante* ut *posuimus ex sequenti clausula translatum ubi scripserunt MOHTDLA sed om. PFUp* T^2 *uel* T^3 merito] *cum hac uoce in M* (*Quat. xxii*) *redit feliciter scriba quem Leonem credimus* (*cf. praef. nostram*, § 9): *etiam nunc tamen plura uitia apparent quam in libris* 1-5 6 cis P^2 *uel* P^3 *in marg.* F^3 *Up* OT^2 *uel* T^1 *DLA*: eis *MPF*: exeis *H*: et eis *T*: ex cis cis *Alschefski* pondo assium *Lachmann* (*sed* assum *uolebat*): pondo *Harl.* 2663 (*i.e. Harl. 2 Drakenborchii*) *in marg.*, *ed. Par.* 1513: passum *MPFTDLA*: passuum *UpO dett. aliq.*: passus F^4 (*uel* F^3) HA^3: assium *Madv. dubitanter* 8 mari *MPFUpOHTDLA* (*cf. e.g.* 9. 43. 24; 5. 3. 8; *et Cic. Phil.* 6. 4. 10): mare T^2A^3 et ciuitas *MOHTDLA*: *om.* et *PFUp, bene* 10 concilia *M*, *ed. Mediol.* 1505: consilia *PFUpOHTDLA*

honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent, Fun-
danisque et Formianis, quod per fines eorum tuta pacata-
que semper fuisset uia, ciuitas sine suffragio data. Cumanos 11
Suessulanosque eiusdem iuris condicionisque cuius Capuam
esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romae 12
subductae, partim incensae, rostrisque earum suggestum in
foro exstructum adornari placuit, Rostraque id templum
appellatum.

C. Sulpicio Longo P. Aelio Paeto consulibus, cum omnia 15
non opes magis Romanae quam beneficiis parta gratia bona
pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum.
Aurunci, T. Manlio consule in deditionem accepti, nihil 2
deinde mouerant; eo petendi auxilii ab Romanis causa
iustior fuit. Sed priusquam consules ab urbe—iusserat 3
enim senatus defendi Auruncos—exercitum educerent, fama
adfertur Auruncos metu oppidum deseruisse profugosque 4
cum coniugibus ac liberis Suessam communisse, quae nunc
Aurunca appellatur, moenia antiqua eorum urbemque ab
Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus, 5
quorum cunctatione proditi socii essent, dictatorem dici
iussit. Dictus C. Claudius Inregillensis magistrum equitum
C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de 6
dictatore et, cum augures uitio creatum uideri dixissent,
dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt.

Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mun- 7
diorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices
ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris 8

15 2 Tito *MPFUpOHTDLA*, *cf.* 10. 30. 1 *et* 30. 40. 7 : a Tito *ed. Mediol.* 1478 *uix necess., uid. c.* 11. 12 *ubi Aurunci non ipsi nominantur* deinde M^2 *uel* M^1*PFUpOHTDLA* : inde *M* 3 defendi M^1*UpH*A^2 : defendendi *MPFOTDLA*, *Gelenius e cdd.? cum* iusserat e. s. *in parenthesi ed. Frob.* 1535 4 communisse *MPFOHTDLA* : commeasse *Up dett. aliq.* appellatur *Lov.* 4 *Madv. probante* : appellata *MPFUpOHTDLA* 5 Inregillensis *MPTDLA* (-ilen) : inregillens ; is ! (*sic*) *H* ; (*cf. Mommsen, C. I. L.* i^1, *p.* 444 *adn.*) : regillensis $P^2FOT^2D^3A^3$: regiliensis *Up* ; (*cf.* 6. 22. 5 *et* 27. 4)

abstinere familiamque in potestate habere, facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinam dextra uiam stratam defossa Scelerato campo; credo ab incesto id ei loco nomen factum.

9 Eodem anno Q. Publilius Philo praetor primum de plebe aduersante Sulpicio consule, qui negabat rationem eius se habiturum, est factus senatu, cum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in praetura tendente.

16 Insequens annus, L. Papirio Crasso K. Duillio consulibus, Ausonum magis nouo quam magno bello fuit insignis.
2 Ea gens Cales urbem incolebat; Sidicinis finitimis arma
3 coniunxerat; unoque proelio haud sane memorabili duorum populorum exercitus fusus, propinquitate urbium et ad fugam pronior et in fuga ipsa tutior fuit. Nec tamen omissa eius belli cura patribus, quia totiens iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum aut mouentibus auxilium tulerant aut causa
4 armorum fuerant. Itaque omni ope adnisi sunt, ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruum consulem
5 quartum facerent; collega additus Coruo M. Atilius Regulus; et ne forte casu erraretur, petitum ab consulibus ut extra
6 sortem Corui ea prouincia esset. Exercitu uictore a superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, cum hostes ab superioris etiam certaminis me-

8 dextra uiam *MPFOH*(*sed* detra)*TDLA*, *recte*, *cf. Gron. et H. J. Mueller ad loc.*, *Sall. Iug.* 11. 3, *Aelius Gallus in Gell.* 16. 5. 3, *Vitr.* 1. 6. 10 *et al.* : dextra uiae M^4 : dextra uia A^x *per ras. dett. aliq. Edd. uet.* : extra uiam *Up Madv.* : iuxta uiam *Weissenb.* stratam *MPFUpO* T^2A^2 *uel* A^3 : statam *HTDLA* 9 Publilius *Glareanus* (*sic c.* 12. 5 *Sigonius*) : publius *MPFUpOHTDLA*, *sic quoque in c.* 16. 12, *c.* 23. 1, *et fere semper* (*sed* publilio *in c.* 22. 8 F^3H^1*TD et in c.* 22. 9 *PF*) *ut uix necess. uideatur de hac re plura scribere* primum *MPFUp OHTDLA Madv. probante*, *cf.* 8. 26. 7 : primus *Duker*, *cf.* 6. 11. 7; 10. 8. 8 in praetura tendente *HTDLA* : in praetura intendente OT^2 : praetura intendente *PFUp* : in praetura intendere MA^2 *Lov.* 4

16 1 Duillio *MPFOHTDL*(*uel* diullio)*A* : duilio *Up* : duellio M^3; *cf.* 2. 58. 2 *adn.* 4, 5 coru- *MPFHTDLA* : coruin- *UpO* (*sed* corino *O*) (M. Valerius Coruinus *in marg. scripsit Medicei adnotator*), *uid.* 7. 32. 15 *adn.*

moria pauidos clamore atque impetu primo fudisset, moenia
ipsa oppugnare est adgressus. Et militum quidem is erat 7
ardor ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent
euasurosque contenderent; Coruus, quia id arduum factu 8
erat, labore militum potius quam periculo peragere inceptum
uoluit. Itaque aggerem et uineas egit turresque muro
admouit, quarum usum forte oblata opportunitas praeuertit.
Namque M. Fabius, captiuus Romanus, cum per neglegen- 9
tiam custodum festo die uinculis ruptis per murum inter
opera Romanorum, religata ad pinnam muri reste suspensus,
manibus se demisisset, perpulit imperatorem ut uino epu-
lisque sopitos hostes adgrederetur; nec maiore certamine 10
capti cum urbe Ausones sunt quam acie fusi erant. Praeda
capta ingens est praesidioque imposito Calibus reductae
Romam legiones. Consul ex senatus consulto triumphauit 11
et, ne Atilius expers gloriae esset, iussi ambo consules
aduersus Sidicinos ducere exercitum. Dictatorem ante ex 12
senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt
L. Aemilium Mamercinum; is magistrum equitum Q. Pub-
lilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente consules
creati sunt T. Veturius Sp. Postumius. ⟨Ei⟩ etsi belli 13
pars cum Sidicinis restabat, tamen, ut beneficio praeueni
rent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales rettu-
lerunt; factoque senatus consulto ut duo milia quingenti 14
homines eo scriberentur, tres uiros coloniae deducendae

6 pauidos *UpTA* (*uel fort.* *A*[2]) : pauido *MPFOHDL* 9 se demisisset *PUpH* (*sed* s' emisisset) : se dimisisset *M* (*sed* -iset) *FOTDLA* perpulit *PFUpOTDLA* : pertulit *MH* 11 senatus consulto] s. c. *PFOH*[1] *et* *T*[1] (*supra lineam add.*) *A*[4] : *om.* *M* (*satis spatii relicto*) *HTDLA* *post* aduersus *M* *praebet* insidias *erasum* (*sc. ex uoce* Sidicinos *male lecta*) 12 Mamercinum *MPFUpTLA*[1] *uel* *A*[2] : mamercium *OH* : mamerctium *D* : mamercim *A* (*cf. c.* 12. 4) sunt *MPFUpOHTDLA* : *delere uoluit et clausulas continuare Gron.* 13 ei etsi *Madv.*, *cf.* 4. 48. 2 : etsi *MPFUpOHTDLA* 14 tres uiros *O* *Harl.* 2663 (*i. e. Harl.* 2 *Drakenborchii*) : .III̅ *uel* III. uiros *MPFHTDLA* : triumuiros *Vascosanus* (*ed. Par.* 1538, 1543), *dett. aliq.* (triumuiri *e cod. Put. ad* 23. 21. 6 *et* 25. 7. 5 *recte citat Alschefski*; *cf.* duumuiris 4. 21. 5 (duouiris *Ver.*); 4. 25. 3; 5. 13. 6)

agroque diuidundo creauerunt K. Duillium T. Quinctium
M. Fabium.

17 Noui deinde consules a ueteribus exercitu accepto in-
gressi hostium fines populando usque ad moenia atque
2 urbem peruenerunt. Ibi quia ingenti exercitu comparato
Sidicini et ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe uidebantur
3 et Samnium fama erat conciri ad bellum, dictator ab con-
sulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus,
4 magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit
uitio eos creatos magistratuque se abdicauerunt; et quia
pestilentia insecuta est, uelut omnibus eo uitio contactis
auspiciis res ad interregnum rediit.

5 Ab interregno inito per quintum demum interregem,
M. Valerium Coruum, creati consules A. Cornelius iterum
6 et Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro
tumultu ualuit ut dictatorem dici placeret; dictus M. Pa-
pirius Crassus et magister equitum P. Valerius Publicola.
7 A quibus cum dilectus intentius quam aduersus finitima
bella haberetur, exploratores missi attulerunt quieta omnia
8 apud Gallos esse. Samnium quoque iam alterum annum
turbari nouis consiliis suspectum erat; eo ex agro Sidi-
9 cino exercitus Romanus non deductus. Ceterum Samnites
bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit; qui duo po-
puli aduersus regem escensionem a Paesto facientem sig-
10 nis conlatis pugnauerunt. Eo certamine superior Alexan-

14 Duillium *MPFOHTDLA* : duilium *Up*; *cf. c.* 16. 1
17 2 com(*uel* con-)parato *PFUpOHTDLA* : comparando *MA²* *Lov.* 4 (*sed in M litt. nec* d *nec* t *sed mixti generis uidetur*; *cf. c.* 19. 7 aut *uel* aud hostem *et praef. nostram*, § 33 (*a*)) spe *PFUpOHTDLA* : pe *M*, ope *M² uel M¹* 5 Coruum *MPFHTDLA* : coruinum *UpO*; *cf. c.* 16. 4 *adn.* 6 ut *PFUpOHTDLARn* : ut et *M* *Lov.* 4, *fort. recte* 7 quieta *MPFUpOTDLA* : qui etiam *H* (*an* quieta iam *uoluit*?) (*Hic* oma *non* oma *scripsit M*, *cf.* 7. 13. 9 *adn.*, *cf. praef. nostram*, § 33 (*k*)) 9 escensionem *dett. unus* (*cod. Klock.*): escensione *MPFOHTDL* : excensionem *A Edd. uet.* : excursionem *D³A³* : ascensionem *Up* : *formam* esc- *nauiter defendit Alschefski*, *cf. e.g.* 22. 20. 4; 27. 5. 8 a Paesto *OHDLA* : a pesto *PFUp* : a peste *T* : a prgsto *M* : ad paestum *Sigon.*, *T. Faber*, *Weissenbornio probante*

der—incertum qua fide culturus, si perinde cetera processissent—pacem cum Romanis fecit.

Eodem anno census actus nouique ciues censi. Tribus 11
propter eos additae Maecia et Scaptia; censores addiderunt
Q. Publilius Philo Sp. Postumius. Romani facti Acerrani 12
lege ab L. Papirio praetore lata, qua ciuitas sine suffragio
data. Haec eo anno domi militiaeque gesta.

Foedus insequens annus seu intemperie caeli seu humana 18
fraude fuit, M. Claudio Marcello C. Valerio consulibus.—
Flaccum Potitumque uarie in annalibus cognomen consulis 2
inuenio; ceterum in eo parui refert quid ueri sit—. Illud
peruelim—nec omnes auctores sunt—proditum falso esse
uenenis absumptos quorum mors infamem annum pestilentia
fecerit; sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem 3
abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis simi- 4
libus morbis eodemque ferme omnes euentu morerentur,
ancilla quaedam ad Q. Fabium Maximum aedilem curulem
indicaturam se causam publicae pestis professa est, si ab eo
fides sibi data esset haud futurum noxae indicium. Fabius 5
confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt
consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum 6
muliebri fraude ciuitatem premi matronasque ea uenena
coquere et, si sequi extemplo uelint, manifesto deprehendi
posse. Secuti indicem et coquentes quasdam medicamenta 7
et recondita alia inuenerunt; quibus in forum delatis et ad 8

10 fecit *PFUpOHTD*^{1}*LA* : facit *D* : *om. M*, coniungit *add.* M^{5} (*uel* M^{3})

18 1 C. *Sigon. e Diod.* 17. 74. 1 : t. *MPFUpOHTDLA* 2 Potitumque *HTDLA* : putitumque *MPFUpO* absumptos M^{1}(aps- *M*) *UpOHTDL* : assumptos *A* : absumptum P^{2} *uel* P^{1}(absumptu *P*)*F*T^{2} quorum *PFUpOHTDLA* : *om. M*, *add.* M^{4} *uel* M^{6} 4 noxae *PFUpOHTDLA*, *recte* (*i. e. q.* damno, *cf.* 10. 19. 2) : noxiae *M* (*i. e. q.* culpae) *Luterbachero probante* indicium $M^{x}P^{1}$*FUpOH*$T^{2}D^{3}$*A* : indictum *MPTDL* 7 coquentes *UpO*, quoquentes *A* : coquentis *MPHL*, quoquentis *FTDA* medicamenta F^{3}*UpOHTDLA* : medimenta *PF* : menta *M* alia *PFUpOHTDLA* (*sed in A prius* a *in rasura*, *fort.* A *capitalis*) : uitalia *M* (*sc. ex* -ita *neglegenter bis scripto*), *unde* letalia *mira eruditione Weissenb. et Hertz* ; *cf. praef. nostram.* § 39

uiginti matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorem accitis duae ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciae utraque gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussae ut se falsum commentam
9 arguerent, spatio ad conloquendum sumpto, cum submoto populo [in conspectu omnium] rem ad ceteras rettulissent, haud abnuentibus et illis bibere, epoto ⟨in conspectu omnium⟩ medicamento suamet ipsae fraude omnes interierunt.
10 Comprehensae extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicauerunt; ex quibus ad centum septuaginta
11 damnatae; neque de ueneficiis ante eam diem Romae quaesitum est. Prodigii ea res loco habita captisque magis
12 mentibus quam consceleratis similis uisa; itaque memoria ex annalibus repetita in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum alienatas[que] discordia mentes hominum eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem claui figendi
13 causa creari placuit. Creatus Cn. Quinctilius magistrum equitum L. Valerium dixit, qui fixo clauo magistratu se abdicauerunt.

19 Creati consules L. Papirius Crassus iterum L. Plautius Venox; cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni et Lucani Romam uenerunt, orantes ut in fidem reciperentur:
2 si a Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atque oboedienter futuros. Missi tum ab
3 senatu legati denuntiatumque Samnitibus, ut eorum popu-

8 ab confutante . . . arguerent *om. H* arguerent *PFUpOTD LA*: arguenti *M* 9 conspectu *F^x D(uel D^c) A^x*: conspectum *MPFUpOHTD? LA*; *absurdae illae uoces* in conspectum omnium *aut delendae sunt aut post* commentam *uel potius post* epoto *ponendae; sc. una linea codicis uncialis omissa postea male tribus lineis inferius restituta* (*cf.* 8. 37. 12 *et praef. nostram*, § 43 (*b*)) 10 CLXX *MPFUpOTDLA*: CCLXX *H* 12 fecisse *MPFUpOHTDLA*: fuisse *Crevier, optime, cf.* 34. 21. 7, 3. 50. 4: factas esse *Alschefski*: fecisse deos *Wesenberg perperam*: fecisse *retinemus; sed* -que *post* alienatas *seclusimus; etiam* eo piaculo *abesse malit Conway*

19 1 Venox *MPUpOHTDLA*: uenos *F*: uelox *D*[3]: uenno *Sigon. e Fast. Capit., cf. C. I. L.* i[2], *p.* 128

lorum finibus uim abstinerent; ualuitque ea legatio, non
tam quia pacem uolebant Samnites quam quia nondum
parati erant ad bellum.

Eodem anno Priuernas bellum initum, cuius socii Fun- 4
dani, dux etiam fuit Fundanus, Vitruuius Vaccus, uir non
domi solum sed etiam Romae clarus; aedes fuere in Palatio
eius, qua Vacci prata diruto aedificio publicatoque solo
appellata. Aduersus hunc uastantem effuse Setinum Nor- 5
banumque et Coranum agrum L. Papirius profectus haud
procul castris eius consedit. Vitruuio nec ut uallo se 6
teneret aduersus ualidiorem hostem sana constare mens,
nec ut longius a castris dimicaret animus suppetere; uix 7
tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis
retro quam proelium aut hostem spectante milite, sine con-
silio, sine audacia depugnat. Vt et leui momento nec 8
ambigue est uictus, ita breuitate ipsa loci facilique receptu
in tam propinqua castra haud aegre militem a multa caede
est tutatus; nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in 9
turba fugae extremae, cum in castra ruerent, caesi; primis-
que tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut
muris potius quam uallo sese tutarentur.

A Priuerno Plautius alter consul peruastatis passim agris
praedaque abacta in agrum Fundanum exercitum inducit.
Ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit; negant se 10
pro Vitruuio sectamque eius secutis precatum uenisse sed
pro Fundano populo; quem extra culpam belli esse ipsum
Vitruuium iudicasse, cum receptaculum fugae Priuernum

3 quam quia *PFUpOHTDLA* : quia *M* 4 fuit Fundanus *MPFUpHTDLA*: Fundanus fuit *O* Vitruuius F^2 *uel* F^3 *Sigon. ed. Ven.* 1555 : uitrubius *MPFUpOHTD*A^2: uitubrius *LA* (*et in* §§ 6 *et* 10 uitrub- *cdd. nostri*; *cf. c.* 20 § 6) Vaccus *ed. Rom.* 1470 : baccus *MPFUpOHTDLA sed* uacci *infra* qua *Unger* : quae *MPFUpOHTDLA* (*sed* q̄. *FA*) diruto *MPFUpO*T^2A^2 : disruto *HT* : disrupto *L* : dirupto *DA* 6 a castris *MPUpOTDLA* : castris *FH* 7 spectante *MPUpO*A^2 *Gelenius e cdd.?* : expectante *F*T^2*A* : expectate *TDL* : expecante *H* 8 ut et *MPFUp* : et ut *HTDLA* : *def. O* 10 iudicasse *MPFUpOHTDL* : indicasse *A dett. aliq.*

11 habuerit non patriam [Fundanos]. Priuerni igitur hostes po-
puli Romani quaerendos persequendosque esse, qui simul a
Fundanis ac Romanis utriusque patriae immemores defece-
rint: Fundis pacem esse et animos Romanos et gratam me-
12 moriam acceptae ciuitatis. orare se consulem ut bellum ab
innoxio populo abstineat; agros, urbem, corpora ipsorum con-
iugumque ac liberorum suorum in potestate populi Romani
13 esse futuraque. Conlaudatis Fundanis consul litterisque
Romam missis in officio Fundanos esse ad Priuernum flexit
iter. Prius animaduersum in eos qui capita coniurationis
14 fuerant a consule scribit Claudius: ad trecentos quinquaginta
ex coniuratis uinctos Romam missos eamque deditionem ab
senatu non acceptam, quod egentium atque humilium poena
20 defungi uelle Fundanum populum censuerint. Priuernum
duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter consul
2 comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in
circo primum statuti.

Nondum perfunctos cura Priuernatis belli tumultus Gal-
lici fama atrox inuasit, haud ferme unquam neglecta patri-
3 bus. Extemplo igitur consules noui, L. Aemilius Mamer-
cinus et C. Plautius, eo ipso die, Kalendis Quinctilibus, quo
magistratum inierunt, comparare inter se prouincias iussi,
Mamercinus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exerci-

10 Fundanos *MPFUpOHTDLA* : *cum A^1 uel A^2 Lov.* 4 *et Hertzio seclusimus* (*frustra confert* 28. 19. 2 *et Eutrop.* 1. 18 *Alschefski*) : fundos *dett. aliq., ed. Mediol.* 1505 (*cf.* 41. 27. 11)   11 Fundis *PFUpTDLA* (*sed in L ante* defecerint *scriptum*) : fundanis *MOHA*², *perperam, nam* Fundis *uoci* Priuerni *respondet*   12 futuraque *MPFUpOHTL* (*sed* quae) *A^1* : futura *D? A dett. aliq.* : futura ob quae *D^2 dett. aliq.*   14 populum *PFUpOHTDLARn*: *om. M Lov.* 4, *uix recte*

20 3 Mamercinus *MPFOTDLA* (*cf. c.* 12. 4) : mamertinus *Up* : mamercius *H*   C. Plautius *T^2 ut Sigon. ex monum. Capit.* ('C. Plautius P. f. P. n. Decianus'), *cf. C. I. L.* i², *p.* 45 : G. Plautius *PFUp* (*sed* -ci-) *O* : plautius *MDLA* : placius *H* : plutius *T*   Kalendis (*uel* Kal.) *PFUpOHTDLA* : *om. M, sed marginalia praebet, u. praef. nostram,* § 38   Quinct(quint-)ilibus *MPFUpOHTDLA*   iussi *MHTDLA* : iussi et *PFUpOT*²   Mamercinus *MPOTDA* : mamertinus *FUp* : mamertius *H* : mamercus *L*

tum sine ulla uacationis uenia ; quin opificum quoque uolgus 4
et sellularii, minime militiae idoneum genus, exciti dicuntur ;
Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis
iretur; longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem 5
incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata
temporis eius quiete a Gallis Priuernum omnis conuersa uis.
Duplex inde fama est: alii ui captam urbem Vitruuiumque 6
uiuum in potestatem uenisse : alii priusquam ultima adhi-
beretur uis, ipsos se in deditionem consuli caduceum prae-
ferentes permisisse auctores sunt Vitruuiumque ab suis
traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusque consultus 7
consulem Plautium dirutis Priuerni muris praesidioque ualido
imposito ad triumphum accersit : Vitruuium in carcere
adseruari iussit quoad consul redisset, tum uerberatum
necari : aedes eius, quae essent in Palatio, diruendas, bona 8
Semoni Sango censuerunt consecranda. Quodque aeris ex eis
redactum est, ex eo aenei orbes facti positi in sacello Sangus

3 uacationis *PFUpOH? TDLA* : uocationis *MH?* 4 sellularii *PFUpOHTDLA* (*sed* -uia- *D*) : selluriis *M* 5 temporis *MPFUpHTDLA* : *def. O* : partis *Weissenb.*, *perperam* 6 Vitruuiumq. F^3 : uitrubiumq. *MPF? UpOHTDLA*, *sed infra* uitruu- *MPHT* : uitrun- *F* : uitrub- *UpOLA* : uitruuinum *D*. *In* § 7 uitruu- *PF* : uitrub- *MUpOHTDLA* ; (*secundo loco*) uitruu- *MPFOHTDLA* : uitrub- *Up* D^3A^3 *et in* § 10 uitruu- *MPFOHTDLA* : uitrub- D^3A^3 (*cf. c.* 19. 4) ipsos *ed. Frob.* 1531 : ipsum *M cum PFUpOHTDLA* deditionem P^2*FUpO*T^2*A* (*quod et Douiatio placuit*) : dic(*uel* dit-)ionem *MPHTDL Gron.* consuli *scripsi, ut et Douiatius* : cōs, cos, cons̄, coss̄ *MPFOHTDLA* : consulis *dett. aliq.* ; *cf.* se in deditionem (*Mogunt. uel* dicionem *ed. Frob.* 1535) Romanis permiserunt, 40. 49. 4 praeferentes *ed. Frob.* 1531 : praeferentis *MPFUpOHTDLA*, *unde fortasse* consulis *scriptum est* permisisse *MOHTDL*A^4 (*sed* -miss- *H*) : p̄misisse *PFUp*T^2 ; p missis se *A* suis *MPFOHTDLA* : suis manibus *Up*, *more suo* 7 in carcere F^x (*per ras.*) *Madv.* : in carcerem *MPFUpOHTDLA* (*sic quoque in* 22. 25. 6 in custodiam habitum *codicis Put. errore solito*) 8 bona Semoni *MPFUpO*(*sed* semonis ango *O*)T^2 *cdd. Geleni* : bo semini *H* : bo semoni *T* : sermoni *DL* : $moni (*sic*) *A* (*add.* bona A^2 *uel* A^3) sango *MPFUpO*T^2 *cdd. Geleni* : sano *HTDLA* Sangus, sanus *ut supra sed* sangi A^x (*in ras.*) *dett. aliq.* ; *an scribenda sunt* sanco *et* sancus ? *cf. Conway, Ital. Dialects, p.* 357, *Inscr. Vatican. Sculpt.* 13413 (*quam ipse uidi*) = *C. I. L.* 14. 2458 semoni sanco sancto deo fidio sacrum decuria sacerdotum bidentalium, *Sed* Sangus *et in* 32. 1. 10 *apparet*

9 aduersus aedem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum,
ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis man-
sisset trans Tiberim lege eadem qua Veliterni habitaret.
10 His ita decretis usque ad triumphum Plauti silentium de
Priuernatibus fuit ; post triumphum consul necato Vitruuio
sociisque eius noxae apud satiatos iam suppliciis nocentium
11 tutam mentionem de Priuernatibus ratus, 'quoniam auctores
defectionis' inquit 'meritas poenas et ab dis immortalibus
et a uobis habent, patres conscripti, quid placet de innoxia
12 multitudine fieri? Equidem, etsi meae partes exquirendae
magis sententiae quam dandae sunt, tamen, cum uideam
Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incer-
tissima pax est, quam minimum irarum inter nos illosque
relinqui uelim'.

21 Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusque ingenium
erat atrocius mitiusue suadentibus, tum incertiora omnia
unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis condicionis in qua
2 natus esset quam praesentis necessitatis memor; qui inter-
rogatus a quodam tristioris sententiae auctore quam poenam
meritos Priuernates censeret, 'eam' inquit 'quam merentur
3 qui se libertate dignos censent'. Cuius cum feroci responso
infestiores factos uideret consul eos qui ante Priuernatium
causam impugnabant, ut ipse benigna interrogatione mitius
4 responsum eliceret, 'quid si poenam' inquit 'remittimus
uobis, qualem nos pacem uobiscum habituros speremus?'
'Si bonam dederitis,' inquit 'et fidam et perpetuam; si
5 malam, haud diuturnam.' Tum uero minari nec id ambigue
Priuernatem quidam et illis uocibus ad rebellandum incitari
6 pacatos populos; pars melior senatus ad molliora responsa

21 1 se *PFUpOHTDLA*: sece *M*: sese *Lov.* 4 unus *MPFUp OT²A²*: uerum *H*: uenum *TDLA* 6 melior *MPFUpOHTD LA*: mitior *Duker, fort. recte* molliora *scripsimus, Gron. secuti* (*nec* mitiora *displiceat, cf.* mitiorem in partem interpretari, *Cic. Mur.* 31. 64): meliora *MPFUpOHTDLA*; *uix credi potest Liuium uoce* melior *hic bis usum esse* responsa *MPUpOHTDLA et fort. F*: responsum *F³ cod. Klock. Drak.* (*e Gron. qui* ad molliora responsum *aut* ad mollius responsa *uoluit*)

trahere et dicere uiri et liberi uocem auditam : an credi posse ullum populum aut hominem denique in ea condicione, cuius eum paeniteat, diutius quam necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam ubi uoluntarii pacati sint, neque eo 7
loco ubi seruitutem esse uelint fidem sperandam esse.

In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos, 8
identidem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri posset a pluribus, dicendo eos demum qui nihil praeterquam 9
de libertate cogitent dignos esse qui Romani fiant. Itaque 10
et in senatu causam obtinuere et ex auctoritate patrum latum ad populum est ut Priuernatibus ciuitas daretur.

Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt; bina 11
iugera agri acceperunt.

Secutus est annus nulla re belli domiue insignis, P. Plau- **22**
tio Proculo P. Cornelio Scapula consulibus, praeterquam quod Fregellas—Segninorum is ager, deinde Volscorum 2
fuerat—colonia deducta et populo uisceratio data a M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandae 3
parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab aedilibus crimine stupratae matrisfamiliae absoluisset. Data uisceratio in praeteritam iudicii 4
gratiam honoris etiam ei causa fuit tribunatuque plebei proximis comitiis absens petentibus praefertur.

7 uoluntarii *MPFOHTDLA*^{1} : uoluntarie *UpA* pacati *OH* : paccati F^3A^3 : pac(*uel* pacc-)ata *MPFUpTDLA* 10 et in *PFUp OHTDLA* (*sed* in *add.* P^1) : in *M Lov.* 4

22 1 Segninorum *PFUpOTDLA* : segniorum *H* : samnitiorum *M* (*ut mihi uidetur, de* -ti- *tamen dubitanti ; sed inter* s *et* orum *omnia erasa sunt ut nihil ibi uidere potuerit Alschefski : e contrario is qui Drakenborchio de Medicei lectionibus rettulit non solum* Samnitiorum *erasum, ut ego, sed* Signinorum *subter hoc uidit—Lynceus sane alter !*) : Sidicinorum *Sigon. et Cluuer.* : Hernicorum *Alschefski* : Anagninorum *Weissenb. In hac doctorum discrepantia nihil mutamus nec necessario est erratum* 4 praeteritam *MPFUpHTDLA, def. O* : praeteriti iam (praeteriti *Wesenberg*) *H. J. Mueller, perperam* tribunatuque *MPFUpHTDLA edd. Geleni* : *def. O* : tribunatumque *dett. aliq. Gron.* (*unde* petentibus *post* plebei *ponit H. J. Mueller, pessime*) : tribunusque *Zingerle, uix necessario* absens petentibus *MPFUpHTDLA, def. O* : petentibus absens *dett. aliq. quos seq. Luterbacher* : absens praesentibus *dett. aliq. Gelenius*

5 Palaepolis fuit haud procul inde ubi nunc Neapolis sita
est; duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant
oriundi; Cumani Chalcide Euboica originem trahunt.
6 Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris
eius quod accolunt potuere, primo ⟨in⟩ insulas Aenariam et
Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes trans-
7 ferre. Haec ciuitas cum suis uiribus tum Samnitium infidae
aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiae quae
Romanam urbem adorta nuntiabatur fidens, multa hostilia
aduersus Romanos agrum Campanum Falernumque inco-
8 lentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo Q. Publilio Philone
iterum consulibus, fetialibus Palaepolim ad res repetendas
missis cum relatum esset a Graecis, gente lingua magis
strenua quam factis, ferox responsum, ex auctoritate patrum
9 populus Palaepolitanis bellum fieri iussit. Inter consules
prouinciis comparatis bello Graeci persequendi Publilio
euenerunt; Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se
10 mouerent, oppositus—fama autem erat defectioni Cam-

'exemplaria nostra' citans, Glareanus, sed nec hi nec illi uocem petere *intellexerunt esse idem quod* praesentem petere 5 urbibus *MPFUpOHTDLA* (*sed ante* urb. *def. O*) : in urbibus *Wesenberg. sed cf.* 2. 62. 4 habitabat F^3, *ed. Par.* 1513 : habita at *MPF?* : habitat *OHTDLA* : habitat at *Up*T^2 ; (*in F nullum uestigium litterae subter illo* b *nouicio uidi, sed spatium solito maius per lineam paruolam, fortasse a correctore altero, conexum erat*) Cumis P^2*FUpOHT*D^4(*uel* D^5) *LA*: cum is *PD* : cum his *M* : a cumanis A^3 *ut secundam lectionem* : cumanis *Fragm. Haverk. Lov.* 4 Euboica F^x(*per ras.*)*UpO*D^x(*per ras.*) : euboicam (*uel* euu-) *MPFHTDLA*, *fort. recte* 6 in insulas *Edd. uet.* : insulas *MPFUpOHTDL* : insulam *A* Pithecusas *ed. Mediol.* 1478 : phitecusas *MPFO* : fitecusas *Up* : pitecusas *HTDLA* 8 Publilio F^3H^1TD : publio *MPFUpOHLA* (*cf. c.* 15. 9) Graecis P^2*FUpOH*T^1 *uel* T^2D^2A : gregis *MPTDL* 9 bello *MPFUpOHTL* : belli *DA* (*unde* belli G. p. P. sors euenit *dett. aliq.*) : bellum A^3 ; (graecis persequendis A^x *nonnatiuo offensus, cf.* 2. 13. 2) Publilio *PF* : publico *M* : publio M^x*OHTDLA* (*si uis, uid. de hoc nomine c.* 15. 9) 10 —fama autem . . . castra— *sic* (*cum O et paene cum T*) *interpunxi* (erat *om. O*) utem *MOHTDLA* : ħ *P* : k *eras. F* : *om. Up sigli ignarus, cf.* 3. 52. 6; 8. 8. 5 : si quidem *in rasura* (*et* eos *post* erat) F^3 defectioni . . . im(*uel* in-)minentes *PFUpOHTDLA?* : defectione . . . inminentes *M* : defectione . . . imminente A^3 *Lov.* 4

panorum imminentes admoturos castra—; ibi optimum uisum
Cornelio statiua habere.

Ab utroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus 23
esse certior fit senatus: Publilius duo milia Nolanorum
militum et quattuor Samnitium magis Nolanis cogentibus
quam uoluntate Graecorum recepta Palaepoli; [miserat; 2
Romae compertum,] Cornelius dilectum indictum a magis-
tratibus uniuersumque Samnium erectum ac uicinos populos,
Priuernatem Fundanumque et Formianum, haud ambigue
sollicitari. Ob haec cum legatos mitti placuisset prius ad 3
Samnites quam bellum fieret, responsum redditur ab Sam-
nitibus ferox. Vltro incusabant iniurias Romanorum, neque 4
eo neglegentius ea quae ipsis obicerentur purgabant: haud 5
ullo publico consilio auxilioue iuuari Graecos nec Fundanum
Formianumue a se sollicitatos; quippe minime paenitere se
uirium suarum, si bellum placeat. ceterum non posse dissi- 6
mulare aegre pati ciuitatem Samnitium quod Fregellas ex
Volscis captas dirutasque ab se restituerit Romanus populus
coloniamque in Samnitium agro imposuerint, quam coloni
eorum Fregellas appellent; eam se contumeliam iniuriamque, 7
ni sibi ab iis qui fecerint dematur, ipsos omni ui depulsuros

10 ibi *MPFUpOTDLA*: et ibi *H*; (ad Capuam *ante* admoturos *sequens Duckeri admonitionem sed uix necessario addit H. J. Mueller*)

23 1 Publilius] publius *cdd. plerique uel omnes, om. Up. prudenter* Palaepoli *PF sed* -poli F^3 *in ras.* (*OHTD*[1] (-pole *D*) *LA*[1]? *in ras.*: palaepolim *MUp* miserat *delet Conway, cf.* 3. 12. 4 *et fort. c.* 11. 6: *ret. MPOHTDLA*: miserant *Up*; (-poli miserat. Interim F^3 *in ras.*; mi- *A*[1]? *in ras.*) 2 Romae compertum P^2 T^2 *inter duo puncta*: romae; compertum *H* (*sic*): .romae compertum *P* (*sic*): romae compertum *MFUpTDLA*: compertum. *O* (*sic*): *seclusimus, ut antea Sigonius; et fortasse P T*[2], *certe aliquatenus O nobis fauent* (*cf.* 9. 1. 3 *ubi* Romam *est insertum in dett. aliq. post* missi erant) Cornelius *TDLA*: *om. MPFUpOH. Hunc locum ut sanarent Edd. et antiq. et recentiores alii alia coniecerunt; e.g.* miserat. Interim romae compertum F^3: miserat romam; compertum Cornelius *Ursinus*: nuntium miserat, Cornelius *H. J. Mueller*: scripserat, Cornelius *Luterbacher*: scripserat Romam, Cornelius: compertum se habere *M. Mueller*: miserat romam: compertum per Cornelium *Zingerle*

7 ni sibi *MPFT*: nisi sibi *A*[1] (*ut uidetur*): nisi *UpOH* (*fort.* nis *haud intellecto*) *et Edd. uet*: nisi hi *D*: nisi hiis *A*: hi *L*: ni hi *L*[1]

8 esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos uocaret, 'quid perplexe agimus?' inquit; 'nostra certamina, Romani, non uerba legatorum nec hominum quisquam disceptator sed campus Campanus, in quo concurrendum est, et arma et communis
9 Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamque castra castris conferamus et Samnis Romanusne imperio
10 Italiam regat decernamus.' Legati Romanorum cum se non quo hostis uocasset sed quo imperatores sui duxissent ituros esse respondissent ****

Iam Publilius inter Palaepolim Neapolimque loco opportune capto diremerat hostibus societatem auxilii mutui qua, ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant.
11 Itaque cum et comitiorum dies instaret et Publilium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendae in dies
12 urbis haud e re publica esset, actum cum tribunis est ad populum ferrent ut, cum Q. Publilius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret quoad debellatum cum Graecis esset.

13 L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, litterae missae
14 ut dictatorem comitiorum causa diceret. Dixit M. Claudium Marcellum; ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius.

9 regat *M^4PFUpOHTDLA* : regant *M* 10 hostis *MPFOHTDL* : hostes *UpA dett. aliq.* uocasset *T^2 dett. aliq.* : uocaset *O^1* : uocaret *O* : uocassent *MPFUpHTDLA dett. aliq.* ituros esse respondissent *M^4 uel M^5* (*sed* se *pro* esse) *PFUpOHTDLA* : *om. M* : responderunt *pro* respondissent (*deleto* cum) *F^3* : domum rediere (*post* respondissent) *add. Luterbacher, quod uix esse satis uidetur. Putat Madvigius excidisse finem narrationis de legatis et de bello Samnitibus indicto, initium obsidionis Neapolis, et fortasse alia; et uere, nam inter alia cf.* 26. 43 *et* 44 (*ubi narrationem ab scriba Puteaneo praetermissam ne Spirensi quidem fonte codices exorti totam suppleuerunt*) *et* 27. 2. 11 *usque ad c.* 3. 7 Neapolimque *F^3UpOHD^3A* : nepolimque *MPFTDL* 11 *post* itaque *add. MA^2 Lov.* 4, *Fragm. Haverk.* publilio (P. *A^2*) philoni ad conficiendum cum palepolitanis bellum proconsulare (postulare *A^2*) imperium prorogabatur (-gatur *A^2 Lov* 4 *Fragm. Haverk.*) 12 Q. *PFUpO* (*sed om.* cum *O*) : *om. MHTDLA* gereret *F^3UpOHDLA* : geret *MPF?T*

Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia uitione creatus esset in disquisitionem uenit. Consulti augures uitiosum uideri dictatorem pronuntiauerunt. Eam rem tri- 15
buni suspectam infamemque criminando fecerunt: nam neque facile fuisse id uitium nosci, cum consul oriens de nocte silentio diceret dictatorem, neque ab consule cuiquam publice priuatimue de ea re scriptum esse nec quemquam 16
mortalium exstare qui se uidisse aut audisse quid dicat quod auspicium dirimeret, neque augures diuinare Romae sedentes potuisse quid in castris consuli uitii obuenisset; cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id uitium auguribus uisum? Haec aliaque ab tribunis nequiquam iactata; 17
tamen ad interregnum res redit, dilatisque alia atque alia de causa comitiis quartus decimus demum interrex L. Aemilius consules creat C. Poetelium L. Papirium Mugillanum; Cursorem in aliis annalibus inuenio.

Eodem anno Alexandream in Aegypto proditum conditam **24**
Alexandrumque Epiri regem ab exsule Lucano interfectum sortes Dodonaei Iouis euentu adfirmasse. Accito ab Ta- 2
rentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam Pandosiamque urbem: ibi fatis eius terminum dari. Eoque ocius transmisit in Italiam ut quam maxime procul 3
abesset urbe Pandosia in Epiro et Acheronte amni, quem ex

14 disquisitionem *MPFUpOHT² uel T¹*(-quisionem *T*)*A² uel A¹* (*ut secundam lectionem in marg.*) *Gelenius e cdd. ?*: discussionem *DLA*
15 oriens de nocte *Drak.* (oriens nocte *Rubenius*, *cf.* 9. 38. 14; 26. 5. 9: oriende nocte *F*: oriente nocte *MPUpHTD?L*: oriente noctis *D³A*: oriente sub nocte *O* (*ut mihi et H. M. Bannistero uidebatur*)—*antiquum usum uocis* oriens *comprobauit Rubenius formulam ex Velio Longo* consul oriens magistrum populi dicat *citando* (*Keil, Gramm. Lat.* vii, *p.* 74)   esse *PFUpHTDA*: esset *MOL*   17 tamen *MPFUpHTDLA*: *def. O*: tandem *dett. aliq. Madv.*   redit *MP² uel P¹FOHTDA*: rediit *PUpL*   creat *MPFUpOTˣAˣ*: creatus *HTDLA?*   Poetelium *Madv.* (*uid.* 3. 35. 11 *adn.*): petilium *MF³UpHTDLA*: petillium *PFO*   Mugillanum *OHTD²*(mag-(?) *D*)*L*: mugilanum *PFUpA*; *uid.* 4. 7. 10 *adn.*
24 1 Alexandream *MPFT*: -iam *UpOHT³ uel T¹DLA*   3 transmisit *PFUpOHTDLA*: transmisisse *MA³ Lov.* 4   Acheronte *M² UpOH*: acherunte *F*: acherunto *L*: acherento *DA*: acherente *MPTA²*: acheronto *D³*

Molosside fluentem in Stagna Inferna accipit Thesprotius
4 sinus. Ceterum ut ferme fugiendo in media fata ruitur, cum
saepe Bruttias Lucanasque legiones fudisset, Heracleam,
Tarentinorum coloniam, ex Lucanis Sipontumque, Brut-
tiorum Consentiam ac Terinam, alias inde Messapiorum ac
Lucanorum cepisset urbes et trecentas familias illustres in
5 Epirum quas obsidum numero haberet misisset, haud pro-
cul Pandosia urbe, imminente Lucanis ac Bruttiis finibus,
tres tumulos aliquantum inter se distantes insedit, ex quibus
6 incursiones in omnem partem agri hostilis faceret; et du-
centos ferme Lucanorum exsules circa se pro fidis habebat,
ut pleraque eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem
gerentes fidem.

7 Imbres continui campis omnibus inundatis cum inter-
clusissent trifariam exercitum a mutuo inter se auxilio, duo
praesidia quae sine rege erant improuiso hostium aduentu
opprimuntur; deletisque eis ad ipsius obsidionem omnes
8 conuersi. Inde ab Lucanis exsulibus ad suos nuntii missi

3 in Stagna Inferna] *sic ut nomen proprium scripsimus; cf. Plin. N. H.* 4. 1. 4 in eum (*i. e.* Ambracium sinum) defertur amnis Acheron e lacu Thesprotiae Acherusia profluens XXXVI m. passuum inde et mille pedum ponte mirabilis; *sed Strabo* (7. 7. 5) *rectius:* γλυκὺς λιμὴν εἰς ὃν ἐμβάλλει ὁ Ἀχέρων ποταμὸς ῥέων ἐκ τῆς Ἀχερουσίας λίμνης. *Malimus* per Stagna, *nisi credis—id quod non uetat Strabonis auctoritas—haec stagna mari propinqua uel continua fuisse* 4 Ceterum ut *ed. Rom.* 1469: ut ceterum *MPFUpOHTDLA*: *sc. uox* ut *quae in marginem exciderat male reposita est; cf. Praef. init. cum adn.* coloniam *M*: coloniam Consentiam *PFUpOHTDLA*: coloniam Potentiam *Douiat.*: *sed* Consentiam *potius uidetur ex linea sequenti tractum, inde sc. ubi* coloniam *praebet O* Sipontumq. *MPFUpOHTDLA* (*sed* sep- *L*, sep- *in* Syp- *mutatum A*): Metapontumq. *Cluverius: satis apte si geographiae solum ratio habetur. cf.* § 16; *sed unde corruptela?*: Sipontum Apulorum *Weissenb., fort. recte nisi* Sipontum Daunorum *malis* Bruttiorum Consentiam *scripsi*: bruttiorum coloniam *O, cf. Praef.* I (*et c.* 31. 5 *adn. ad* uictori): bruttiorum *MPFUpHTDLA*: consentiam bruttiorum *Cluverius, ratione geographiae non palaeographiae habita* ac Terinam *Sigonius*: acerinam *PUpOHTDLA*: acerinum *F*: acrentinam *M* alias *MPFUpOHTDL*: et alias *A* Messapiorum A^3 *Edd. uet.*: massepiorum *MPFUpOHTDLA* (*sed* -porum *i.e.* -priorum *L*) 5 incursiones *MPFUp Gelenius e cdd.?*: excursiones *O*: incursionem *HTDLA* 7 inundatis *Madv., cf.* 35. 21. 6: inundates *MPT*: inundantes P^2*FUpOH*T^1*DLA, cf.* 22. 2. 2 qua inundauerat

sunt pactoque reditu promissum est regem aut uiuum aut
mortuum in potestatem daturos. Ceterum cum delectis 9
ipse egregium facinus ausus per medios erumpit hostes et
ducem Lucanorum comminus congressum obtruncat; con- 10
trahensque suos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis
recentibus pontis, quem uis aquae abstulerat, indicantem
iter. Quem cum incerto uado transiret agmen, fessus metu 11
ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis,
'iure Acheros uocaris' inquit. Quod ubi ad aures accidit
regis, adiecit extemplo animum fatis suis substititque dubius
an transiret. Tum Sotimus, minister ex regiis pueris, quid 12
in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans indicat
Lucanos insidiis quaerere locum. Quos ubi respexit rex 13
procul grege facto uenientes, stringit gladium et per medium
amnem transmittit equum; iamque in uadum egressum
eminus ueruto Lucanus exsul transfigit. Lapsum inde cum 14
inhaerente telo corpus exanime detulit amnis in hostium
praesidia. Ibi foeda laceratio corporis facta. Namque
praeciso medio partem Consentiam misere, pars ipsis retenta
ad ludibrium; quae cum iaculis saxisque procul incesseretur, 15
mulier una ultra humanarum irarum fidem saeuienti turbae
immixta, ut parumper sustinerent precata, flens ait uirum
sibi liberosque captos apud hostes esse; sperare corpore
regio utcumque mulcato se suos redempturam. Is finis 16

9 congressum *MHTDLA* : congressus *PFUp* : *def. O* : congressus congressum *Lov.* 4 10 indicantem *MPFUpHTDLA* : *def. O*: incidentem *Ruhnken*: denegantem *T. Faber; quibus quanto melius T. Liuius* 11 Acheros *MPFUpOHTDLA* (*sed in O litt.* o *est formae inusitatae*) : acherons *Lov.* 2 *et* 4 12 Sotimus *PFUpOTDLA Gelenius e cdd.?* : postimus *MA*² *uel A*³ (*ut secundam lectionem*) : senmus *H* 13 quos *A*² *uel A*³ *ed. Par.* 1513 : quod *MPFUpOHTDLA* 14 in hostium *PFUpOHTDLA* : hostium *M* 15 irarum fidem *MPFUpOHTDLA* : irarum finem *Gron. dubitanter, cf.* 4. 58. 1 *adn.* : rerum fidem *Lov.* 4 mulcato *PFOHTA*² *uel A*³ : multato *UpDLA* : mulcato *an* multato *uoluerit M non adfirmauerim; nec enim* c *nec* t *fecit sed aliquid inter utramque litteram* : mutilato *dett. aliq. Erasmus*

lacerationi fuit, sepultumque Consentiae quod membrorum reliquum fuit cura mulieris unius, ossaque Metapontum ad
17 hostes remissa, inde Epirum deuecta ad Cleopatram uxorem sororemque Olympiadem, quarum mater magni Alexandri
18 altera, soror altera fuit.] Haec de Alexandri Epirensis tristi euentu, quamquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen, quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit.

25 Eodem anno lectisternium Romae quinto post conditam
2 urbem iisdem quibus ante placandis habitum est deis. Noui deinde consules iussu populi cum misissent qui indicerent Samnitibus bellum, ipsi maiore conatu quam aduersus Graecos cuncta parabant; et alia noua nihil tum animo tale
3 agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt, arma uirosque ad bellum pollicentes;
4 foedere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. Tria oppida in potestatem uenerunt, Allifae, Callifae, Rufrium, aliusque ager primo aduentu consulum longe lateque est peruastatus.

5 Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello quo Graeci obsidebantur iam finis aderat. Nam praeterquam quod intersaeptis munimentis hostium pars parti abscisa erat, foediora aliquanto intra muros iis quibus hostis terri-

17 inde Epirum *MPFUpOHTDL* (*sed* -py-) *A*, *cf.* 10. 37. 1 : in Epirum *dett. duo*

25 2 auxilia *MPFUpOTDLA* : apxilia *H* 3 fuerat *Up²HA¹* : fuerant *MPFUpTDLA* (*de O nihil pro certo adfirmauerim*)
4 Allifae (-e) Callifae (-e) *DL* : allifoe callife *H* (*sed* -fe *uoci seq. adiunctum*) : allifoe callifoe *T* : allifa callifa *A* : alifae callifoe *P* (*sed* -foe *uoci seq. adiunctum*) : alifae callife *F* : alife calife *Up* : alifae calirife *O* (*cf.* gallirife *Harl.* 2663, *i. e. Harl.* 2 *Drakenborchii*) : alifae caprifae *M* (*cf.* cariphre *Lov.* 4) ; *uid. Conway. Ital. Dial.*, *p.* 202
5 hoc *MPFUpOTDLA* : *om. H* prospere *PFUpODLA* : propere *HT* : prope *M* (*sc. pro* prope ; *an recte ?*) intersaeptis *MPFUpOHTDLA* ; *hoc sic tueri poteris, si duas urbes munimentorum bracchio coniunctas statues Publiliumque hoc bracchium interrupisse; tum* hostium *cum* pars *conectes* : intersaepti *Madv.*, *quod sane facilius est ; tum* hostium (*sc.* Romanorum) *cum* munimentis *conectendum* iis *ed. Rom.* 1469 : his *MPFUpOHTDLA*

tabat patiebantur et uelut capti a suismet ipsis praesidiis 6
indigna iam liberis quoque ac coniugibus et quae captarum
urbium extrema sunt [patiebantur]. Itaque cum et a Tarento 7
et a Samnitibus fama esset noua auxilia uentura, Samnitium
plus quam uellent intra moenia esse rebantur, Tarentinorum 8
iuuentutem, Graeci Graecos, haud minus per quos Samniti
Nolanoque quam ut Romanis hostibus resisterent, exspecta-
bant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos
uisa: Charilaus et Nymphius principes ciuitatis communicato 9
inter se consilio partes ad rem agendam diuisere, ut alter ad
imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad
praebendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit 10
qui ad Publilium Philonem uenit et, quod bonum faustum
felix Palaepolitanis populoque Romano esset, tradere se ait
moenia statuisse. eo facto utrum ab se prodita an seruata 11
patria uideatur, in fide Romana positum esse. sibi priuatim
nec pacisci quicquam nec petere; publice petere quam 12
pacisci magis ut, si successisset inceptum, cogitaret populus
Romanus potius cum quanto studio periculoque reditum in
amicitiam suam esset quam qua stultitia et temeritate de
officio decessum. Conlaudatus ab imperatore tria milia 13
militum ad occupandam eam partem urbis quam Samnites
insidebant accepit; praesidio ei L. Quinctius tribunus
militum praepositus.

5 patiebantur *cum MPFUpOHTDLA retinui*: *secluserunt* A^2 (*uel* A^3) *Klockius Gronouius*: edebantur *M. Mueller*: fiebant *Luterbacher. Nobis potius alterum* patiebantur (§ 6) *spurium uidetur* (*nec sine causa fortasse prius illud* patiebantur, *hoc posterius* paciebantur *in OA scriptum inueni*) 6 et *MPFUpOHTDLA* (*sed* captiua *pro* capti a *O*): *secl. Madv.* (*sed nescio cur* ipsis *MPFUpOHTDLA*: ipsi *Perizonius et Gronouius, fort. recte, cf.* 2. 19. 5 *adn.* iam *MPFUpOHTDLA*: in *Gron.*: iam in *Douiat.*: cum *dett. aliq.* 10 Publilium *recte cdd. nostri exc.* OT^2A^3 *qui* Publium *praebent, cf. c.* 22. 8 *adn.* 12 inceptum P^2*FUpOHTDLARn*: inceptius *P*: inceptumis *M*: inceptis *Gron., fort. recte, sed cf.* 42. 58. 1 quam qua Up^2 *uel* $Up^1T^2A^3$: quamquam M^1 (quemquam *M ut uidetur*) *PFUp* (*ut uidetur*) *OHTDLA* 13 tria milia (*uel* III) *MUpOHT*^{3}*D*: III *PFTLA*

26 Eodem tempore et Nymphius praetorem Samnitium arte adgressus perpulerat, ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palaepolim aut in Samnio esset, sineret se classe circumuehi ad Romanum agrum, non oram modo maris sed
2 ipsi urbi propinqua loca depopulaturum; sed ut falleret, nocte proficiscendum esse extemploque naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium
3 praeter necessarium urbis praesidium ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris et multitudine semet ipsa impediente, sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus, Charilaus ex composito ab sociis in urbem receptus, cum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorem iussit;
4 ad quem Graeci signo accepto a principibus quieuere, Nolani per auersam partem urbis uia Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe ut expeditior in praesentia fuga, ita foedior postquam periculo euaserunt uisa, quippe qui
5 inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo sed etiam popularibus, spoliati
6 atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua haec proditio ab Samnitibus facta traditur, cum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi est, tum foedus Neapolitanum—eo enim deinde summa rei Graecorum uenit
7 —similius uero facit ipsos in amicitiam redisse. Publilio triumphus decretus, quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem uenisse. Duo singularia haec ei uiro primum

26 3 ipsa *PFUpO*: ipsam *MHTDLA*, *fort. recte*, *cf. c.* 25. 6 aliis alia *M*³(alis *M*)*PUpOT*²*A*²: alia aliis *F*: isatia *HTDLA* (*sc.* aliis *primo omissum, mox in textum uarie restitutum; uel potius, ut puto, in archetypo codicum horum* ali *post* ulo *omissum est*) Charilaus *MFUpHL*: charialaus *POTD*: carialaus *A* in urbem *MPFUpOT*² *uel T*¹*A*: in urbe *HT?DL* 4 uia Nolam ferente *T*²*A*ˣ: uiam nolam ferentem *MPFUpHTDLA*: uiam nolam ferentes *O* periculo *MOHTDLA*, *cf.* 21. 33. 5 (42. 18. 5 *cum* e): pericula *PFUp*, *cf.* 21. 32. 13; 28. 2. 8 5 rediere *MPFUpOT*² *uel T*¹*A*²: redirent *H*: rediret *TDLA* 6 qua *UpA*ˣ *dett. aliq.*: quam *MPFOHTDLA* 7 domitos *MPFUpHT*¹ *uel T*²: domites *O*: domitus *TDLA* hostes *MPFUpOTA*: hostis *HDLA*²

contigere, prorogatio imperii non ante in ullo facta et acto honore triumphus.

Aliud subinde bellum cum alterius orae Graecis exortum. 27
Namque Tarentini cum rem Palaepolitanam uana spe auxilii 2
aliquamdiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos accepere, uelut destituti ac non qui ipsi destituissent, increpare Palaepolitanos, ira atque inuidia in Romanos furere, eo etiam quod Lucanos et Apulos—nam utraque eo anno societas coepta est—in fidem populi Romani uenisse allatum
est: quippe propemodum peruentum ad se esse iamque in 3
eo rem fore ut Romani aut hostes aut domini habendi sint.
discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium euen- 4
tuque eius uerti; eam solam gentem restare nec eam ipsam
satis ualidam, quando Lucanus defecerit; quem reuocari 5
adhuc impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars serendis discordiis adhibeatur.

Haec consilia cum apud cupidos rerum nouandarum 6
ualuissent, ex iuuentute quidam Lucanorum pretio adsciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se mulcati ipsi uirgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium coetum,
uociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, 7
a consulibus uirgis caesos ac prope securi percussos esse.
Deformis suapte natura res cum speciem iniuriae magis 8
quam doli prae se ferret, concitati homines cogunt clamore
suo magistratus senatum uocare; et alii circumstantes con- 9
cilium bellum in Romanos poscunt, alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt, tumultuque etiam sanos consternante animos decernitur ut societas cum Sam-
nitibus renouaretur, legatique ad eam rem mittuntur. Re- 10

27 4 in bello Samnitium euentuque *PFUpOT*^{2} *uel* *T*^{1}*A* : in bello samnitium euentumque *MTDL* : in bellu samnitium euentūque *H* 6 mulcati *MPFOHT* : multati *UpDL* (*cf. c.* 24. 15) : mulctati *A*^{2} (*qui clausulam totam* ex iuuentute . . . intulissent *suppleuit*) 9 mittuntur *HT ut uidetur*) *LA*^{1}*Rn* : remittuntur *DA* : mittantur *PFUpOT*^{2}: mitteantur *M* : mitterentur *Frigell*

pentina res quia quam causam nullam tam ne fidem quidem
habebat, coacti a Samnitibus et obsides dare et praesidia in
loca munita accipere, caeci fraude et ira nihil recusarunt.
11 Dilucere deinde breui fraus coepit postquam criminum
falsorum auctores Tarentum commigrauere; sed amissa
omni de se potestate nihil ultra quam ut paeniteret frustra
restabat.

28 Eo anno plebi Romanae uelut aliud initium libertatis
factum est quod necti desierunt; mutatum autem ius ob
unius feneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insig-
2 nem. L. Papirius is fuit, cui cum se C. Publilius ob aes
alienum paternum nexum dedisset, quae aetas formaque
misericordiam elicere poterant, ad libidinem et contumeliam
3 animum accenderunt. [Vt] florem aetatis eius fructum
aduenticium crediti ratus, primo perlicere adulescentem
sermone incesto est conatus; dein, postquam aspernabantur
flagitium aures, minis territare atque identidem admonere
4 fortunae; postremo, cum ingenuitatis magis quam praesentis
condicionis memorem uideret, nudari iubet uerberaque
5 adferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum pro-
ripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens feneratoris,
6 ingens uis hominum cum aetatis miseratione atque indigni-
tate iniuriae accensa, tum suae condicionis liberumque
suorum respectu, in forum atque inde agmine facto ad

11 omni *UpOHT*^{2}*A*^{1} : omnia *MPFTDLA* : omni iam *Alschefski*
28 1 plebi *PFUpOHTDLA* : plebei *M* ius *MPFUpOHTDA* : ius est *LRn*, *Frigellio probante* 2 L. *PFUpOT*^{2} : M. *A* : *om. M HTDLA*^{2} is *MPFHTDLA* : *om. UpO* quae *PFUpOHTD LA 'sincera lectio' Gelenius* : quāe (*sic*) *M* : quem *Edd. ante Gelenium* formaque *UpOHTD*(*sed* quae)*LA 'sincera lectio' Gelenius* : forma quem *MPF* misericordiam *MPFUpOHTDLA 'sincera lectio' Gelenius* : in misericordiam *Lov.* 2 : ad misericordiam *A*^{2} (*et Edd. ante Gelenium*) poterant *A 'sincera lectio' Gelenius Lov.* 4 : poterat *MPFUpOH TDL* (*sed in D post* poterat *litt.* a, *ut uidetur, est erasa*) 3 ut *MPF UpOHTDLA* : et *dett. aliq.* : *del. Madv.* crediti ratus *MPO?H TDA*^{2} (*O legere uix potui*) : credit. Iratus *uel* credit iratus *M*^{4}*P*^{2}*FL* : crediti iratus *T*^{3} : credit ratus *Up* : creditor iratus *A* perlicere *MPFOHTDLA*, *cf.* 3. 44. 4 *adn.* : pellicere *D*^{3} *uel D*^{4} 6 indig-nitate *MOHTDLA* : indignatione *PFUpT*^{2}

curiam concurrit; et cum consules tumultu repentino coacti 7
senatum uocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum procumbentes ad singulorum pedes
ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius 8
ingens uinculum fidei iussique consules ferre ad populum ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret in
compedibus aut in neruo teneretur; pecuniae creditae bona 9
debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti, cautumque in posterum ne necterentur.

Eodem anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum **29**
et defectio repens Lucanorum auctoresque defectionis Tarentini sollicitos haberent patres, accessit ut et Vestinus
populus Samnitibus sese coniungeret. Quae res sicut eo 2
anno sermonibus magis passim hominum iactata quam in publico ullo concilio est, ita insequentis anni consulibus, L. Furio Camillo iterum Iunio Bruto Scaeuae, nulla prior
potiorque uisa est de qua ad senatum referrent. Et quam- 3
quam ⟨non⟩ noua res erat, tamen tanta cura patres incessit ut pariter eam susceptam neglectamque timerent, ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaque aut bello poenae expetitae metu propinquo atque ira concirent finitimos populos;
et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi 4
Paelignique et Marrucini, quos, si Vestinus attingeretur,
omnes habendos hostes. Vicit tamen pars quae in prae- 5
sentia uideri potuit maioris animi quam consilii; sed euentus
docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex auctoritate patrum 6
populus aduersus Vestinos iussit. Prouincia ea Bruto,
Samnium Camillo sorte euenit. Exercitus utroque ducti et 7
cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma.
Ceterum alterum consulem L. Furium, cui maior moles 8
rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello

29 1 Samnitium bellum *cum ceteris H* (*non ut Drak. adfirmat*) 3 non noua (*uel* nota) *Duker*: noua *MPFUpOHTDLA* 4 bello Samnitibus par Marsi Paelignique et Mar *om. T* bello *MOHDLA*: *om. PFUpT²*

9 subtraxit ; iussusque dictatorem dicere rei gerendae causa
longe clarissimum bello ea tempestate dixit, L. Papirium
Cursorem, a quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister
10 equitum est dictus, par nobile rebus in eo magistratu gestis,
discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis uentum
est, nobilius.

11 Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum nec usquam
uario euentu gestum est. Nam et peruastauit agros et
populando atque urendo tecta hostium sataque in aciem
12 inuitos extraxit ; et ita proelio uno accidit Vestinorum res,
haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra
solum refugerent hostes sed iam ne uallo quidem ac fossis
freti dilaberentur in oppida, situ urbium moenibusque se
13 defensuri. Postremo oppida quoque ui expugnare adortus,
primo Cutinam ingenti ardore militum a uolnerum ira
quod haud fere quisquam integer proelio excesserat, scalis
14 cepit, deinde Cingiliam. Vtriusque urbis praedam militi-
bus, quod eos neque portae nec muri hostium arcuerant,
concessit.

30 In Samnium incertis itum auspiciis est ; cuius rei uitium
non in belli euentum, quod prospere gestum est, sed in

9 a quo Q. $P^2F^3T^2$: a quo que *uel* a quoq. *PFOHTDLA* : amquoq. *M* : a quo D^x : abeoquo A^2 Rullianus *Sigon. e Fast. Capit.*; *cf. C. I. L.* i², *p.* 45. *a. u. c.* 432. 445 ; *Plin.* 7. 41. 42 : rutilanus *O* : rutilianus *MPFUpHT* : rutulianus *DLA* (*eadem uarietas lectionis apparet ap. Val. Max.* 2. 7. 8 *et* 3. 2. 9; *Liu. ad* 30. 26. 8 *et* 24. 9. 8 Rullum *eundem nominat*; (*cf.* 7. 1. 2 ; 7. 32. 15) 11 Vestinis F^3*UpOHTDLA* : bestinis MP^1 *uel* P^2 (oestinis *P*, FT^2 *uel* T^3 ; (festinus *in* § 1 *H*) in aciem *PFUpOTD*$^3A^2$: in acie *MHDLA* inuitos *PFUpOHTDLA* : inuictos *M* 12 incruento *MOHDLA* : incruente *T et* T^3 : ingruente *PFUp*T^2 13 Cutinam *MPFUpO*T^2 (*ut secundam lectionem in marg.*) : catenam *HTDLA* a uol(uul-)nerum ira *Madv.*, *optime sequens* 24. 30. 1 ; *cf. etiam* 22. 5. 4 ad gemitus uolnerum : aut uol(uul-)nerum ira *PFUpOHTDLA* : ac uulnerum ira *dett. aliq.* : aut uulneratum ira *M*; *fort.* uulneratorum *uoluit nescioquis scribere ut in* 22. 5. 4 *Ruperti* 14 arcuerant OT^2A^4 : arguerant *MPUpHTDLA* : arguerent *F*

30 1 gestum est *MPFUpO* : gestum ec (*uel* esset) *HTDLA*

rabiem atque iras imperatorum uertit. Namque Papirius 2
dictator a pullario monitus cum ad auspicium repetendum
Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiauit ut
sese loco teneret neu absente se cum hoste manum con-
sereret. Q. Fabius cum post profectionem dictatoris per 3
exploratores comperisset perinde omnia soluta apud hostes
ac si nemo Romanus in Samnio esset, seu ferox adu- 4
lescens indignitate accensus quod omnia in dictatore uide-
rentur reposita esse seu occasione bene gerendae rei inductus,
exercitu instructo paratoque profectus ad Imbrinium—ita
uocant locum—acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna 5
pugnae fuit ut nihil relictum sit quo, si adfuisset dictator,
res melius geri potuerit; non dux militi, non miles duci
defuit. Eques etiam auctore L. Cominio tribuno militum, 6
qui aliquotiens impetu capto perrumpere non poterat hostium
agmen, detraxit frenos equis atque ita concitatos calcaribus
permisit ut sustinere eos nulla uis posset; per arma, per
uiros late stragem dedere; secutus pedes impetum equitum 7
turbatis hostibus intulit signa. Viginti milia hostium caesa
eo die traduntur. Auctores habeo bis cum hoste signa
conlata dictatore absente, bis rem egregie gestam; apud
antiquissimos scriptores una haec pugna inuenitur; in
quibusdam annalibus tota res praetermissa est.

1 uertit *MHTDLARn Gelenius e cdd.?* : uertitur *PFUpO* 2 manum *M (ut uidetur) F*^{2}*UpHTD*^{3}*A*^{2} : manu *M*^{1}*PFODLA* consereret *MPFUpOT*^{1} *uel T*^{2}*A*^{2} *uel A*^{1} : consererat *TDLA* (*sed in M medium illud* e *in* -rer- *inusitatae formae est nec prorsus dissimilis siglo* α) 3 Q. *A*^{2} *uel A*^{1} : que *M*, *cf. c.* 29. 9 : *om. PFUpOHTDLA* hostes *PFUpOT*^{2} : hostes esse *MHTDLA* 4 -que p. ad Imbrinium *om. DLA. add. A*^{2} imbrinium *F* : inbrinium *MP* : umbrinium *HT* (*aliq. simile O*), *cf. Tac. Ann.* 11. 13. 2 5 quo *MOHDLA* : quod *PFUpT* 6 poterat *MPFUpOHTDLA* : potuerat *Weissenb.* agmen *MPFUpOHTDLA* : aciem *Wesenberg, sed cf. Hor. Od.* 4. 14. 29 *et* 3. 2. 9 permisit . . . uis *om. T, postea ita add T*^{1} *uel T*^{2} *ut* permisit *omiserit* uis posset *MPFUpHT*^{1} *uel T*^{2}*DLA* : uix possit *O* : uix posset *O*^{1} 7 scriptores *MPFOHTDA* : auctores *UpL*

8 Magister equitum ut ex tanta caede multis potitus spoliis
congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne
9 concremauit, seu uotum id deorum cuipiam fuit seu credere
libet Fabio auctori eo factum ne suae gloriae fructum dicta-
tor caperet nomenque ibi scriberet aut spolia in triumpho
10 ferret. Litterae quoque de re prospere gesta ad senatum
non ad dictatorem missae argumentum fuere minime cum eo
communicantis laudes. Ita certe dictator id factum accepit,
ut laetis aliis uictoria parta prae se ferret iram tristitiamque.
11 Misso itaque repente senatu se ex curia proripuit, tum uero
non Samnitium magis legiones quam maiestatem dictatoriam
et disciplinam militarem a magistro equitum uictam et euer-
sam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset.
12 Itaque plenus minarum iraeque profectus in castra, cum
maximis itineribus isset, non tamen praeuenire famam ad-
13 uentus sui potuit; praecucurrerant enim ab urbe qui nun-
tiarent dictatorem auidum poenae uenire, alternis paene
uerbis T. Manli factum laudantem.

31 Fabius contione extemplo aduocata obtestatus milites est
ut, qua uirtute rem publicam ab infestissimis hostibus
defendissent, eadem se cuius ductu auspicioque uicissent
2 ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur: uenire amen-
tem inuidia, iratum uirtuti alienae felicitatique; furere quod
se absente res publica egregie gesta esset; malle, si mutare
fortunam posset, apud Samnites quam Romanos uictoriam
3 esse; imperium dictitare spretum, tamquam non eadem
mente pugnari uetuerit qua pugnatum doleat. et tunc

8 in *UpHTDLA*: *om. MPFO, sed fortasse* i *ante* ingentem *in M erasa est*; (*cf.* 45. 35. 1) 10 laudes *MHTDLA*: laudem *F et* F^2 (*ut uidetur*) *UpO*: laude PF^1? 11 tum $MPFUpOT^2A^2$: cum *HTDLA*? (*sed* c- *capitale Gothica forma TDA*) maiestatem . . . dictitans *om. A, add.* A^2: mages *D* (magis D^1) *qui* -tatem . . . dictitans *omittit*: *ret. ceteri* 13 praecucurrerant H^1TDLRn: praecurrerant *MPFUpOHA*

31 2 uictoriam esse $MPFUpOT^2D^3A$: uictoria essæ *H*: uictoria esset *DL*: uictoriam esset in *T*

inuidia impedire uirtutem alienam uoluisse cupidissimisque
arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moueri pos- 4
sent; et nunc id furere, id aegre pati, quod sine L. Papirio
non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius
magistrum equitum duxerit ac non accensum dictatoris.
quid illum facturum fuisse, si, quod belli casus ferunt Mars- 5
que communis, aduersa pugna euenisset, qui sibi deuictis
hostibus, re publica bene gesta ita ut non ab illo unico
duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum
tunc uictori minetur? neque illum magistro equitum in- 6
festiorem quam tribunis militum, quam centurionibus, quam
militibus esse. si posset, in omnes saeuiturum fuisse: quia
id nequeat, in unum saeuire. etenim inuidiam tamquam 7
ignem summa petere; in caput consilii, in ducem incurrere;
si se simul cum gloria rei gestae exstinxisset, [tunc uictorem]

3 cupidissimisque *PFUpOHTDLA* : cupidissimusque *M* (*non H*) 4 nunc *PFUpOHTDLA* : tunc *M* manci *MPFOTDLA* : mancipi *UpH* Q. *MPFUpOT*^{2}*A*^{2} : *om. HTDLA* accensum *Up Edd. uet.* (*sed Up* hoc non accensum dictatorem *praebet*) : accessum *dett. unus* (*Lov.* 2) : accensus *MPFOHTDLA* 5, 6 tunc uictori minetur? neque illum magistro equitum infestiorem *O, sed punctum post* uictori *inserens* : et tunc uictori minetur? neque illum magistro equitum infestiorem *Edd. ante Gron.* : tunc uictorem uelut in capto exercitu [*ex* § 7] infestiorem *MPFUp* : minetur neque illum magistro equitum infestiorem *H* (*sed hic* minuetur) *TDLA* (Minetur *cum capitali scripsit D*) : *uoces hic ab MPFUp omissae* minetur neque illum magistro *redeunt in M in* § 7 *ubi u. adn., in PFUp prorsus periere* 6 quam tribunis militum *om. O* (*sed punctum praebet*) *et Edd. ante Aldum* : *ret. ceteri* (*sed* quam quam *M*) esse *MPFOHTDLA* : minatus esset *Up* (*ut sententiam compleret*) posset *OHA*^{2} : possit *MPFUpD*^{3} : possint *TDLA* 7 etenim *Boot* : etiam *MPFUpOHTDL* : et iam *A male, nam cf.* §§ 2 *et* 3 inuidiam *MPFUpHTDLA* : inuidia *O*; *sed post* inuidiam *haec praebent DLA* (*del. A*^{2}) iussu dictatoris (dicta *D*) papiriq. fabius p p̄conem (-ne *D*) citatur et ante tribunal adsistens respondere in uerba interrogantis iubetur ignem summa *PF*^{2} *uel F*^{1}*OT*^{2}*A*^{2} : ignem summam *MP*^{2}*FHTDLA* : ignominiam suam *prae se fert Up* tunc uictorem *MPFOHT* : tunc uictorum (*uel* oꝝ) *DLA* : tunc uictore *Lov.* 2 : tunc inuicto rem *Up* : tunc cunctorum *Lov.* 4 : *seclusi*
5, 6, 7 *Textus ordinem conseruant OHTDLA* (*sed uoces* tunc uictori *ante* minetur *dat. solus O*) : *in MPFUp* (*ut uidimus*) *ordo est hic* supplicium mag. equitum tunc uictorem uelut in capto exercitu infestiorem

uelut in capto exercitu dominantem quidquid licuerit in
8 magistro equitum in militibus ausurum. proinde adessent
in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus
eundem qui in proelio fuerit in tuenda uictoria uideat et
salutem unius omnibus curae esse, inclinaturum ad clemen-
9 tiorem sententiam animum. postremo se uitam fortunasque
32 suas illorum fidei uirtutique permittere. Clamor e tota
contione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi
uim allaturum saluis legionibus Romanis.

Haud multo post dictator aduenit classicoque extemplo
2 ad contionem aduocauit. Tum silentio facto praeco Q. Fa-
bium magistrum equitum citauit; qui simul ex inferiore
3 loco ad tribunal accessit, tum dictator 'quaero' inquit 'de
te, Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit pareant-
que ei consules, regia potestas, praetores, iisdem auspiciis
quibus consules creati, aequum censeas necne magistrum

. . . . . exstinxisset; *sed inde in M sequuntur* minetur neque illum mag. equitum | dominantem etc.: *contra in PFUp continuo post* exstinxisset *sequuntur* dominantem etc. *Manifestum est primo uoces* minetur . . . equitum *omissas, dein duas has uocum series* minetur . . . equitum *et* tunc uictorem . . . exercitu *ab uno restitutore* (*ut in M*) *inter se mutatas esse, ab altero restitutore* (*ut in PFUp*) *unam neglectam, alteram in loco non suo insertam esse* (*cf. e.g.* 10. 36. 2; 9. 18. 14; 7. 27. 1; 4. 7. 10, 11; *et* 8. 8. 4 *adn.*). *Quo modo* minetur . . . equitum (*uel* tunc uictori . . . equitum) *exciderit* (*ob uoces* mag. eq. *repetitas*) *omnibus planum est; et cur scribae lineas sic perperam mutauerint in praefatione nostra*, §§ 44 *sqq. explicare conati sumus. Voces illae in* § 5 tunc uictori, *quas dat Oxoniensis, hic inanes non sunt sed* (*ut etiam editoribus ueteribus uidebantur*) *sententiae toti bene congruunt: infra* (*in* § 7) *uoces* tunc uictorem, *si non prorsus sensui incongruentes, certe superuacaneae sunt et ex ratione spatii lineae unicuique permissi reiciendae; nec non et tribus scribis* (*DLA, adde Lov.* 4 *et Lov.* 2) *uox* uictorem *tam obscure scripta uidebatur ut de Casu eius incerti essent, cf. e.g.* 10. 37. 2 *adn.*; 10. 24. 3 (*A*²)*; et praef. nostram*, § 47. *Nec mirabitur quisquam quod et* tunc uictori (§ 5) *et* tunc uictorem (§ 7) *scripsit O, si recordabitur, e.g.* 7. 27. 1 *adn.*; 10. 2. 5 *adn.*; 8. 24. 4, *ubi scribae in uocibus reponendis nonnullas bis dant.* [*Plura uide sis in praef. nostra*, §§ 44 *sqq.*]

32 1 clamor e *PFUpT*²*A*³: clamor ē *MOHA*²: clamore *DA* (*ut uidetur*): clamorē *L*: clamorem *T*: clamor est *dett. aliq.* 2 Q. *PFUpOT*²: *om. MHTDLA* 3 iisdem *A*ˣ: isdem *HT*²: hisdem

equitum dicto audientem esse; itemque illud interrogo, cum 4
me incertis auspiciis profectum ab domo scirem, utrum mihi
turbatis religionibus res publica in discrimen committenda
fuerit an auspicia repetenda ne quid dubiis dis agerem;
simul illud, quae dictatori religio impedimento ad rem 5
gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber
potuerit esse. Sed quid ego haec interrogo, cum, si ego
tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationem
meae dirigenda tua sententia fuerit? Quin tu respondes 6
uetuerimne te quicquam rei me absente agere, uetuerimne
signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, 7
incertis auspiciis, turbatis religionibus, aduersus morem
militarem disciplinamque maiorum et numen deorum ausus
es cum hoste confligere. Ad haec quae interrogatus es 8
responde; at extra ea caue uocem mittas. Accede, lictor.'

Aduersus [quae] singula cum respondere haud facile esset, 9
et nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui ac
iudicem esse, modo uitam sibi eripi citius quam gloriam
rerum gestarum posse uociferaretur purgaretque se in uicem 10
atque ultro accusaret, tunc Papirius redintegrata ira spoliari
magistrum equitum ac uirgas et secures expediri iussit.

MPFT: is de *D*(*ut uidetur*)*L*: *def. O*: *A legi non potest* necne *MPFUpOHTDLA*: necne ei *Madv.*, *fort. recte* 4 dis *MPFO*: diis *UpHTDLA* 5 interrogo, . . . fuerit? Quin *cum Alschefskio sic interpunxi* (*et similiter T*² *ut uidetur*, *Drak.*, *ed. Frob.* 1535): interrogo? . . . fuerit, quin *Madv.*, *Weissenb.-Mueller* 6 respondes *MPFUpOTDLA Gelenius*: responde *H Lov.* 2 *et* 4: responde si *A*² 8 es *F*(*uel F*ˣ)*HDA*³: est *MPUpO*(*sed* ẽ)*TD*³*LA* responde at *F*ˣ (*ubi atramentum fuscius quam F usurpauit corrector* (*F*ˣ), *non nigrum ut F*³): respondeat *MPFUpOHTDLA*: responde *A*³ uocem mittas *A*² *uel A*¹ *dett. aliq.*: uocem emittas *F*³ (-itas) *A*³ *uel A*²: uocem mittat *M*³*PF?UpOT*²: uoce mittat *M*: uox nece mittat² *H*: uox ne emittatur *Lov.* 2: uocem mittatur *T uel T*¹*D*³*A uel A*¹: uoce mittatur *DL et fortasse TA*; (*et in P* mittat· *est sic scriptum*) 9 singula *O dett. duo Hearnii* (*sed* accede *pro* aduersus *O*): quae singula *T*³ *uel T*² *dett. aliq.*: singula quae (*uel* que) *MHTDLA*: quae *PFUpT*² *dett. duo* 10 tunc *MPFUpOHTDA*: tum *L Madv.* expediri *MPFUpOTDLA*: impediri *H dett. duo*

11 Fabius fidem militum implorans lacerantibus uestem lictori-
bus ad triarios tumultum iam [in contione] miscentes sese
recepit.
12 Inde clamor in totam contionem est perlatus; alibi
preces, alibi minae audiebantur. Qui proximi forte tribunali
steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant,
orabant ut parceret magistro equitum neu cum eo exercitum
13 damnaret; extrema contio et circa Fabium globus increpa-
bant inclementem dictatorem nec procul seditione aberant.
14 Ne tribunal quidem satis quietum erat; legati circumstantes
sellam orabant ut rem in posterum diem differret et irae
15 suae spatium et consilio tempus daret: satis castigatam
adulescentiam Fabi esse, satis deformatam uictoriam; ne ad
extremum finem supplicii tenderet neu unico iuueni neu
patri eius, clarissimo uiro, neu Fabiae genti eam iniungeret
16 ignominiam. Cum parum precibus, parum causa proficerent,
intueri saeuientem contionem iubebant: ita inritatis militum
animis subdere ignem ac materiam seditioni non esse
17 aetatis, non prudentiae eius; neminem id Q. Fabio poenam
deprecanti suam uitio uersurum sed dictatori, si occaecatus
ira infestam multitudinem in se prauo certamine mouisset.
18 postremo, ne id se gratiae dare Q. Fabi crederet, se ius
iurandum dare paratos esse non uideri e re publica in
33 Q. Fabium eo tempore animaduerti. His uocibus cum
in se magis incitarent dictatorem quam magistro equitum

11 triarios *PFUpOHTDLA*: trios *M* iam *MPFUpOHTDLA*: ultima *Wesenberg* in contione *PFUpOTDLA*: in contionem *M*: in contentione *H*: *seclusit ut ex* in contionem *infra deriuatum, cum Scheibio* (*Zing.*) *uel Heusingero* (*Madv.*), *Conway*: (tumultu iam) contionem *coniecit T. Faber* 12 steterant *PFUpOHTDLA*, *cf.* 29. 7. 6: steterunt *M*, *fort. recte* neu *MPFUp*T^2: ne *HTDLA*: *def. O*: nec *Lov.* 3 13 globus *UpHTDLA*: glomis *MPF*: ***mis *O* (*cet. perditis*): glomus T^2 15 iniungeret *MPF?HTDLA*: inureret P^2 *et* T^2 (*in marg.*) F^3 *uel* F^4: iungeret *O* 18 Q. Fabii *MPFUpOT*D^x: quae fabii *D?L*: fabii F^x*HA* Q. Fabium *PFUpO*: fabium *MHTDLA*

placarent, iussi de tribunali descendere legati; et silentio 2
nequiquam per praeconem temptato, prae strepitu ac tumul-
tu ⟨cum⟩ nec ipsius dictatoris nec apparitorum eius uox
audiretur, nox uelut in proelio certamini finem fecit.

Magister equitum, iussus postero die adesse, cum omnes 3
adfirmarent infestius Papirium exarsurum, agitatum conten-
tione ipsa exacerbatumque, clam ex castris Romam profugit;
et patre auctore M. Fabio, qui ter iam consul dictatorque 4
fuerat, uocato extemplo senatu, cum maxime conquereretur
apud patres uim atque iniuriam dictatoris, repente strepitus
ante curiam lictorum summouentium auditur et ipse infensus 5
aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expe-
dito equitatu secutus. Iteratur deinde contentio et prendi
Fabium Papirius iussit. Vbi cum deprecantibus primoribus 6
patrum atque uniuerso senatu perstaret in incepto immitis
animus, tum pater M. Fabius 'quando quidem' inquit 'apud 7
te nec auctoritas senatus nec aetas mea, cui orbitatem paras,
nec uirtus nobilitasque magistri equitum a te ipso nominati
ualet nec preces, quae saepe hostem mitigauere, quae
deorum iras placant, tribunos plebis appello et prouoco ad 8
populum eumque tibi, fugienti exercitus tui, fugienti senatus
iudicium, iudicem fero, qui certe unus plus quam tua dicta-
tura potest polletque. Videro cessurusne prouocationi sis,
cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit.'

Ex curia in contionem itur. Quo cum paucis dictator, 9

33 1 tribunali $MP^{1}FUpOT^{2}A^{3}$: tribunalibus *PHTDLA* descendere $MP^{2}FUpOHTDLA$: discedere *P* 2 cum *hic addidit Conway* (*cf.* § 9) : *om.* *MPFUpOHTDLA* : *ante* prae *inseruerunt* $T^{2}A^{3}$ *uel* A^{2} *dett. aliq.* 3 contentione *ed. Rom.* 1470 : contione F^{3} *uel* F^{2} *per ras.* : conuentione *MPFUpOHTDLA* 4 dictatoris . . . curiam *om.* *HTDLA* *omissis scilicet archetypi duobus uersibus xix et xvii litteras continentibus* : *ret. ceteri* 5 postquam . . . iussit *om.* *O* : *ret. ceteri* iteratur D^{3} *Lov.* 4 *et dett. alii* (*cf.* I. 3. 3 *adn.*) : iterat *MHTDL* : iterata $PFUpT^{2}A^{1}$ (*in ras.*) (iterata . . . . contentione *dett. unus*) prendi *MPFHTDLA* : prehendi *Up*

cum omni agmine principum magister equitum ⟨cum⟩
escendisset, deduci eum de rostris Papirius in partem inferio-
10 rem iussit. Secutus pater 'bene agis' inquit, 'cum eo nos
deduci iussisti unde et priuati uocem mittere possemus.'
Ibi primo non tam perpetuae orationes quam altercatio
11 exaudiebantur; uicit deinde strepitum uox et indignatio
12 Fabi senis increpantis superbiam crudelitatemque Papiri: se
quoque dictatorem Romae fuisse nec a se quemquam, ne
plebis quidem hominem, non centurionem, non militem,
13 uiolatum; Papirium tamquam ex hostium ducibus, sic ex
Romano imperatore uictoriam et triumphum petere. quan-
tum interesse inter moderationem antiquorum et nouam
14 superbiam crudelitatemque! dictatorem Quinctium Cincin-
natum in L. Minucium consulem ex obsidione a se ereptum
non ultra saeuisse quam ut legatum eum ad exercitum pro
15 consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui
contempta sua senectute et auctoritate foedissimo cum
euentu pugnasset, non solum in praesentia moderatum irae
esse ne quid de collega secus populo aut senatui scriberet,
16 sed cum reuertisset potissimum ex tribunis consularibus
habuisse quem ex collegis optione ab senatu data socium
17 sibi imperii deligeret. nam populi quidem, penes quem
potestas omnium rerum esset, ne iram quidem unquam
atrociorem fuisse in eos qui temeritate atque inscitia exer-
citus amisissent quam ut pecunia eos multaret: capite

9 cum escendisset *ed. Frob.* 1531 (*cf.* § 2): escendisset *MPOHT*: ascendisset *M*^{4}*P*^{2}*FUpDLA* 10 inquit *PF*^{3}(sequutus . . . inquit *in ras.*)*UpOHTDLA*: *om. M* exaudiebantur *MPFUpOHTDLA*: exaudiebatur *Gron., fort. recte, sed cf.* 44. 14. 6 11 uicit *PFUpOHTDLARn*: uincit *M, fort. recte* (*cf.* iteratur § 5) 13 interesse *Gron.*: interesset *MPF*^{3}(-ent *F?*)*UpOHTDA*: interest *L* 16 optione *MFUpODLA*: obtione *PT*: obitione *H* deligeret *HTD*^{3} *Lov.* 4: delegeret *DLA*: delegerit *P*^{2}*FUpOA*^{2}: deligerit *MPT*^{2} 17 nam populi quidem . . . ne iram quidem *MPFUpOHTDLA*; *sed in F* nam *erasum* (*uel aliquid sim.*): *in D et* Nam *et* Ne *cum* N *capitali*; *Madvigio praeeunte fort. scribere malis* nam ne populi quidem . . . iram unquam, *sed u. Harant, Emend. et Adn. p.* 57

anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore nullo
ad eam diem esse. nunc ducibus populi Romani, quae ne 18
uictis quidem bello fas fuerit, uirgas et secures uictoribus et
iustissimos meritis triumphos intentari. quid enim tandem 19
passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset, si fusus,
fugatus, castris exutus fuisset? quo ultra iram uiolentiamque
eius excessuram fuisse quam ut uerberaret necaretque? quam
conueniens esse propter Q. Fabium ciuitatem in laetitia uic- 20
toria supplicationibus ac gratulationibus esse, eum propter
quem deum delubra pateant, arae sacrificiis fument, honore
donis cumulentur, nudatum uirgis lacerari in conspectu populi 21
Romani, intuentem Capitolium atque arcem deosque ab se
duobus proeliis haud frustra aduocatos! quo id animo 22
exercitum, qui eius ductu auspiciisque uicisset, laturum?
quem luctum in castris Romanis, quam laetitiam inter
hostes fore!

Haec simul iurgans, querens, deum hominumque fidem 23
obtestans, et complexus filium plurimis cum lacrimis agebat.
Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunicium 34
auxilium, memoria absentis exercitus; ex parte altera im- 2
perium inuictum populi Romani et disciplina rei militaris et
dictatoris edictum pro numine semper obseruatum et Man-
liana imperia et posthabita filii caritas publicae utilitati
iactabantur: hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanae 3
libertatis, antea in duobus liberis fecisse; nunc patres co-
mes et senes faciles de alieno imperio spreto, tamquam rei

17 nullo A^2 *dett. aliq.*: nullum M^2?*PFUpOHT*(*sed* nulum)*DLA*: nullam *M* eam *MPFUpOTDLA*: eum *H* 19 quo ... fuisse *om. HTDLA*: *ret. ceteri* (*sed* quo P^2 *ex* quod *P*): *add.* T^2, *sed cum* fuisset *pro* fuisse. *Secutum est ex hac omissione ut* uerberaretur necareturque *scripserit H* 21 populi Romani] PĪR *MDL*: pr̄ *PFT*: p' ri *A*: RP̄ *H*: *def. O* intuentem M^3?*UpA*: intuente *MPFHTDL*: *def. O* haud P^2*FUpOHT*^{3} *uel* T^2A^2: au *MP*: aut M^3*TDLA* 22 quo id *MPFUpOT*^{2} *uel* T^1A^1: quid *HTDL*: id *A* 23 agebat *MPF?UpOHTDL*: aiebat F^3H^1 (*ut secundam lectionem*) *A*

34 2 inuictum *MPFUpOTDLA*: *om. H* 3 de *MPFUpOH TDLA*: *seclusit Douiat., probante Madvigio, sed* alieno imp. spreto

paruae, disciplinae militaris euersae iuuentuti gratiam facere.
4 se tamen perstaturum in incepto nec ei, qui aduersus edictum suum turbatis religionibus ac dubiis auspiciis pugnasset,
5 quicquam ex iusta poena remissurum. maiestas imperii perpetuane esset non esse in sua potestate: L. Papirium
6 nihil eius deminuturum; optare ne potestas tribunicia, inuiolata ipsa, uiolet intercessione sua Romanum imperium neu populus in se potissimum dictatore uim et ius dictaturae
7 exstinguat. quod si fecisset, non L. Papirium sed tribunos, sed prauum populi iudicium nequiquam posteros accusaturos, cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus con-
8 sulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio, nemo hominum, nemo deorum uerecundiam habeat, non edicta
9 imperatorum, non auspicia obseruentur, sine commeatu uagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti
10 licentia sua se ubi uelint exauctorent, infrequentia deserantur

clausulae sequenti disc. mil. euersae *accurate respondet et si* de *tollas, in promptu sit intellegere patres ipsos imperium spreuisse*   5 perpetuane *MPFUpOTDLA* : perpetua nec *H* : perpetua necne *Heusinger*   non esse *PFUpOHTDLA* : non esset *M*   nihil eius *MHTDLA Lov.* 4 : nihil eius iure *PF*(*sed* ei; *F*)*UpO*H^1T^2 *uel* T^1 : nihil ex eius iure *Alschefski* : nihil de eius iure *ed. Rom.* 1469 (*sic et ed. Frob.* 1535). *Lectionem Parisiensem ex* eius ex iure *prouenisse lectionemque hanc Mediceae fortasse praeponendam esse censet Conway*; iure *utique non ex nihilo nasci potuit, fortasse ex glossemate Papirium laudantis, cf.* 7. 1. 8 *HTDLA*, 26. 48. 12 A^x (*marg. adn.*) *αβγ Pal.* 2   deminuturum *ed. Ven.* 1592 : diminuturum *PFUpOHTDLA*: diminutum MA^3
6 dictatore uim et ius *Kreyssig*: dictatorem ius *dett. aliq.* : dictatorem et ius MP^1 *uel* P^2F(*sed* et ius *ab* F^3)*UpOHTDLA* (*in H lineola supra* e (*in* -rē) *atramento satis pallido scripta est; et ante* et *punctum uidetur*) : dictatore ius *Duker*: dictatore et ius *H. J. Mueller et fort. P*
9 errent F^3A^2 (hosti coerrent *Lov.* 4): errarent *MPFUpOHTDLA* (*sed* hosti co(cc *A*)errarent *LA*)   sua se *scripsimus* : sola uase *HTDLA* (*fortasse quod in archetypo* ua *supra* ola *scriptum erat, i.e.* sua *erat aut secunda lectio aut correctio in archetypo eorum*): sola se MA^2 *Gelenius e cdd.?* : sola *PFUp*T^2 : *def. O omnibus inter* sacramenti *et* uelint *perditis sed spatium est xv fere litterarum, id quod fauet lectioni aut nostrae aut Parisinae* : sola sua se *Alschefski, bene* : soluta se *Madv.* : sola qua se D^3; *cf.* 7. 25. 6 *adn.*   uelint *MPFUpO*T^2 *uel* T^3A^1 : uelut *HTDL* : uelud *A* (*ut uidetur*)   exauctorent *MPUpOHTDLA* : exauctorēn̄ (*sic*) *F*

signa, neque conueniatur ad edictum, nec discernatur inter-
diu nocte, aequo iniquo loco, ⟨iussu⟩ iniussu imperatoris
pugnent, et non signa, non ordines seruent, latrocinii modo
caeca et fortuita pro sollemni et sacrata militia sit.—'horum 11
criminum uos reos in omnia saecula offerte, tribuni plebi;
uestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabi obicite.'

Stupentes tribunos et suam iam uicem magis anxios **35**
quam eius cui auxilium ab se petebatur, liberauit onere
consensus populi Romani ad preces et obtestationem uersus
ut sibi poenam magistri equitum dictator remitteret. Tri- 2
buni quoque inclinatam rem in preces subsecuti orare
dictatorem insistunt ut ueniam errori humano, ueniam
adulescentiae Q. Fabi daret; satis eum poenarum dedisse.
Iam ipse adulescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti 3
procumbere ad genua et iram deprecari dictatoris. Tum 4
dictator silentio facto 'bene habet' inquit, 'Quirites; uicit
disciplina militaris, uicit imperii maiestas, quae in discrimine
fuerunt an ulla post hanc diem essent. Non noxae eximitur 5
Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit, sed
noxae damnatus donatur populo Romano, donatur tribu-
niciae potestati precarium non iustum auxilium ferenti.
Viue, Q. Fabi, felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te 6
quam qua paulo ante insultabas uictoria; uiue, id facinus
ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset

10 iussu *Gelenius e cdd. ? ed. Frob.* 1535: *om. MPFUpHTDLA: def. O omnibus inter* loco *et* ⟨pug⟩nent *perditis, sed spatium est xxi fere tantum litt.; itaque omisisse* iussu *uidetur et O* fortuita *P cum ceteris, sed def. O*

35 1 onere *MUpOHTDLA*^{x}: honere *F*^{2} *uel F*^{1}*A*: honore *PF* 4 dictator *M*^{2} *uel M*^{1}*PFUpOT*^{2}*D*^{3}*A*: dictatori *M* (*ut uidetur*) *HTL*: dicta *D* 5 noxae (-e) *MF*^{3}*OHTDLA*: noxię *P*^{2} (noxie *P*) *Up et fort. F* (nox//): noxa *D*^{x} Q. *PF?UpOT*^{2}: *om. MHTDLA* ferenti *F*^{3}*UpOH*^{1} (*ut secundam lectionem*) *T*^{2} *uel T*^{3}*D*^{3} *uel D*^{4}*A*^{3} *uel A*^{2}: ferente *MP*^{1}*F?HTDLA*: ferentie *P* (*ut uidetur*) 6 Fabi *P*^{x}*FUpOHT*^{x}*D*^{x}: fabii *MPTDLARn* insultabas *D*^{3}*A*^{2} *dett. duo, cf.* 2. 45. 10 *et Verg. Aen.* 10. 20: exinsultabas *MTDLA*: exultabas *PFUpOHT*^{2} uiue *MPFUpOT*^{2}*D*^{x}*A*^{3}: uiues *HTDLA*

7 quo fuit L. Papirius, ueniam dedisset. Mecum, ut uoles,
reuerteris in gratiam; populo Romano, cui uitam debes,
nihil maius praestiteris quam si hic tibi dies satis documenti
8 dederit ut bello ac pace pati legitima imperia possis.' Cum
se nihil morari magistrum equitum pronuntiasset, degressum
eum templo laetus senatus, laetior populus, circumfusi ac
9 gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti
sunt, firmatumque imperium militare haud minus periculo
Q. Fabi quam supplicio miserabili adulescentis Manli
uidebatur.

10 Forte ita eo anno euenit ut, quotienscumque dictator ab
exercitu recessisset, hostes in Samnio mouerentur. Ceterum
in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui
castris praeerat, ne quam uim hostium magis quam trucem
11 dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores cum circum-
uenti ex insidiis caesi loco iniquo essent, creditum uolgo est
subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset.
12 Ea quoque ira alienauit a dictatore militum animos iam ante
infensos quod implacabilis Q. Fabio fuisset et, quod suis
precibus negasset, eius populo Romano ueniam dedisset.

36 Postquam dictator praeposito in urbe L. Papirio Crasso,
magistro equitum Q. Fabio uetito quicquam pro magistratu
2 agere, in castra rediit, neque ciuibus satis laetus aduentus

7 reuerteris *MF*^{3}*UpOHTDLA* : reuerteres *PF* : reuertes *P*^{2}*?* 8 degressum *Gron.* : digressum *MPFUpOHT*(-us)*DLA* 10 ita *MPFUpOHD*^{1}*LA* : *om. TD* recessisset *D*^{3}*A*^{3} *uel A*^{2} *dett. aliq. Muretus* : recessit *MPFUpOHTD?LA*, *an recte? Hoc tempus uerbi repperimus* (*cf. Liu.* 2. 30. 15; 25. 29. 9 *et Draeger, Hist. Syntax, ed.* 2, § 130), *sed in clausula sic subordinata subiunctiuus uidetur quaerendus, quamquam in orat. obliqua indicatiuum ap. Liuium nonnunquam uidemus* (*cf. Riemann, Études sur la langue etc. de Tite-Live* § 114) 12 Q. Fabio *M*^{4}(que Fabio *M*)*PFUpOTA*^{3} *in ras.* : fabio *H* : qstio *D* : questio *L* eius *MPFHTDLA* : ei *UpO ed. Rom.* 1469 populo Romano *ed. Rom.* 1469 : p° r° *A*^{2} *uel A*^{3} : pop̄ r. *PO* : poprˉ *F* : .PR̄. *H* : P. R̄. *D* : prˉ *T* : PR̄ *L* : pr *A* : pōp. re *M*

36 2 aduentus *PFUpO* (*sed* //uentus) *HTDLA* : *om. M*, *sed add. M*^{4} *post* fuit

eius fuit nec hostibus quicquam attulit terroris. Namque postero die, seu ignari uenisse dictatorem seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt.
Ceterum tantum momenti in uno uiro L. Papirio fuit ut, si 3
ducis consilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit;
ita instruxit aciem [loco ac subsidiis], ita omni arte bellica 4
firmauit; cessatum a milite ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria est. Plures Samnitium
cecidere, plures Romani uolnerati sunt. ⌈Sensit peritus dux 5
quae res uictoriae obstaret: temperandum ingenium suum
esse et seueritatem miscendam comitati. Itaque adhibitis 6
legatis ipse circuit saucios milites inserens in tentoria caput, singulosque ut sese haberet rogitans curam eorum nomina-
tim legatis tribunisque et praefectis demandabat. Rem per 7
se popularem ita dextere egit, ut medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit quam quod grato
animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste 8
congressus haud dubia spe sua militumque ita fudit fugauit-

4 aciem . . . industria ut *om DA* : *add. A²; lacunam in D notauit sic Graece, λείπ(πολύ, lector quinti decimi saeculi* loco ac subsidiis *MPFUpOHTLA²* (*sed* ab *pro* ac *L*) : ita loco ac subsidiis *Madv.* : loco ac s. fultam *dubitanter M. Mueller*: loco, ac subsidiis ita etc. *ed. Frob.* 1535 *sic interpungens* : *has tres uoces malim deletas putans additamentum* (*cf.* 9. 6. 6) *ad uoces* arte b. firmauit *ex locis aliis tractum, e. g.* subsidiis locandis (9. 13. 3); *et O, qui has uoces inter puncta scripsit, hoc uidetur confirmare*: ita (*ante* omni) *quoque ab H omissum fortasse per glossema hoc ex contextu submotum est* ita *MPFUpOTLA²* : *om. H* 5 et *PFUpOHTDLA* : *om. M, fort. recte* comitati *MPFUpOHTDLA*, *cf.* 5. 37. 7; 24. 31. 3: benignitati et comitati *A²* : comitate *Gron.* 6 circuit *scripsi*, *cf. c.* 37. 9; 3. 51. 7 quicū *F*; (*sic quoque Grunauer qui* ac *post* rogitans *inserebat*): circū *POHD* : circum *MFTLA* : circumiens *Up* singulosque *MHL* : singulos *PFUpOTDA* (*sc.* -q. *ante* ut *omisso*) haberet *MPFOHTDLARn Fragm. Haverk.*: haberent *UpD³ dett. unus* 7 dextere *Fragm. Haverk. et dett. unus* : dexter (*uel* dext̄) *MPUpOHTDLA* : sedulo *F³ in ras., impudenter more suo* imperatori *UpOTA³* · imperatoris *MPFHDLA*

que Samnites ut ille ultimus eis dies conferendi signa cum
9 dictatore fuerit. Incessit deinde qua duxit praedae spes
uictor exercitus perlustrauitque hostium agros, nulla arma,
10 nullam uim nec apertam nec insidiis expertus. Addebat
alacritatem quod dictator praedam omnem edixerat militi-
bus; nec ira magis publica quam priuatum compendium in
11 hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem
a dictatore petiere; cum quo pacti ut singula uestimenta
12 militibus et annuum stipendium darent, cum ire ad senatum
iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius
eius fidei uirtutique causam suam commendantes. Ita
deductus ex Samnitibus exercitus.

37 Dictator triumphans urbem est ingressus; et cum se
dictatura abdicare uellet, iussu patrum priusquam abdicaret
consules creauit C. Sulpicium Longum iterum Q. Aemilium
2 Cerretanum. Samnites infecta pace quia de condicionibus
agebatur indutias annuas ab urbe rettulerunt; nec earum
ipsarum sancta fides fuit; adeo, postquam Papirium abisse
magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandum animi sunt.
3 C. Sulpicio Q. Aemilio—Aulium quidam annales habent—
consulibus ad defectionem Samnitium Apulum nouum

9 insidiis *PF?UpOHTDLA*, *cf.* insidiis fidem alicuius attemptare, *Cic. Or.* 61. 208: ex insidiis *M*A^2. *fort. recte*, *cf.* non ex insidiis sed aperte, *Cic. Or.* 12. 38 (*M* expertus *incepisse scribere mihi uidetur; tamen post* nec *uel omitti uel addi* ex *facile potest*): in insidiis F^3 (*fortasse F denuo a* F^3 *scriptum*) 10 addebat *PFUpOHTDLA*: adderat *M*: addiderat A^2 publica quam P^2F^4 *uel* F^3*UpO*T^2D^3 *uel* D^4*A*: quam publica *PFHD*: quam publicam *ML*: quam publicam quam *T* priuatum *MPFUpOH*T^3*DLA*: priuatim *T* 11 cum quo *PFUpOHTDLA*: cum *M*

37 2 agebatur *MPFUpOHTDLA*: ambigebatur *Drak. duce Gronouio*: negabatur *Weissenb.* rettulerunt (*uel* retu-) *PFUpO* (*ubi* -unt, *cet. perditis*) *HTDLA*: rettulerant *M*A^2 sancta *MPFUpOTDLA*: facta *H* arrecti *MPUpOH*T^2: assecti (?) *F* (assuetis . . . animis F^3): porrecti *D*L^1 (porrectu *L*) *A*: perrecti *T*: erecti A^2 *dett. aliq.* 3 Aulium *Gelenius* (*ed. Frob.* 1535) *et Sigonius* (Aelium *aut* Aulium *Glareanus ad* 9. 15. 11), *cf. quoque* 9. 22. 4: aulum *MPFUpOHTDLA* (Γάιος Αἴλιος *pro* Q. Aemilio *Diod.* 18. 26. 1, Quintus Aelius *Cassiod. C. I. L.* i^2, *p.* 131)

 3

bellum accessit. Vtroque exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Aemilio sorte euenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis 4
bellum inlatum sed socios eius gentis populos ab Samnitium ui atque iniuriis defensos scribant; ceterum fortuna Samni- 5
tium, uix a se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit uero facit non Apulis ab Samnitibus arma inlata sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. Nec 6
tamen res ulla memorabilis acta; ager Apulus Samniumque euastatum; hostes nec hic nec illic inuenti.

Romae nocturnus terror ita ex somno trepidam repente ciuitatem exciuit ut Capitolium atque arx moeniaque et portae plena armatorum fuerint; et cum concursatum clama- 7
tumque ad arma omnibus locis esset, prima luce nec auctor nec causa terroris comparuit.

Eodem anno de Tusculanis Flauia rogatione populi fuit 8
iudicium. M. Flauius tribunus plebis tulit ad populum ut in Tusculanos animaduerteretur, quod eorum ope ac consilio Veliterni Priuernatesque populo Romano bellum fecissent. Populus Tusculanus cum coniugibus ac liberis Romam 9
uenit. Ea multitudo ueste mutata et specie reorum tribus circuit genibus se omnium aduoluens; plus itaque miseri- 10
cordia ad poenae ueniam impetrandam quam causa ad crimen purgandum ualuit. Tribus omnes praeter Polliam 11
antiquarunt legem: Polliae sententia fuit puberes uerberatos necari, coniuges liberosque sub corona lege belli uenire.

7 cum concursatum *P^2FUpHTDA*: cum consursatum *MP*: conuersatum *O*: cum cursatum *L*: cō concursatum *D^3*: concursatum *dett. plerique* clamatumque *MPFUpOHTDLA*: conclamatumque *Sigon.* 8 Flauia *MPFOTDLA*: fabia *UpHA²* Flauius *ed. Rom.* 1469. *cf. Val. Max.* 9. 10. 1: fabius *MPFUpOHTDLA* quod eorum *dett. aliq.*, *cf. Val. Max.* 9. 10. 1: quō eorum *O* (*qui* ope *ad fin. lineae omittit*): quorum *A et Edd. ante Gron.*: quorum eorum *MPFUpHTDL*: quoniam eorum *A^2 Lov.* 2 populo . . . fecissent *om. M* (*supplet* descissent *M^4 uel M^5*) populo *PFUpOT^{x}D^{x}A*: populos *TDL*: populis *H* 9 reorum *PFUpOHTDLA*: Reorum (*sic*) *M* circuit *MPFUpOHTDLA*, *cf. c.* 36. 6: circumit *Edd. recc.* (*Weissenb. et Madv.*)

12 Memoriam eius irae Tusculanis in poenae tam atrocis
auctores mansisse ad patrum aetatem constat nec quem-
quam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre
solitum.

38 Insequenti anno, Q. Fabio L. Fuluio consulibus, A.
Cornelius Aruina dictator et M. Fabius Ambustus magister
equitum, metu grauioris in Samnio belli—conducta enim
pretio a finitimis iuuentus dicebatur—intentiore dilectu
habito egregium exercitum aduersus Samnites duxerunt.
2 Castra in hostico incuriose ita posita tamquam procul
abesset hostis, cum subito aduenere Samnitium legiones
tanta ferocia ut uallum usque ad stationem Romanam
3 inferrent. Nox iam appetebat; id prohibuit munimenta
adoriri; nec dissimulabant orta luce postero die facturos.
4 Dictator ubi propiorem spe dimicationem uidit, ne militum
uirtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis qui con-
spectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit; nec
tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit.
5 Eques extemplo insecutus ita institit agmini ut, donec

12 memoriam *H dett. duo*: memoriamque *MPFUpOTDLA* auctores *PFUpOHTDLA* : auctorem MA^{3} ex Pollia tribu *om. O, ret. ceteri* candidatum *H* (*sed sic*: expolli·a· tribucandi datū), '*uetus lectio sincerior*' *Gelenius*: datum *O*: candidatum ferme datum *MPFTDLA* : candidatum fore datum *Up*; *cf. Val. Max.* 9. 10. 1 Papiriam ferre $P^{2}FOHT^{2}$ (*sed* fere) *DLA*, '*uetus lectio sincerior*' *Gelenius*: papiriam ferme *PT* : papiriam datum ferre M^{4}: papiriam datum ferre ferre *M*: ferre populum *Up* *Ex lectionibus Harleiani et Oxoniensis satis liquet scribam archetypi uncialis unam lineam* ex Pollia tribu candi (*xviii litt.*) *praetermisisse* (*cf.* 9. 26. 15 *adn. et praef. nostram*, §§ 43–5); *deinde errore cognito* ferme (*ut* '*peg-word*' '*stichwort*' *quod uocatur*) ex Pollia tribu candidatum *in margine scripsisse; haec scribas posteriores alios aliter interpretatos esse. Cf.* 8. 31. 6 *et* 7; 7. 27. 1; 4. 7. 10 *et* 11, *et Classical Quarterly*, v (1911) *p.* 6. *Sed hic liquet scribam, ne causam ullam dubitationis relinqueret, plene scripsisse* ferme ex Pollia tribu candidatum, *i. e. et initium et finem clausulae omissae; suspicor scribam exemplaris Harleiani non intellexisse modo sed hic oculis suis codicem uncialem uidisse*

38 1 Q. $PFUpOT^{2}$: *om. MHTDLA* Aulus $MPFUpOT^{2}A^{2}$: sī. aulus *HTDLA* (*quid uoluerint non plus quam Drak. uideo*) dicebatur $MP^{2}FUpOTDLA$: ducebatur *PH*

lucesceret, proelio abstineret; ne pedestres quidem copiae
ante lucem castris egressae. Eques luce demum ausus 6
incursare in hostem carpendo nouissimos premendoque
iniquis ad transitum locis agmen detinuit. Interim pedes
equitem adsecutus et totis iam copiis Samnis urgebat. Tum 7
dictator, postquam sine magno incommodo progredi non
poterat, eum ipsum in quo constiterat locum castris dimetari
iussit. Id uero circumfuso undique equitatu—ut uallum
peteretur opusque inciperet—fieri non poterat.

Itaque ubi neque eundi neque manendi copiam esse uidet, 8
instruit aciem impedimentis ex agmine remotis. Instruunt
contra et hostes et animis et uiribus pares. Auxerat id 9
maxime animos quod ignari loco iniquo, non hosti cessum,
uelut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id 10
aliquamdiu aequauit pugnam iam pridem desueto Samnite
clamorem Romani exercitus pati; et hercule illo die ab hora
diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse
ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus,
iteratus sit neque signa promota loco retroue recepta neque
recursum ab ulla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, 11

5 ne *MPFOHTDLA*: nec *Up, dett. duo* 6 luce demum ausus *PFUpOHTDLARn*: ausus demum luce *M* copiis Samnis M^1 (coepis *M*) F^3 *O* (*sed* sannis) *HTDLA*: copiisannis *P* (amnis P^2): copiis amnis *F?* (-iis san- *in ras.* F^3): copiis annisus *Up* (*studio quodam architectonico, cf.* 10. 46. 5 (*Up*); *etiam* 5. 3. 5 (*Ver.*); 7. 16. 1; 7. 28. 1, *et* 10. 8. 12 (*F*): *et in Put.* 21. 30. 2; 22. 41. 7; 23. 12. 1; 29. 8. 9; *et, ut puto,* 26. 31. 3 portas *ex* por; *u. praef. nostram,* § 48) 7 castris dimetari *PF?* (metari F^3) *UpOHT* A^2 *Gelenius e cdd. ?*: |castris (*sic*) dimetare *M*: castris dimicari *DLA* id *MPFUpOHTDLA*: ibi *Weissenb.* ut . . . inciperet *post* id uero *positum malit Conway, sed unam tantum ansam, quod sciamus, huius mutationis praebent codices quod clausulam inter puncta scripserunt P et O; de uocis* incipere *usu intransitiuo cf.* 9. 32. 5 uallum peteretur *MPFUpOHTDLA, i.e.* copia uallorum, *cf.* 3. 27. 5: uallus peteretur *uel* uallum peterent *Gron.* 8 instruit *PFUpOHT DLA*: instituit *M Lov.* 4, *fort. recte, cf. Caes. B. C.* 3. 93. 5
10 et hercule *M* P^2 *FUpH* T^2 (-lae *T*) *DLA Aldus* (pati*e thercule *P litt. una erasa*): at hercule *O Gelenius e cdd. ? Drak.*
11 quisque F^3 *Up dett. aliq.*: quiq. *O*: quisquis M^1 *PFHTDLA* (*aliquid aliud pro* -is *finali prius scr. M*) obnixi A^2: obnixis

urgentes scutis, sine respiratione ac respectu pugnabant;
fremitus aequalis tenorque idem pugnae in defatigationem
12 ultimam aut noctem spectabat. Iam uiris uires, iam ferro
sua uis, iam consilia ducibus deerant, cum subito Samnitium
equites, cum turma una longius prouecta accepissent impedi-
menta Romanorum procul ab armatis sine praesidio, sine
13 munimento stare, auiditate praedae impetum faciunt. Quod
ubi dictatori trepidus nuntius attulit, 'sine modo' inquit,
'sese praeda praepediant.' Alii deinde super alios diripi
14 passim ferrique fortunas militum uociferabantur. Tum ma-
gistro equitum accito 'uides tu' inquit, 'M. Fabi, ab hostium
equite omissam pugnam? Haerent impediti impedimentis
15 nostris. Adgredere, quod inter praedandum omni multi-
tudini euenit, dissipatos—raros equis insidentes, raros, qui-
bus ferrum in manu sit, inuenies—equosque dum praeda
onerant, caede inermes cruentamque illis praedam redde.
16 Mihi legiones peditumque pugna curae erunt; penes te
equestre sit decus.'

39 Equitum acies qualis quae esse instructissima potest
inuecta in dissipatos impeditosque hostes caede omnia
2 replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacentes pedibus
fugientium consternatorumque equorum, neque pugnae

Up: obnoxi T^2 *uel* T^1: obnoxio *O*: obnoxii *MPHDLA*: ab obnoxii *F*: obnoxiis F^3T (*primum mendum ex magna litterae* x *forma in uoce satis rara ortum est*) 12 subito *MPFUpOTDLA*: *om. H* cum turma una *PFUpO*(*sed hic* cum tur *periit*)*HTDLA*: contur ma unā *M*: cum turmam unam M^4 prouecta $PFUpOHT^2DLA$: praeuecta *T*: prouectam *M*: prouecti A^3 13 sese *MPFUpO* T^2A^2: esse *TDLA*: cē (*fort.* eē) *H* *post* praepediant *Oxoniensi codici deest fol. unum inter fol.* 145 *et* 146: *i.e.* alii deinde *usque ad* expedire quosdam utilia, 9. 2.12 15 raros . . . inuenies *sic interpunxi* (*ut ante uoluit Drak.*) equosque (*uel* aequosq.) *PFUpH* T^2D: et quosque *MTLA Lov.* 4: se equosque *Madv.*, *uix recte*: equos uirosque *H. J. Mueller*

39 1 qualis quae (*uel* que) *MPFUpHTDLA*: qualis *Madv.*, *sed de origine corruptelae quam statuerat silet; hoc tamen pronomen* qualis *sic positum ut comparationem aduerbiali modo introducat amat subsequi relatiuus alter, siue aduerbii siue pronominis formam gerens, cf. Verg.*

neque fugae satis potentes caeduntur. Tum deleto prope 3
equitatu hostium M. Fabius circumductis paululum alis ab
tergo pedestrem aciem adoritur. Clamor inde nouus acci- 4
dens et Samnitium terruit animos et dictator, ubi respec-
tantes hostium antesignanos turbataque signa et fluctuantem
aciem uidit, tum appellare, tum adhortari milites, tribunos
principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pug-
nam uocare. Nouato clamore signa inferuntur, et quidquid 5
progrediebantur magis magisque turbatos hostes cernebant.
Eques ipse iam primis erat in conspectu et Cornelius
respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod uoce 6
poterat, monstrabat uexilla se suorum parmasque cernere
equitum. Quod ubi auditum simul uisumque est, adeo 7
repente laboris per diem paene totum tolerati uolnerumque
obliti sunt, ut haud secus quam si tum integri e castris
signum pugnae accepissent concitauerint se in hostem. Nec 8
ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque uim
potuit; partim in medio caesi, partim in fugam dissipati sunt.
Pedes restantes ac circumuentos cecidit: ab equite fugien- 9
tium strages est facta, inter quos et ipse imperator cecidit.

qualis ubi . . . relinquit (*Aen.* 11. 624), qualis ubi (*Aen.* 11. 492), qualis . . . quam (*Aen.* 1. 498–9), qualem . . . cui (*Aen.* 11. 68–70), quales cum . . . refert (*Aen.* 11. 659–62), qualis ubi, etc. (*Aen.* 4. 143–50); *exemplum aduerbialis significationis optimum praebent G.* 4. 509–14, fleuisse . . . qualis . . . flet, *et Aen.* 1. 316 qualis . . . fatigat. *Relatiuum igitur* quae *hinc amoliri non audemus; si quid mutandum est, malimus* est *pro* esse *ponere, cum uoce* potest *infinitiuum* inuehi *subaudientes* 3 deleto *MUpHTDLA* : de loco *PF* paululum *HTDLARn* : paulum *MPFUp* alis T^3 : aliis *MPFHTDLA*^{2} : *om. UpA* 4 accidens *MPFHTDLA Gelenius e codd. ?* : accedens F^4 *uel* F^2*Up dett. aliq.* 5 quid (*uel* quic-) quid *MPFUpHTD?L* '*elegantior antiqua lectio*' *Gelenius* : quocumque D^4 *dett. aliq.* : q°, q; (= quoque) *A* (*an uoluit* quoquo ?), *cf.* 7. 32. 6 8 tolerare terrorem *P* (*sed* toll-) *FUpTDL* : tolerare errorem *H* : tolerare latorem *A* : tollerarem *M* : tollerare M^x 9 pedes '*scriptura uetus*' *Gelenius dett. duo* : pedes res *M* : pedestres *PFUp* (*sed* -tris) *HTDLA* circumuentos *MPFUpTDLA*^{1} *uel* A^2 *Gelenius e codd. ?* : circumnectos *A* : circumstantes *H* ab equite . . . cecidit *om. H; ret. ceteri* cecidit M^3*PFUpTD* (*sed* cae-) *LA* (imperatore cidit *M ut puto*); *haesitabat in* § 9 *Conway maxime in* cecīdit · cecidit; *sed cf.* 6. 3. 7 *adn.*

10 Hoc demum proelium Samnitium res ita infregit, ut om-
nibus conciliis fremerent minime id quidem mirum esse, si
impio bello et contra foedus suscepto, infestioribus merito
11 deis quam hominibus nihil prospere agerent: expiandum id
bellum magna mercede luendumque esse; id referre tantum
utrum supplicia noxio paucorum an omnium innoxio prae-
beant sanguine; audebantque iam quidam nominare auctores
12 armorum. Vnum maxime nomen per consensum claman-
tium Brutuli Papi exaudiebatur; uir nobilis potensque erat,
haud dubie proximarum indutiarum ruptor. De eo coacti
13 referre praetores decretum fecerunt ut Brutulus Papius
Romanis dederetur et cum eo praeda omnis Romana captiui-
que ut Romam mitterentur quaeque res per fetiales ex
foedere repetitae essent secundum ius fasque restituerentur.
14 Fetiales Romam, ut censuerunt, missi et corpus Brutuli
exanime; ipse morte uoluntaria ignominiae se ac supplicio
15 subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque eius dedi.
Nihil tamen earum rerum praeter captiuos ac si qua cognita
ex praeda sunt acceptum est; ceterarum rerum inrita fuit
deditio. Dictator ex senatus consulto triumphauit.

40 Hoc bellum a consulibus bellatum quidam auctores sunt
eosque de Samnitibus triumphasse; Fabium etiam in Apuliam
2 processisse atque inde magnas praedas egisse. Nec dis-
crepat quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit; id am-
bigitur belline gerendi causa creatus sit an ut esset qui ludis
Romanis, quia L. Plautius praetor graui morbo forte impli-
3 citus erat, signum mittendis quadrigis daret functusque eo

10 deis $M^4P^2F^3$ *in ras.* *UpHTDLA*: de his *MPF?*: dis T^4 12 Papi *PHTDLA*: papii *FUpD*³: papri *M* 13 Papius *PFUpHDLA*: papus *MT* dederetur $F^3UpHT^2D^4A$: dedetur *MPF?TDL* quaeque res $MPFUpTDLA^1$ *uel* A^1: quae res *HA* 15 dictator ex M^2 *uel* M^1PFUpA^2: dictator rex *M*: dictatores *TD?L*: dictator HD^2 *uel* D^3A senatus consulto $MPFUpA^2$: *om.* *HTDLA*

40 1 Hoc bellum] *his uocibus caput XL incipit Gruter, Francof.* 1612: *nescio quis ita mutauerit ut caput hoc uocibus* nec discrepat *inciperet*

haud sane memorandi imperii ministerio se dictatura abdi-
caret. Nec facile est aut rem rei aut auctorem auctori
praeferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor 4
falsisque imaginum titulis, dum familiae ad se quaeque
famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio
trahunt; inde certe et singulorum gesta et publica monu- 5
menta rerum confusa. Nec quisquam aequalis temporibus
illis scriptor exstat quo satis certo auctore stetur.

4 familiae *dett aliq. Madv.* : familia *MPFUpHTDLA* (*Vt singularem defendant, Weissenb. et alii conferunt* 2. 14. 8 (pars), 5. 40. 4 (pars), 6. 19. 7 (multitudo), 7. 17. 6 (nomen etruscum), 21. 7. 7 (iuuentus), *quae rem attingere non uidentur*) fallente *PFUpHTD LA* : fallenti *MA*², *sed participium non adiectiuum quaeritur* : fallente mendacio *i. q.* cum mendacium facile eos ipsos et alios fallat

Post scrittꝑ (*i. e.* scriptor) *omnino defit optimus et utilissimus codex Harleianus, uix tertia paginae parte usus*

Subscriptio. emendaui nico flauianus | titi liui. uc̄ ter praef. urb̄ | apud term̄ ab urbe cond. uictorianus ūc̄ emenda|bam domni symmachis lib. VIII explic. incip. VIIII *M*

Titi liui ab urbe cond̄. uictorianus uc̄ emendabam domnis symmachis. liber VIII. expl. Incipit liber VIIII *DA*

Titi liui ab urbe condita (*uel* cond.) lib. VIII explicit *PFUpT*
incipit liber nonus (feliciter *F*) *addunt FUp*
Explicit liber VIII Incipit liber VIIII *L*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER IX

SEQVITVR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax 1
T. Veturio Caluino Sp. Postumio consulibus. Samnites eo 2
anno imperatorem C. Pontium Herenni filium habuerunt,
patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem
ducemque. Is, ubi legati qui ad dedendas res missi erant 3
pace infecta redierunt, 'ne nihil actum' inquit 'hac legatione
censeatis, expiatum est quidquid ex foedere rupto irarum in
nos caelestium fuit. Satis scio, quibuscumque dis cordi fuit 4
subigi nos ad necessitatem dedendi res quae ab nobis ex
foedere repetitae fuerant, iis non fuisse cordi tam superbe ab
Romanis foederis expiationem spretam. Quid enim ultra 5
fieri ad placandos deos mitigandosque homines potuit quam
quod nos fecimus? Res hostium in praeda captas, quae
belli iure nostrae uidebantur, remisimus; auctores belli, 6
quia uiuos non potuimus, perfunctos iam fato dedidimus;
bona eorum, ne quid ex contagione noxae remaneret penes
nos, Romam portauimus. Quid ultra tibi, Romane, quid 7
foederi, quid dis arbitris foederis debeo? Quem tibi tuarum
irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram? Nemi-
nem, neque populum neque priuatum, fugio. Quod si nihil 8
cum potentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad
deos uindices intolerandae superbiae confugiam et precabor,
ut iras suas uertant in eos quibus non suae redditae res, non 9
alienae accumulatae satis sint; quorum saeuitiam non mors

noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona
sequentia domini deditionem exsatient, [placari nequeant]
nisi hauriendum sanguinem laniandaque uiscera nostra
10 praebuerimus. Iustum est bellum, Samnites, quibus neces-
sarium, et pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur
11 spes. Proinde, cum rerum humanarum maximum momentum
sit quam propitiis rem, quam aduersis agant dis, pro certo
habete priora bella aduersus deos magis quam homines
gessisse, hoc quod instat ducibus ipsis dis gesturos.'

2 Haec non laeta magis quam uera uaticinatus, exercitu
educto circa Caudium castra quam potest occultissime locat.
2 Inde ad Calatiam, ubi iam consules Romanos castraque esse
audiebat, milites decem pastorum habitu mittit pecoraque
diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet
3 praesidiis; ubi inciderint in praedatores, ut idem omnibus
sermo constet legiones Samnitium in Apulia esse, Luceriam
omnibus copiis circumsedere, nec procul abesse quin ui
4 capiant. Iam is rumor ante de industria uolgatus uenerat
ad Romanos, sed fidem auxere captiui eo maxime quod
5 sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium quin
Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus sociis,

1 9 placari nequeant *M* (neq: ant) *PF?UpTDLA*: Placari nequeunt F^3 *cod. Klock. Gron.* (*coniect. altera*): placarique nequeunt *dett. tres*: qui placari nequeant *Gron.* (*melius* placari qui nequeant, *Drak.*): *seclusi; nam etiam si interpungendo* placari *quantum potes a uoce* exsatient *seiungas, uoces illas* hauriendum sanguine *minus bene cum* placari *quam cum* exsatient *congruant. Glossema scripsisse uidetur aliquis qui non intellexit clausulam* nisi . . . praebuerimus *a Pontio additam esse ut epilogum quendam acerbissimum* 11 sit *PFUp* T^2D^x (*in marg.*) A^3: sed *TDLA*: *om. M*

2 1 locat P^2 (*in marg.*) T^2 (*ut uidetur*) *Gelenius e cdd.?*: ducit locat *MT* (*et* T^3): locat ducit *dett. unus* (*Voss.* 1): ducit *PFUpDLARn*; *cf. Praef.* 5 *adn.* 3 in Apulia *PFUpT*$D^x A^x$: inapulliam *M*: in apuliam *DLA*: in apulia iam *Weissenb.* abesse *UpL*: adesse *MPFTDA* 4 iam is *TDLA*, *Madv.* (*cf. c.* 3. 5): iam īs ∝ *M* (*ubi littera* s *est formae inusitatae ut in scripturae compendiis usurpatae;* is *fortasse in rasura stat et linea supraducta semierasa est*): iam et is P^1F^1*Up. sed in P post* is *est* n *uel potius* 7 (= et) *erasum et fort. dittogr. est uocis* sed *post* Romanos *infra*); *et in F aliquid ante* is *erasum est*: iam iste *ed. Rom.* 1470; (iam is rumor et ante *H. J. Mueller fort. recte*)

simul ne Apulia omnis ad praesentem terrorem deficeret:
ea modo, qua irent, consultatio fuit.

Duae ad Luceriam ferebant uiae, altera praeter oram 6
superi maris, patens apertaque sed quanto tutior tanto fere
longior, altera per Furculas Caudinas, breuior; sed ita natus 7
locus est: saltus duo alti angusti siluosique sunt montibus
circa perpetuis inter se iuncti. Iacet inter eos satis patens
clausus in medio campus herbidus aquosusque, per quem
medium iter est; sed antequam uenias ad eum, intrandae 8
primae angustiae sunt et aut eadem qua te insinuaueris
retro uia repetenda aut, si ire porro pergas, per alium saltum
artiorem impeditioremque euadendum.

In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demisso 9
agmine cum ad alias angustias protinus pergerent, saeptas
deiectu arborum saxorumque ingentium obiacente mole
inuenere. Cum fraus hostilis apparuisset, praesidium etiam
in summo saltu conspicitur. Citati inde retro, qua uenerant, 10
pergunt repetere uiam; eam quoque clausam sua obice
armisque inueniunt. Sistunt inde gradum sine ullius im-
perio stuporque omnium animos ac uelut torpor quidam
insolitus membra tenet, intuentesque alii alios, cum alterum 11
quisque compotem magis mentis ac consilii ducerent, diu

5 ea modo qua *MA*: ea modo qui *PUpTDL*: eo modo qui *F* 7 locus est M^2*F?UpTDLA*: locuse *M*: locis est *PF?*T^2: insidiis locus is est F^3 *et cod. Klock, non minus impudenter quam infra* (§ 8) intraueris *pro* te insinuaueris *substituerunt* 8 artiorem *MPFUpT*A^2: altiorem *DLA dett. aliq.* 9 demisso *ed. Frob.* 1531: remisso *MPFUpTDLA* cum ad T^1 *dett. aliq. ed. Frob.* 1531: quō ad *Up*: qm̄ (= quoniam) ad *PF*T^2 *in marg.*: quad *M*: ad *TDLA*: quo ad A^x; *uix dubium est quin* quom *scripserit Liuius, cf.* 4. 29. 6 *adn.* *In A* cum *post* campum *ab* A^3 *scriptum est* saeptas (*uel* sep-) *MPUp*: septa *TDL*: septam D^4A^1 (sceptam *A*) *dett. aliq.*: sepes *F* (*ut uidetur*) *cod. Klock.* deiectu *MPUp*T^2D^x A^2?: deiectus *TDL*: deiectarum F^3*A cod. Klock. dett. alii* obiacente mole *ed. Rom.* 1469, *Sigon.*: obiacente molem *D*: obiacentem molem *MPFUpT*D^3*LA*, *ed. Frob.* 1535 inuenere *PFUpTDLA*: inuere *M* 10 sua *MPUpTDLA*: uā *F* (*ut uidetur*): iā F^3 *cod. Klock.* (*Memoratu dignum esse uidetur supra* eam *et sub* uenerant M^2 *scripsisse duas lineolas, quibus* eam *ut cum relatiuo suo conectit; cf.* 6. 10. 8 *adn.*)

12 immobiles silent; deinde, ubi praetoria consulum erigi
uidere et expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio
fore munientes perditis rebus ac spe omni adempta cerne-
13 bant, tamen, ne culpam malis adderent, pro se quisque nec
hortante ullo nec imperante ad muniendum uersi castra
14 propter aquam uallo circumdant, sua ipsi opera laboremque
inritum, praeterquam quod hostes superbe increpabant, cum
15 miserabili confessione eludentes. Ad consules maestos, ne
aduocantes quidem in consilium, quando nec consilio nec
auxilio locus esset, sua sponte legati ac tribuni conueniunt
militesque ad praetorium uersi opem, quam uix di immortales
3 ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis
quam consultantes nox oppressit, cum pro ingenio quisque
fremerent, [alius] 'per obices uiarum,' alius, 'per aduersa
2 montium, per siluas, qua ferri arma poterunt, eamus; modo
ad hostem peruenire liceat quem per annos iam prope tri-
ginta uincimus: omnia aequa et plana erunt Romano in
3 perfidum Samnitem pugnanti'; alius: 'quo aut qua eamus?
num montes moliri sede sua paramus? dum haec immine-
bunt iuga, qua tu ad hostem uenies? armati, inermes, fortes,
ignaui, pariter omnes capti atque uicti sumus; ne ferrum
quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis; sedens
4 bellum conficiet.' His in uicem sermonibus qua cibi qua
quietis immemor nox traducta est.

12 operi quamquam] *his uocibus rursus incipit O, cf.* 8. 38. 13 *adn.*
3 1 alius . . . alius *PFUpOTDLA* : alium . . . alius *M* *hoc alterum* alius *dett. duo Sigon. Murct. expulerunt; sed mihi propius uero uidetur primum illud* alius *insiticium esse a lectore aliquo qui non intellexit Liuium* alius *eodem loco posuisse quo* inquit *scripturus fuerit; hoc glossema a M male lectum uidetur esse; u. praef. nostram,* § 47 *et* § 6 *infra* aduersa *MPFUpTDA* : aduersam *L* : diuersa *O Edd. uet.* poterunt *MPFUpT* : poterant *ODLA Edd. ante Gron.* 2 uincimus *MOTA Gelenius e cdd.* : uicimus P^2 (*ut uidetur*) UpT^2DL : uicinus *PF* 3 uenies *MPFUpOTDL* : uenias *A dett. unus* (*Gaertn.*) *probante Madv.* 4 qua quietis $M^3P^1FUpOTDLA$ *cdd. Geleni* : qua quiestis *P* : quaqui estis *M* : quaq. quietis A^2 (*et in marg.* eā abieīt A^x) im(*uel* in-)memor $PFUpOT^2$ *cdd. Geleni* (*sed om.* nox *Up*) : immemores *M* : immemore *TL* : in merore *DA* : inmerores A^2 : immemor ca *Weissenb.* traducta *MPUpOTDLA cdd. Geleni* : tradita *F*

Ne Samnitibus quidem consilium in tam laetis suppetebat
rebus; itaque uniuersi Herennium Pontium, patrem impera-
toris, per litteras consulendum censent. Iam is grauis annis 5
non militaribus solum sed ciuilibus quoque abscesserat
muneribus; in corpore tamen adfecto uigebat uis animi
consiliique. Is ubi accepit ad Furculas Caudinas inter 6
duos saltus clausos esse exercitus Romanos, consultus ab
nuntio filii censuit omnes inde quam primum inuiolatos
dimittendos. Quae ubi spreta sententia est iterumque eodem 7
remeante nuntio consulebatur, censuit ad unum omnes
interficiendos. Quae ubi tam discordia inter se uelut ex 8
ancipiti oraculo responsa data sunt, quamquam filius ipse in
primis iam animum quoque patris consenuisse in adfecto
corpore rebatur, tamen consensu omnium uictus est ut ipsum
in consilium acciret. Nèc grauatus senex plaustro in castra 9
dicitur aduectus uocatusque in consilium ita ferme locutus
esse, ut nihil sententiae suae mutaret, causas tantum adiceret:
priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo 10
populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem
amicitiamque; altero consilio in multas aetates, quibus
amissis duobus exercitibus haud facile receptura uires Ro-
mana res esset, bellum differre; tertium nullum consilium
esse. Cum filius aliique principes percontando exsequeren- 11

5 animi *MPF*T^2*DLA* : animis *UpOT* consiliique *M*F^3*TDLA* : consiliisque *PFUpO* 6 clausos esse *M* (*sed* claussos) *P*F^3 (*in ras.*) *Up* : clausos *O* : clausus esset *TDL* : clausum esse T^3 (*uel* T^2) *A* exercitus Romanos *M*P^1 (-tos -nus *F*) *FO* : romanos exercitus *Up* : exercitus romanum *TDL* : exercitum romanum T^3 (*uel* T^2) *A* : *fort.* Romanos *delendum*; *cf.* § 1 *supra, et Praef.* 5 *adn. et praef. nostram,* §§ 33 (*a*) *et* 47 8 consilium *MPFUp*T^2 *uel* T^1*DL* : concilium *T*D^3*A* : *def.* *O* acciret *M*T^2 *uel* T^1 (*ut secundam lectionem in marg.*) *DLA* : acciperet *PUpO* : acciperet^2 *F* : uocaret *T* 9 consilium *MPFUpO*T^2*D?L* : concilium *T*D^3*A* 10 esset A^2 *uel* A^3 *Aldus* : *om.* *MPFUpOTDLA* (*sed in M ad fin. lineae spatium duarum litt. relictum est*) 11 percontando *A. cf.* 7. 14. 1 *adn.* : percunctando *MPFUpOTDL* exsequerentur] exequerentur *DL* : exeqrentur *A* : exequirentur *M* : exequirent *T* : exequirerent *P* : exquirerent P^2 *uel* P^1*FUpO*T^2 *uel* T^1 A^3 *uel* A^2

tur, quid si media uia consilii caperetur, ut et dimitterentur
12 incolumes et leges iis iure belli uictis imponerentur, 'ista
quidem sententia' inquit 'ea est, quae neque amicos parat
nec inimicos tollit. Seruate modo quos ignominia inrita-
ueritis; ea est Romana gens, quae uicta quiescere nesciat.
13 Viuet semper in pectoribus illorum quidquid istuc praesens
necessitas inusserit neque eos ante multiplices poenas expe-
titas a uobis quiescere sinet.' Neutra sententia accepta
Herennius domum e castris est auectus.

4 Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad
erumpendum capti essent et iam omnium rerum inopia
2 esset, uicti necessitate legatos mittunt, qui primum pacem
aequam peterent; si pacem non impetrarent, uti prouocarent
3 ad pugnam. Tum Pontius debellatum esse respondit; et,
quoniam ne uicti quidem ac capti fortunam fateri scirent,
inermes cum singulis uestimentis sub iugum missurum; alias
4 condiciones pacis aequas uictis ac uictoribus fore: si agro
Samnitium decederetur, coloniae abducerentur, suis inde
legibus Romanum ac Samnitem aequo foedere uicturum;
5 his condicionibus paratum se esse foedus cum consulibus
ferire; si quid eorum displiceat, legatos redire ad se uetuit.
6 Haec cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omnium
subito exortus est tantaque maestitia incessit ut non grauius

11 consilii M^2 *uel* M^1*PUpOTD*^{1} *uel* D^2*LA* : consilia *MFD* (*unde* caperentur F^2 *uel* F^3) iis *MPO* : his FT^2 : hiis *A* : ihis *T* : si his *DL* uictis *MPFUpO*T^1D^1*LA* : uicti *D* (*T legi non potest*) : *secludit H. J. Mueller, sed, ut puto,* *ὑβριστικῶς a uictore additum est* (*cf. etiam Havet in* '*Mélanges Nicole*', *p.* 225 *seqq.*, *de* 'la mise en relief par disjonction') : ut uictis *M. Mueller* (*quod ordine uerborum suo satis indicauit Liuius*) 13 inusserit *M* (*sed* inuse-) *PUpTDLA cdd. Geleni* : inuisserit *O* : inuexerit *F* (*ut uidetur, denuo a* F^3 *scriptum*), *cod. Klock.* : iniunxerit *dett. aliq.* neque eos *PFUpOTDLA* : nec eos *M*

4 2 uti prouocarent *PFUpOTDLA Gelenius e cdd.?* : *om. M* (*et* non impetrarent *in ras. M*) 3 fore *MFUpOTDLA* : esse *P* 4 abducerentur *P*F^3*UpOTDL* : adducerentur *FA* : ducerentur *M* : educerentur A^2 *uel* A^4 inde *MPFUpO*T^2 : deinde *T* (*sed* Deinde) *DLA Aldus* 5 his *OTDL* : iis *MPF* : hiis *A*

accepturi uiderentur, si nuntiaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse.

Cum diu silentium fuisset nec consules aut pro foedere 7
tam turpi aut contra foedus tam necessarium hiscere possent,
L. Lentulus, qui tum princeps legatorum uirtute atque ho-
noribus erat, 'patrem meum' inquit, 'consules, saepe audiui 8
memorantem se in Capitolio unum non fuisse auctorem
senatui redimendae auro a Gallis ciuitatis, quando nec fossa
ualloque ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi
essent et erumpere, si non sine magno periculo, tamen sine
certa pernicie possent. Quod si, illis ut decurrere ex Capi- 9
tolio armatis in hostem licuit, quo saepe modo obsessi in
obsidentes eruperunt, ita nobis aequo aut iniquo loco dimi-
candi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni
animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem 10
pro patria praeclaram esse fateor et me uel deuouere pro
populo Romano legionibusque uel in medios me immittere
hostes paratus sum; sed hic patriam uideo, hic quidquid 11
Romanarum legionum est; quae nisi pro se ipsis ad mortem
ruere uolunt, quid habent quod morte sua seruent? Tecta 12
urbis, dicat aliquis, et moenia et eam turbam a qua urbs
incolitur. Immo hercule produntur ea omnia deleto hoc

6 oppetendam *F* (*ut uidetur; denuo scripsit* F^3) A^1 : appetendam *UpA* : adpetendam *MPOTDL* 7 silentium *MPUpOTDLA* : mestis silentiũm *F* (*ut uidetur; denuo scripsit* F^3) pro *PUpOTDLA* : *om. MF* possent *F et dett. unus* (*Oxon. C. Hearnii*) : possent tum M^3*PUpOTDLA* : possentium *M* tum *MPFUpO* (*ut uidetur*) *TDLA* (*in O de litt.* t *incertus sum*) : *om. Drak. dubitanter cum dett. uno* (*cod. Gaertn.*), tum *post* possent *retinens* 9 illis ut *MPFUpOTDLA* : ut illis *Aldus et Edd.; sed ordo uidetur idem esse ac in* 4. 6. 1; 6. 8. 7; 8. 39. 4 (et); 7. 39. 10 (aut), *et fort.* 22. 59. 11 (et) *et* 10. 24. 17 (et) 10 in medios me immittere hostes MF^2 (inquit tere *P*) *FUpTDLA* : in medios hostes me inmittere *O* : *om. Weissenb.* : *om.* me *Gron., uix recte, quamquam fauet ei uariati in O ordinis ratio; pro* me uel, uel . . . me *cf.* § 9 12 produntur . . . tam hercule *om. M, nil nisi* his *praebens; uoces omissae cum* hd *manu uetusta. fortasse M ipsius procul in marg. supplentur* (*cf. Class. Review*, xvii, 1903, *p.* 161) ea omnia M^1? *PFUpTDL*A^2 *uel* A^3 : et omnia *A* : magis omnia *O* (*sc. glossemator aliquis uolgare illud* magis (*Fr.* mais; *Ital.* ma) *uoci* immo *adscripsit*)

13 exercitu, non seruantur. Quis enim ea tuebitur? Imbellis
uidelicet atque inermis multitudo. Tam hercule quam
14 a Gallorum impetu defendit. An a Veiis exercitum Camil-
lumque ducem implorabunt? Hic omnes spes opesque
sunt, quas seruando patriam seruamus, dedendo ad necem
patriam deserimus [ac prodimus]. At foeda atque ignomi-
15 niosa deditio est. Sed ea caritas patriae est ut tam
ignominia eam quam morte nostra, si opus sit, seruemus.
16 Subeatur ergo ista, quantacumque est, indignitas et pareatur
necessitati, quam ne di quidem superant. Ite, consules,
redimite armis ciuitatem, quam auro maiores uestri rede-
merunt.'

5 Consules profecti ad Pontium in conloquium, cum de
foedere uictor agitaret, negarunt iniussu populi foedus fieri
2 posse nec sine fetialibus caerimoniaque alia sollemni. Itaque
non, ut uolgo credunt Claudiusque etiam scribit, foedere
3 pax Caudina sed per sponsionem facta est. Quid enim aut
sponsoribus in foedere opus esset aut obsidibus, ubi preca-
tione res transigitur, per quem populum fiat quo minus
legibus dictis stetur, ut eum ita Iuppiter feriat quemadmodum
4 a fetialibus porcus feriatur? Spoponderunt consules, legati,
quaestores, tribuni militum, nominaque omnium qui spo-
ponderunt exstant, ubi, si ex foedere acta res esset, praeter-
5 quam duorum fetialium non exstarent; et propter neces-
sariam foederis dilationem obsides etiam sescenti equites im-
6 perati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde
statutum tradendis obsidibus exercituque inermi mittendo.

14 An a Veis P^2*UpOD*^{3} : an auheis *MP* : an hau helis *T* : an auhis *D? A* : an his *L* : *om. F* : an ueiis T^2A^3 ac prodimus *om. MO, recte* : *ret. PFUpTDLA* 15 sit *MPFUpOTDL* : est *A* (*sed in M litt.* ι *est scripta tamquam alia litt. incepta esset ; et* ι *postea, fort. altera manu, notatum est*) 16 uestri *MPUpO* : nostri *F*T^2 : uaenostri *T* : ue nr̄i *DL* (maiore sue nr̄i *L*) : uenostre *A? : post enim multas mutationes scribarum inter se contendentium* ụri (n) *stat ultima lectio in A ut* nostri *appareat quasi canis superior, ut hodie loquimur*
5 5 DC *MP*^{2} *uel* P^3 *in ras. FUpO*A^2 : ac *TDLA* (*ut uidetur*) 6 statutum *MUpOTDLA* : statum *PF* exercituque *MPF? UpO TDLA* : exercituique F^3

Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus, ut
uix ab iis abstinerent manus, quorum temeritate in eum
locum deducti essent, quorum ignauia foedius inde quam
uenissent abituri: illis non ducem locorum, non exploratorem 7
fuisse; beluarum modo caecos in foueam missos. Alii alios 8
intueri; contemplari arma mox tradenda et inermes futuras
dextras obnoxiaque corpora hosti; proponere sibimet ipsi
ante oculos iugum hostile et ludibria uictoris et uoltus
superbos et per armatos inermium iter, inde foedi agminis 9
miserabilem uiam per sociorum urbes, reditum in patriam
ad parentes, quo saepe ipsi maioresque eorum triumphantes
uenissent: se solos sine uolnere, sine ferro, sine acie uictos; 10
sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste
conferre; sibi nequiquam arma, nequiquam uires, nequiquam
animos datos.

Haec frementibus hora fatalis ignominiae aduenit, omnia 11
tristiora experiundo factura quam quae praeceperant animis.
Iam primum cum singulis uestimentis inermes extra uallum 12
exire iussi; et primi traditi obsides atque in custodiam ab-
ducti. Tum a consulibus abire lictores iussi paludamenta- 13
que detracta; tantam ⟨id⟩ inter eos qui paulo ante [eos]

6 redintegrauit M^3 *uel* $M^2P^2UpOTDL$: reditegrauit *M* : reintegrauit *A* : sed integrauit *PF* temeritate . . . quorum *PFUpOTA*² : *om.* *MDLA*, *sed add.*, *cum* hd, *in M longe supra in marg. eadem manus ac in c.* 4. 12, *cum* hs *supra* quorum *in contextu* 7 missos *MOTD LA* : missos lapsos *P* (*sed* labsos *FUp* : lapsos T^1 *uel* T^2 (*supra uocem* missos *scriptum*) : lapsos *dett. aliq.* (*errores miri sui uel aliorum Zingerleium fefellere ; decipitur decipitque*) 9 ad parentes *UpA* (*confirmantes Gronovium, cf.* 30. 32. 10) : ac parentes *MPFOTDL* 10 sibi nequiquam arma, nequiquam uires *Gelenius ex cdd. suis ?* : sibe *M et in margine eadem manu ac in* § 6 uires nequiquam ; (*adde quod* armatos *pro* animos *praebet Voss.* 2) : sibi *PFUpOTDLA* : sibi nequiquam arma, sibi *Alschefski ; cf. praef. nostram,* § 45 (*c*) 11 experiundo *MPF? UpT* : experiendo *F*³*ODLA* 13 tantam id *Drak. optime* : tantam *MPFUpOTDLA cdd. Geleni ? Gron. u. infra* : id tantam *Buettner, probante Madvigio* eos *O Edd. ante Gelenium* : ipsos *MPFUpTDLA Gelenius e cdd. ? fort. recte, cf.* 1. 50. 6, *sed cf.* 5. 43. 4 *adn. ubi uidetur uox* eos *uoce* ipsos *extrusa esse ; hic contra*

exsecrantes dedendos lacerandosque censuerant misera-
14 tionem fecit, ut suae quisque condicionis oblitus ab illa
deformatione tantae maiestatis uelut ab nefando spectaculo
6 auerteret oculos. Primi consules prope seminudi sub iugum
missi; tum ut quisque gradu proximus erat, ita ignominiae
2 obiectus; tum deinceps singulae legiones. Circumstabant
armati hostes, exprobrantes eludentesque; gladii etiam
plerisque intentati, et uolnerati quidam necatique, si uoltus
eorum indignitate rerum acrior uictorem offendisset.

3 Ita traducti sub iugum et quod paene grauius erat per
hostium oculos, cum e saltu euasissent, etsi uelut ab inferis
extracti tum primum lucem aspicere uisi sunt, tamen ipsa
lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit.
4 Itaque cum ante noctem Capuam peruenire possent, incerti
de fide sociorum et quod pudor praepediebat circa uiam
haud procul Capua omnium egena corpora humi prostra-
5 uerunt. Quod ubi est Capuam nuntiatum, euicit miseratio
6 iusta sociorum superbiam ingenitam Campanis. Confestim
insignia sua consulibus, [fasces, lictores,] arma, equos, ues-
7 timenta, commeatus militibus benigne mittunt; et uenienti-
bus Capuam cunctus senatus populusque obuiam egressus
iustis omnibus hospitalibus priuatisque et publicis fungitur
8 officiis. Neque illis sociorum comitas uoltusque benigni et
adloquia non modo sermonem elicere sed ne ut oculos
quidem attollerent aut consolantes amicos contra intuerentur

eos *codices plerique post* ante *demum ponunt, unde expulimus* ante *scripsimus, uid. supra*: ante eos *MPFUpOTDLA* fecit *MPFUpOTDLA* : fecerunt *Gron. sine interpunctione ante* tantam
6 2 armati *PFUpOTDLA* : armis *M* (*quod nec Saluinio displicebat nec displicet Conwaio*) eludentesque *MPFUpOTDLA* : illudentesque *A*[4] *ed. Rom.* 1470, *sed cf.* 7. 13. 6; 2. 45. 6; 1. 48. 2 quidam *MOTDLA* : quidem *PFUp* 3 tamen *MP*(tñ) *UpOTDLA* : tum *F* 5 euicit *PFUpOTDLARn* : euincit *M* 6 fasces lictores *MPFUpOTDLA* : *del. Hertz dubitanter sed recte, nam pura in luce refulget glossema*: fasces lictoribus *Madv.*

efficere poterant; adeo super maerorem pudor quidam fugere 9 conloquia et coetus hominum cogebat.

Postero die cum iuuenes nobiles missi a Capua ut pro- 10
ficiscentes ad finem Campanum prosequerentur reuertissent 11
uocatique in curiam percontantibus maioribus natu multo sibi maestiores et abiectiores animi uisos referrent: adeo
silens ac prope mutum agmen incessisse; iacere indolem 12
illam Romanam ablatosque cum armis animos; non reddere salutem, [non salutantibus dare responsum,] non hiscere quemquam prae metu potuisse, tamquam ferentibus adhuc
ceruicibus iugum sub quod missi essent; habere Samnites 13
uictoriam non praeclaram solum sed etiam perpetuam; cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos, sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanam uirtutem ferociamque,—
cum haec dicerentur audirenturque et deploratum paene **7**
Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset, dicitur 2
[Ofillius] A. Calauius Oui filius, clarus genere factisque, tum

9 maerorem (*uel* mer-) *UpOTDLA*: memorem *PF*: maerrorem M^3: maemorem *M* quidam *MPUpTDA cdd. Geleni*: quidem *FL*: quam id *O* cogebat *PFUpD*^{3}*A*^{x}: cogebant *MOTDLA quod tutatur Alschefski*; *cf.* 21. 60. 7 dux cum principibus capiuntur
11 maestiores et M^3 *et* M^4(*ut uidetur*) *PFUpOTDLA*: mestiore sed *M* abiectiores *MPFUpOTD*^{1}*L*: -ones *DA*: -oris A^3 *dett. duo Sigon.* animi *PFUpOTDLA* (*cf.* 7. 34. 4): animo F^3: animos *M* (*ut credo*): animi M^1 *uel* M^2 12 iacere *ed. Par.* 1513: tacere *MPFUpOTDLA* Romanam . . . animos *PFUpOT*: *om. MDLA*: *add. omnia exc.* Romanam A^2: *omnia longe supra in marg. litteris minoribus cum* hd *supplet* M^1 (*cum* hs *in margine*) non salutantibus dare responsum *MPFUpOTDLA* (*sed punctum ante* non *habent* P^2*O*. Non *cum* n *capitali TDA*: *secludit Conway* (*cf.* 3. 26. 9; 7. 5. 4): salutantibus, non dare responsum *Madv.*; (*plura uide in Class. Quart.* xii (1918). *p.* 98) quod missi $F^x A^x$ *ed. Rom.* 1470 (*et sic fort. uoluit* M^1): quod emissi *uel* quo demissi *MPF?UpOTDLA*: quo dimissi *dett. tres* 13 sicut ante Gallos *MPFOTDLA*: *om. Up* bellicosius *MPFUpOTDLA*: gloriosius *Madv.*

7 1 concilio *MPFUpOTDLA* (*recte, ut credimus, quia non senatus solum sed et iuuenes in curiam uocati erant*): consilio *dett. aliq.*
2 Ofillius *MPF*^{1}(*ex* Olius *F*) *UpO*: Ofilius *TDLA*: *secludit Conway cum tale nomen in Italia nusquam comparet; deinde quod* A. Calauius Oui filius *normam Campanorum nominum rectissime praebet; postremo quia ex codicibus ipsis patet* Ofilius *ex* Oui filius *ortum esse, u. infra* A. Calauius *P*: acalauius *UpO*: accilauius *F*: a. alauius T^2, *qui* a.

etiam aetate uerendus, longe aliter se habere rem dixisse:
3 silentium illud obstinatum fixosque in terram oculos et
surdas ad omnia solacia aures et pudorem intuendae lucis
ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse;
4 aut Romana se ignorare ingenia aut silentium illud Samni-
tibus flebiles breui clamores gemitusque excitaturum, Caudi-
naeque pacis aliquanto Samnitibus quam Romanis tristiorem
5 memoriam fore; quippe suos quemque eorum animos habi-
turum, ubicumque congressuri sint; saltus Caudinos non
ubique Samnitibus fore.

6 Iam et Romae sua infamis clades erat. Obsessos primum
audierunt; tristior deinde ignominiosae pacis magis quam
7 periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis dilectus haberi
coeptus erat; dimissus deinde auxiliorum apparatus, post-
quam deditionem tam foede factam acceperunt; extemploque
sine ulla publica auctoritate consensum in omnem formam
8 luctus est. Tabernae circa forum clausae iustitiumque in
foro sua sponte coeptum prius quam indictum; lati claui,
9 anuli aurei positi; paene maestior exercitu ipso ciuitas esse;
nec ducibus solum atque auctoribus sponsoribusque pacis
irasci sed innoxios etiam milites odisse et negare urbe tectisue
10 accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus
exercitus etiam iratis miserabilis. Non enim tamquam in

calauius *scribere uoluisse putandus est*: calauius *TDLA*: *om. M sed in margine* ofilii calaui primatis capuensium sententia etc. *habet* Oui filius *PFUpOTDA*: ofilius *L*: *om. M* uerendus *MPUpOTDLA*: uenerandus *F* 3 terram *MPFUpOTDLA*: terra *Heraeus*; *cf. Verg. Aen.* 11. 507 *et* 12. 70; *sed contra, cf. Sen. Ep.* 11. 7 figunt in terram oculos et deprimunt irarum *MPFUpOT* (*et* A^1 *uel* A^2 *ut secundam lectionem*): minarum (*cum* mole) *DL* (*et cum* molem) *A*: minarum irarum *dett. duo* animo *MPFOTDLA edd. Geleni*: animi *Up dett. unus* (*Voss.* 1) *Edd. uet., quod probant Gron. Madv.*
6 et *ante* Romae *posuit Grynaeus* (*ed. Frob.* 1531), *post* Romae *PFUp OTDLA*: ̅& *M, unde Drak.* etiam *scribit fort. recte, sed quid uoluerit M nescire nos confitemur*: (sparsa *pro* et sua A^2 *uel* A^1) 7 auxiliorum M^3*PUpOTDLA*: auxiliatum *F* (*sed* -at- *nig. atram. a* F^3 *denuo scriptum*): auxiliutū (*uel sim. quid*) *M* (*fortasse* auxiliotum *et M et F habuerant*)

patriam reuertentes ex insperato incolumes sed captorum
habitu uoltuque ingressi sero in urbem ita se in suis quisque 11
tectis abdiderunt, ut postero atque insequentibus diebus
nemo eorum forum aut publicum aspicere uellet. Consules 12
in priuato abditi nihil pro magistratu agere nisi quod ex-
pressum senatus consulto est ut dictatorem dicerent comi-
tiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt et P. Aelium 13
Paetum magistrum equitum; quibus uitio creatis suffecti 14
M. Aemilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magister
equitum. Nec per eos comitia habita; et quia taedebat
populum omnium magistratuum eius anni, res ad interreg-
num rediit. Interreges Q. Fabius Maximus M. Valerius 15
Coruus. Is consules creauit Q. Publilium Philonem et
L. Papirium Cursorem iterum haud dubio consensu ciuita-
tis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent.

Quo creati sunt die, eo—sic enim placuerat patribus— **8**
magistratum inierunt sollemnibusque senatus consultis per-
fectis de pace Caudina rettulerunt; et Publilius, penes quem 2
fasces erant, 'dic, Sp. Postumi' inquit. Qui ubi surrexit,
eodem illo uoltu quo sub iugum missus erat, 'haud sum 3
ignarus' inquit, 'consules, ignominiae non honoris causa
me primum excitatum iussumque dicere, non tamquam
senatorem sed tamquam reum qua infelicis belli qua igno-

12 abditi *PFUpOTDLA*: *om. M* senatus consulto *A*^{3} *dett. duo Hearnii et ed. Parm.* 1480 (*cf.* expressa necessitas 2. 13. 4): sc̄ *PFUpO*: smc̄ *M*: sc̄m̄ *TD*^{3} (*in ras.*): sc̄m tū *L*: statuitum *A*: senatus consultum *Madv.* 13 Aelium *ed. Frob.* 1531 (*nomen gentile Paetorum*): aem(em-)ilium *MPFUpOTDLA* 14 rediit *MPFUpOTDLA* (*contra* redit 7. 17. 10; 8. 23. 17) 15 Coruus *MPFTDLA*: coruinus *UpO* (*uid.* 7. 32. 15) Q. Publilium *UpT*^{2}: publilium *MTDL*: Q. publium *PFO*: publium *A* *post* Philonem *contra cdd. nostros* tertium *add. Glareanus* iterum *MPFUpOTDLA*, *num recte? cf.* 8. 23. 17 *et* C. I. L. i^2, *p.* 130

8 2 Publilius *Up*: publius *cdd. cet. nostri* (*cf.* 8. 15. 9) 3 haud sum ignarus . . . pacis *om. L* qua . . . qua *MODA Gelenius e cdd. suis?*: quā (*uel* quam) . . . qua *PF?*: tā . . . quā *F*^{2} *uel F*^{3} *Up dett. aliq.*: quā . . . quā *TD*^{3} *dett. aliq.*

4 miniosae pacis. Ego tamen, quando neque de noxa nostra
neque de poena rettulistis, omissa defensione, quae non diffi-
cillima esset apud haud ignaros fortunarum humanarum
necessitatiumque, sententiam de eo de quo rettulistis paucis
peragam; quae sententia testis erit mihine an legionibus
uestris pepercerim, cum me seu turpi seu necessaria spon-
5 sione obstrinxi; qua tamen, quando iniussu populi facta
est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea
6 praeterquam corpora nostra debentur Samnitibus. Dedamur
per fetiales nudi uinctique; exsoluamus religione populum,
si qua obligauimus, ne quid diuini humaniue obstet quo
7 minus iustum piumque de integro ineatur bellum. Interea
consules exercitum scribere, armare, educere placet, nec
prius ingredi hostium fines quam omnia iusta in deditionem
8 nostram perfecta erunt. Vos, di immortales, precor quaeso-
que, si uobis non fuit cordi Sp. Postumium T. Veturium
9 consules cum Samnitibus prospere bellum gerere, at uos
satis habeatis uidisse nos sub iugum missos, uidisse spon-
sione infami obligatos, uidere nudos uinctosque hostibus
deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes;
10 nouos consules legionesque Romanas ita cum Samnite
gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos consules bella gesta
sunt.'

11 Quae ubi dixit, tanta simul admiratio miseratioque uiri
incessit homines ut modo uix crederent illum eundem esse
12 Sp. Postumium qui auctor tam foedae pacis fuisset, modo
miserarentur quod uir talis etiam praecipuum apud hostes
13 supplicium passurus esset ob iram diremptae pacis. Cum
omnes laudibus modo prosequentes uirum in sententiam

7 deditionem nostram *MPFUpOT*[2] : deditionem nostra *TDA* : deditione nostra *L Lov.* 4 11 homines *MPFUpOTDLA* : omnes *Lov.* 4 *Gron.* 12–14 quod uir . . . restituerentur *MOTDLA* : *om. PFUp, i.e. duas partes columnae uncialis exemplaris; sed* cum autem tribuni dixissent *benigne supplet Up* [*In* 22. 32 *Put. duas partes columnae* (§§ 1, 2) *post tertiam* (§ 3) *scripsit*] 12 diremptae *MOA* : direptae *TD* : directae *L* (*sed in M littera* e *finalis est aut erasa aut usu detrita*)

eius pedibus irent, temptata paulisper intercessio est ab
L. Liuio et Q. Maelio tribunis plebis, qui neque exsolui 14
religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Sam-
nitibus qualia apud Caudium fuissent restituerentur, neque 15
se pro eo quod spondendo pacem seruassent exercitum
populi Romani poenam ullam meritos esse, neque ad
extremum, cum sacrosancti essent, dedi hostibus uiolariue
posse.

Tum Postumius 'Interea dedite' inquit 'profanos nos, 9
quos salua religione potestis; dedetis deinde et istos sacro-
sanctos cum primum magistratu abierint, sed, si me audiatis, 2
priusquam dedantur, hic in comitio uirgis caesos, hanc iam
ut intercalatae poenae usuram habeant. Nam quod dedi- 3
tione nostra negant exsolui religione populum, id istos
magis ne dedantur quam quia ita se res habeat dicere, quis
adeo iuris fetialium expers est qui ignoret? Neque ego 4
infitias eo, patres conscripti, tam sponsiones quam foedera
sancta esse apud eos homines apud quos iuxta diuinas
religiones fides humana colitur; sed iniussu populi nego
quicquam sanciri posse quod populum teneat. An, si 5
eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis
Samnites, coegissent nos uerba legitima dedentium urbes

13 eius *MTDLA* : *om. O* 14 aiebant *TDLA* : agebant *MO* 15 posse *Edd. uet.*, *dett. unus* : posset *MPT* : possent M^2 *uel* M^3 P^2 *uel* P^3 *FUpO*T^2*DLA*

9 1 Interea dedite *MOTDLA* : dedite interea dedite *PFUp*, *probante Iac. Gronovio* quos *PFUpOTDLA* : quod *M* religione *MUpOTDLA* : re religione *PF*T^2 2 primum *MTDLA* : primo *PFUpO* intercalatae *MPFUpOTDLA* : intercalatam *acute amicus noster E. S. Thompson; sed cf. e.g.* specie infidae pacis 9. 45. 5; repercussae imaginis umbra (*i. e. echo*) *Ov. Met.* 3. 434; mutati amoris hiemps *Ov. Her.* 5. 34 *et* 'the winter of our discontent' *Shakespeare; profecto* usura, species, umbra, hiemps *eadem sunt quae* poena intercalata, infida pax, imago repercussa, mutatus amor; *male interpretantur quidam* intercalatae *pro* interpellatae *uel* delatae, *cf. c.* 14. 13 3 religione *UpODA* : religionem *MPFTL* 4 infit(*uel* -c-)ias eo *Up*T^2A^3 *dett. unus* (*Gaertn.*): inficiasse o *TD*(*sed hic* -iti-)*LA*: inficias se *O*: infitiasse *MPF?* : inficior F^3 sponsiones *ed. Mogunt.* 1518: sponsores *MPFUpOTD*(*sine dubio*)*LA* 5 an si *PFUpOTDLA* : mānsi *M*

nuncupare, deditum populum Romanum uos tribuni dice-
retis et hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium
6 esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur;
quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum
populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si
senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum?
7 Di meliora, inquis. Atqui non indignitas rerum sponsionis
uinculum leuat; si quid est in quo obligari populus possit,
in omnia potest. Et ne illud quidem, quod quosdam for-
sitan moueat, refert, consul an dictator an praetor spopon-
8 derit. Et hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt, quibus non
fuit satis consules spondere, sed legatos, quaestores, tribunos
militum spondere coegerunt.
9 Nec a me nunc quisquam quaesiuerit quid ita spopon-
derim, cum id nec consulis ius esset nec illis spondere
pacem quae mei non erat arbitrii, nec pro uobis qui nihil
10 mandaueratis possem. Nihil ad Caudium, patres conscripti,
humanis consiliis gestum est; di immortales et uestris et
11 hostium imperatoribus mentem ademerunt. Nec nos in
bello satis cauimus et illi male partam uictoriam male
perdiderunt, dum uix locis quibus uicerant credunt, dum
quacumque condicione arma uiris in arma natis auferre
12 festinant. An, si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum
senes ab domo ad consultandum accersunt, mittere Romam
legatos? cum senatu, cum populo de pace ac foedere agere?
13 Tridui iter expeditis erat; interea in indutiis res fuisset,
donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam aut pacem
adferrent. Ea demum sponsio esset quam populi iussu

6 spopondissemus *UpO* $T^2 D^1$ (*sed hic* -dise-): spondissemus *MPF TLA*: spondisemus *D* 7 di *MPUpO* T^2 *uel* T^1: dii F^3 (*in ras.*) A^2 *uel* A^1: si *TDLA* (*sed* Ꟙı *sic in DLA*) in quo *MPFUpOTDLA cdd. Geleni*: in quod *dett. aliq. ed. Vascos.* 1538 *et* 1543, *fort. recte* 9 nec pro *MPFUpOTDLA*: pro *Madv. perperam* 12 accersunt *PF* (*sed hic* acer-) *UpO*: accerserunt *TDL*: accesserunt *A*: accenserunt *M*: accerserunt M^2 *uel potius* M^3: accersierunt A^3

spopondissemus. Sed neque uos tulissetis nec nos spopon- 14
dissemus; nec fas fuit alium rerum exitum esse quam ut
illi uelut somnio laetiore quam quod mentes eorum capere
possent nequiquam eluderentur, et nostrum exercitum eadem 15
quae impedierat fortuna expediret, uanam uictoriam uanior
inritam faceret pax, sponsio interponeretur quae neminem
praeter sponsorem obligaret. Quid enim uobiscum, patres 16
conscripti, quid cum populo Romano actum est? Quis
uos appellare potest, quis se a uobis dicere deceptum?
Hostis an ciuis? Hosti nihil spopondistis, ciuem neminem
spondere pro uobis iussistis. Nihil ergo uobis nec nobiscum 17
est quibus nihil mandastis, nec cum Samnitibus cum quibus
nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locu- 18
pletes in id quod nostrum est, in id quod praestare possumus,
corpora nostra et animos; in haec saeuiant, in haec ferrum,
in haec iras acuant. Quod ad tribunos attinet, consulite utrum 19
praesens deditio eorum fieri possit an in diem differatur; nos
interim, T. Veturi uosque ceteri, uilia haec capita, luendae spon-
sionis feramus et nostro supplicio liberemus Romana arma.'

Mouit patres conscriptos cum causa tum auctor, nec **10**
ceteros solum sed tribunos etiam plebei, ut se in senatus

13 spopond- $F^3UpOT^2A^3$: spond- *MPFTDLA*, *cf.* § 6 14 spopond- $UpOT^2D^3$: spond- *MPFTDLA* 16 ciuem A^3 : quem *MPF?OTDLA* (*cf.* 6. 18. 8 *O*) : quin *Up* : qui F^3 17 mandastis $F^3UpOT^2D^3A^4$ *uel* A^2 : mandatis *MPF?TDLA* nec . . . . egistis *PFUpOT*: *om. MDLA* ; *sed* his *pro uocibus omissis praebet M et procul supra in marg. uoces omissas cum* hđ *a marginatore additas : et add.* A^2 *sed indicio dato ut post* uobis *reponantur, cf.* 8. 12. 13 *et* 10. 28. 4 *adn.*
19 T. Veturi $MPFTA^3$: i. ueturi *D* : tu ucturi *Up* : uenturi *O* : ueturi D^1 *uel* D^2LA uosque $MPFUpOT^2A^1$: et uosque *TDLA* uilia haec *UpOA*: uilia et haec *TDL dett. aliq.* : uiliae (uilię) haec M^1PF (*fortasse* ullię haec *M*) sponsionis *MPFUpOTDLA* : sponsioni *ed. Par.* 1513, *sed cf. Caes. B. G.* 4. 17. 10 si arborum trunci siue naues deiciendi operis essent a barbaris missae, *et* 5. 8. 6 quas (naues) sui quisque commodi fecerat; *Sall. Fragm. Or. Phil.* 11 legum ac libertatis subuertundae; *Sall. Cat.* 6. 7; *Tac.* (*e.g.*) *Ann.* 2. 59. 1. *Vsus genetiui similis in dialecto Vmbrorum reperitur in* (*e.g.*) *Tab. Iguu.* vi. a. 8 *et* b. 48. (*Alia exempla Liuiana* 3. 24. 1; 3. 56. 12 (*Ver.*); 5. 2. 14; 9. 11. 12; 36. 27. 2, *ut Ciceronianum illud* cetera in xii minuendi sumptus sunt (*Leg.* 2. 23. 59) *quamquam eodem referenda esse nos pro certo habemus, uim minorem, ut recte monet Lendrumius, habent ad usum aduerbialem demonstrandum*)

2 dicerent fore potestate. Magistratu inde se extemplo
abdicauerunt traditique fetialibus cum ceteris Caudium
ducendi. Hoc senatus consulto facto lux quaedam adful-
3 sisse ciuitati uisa est. Postumius in ore erat; eum laudibus
ad caelum ferebant, deuotioni P. Deci consulis, aliis claris
4 facinoribus aequabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace
illius consilio et opera; ipsum se cruciatibus et hostium irae
5 offerre piaculaque pro populo Romano dare. Arma cuncti
spectant et bellum: en unquam futurum, ut congredi arma-
tis cum Samnite liceat?

6 In ciuitate ira odioque ardente dilectus prope omnium
uoluntariorum fuit. Rescriptae ex eodem milite nouae
7 legiones ductusque ad Caudium exercitus. Praegressi
fetiales ubi ad portam uenere, uestem detrahi pacis spon-
soribus iubent, manus post tergum uinciri. Cum apparitor
uerecundia maiestatis Postumi laxe uinciret, 'quin tu'
8 inquit 'adduces lorum, ut iusta fiat deditio?' Tum ubi in
coetum Samnitium et ad tribunal uentum Ponti est, A. Cor-
9 nelius Aruina fetialis ita uerba fecit. 'Quandoque hisce
homines iniussu populi Romani Quiritium foedus ictum iri
spoponderunt atque ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam
rem quo populus Romanus scelere impio sit solutus hosce
10 homines uobis dedo.' Haec dicenti fetiali Postumius genu
femur quanta maxime poterat ui perculit et clara uoce ait

10 3 in ore *MPFUpOTDLA* : in ore omnium *A*[2] *ed. Rom.* 1470: omnium in ore *Freudenberg, melius, si respicias rationes et palaeographicas et orationis Liuianae, sed cf. Cic. Tusc.* 1. 49. 116 *et cum Drak. Verg. Aen.* 12. 235; *Prop.* 2. 1. 2; 3. 1. 24 7 adduces *MPFUpOTDLA et Fragm. Haverk. et dett. sed futuri usus dub., cf. Ter. Phorm.* 3. 3. 5 (538) quin experiemur *cod. Bamb. uel* quin experiamur *cdd. cet.; ubi cod. Bambinum sequitur Ashmore* : adducis *ed. Frob.* 1531, *fort. recte* : adduce *dett. unus* (*Hearnii Oxon. C*) 9 hisce *MPOTDLA* : hice *Up, more suo* : hii *F*[x] (*cum ras. et spatio trium seq. litt.*) Quiritium *UpD*[4] *A*[4] : quirit̄ *M*[3] : quirit *M* : quaerit *T* : querit *LA* : *eorum quae scripsit D nil praeter* qu *manet*: quirites *PFOT*[2] noxam ... rem *om. M* noxam *PUpOTDLA* : noxiam *F?* (*uoces ab* spoponderunt *usque ad* noxiam *omnes ab F*[3] *denuo scriptae sunt*) 10 maxime *MPF Up* (*sed hic cum* quantum) *OTDLA* : maxima *dett. aliq., Madv., sed uid. c.* 24. 9 *adn.*

se Samnitem ciuem esse, illum legatum [fetialem] a se contra
ius gentium uiolatum; eo iustius bellum gesturos.

Tum Pontius 'nec ego istam deditionem accipiam' inquit, 11
'nec Samnites ratam habebunt. Quin tu, Sp. Postumi, si 2
deos esse censes, aut omnia inrita facis aut pacto stas?
Samniti populo omnes quos in potestate habuit aut pro iis
pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum uictori 3
cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello;
quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factae paenitet,
restituat legiones intra saltum quo saeptae fuerunt. Nemo 4
quemquam deceperit; omnia pro infecto sint; recipiant
arma quae per pactionem tradiderunt; redeant in castra
sua; quidquid pridie habuerunt quam in conloquium est
uentum habeant; tum bellum et fortia consilia placeant,
tum sponsio et pax repudietur. Ea fortuna, iis locis quae 5
ante pacis mentionem habuimus geramus bellum; nec
populus Romanus consulum sponsionem nec nos fidem
populi Romani accusemus. Nunquamne causa defiet cur 6
uicti pacto non stetis? Obsides Porsinnae dedistis; furto
eos subduxistis. Auro ciuitatem a Gallis redemistis; inter
accipiendum aurum caesi sunt. Pacem nobiscum pepi- 7
gistis ut legiones uobis captas restitueremus; eam pacem
inritam facitis. Et semper aliquam fraudi speciem iuris

10 ciuem *MPFUpO*: ciuem rō *T*: ciuem romanum *DLA Lov.* 4, *Voss.* 2 *et dett. alii; sed illud* esse *post* legatum *L, Lov.* 4, *Voss.* 2 *dett.; alii hic, dett. alii aliis in locis ponunt; ergo manifestum est hunc locum cum uerbis similibus quae ex c.* 11. 11 *in marginem exciderint conflatum esse neque possumus quin suspicemur uocem* fetialem *in utroque loco a glossematore additam esse ex c.* 10. 10 dicenti fetiali *tractam; coniunctio enim haec* legatus fetialis *nusquam alibi, quod sciamus, comparet* legatum fetialem *MPFUpOTDLA*: legatum; fetialem *sic interpungunt* D^3 *Drak.*; *sed uid. supra et c.* 11. 11 4 tum sponsio *UpL ed. Parm.* 1480: tunc sponsio *MPFOTDA* 5 ea *PFUp*T^2A^2: a *MTDLA* (*cf.* 5. 27. 2 *adn.*) iis *ed. Rom.* 1469: his *MPFOTDL*: hiis *A* quae *MPFT*A^2: qua *Up*: quam *O*: *om. DLA* 6 defiet *MPFU*p^2*T*: deficiet M^3*UpODLA* (*sed* -fit-) Porsinnae *MTDLA* (*sed* -ine): pr̄sinne *P*: porsennae F^3 *in ras. UpO*T^2D^3, *cf.* 6. 40. 17 *et* 2. 9. 1 *adn.* redemistis *UpO*T^2*DLA*: redimistis M^2F^3: redimisistis *M*: redemisistis *PF?T* 7 pepigistis P^2*FUp*: pepegistis *MPOTDLA*

8 imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace
legiones seruatas? Pacem sibi habeat, legiones captas
uictori restituat; hoc fide, hoc foederibus, hoc fetialibus
9 caerimoniis dignum erat. Vt quidem tu quod petisti per
pactionem habeas, tot ciues incolumes, ego pacem quam
hos tibi remittendo pactus sum non habeam, hoc tu,
A. Corneli, hoc uos, fetiales, iuris gentibus dicitis?
10 Ego uero istos quos dedi simulatis nec accipio nec dedi
arbitror, nec moror quo minus in ciuitatem †oblactam† spon-
sione commissa iratis omnibus dis, quorum eluditur numen,
11 redeant. Gerite bellum, quando Sp. Postumius modo lega-
tum [fetialem] genu perculit. Ita di credent Samnitem
ciuem Postumium, non ciuem Romanum esse et a Samnite
legatum Romanum uiolatum; eo uobis iustum in nos factum
12 esse bellum. Haec ludibria religionum non pudere in lucem
proferre et uix pueris dignas ambages senes ac consulares
13 fallendae fidei exquirere! I, lictor, deme uincla Romanis;
moratus sit nemo quo minus ubi uisum fuerit abeant.' Et
illi quidem, forsitan et publica, sua certe liberata fide ab
Caudio in castra Romana inuiolati redierunt.

8 erat *MPF?UpOTDLA* : erit F^3 *uel* F^2 9 hos tibi *dett. unus Gron.* : hosti tibi *MPFUpOTDLA* 10 ciuitatem F^3*UpO Fragm. Haverk.*[2] *dett. aliq.* : ciuitate *MPF?TDLA Fragm. Haverk. dett. aliq.* †oblactam† *MP* : obluctam *O* (*uel* obuictam *O*) *TDLA Fragm. Haverk. dett. plerique* : oblitam *Up* : obduci oblatam (*ut uidetur*) A^2 : oblatam *ed Rom.* 1469 : obligatam F^3A^x *Harl.* 2 (*in F uestigium est litterae* g) : obruptam *dett. aliq.* : obstrictam *Iac. Gron.* : obluctantem *W. B. Anderson* : conuictam *malim quod significationem desideratam melius dat* (*similem usum uerbi in Cic. de Domo Sua* 57. 145 *reperies*) *nec palaeographice difficile est si* ob *illud ex* cō (*i. e.* con *uel* cō *more Floriacensi—cf.* 5 43. 1 *adn.*; 7. 13. 9; 9. 23. 12; *et fort.* 9. 15. 9—*scriptum*) *ortum esse liceat conicere; in* § 11 *pro* eo uobis *praebet* cuobis *M et* ecuobis *D; et in* 10. 46. 1 cō *F pro* ob; 21. 8. 2 ob *A pro* co *CM*; con- *et* oc- *confusa sunt* 29. 26. 7 *et bis* 29. 27. 6; *alia exx. dat Drak* (*Index*); *in* 6. 8. 1 cō- *et* de- *confusa sunt. Si minus, credi etiam potest per glossema* 'obligatam' *adscriptum lectionem genuinam obscuratam fuisse*; (*uide Class. Quart.* xii (1918). *p.* 99) sponsione *PFUpO TDA? dett. plerique* : sponsionem *MLA* (*uel* A^2) *dett. aliq.* 11 gerite *MPFUpTDLA*: geratur *O Edd. ante ed. Frob.* 1535 fetialem (*uel* fec-) *MPFUpOTDLA* (*uid. supra c.* 10. 10) Romanum . . legatum *PFUpOT* : *om. M* (*cum* hs̄) *DLA* (*uid. c.* 10. 10 *supra*)

Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus **12**
renatum bellum omnia quae deinde euenerunt non in animis
solum sed prope in oculis esse; et sero ac nequiquam
laudare senis Ponti utraque consilia, inter quae se medio 2
lapsos uictoriae possessionem pace incerta mutasse; et
beneficii et maleficii occasione amissa pugnaturos cum eis
quos potuerint in perpetuum uel inimicos tollere uel amicos
facere. Adeoque nullodum certamine inclinatis uiribus 3
post Caudinam pacem animi mutauerant, ut clariorem inter
Romanos deditio Postumium quam Pontium incruenta
uictoria inter Samnites faceret, et geri posse bellum Romani 4
pro uictoria certa haberent, Samnites simul rebellasse et
uicisse crederent Romanum.

Inter haec Satricani ad Samnites defecerunt, et Fregellae 5
colonia necopinato aduentu Samnitium—fuisse et Satricanos
cum iis satis constat—nocte occupata est. Timor inde
mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit; lux pugnae 6
initium fuit, quam aliquamdiu aequam—et quia pro aris ac
focis dimicabatur et quia ex tectis adiuuabat imbellis multi-
tudo—tamen Fregellani sustinuerunt; fraus deinde rem in- 7

12 1 renatum *M*P^1*UpTDLA* : senatum *PF?O* : seminatum F^3 *cod. Klock.* omnia *ed. Rom.* 1469 : omniaque *MPFUpOTDLA* deinde *MPUpOTDLA* : dein *F Gron.* : deinceps F^3 *cod. Klock.* euenerunt *F dett. aliq. Gron.* : uenerunt *MPUpOTDLA* 2 medio lapsos *Perizonius* (*cf. Verg. G.* 3. 486; *Ov. Met.* 2. 137; *Tac. Ann.* 13. 38 *et* 1. 64) : media lapsos *MPFUpOTDLA* : media lapsos uia *Madv. praeeunte Douiatio*, *cf. c.* 3. 11; *sed contra cf.* spe lapsus *Caes. B. G.* 5. 55. 3; *Verg. Aen.* 11. 588; 12. 470; *Hor. Sat.* 2. 1. 15; *Luc.* 9. 712 et maleficii *PFUpOTDLA* : *om. M* 3 inclinatis *MPFUpOTDLA* : libatis (*ex* 21. 29. 6) *H. J. Mueller dimidiam significationis partem aequissimo animo abripiens; cf.* 'balance of power' *Anglice* 4 faceret . . . Samnites *PFUpOT*: *om. M*(*cum* h d.)*DLA*; *add.* M^1, *ut uidetur*, *cum* h s *longe infra in margine*; *add.* A^2 *uel* A^3 (*cf. cc.* 4. 12, 5. 6, 9. 17) 5 satis *PFUpOTDLA* : *om. M*, *num recte?* utrosque usque F^3(*uel* F^2)*ODA* : utroque usque *MPFTL* : utrosque *Up quem tacitus sequitur Zingerle* 6 quia *MPFUpODL*A^2 : qui *TA* pro aris . . . quia *om. T*; *add.* T^2 tamen *MPFUpOTDLA* : *secludit Madv. sed defendi potest ut uocibus* aliquamdiu aequam *respondens sc.* non quidem uictores *significantibus*

clinauit, quod uocem audiri praeconis passi sunt incolumem abiturum qui arma posuisset. Ea spes remisit a certamine
8 animos et passim arma iactari coepta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit tutiorque eis audacia fuit quam incautus ad credendum ceteris pauor, quos circumdatos igni nequiquam deos fidemque inuocantes Samnites concremauerunt.

9 Consules inter se partiti prouincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur, Publilius in Samnio substitit aduersus
10 Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne ab tergo instaret hostis, nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant.
11 Optimum uisum est committere rem fortunae et transigere cum Publilio certamen; itaque in aciem copias educunt.

13 Aduersus quos Publilius consul cum dimicaturus esset, prius adloquendos milites ratus contionem aduocari iussit; ceterum sicut ingenti alacritate ad praetorium concursum est, ita prae clamore poscentium pugnam nulla adhortatio
2 imperatoris audita est; suus cuique animus memor ignominiae adhortator aderat. Vadunt igitur in proelium urgentes signiferos et, ne mora in concursu pilis emittendis stringendisque inde gladiis esset, pila uelut dato ad id signo
3 abiciunt strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoriae artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit;
4 omnia ira militaris prope uesano impetu egit. Itaque non fusi modo hostes sunt sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi Apuliam dissipati petiere; Luceriam tamen

9 legiones. Distendit . . . precari (*c.* 14, § 8) *desunt codici Oxoniensi ubi sc. periit folium unum* 10 ad Luceriam *F*[2] *uel* *F*[3]*UpTDLA* : ad luceriem *PF* : ad lugeriam *M* ire *MP*[3]*FUpTDLA* : *om.* *P* 11 transigere *MF*[3]*UpTDLA* : transire *PF?T*[2] Publilio *T*[1] *uel* *T*[2]*DLA* : publicio *PT* : publio *FUpA*[2] : pub:ico (m) *M* : publico (m) *M*[1] *uel* *M*[2]. (*In* § 9 publilius *M et in c.* 13. 1 *MTDL* : publius *cdd. cet. in utroque loco*)
13 4 impedire *MPFUpTDLA* : inhibere *dubitanter Madv.* ; *sed*

coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos 5
ira eadem, quae per mediam aciem hostium tulerat, et in
castra pertulit. Ibi plus quam in acie sanguinis ac caedis
factum praedaeque pars maior ira corrupta.

Exercitus alter cum Papirio consule locis maritimis per- 6
uenerat Arpos per omnia pacata Samnitium magis iniuriis et
odio quam beneficio ullo populi Romani; nam Samnites, ea 7
tempestate in montibus uicatim habitantes, campestria et
maritima loca contempto cultorum molliore atque, ut euenit
fere, locis simili genere ipsi montani atque agrestes depopu-
labantur. Quae regio si fida Samnitibus fuisset, aut perue- 8
nire Arpos exercitus Romanus nequisset aut interiecta [inter
Romam et Arpos] penuria rerum omnium exclusos a com-
meatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad 9
Luceriam iuxta obsidentes obsessosque inopia uexauit: om-
nia ab Arpis Romanis suppeditabantur, ceterum adeo exigue
ut militi occupato stationibus uigiliisque et opere eques fol-
liculis in castra ab Arpis frumentum ueheret, interdum 10

ut in Cic. Fam. 7. 5. 1 mea dubitatio aut impedire profectionem meam uidebatur aut certe tardare, *uerbum* impedire *maiorem uim habet quam* tardare, *ita hic quoque notionem interrumpendi atque onerandi uidetur inferre* 5 pertulit F^3 *uel* F^2UpD^3A : perculit *MPFTDL* 7 contempto A^5, *Gron., et sic dett. aliq. et Sigon. sed cum* cultu *pro* cultorum: contempta *M*: contemptu M^2PF *UpTDLA Fragm. Haverk., cf.* 45. 30. 7; 21. 37. 6 8 interiecta . . . Arpos *MPFUpTDLA*; inter Romam et Arpos *seclusimus cum Tan. Fabro consentientes Romae mentionem hic nihil facere statuenti; totam clausulam secl. Luterbacher: omnia ret. sed contra codices* absumpsissent *scr. Gron.*: *nobis uox* interiecta *Liuio potius quam glossematori uidetur tribuenda; contra facile erat adscribere clausulam* inter R. et A., *quae locutionem uere Liuianam* interiecta penuria *male turbauit* absumpsisset *MPFUpTDLA* : assumpsisset *A*: absumpsissent *Gron., uid. supra; sed nomen abstractum subiecti uice fungens etiam in prox. clausula*—inopia uexauit—*recurrit* 9 profectos *MUpTDLA*: profectus *PF*; *ideoque uoce* iuxta *erasa scripsit ubi* F^3 militi *PF?UpTDA* : milite M^2(*uel* M^1)F^3L: militie *M* (‘*in utrumque paratus*’): *datiuum sic tuemur ut cum* abiecto frumento *non minus quam* in castra ueheret *coniungatur; aliter enim sententiae partes aequiperari nequeunt; similiter* obsessis *infra et cum* aduenit *et cum* inuecti erant *cohaeret*

occursu hostium cogeretur abiecto ex equo frumento pug-
nare: obsessis priusquam alter consul uictore exercitu
aduenit, et commeatus ex montibus Samnitium inuecti
11 erant et auxilia intromissa. Artiora omnia aduentus Publili
fecit, qui obsidione delegata in curam collegae uacuus per
12 agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque
cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos,
coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant, undique
contractis uiribus signa cum Papirio conferre.

14 Per id tempus parantibus utrisque se ad proelium legati
Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus Romanisque
ut bellum omitterent: per utros stetisset quo minus discede-
2 retur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea
legatione Papirius audita perinde ac motus dictis eorum cum
collega se communicaturum respondit; accitoque eo, cum
tempus omne in apparatu pugnae consumpsisset conlocutus
3 de re haud dubia, signum pugnae proposuit. Agentibus
diuina humanaque, quae adsolent cum acie dimicandum
est, consulibus Tarentini legati occursare responsum ex-
4 spectantes; quibus Papirius ait: 'auspicia secunda esse,
Tarentini, pullarius nuntiat; litatum praeterea est egregie;
auctoribus dis, ut uidetis, ad rem gerendam proficiscimur'.
5 Signa inde ferre iussit et copias eduxit uanissimam increpans
gentem, quae, suarum impotens rerum prae domesticis sedi-

10 obsessis MF^3A^2: et obsessis *PF?UpTDLA* Samnitium MTA^4: Samnium *DLA*: Samnitibus $PFUpT^2$ 11 uacuus *MPFTDLA*: uacuos A^1 *uel* A^2: uacuis *Up*: uagus *Duker*, *Madv.*, *sed cf. praef. nostram*, § 31 (*d*)

14 1 parantibus *M et P cum ceteris cdd. non* parantibusque *ut Alschefskii typographus errabundus* aduersus] *ante hanc uocem add.* eos *M*, *erasit* M^1 pugnaturos *MPUpTDLA*: pugnatores *F* 2 *de ordine Medicei distorto uid. praef. nostram*, § 41 (*b*) accitoque . . . proposuit *om. Up* conlocutus de re *MPFTDL*(*sed* cum *pro* con)*A*: non conlocutus de re *Koch*: conlocutus ut de re *M. Mueller* (*si quid mutandum sit*, consumpsissent *malit Conway*) 5 ferre *D cum cdd. ceteris et cdd.? Geleni*: ferri *dett. aliq. ed. Rom.* 1470 *Gron.*, *fort. recte*, *sed cf.* 42. 66. 8 clamor iubentium referre signa *et* 41. 3. 6 pabulum lignaque proicere iubent *et saepius* receptui canere iussit

tionibus discordiisque, aliis modum pacis ac belli facere
aequum censeret.

Samnites ex parte altera, cum omnem curam belli remi- 6
sissent, quia aut pacem uere cupiebant aut expediebat simu-
lare ut Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente
ad pugnam Romanos conspexissent, uociferari se in aucto- 7
ritate Tarentinorum manere nec descendere in aciem nec
extra uallum arma ferre; deceptos potius quodcumque casus
ferat passuros quam ut spreuisse pacis auctores Tarentinos
uideantur. Accipere se omen consules aiunt et eam precari 8
mentem hostibus ut ne uallum quidem defendant. Ipsi 9
inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis et
simul undique adorti, cum pars fossas explerent, pars uelle-
rent uallum atque in fossas proruerent, nec uirtus modo
insita sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos,
castra inuasere; et pro se quisque non haec Furculas nec 10
Caudium nec saltus inuios esse, ubi errorem fraus superbe
uicisset, sed Romanam uirtutem, quam nec uallum nec fossae
arcerent, memorantes caedunt pariter resistentes fusosque,
inermes atque armatos, seruos liberos, puberes impubes, 11
homines iumentaque; nec ullum superfuisset animal, ni 12
consules receptui signum dedissent auidosque caedis milites
e castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud 13
infensos ob interpellatam dulcedinem irae confestim oratio
habita est, ut doceretur miles minime cuiquam militum con- 14
sules odio in hostes cessisse aut cessuros; quin duces
sicut belli ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respec-
tus equitum sescentorum qui Luceriae obsides tenerentur
praepedisset animos, ne desperata uenia hostes caecos in 15

6 ex parte altera M^2P^2(*ex* alteram *MP*) *UpTDLA*: *omnia in F erasa sunt ab* F^3 *qui cum cod. Klockiano scripsit* q[1] ad luceriam castra habebant 8 accipere UpA^x: acciperent *MPFTDLA* mentem hostibus] *hic redit O*, *cf. c.* 12. 9 9 ipsi *MPFUpOTDLA*: cōs F^3 11 im(*uel* in-)pubes $MPFUpOT^2$: in(*uel* im-)puberes M^4TDLA 12 ac minis D^3 *ed. Rom.* 1469: agminis *MPFUpOTDLA* 15 praepedisset *ed. Rom.* 1469 (*sed* pre): praepedissent *MPFUpOTDLA*

supplicia eorum ageret perdere prius quam perire optantes.
16 Laudare ea milites laetarique obuiam itum irae suae esse ac
fateri omnia patienda potius quam proderetur salus tot
principum Romanae iuuentutis.

15 Dimissa contione consilium habitum omnibusne copiis
Luceriam premerent an altero exercitu et duce Apuli circa,
2 gens dubiae ad id uoluntatis, temptarentur. Publilius con-
sul ad peragrandam profectus Apuliam aliquot expeditione
una populos aut ui subegit aut condicionibus in societatem
3 accepit. Papirio quoque, qui obsessor Luceriae restiterat,
breui ad spem euentus respondit; nam insessis omnibus
uiis per quas commeatus ex Samnio subuehebantur, fame
domiti Samnites qui Luceriae in praesidio erant legatos
misere ad consulem Romanum, ut receptis equitibus qui
4 causa belli essent absisteret obsidione. Iis Papirius ita
respondit debuisse eos Pontium Herenni filium, quo auctore
Romanos sub iugum misissent, consulere quid uictis patien-
5 dum censeret; ceterum quoniam ab hostibus in se aequa
statui quam in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam
iussit arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbel-
6 lem intra moenia relinquerent; militem se cum singulis
uestimentis sub iugum missurum, ulciscentem inlatam, non
7 nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. Septem
milia militum sub iugum missa praedaque ingens Luceriae
capta, receptis omnibus signis armisque quae ad Caudium
amissa erant et, quod omnia superabat gaudia, equitibus re-
ciperatis quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites
8 dederant. Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior

16 ac fateri *MTDLA* : fateri *PFUpO, non male, si quis climacem quam uocant potius quam productionem orationis malit*

15 2 profectus Apuliam *PFUpOTA(et D ut uidetur* : Apulie *D*[3] *in ras.)*: profectus Apulia *L* : *om. M* 4 iis *MP*: his *FOTDL*: hiis *A* 6 ignominiam *MPFUpTDLA* : iniuriam *O* 7 amissa erant *M T*[2] *uel T*[1] (missa erant *T*): amisserant *P*: amiserant *P*[2]*FUpODLA* (*supra* -se- *duo puncta habet O*) reciperatis] *uid.* I 12. I *adn.* : recuperatis *cdd. nostri* pignora *MPFUpO(sed* -re)*TDLA, cf. c.* 18. 17 dederant *MPUpOTDLA* : miserant *F*[3] *in rasura*

uictoria populi Romani est, si quidem etiam, quod quibus-
dam in annalibus inuenio, Pontius Herenni filius, Samnitium
imperator, ut expiaret consulum ignominiam, sub iugum cum
ceteris est missus.

Ceterum id minus miror obscurum esse de hostium duce 9
dedito missoque; id magis mirabile est ambigi Luciusne
Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore magistro equitum
eas res ad Caudium atque inde Luceriam gesserit ultorque 10
unicus Romanae ignominiae haud sciam an iustissimo
triumpho ad eam aetatem secundum Furium Camillum
triumphauerit an consulum—Papirique praecipuum—id
decus sit. Sequitur hunc errorem alius error Cursorne 11
Papirius proximis comitiis cum Q. Aulio Cerretano iterum
ob rem bene gestam Luceriae continuato magistratu consul
tertium creatus sit an L. Papirius Mugillanus et in cognomine
erratum sit.

Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. 16
Aulius cum Ferentanis uno secundo proelio debellauit ur-
bemque ipsam, quo se fusa contulerat acies, obsidibus im-
peratis in deditionem accepit. Pari fortuna consul alter 2
cum Satricanis, qui ciues Romani post Caudinam cladem
ad Samnites defecerant praesidiumque eorum in urbem
acceperant, rem gessit. Nam cum ad moenia Satrici ad- 3

9 de hostium duce dedito missoque *MUpOT*^{1}(d. h. d. dedito omissoq. *T*)*A*^{2}: de hostib: duce dedito missoq. *P*: de hostib: ducedito missoq. *F*: de hostium decedit omissoque *D*(*ut uidetur*)*L*: de hostium cede obmissoq. *A* 10 Papirique (*uel* -iiq.) *MPFOTDLA* (*sed* quę *M*): papyrii pubiique *Up*, *sed sic sensu caret* praecipuum *quod nos* paene proprium *interpretamur; cf. Cic. Rep.* 1. 47 *et Suet. Galba* 5; an consulis Papyrii *ed. Rom.* 1469 11 comitiis *MPUpOTDLA*: *om. F* Aulio *MTDA*: aulo *PFUpOT*^{2}: alio *L* Mugillanus *PFUpO*: mugilanus *MTDLA* (*cf.* 8 23. 17 *et* 4. 7. 10)
16 1 Ferentanis *M*^{3}*P*^{2}*FUpOT*^{2} (*cf. Ital. Dialects, p.* 212): frentanis *MTDLA*: frentranis *P*: forentanis *Gron.*; *uid. W. B. Andersonii ed. libri IX, Cantab. ad loc. et c.* 20. 9 uno *MPUpOTDLA*: uerio *F* quo se *MPFOTDLA*: quo se ipsa *Up; uocem antecedentem scripsit* ipsas *M, corr. M*^{1} *uel M*^{2} 3 Satrici *ed. Frob.* 1535, *cf.* 6. 33. 4 *et Ital. Dial. p.* 275: Satricae (*uel* -ce) *MPFUpOTDLA*

motus esset exercitus legatisque missis ad pacem cum precibus petendam triste responsum ab consule redditum esset, nisi praesidio Samnitium interfecto aut tradito ne ad se remearent, plus ea uoce quam armis inlatis terroris colonis
4 iniectum. Itaque subinde exsequentes quaerendo a consule legati quonam se pacto paucos et infirmos crederet praesidio tam ualido et armato uim allaturos, ab iisdem consilium petere iussi quibus auctoribus praesidium in urbem accepis-
5 sent, discedunt aegreque impetrato ut de ea re consuli senatum responsaque ad se referri sineret ad suos redeunt.
6 Duae factiones senatum distinebant, una cuius principes erant defectionis a populo Romano auctores, altera fidelium ciuium; certatum ab utrisque tamen est ut ad reconci-
7 liandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum praesidium Samnitium, quia nihil satis praeparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset, enuntiare consuli satis habuit qua noctis hora quaque porta
8 et quam in uiam egressurus hostis foret; altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt armatosque clam hoste in urbem acceperunt.

3 *ante* esset *est rasura in M fort. uocis* esset   plus ea uoce quam *PFUpOTDLA* : *om. M*   4 exsequentes *Lov.* 4 *et dett. alter. Gron.* : exs(ex-)equentur *PTDLA* : exs(ex-)equuntur *M*(exec-) $P^2FUpOT^2A^3$: exsequerentur *Lov.* 2 : cum exsequerentur *ed. Rom.* 1469; *si semel* exsequentis (*uel* -tes) *in* exsequentur *corruptum erat, in promptu erat scribae alicui in* exsequuntur *mutare; participium praesens indicat consulem preces Satricanorum acerbe intercidisse*   crederet *ed. Rom.* 1469, *Up* : crederent *MPFOTDLA*   5 sineret *UpDA*^{x} : sineret et *MTLA* : sinerent et *PFO*   6 nauaretur *MPF?UpTD*^{3}*LA* : naueretur *O* : nauacaretur *D* : daretur F^3 : *dubito utrum* naua- *an* nauo- *an potius* noua- *habuerit F*   7 cum *MPFTDLA* : tum *Up* : *om. O* (*qui et* esset *omittit; uid. infra*)   excessurum *F* (*ut uidetur, denuo a* F^3 *scriptum*) *dett. duo et ed. Frob.* 1535 : excussurum *MPUpOTLA* : excursurum *D*   esset D^3A^3 : esse *MTDLA* : *om. PFUpO*   enuntiare *MTDLA* : nuntiare $PFUpOT^2D^3$ 8 consuli *dett. aliq., ed. Frob.* 1535 (*Gelenius e cdd.?*) : consulibus *MPFUpOTDLA*   clam hoste *Gelenius e cdd.?, recte, ut puto; cf.* hocte *pro* hoste 30. 24. 5 *Put.* : clam nocte *MPFUpOTDLA* : clam *Weissenb.* (*omisso* nocte *tamquam ab* nocte *sup. inserto*: clam suis *Gron.* : clam sm̄te (*i. e.* Samnite) *olim suspicabar, nam haec uox saepe in his cdd. errorem aliquem praebet*

Ita duplici proditione et praesidium Samnitium insessis circa 9
uiam siluestribus locis necopinato oppressum est, et ab urbe
plena hostium clamor sublatus momentoque unius horae
caesus Samnis, Satricanus captus, et omnia in potestate con-
sulis erant; qui quaestione habita quorum opera defectio 10
esset facta, quos sontes comperit, uirgis caesos securi per-
cussit praesidioque ualido imposito arma Satricanis ademit.
Inde ad triumphum decessisse Romam Papirium Cursorem 11
scribunt, qui eo duce Luceriam receptam Samnitesque sub
iugum missos auctores sunt. Et fuit uir haud dubie dignus 12
omni bellica laude, non animi solum uigore sed etiam cor-
poris uiribus excellens. Praecipua pedum pernicitas inerat, 13
quae cognomen etiam dedit; uictoremque cursu omnium
aetatis suae fuisse ferunt [et] seu uirium ui seu exercitatione
multa, cibi uinique eundem capacissimum; nec cum ullo 14
asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse
militiam pediti pariter equitique; equites etiam aliquando 15
ausos ab eo petere ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid
laboris; quibus ille 'ne nihil remissum dicatis, remitto' 16
inquit, 'ne utique dorsum demulceatis cum ex equis de-
scendetis'. Et uis erat in eo uiro imperii ingens pariter in
socios ciuesque. Praenestinus praetor per timorem segnius 17
ex subsidiis suos duxerat in primam aciem; quem cum
inambulans ante tabernaculum uocari iussisset, lictorem
expedire securem iussit. Ad quam uocem exanimi stante 18
Praenestino, 'agedum, lictor, excide radicem hanc' inquit
'incommodam ambulantibus', perfusumque ultimi supplicii

9 est et *OTDLA* : est *MPFUp* 13 uictoremque *M^3F^1 uel F^3 A^x (in ras.) Fragm. Haverk.*[2] (*ex* uictorque) : uictorisque *M*(*ut uidetur*) *PFUpOTDLA?* ferunt *Madv.* : ferunt et *MPFUpOTDLA* uirium *MPFUpOTDLA* (*cf.* robore animi uiriumque 23. 26. 11 *et* robor omne uirium eius regni 33. 4. 4) : crurum *Madv.*, *num necessario?* capacissimum *MPFUpOTDLA* : parcissimum *Badham*, *male nam de Papirio cf. Dionem Cassium Fragm.* 36 § 23 *a.u.c.* 435 (*Dindorf, p.* 50) *οἴνῳ πολλῷ ἐχρῆτο et τὸν οἶνον κατακοιμήσοντά με λαμβάνω* 17 securem *MPFUpTDLA* : securim *O* 18 ultimi *MOTDLA* : ultum *P* : uultum *P^2 uel P^3FUpT^2*

19 metu multa dicta dimisit. Haud dubie illa aetate, qua nulla uirtutum feracior fuit, nemo unus erat uir quo magis innixa res Romana staret. Quin eum parem destinant animis magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita in Europam uertisset.—

17 Nihil minus quaesitum a principio huius operis uideri potest quam ut plus iusto ab rerum ordine declinarem uarietatibusque distinguendo opere et legentibus uelut de-
2 uerticula amoena et requiem animo meo quaererem; tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus saepe tacitus cogitationibus uolutaui animum, eas euocat in medium, ut quaerere libeat quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit.

3 Plurimum in bello pollere uidentur militum copia et uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana
4 maxime in res bellicas potens; ea et singula intuenti et uniuersa sicut ab aliis regibus gentibusque, ita ab hoc quoque facile praestant inuictum Romanum imperium.
5 Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum; sed clariorem tamen eum facit quod unus fuit, quod adulescens in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus,
6 decessit. Vt alios reges claros ducesque omittam, magna exempla casuum humanorum, Cyrum, quem maxime Graeci laudibus celebrant, quid nisi longa uita, sicut Magnum
7 modo Pompeium, uertenti praebuit fortunae? Recenseam

19 innixa *MPFUpOTDLA* : innisa *dett. aliq.*
17 *De his tribus capitibus* (17–19) *consulenda est appendix huius Libri a W. B. Anderson Cantab.* 1909 *editi, qui probabile fecit iuuenalius dicendi genus hic quam in ceteris Liuio iure tribuendum esse*
1 distinguendo *UpODLA*: destinguendo *MPFT* deuerticula *MPFTDL Fragm. Haverk.* : diuerticula *UpOD*^{3}*A* 2 tacitus *PF* (*cf. Verg. Ecl.* 9. 37 id tacitus mecum ipse uoluto) : tacitis *MUpOTDLA* uolutaui *dett. unus* (*Haverk.*), *Bake*: uolutauit *MPFUpOTDLA* euocat in medium *PFUpOTDLA* : euocati *M*
3 in res bellicas *MPF*(*sed* bellica)*UpOTDLA* : inter res bellicas *Harant, fort. recte* : in re bellica *H. J. Mueller* : re bellica *Weissenb.*

duces Romanos, nec omnes omnium aetatium sed ipsos
eos cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit
bellandum, M. Valerium Coruum, C. Marcium Rutulum, 8
C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philo-
nem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos
Decios, L. Volumnium, M'. Curium? Deinceps ingentes 9
sequuntur uiri, si Punicum Romano praeuertisset bellum
seniorque in Italiam traiecisset. Horum in quolibet cum 10
indoles eadem quae in Alexandro erat animi ingeniique,
tum disciplina militaris, iam inde ab initiis urbis tradita per
manus, in artis perpetuis praeceptis ordinatae modum uene-
rat. Ita reges gesserant bella, ita deinde exactores regum 11
Iunii Valeriique, ita deinceps Fabii, Quinctii, Cornelii, ita
Furius Camillus, quem iuuenes ii quibus cum Alexandro
dimicandum erat senem uiderant.

Militaria opera pugnando obeunti Alexandro—nam ea 12
quoque haud minus clarum eum faciunt—cessisset uide-
licet in acie oblatus par Manlius Torquatus aut Valerius
Coruus, insignes ante milites quam duces, cessissent Decii, 13
deuotis corporibus in hostem ruentes, cessisset Papirius
Cursor illo corporis robore, illo animi! uictus esset consiliis 14
iuuenis unius, ne singulos nominem, senatus ille, quem qui
ex regibus constare dixit unus ueram speciem Romani
senatus cepit! Id uero erat periculum, ne sollertius quam 15

7 nec omnes *M*[1] *uel M*[2]*OTDLA* : nec Romanos nec omnes *PF*: nec romanos omnes nec *Up*; *inter uocem praecedentem* Romanos *et* nec *scripsit M* reb. si cum Alexandro foret bellatum (*p.* viii) 8 (*et in* § 12) Coruum *MPFTDLA* : coruinum *UpO* (*uid.* 7. 32. 15) Rutulum] *cf.* 7. 17. 6 *et* 38. 8; 3. 7. 6 *adn.*; 9. 33. 1 : Rutilium *MPFUpOTDLA* : rutilum *dett. aliq.* Manium *Sigon.* '*e lapidibus Capit.*', *cf. C. I. L.* i², *p.* 46 (*uel* i¹ *p.* 457) *Acta Triumph. xii a.u.c.* 479 ꟿ. CVRIVS. ꟿ. F. (*ubi* ꟿ *pro* M' *stat*; *u. Sandys, Companion to Lat. Studies, p.* 741); *cf. Cic. Sull.* 7. 23; *Val. Max.* 4. 3. 5 : marcum *uel* m̄ *MPFTDLA*, *cf. C. I. L.* i², *pp.* 135, 171 : marcium *O. Punctum interrogatiuum primus posuit Madv.* 9 praeuertisset *PFUpOTDLA* : uertisset *M* 10 artis *A*[6], *Edd. uet.*: artes *MPFUpOTDLA* ordinatae (*uel* -te) *MPFOTDLA* : ordinata in usum *Up* 13 robore *MUpOTDLA* : *om. PF*

quilibet unus ex his quos nominaui castris locum caperet,
commeatus expediret, ab insidiis praecaueret, tempus pug-
16 nae deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret! Non
cum Dareo rem esse dixisset, quem mulierum ac spadonum
agmen trahentem inter purpuram atque aurum oneratum
fortunae apparatibus suae, praedam uerius quam hostem,
nihil aliud quam bene ausus uana contemnere, incruentus
17 deuicit. Longe alius Italiae quam Indiae, per quam temu-
lento agmine comisabundus incessit, uisus illi habitus esset,
saltus Apuliae ac montes Lucanos cernenti et uestigia re-
centia domesticae cladis, ubi auunculus eius nuper, Epiri
rex Alexander, absumptus erat.

18 Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus,
2 quarum nemo intolerantior fuit. Qui si ex habitu nouae
fortunae nouique, ut ita dicam, ingenii quod sibi uictor
3 induerat spectetur, Dareo magis similis quam Alexandro in
Italiam uenisset et exercitum Macedoniae oblitum degene-
4 rantemque iam in Persarum mores adduxisset. Referre in
tanto rege piget superbam mutationem uestis et desideratas
humi iacentium adulationes, etiam uictis Macedonibus graues
nedum uictoribus, et foeda supplicia et inter uinum et epulas
5 caedes amicorum et uanitatem ementiendae stirpis. Quid si
uini amor in dies fieret acrior? quid si trux ac praeferuida
ira?—nec quicquam dubium inter scriptores refero—nullane
6 haec damna imperatoriis uirtutibus ducimus? | Id uero peri-
culum erat, quod leuissimi ex Graecis qui Parthorum quoque
contra nomen Romanum gloriae fauent dictitare solent, ne
maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis
notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Roma-
7 nus; et aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum

16 Dareo *MPTDL*: dario P^2*FUpA*: darici *O* atque *MPFUpO LA*: et *T*: ac *D* 17 comisabundus *MPFUpO*: comesabundus *TDL*: comessabundus *A* Epiri *PFUpOTDA*: epyri *L*: *om. M* 18 3 Dareo *MPOT*: Dario P^2*FUpDLA*

armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, contionari libere ausi sunt homines, id quod ex monumentis orationum patet, aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit!

Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo; unius 8
tamen ea magnitudo hominis erit collecta paulo plus decem
annorum felicitate; quam qui eo extollunt quod populus 9
Romanus etsi nullo bello multis tamen proeliis uictus sit,
Alexandro nullius pugnae non secunda fortuna fuerit, non
intellegunt se hominis res gestas, et eius iuuenis, cum populi
iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Mi- 10
remur si, cum ex hac parte saecula plura numerentur
quam ex illa anni, plus in tam longo spatio quam in aetate
tredecim annorum fortuna uariauerit? Quin tu homines 11
cum homine, [et] duces cum duce, fortunam cum fortuna
confers? Quot Romanos duces nominem quibus nun- 12
quam aduersa fortuna pugnae fuit? Paginas in annalibus
magistratuumque fastis percurrere licet consulum dicta-

7 cernente *MPFOTDLA*: cernentes *UpD*^{x} *Madv.* sunt *MUpOTDLA* (*uerba Liui ipsius*): sint *PF Edd. uet.* 8 concipiatur *MPUpOTDLA*: concipitur *F* (*inter multa alia menda eiusdem generis*) decem *MPFUpOTDLA*: XII *coni. T. Faber*

10 tredecim *MPFUpOTDLA*: XVI *A*^{2} (*uel A*^{1}) *ut lectionem secundam in margine* 10, 11 uariauerit . . . cum fortuna *om. M*; *cf. praef. nostram*, § 44 11 homines *scripsimus*: hominis *PFUpOTDLA*: hominis causam *dett. aliq.* et *PFUpOTDLA*, *seclusimus*

duces *F*: ducis *PUpOTDLA* cum fortuna *PFUpOT* (*sed* fortuna *ante pro* fortunam *T*)*DLA*: *secludit Benedict apud Madv. Emend. Qui loco difficili ita tantum mederi uolunt ut* cum fortuna *secludant, explicare omiserunt quem uirum Liuius per uoces* hominis ducis *significare putandus sit, obliti etiam totam contentionem uerti non in unius cuiusdam Romani sed plurium cum Alexandro comparatione—uid.* §§ 17, 18; *praeterea, pace Madvigii dixerimus, non* fortuna *modo* ducum *sed etiam* hominum uirtus *in rationem trahitur—uid.* § 12, *ubi uox* uirtutis *respondet uocibus* homines cum homine *et uox* fortunae *uocibus* fortunam cum fortuna—*praesertim cum etiam Papirium Alexandro opponere ipse Liuius de consulto—cf. c.* 16. 19 destinant *non* destinarem—*uitasse uideatur.* (*De hoc loco uid. etiam Class. Quart.* xii (1918), *p.* 99)

12 fortuna pugnae *UpA*^{x} *uel A*^{1}: fortunae (*uel* -e) pugna *PFOT*^{2}: fortunae (*uel* -e) pugnae *MTDLA* (*fortasse* pugna *glossematori debetur qui supra uocem* fortuna *scripsit uocem* pugna) magistratuumque fastis *scripsimus*: magistratuum fastisque *MPFUpOTDLA* (*sed in M*

torumque quorum nec uirtutis nec fortunae ullo die popu-
13 lum Romanum paenituit. Et quo sint mirabiliores quam
Alexander aut quisquam rex, denos uicenosque dies quidam
14 dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit; ab
tribunis plebis dilectus impediti sunt; post tempus ad bella
15 ierunt, ante tempus comitiorum causa reuocati sunt; in ipso
conatu rerum circumegit se annus; collegae nunc temeritas,
nunc prauitas impedimento aut damno fuit; male gestis
rebus alterius successum est; tironem aut mala disciplina
16 institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non
liberi solum impedimentis omnibus sed domini rerum tem-
17 porumque trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Inuictus
ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset et eadem
18 fortunae pignora in discrimen detulisset; immo etiam eo plus
periculi subisset quod Macedones unum Alexandrum habuis-
sent, multis casibus non solum obnoxium sed etiam offeren-
19 tem se, Romani multi fuissent Alexandro uel gloria uel rerum
magnitudine pares, quorum suo quisque fato sine publico
discrimine uiueret morereturque.

19 Restat ut copiae copiis comparentur uel numero uel mi-
2 litum genere uel multitudine auxiliorum. Censebantur eius
aetatis lustris ducena quinquagena milia capitum. Itaque
in omni defectione sociorum Latini nominis urbano prope
3 dilectu decem scribebantur legiones; quaterni quinique
exercitus saepe per eos annos in Etruria, in Vmbria Gallis
hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum.
4 Latium deinde omne cum Sabinis et Volscis et Aequis et
omni Campania et parte Vmbriae Etruriaeque et Picentibus
et Marsis Paelignisque ac Vestinis atque Apulis, adiuncta

post annalibus *spatium unius ferme litt. relictum est*) : fastisque magistratuum *Mommsen, Rom. Chron. p.* 208; *sed cf.* 2. 57. 3 *adn.*; 3. 2. 11; 3. 45. 6; 5. 30. 4   13 quisquam *MPFUpTDLA*: quisquam alius *O*, *dett.* *unus* (*Harl.* 2), *male* (*nam* rex *idem significat quod* regulus Asiaticus, *cf. Verg. Georg.* 2. 498)   14 post tempus . . . reuocati sunt *hic omissa post* se annus *tandem ponunt PF* (*cf.* 8. 8. 4 *adn.*)   17 pignora *MUpOTDLA*, *cf.* 9. 15. 7: pignera *PF*, *cf.* 2. 1. 5 *adn.*; 21. 21. 11   19 Romani *MPFUpOD*^{3}*A* : romanis *T et D*(*ambo cum puncto ante* multi)*L*

omni ora Graecorum inferi maris a Thuriis Neapolim et 4
Cumas et inde Antio atque Ostiis tenus †Samnites† aut socios
ualidos Romanis aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse 5
traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus non plus tri-
ginta milibus hominum et quattuor milibus equitum, maxime
Thessalorum; hoc enim roboris erat. Persas Indos aliasque
si adiunxisset gentes, impedimentum maius quam auxilium
traheret.

Adde quod Romanis ad manum domi supplementum 6
esset, Alexandro, quod postea Hannibali accidit, alieno in
agro bellanti exercitus consenuisset. Arma clupeus sarisae- 7
que illis; Romano scutum, maius corpori tegumentum, et
pilum, haud paulo quam hasta uehementius ictu missuque
telum. Statarius uterque miles, ordines seruans; sed illa 8
phalanx immobilis et unius generis, Romana acies distinctior,
ex pluribus partibus constans, facilis partienti, quacumque

19 4 omni ora *O*^{1}*A*^{x} *uel A*^{1} *Aldus*: omnis ora *MPFUpOTDLA*: omnisque ora *Harant cui* adiuncta *i.q.* adiuncta erant *est; idem uoce* tenus *sententiam finit* a Thuriis *ed. Venet.* 1495: a thuris *uel* athuris *MFUpOTDLA*: authuris *F*: a brutiis *Gron.* Neapolim et Cumas . . . tenus Samnites *MPFOTDLA*: Neapoli et Cumis tenus Samnites (*omissis cett.*) *Up* Samnites *MPFUpOTDLA*: *seclusit Dobraeus*: hos omnes *Gron., qui* et Samnites *post* Apulis *supra inseruit. Satis apparet et post* tenus *hanc uocem insiticiam esse et loco post* Apulis *idoneam; probabile autem uidetur post* tenus *hac insitione extrusum fuisse nomen aliquod gentis uel gentium, e.g.* Ausones Hernicosque (*cf. c.* 25), *quod ante* aut socios *facilius excidere poterat, cf. praef. nostram,* § 46; *fort. tamen sequendus est Harantius, u. supra* 5 quattuor (IIII) *MOTDLA*: VII *PFUpT*^{2} maius *MPFUpO*^{1}*TDLA*: magis *OA*^{1} *uel A*^{2}, *dett. duo, ed. Rom.* 1470, *Morawski* (*H. J. Muellero probante*) 6 Hannibali *MP*(*sed* hamn-)*UpOTA*^{5}: annibali *FDLA* 7 clupeus *PFT* (*cf.* 8. 8. 3): clipeus *UpODLA*: cluisset *M*^{1} *uel M*^{2}: cluisset arma cluisset *M*; *unde* clipei essent *Madv. sed uix dignus est scriba dormitans quem sequamur, cf. praef. nostram,* §§ 39. 40; *scriptura* clu- *in uoce* clupeus *fortasse in iis temporibus cum hoc* ἀγώνισμα —*cf. c.* 17 *init. supra*—*Liuius scripsit nondum obsoleta erat* sarisaeque (*uel* -seque) *MPFUpOTA*^{2} (*ut uidetur,* sarisseq. illis *in rasura*): seque *DL* illis *A*^{2} *Edd. uet.*: illis (?) portare *A*: illis. at *A*^{4}: illis id est hastae *MPFUpOTDL* (*sed* id est *inter puncta D*) *cf.* 10. 37. 15; *A in margine* F sarisse ·i· haste *bene praebet ab ipso aut a marginatore scriptum, certe nunquam in contextu* ictu missuque *ed. Mogunt.* 1518: ictu missumque *P*(ictū issumque)*TA*^{2}: ictum missumque *MP*^{2}*FUpOT*^{2}*DLA*

9 opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno proelio uictus Alexander bello uictus esset: Romanum, quem Caudium, quem Cannae non fregerunt, quae fregisset acies?
10 Ne ille saepe, etiamsi prima prospere euenissent, Persas et Indos et imbellem Asiam quaesisset et cum feminis sibi
11 bellum fuisse dixisset, quod Epiri regem Alexandrum mortifero uolnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem.

12 Equidem cum per annos quattuor et uiginti primo Punico bello classibus certatum cum Poenis recordor, uix aetatem
13 Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum. Et forsitan, cum et foederibus uetustis iuncta res Punica Romanae esset et timor par aduersus communem hostem duas potentissimas armis uirisque urbes armaret, [et] simul
14 Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce nec integris Macedonum rebus sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum Philippum Persen non modo cum clade ulla sed ne
15 cum periculo quidem suo. Absit inuidia uerbo et ciuilia bella sileant: nunquam ab equite hoste, nunquam a pedite, nunquam aperta acie, nunquam aequis, utique nunquam
16 nostris locis laborauimus: †equitem†, sagittas, saltus impedi-

13 cum et foederibus] *notare licet habere O* cum[q]: foederibus, *cf. fol.* 156, *i. e. c.* 22. 7 praecipitarq: *pro* praecipitaret; *et* augerq. *pro* augeret *c.* 42. 4 simul *ed. Mediol.* 1478: et simul *MPFUpOTDLA* 14 Persen *MPUpOTDLA*: persem *F* 15 nunquam ab equite hoste *MPFUpOTDLA*: *secluserunt Dobraeus et Madvigius; similiter Van de Vliet qui tamen uocem* hoste *rursus post* pedite *inserere uolebat. Sed si ueritatis norma sequenda esset, ut apertissime iam Duker sensit, tota sententia* nunquam . . . laborauimus *tollere deberemus: putandus est potius Liuius iuuenali quodam ardore* (*cf. c.* 17. 1 *adn.*) nunquam *quater repetiisse cum re uera nihil plus scribere uoluerit quam* nec ab equite hoste nec a pedite aperta acie aut aequis utique nostris locis unquam laborauimus; *hunc uero ardorem aliquatenus delenire postea conatus esse sententiam* equitem . . . timere potest *subiungendo, fortasse etiam uerba* utique nunquam nostris *inculcando* aperta *MTDLA*: aperte *PFUpO* laborauimus *MPFUpOTDLA*: laborabimus *Weissenb. cum Heerwagenio, imbecille* 16 equitem *MPFO*[1]*TD*

tos, auia commeatibus loca grauis armis miles timere potest.
Mille acies grauiores quam Macedonum atque Alexandri 17
auertit auertetque, modo sit perpetuus huius qua uiuimus
pacis amor et ciuilis cura concordiae.—

M. Folius Flaccina inde et L. Plautius Venox consules **20**
facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de
foedere renouando legati cum senatum humi strati mouissent,
reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant 2
preces. Itaque de foedere negatum; indutiae biennii, cum 3
per aliquot dies fatigassent singulos precibus, impetratae.
Et ex Apulia Teanenses Canusinique populationibus fessi 4
obsidibus L. Plautio consuli datis in deditionem uenerunt.
Eodem anno primum praefecti Capuam creari coepti legibus 5
ab L. Furio praetore datis, cum utrumque ipsi pro remedio
aegris rebus discordia intestina petissent; et duae Romae 6
additae tribus, Vfentina ac Falerna.

Inclinatis semel in Apulia rebus Teates quoque Apuli 7
ad nouos consules, C. Iunium Bubulcum Q. Aemilium Bar-
bulam, foedus petitum uenerunt, pacis per omnem Apuliam
praestandae populo Romano auctores. Id audacter spon- 8

LA^2: equidem *UpOA*, *Fragm. Haverk.*, *dett. plurimi*: equitum *Stroth*, *probante Conwaio*, *cf.* 23. 12. 2   17 qua *MUp*T^3A^x: quam M^2*PFOTDLA*
20 1 Folius *dett. aliq.*; *cf. c.* 26. 7 *et* 4. 25. 2: follius *MTDLA*: ollius *PFUpO*T^2: Foslius *Sigon. e Fast. Capit.*, *cf. C. I. L.* i^2, *p.* 130 Flaccina *MPFUpTDLA*: flactina *O*: flaccinator *Sigon. e Fast. Capit.*, *cf. C. I. L.* i^2, *p.* 130   Venox *MPUp*: ueiox *F* (*fort. pro* uėox *non intellecto*, *cf.* 7. 13. 9 *adn. et praef. nostram*, § 33 (*k*)): uemox *OT? L*: ue mox T^2 *uel* T^1*D et fort. A ubi erasae iv uel v litterae ante* mox
3 de foedere *MPFUpOT*A^2: foedere *DLA*   negatum *MPFUpOTDLA*: negato D^2 *uel* D^3 *dett. aliq.*, *Gron. et Drak.*   5 Capuam *MPFOTDLA*: capuae *Lov.* 4: capua *dett. aliq.*: capuani *Up dett. aliq.*, *sed confert Gron.* proconsuli creando in Hispaniam 26. 18. 4, Luceriam Graccho succedere 24. 12. 6; *cf. Conway. Ital. Dial.*, *pp.* 100 *et* 152 *et Mommsen* '*Staatsrecht*' ii. 569 (ii^2, 593), *C. I. L.* x. 365 *et* 350, praefecti Capuam Cumas, *et Festum sub uoce* praefecturae (*Mueller*, *p.* 233)
7 Teates . . . Apuli] *hi tamen iidem sunt ac* Teanenses § 4 *sup. commemorati* (*It. Dial. p.* 20; *C. I. L.* ix, *p.* 67). *De narratione per nominum errorem duplicata u. Seemüller, Die Doubletten in der ersten Dekade des Livius, Neuburg a. D.* 1904; *quem libellum optimum benigne nobis indicauit W. B. Anderson*

dendo impetrauere ut foedus daretur neque ut aequo tamen
9 foedere sed ut in dicione populi Romani essent. Apulia
perdomita—nam Forento quoque, ualido oppido, Iunius
potitus erat—in Lucanos perrectum; inde repentino aduentu
10 Aemili consulis Nerulum ui captum. Et postquam res
Capuae stabilitas Romana disciplina fama per socios uol-
gauit, Antiatibus quoque, qui se sine legibus certis, sine
magistratibus agere querebantur, dati ab senatu ad iura
statuenda ipsius coloniae patroni; nec arma modo sed iura
etiam Romana late pollebant.

21 C. Iunius Bubulcus et Q. Aemilius Barbula consules exitu
anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio et M. Popilio,
2 ceterum dictatori L. Aemilio legiones tradiderant; is cum
L. Fuluio magistro equitum Saticulam oppugnare adortus
3 rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror
inlatus Romanis: hinc Samnis magno exercitu coacto ad
eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorum
castra posuit; hinc Saticulani magno cum tumultu patefactis
4 repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars
utraque, spe alieni magis auxilii quam uiribus freta suis,
iusto mox proelio inito Romanos urgent et quamquam
anceps dimicatio erat, tamen utrimque tutam aciem dictator
habuit, quia et locum haud facilem ad circumueniendum
5 cepit et diuersa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes
incessit nec magno certamine intra moenia compulit; tum

8 neque ut aequo *PFUpOTDL*(*sed* tamen *post* neque)*A* : neque**** quo *M* : neque equo M^2 9 nam Forento *Gron.* : Iam Iorento *M* (i i *ambo alta*) : nam florento *PFOT*^{2} (*in marg.*) : nam florente *Up* : nam Torento *TDLA* : iam torento *al.* laurento A^2 potitus *PFUpO* (potti-) *TD*^{3}*A*^{x}? : potitur *MA* : potius *DL* 10 Romana *MPOT DLA* : romane *F* : romanae P^2 *uel* P^3*UpT*^{2}

21 1 non *MPFUpOTDLA*^{1} *uel* A^2 : *om.* *A* : nouis M^2A^x tradiderant *TDLA* (*cf.* 7. 25. 10; 9. 23. 2; 2. 53. 4 *adn.*) : tradiderunt *MPFUpOT*^{2}*A*^{2} 2 Saticulam *Sigon.*, *e Diodoro* 19. 72. 4; *cf. c.* 22. 1 *et* 11 : Satriculam *MPFUpOTDLA* 3 Saticulani *Sigon.* : Satriculani *dett. unus* : Satricani *MPFUpOTDLA* 4 circumueniendum *UpOTDLA* : circumuenieundum *M* : circumuenieundem *PF* : circumueniundum *Alschefski, fort. recte*

totam aciem in Samnites obuertit. Ibi plus certaminis fuit; 6
uictoria sicut sera ita nec dubia nec uaria fuit. Fusi in castra Samnites exstinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt et spe abiecta Saticulae tuendae Plisticam ipsi, socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsidunt.

Anno circumacto bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio **22**
gestum est. Consules noui, sicut superiores, Romae manserunt; Fabius ad accipiendum ab Aemilio exercitum ad Saticulam cum supplemento uenit. Neque enim Samnites 2
ad Plisticam manserant sed accitis ab domo nouis militibus multitudine freti castra eodem quo antea loco posuerunt lacessentesque proelio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in moenia hostium uersus 3
id bellum tantum ducere quod urbem oppugnabat, securior ab Samnitibus agere stationibus modo oppositis ne qua in castra uis fieret. Eo ferocius adequitare Samnites uallo 4
neque otium pati; et cum iam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aulius Cerretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus summouit hostem. Tum in minime per- 5

6 Saticulae] Satric- *cdd. ut supra* (§ 2) Plisticam *Sigon., e Diodoro* 19. 72. 3; *cf. c.* 22. 11 [*corrige sis Ital. Dialects, p.* 173]: plistiam *M³D⁴A²* : plistiam postiam *F* : post iam philistiam *O* : postiam *M?PUpTD?LA?* ipsi *MUpTDLA* : ipsis *PF* : *om. O*
22 1 Saticulam *MP* : Satriculam *M⁴FUpOTDLA* (*in* § 11 Saticula (*bis*) *MPFO*(*secundo loco*)*T²* : Satricula (*bis*) *UpO*(*prius*)*TDLA*) 2 Plisticam] plistiam *MPFUpOTDLA* (*sed in* § 11 plistic- *MPFOTDLA* : plisti- *Up*) posuerunt *MPFUpOTDLA* : posuerant *dett. aliq., Ussing* 3 tantum *Gron.* (*i.q.* tantummodo, *cf.* 28. 32. 8): tantum nitebatur *dett. aliq. secundum Hearnium* : tanti *MPFUpOTDLA* (*cf. c.* 31. 3); *corruptio et antiqua est et obscura nisi forte ex siglo* ů *nata est quod scriba correctionem* u *litterae esse interpretatus est* (*cf.* 7. 13. 9 *adn.*). *Fortasse tamen* id belli tantum ducere *scripsit Liuius ut* tutelae nostrae duximus (21. 41. 12 *et* 2. 38. 5): *inde enim appareat causa et corruptelae ipsius et cur uoces* id *et* tantum *separentur* quod *MPFOTDLA* : quo *Up, Perizonius* uallo *M cum ceteris quod mero calami lapsu negauit Alschefski* 4 pati et *PFUpOTDLA* : faciet *M* Aulius *MOTDLA* : dulius *PFT²* : duilius *Up* 5 tum in *ed. Mediol.* 1478 : cum in *MPFUpODLA* : cumq. *T* : tum *dett. unus*

tinaci genere pugnae sic fortuna exercuit opes ut insignes
utrimque clades et clara ipsorum ducum ederet funera.
6 Prior Samnitium imperator aegre patiens, quo tam ferociter
adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque
7 equites proelium iterauit; in quem insignem inter suos
cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide
ita permisit equum ut uno ictu exanimem equo praecipitaret.
Nec, ut fit, ad ducis casum perculsa magis quam inritata est
8 multitudo; omnes qui circa erant in Aulium temere inuectum
9 per hostium turmas tela coniecerunt; fratri praecipuum
decus ulti Samnitium imperatoris ⟨di⟩ dederunt. Is uic-
torem detractum ex equo magistrum equitum plenus maeroris
atque irae trucidauit, nec multum afuit quin corpore etiam,
quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur.
10 Sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est coactique
idem Samnites facere; et repentina acies circa corpora ducum
pedestre proelium iniit, quo haud dubie superat Romanus,
reciperatumque Auli corpus mixta cum dolore laetitia uic-
11 tores in castra referunt. Samnites duce amisso et per
equestre certamen temptatis uiribus, omissa Saticula, quam
nequiquam defendi rebantur, ad Plisticae obsidionem redeunt
intraque paucos dies Saticula Romanus per deditionem,
Plistica per uim Samnis potitur.

23 Mutata inde belli sedes est; ad Soram ex Samnio Apu-

5 fortuna *MOTDLA* : fortunae *PFUp* insignes *Lov.* 2 : insignis *MPFUpOTDLA*, *cf. praef. nostram*, § 30 ederet *MOTDLA* : ederent *PFUp* 6 quo *dett. duo* : quod *MPFUpOTDLA* 7 equo *MPFUpOTDLA* : ex equo *H. J. Mueller; delere malit Conway* (*cf.* 21. 14. 1 *et* 23. 19. 6) 8 omnes *UpT*^{1} *uel T*^{3}, *dett. unus* : omnis *MPFOTDLA*, *sc. uocem* multitudo *respicientes* 9 dederunt . . . maeroris *MPFUpOTA*^{2} (*u. infra*) : *om. DLA* di dederunt] dii dederunt *Walch* (*cf.* 30. 12. 12 *et* 30. 30. 22), *qui et* deditum *coniecit* : dederunt *MPFUpOT* : dedere *A*^{2} potirentur *PFUpOT D*(*sed* -nt- *a D*^{3} *denuo scriptum*)*LA* : potientur *M* 10 et repentina *MPUpOTDLA* : repentina *F* reciperatumque] *u.* 1. 12. 1 *adn.* : recuperatumq. *MPFUpOTDLA* (*sic quoque infra c.* 23. 2) [*N. B. de conturbato ordine foliorum in M post uoces* Plistica per *uid. praef. nostram*, § 41 (*b*).]

23 1 inde . . . Sora *MPFUpOT*^{2}*A*^{2} : *om. TDL*(*sed* ad *quoque*)*A*

liaque traductae legiones. Sora ad Samnites defecerat 2
interfectis colonis Romanorum. Quo cum prior Romanus
exercitus ad ulciscendam ciuium necem reciperandamque
coloniam magnis itineribus praeuenisset ⟨et⟩ sparsi per uias 3
speculatores sequi legiones Samnitium nec iam procul abesse
alii super alios nuntiarent, obuiam itum hosti atque ad 4
Lautulas ancipiti proelio dimicatum est. Non caedes, non
fuga alterius partis sed nox incertos uicti uictoresne essent
diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam 5
Romanis fuisse atque in ea cecidisse Q. Aulium magistrum
equitum. Suffectus in locum Auli C. Fabius magister 6
equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit et per praemissos nuntios consulto dictatore ubi subsisteret quoue
tempore et qua ex parte hostem adgrederetur, substitit
occultus ad omnia satis exploratis consiliis.

Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset 7
suos intra uallum obsessi magis quam obsidentis modo,
signum repente pugnae proposuit et efficacius ratus ad ac- 8
cendendos uirorum fortium animos nullam alibi quam in
semet ipso cuiquam relictam spem de magistro equitum
nouoque exercitu militem celauit et, tamquam nulla nisi in 9
eruptione spes esset, 'locis' inquit 'angustis, milites, deprehensi, nisi quam uictoria patefecerimus uiam nullam habemus.
Statiua nostra munimento satis tuta sunt sed inopia eadem 10
infesta; nam et circa omnia defecerunt unde subuehi commeatus poterant et, si homines iuuare uelint, iniqua loca
sunt. Itaque non frustrabor ego uos castra hic relinquendo, 11

2 praeuenisset *MPFUpOTDLA*: peruenisset A^3 *dett. aliq.* (*cum Drakenborchio cf.* 10. 41. 9; 21. 20. 8 *et* 32. 7; 40. 4. 13 *et* 23. 6) 3 et sparsi *ed. Frob.* 1535 (*sine adnotatione*) *probante Drak.*: sparsi *MPFUpOTDLA*: sparsiq. *dett. unus, fort. recte* 3–4 nec iam . . . itum *om. ODLA, add.* A^2 4 obuiam itum M^2*PFUpTA*^{2}: obitum *M* Lautulas *PFUpOT*^{2}*A*^{3}: lausulas *TDL*: laurulas *MA?* 7 per *MPFOTDLA*: *om. Up* 9 patefecerimus *MPUpOTDA*: patefecerī *F*: pateferimus *L* 10 homines *ed. Frob.* 1531: omnes *MPFUpOTDLA*

in quae infecta uictoria sicut pristino die uos recipiatis.
Armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent.
12 Castra habeant repetantque quibus operae est trahere
bellum : nos omnium rerum respectum praeterquam uictoriae
13 nobis abscidamus. Ferte signa in hostem ; ubi extra uallum
agmen excesserit, castra quibus imperatum est incendant ;
damna uestra, milites, omnium circa qui defecerunt popu-
14 lorum praeda sarcientur.' Et oratione dictatoris, quae
necessitatis ultimae index erat, milites accensi uadunt in
hostem, et respectus ipse ardentium castrorum, quamquam
proximis tantum—ita enim iusserat dictator—ignis est sub-
15 ditus, haud paruum fuit inritamentum. Itaque uelut uecordes
inlati signa primo impetu hostium turbant ; et in tempore,
postquam ardentia procul uidit castra magister equitum—id
conuenerat signum—hostium terga inuadit. Ita circumuenti
Samnites, qua potest quisque, fugam per diuersa petunt ;
16 ingens multitudo in unum metu conglobata ac semet ipsam
17 turba impediens in medio caesa. Castra hostium capta
direptaque, quorum praeda onustum militem in Romana
castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria laetum
quam quod praeter exiguam deformatam incendio partem
cetera contra spem salua inuenit.

24 Ad Soram inde reditum ; nouique consules M. Poetelius
C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt magna
parte ueterum militum dimissa nouisque cohortibus in sup-

12 repetantque $M^{3}P^{3}FUpOA^{2}$: rep|catq. *P*, rep|cãtq. P^{2} : repetat inq. *M* : repetaturque *T* : repetitusque *DLA* (*Haec confusio ex* repetâtq. *fortasse orta est*, *cf.* 7. 13. 9 : *hoc* -âtque *in* -âtq. *correctum trifariam interpretati sunt scribae sic* : -at inq. *M* : -aturq : *T* : -itusq. *DLA*) operae $PFUp^{2}$ (ope *Up*) *TDLA* : opera *MO* 13 incendant $MPFUpOT^{2}$ *uel* $T^{1}A^{2}$: incedant *TDLA* : incendent *Bekker* (*fort. recte sed nihil mutamus, praesertim si* incendant *pro* permittite ut incendant *interpretemur*) 14 et oratione *MPFTDLA* : et ea oratione *Up* : ea oratione OD^{3}

24 1 ad $M^{5}PFUpOTDLA$: *om. M, sed cf. e.g. c.* 23. 1 Poetelius *P* : poetilius $F^{1}UpO$: poetellius *T* : petellius *DLA* : poetalis *M* : petilius FA^{3} (*cf.* 3. 35. 11 *adn.* ; 3. 41. 9; 4. 12. 3; 7. 11. 2 ; 8. 23. 17)

plementum adductis. Ceterum cum propter difficilem urbis 2
situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur et aut tem-
pore longinqua aut praeceps periculo uictoria esset, Soranus 3
transfuga clam ex oppido profectus, cum ad uigiles Roma-
nos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet deduc-
tusque traditurum urbem promittit. Visus inde, cum quo- 4
nam modo id praestaturus esset percontantes doceret, haud
uana adferre, perpulit prope adiuncta moenibus Romana
castra ut sex milia ab oppido remouerentur: fore ut minus 5
intentae in custodiam urbis diurnae stationes ac nocturnae
uigiliae essent. Ipse insequenti nocte sub oppido siluestri-
bus locis cohortibus insidere iussis decem milites delectos
secum per ardua ac prope inuia in arcem ducit, pluribus
quam pro numero uirorum missilibus telis eo conlatis; ad 6
hoc saxa erant et temere iacentia, ut fit in aspretis, et de
industria etiam quo locus tutior esset ab oppidanis
congesta.

Vbi cum constituisset Romanos semitamque angustam et 7
arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset, 'hoc quidem
ascensu' inquit, 'uel tres armati quamlibet multitudinem
arcuerint; uos et decem numero et, quod plus est, Romani 8
Romanorumque fortissimi uiri estis. Et locus pro uobis et
nox erit, quae omnia ex incerto maiora territis ostentat.
Ego iam terrore omnia implebo; uos arcem intenti tenete'.
Decurrit inde, quanto maxime poterat cum tumultu 'ad 9

2 periculo *MUpTDA*: pericula *PFO*: *om. L* 4 uisus *ed. Rom.* 1469: iussus (*uel* uissus) M^1 (*fort. ex* ussus *M*) *PFUpOT DLA Fragm. Haverk. dett. probante Modio* 5 insidere *UpO* D^1A^3: insedere *MPFTDLA*: considere *H. J. Mueller, sed cf.* 7. 6. 5 *et praesertim Verg. Aen.* 11. 531 9 maxime *MPFUpOT DLA*: maximo *dett. aliq. Madv. perperam ut puto, nam cf.* 9. 10. 10; 10. 40. 8; 21. 41. 4 (*CM*); 24. 35. 5 (*Put.*); *in his locis omnibus uerbum* posse *inter relatiuum et substantiuum inuenimus; contra in e.g* 10. 39. 9; 10. 41. 8; 26. 46. 3; 30. 25. 8 *post adiect. + subst.; neque aliter in* 7. 9. 8 quantum maxima uoce potuit. *Liuius uidetur amasse, ubi aduerbio* maxime *utebatur, uerbum* posse *statim subiungere ante substantiuum; ubi adiectiuo utebatur (id quod post Decadem I*

arma' et 'pro uestram fidem, ciues' clamitans; 'arx ab
10 hostibus capta est; defendite, ite.' Haec incidens principum foribus, haec obuiis, haec excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem
11 ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcem exploratoribus cum tela et armatos tenere arcem multiplicato numero au-
12 dirent, auertunt animos a spe reciperandae arcis. Fuga cuncta complentur portaeque ab semisomnis ac maxima parte inermibus refringuntur, quarum per unam praesidium Romanum clamore excitatum inrumpit et concursantes per
13 uias pauidos caedit. Iam Sora capta erat, cum consules prima luce aduenere et quos reliquos fortuna ex nocturna
14 caede ac fuga fecerat in deditionem accipiunt. Ex his ducentos uiginti quinque, qui omnium consensu destinabantur et infandae colonorum caedis et defectionis auctores, uinctos Romam deducunt; ceteram multitudinem incolu-
15 mem praesidio imposito Sorae relinquunt. Omnes qui Romam deducti erant uirgis in foro caesi ac securi percussi summo gaudio plebis, cuius maxime intererat tutam ubique quae passim in colonias mitteretur multitudinem esse.

25 Consules ab Sora profecti in agros atque urbes Ausonum
2 bellum intulerunt. Mota namque omnia aduentu Samnitium cum apud Lautulas dimicatum est fuerant, coniura-

praetulisse uidetur, ut recte obseruauit Luterb.) *plerumque eum relatiuae clausulae aut inclusit aut arte subiunxit. Scribebat igitur aut e.g.* quanta maxime poterat, ui perculit; *aut e.g.* quanto maximo impetu potuit *uel* quanto maximo potuit impetu (*plura uide sis Class. Quart.* xii (1918), *p.* 100 *et p.* 104) defendite ite *MFUpOT*: defendite. Ite *PDLA*: ite, defendite *dett. aliq.*: defendite A^x *dett. duo Madv.*
10 incidens *ed. Frob.* 1535 *sine adn.*: incedens *MPFUpOTDLA* 11 recip.] *cf.* 1. 12. 1 *adn.*: recup. *hic cdd. nostri* 12 inrumpit M^3(-pis *M*)*PFUpTDLA*: inrupit *O* 13 in deditionem *PFUp OTDLA* (*sed* -dict-): in ditionem *M* 14 et infandae MOA^2: infandae *PFUpTDLA* imposito . . . Romam $MPFUpOTA^2$: *om. DLA* (*uid.* 4. 7. 6 *adn.*; 8. 31. 6 *et* 7 *adn.*; 9. 36. 11 *et* 12 *adn.*: *fortasse omnibus per homoeoteleuton* (Romam . . . Romam) *i. e.* deducunt . . . Romam *primo omissis mox partem tantum suppleuit scriba*

tionesque circa Campaniam passim factae nec Capua ipsa
crimine caruit; quin Romam quoque et ad principum quos- 3
dam inquirendo uentum est. Ceterum Ausonum gens pro-
ditione urbium sicut Sora in potestatem uenit. Ausona et 4
Minturnae et Vescia urbes erant, ex quibus principes iuuen-
tutis duodecim numero in proditionem urbium suarum
coniurati ad consules ueniunt. Docent suos iam pridem 5
exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugna-
tum audierint, pro uictis Romanos habuisse, iuuentute, armis
Samnitem iuuisse; fugatis inde Samnitibus incerta pace 6
agere nec claudentes portas Romanis, ne arcessant bellum,
et obstinatos claudere si exercitus admoueatur; in ea fluc-
tuatione animorum opprimi incautos posse. His auctoribus 7
mota propius castra missique eodem tempore circa tria
oppida milites, partim armati qui occulti propinqua moeni-
bus insiderent loca, partim togati tectis ueste gladiis qui sub
lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab his simul 8
custodes trucidari coepti, simul datum signum armatis ut
ex insidiis concurrerent. Ita portae occupatae triaque
oppida eadem hora eodemque consilio capta; sed quia 9
absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus caedi-
bus fuit deletaque Ausonum gens uix certo defectionis
crimine perinde ac si interneciuo bello certasset.

Eodem anno prodito hostibus Romano praesidio Luceria **26**
Samnitium facta; nec diu proditoribus impunita res fuit.
Haud procul inde exercitus Romanus erat, cuius primo 2

25 3 et ad *MPFUpODLA* : et a *T* : ad A^2 *uel* A^1 *Doering* inquirendo MA^2 : inquirendos *PFUpOTDLA* 4 Vescia *Sigon. ex* 8. 11. 5 : uescina *MPUpOTDLA* : uestina FA^x ad consules (*uel* coss̄) *MPUpOTDA* : ad cōs *L* : at quos *F* (ad quos *cod. Klock.*) 5 audierint *Ruperti* (*cf. Madv. Emend., p.* 214, *n.* 2): audierunt *MPFUpOTDLA* (-ier̄ *DA*), *tuetur Walch* (*p.* 193), *sed cf.* 6. 5. 3 *et* 9. 42. 3 Samnitem *MTDLA* : Samnites $PFUpOT^2$
6 claudentes OA^x : claudentis *MPFUpTDLA*, *cf.* 9. 14. 14 *et praef. nostram* § 30 8 concurrerent *MPFUpOTDLA* : consurgerent *H. J. Mueller, frustra* 9 bello certasset *MPFUpODLA* : certasset bello *T*

impetu urbs sita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad
3 internecionem caesi; eoque ira processit ut Romae quoque, cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus,
4 multi delendam urbem censerent. Praeter odium, quod exsecrabile in bis captos erat, longinquitas quoque abhorrere a relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas
5 gentes cogebat. Vicit tamen sententia ut mitterentur coloni; duo milia et quingenti missi.

Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuae
6 quoque occultae principum coniurationes factae. De quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquam neglecta res: quaestiones decretae dictatoremque quaestionibus exercendis
7 dici placuit. C. Maenius dictus; is M. Folium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror; itaque siue timoris seu conscientiae ui, Calauios Ouium Nouiumque —ea capita coniurationis fuerant—priusquam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita iudicio subtraxit.

8 Deinde, ut quaestioni Campanae materia decessit, uersa Romam interpretando res: non nominatim qui Capuae sed in uniuersum qui usquam coissent coniurassentue aduersus
9 rem publicam quaeri senatum iussisse et coitiones honorum

26 3 censerent *MP*^{2}*F*^{2}*UpOTDLA*^{x}: censeř *A*: consenserent *P*: c̄censerent *F* 4 ciuibus *PFUpOTDLA*: quibus *M* 7 Maenius *L*, *Gelenius* (*cf.* § 13, *C. I. L.* i^2, *p.* 44): menius *OA*: moenius *MPFUpTD* Folium *MUpTDLA*: fōl *PFO* (*cf. c.* 20. 1) siue timoris seu conscientiae ui *scripsi* ('*aut hoc scribe aut* siue timor seu conscientiae fuit uis' *Conway*): siue timor seu conscientiae uis *PF*(*uel* ius)*OTD*(*uel* ius)*LA*^{2} *et A*^{4} (*per ras.*) *quod probat Gron. sed cum* morte *pro* mors *infra*: siuet (*uel* siuei) timor seu conscientia eius *M* (siue *M*^{1} *uel M*^{2} *per ras.*): siue is timor seu conscientiae uis *Up* (*Häggströmio de* is *probante*): siue timor (*uel* is timor) seu conscientia fuit *Madv.*: siue timore seu conscientiae ui *dett. aliq. edd. Rom.* 1469 *et* 1470 *quos seq. Zingerle* Calauios *ed. Frob.* 1535, *cod. Fuld. Modii*, *cf. c.* 7. 1 *supra*: calabios *MPFUpOTDLA* Ouium *ed. Frob.* 1535: obium *MA*^{2}: obuium *PFUpOTDLA* 8 Campanae *MUpO*: Campaniae *PFTDLA* in uniuersum *MPF*^{1}*OTDLA*: uniuersum *F*: uniuersos *Up socordia solita* rem p. *uel* rmp̄ *MPFUpA*: RP̄ *DL*: romanum populum *O*: pm̄r *T*

adipiscendorum causa factas aduersus rem publicam esse.
Latiorque et re et personis quaestio fieri haud abnuente
dictatore sine fine ulla quaestionis suae ius esse. Postula- 10
bantur ergo nobiles homines appellantibusque tribunos nemo
erat auxilio quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec 11
ii modo in quos crimen intendebatur sed uniuersi, simul
negare nobilium id crimen esse quibus, si nulla obstetur
fraude, pateat uia ad honorem, sed hominum nouorum; ipsos 12
adeo dictatorem magistrumque equitum reos magis quam
quaesitores idoneos eius criminis esse intellecturosque ita id
esse simul magistratu abissent.

Tum enimuero Maenius, iam famae magis quam imperii 13
memor, progressus in contionem ita uerba fecit: ‘Et omnes 14
ante actae uitae uos conscios habeo, Quirites, et hic ipse
honos delatus ad me testis est innocentiae meae; neque
enim, quod saepe alias, quia ita tempora postulabant rei
publicae, qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul
ab his coitionibus uitam egisset, dictator deligendus exer-
cendis quaestionibus fuit. Sed, quoniam quidam nobiles 15
homines—qua de causa uos existimare quam me pro magis-
tratu quicquam incompertum dicere melius est—primum
ipsas expugnare quaestiones omni ope adnisi sunt; dein, 16
postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent,
in praesidia aduersariorum, appellationem et tribunicium
auxilium, patricii confugerunt; postremo repulsi inde—adeo 17
omnia tutiora quam ut innocentiam suam purgarent uisa—
in nos inruerunt, et priuatis dictatorem poscere reum uere-

11 ii *dett. aliq.*: hi *MP²TDL*: hii *A*: in *PF*: *om. O* 13 Maenius *MTDL* (*cf.* § 7): menius *PFOA*: moenius *Up* contionem *D¹ dett. aliq. Edd. plerique*: contione *MPFUpOTDLA edd. Rom.* 1472 *et Parm.* 1480, *uix recte* 14 coitionibus *MPFO TDA*: conitionibus *Up* (*cf.* 3. 35. 9 *adn.*): conditionibus *L* 14–15 fuit . . . qua de *om. O* quidam *TDLA probante Madv.*: quidem *MPFUp* quam me pro *TDLA*: quame pro me *M*: quam pro me *PFOT²*: quam pro meo *Up*: qua pro me *T³* 17 quam ut *MO*: quam *PFUpTDLA*

18 cundiae non fuit;—ut omnes di hominesque sciant ab illis etiam quae non possint temptari ne rationem uitae reddant, me obuiam ire crimini et offerre me inimicis reum, dictatura
19 me abdico. Vos quaeso, consules, si uobis datum ab senatu negotium fuerit, in me primum et hunc M. Folium quaestiones exerceatis, ut appareat innocentia nostra nos, non
20 maiestate honoris tutos a criminationibus istis esse.' Abdicat inde se dictatura et post eum confestim Folius magisterio equitum; primique apud consules—iis enim ab senatu mandata res est—rei facti aduersus nobilium testimonia
21 egregie absoluuntur. Publilius etiam Philo multiplicatis summis honoribus post res tot domi belloque gestas, cete-
22 rum inuisus nobilitati, causam dixit absolutusque est. Nec diutius, ut fit, quam dum recens erat quaestio per clara nomina reorum uiguit: inde labi coepit ad uiliora capita, donec coitionibus factionibusque aduersus quas comparata erat oppressa est.

27 Earum fama rerum, magis tamen spes Campanae defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam uersos
2 rursus ad Caudium reuocauit, ut inde ex propinquo, si qui
3 motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo consules cum ualido exercitu uenerunt. Et primo circa saltus, cum utrimque ad hostem iniqua uia esset, cunctati
4 sunt; deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca

18 possint *MPFUpOTDLA* : possunt *dett. aliq. Doering* 19 et hunc *MPFUpOTDLA* : et in hunc *dett. unus* (*Lov.* 2) 20 iis *MP* : is *FO* : his *TDL* : hiis *A* absoluuntur *UpDA*^{2} : obsoluuntur *PFOTD*^{3}*LA* : obsoluunt *M* 21 Publilius *hic recte M* : Publius *cet.* absolutusque *MPFUpOTA*^{2} : obsolutusque *DLA* 22 donec *MPUpOTDLA* : nec *F* coitionibus *MPFUpOA*^{2} : contionibus *TDLA* (*cf.* § 14 *sup.*; 7. 32. 12; 3. 35. 9 *adn.*)
27 1 spes *Up dett. unus ed. Mogunt.* 1518 : spe *MPFOTDLA* Samnites . . . Capuam *om. F* : *ret. ceteri* 3 utrimque *UpOA*^{1} *uel A*^{2} : utrique *MPFTDLA?* : utrisque *Alschefski, sed idem significat ac* utrimque, *i.e.* et Samnitibus et Romanis

plana [Campanos campos] agmen demittunt ibique primum
castra in conspectum hostibus data, deinde leuibus proeliis
equitum saepius quam peditum utrimque periculum factum;
nec aut euentus eorum Romanum aut morae, qua trahebant 5
bellum, paenitebat. Samnitium contra ducibus et carpi par- 6
uis cottidie damnis et senescere dilatione belli uires suae
uidebantur.

Itaque in aciem procedunt equitibus in cornua diuisis, 7
quibus praeceptum erat intentiores ad respectum castrorum,
ne qua eo uis fieret, quam ad proelium starent: aciem
pedite tutam fore. Consulum Sulpicius in dextro, Poetelius 8
in laeuo cornu consistunt. Dextra pars, qua et Samnites
raris ordinibus aut ad circumeundos hostes aut ne ipsi cir-
cumirentur constiterant, latius patefacta stetit; sinistris, 9
praeterquam quod confertiores steterant, repentino consilio
Poeteli consulis additae uires, qui subsidiarias cohortes, quae
integrae ad longioris pugnae casus reseruabantur, in primam
aciem extemplo emisit uniuersisque hostem primo impetu
uiribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium eques 10
in pugnam succedit. In hunc transuerso agmine inter duas
acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos sig-
naque et ordines peditum atque equitum confundit, donec

4 Campanos campos *MPFUpOTDLA* (in *ante* Campanos *adscripsit M*[1] *uel M*[2]): *secl. ut glossema Camillus Peregrinus, recte*; campos *pro* campanos *scribere orsus est M; colon post* campos *in O uidetur*: *hae uoces pleniore calamo* (*cf.* I. 41. 4 *adn.*) *in L scriptae sunt* demittunt *ed. Frob.* 1535: dimittunt *MPUpOTDLA*: dimatant (*ut uidetur*) *F* (-ct- *i.e. cum* a *antiquae formae*) in conspectum *Gron.*: in conspectu *MPUpOTDLA*: conspectu *F* 7 quam '*incorrupta lectio*' *Gelenius, dett. unus* (*Voss.* I): cum *MPUpOTDLA*: et cum *F* starent *MPFO*[1](staret *O*)*TDLA*: irent *Up, more suo* pedite *Up Gronouium anticipans*: pediti *MPFOTDLA* '*incorrupta lectio*' *Gelenius*: peditum *A*[x] *ed. Par.* 1510 8 consulum *MPFUpOTDLA*: consules *dett. aliq. Aldus* Poetelius] *cf. c.* 24. I *et* § 9 *infra*: potelius *MPF*: petilius *O*: poetellius *TD*: petellius *LA* qua et *MOTDLA*: quia et *Up*: q et *P*: qo *F* circumeundos *MPFOTDLA*: circumueniendos *Up, more suo*
9 Poeteli *cf.* § 8: poetelli *MPTD*: poeteilli *F*: poetilii *O*: petelli *LA*

11 uniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non
Poetelius solus sed Sulpicius etiam hortator adfuerat, auectus
ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem a sinistra
12 parte prius exortum. Vnde haud dubiam uictoriam cernens
cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, dis-
similem ibi fortunam inuenit, Romanos loco pulsos, uictorem
13 hostem signa in perculsos inferentem. Ceterum omnia
mutauit repente consulis aduentus; nam et conspectu ducis
refectus militum est animus, et maius quam pro numero
auxilium aduenerat † fortes uiri †, et partis alterius uictoria
14 audita mox uisa etiam proelium restituit. Tota deinde iam
uincere acie Romanus et omisso certamine caedi capique
Samnites, nisi qui Maleuentum, cui nunc urbi Beneuentum
nomen est, perfugerunt. Ad triginta milia caesa aut capta
Samnitium proditum memoriae est.

28 Consules egregia uictoria parta protinus inde ad Bouianum
2 oppugnandum legiones ducunt; ibique hiberna egerunt,
donec ab nouis consulibus, L. Papirio Cursore quintum
C. Iunio Bubulco iterum nominatus dictator C. Poetelius
3 cum M. Folio magistro equitum exercitum accepit. Is, cum
audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso
Bouiano ad Fregellas pergit; unde nocturna Samnitium
fuga sine certamine receptis Fregellis praesidioque ualido
imposito in Campaniam reditum maxime ad Nolam armis
4 repetendam. Eo se intra moenia sub aduentum dictatoris

10 auertit *MOTDLA* : euertit *PFUp* 11 non Poetelius . . . ab suis *om. PFUp* (*add. in margine Up*[1]; *lacuna a P notata*) Poetelius *cf.* § 8: petellius *MDLA*: petilius *O*: poetellius *T* 13 aduenerat fortes uiri *PFUpOTL* (*paruo spatio ante* fortes *relicto in P et F*): uenerat fortes uiri *DA* : aduenerant fortes uiri *MA*[2] : ∞ *addidit post* aduenerat *P*[2], *supra T*[2] : *parum Liuianum uidetur illud* fortes uiri, *sed utrum secludendum an aliter castigandum sit non adfirmauerimus; forsitan ex P*[2]*T*[2] aduenerat (*uel* erat)—aduenerant mille fortes uiri—*scribere liceat* : aduenerat fortes uiri *seclusit Cobet* : aduenerant mille fortes uiri, *Edd. ante Aldum*

28 2 Poetelius *cf. supra c.* 24. 1 : Potelius *MPFO* : poetellius *TD* : petellius *LA*[2] : petelius *A* 3 is cum *PFUpOTDLA* : cum *M*

et Samnitium omnis multitudo et Nolana agrestis contulerat. Dictator urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad 5
moenia esset, omnia aedificia—et frequenter ibi habitabatur —circumiecta muris incendit; nec ita multo post siue a Poetelio dictatore siue ab C. Iunio consule—nam utrumque traditur—Nola est capta. Qui captae decus Nolae ad con- 6
sulem trahunt, adiciunt Atinam et Calatiam ab eodem captas, Poetelium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum.

Suessa et Pontiae eodem anno coloniae deductae sunt. 7
Suessa Auruncorum fuerat; Volsci Pontias, insulam sitam in conspectu litoris sui, incoluerant. Et Interamnam Su- 8
casinam ut deduceretur colonia, senatus consultum factum est; sed triumuiros creauere ac misere colonorum quattuor milia insequentes consules M. Valerius P. Decius.

[M. Valerio P. Decio coss.] Profligato fere Samnitium bello, **29**
priusquam ea cura decederet patribus Romanis, Etrusci belli 2
fama exorta est; nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent cum propinquitate agri tum multitudine hominum. Itaque altero 3

4 Nolana agrestis *cdd. Geleni* (*recte, ut nobis uidetur; i. e.* et Samnitium omnis et Nolanorum agrestis multitudo intra moenia se contulerat: *de implicato ordine uid.* 2. 41. 6 *adn.*): nolani agrestis *O*: nolani agrestas *PFD? LA* (*sed hic potius legendum* nolam): nolani agrestes *MUpTD*^{x}*A*^{2} (*sed hic potius* nolam) contulerat *MPUpOTDL*: contuler& (*i. e.* -et) *F*: contulerant *A cum* M^3 *uel* M^4T^1 *uel* T^2D^3
5 habitabatur *Up* '*uet. lib.*' *Sigoni*: habitatur *MPFOTDLA* Poetelio *ut supra*: poetilio *MPO*: petilio *F*: poetellio *TD*: petellio *LA* 6 Calatiam *MPUpTDLA*^{2} (gal- *A*): alatiam *F*: calaatī *O* Poetelium *ut supra*: poetilium *MPFO*: poetellium *TD*: petillium *LA* 7 Pontiae *UpA*^{x} *ed. Mediol.* 1480: pontia *MPFOTDLA* (*et* A^2 *in marg.*) Pontias *MPFOTDLA*: pontiam M^3 *uel* M^1*Up* incoluerant *PUpTDLA* (-ll-): incoluerunt *M*: incolo|erant *O*: coluerunt *F* (*sed* sui *omisso et spatio iiii fere litt. relicto*) 8 Interamnam *Sigon.*: internam *MPFUpOTDLA*; (in tertiam Casinum ut deducerentur coloni '*uera lectio*' *Gelenius*) Sucasinam *Mommsen ex Plin. N. H.* 3. 5. 64: casinam *MT*: casinum *PFUpOT*^{2}*DLA* senatus consultum *ed. Rom.* 1469: sic *uel* sic. *MPFOTDLA*: sicut *Up*: senati consultum *Alschefski* P. Decius *MPFUpO*: *om. TDLA*

29 1 M. Valerio P. Decio coss. (*uel* cōs *uel* coñs.) *MPFUpO*: p̄ decio cōss *TDLA*: *seclus. ed. Rom.* 1469, *recte* (*cf.* 7. 18. 1)

consule in Samnio reliquias belli persequente P. Decius,
qui grauiter aeger Romae restiterat, auctore senatu dicta-
4 torem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo
postulabat, omnes iuniores sacramento adigit, arma quaeque
alia res poscit summa industria parat; nec tantis apparatibus
elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi
5 ultro arma Etrusci inferrent. Eadem in comparando cohi-
bendoque bello consilia et apud Etruscos fuere; neutri
finibus egressi.

Et censura clara eo anno Ap. Claudi et C. Plauti fuit;
6 memoriae tamen felicioris ad posteros nomen Appi, quod
7 uiam muniuit et aquam in urbem duxit; eaque unus perfecit
quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem uere-
8 cundia uictus collega magistratu se abdicauerat, Appius iam
inde antiquitus insitam pertinaciam familiae gerendo solus
9 censuram obtinuit. Eodem Appio auctore Potitia gens,
cuius ad Aram Maximam Herculis familiare sacerdotium
fuerat, seruos publicos ministerii delegandi causa sollemnia
10 eius sacri docuerat. Traditur inde, dictu mirabile et quod
dimouendis statu suo sacris religionem facere posset, cum

3 persequente OT^2A^x : persequenti *MPFUpTDLA* *Post* dictatorem *e Fastis Capit.* C. Sulpicium Longum, is magistrum equitum *addunt Sigonius et Pighius; sed sic per alterum hoc pronomen* is *totum belli consilium insequentibus tribuitur magistro equitum; quod uix rectum esse potest. Aut igitur plura aut nihil mutandum. Liuius saepe a Fastis Capit. dissentit; cf.* 3. 30. 1; 4. 20 8–11: 4. 23. 2; 9. 41. 1; 9. 44. 4; 10. 31. 10 4 ultro MOT^1 *uel* T^2D^3 *uel* D^4A^x : ultra *PF*(*uel* urtra)*UpTDLA* 7 perfecit $MPFUpOT^2DLA$: perficit *T* (*cf.* 1. 3. 3 *adn.*) 8–10 se abdicauerat . . . statu *om. M* 9 Potitia gens *Up*(*sed* -cia)*O* (*sed* -ti agens) *ed. Rom.* 1469 : portitia gens *Harl.* 2663 (*i.e. Harl.* 2) : potiti gens *PFTDLA* : potitii gens D^3A^2 *dett. aliq.* docuerat P^2(*uel* P^1)*FUpOTDLA ed. Rom.* 1469 : docuerant *P*; Potitii, gens . . . docuerant *uel* docuerat *Gron.* 10 dimouendis *PUpOTDLA ed. Frob.* 1535 (*Gelenius*) : immouendis *F* : demouendis *dett. aliq., sed cf. Ou. Met.* 8. 641, *Sall. Iug.* 42. 1, *et praesertim Hor. Od.* 1. 1. 13; *contra cum* statu *cf. Cic. pro Caec.* 15. 42 *et* 17. 49. (*De* di- *et* de- *cf.* 2. 6. 8; 2. 58. 8; 5. 46. 10) 10 facere $MPFUpOA^1$ *uel* A^2 '*restituimus*' *Gelenius* : adferre facere *TDLA* : adferre *in margine* M^2 *uel* M^1P^2 *uel* P^3T^2 *uel* T^3 *dett. aliq.*: *unde* adferre facile *uoluerunt ex ed. Rom.* 1469 *restituere Gebhard et Gron.* posset *MPFUpOTDLA* '*restituimus*' *Gelenius* : possit *Madv.*

duodecim familiae ea tempestate Potitiorum essent, puberes
ad triginta, omnes intra annum cum stirpe exstinctos; nec 11
nomen tantum Potitiorum interisse sed censorem etiam
[Appium] memori deum ira post aliquot annos luminibus
captum.

Itaque consules, qui eum annum secuti sunt, C. Iunius **30**
Bubulcus tertium et Q. Aemilius Barbula iterum, initio anni
questi apud populum deformatum ordinem praua lectione
senatus, qua potiores aliquot lectis praeteriti essent, nega- 2
uerunt eam lectionem se, quae sine recti prauique discrimine
ad gratiam ac libidinem facta esset, obseruaturos et senatum
extemplo citauerunt eo ordine qui ante censores Ap.
Claudium et C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno 3
dari coepta per populum, utraque pertinentia ad rem mili-
tarem: unum, ut tribuni militum seni deni in quattuor
legiones a populo crearentur, quae antea perquam paucis
suffragio populi relictis locis dictatorum et consulum ferme
fuerant beneficia—tulere eam rogationem tribuni plebei
L. Atilius C. Marcius —: alterum, ut duumuiros nauales 4
classis ornandae reficiendaeque causa idem populus iuberet;
lator huius plebi sciti fuit M. Decius tribunus plebis.

Eiusdem anni rem dictu paruam praeterirem, ni ad re- 5
ligionem uisa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti a
proximis censoribus erant in aede Iouis uesci quod tradi-
tum antiquitus erat, aegre passi Tibur uno agmine abierunt,
adeo ut nemo in urbe esset qui sacrificiis praecineret. Eius 6
rei religio tenuit senatum legatosque Tibur miserunt: [ut]
darent operam ut ii homines Romanis restituerentur. Tibur- 7

11 Appium *MPUpOTD*(*sed* Apium)*LA*: *om. F*, *recte, cf.* Scaptium 3. 72. 6 luminibus M^{5}*PFUpOTDLA*: fulminibus *M*

30 1 populum *MPFUpOTDLA*: patres *Pighius, mire* 3 duo imperia M^{5}*PFUpOTDLA*: duos feria *M*: duo feria M^{2} *uel* M^{1}: duo ministeria *Madv.*; (*habuitne M in exemplari* duo iperia? *cf.* 7. 13. 9 *adn. et* 5. 43. 1) 6 ut darent *MPFUpOTDLA*: darent *Gron.*, *optime*: qui darent *Ruperti, minus bene*; *dare operam non legati sed Tiburtini iubentur* ut ii A^{2} *cum Alschefskio et Madvigio*: ut hii *M*: ut hi *PF*: ut id *OTDLA* (*uid. infra* § 8)

tini benigne polliciti primum accitos eos in curiam hortati sunt uti reuerterentur Romam; postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingeniis hominum eos adgre-
8 diuntur. Die festo alii alios per speciem celebrandarum cantu epularum [causa] inuitant, et uino, cuius auidum ferme id
9 genus est, oneratos sopiunt atque ita in plaustra somno uinctos coniciunt ac Romam deportant; nec prius sensere quam plaustris in foro relictis plenos crapulae eos lux
10 oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoque ut manerent, datum ut triduum quotannis ornati cum cantu atque hac quae nunc sollemnis est licentia per urbem uagarentur, restitutumque in aede uescendi ius iis qui sacris praecinerent. Haec inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur.

31 Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites,
2 Aemilio nouum bellum Etruria sorte obuenit. In Samnio Cluuiarum praesidium Romanum, quia nequiuerat ui capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites uerberibusque foedum in modum laceratos occiderant deditos.

8 causa *MPFUpOTDLA* : *secl. dett. unus* (*Hearnii Oxon.*), *Pighius* id genus *dett. unus* (*Lov.* 4) *Doering* : genus *MPFUpOTDLA* ; *et fortasse insiticium illud* id *in* § 6 *supra in OTDLA primum hinc in marginem exciderat*, *deinde ex margine perperam illuc est translatum*, *cf.* geram *c.* 34. 16, iniquom 3. 67. 9 : prius impetus 10. 36. 2, post tempus sqq. 9. 18. 14 ; *cf. etiam* 10. 7. 10 ; 8. 31. 6-7 ; 2. 38. 2. *Si quis* genus *solum retinere uelit, debet ad gentem Etruscam referre* ; *cf. Verg. Georg.* 2. 193 inflauit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras, *cum Aen.* 11. 737, 738 9 somno uinctos MA^2 *dett. unus* : uinctos *PFUpOTDLA*, *quod probari possit*, *sed lectioni Mediceae suffragantur Ou. Fast.* 6. 679 *et Edd. uet.* ; *unde uero nisi casu quodam in tot codicibus omissio nata est? fortasse totum illud* somno uinctos *additamentum est sed a perito certe glossematore* 10 iis *ed. Rom.* 1469 : his *MPFOTDL* : in *uel* iu hiis *A* : hiis A^2

31 1 obuenit *MPFUpOTDLA*: euenit *dett. aliq.* 2 Cluuiarum *scripsi* : cluuiaru (?) *O* : cluuiani $MFUpO^1T^2DLA$: cluiani *P*: duliiani *T*: duuiani T^1 : cluuiam '*legendum est*' *Gelenius* : Cluuiani *retinet Madv.* Bouianum *conferens*, *sed* Cluuiae *solum agnoscit Mommsen*, *C. I. L.* ix. 2999 uerberibusque *MTDLA* : *om.* que *PFUp* OT^2

Huic infensus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppugna- 3
tione Cluuiana ratus, quo die adgressus est moenia, ui cepit
atque omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus 4
Bouianum ductus; caput hoc erat Pentrorum Samnitium,
longe ditissimum atque opulentissimum armis uirisque. Ibi, 5
quia haud tantum irarum erat, spe praedae milites accensi
oppido potiuntur. Minus itaque saeuitum in hostes est,
praedae plus paene quam ex omni Samnio unquam egestum
benigneque omnis militi concessa.

Et postquam praepotentem armis Romanum nec acies 6
subsistere ullae nec castra nec urbes poterant, omnium
principum in Samnio eo curae sunt intentae ut insidiis
quaereretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus
excipi ac circumueniri posset. Transfugae agrestes et captiui 7
quidam, pars forte, pars consilio oblati, congruentia ad con-
sulem adferentes—quae et uera erant—pecoris uim ingentem
in saltum auium compulsam esse, perpulerunt ut praedatum
eo expeditae ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exer- 8
citus itinera occultus insederat et, postquam intrasse Romanos
uidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu in-
cautos inuadit. Et primo noua res trepidationem fecit, dum 9
arma capiunt, sarcinas congerunt in medium; dein post-
quam, ut quisque liberauerat se onere aptaueratque armis,

3 Cluuiana *MPFUpOTD³LA²*: cluiana *DA*: cluuiani *Madv.* (*sed codices defendens Weissenb. conf.* Maeliana caedes 4. 16. 3; obsidio Liparitana *Val. Max.* 2. 7. 4; *adde* Pharsalia pugna, fuga *Cic.*, Pharsalicum proelium *Cic.*, Perusiana contentio *Plin.*) 6 praepotentem armis Romanum *MPFOTDLA*: praepotenti armis Romano *Up* populando *MPFUpOTDLA*, *recte* (*i. q.* ad populandum, in populando): populandi *Crevier probante Madvigio, qui tamen* qua *pro aduerbio intellexit, durissime* effusus *ante* populando *ponunt dett. duo, post* excipi *Lov.* 4; *haec tamen uariatio uix sufficit ad uocem* populando *ipsam impugnandam* 7 transfugae (*uel* -e) *DLA*: transfugere *MPFUpOT, ubi* re *ex uoce sequenti male est anticipatum* quidam pars *MPFUpOTDLA* (*sed* pars forte *inter puncta O, quem sequor*): pars *dett. unus* (*Lov.* 2), *Muehlmann*, *Madv.* 8 hostium *MPFUpODLA*: *om. T, fort. recte* 9 armis *MPFUpOTDLA*: arma *Gron.*

ad signa undique coibant et, notis ordinibus in uetere disciplina militiae iam sine praecepto ullius sua sponte struebatur
10 acies, consul ad ancipitem maxime pugnam aduectus desilit ex equo et Iouem Martemque atque alios testatur deos se nullam suam gloriam inde sed praedam militi quaerentem
11 in eum locum deuenisse neque in se aliud quam nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse; ab eo se dedecore nullam rem aliam quam uirtutem militum uindica-
12 turam. coniterentur modo uno animo omnes inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum temptantem et loco non armis
13 fretum. sed quem esse iam uirtuti Romanae inexpugnabilem locum? Fregellana arx Soranaque et ubicumque iniquo successum erat loco memorabantur.
14 His accensus miles, omnium immemor difficultatium, uadit aduersus imminentem hostium aciem. Ibi paulum laboris
15 fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen; ceterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt sensitque acies aequo se iam institisse loco, uersus extemplo est terror in insidiatores easdemque latebras, quibus se paulo ante
16 texerant, palati atque inermes fuga repetebant. Sed loca difficilia hosti quaesita ipsos tum sua fraude impediebant. Itaque ergo perpaucis effugium patuit; caesa ad uiginti milia hominum; uictorque Romanus ad oblatam ab hoste praedam pecorum discurrit.

9 uetere disciplina *MPFT*^{2} : ueteri disciplina *Up*, *cf.* 10. 2. 14 *adn.*: uetere disciplinam *OTDL* : ueterem disciplinam *D*^{3}*A* ; in *del. Alschefski* struebatur *PFUpOTDLA* : struebantur *M* 11 uirtutem *UpOTA*^{2} : uirtute *MPFDLA* uindicaturam *MPFUpOTA*^{2} : dicaturam *DLA* 12 insidiarum temptantem *MPUpOTDLA* : insidiari contemptantem *F* (*postea relicto xii litt. spatio sine omissione*) 13 uirtuti Romanae *MPUpOTDLA* : uirtutis umane *F* 15 prima signa *MPUpOTDLA* : signa prima *F* texerant *MPUpOTDLA* : texerunt *F* 16 hosti *PFUpOT*^{2} : hostia *M* : hostiae *M*^{2} : ab hosti *T* : ab hoste *D*^{2}(? hosta *D*)*LA* (hosti exquisita *A*^{6} *ut secundam lectionem*) oblatam *MPFUpO* : oblatam ultro *TDLA* (*cf.* forte o' lati 5. 13. 12 *et* 6. 8. 5)

Dum haec geruntur in Samnio, iam omnes Etruriae populi 32
praeter Arretinos ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio,
quae urbs socia Romanis uelut claustra Etruriae erat, ingens
orsi bellum. Eo alter consulum Aemilius cum exercitu ad 2
liberandos obsidione socios uenit. Aduenientibus Romanis
Sutrini commeatus benigne in castra ante urbem posita
aduexere. Etrusci diem primum consultando maturarent 3
traherentne bellum traduxerunt: postero die, ubi celeriora
quam tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto
signum pugnae propositum est armatique in aciem proce-
dunt. Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplo 4
tesseram dari iubet ut prandeat miles firmatisque cibo
uiribus arma capiat. Dicto paretur. Consul ubi armatos 5
paratosque uidit, signa extra uallum proferri iussit et haud
procul hoste instruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrimque
steterunt exspectantes ut ab aduersariis clamor et pugna
inciperet, et prius sol meridie se inclinauit quam telum hinc 6
aut illinc emissum est: inde, ne infecta re abiretur, clamor
ab Etruscis oritur concinuntque tubae et signa inferuntur.
Nec segnius a Romanis pugna initur. Concurrunt infensis 7
animis; numero hostis, uirtute Romanus superat; anceps 8
proelium multos utrimque et fortissimum quemque absumit
nec prius inclinata res est quam secunda acies Romana ad
prima signa, integri fessis, successerunt, Etrusci, quia nullis 9

32 1 claustra M^1 *uel* M^2PFUp^2OTDL : clautra *M* : castra *UpA* (claustra A^2 *in marg. ut secundam lectionem*) 2 consulum *MTDLA* : consul *PFUpO* aduenientibus *MPFUpODLA* : et aduenientibus *T* 3 quam tutiora *PFUpOTDLA* : *om. M* 5 intenti *MPFOTDLA* : *om. Up* utrimque M^2 *uel* $M^3PFUpOTDLA$: utrique *M* 7 Nec segnius . . . initur *MPFUp*(*sed* a *om.*)OTA^2 : *om. DLA* infensis MPF^3 *uel* $F^2UpOTDLA$: insensis *F* (*ut uidetur*) 8 Romana P^2(*uel* P^3)$FUpOT^2A$: romanos *M* : romani *PTD*(*ut uidetur*)*L* : *in D signum dubium* (*u.* 1. 7. 5 *adn.*) *propius ad* -ni *quam* -na; *fort. uox tota secludenda, cf.* 10. 37. 2 *adn.* ad prima . . . fulta $MPFUpOTA^2$: a *DL* : *om. A* successerunt,] *sic uirgula interpunximus quia Perfecti ambo*, successerunt, cciderunt *pariter ex coniunctione* prius . . . quam *pendent*

recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. Nullo unquam proelio fugae minus nec plus caedis fuisset, ni obstinatos mori Tuscos nox texisset,
10 ita ut uictores priusquam uicti pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est; nocte ab utroque in castra reditum.

11 Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignae apud Sutrium gestum est, quia et ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno proelio fuerat subsidiariis modo relictis, uix
12 quod satis esset ad castrorum praesidium, et apud Romanos tantum uolnerum fuit ut plures post proelium saucii deces-
33 serint quam ceciderant in acie. Q. Fabius, insequentis anni consul, bellum ad Sutrium excepit; collega Fabio
2 C. Marcius Rutulus datus est; ceterum et Fabius supplementum ab Roma adduxit et nouus exercitus domo accitus Etruscis uenit.

3 Permulti anni iam erant cum inter patricios magistratus tribunosque nulla certamina fuerant, cum ex ea familia, †quae

10 ab utroque *MPFUpOTDLA* : utroque *Madv.*, *cf.* 8. 29. 7 : ab utrisque *Crevier* : *melius fuit* utrobique

33 1 Q. *PFUpOA*[2] : que *M* : *om. TDLA* Rutulus *uid. c.* 17. 8 *adn.* : rutilius *MPFUpOT* (*sed hic fort.* rutilus) *DLA* 2 ab Roma *MPFUpOTDL* : a Roma *A* adduxit *A*, *et sic Priscian.* 15.*2. 9 : abduxit *MPFUpOTDL* 3 †quae uelut fatales cum tribunis ac plebe erat *MPTDL* : quae uelut fatalis etc. *P*[2]*FUpOT*[2]*A et D*[3] (*postea erasum*) *sed om.* ac plebe *Up*; (*de tota loci sententia cf.* 4. 52. 2) : quae uelut fatales cum t. ac p. simultates exercebat (*cf.* 39. 5. 2) *M. Mueller praeeunte F. Walter qui* quae . . . inimicitias gerebat (*cf. Caes. B. C.* 1. 3. 4) *proposuit* : quae uelut nata litibus cum t. ac p. erat *Gron.*, *a quo uocem* lis *Claudiae superbiae non optime congruentem* (*cf.* 2. 56. 5 *et* 61. 3; 3. 58. 5; 4. 36. 5) *sed temere adreptam alii alia fingendo se exercuerunt. Coniecturam M. Muelleri libentius laudaremus, si ad lineae unius* (*quae in archetypo unciali uidetur excidisse*) *longitudinem accommodata esset; idcirco malimus haec uel similia post* ac plebe *inserere* : (simultates agere debe)bat; *sc. hac linea per homoeoteleuton* (AC PLE BE / AGERE DEBE) *omissa*, PLEBEBAT *illud inde enatum in* plebe erat *mutari facile potuit; tali coniecturae maxime illud fauet quod* ac plebe *omittit Up, qui fortasse locum ut corruptum iam antea perstrictum inuenit; similiter in* 9. 45. 9–11 *difficultatem per omissionem prodit O* (req. *addens*); *cf. etiam* 3. 41. 8 *adn. De tota talium omissionum ratione cf.* 8. 37. 12 *et praef. nostram*, §§ 43, 44 *sqq.*

uelut fatales cum tribunis ac plebe erat,† certamen oritur.
Ap. Claudius censor circumactis decem et octo mensibus, 4
quod Aemilia lege finitum censurae spatium temporis erat,
cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset, nulla
ui compelli ut abdicaret potuit. P. Sempronius erat tri- 5
bunus plebis, qui finiendae censurae inter legitimum tempus
actionem susceperat, non popularem magis quam iustam nec
in uolgus quam optimo cuique gratiorem. Is cum identidem 6
legem Aemiliam recitaret auctoremque eius Mam. Aemilium
dictatorem laudibus ferret, qui quinquennalem ante [cen-
suram] et longinquitate potestatem dominantem intra sex
mensum et anni coegisset spatium, 'dic agedum' inquit,
'Appi Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo 7
C. Furius et M. Geganius censores fuerunt censor fuisses.'
Negare Appius interrogationem tribuni magno opere ad 8
causam pertinere suam; nam, etsi tenuerit lex Aemilia eos
censores, quorum in magistratu lata esset, quia post illos 9
censores creatos eam legem populus iussisset, quodque post-
remum iussisset id ius ratumque esset, non tamen aut se
aut eorum quemquam, qui post eam legem latam creati
censores essent, teneri ea lege potuisse.

Haec sine ullius adsensu cauillante Appio 'en' inquit, **34**

5 nec *MPUpOTDLA* : *om. F*; *an recte, si per similem clausulae structuram significationem negatiuam continuari posse statues?*
6 censuram *MPFUpOTDLA* : *seclusimus ut glossema, cf. c.* 34. 20 *et* 21 potestatem *MPFUpOTDLA*, *cf.* tam uires pares 7. 8. 4 *adn.* : potestatis *Crevier* mensum *MPF* : mensium M^5*UpOA* : mensuum *TDL* : *differunt inter se cdd. nostri et ad* 3. 24. 4; 9. 43. 21, *sed meliores excepto O fere semper formam* mensum *praebent* (*sic quoque* 23. 21. 5 *Put.*); *forma* mensuum *quatenus obseruauimus his locis praebetur*: 3. 24. 4 *D*; 3. 25. 4 *PD*: 9. 33. 6 *TDL*; 10. 5 12 *DLA*; *cf. Neue-Wagener* I[2] 396 *sq.*, *qui apud Liuium formam* mensum *solum agnoscit* 8 magno opere *MPT*: magnopere *FUpOD LA*; *ex testimonio codicum hic et alibi* (*cf.* 1. 17. 1; 7. 14. 2 *et* 3; 9. 45. 7) *credimus Liuium* magno opere *fere semper scripsisse*; *contra*, *cf.* 3. 65. 2; 3. 71. 8; 6. 22. 7 9 populus . . . post eam legem *om. F*, *rel. ceteri* populus *UpO*T^1 : populum *MPTDL* (*quid habuerit A*, *quid uoluerit* A^2 *uix dispicio*, *fort.* populo *A*, populoq. A^2) id ius ratumque *PUpOTDA* : ad ius ratum *L* : adiuratumque *M*
34 1 en *Aldus* : ē *FO* : est *MPUpTDLA*

'Quirites, illius Appi progenies, qui decemuirum in annum creatus altero anno se ipse creauit, tertio nec ab se nec ab
2 ullo creatus priuatus fasces et imperium obtinuit, nec ante continuando abstitit magistratu quam obruerent eum male
3 parta, male gesta, male retenta imperia. Haec est eadem familia, Quirites, cuius ui atque iniuriis compulsi, extorres patria Sacrum montem cepistis; haec, aduersus quam tribu-
4 nicium auxilium uobis comparastis; haec, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis; haec, quae fenebres leges,
5 haec, quae agrarias semper impugnauit; haec conubia patrum et plebis interrupit; haec plebi ad curules magistratus iter obsaepsit. Hoc est nomen multo quam Tarqui-
6 niorum infestius uestrae libertati. Itane tandem, Appi Claudi? cum centesimus iam annus sit ab Mam. Aemilio dictatore, tot censores fuerunt, nobilissimi fortissimique uiri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id ius esse,
7 quod postremo populus iussisset, sciit? Immo uero omnes sciuerunt et ideo Aemiliae potius legi paruerunt quam illi antiquae qua primum censores creati erant, quia hanc postremam iusserat populus et quia, ubi duae contrariae leges sunt, semper antiquae obrogat noua.

1 decemuirum *MPFTDA*^{4}: decem uirum *O*: d̄ uirum *L*: decem uir *M*^{x} *per ras. UpT*^{1} *uel T*^{2}*A*^{2} (*A non liquet*); *uid.* 3. 40. 12 *adn.* 3 Quirites *UpODA*: quīr *M*^{2} *uel M*^{3}*PL*: quur *F*: quir *MT* patria *MPFUpODLA*: *om. T* 4 haec quae fenebres leges *PFUpOTDLA*: *om. M, sc. una linea omissa, cf.* 8. 37. 12 *et praef. nostram*, § 43 5 obsaepsit *uel* -sep- *MPFTDLA*^{2}: obsessit *Up OA* 6 fuerunt *F* (*i.e.* fuer̄): fuerint *MPUpOTDLA*; *recte F, i.e.* tot *μέν* . . . nemo *μέντοι*, *nisi* et tot *uel* totque *post* dictatore *mauis scribere* nobilissimi fortissimique *MPFUpOT*^{2}*A*^{2}: nobilissimique fortissimi *TDL*: nobilissimi (*ad fin. lineae*) *A* 6 sciit *MPFUpOA*^{2}: scit *TDLA*: sciuit *T*^{1} *uel T*^{2} *Aldus* 7 sciuerunt *MPFUpOTLA*^{2}*?*: sciuerint *DA*: scierunt *H. J. Mueller, fort. recte, si pluralis forma* sciuerunt *non minus quam singularis* sciuit *a uerbo* scisco *cum decernendi sensu ducta esse semper uidetur ut in constanti formula* plebs sciuit; *in re testimoniis codicum, quoad scimus, non satis stabilita mutare nolumus* quam illi *MPFOTD LA*: quam ulli *Up* qua *MPUpOTDLA*: qui *F* postremam *MTDLA*: postremum *PFUpO* antiquae obrogat noua *MPFO TDLA* (*sed* antiq: *FD*, antiq̄: *T*, derogat *A*): antiqua abrogat nouam *Up* (abrogat *etiam D*^{3})

An hoc dicis, Appi, non teneri Aemilia lege populum? 8
an populum teneri, te unum exlegem esse? Tenuit Aemilia 9
lex uiolentos illos censores, C. Furium et M. Geganium, qui
quid iste magistratus in re publica mali facere posset indi-
carunt, cum ira finitae potestatis Mam. Aemilium, principem
aetatis suae belli domique, aerarium fecerunt; tenuit dein- 10
ceps omnes censores intra centum annorum spatium; tenet
C. Plautium, collegam tuum iisdem auspiciis, eodem iure
creatum. An hunc non, ut qui optimo iure censor creatus 11
esset, populus creauit? tu unus eximius es in quo hoc
praecipuum ac singulare ualeat? Quem tu regem sacrifi- 12
ciorum crees? amplexus regni nomen, ut qui optimo iure
rex Romae creatus sit, creatum se dicet. Quem semestri
dictatura, quem interregno quinque dierum contentum fore
putes? Quem claui figendi aut ludorum causa dictatorem
audacter crees? Quam isti stolidos ac socordes uideri 13
creditis eos qui intra uicesimum diem ingentibus rebus
gestis dictatura se abdicauerunt aut qui uitio creati abie-
runt magistratu! Quid ego antiqua repetam? Nuper intra 14
decem annos C. Maenius dictator, quia, cum quaestiones

8 exlegem *MPUpOTA*: ex lege *FDL* 9 uiolentos *PFUpTDLA*: uiolentes *MO* C. *ed. Mogunt.* 1518 (*cf. c.* 33. 7): claudium *ed. Rom.* 1469: m̄. *MPFUpOTDLA* qui quid *MPT*² : quicquid *FUpOTDLA* mali *A*² *uel A*¹ *cum Douiatio et Iac. Gronovio*: male *PFUpOTDLA*: mala *M* 10 centum *A* (*cf.* § 6): certum *MPFUpOTDLA*¹ (*ut secundam lectionem*) iisdem *ed. Rom.* 1469: isdem *T*²: hiisdem *A*: hisdem *MPFOTDL* 11 tu *MPFUpOA*²: *om. TDLA* 12 semestri *MPFTDLA*: semenstri *UpT*²: *def. O* putes *MPUpTDLA*: potes *F*: *def. O* audacter *MPTDLA*: autacter *F*: audaciter *Up*: *def. O* 13 quam *MPUpTDLA*: quicū *F*: *def. O* isti *MPFTDLA*: *om. Up dett. unus* (*Lov.* 2): *def. O* stolidos *PFUpTDLA*: stolidi *M*: *def. O* creditis] *sc.* quirites, *quae uox ante* qui intra *facile excidisse potest; fortasse etiam ex margine rursus introducta initium sententiae* (quam: quicum) *turbasse* gestis *MPUpOTDLA*: *om. F* 14 decem *MPFUpOTDLA*: quinque *Klockius, Iac. Gron.* (*cf. c.* 26. 7), *sed fortasse alterum auctorem hic Liuius sequitur; cf. Fasti Capit., C. I. L.* i², *p.* 44 *sq. a. u. c.* 416 (Maenius) *et a. u. c.* 425 (Aemilius) Maenius *MPFUpTDL*: menius *OA*

seuerius quam quibusdam potentibus tutum erat exerceret,
contagio eius quod quaerebat ipse criminis obiectata ab
inimicis est, ut priuatus obuiam iret crimini, dictatura se
15 abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam; ne degenera-
ueris a familia imperiosissima [superbissima]; non die, non
hora citius quam necesse est magistratu abieris, modo ne
16 excedas finitum tempus. Satis est aut diem aut mensem
censurae adicere? Triennium, inquit, et sex menses ultra
quam licet Aemilia lege censuram geram, et solus geram.
Hoc quidem iam regno simile est.

17 An collegam subrogabis, quem ne in demortui quidem
18 locum subrogari fas est? Paenitet enim, quod antiquissi-
mum sollemne et solum ab ipso, cui fit, institutum deo ab
nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium
19 religiosus censor deduxisti, gens antiquior originibus urbis
huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac
tuam censuram intra annum ab stirpe exstincta est, nisi
uniuersam rem publicam eo nefario obstrinxeris, quod
20 ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est,
quo demortuo collega C. Iulio [censore], L. Papirius Cursor,

14 quod *UpA*^{2} *ed. Rom.* 1470 : quo *MPFOTDLA* : de quo *Madv. dubitanter, Praef. ed.* 2 15 superbissima *praeeunte Hertzio seclusimus* imperiosissima superbissima *M* : imperiosissima et superbissima *PFUpOTDLA* : superbissima *dett. unus* (*Lov.* 2) 16 censurae adicere *PFUpOT*^{2}*A*^{2} : censuraea|dicere *M* : censuraea-diceret *T* : censura ea diceret *DA* : cessura ea diceret *L* geram (*post* solus) *MTDLA* : *om. PFUpO, fort. recte ; sed post* quem *tandem* (§ 17) *posuerunt PF, unde non iam* quem geram *sed* qui gerat *scripsit Up* 17 subrogabis *MPFUpTDLA* : subiugabis *O* ne *MTDLA*: *om. O* : geram ne *PF* : gerat ne *Up* subrogari *PFUpOTDLA* : subrogare *M* (*nec male si* fas est *pro* tu debeas *interpretaris*) 18 cui fit *MOTDLA* : qui fit *PF* : qd fit *Up* antistitibus *UpA*^{2} : antistibus *MPFOT*^{2} : antestibus *TDLA* 19 hospitio *MOTDLA* (*cf.* 1. 7. 12) : auspicio *PFUp* intra annum . . . uniuersam *MPFUpOTA*^{2} : *om. DLA* ex(*uel* exs-)tincta est *MPUpOTA*^{2} : extincto *F* obstrinxeris *PFOTDLA*^{2} *uel A*^{1} : obstinxeris *UpA* : abstinxeris *M* ominari *M* (*sed* quodominari) *PF* (*sed* quo dominari) *UpOT*^{2}*D*^{2}*A*^{2} *uel A*^{1} : dominari *TDLA* 20 *post* demortuo collega *add.* in locum eius alius subrogatus est mortuo collega *Up* collega *MPFUpOTDLA* : *seclusit Madv., sed si quid recidendum est uoce* censore *facilius careamus* (*cf. infra* § 21 : *et hic* c iulio censore *inter puncta praebet D*)

ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam
subrogauit. Et quanto modestior illius cupiditas fuit quam 21
tua, Appi? Nec solus nec ultra finitum lege tempus L.
Papirius censuram gessit; tamen neminem inuenit qui se
postea auctorem sequeretur; omnes deinceps censores post
mortem collegae se magistratu abdicarunt. Te nec quod 22
dies exit censurae nec quod collega magistratu abiit nec lex
nec pudor coercet: uirtutem in superbia, in audacia, in
contemptu deorum hominumque ponis.

Ego te, Appi Claudi, pro istius magistratus maiestate ac 23
uerecundia quem gessisti, non modo manu uiolatum sed ne
uerbo quidem inclementiori a me appellatum uellem; sed 24
et haec quae adhuc egi peruicacia tua et superbia coegit
me loqui, et, nisi Aemiliae legi parueris, in uincula duci
iubebo nec, cum ita comparatum a maioribus sit ut comitiis 25
censoriis, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renun-
tiato altero comitia differantur, ego te, qui solus censor
creari non possis, solum censuram gerere nunc patiar.'
Haec taliaque cum dixisset, prendi censorem et in uincula 26
duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegae,
tres appellanti Appio auxilio fuerunt; summaque inuidia
omnium ordinum solus censuram gessit.

Dum ea Romae geruntur, iam Sutrium ab Etruscis obside- **35**
batur consulique Fabio imis montibus ducenti ad ferendam
opem sociis temptandasque munitiones, si qua posset, acies

20 magistratu *MPFUp*$T^2D^3A^2$: magistratus *OTDLA?* Maluginensem *PFUpTDLA*: malignensem *O*: Malugin*ē*nsem *M* 21 collegae *MPFUpO*A^2 *uel* A^4: censoris collegae *TDLA* (*cf. c.* 33. 6) 22 exit *MPFUpOTDLA* (*cf.* § 10 tenet): exiit *ed. Mogunt.* 1518 23 inclementiori *MPFUpTDLA* (*cf.* 38. 47. 11; 42. 65. 10 *et Neue-Wagener* 2, *p.* 266): inclem *O*, *perierunt cetera*: inclementiore *dett. duo* (*Lov.* 2, *Lov.* 4) 25 nec . . . gerere nunc patiar *ed. Par.* 1510 (*de* non *et* nunc *cf.* 5. 5. 10): nec . . . gerere non patiar *MPFUp OTDLA* (*sed in O periit* nec- censori): nec . . . gerere patiar *dett. unus* (*Voss.* 1) *Aldus* (*de* non *inserto cf.* 4. 3. 16; 5. 49. 5): atque . . . gerere non patiar *ed. Par.* 1513 confecerint *PUpO*T^2: conficerint *MTDLA*: . fecer̄ *F*

2 hostium instructa occurrit; quorum ingentem multitudinem
cum ostenderet subiecta late planities, consul, ut loco pauci-
tatem suorum adiuuaret, flectit paululum in cliuos agmen
—aspreta erant strata saxis—inde signa in hostem obuertit.
3 Etrusci omnium praeterquam multitudinis suae qua sola
freti erant immemores proelium ineunt adeo raptim et auide,
ut abiectis missilibus quo celerius manus consererent strin-
4 gerent gladios uadentes in hostem. Romanus contra nunc
tela, nunc saxa, quibus eos adfatim locus ipse armabat,
5 ingerere. Igitur scuta galeaeque ictae cum etiam quos non
uolnerauerant turbarent—neque subire erat facile ad propio-
6 rem pugnam neque missilia habebant quibus eminus rem
gererent—stantes et expositos ad ictus cum iam satis nihil
tegeret, quosdam etiam pedem referentes fluctuantemque
et instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladiis
7 hastati et principes inuadunt. Eum impetum non tulerunt
Etrusci uersisque signis fuga effusa castra repetunt; sed
equites Romani praeuecti per obliqua campi cum se fugien-
tibus obtulissent, omisso ad castra itinere montes petunt;
8 inde inermi paene agmine ac uexato uolneribus in siluam
Ciminiam penetratum. Romanus multis milibus Etrus-
corum caesis, duodequadraginta signis militaribus captis,
castris etiam hostium cum praeda ingenti potitur. Tum de
persequendo hoste agitari coeptum.

36 Silua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda quam nuper fuere Germanici saltus, nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. Eam intrare haud fere quisquam

35 2 flectit *F uel* F^1OT^2 *uel* T^1 : et flectit *MPF? UpTD? LA* : deflectit D^3A^2 aspreta PT^2(*ex* aspraeta *T*)*D*(-rae-)*LA* : asperata OT^4 : asperta MA^2 : aspera F^3Up 5 ictae *MTDLA* : icta *PF UpOT*^{2} 6 satis nihil *MPFUpODLA* : nihil satis *T*, *ordine sane magis usitato* : nihil *post* tegeret *praebet Fragm. Haverk.* : nihil satis nihil *dett. unus; num delendum* satis? 7 fuga *MTDLA* : pugne (*uel* -ae) fuga *PF? UpO* : pene fuga F^3 *cod. Klock.* praeuecti *MPUpOTDLA* : praeuenti *F* : praeuentis F^3 *cod. Klock.*
36 1 Eam *A ed. Par.* 1510 : ea *MPFUpOTDL*

praeter ducem ipsum audebat; aliis omnibus cladis Caudinae
nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderant, con- 2
sulis frater—M. Fabium, Caesonem alii, C. Claudium quidam
matre eadem qua consulem genitum, tradunt—speculatum se
iturum professus breuique omnia certa allaturum. Caere 3
educatus apud hospites, Etruscis inde litteris eruditus erat
linguamque Etruscam probe nouerat. Habeo auctores uolgo
tum Romanos pueros, sicut nunc Graecis, ita Etruscis litteris
erudiri solitos; sed propius est uero praecipuum aliquid 4
fuisse in eo qui se tam audaci simulatione hostibus immis-
cuerit. Seruus ei dicitur comes unus fuisse, nutritus una
eoque haud ignarus linguae eiusdem; nec quicquam aliud 5
proficiscentes quam summatim regionis quae intranda erat
naturam ac nomina principum in populis accepere, ne qua
inter conloquia insigni nota haesitantes deprendi possent.
Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gaesisque binis 6
armati. Sed neque commercium linguae nec uestis armo-
rumue habitus sic eos texit quam quod abhorrebat ab fide
quemquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsque 7
ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur; ibi qui essent
fateri Romanum ausum; introductumque in senatum con-
sulis uerbis egisse de societate amicitiaque atque inde comi 8
hospitio acceptum nuntiare Romanis iussum commeatum
exercitui dierum triginta praesto fore, si ea loca intrasset,
iuuentutemque Camertium Vmbrorum in armis paratam
imperio futuram.

2 ex iis *ed. Rom.* 1469: ex hiis *A*: ex his *MPFOTDL* frater—M. fabium, '*vetus scriptura*' *Gelenius*, A^5: fratrem m̄. fabium *MPFUpOTDLA*: frater M. fabius— *Weissenb.*: frater—eum fabium *J. Perizon. quem seq. Madv.* (*sed Caeso in gente Fabia praenomen est*) qua *PFUpOTDLA*: quidem *M* professus *MPFOTDL*: professum *UpA* 5 accepere *Up*T^2A^5 *ed. Rom.* 1469: accipere *MPFOTDLA* deprendi *MPDLA*: deprehendi *FUpOT* (*cf.* 3. 47. 6 *adn.*) 6 gaesisq. A^5 *ed. Rom.* 1469 (gessis D^2 *uel* D^1 *in marg.*): caesisq. *MPFUpOTDLA*

9 Haec cum relata consuli essent, impedimentis prima
uigilia praemissis, legionibus post impedimenta ire iussis
10 ipse substitit cum equitatu et luce orta postero die obequi-
tauit stationibus hostium, quae extra saltum dispositae erant;
et cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit
portaque altera egressus ante noctem agmen adsequitur.
11 Postero die luce prima iuga Ciminii montis tenebat; inde
12 contemplatus opulenta Etruriae arua milites emittit. Ingenti
iam abacta praeda tumultuariae agrestium Etruscorum
cohortes, repente a principibus regionis eius concitatae,
Romanis occurrunt adeo incompositae ut uindices prae-
13 darum prope ipsi praedae fuerint. Caesis fugatisque his,
late depopulato agro uictor Romanus opulentusque rerum
14 omnium copia in castra rediit. Eo forte quinque legati cum
duobus tribunis plebis uenerant denuntiatum Fabio senatus
uerbis ne saltum Ciminium transiret. Laetati serius se
quam ut impedire bellum possent uenisse, nuntii uictoriae
Romam reuertuntur.

37 Hac expeditione consulis motum latius erat quam profli-
gatum bellum; uastationem namque sub Ciminii montis
radicibus iacens ora senserat conciueratque indignatione non
2 Etruriae modo populos sed Vmbriae finitima. Itaque
quantus non unquam antea exercitus ad Sutrium uenit;
neque e siluis tantummodo promota castra sed etiam aui-
ditate dimicandi quam primum in campos delata acies.

10 sese *MPOTDLA* : se *FUp* 11 opulenta *MTDLA* : opulentia *PFUpO* 11 *et* 12 milites . . . abacta *MPFUpT*^{2}.*A*^{2} (*sed* militem *T*^{2}) : *omissa uoce* milites *cetera ret. O* : *om. omnia TDLA uid.* 4. 7. 6 *adnot.*; *cf.* 8. 31. 6 *et* 7; 4. 2. 12; 7. 27. 1: 8. 30. 6; 9. 46. 6 *et* 7; 10. 7. 10; 10. 43. 12 13 his *OTDL* : is *P* : iis *MP*^{2} *uel P*^{3}*F* : hiis *A* copia . . . ciminium *MPUpOTDLA* : *om. F*
14 serius se *P*^{2} *uel P*^{3}*FUpO* (*sed hic* seriusse *uel* seruisse) *D*^{3}*A* : seri iusse *M* : serius iuisse *M*^{5} : seruus se *P* (*ut uidetur*) : seriius se *T* : seruius se *DL* Romam *PFUpOTDLA* : romanam *M* : *corr. M*^{3} *uel M*^{5} *qui et secundam lectionem praebet* romanae
37 1 Vmbriae *MPUpOTDLA* : umbria *F* 2 non unquam *MUpTLA* : numquam *O* : ñ-numquam *PF* : non uinquam *D*

Deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad 3
instruendum contra spatio: dein, postquam detractare
hostem sensere pugnam, ad uallum subeunt. Vbi postquam 4
stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor
repente circa duces ortus, ut eo sibi e castris cibaria eius
diei deferri iuberent: mansuros se sub armis et aut nocte
aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo 5
quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur.
Decima erat fere diei hora cum cibum capere consul milites
iubet; praecipit ut in armis sint quacumque diei noctisue
hora signum dederit. Paucis milites adloquitur; Samni- 6
tium bella extollit, eleuat Etruscos; nec hostem hosti nec
multitudinem multitudini comparandam ait; esse praeterea
telum aliud occultum; scituros in tempore; interea taceri
opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo 7
animus militum multitudine territus restitueretur; et, quod
sine munimento consederant, ueri similius erat quod
simulabatur.

Curati cibo corpora quieti dant et quarta fere uigilia sine
tumultu excitati arma capiunt. Dolabrae calonibus diui- 8
duntur ad uallum proruendum fossasque implendas. Intra
munimenta instruitur acies; delectae cohortes ad portarum
exitus conlocantur. Dato deinde signo paulo ante lucem, 9

3 hostibus *dett. unus* (*Lov.* 2), *ed. Par.* 1513: hostio *O* (*fortasse quia ante oculos litt.* b *ex parte perditam habuit*): hostium *MPFUpO*^{1}*TDLA*: hosti *Madv.*, *cf.* 10. 40. 12 detractare . . . pugnam *om. M* detractare *A*^{2} (*uid* 2. 43. 3 *adn.*): detrectare *P*^{1} (-traec *uel* -trac *P*) *FUpOTDLA* 3 *et* 4 ad uallum . . . postquam *om. A* 4 ubi *MPUpOTDLA*^{2}: eis ubi *P*^{3} *uel P*^{2}*F* diei *M*^{4}*UpD*^{4}*A*: die *MPF*(*et* die hora (§ 5) *F*)*OTDL* (*cf.* 10. 40. 1 *et* 5. 13. 5 *adn.*) 5 cibum *MUpOTDLA*: *om. PF* praecipit *MPFUpOTDLA*: et praecipit *T*^{1} *uel T*^{2}*A*^{2} 6 ait; esse *interpunctionem Madvigianam secuti sumus* 7 consederant *ed. Rom.* 1470: considerant *MPFUpOTDLA* (*u. Neue-Wag, Formenlehre* 3, *p.* 415, *et cf.* 28. 12. 15 *Vut.*): constiterant *ed. Rom.* 1469 curati *MPFUpOTDLA*: curata *dett. aliq.* (*sed cf.* 34. 16. 5) 8 dolabrae *MTDLA*: dolabra *OT*^{3}: dola p̄ *P*: dola | dona p̄ *F* (*sed ante* erat (§ 7) dolabra *addidit F*): *om. Up*

quod aestiuis noctibus sopitae maxime quietis tempus est,
proruto uallo erupit acies, stratos passim inuadit hostes;
alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maxi-
10 mam partem ad arma trepidantes caedes oppressit. Paucis
armandi se datum spatium est; eos ipsos non signum
certum, non ducem sequentes fundit Romanus fugatosque
persequitur. Ad castra, ad siluas diuersi tendebant. Siluae
tutius dedere refugium; nam castra in campis sita eodem
die capiuntur. Aurum argentumque iussum referri ad con-
11 sulem; cetera praeda militis fuit. Caesa aut capta eo die
hostium milia ad sexaginta.

Eam tam claram pugnam trans Ciminiam siluam ad Peru-
siam pugnatam quidam auctores sunt metuque in magno
ciuitatem fuisse ne interclusus exercitus tam infesto saltu
12 coortis undique Tuscis Vmbrisque opprimeretur. Sed ubi-
cumque pugnatum est, res Romana superior fuit. Itaque a
Perusia et Cortona et Arretio, quae ferme capita Etruriae
populorum ea tempestate erant, legati pacem foedusque ab
Romanis petentes indutias in triginta annos impetrauerunt.

38 Dum haec in Etruria geruntur, consul alter C. Marcius
Rutulus Allifas de Samnitibus ui cepit. Multa alia castella
uicique aut deleta hostiliter aut integra in potestatem uenere.
2 Per idem tempus et classis Romana a P. Cornelio, quem
senatus maritimae orae praefecerat, in Campaniam acta cum
adpulsa Pompeios esset, socii inde nauales ad depopulandum

9 proruto *MPF*T^2A^2: prorupto *UpOT*D^2(proruito *aut* ·runto *D*)*L* (*sed* pro rupto)*A dett. pl.* (*cf.* 4. 29. 3) 10 fugatosque *M*(*sed* quae) *PUp*: fugatos qui *F*: fugatos eques *TDLA dett. aliq. Drak.*: *def. O*: *fortasse legendum* fugatque; fugatos eques ad (*ante* siluas) *PF UpOTDLA*: *om. M* 11 opprimeretur A^2 *Lov.* 2: opprimerentur M^2(*uel* M^1)*PF*(*sed* -mar-)*UpOTDLA*: opprimentur *M* 12 Cortona A^2 *in marg.*, A^5, *ed. Mogunt.* 1518: cortone *fort.* A^1: crotone *MPFUpOTDLA?* Arretio *MPFUpT*D^x: arrectio *ODL*: aretio *A*

38 1 consul] cōs *uel* cōns *MPFOTDL*: consulum *A*, *cf. c.* 32. 2 Rutulus *uid.* 3. 7. 6 *adn. et* 7. 38. 8: rutulius F^3 *uel* F^2 (*ex* ritulius *F*): rutilius *MPUpOTDLA* 2 et classis *MPUpOTDLA*: classis *F*

agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uastatis unde reditus tutus ad naues esset, dulcedine, ut fit, praedae longius progressi exciuere hostes. Palatis per agros nemo 3
obuius fuit, cum occidione occidi possent; redeuntes agmine incauto haud procul nauibus adsecuti agrestes exuerunt praeda, partem etiam occiderunt; quae superfuit caedi trepida multitudo ad naues compulsa est.

Profectio Q. Fabi trans Ciminiam siluam quantum Romae 4
terrorem fecerat, tam laetam famam in Samnium ad hostes tulerat interclusum Romanum exercitum obsideri; cladisque imaginem Furculas Caudinas memorabant: eadem 5
temeritate auidam ulteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, saeptam non hostium magis armis quam locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam misce- 6
batur, quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruscos auertisset. Itaque armis uirisque ad obterendum 7
C. Marcium consulem concurrunt, protinus inde Etruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Marcius dimicandi potestatem non faciat. Obuius iis consul fuit. Dimicatum 8
proelio utrimque atroci atque incerto euentu est et, cum anceps caedes fuisset, aduersae tamen rei fama in Romanos uertit ob amissos quosdam equestris ordinis tribunosque militum atque unum legatum et, quod insigne maxime fuit, consulis ipsius uolnus.

2 praedae *MPFOTDL* : praed' *A* : praedae parte *Up* 5 auidam ulteriorum *MUpODA* : auida ulteriorum *T* : auidam ulteriorem *PFL* : auidam ultionum *M*[5], auidam alienorum *Fuegner*, *pessime uterque* 6 ad Etruscos *MP*[2]*UpOTL* : & atruscos *P* : & adtruscos *F* : ad &truscos *D* : ad eruscos *A* *post* auertisset *pro* itaque *deleto illa praebent F cod. Klock.* 'his accensi Samnites undique coorti armis uirisque' 7 obterendum *Edd. ante Alschefskium* (*cf.* 27. 41. 10): obtenendum *dett. unus* (*cod. Portug.*): obtinendum *ODA Fragm. Haverk. Alschefski* : optinendum *MPFUpTL* : opprimendum *dett. duo* (*Lov.* 2 *et Haverk.*), *fort. recte si ex* oprim- *natum est* optin- 8 aduersae *MPFUpT*[2] (*sed* aduersa &amen *M*): aduersa *M*[4]*TDLA* : *def. O* ob *M*[4]*PFUpO*[1]*TDLA* : ab *MO* amissos *MUpT*[2]*D*[3](*ex* ammissos *TD*)*LA* : omissos *PFO*

9 Ob haec etiam aucta fama, ut solet, ingens terror patres
inuasit dictatoremque dici placebat; nec, quin Cursor
Papirius diceretur, in quo tum summa rei bellicae pone-
10 batur, dubium cuiquam erat. Sed nec in Samnium nuntium
perferri omnibus infestis tuto posse nec uiuere Marcium
11 consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus pri-
uatim Papirio erat; quae ne ira obstaret bono publico,
legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus
12 censuit, qui sua quoque eum, non publica solum auctoritate
mouerent ut memoriam simultatium patriae remitteret.
13 Profecti legati ad Fabium cum senatus consultum tradi-
dissent adiecissentque orationem conuenientem mandatis,
consul demissis in terram oculis tacitus ab incertis quidnam
14 acturus esset legatis recessit; nocte deinde silentio, ut mos
est, L. Papirium dictatorem dixit. Cui cum ob animum
egregie uictum legati gratias agerent, obstinatum silentium
obtinuit ac sine responso ac mentione facti sui legatos
dimisit, ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi
animo.

15 Papirius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit;
atque ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem
diffidit, quod Faucia curia fuit principium, duabus insignis
cladibus, captae urbis et Caudinae pacis, quod utroque anno
16 eiusdem curiae fuerat principium. Macer Licinius tertia
etiam clade, quae ad Cremeram accepta est, abominandam

10 infestis *M^4PF?UpOTA^2* : infessis *M?DLA* : infensis *D^3* (*cf.* 2. 49. 9) 11 infestus *MPFUpOTDLA* (*cf.* 1. 47. 1; 3. 24. 11): infensus *A^5 dett tres* (*an recte? cf.* 4. 10. 3 *adn.*) 13 terram *MPUpOTDA* : terra *FL* 15 C. Iunium *ed. Frob.* 1531, *Up* : diunium *PFT^2* : iunium *MTDLA* : .d. uinium *O* quod Faucia *MPFUpT* : quod Saucia *O* : qua id faciat *L* : qua idem faciat *D^3* (ide *D*) *A Lov.* 4 : quia idem faucia *A^5* : quod d' (= de) faucia *A^2* (*post enim* fuit *scripserat M* (*del. M^4*) 'quid de faucia curia'): quod Fauciae curiae *ed. Frob.* 1535, *an recte?* eiusdem curiae *MPFUpOTA* : eiusdem curia *DL dett. tres* : eadem curia *Lov.* 4 *Gron.* 16 Macer Licinius *MUpTD* : macer licinus *LA* : macer linius *PF* : marcellinius *O*, *more suo*

eam curiam facit. Dictator postero die auspiciis repetitis 39
pertulit legem; et profectus cum legionibus ad terrorem
traducti siluam Ciminiam exercitus nuper scriptis ad Longu-
lam peruenit acceptisque a Marcio consule ueteribus militi- 2
bus in aciem copias eduxit. Nec hostes detractare uisi
pugnam. Instructos deinde armatosque, cum ab neutris
proelium inciperet, nox oppressit. Quieti aliquamdiu nec 3
suis diffidentes uiribus nec hostem spernentes, statiua in
propinquo habuere.

†nam et cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum est; 4
fusi tamen magis quam caesi hostes, quia coeptam acriter
non tolerarunt pugnam; et ad Vadimonis lacum† Etrusci 5

39 2 detractare *MPFOTDL* : detrectare *A* (*uid.* 2. 43. 3 *adn. et cf. c.* 37. 3) 4 †nam . . . lacum† *quia, ut monuit Glareanus, narrationi posteriori* (*c.* 41. 8) *contrarium est, secludere ut glossema ad* ille primum sqq. (§ 11) *uolt Anderson* (*uid. Appendix III ed. huius libri, Cantab.* 1909) *uel ut additamentum Liui ipsius post* opes (§ 11) *ponere. Huic monitioni optimae multa fauere fatendum est; quippe inter* habuere *et* nam *add.* et rurae *uel simile quid M* (etrurie M^3), interea res in etruria geste A^4; *idem additamentum post* pugnam *praebent* P^2 *uel* P^3, *in marg. F?* (*sed ut uidetur cum* interes) *Up* (*sed* et *post* res *addens*); *add. post* pugnam *in ras.* interim ab fabio cōs in etruria res feliciter geste ad uadimonis lacum F^3. *Nihil autem aut hic aut illic addunt POTDLA, sed* Nam *cum capitali littera scribunt OTD LA* (*cf.* 1. 49. 7 *adnot.*); *praeterea in M post* Etrusci (§ 5) *uacat spatium litt. unius et in D ante uocem* Etrusci *signum aliquod erasum est* (*cf.* 2. 43. 5; 1. 43. 11 *adnot.*). *In uocum seclusarum locum* et *scribere uolt Anderson; melius tamen* interea *uel simile quid ex illis codicum uestigiis retineatur; quod si concedas, hic locus ipse satis sanus uideri possit. Sed etiam sic tamen restant difficilia; primum quod nobis nondum elucet quomodo haec ex* § 4 (nam . . . lacum) *cum eis quae in* § 11 *infra narrata sunt accommodanda sint; deinde quod uoces* fusi . . . pugnam *Liuium longe potius quam glossematorem sapiunt et ipsae a glossematoris proposito prorsus alienae sunt; tamen, ut confitendum est, euentum proelii in c.* 41. 19 *depicti breuiter repraesentant. Vnum tantum Andersonius certum fecisse nobis uidetur, Vmbrorum et Vadimonis lacus mentionem hoc in loco nihili esse; probabile etiam uidetur uoces* et ad Vadimonis lacum *pro adnotatione ad* ille primum dies (§ 11) *habendas esse. Hertzius uero, quem iam sequuntur plerique editores, magnam lacunam post* habuere *statuit, ut historia Marci consulis cum Samnitibus certaminis finem aliquem habeat, fortasse recte; sed etiam tum integrae restant difficultates, quae supra indicatae sunt in* § 4; *u. plura infra*

lege sacrata coacto exercitu, cum uir uirum legisset, quantis
nunquam alias ante simul copiis simul animis dimicarunt;
6 tantoque irarum certamine gesta res est ut ab neutra parte
emissa sint tela. Gladiis pugna coepit et acerrime com-
missa ipso certamine, quod aliquamdiu anceps fuit, accensa
est, ut non cum Etruscis totiens uictis sed cum aliqua noua
7 gente uideretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte mouetur
fugae; cadunt antesignani et, ne nudentur propugnatoribus
8 signa, fit ex secunda prima acies. Ab ultimis deinde sub-
sidiis cietur miles; adeoque ad ultimum laboris ac periculi
uentum est ut equites Romani omissis equis ad primos
ordines peditum per arma, per corpora euaserint. Ea uelut
noua inter fessos exorta acies turbauit signa Etruscorum;
9 secuta deinde impetum eorum, utcumque adfecta erat, cetera
10 multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc uinci
pertinacia coepta et auerti manipuli quidam; et, ut semel
dedere hi terga, etiam ⟨ceteri⟩ certiorem capessere fugam.
11 Ille primum dies fortuna uetere abundantes Etruscorum
fregit opes; caesum in acie quod roboris fuit: castra eo
impetu capta direptaque.

40 Pari subinde periculo gloriaeque euentu bellum in Sam-

5 ante *MPFUpD*: antea *TLA*: *def. O*; (*cf.* I. 21. 2; 4. 26. 4) 6 sint *M*(*sed* emissas intela)*PUpOTDLA*: *om. F* 8 ad primos P^3 *uel* P^2(*in margine*)F^3*Up*T^2A^2 *uel* A^1 (*ut secundam lectionem*): ad proximos *PFOTDLA*: et primos proximos *M*; *cf.* 28. 35. 3; 29. 14. 9 *et Caes. B. G.* 4. 25. 6 *et uid. Drak. ad* 5. 47. 5 ordines peditum *MTDLA*: peditum *PUpO*: pedites *F* 9 impetum *FUpTA*: impetu *MPODL* 10 dedere hi terga *scripsimus*: dedere terga *M*P^2(deder& erga *P*)*F? Up*T^2D^3*A*: dederunterga *O*: dederet terga *TD?*: dederet et terga *L*; *incertus sum utrum* dedere *an* dedert *habuerit F* (dederat F^3), *et* dederet *an* dederat *an* dedert *habuerit D* ⟨ceteri⟩ certiorem *scripsimus*: certiorem *MPFUpOTDL*: tutiores *A*: certiores A^2 *Koch*: ceteri item, *Harant* 10 *et* 11 fugam] *si Vmbrorum et Vadimonis mentio glossema est* (*u. sup.* § 4), *fortasse inde exortum est quod* ille primum dies (§ 11) *explicationem aliquam postulare uidebatur, propter et pugnam in c.* 41 *memoratam et clariorem illam ad Vadimonis lacum* (*Polyb.* 2. 20. 2 *et* 3 Τυρρήνων οἱ πλεῖστοι κατεκόπησαν) 11 eo *MOTDLA* (*cf. c.* 44. 16): eorum *PFUp*: eodem *Doering*

nitibus erat, qui, praeter ceteros belli apparatus, ut acies sua
fulgeret nouis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus 2
erant; scuta alterius auro, alterius argento caelauerunt;
forma erat scuti: summum latius, qua pectus atque umeri
teguntur, fastigio aequali; ad imum cuneatior mobilitatis
causa. Spongia pectori tegumentum et sinistrum crus ocrea 3
tectum. Galeae cristatae, quae speciem magnitudini corporum adderent. Tunicae auratis militibus uersicolores,
argentatis linteae candidae. His dextrum cornu datum:
illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus 4
insignium armorum fuerat doctique a ducibus erant horridum
militem esse debere, non caelatum auro et argento sed ferro 5
et animis fretum: quippe illa praedam uerius quam arma
esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem et uolnera.
Virtutem esse militis decus: et omnia illa uictoriam sequi et 6
ditem hostem quamuis pauperis uictoris praemium esse.

His Cursor uocibus instinctos milites in proelium ducit. 7

40 2 duo *PFUpOTDLA* : adeo M^1 (*ex* acleo *M ut uidetur*) : ac duo *Alschefski* fastigio Up^2 (*ex* fatigio *Up*) T^2 (*et fort.* T^1) D^3 *uel* D^5 A^2 *uel* A^1 : fastidio *MPFOTDLA* ad imum cuneatior *MPUpOTD LA* : ad onum curae acie *F* (*cum aliis sane mirabilibus per totum caput, e. g.* datique (*pro* doctique § 4), nitemici (*pro* nitentia § 5), mactatore unius (§ 9), gladium (*pro* gradum § 13), diciū dicit (*pro* dicitur § 16)) 3 ocrea M^2 *in marg.* $PUpOD^3A$: orcea *MTDL* : crea *F* 3 *et* 4 *uerba a Nonio* (194. 20 *sub u.* balteus) *citata, tamquam ex Liui libro IX*, 'auratae uaginae aurata baltea illis erant' *post* exercitus erant (§ 2) *Georges, post* adderent (§ 3) *L. Mueller inseruit, his addens ex aliis glossographis* (*Auct. explan. in Donatum—qui Liuio tribuit—, Keil. Gram. Lat.* iv. 542; *cf. Probum—qui Liuio uel Vergilio tribuit—ib.* 129 *seq.*) *has uoces* : erant et equorum inaurata (aurata *L. Mueller*) tapeta. *Totum hoc nobis sic uidetur excidere potuisse si inter* linteae candidae *et* His dextrum cornu *aliam armaturae Samniticae partem sic fere depinxisse Liuium statuas* : ⟨his uaginae argenteae, baltea argentea⟩: auratae uaginae, aurata baltea illis erant, et equorum inaurata tapeta. His dextrum cornu datum etc. *Quae si in lineas distributa uidere uelis, uide praef. nostram*, § 44; *cf. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 103 6 *post* decus *interpunximus quia inter duo prorsus opposita* (uirtutem : omnia illa) *uix Liuianum esse* et *credimus* 'and' *significans; contra duo illa* uictoriam sequi *et* quamuis pauperis uictoris *non opposita sed mutuo se confirmantia commode per* et . . . et *iunguntur*

Dextro ipse cornu consistit, sinistro praefecit magistrum
8 equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste cer-
tamen, non segnius inter dictatorem et magistrum equitum
9 ab utra parte uictoria inciperet. Prior forte Iunius commo-
uit hostem, laeuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium
milites eoque candida ueste et paribus candore armis in-
signes; eos se Orco mactare Iunius dictitans, cum intulisset
10 signa, turbauit ordines et haud dubie impulit aciem. Quod
ubi sensit dictator, 'ab laeuone cornu uictoria incipiet'
inquit 'et dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam
11 sequetur, non partem maximam uictoriae trahet?' Concitat
milites; nec peditum uirtuti equites aut legatorum studia
12 ducibus cedunt. M. Valerius a dextro, P. Decius ab laeuo
cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos
euehuntur adhortatique eos, ut partem secum capesserent
13 decoris, in transuersa latera hostium incurrunt. Is nouus
additus terror cum ex parte utraque circumuasisset aciem et
ad terrorem hostium legiones Romanae redintegrato clamore
14 intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus coepta. Iam
strage hominum armorumque insignium campi repleri; ac
primo pauidos Samnites castra sua accepere, deinde ne ea
quidem retenta; captis direptisque ante noctem iniectus
ignis.

15 Dictator ex senatus consulto triumphauit, cuius triumpho
16 longe maximam speciem captiua arma praebuere. Tantum
magnificentiae uisum in his, ut aurata scuta dominis argen-
tariarum ad forum ornandum diuiderentur. Inde natum

8 concursum M^3 *uel* M^4*PFUpOTDLA*: concursurum *M* 9 more *MUpTDLA*: mores *PF*: *def. O* eoque *MPUpOTDLA*: eosque *F* se orco mactare P^2*UpOT*A^2: se orco martare *P*: se orco mactatore *F*: se orca (?) mactare *M*: seorsum aptare M^2 *uel potius* M^3 (*ut secundam lectionem*): seorsum actare *DLA* (*ut uidetur*) intulisset T^2 *uel* T^1 *ed. Rom.* 1470: intulissent *MPFUpOTDLA* 11 studia *M*P^4*FOTDLA*: studie *P*: stipendia *Up* 13 is *POT*: his *MFDL*: hiis *A* 16 in his *MPFOTDL*: in hiis *A*: in iis *Edd. ex ed. Rom.* 1469 argentariarum *Muretus*: argentariorum *MPFUp*O^1*TDLA*: argentaroriorum (?) *O*

initium dicitur fori ornandi ab aedilibus cum tensae duce-
rentur. Et Romani quidem ad honorem deum insignibus 17
armis hostium usi sunt: Campani ad superbiam et odio Sam-
nitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo
ornatu armarunt Samnitiumque nomine compellarunt.

Eodem anno cum reliquiis Etruscorum ad Perusiam, quae 18
et ipsa indutiarum fidem ruperat, Fabius consul nec dubia
nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidum—nam ad 19
moenia uictor accessit—cepisset, ni legati dedentes urbem
exissent. Praesidio Perusiae imposito, legationibus Etruriae 20
amicitiam petentibus prae se Romam ad senatum missis
consul praestantiore etiam quam dictator uictoria trium-
phans urbem est inuectus; quin etiam deuictorum Sam- 21
nitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium et
M. Valerium, est uersum, quos populus proximis comitiis
ingenti consensu consulem alterum, alterum praetorem
declarauit.

Fabio ob egregie perdomitam Etruriam continuatur con- **41**
sulatus; Decio collega datur. Valerius praetor quartum
creatus. Consules partiti prouincias; Etruria Decio, Sam- 2
nium Fabio euenit. Profectus ad Nuceriam Alfaternam, 3

17 ad superbiam MA^2 : ad superbia *DA* : ab superbia *PFUpOTL*, *quod si malis, caue ne* odio *ex* ab *pendere putes* 18 reliquiis F^3 *Cod. Klock. ed. Rom.* 1472 : reliquis *MPUpOTDLA* (*F legi non potuit*) et ipsa *MPFUpTDLA* : ipsa *O*, '*legendum*' *Gelenius, dett. tres, Edd. uet.* 20 amicitiam] *post* amici- *redit M ad* audita perinde (*c.* 14. 2) *continuo contextu usque ad* Plistica per (*c.* 22. 11; *in Quatern. XXV p.* 6, *col.* 2, *l.* 8) *ubi sequitur* -tiam petentibus *cett.*; *utrumque locum notauit duodecimi saeculi adnotator*; *u. praef. nostram*, § 41 (*b*)
41 1 Decio *MPF? UpTDLA* : *def. O* : decio^{s} M^2 *uel* M^1 : decius M^4F^3 *ed. Frob.* 1531, *fort. recte, sed cf.* 7. 26. 13 *ubi Coruo recenti a re praeclare gesta* M. Popilius quartum consul *collega* datus est; *de Fastis cum Liuio discrepantibus cf. Weissenb. hic et* 9. 29. 3 *adn.* collega *MPFUpTA* : college *DL* (*sed in D littera* e *fin. erasa est*) : *def. O* Valerius . . . creatus *MPFUpO* (*sed hic nihil nisi* Valerius *exstat*) *TDLA* : *secludebat Boot, sed difficultatem historicam, si qua est, non sic tolli licet, cf.* 2. 10. 6 *adn.* 3 Profectus *MPFUpTDLA* : *def. O* : is profectus *Sigonius ex* '*uet. lib.*'; *sed si quid addendum est, melius aut* hic *aut cum dett. uno* (*Leid.* 2) Fabius *inseres* Alfaternam *MTDLA* (*u. Ital. Dial., pp.* 51, 141, 151) : *def. O* : falaternam *PFUp*

cum pacem petentes, quod uti ea cum daretur noluissent,
4 aspernatus esset, oppugnando ad deditionem subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. Haud magno certamine hostes uicti; neque eius pugnae memoria †radita foret, ni Marsi eo primum proelio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionem Paeligni eandem fortunam habuerunt.

5 Decio quoque, alteri consuli, secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui praebere
6 atque indutias in quadraginta annos petere. Volsiniensium castella aliquot ui cepit; quaedam ex his diruit ne receptaculo hostibus essent; circumferendoque passim bello tantum terrorem sui fecit ut nomen omne Etruscum foedus ab
7 consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum; indutiae annuae datae. Stipendium exercitu Romano ab hoste in eum annum pensum et binae tunicae in militem exactae; ea merces indutiarum fuit.

8 Tranquillas res iam ⟨in⟩ Etruscis turbauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integrae a cladibus belli, nisi
9 quod transitum exercitus ager senserat. Ii concitata omni iuuentute sua et magna parte Etruscorum ad rebellionem compulsa tantum exercitum fecerant ut relicto post se in Etruria Decio ad oppugnandam inde Romam ituros, magnifice de se ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent.
10 Quod inceptum eorum ubi ad Decium consulem perlatum est, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit et in agro
11 Pupiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec

3 cum *MPFUpTDLA* : *def. O* : tum *uel* iam tum *dett. aliq. et Edd. ante Madvigium* (*cf. Madv. Emend., p.* 219) esset A^4 *uel* A^5 *in marg., Madv.* : êã *L* : eã *DA* : est (*uel* e) *MPFUpT* : *def. O* (*et in c.* 38. 13 eã *pro* esset *habet A*) 4 eius *M²PFUpOTDLA* : *om. M quod mauolt Conway* 5 erat *MPFOTDLA* : euenit *Up* exercitui *PFUpOTDLA* : exercitii (*uel* tu) *M* (*unde* exercitu *legere malit Conway ut in* § 7) : exerciti *M²* 6 ex his *MPFOTLA* : ex hiis *D* : ex iis *Edd.* 7 exercitu *MPFD* : exercitui *UpOTLA* (*cf.* 4. 12. 10 : 6. 31. 4 ; 7. 2. 7 ; 9. 5. 6 ; 10. 39. 16 ; 22. 2. 1) et binae *MOTDLA* : binae *PFUp* 8 iam in *Madv.* : iam *MPFUpOTDLA*

Romae spernebatur Vmbrorum bellum; et ipsae minae
metum fecerant expertis Gallica clade quam intutam urbem
incolerent. Itaque legati ad Fabium consulem missi sunt, 12
ut, si quid laxamenti a bello Samnitium esset, in Vmbriam
propere exercitum duceret. Dicto paruit consul magnisque 13
itineribus ad Meuaniam, ubi tum copiae Vmbrorum erant,
perrexit.

Repens aduentus consulis, quem procul Vmbria in Samnio 14
bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros ut
alii recedendum ad urbes munitas, quidam omittendum bel-
lum censerent; plaga una—Materinam ipsi appellant—non 15
continuit modo ceteros in armis sed confestim ad certamen
egit. Castra uallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi 16
effusos ruere in munimenta consul uidit, reuocatos milites
ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita
instruxit; cohortatusque praedicatione uera qua in Tuscis,
qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem
Etrusci belli conficere iubet et uocis impiae poenas expe-
tere, qua se urbem Romanam oppugnaturos minati sunt.
Haec tanta sunt alacritate militum audita ut clamor sua 17
sponte ortus loquentem interpellauerit ducem. Ante impe-
rium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in
hostem feruntur. Non tamquam in uiros aut armatos 18
incurrunt; mirabilia dictu, signa primo eripi coepta signi-
feris, deinde ipsi signiferi trahi ad consulem armatique
milites ex acie in aciem transferri et, sicubi est certamen,
scutis magis quam gladiis geritur res; umbonibus incussaque 19

11 expertis . . . incolerent *om.* *TDLA*, *ret. ceteri*, *add.* T^2A^2 Gallica clade P^2FUpOT^2 : gallica cladem *MP*: gallicam cladem M^3T^1 *uel* T^2A^2 16 qua se $MUpTDLA^2$: qua re *P*(*ubi* r *altum, non* s, *ut uidetur, cf.* 4. 26. 7; 9. 43 23; 10. 30. 7; 10. 38. 12; 10. 46. 1) *F*: que se *A*: *def. O* sunt *MPFUpTDLA* : *def. O*: sint *Modius, sed cf.* 2. 58. 5 *adn.*; 8. 31. 5 17 deinde concentu P^2ODLA : deinde contentu *PUp*: deinde concerta *F*: deinde conuentu *T*: ante concentu *M*: ante concentum M^3: in concentu *dett. unus* tubarum M^2 *uel* M^1UpOA : turbarum *MPFTDL* 18 coepta *MUpTDL*: cępta *O*: cepta PA^2: certa *F*: cep *A*

ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum quam caeditur atque una uox ponere arma iubentium per totam fertur
20 aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est a primis auctoribus belli. Postero insequentibusque diebus et ceteri Vmbrorum populi deduntur: Ocriculani sponsione in amicitiam accepti.

42 Fabius, alienae sortis uictor belli, in suam prouinciam
2 exercitum reduxit. Itaque ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuauerat consulatum, ita senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius L. Volumnius consules fuerunt, prorogauit maxime Appio aduersante imperium.

3 Appium censorem petisse consulatum comitiaque eius ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdi-
4 carit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegae nouum bellum, Sallentini hostes decernerentur, Romae mansit ut urbanis artibus opes augeret quando belli decus penes alios esset.

5 Volumnium prouinciae haud paenituit. Multa secunda proelia fecit; aliquot urbes hostium ui cepit. Praedae erat largitor et benignitatem per se gratam comitate adiuuabat militemque his artibus fecerat et periculi et laboris auidum.

6 Q. Fabius pro consule ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis conlatis confligit. Minime ambigua res fuit; fusi hostes atque in castra compulsi; nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei; ante noctem tamen sunt circumsessa et nocte custodita ne quis elabi posset.

19 sternuntur *MTDLA* : sternunt *PFUpO*

42 3 abdicarit *Ruperti*: abdicauit *MPFUpOTDLA* (*cf.* 2. 29. 12 *et* 2. 38. 5, *similiter* -rint *et* -runt, 9. 25. 5 *et* 6. 5. 3; sunt *et* sint, 10. 7. 7) 4 Sallentini *dett. unus Sigon.* : salentini *MPFUpOTDLA* (*sed* -ne *F*); *uid. Ital. Dial., p.* 31; *C. I. L.* i^{1}, *p.* 457 mansit ****bunis (*sic cum spatio iv litt.*) *F*, *unde apparet quale exemplar habuerit hic scriba; ceteri nihil laborant nisi* mansit *om. A*; (augerq. *pro* augeret *O*, *cf. c.* 19. 13 *adn.*) 6 Q *om. MTDLA*, *ret. cett.*, *add.* T^2

Postero die uixdum luce certa deditio fieri coepta et pacti 7
qui Samnitium forent ut cum singulis uestimentis emit-
terentur; ii omnes sub iugum missi. Sociis Samnitium 8
nihil cautum; ad septem milia sub corona ueniere. Qui se
ciuem Hernicum dixerat seorsus in custodia habitus; eos 9
omnes Fabius Romam ad senatum misit; et cum quaesitum
esset dilectu an uoluntarii pro Samnitibus aduersus Romanos
bellassent, per Latinos populos custodiendi dantur, iussique 10
eam integram rem noui consules P. Cornelius Aruina
Q. Marcius Tremulus—hi enim iam creati erant—ad senatum
referre. Id aegre passi Hernici; concilium populorum 11
omnium habentibus Anagninis in circo quem Maritimum
uocant, praeter Aletrinatem Ferentinatemque et Verulanum
omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.

In Samnio quoque, quia decesserat inde Fabius, noui **43**
motus exorti. Calatia et Sora praesidiaque quae in his
Romana erant expugnata et in captiuorum corpora militum
foede saeuitum. Itaque eo P. Cornelius cum exercitu
missus. Marcio noui hostes—iam enim Anagninis Herni- 2
cisque aliis bellum iussum erat—decernuntur. Primo ita 3
omnia opportuna loca hostes inter consulum castra inter-
ceperunt ut peruadere expeditus nuntius non posset et per 4
aliquot dies incerti rerum omnium suspensique de statu
alterius uterque consul ageret, Romamque is metus mana-
ret, adeo ut omnes iuniores sacramento adigerentur atque
ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Ceterum 5
Hernicum bellum nequaquam pro praesenti terrore ac

8 septem *PFUpTDLA*: uu (*i. e.* iiv *pro* vii) *MOA*^{2} (*hic idem aut* uu) 10 Tremulus *PUpTDLA*: remulus *M*: tremurus *F*: *def. O* 11 Aletrinatem *D*^{3}*A dett. unus*: alterinatem *P*^{2}(alternin- *P*)*F*: alternatem *Up*: alerinatem *MTD?*: aberitatem *L*: *def. O* populo (*uel* p̄) Romano *MPUpOTDLA*: *om. F, qui* p. cornelius cum exercitu *inseruit*: populi romanis *Cluverius*: populi romano *Niebuhr, sed facile est nominatiuum* populi *subaudire ex* populorum omnium

43 1 his *MPFOTDL Alschefski, recte*: hiis *A*: iis *Edd. ex ed. Rom.* 1469 5 pro praesenti *MPFUpOT*^{2}*A*^{2}: properasset id *TDLA dett. aliq.*(*sed* -ent *L*)

6 uetusta gentis gloria fuit: nihil usquam dictu dignum ausi,
trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum indutias
ita ut ad senatum Romam legatos mitterent pacti sunt
bimestri stipendio frumentoque et singulis in militem tunicis.
7 Ab senatu ad Marcium reiecti, cui senatus consulto per-
missum de Hernicis erat; isque eam gentem in deditionem
accepit.

Et in Samnio alter consul superior uiribus, locis impe-
8 ditior erat. Omnia itinera obsaepserant hostes saltusque
peruios ceperant ne qua subuehi commeatus possent; neque
9 eos, cum cottidie signa in aciem consul proferret, elicere ad
certamen poterat, satisque apparebat neque Samnitem certa-
men praesens nec Romanum dilationem belli laturum.
10 Aduentus Marci, qui Hernicis subactis maturauit collegae
11 uenire auxilio, moram certaminis hosti exemit. Nam ut
qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent
pares, coniungi utique passi duos consulares exercitus nihil
crederent superesse spei, aduenientem incomposito agmine
12 Marcium adgrediuntur. Raptim conlatae sarcinae in medium
et, prout tempus patiebatur, instructa acies. Clamor primum
in statiua perlatus, dein conspectus procul puluis tumultum
13 apud alterum consulem in castris fecit; isque confestim
arma capere iussis raptimque eductis in aciem militibus
transuersam hostium aciem atque alio certamine occupatam
14 inuadit, clamitans summum flagitium fore, si alterum exer-
citum utriusque uictoriae compotem sinerent fieri nec ad se
15 sui belli uindicarent decus. Qua impetum dederat, per-
rumpit aciemque per mediam in castra hostium tendit et

5 uetusta *Gron.*: uetustae *Klockius*: uetustate *MPFUpOTDLA* (*sc. ex* uetusta *et* uetustae *conflatum*): uetusta eius *Zingerle* gentis *MPFUpOTL*: *om. DA dett. aliq.* gloria *M*: gloriae (*uel* -e) *PF UpOTDLA* 6 bimestri *MPTDLA*: bimenstri *UpO*: b mestri (*ubi* b *inusitatae formae*; *u.* I. 7. 5 *adn.*) *F*: semestri *Mommsen*, *ex Dionys.* 9. 59. 4, *sane aliud tempus respiciente* 13 isque FT^2 *Edd. uet.*: hisque *MPUpTDL*: hiisque *A*: *def. O* 15 in castra MP^2 *UpOTDLA*: castra in *PF*

uacua defensoribus capit atque incendit. Quae ubi flagrantia 16
Marcianus miles conspexit et hostes respexere, tum passim
fuga coepta Samnitium fieri; sed omnia obtinet caedes nec
in ullam partem tutum perfugium est.

Iam triginta milibus hostium caesis signum receptui con- 17
sules dederant colligebantque in unum copias inuicem inter
se gratantes, cum repente uisae procul hostium nouae
cohortes, quae in supplementum scriptae fuerant, integra-
uere caedem. In quas nec iussu consulum nec signo 18
accepto uictores uadunt, malo tirocinio imbuendum Sam-
nitem clamitantes. Indulgent consules legionum ardori, ut 19
qui probe scirent nouum militem hostium inter perculsos
fuga ueteranos ne temptando quidem satis certamini fore.
Nec eos opinio fefellit: omnes Samnitium copiae, ueteres 20
nouaeque, montes proximos fuga capiunt. Eo et Romana
erigitur acies, nec quicquam satis tuti loci uictis est et de
iugis, quae ceperant, funduntur; iamque una uoce omnes
pacem petebant. Tum trium mensum frumento imperato 21
et annuo stipendio ac singulis in militem tunicis ad senatum
pacis oratores missi.

Cornelius in Samnio relictus: Marcius de Hernicis 22
triumphans in urbem rediit statuaque equestris in foro
decreta est, quae ante templum Castoris posita est. Herni- 23
corum tribus populis, Aletrinati Verulano Ferentinati, quia
maluerunt quam ciuitatem, suae leges redditae conubiumque
inter ipsos, quod aliquamdiu soli Hernicorum habuerunt,
permissum. Anagninis quique arma Romanis intulerant 24

18 im(*uel* in-)buendum *MPFUpOT²A²*: intuendum *TDA*: incuendum *L* 19 probe scirent *MPFUpOTA²*: prosternerent *DLA* 21 tum *MPFUpOT²*: dum *TDLA* mensum *MPFDL*: mensium *M⁴UpOTA* (*u. c.* 33. 6) 23 Aletrinati *MP²OTDLA*: altetrinati *P*: alietrinati *F*: alternati *Up* Verulano *MPUpOD³LA*: uelulanum *F*: uenilano *TD?*: uesitano *D?* (*cf. c.* 41. 16 *adn.*) quia *MPUpOTDLA*: qui *FT² uel T³ in margine*: qui id *Harant* 24 quique *MPFUpOTDˣA¹*: quicque *D? LA*: quique alii *H. J. Mueller*

ciuitas sine suffragii latione data: concilia conubiaque
adempta et magistratibus praeter quam sacrorum curatione
interdictum.
25 Eodem anno aedes Salutis a C. Iunio Bubulco censore
locata est, quam consul bello Samnitium uouerat. Ab
eodem collegaque eius M. Valerio Maximo uiae per agros
26 publica impensa factae. Et cum Carthaginiensibus eodem
anno foedus tertio renouatum legatisque eorum, qui ad id
uenerant, comiter munera missa.

44 Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem
2 cum magistro equitum P. Decio Mure. Ab his, propter
quae creati erant, comitia consularia habita, quia neuter
consulum potuerat bello abesse. Creati consules L. Postu-
3 mius Ti. Minucius. Hos consules Piso Q. Fabio et P. Decio
suggerit biennio exempto, quo Claudium Volumniumque et
4 Cornelium cum Marcio consules factos tradidimus. Memo-
riane fugerit in annalibus digerendis an consulto binos con-
sules, falsos ratus, transcenderit, incertum est.
5 Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samni-
6 tium incursiones factae. Itaque ambo consules in Samnium
missi cum diuersas regiones, Tifernum Postumius, Bouianum
Minucius petisset, Postumi prius ductu ad Tifernum pugna-
7 tum. Alii haud dubie Samnites uictos ac uiginti milia
8 hominum capta tradunt, alii Marte aequo discessum et
Postumium metum simulantem nocturno itinere clam in
montes copias abduxisse, hostes secutos duo milia inde

25 Maximo *MTDLA* : maxime *PO* : maximę (*uel* -ae) P^2FUp agros *MPUpOTDLA* : agro *F*; (*deesse uidetur adiectiuum aliq. geogr. e.g.* Marsicos *uel* Paelignos)

44 2 potuerat A^x *ed. Par.* 1510: potuerant *MPUpOTDLA* : poterant *F* Ti. *Sigonius*, *Diod.* 20. 81. 1, *cf. C. I. L.* i², *p.* 132 : t $MUpT^2A^2$: ·t *P* : ∻ (*i.q.* et) *F* : et M^4 : *def. O* : *om. TDLA* 4 memoriane fugerit *ed. Par.* 1510, *ed. Frob.* 1531 (*cf.* 2. 4. 2 *et Pl. Bacch.* 36; *uel si abl. statuas, Liu.* 2. 8. 5): memoriae (*uel* -e) ne fugerit *MPFTDLA* : memorie ne fuerit *Up* : *def. O* : memoriamne fugerit *dett. unus* (*cf. Cic. ad Att.* 7. 18. 3 fugit me; *Quint.* 4. 5. 3 hoc fugiet memoriam): memoriane defuerit *Madv.* (*Emend.*, *p* 220); *de re, cf. c.* 29. 3 *adn.* 8 abduxisse *TDL* : adduxisse *MPFUpOA*

locis munitis et ipsos consedisse. Consul ut statiua tuta 9
copiosaque—et ita erant—petisse uideretur, postquam et
munimentis castra firmauit et omni apparatu rerum utilium
instruxit, relicto firmo praesidio de uigilia tertia, qua duci 10
proxime potest, expeditas legiones ad collegam, et ipsum
aduersus alios sedentem, ducit. Ibi auctore Postumio 11
Minucius cum hostibus signa confert; et cum anceps proe-
lium in multum diei processisset, tum Postumius integris
legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit.
Itaque cum lassitudo ac uolnera fugam quoque praepedissent, 12
occidione occisi hostes, signa unum et uiginti capta, atque
inde ad castra Postumi perrectum. Ibi duo uictores exer- 13
citus perculsum iam fama hostem adorti fundunt fugantque;
signa militaria sex et uiginti capta et imperator Samnitium
Statius Gellius multique alii mortales et castra utraque capta.
Et Bouianum urbs postero die coepta oppugnari breui capi- 14
tur magnaque gloria rerum gestarum consules triumpharunt.
Minucium consulem, cum uolnere graui relatum in castra, 15
mortuum quidam auctores sunt, et M. Fuluium in locum
eius consulem suffectum et ab eo, cum ad exercitum Minuci
missus esset, Bouianum captum.

Eo anno Sora Arpinum Cesennia recepta ab Samnitibus; 16
Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum dedica-
tumque.

10 qua duci proxime potest *MPFUp*^{2} *uel* *Up*^{1}*OTDLA* : quae luci proxima est *Up* : *secludit* duci *Wesenberg*, *fort. recte*, *cf.* 1. 23. 5 11 integris *MPUpOTDLA* : *om.* *F* (*inter alia menda in hoc capite e.g.* rato § 4. uict(o)s *om.* § 7, coq'as *pro* copias § 8, inde *om.* § 8)

12 uiginti *MPTDLA* : xxx *FUp* : xͣx (*i. q.* triginta) *O* 13 fama *M*^{4}*UpA*^{6} *dett. aliq.* : fama fame *M* : famae *P* : fame *FOTDLA* Gellius *Sigon.* (*Diod.* 20. 90. 4, *qui tamen* Γέλλιος Γάιος *scribit et in aliis discrepat*) : Cellius *MPFUpOTDLA* 14 urbs *Crevier* : ubi *M*^{P}*F UpOTDLA* coepta *MPFO* (*sed* cep-) *TDLA* : coeptum *UpD*^{4}*A*^{6} *Edd. ante Alschefskium* 16 eo *MPFUpTDLA* : eodem *O Edd. ante Alschefskium*, *cf. c.* 39. 11 Cesennia *M* : cessennia *PO* : cessenia *F* : cersennia *Up* : censennia *TDL* : censenia *A* : cesenia *A*^{2} (*Ital. Dial.*, *p.* 202) : serennia *Diod.* 20. 90 : cerfennia *Rubenius*

45 P. Sulpicio Sauerrione P. Sempronio Sopho consulibus
Samnites, seu finem seu dilationem belli quaerentes, legatos
de pace Romam misere. Quibus suppliciter agentibus re-
2 sponsum est, nisi saepe bellum parantes pacem petissent
Samnites, oratione ultro citro habita de pace transigi po-
tuisse: nunc, quando uerba uana ad id locorum fuerint,
3 rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exer-
citu breui in Samnio fore; eum, ad bellum pacemne inclinent
animi, falli non posse; comperta omnia senatui relaturum;
4 decedentem ex Samnio consulem legati sequerentur. Eo
anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne
praebito commeatu peragrasset, foedus antiquum Samniti-
bus redditum.

5 Ad Aequos inde, ueteres hostes, ceterum per multos
annos sub specie infidae pacis quietos, uersa arma Romana,
quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum iis
6 Samniti auxilia et post Hernicos subactos uniuersa prope
gens sine dissimulatione consilii publici ad hostes desciue-
rat; et postquam icto Romae cum Samnitibus foedere
fetiales uenerant res repetitum, temptationem aiebant esse
7 ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur; quod
quanto opere optandum foret, Hernicos docuisse, cum qui-
bus licuerit suas leges Romanae ciuitati praeoptauerint;
8 quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro poena
necessariam ciuitatem fore. Ob haec uolgo in conciliis
9 iactata populus Romanus bellum fieri Aequis iussit; con-

45 1 Sauerrione *Sigon* (*cf.* 10. 9. 14 *et C. I. L.* i^2. *p.* 45): auerrione *MPFUpOTDL*: auerione *A* 3 omnia *MUpA*^{1}: omnes *PF*: omni *TDLA*: *def. O* senatui *M*(senatu ire laturum)*PFUpTA*: senatu *DL*: *def. O* 5 infidae] *ne quis codicum lectionem in* infida *mutare uelit, cf.* 1. 1. 4; 1. 9. 13; 9. 9. 2 *cum adnn.* missitauerant *MOTA*^{6}: misitauerant *P*: misitiuierant *F*: ministrauerant *Up licentia solita*: missi statuerant *DLA* 6 aiebant *MTDLA*^{1}: agebant *PFUpA*: *def. O* 7 quanto opere *MPFOTDLA*: quantopere *Up* (*cf.* 9. 33. 8 *adn.*) 8 legendi *MPFUpTD*^{x}(*sed littera* d *postea erasa*)*A*^{2}: legenti *D*(*ut uidetur*)*LA*: *def. O* quid *PFUpTDLA*: quod *M*, *fort. recte*: *def. O*

sulesque ambo ad nouum profecti bellum quattuor milia a
castris hostium consederunt.

Aequorum exercitus, ut qui suo nomine permultos annos 10
imbelles egissent, tumultuario similis sine ducibus certis,
sine imperio trepidare. Alius exeundum in aciem, alii 11
castra tuenda censent: mouet plerosque uastatio futura
agrorum ac deinceps cum leuibus praesidiis urbium relicta-
rum excidia. Itaque postquam inter multas sententias 12
una, quae omissa cura communium ad respectum suarum
quemque rerum uertit, est audita, ut prima uigilia diuersi 13
e castris ad deportanda omnia tuendosque moenibus ⟨se⟩
in urbes abirent, cuncti eam sententiam ingenti adsensu
accepere. Palatis hostibus per agros prima luce Romani 14
signis prolatis in acie consistunt et, ubi nemo obuius ibat,
pleno gradu ad castra hostium tendunt; ceterum postquam 15
ibi neque stationes pro portis nec quemquam in uallo nec
fremitum consuetum castrorum animaduerterunt, insolito
silentio moti metu insidiarum subsistunt. Transgressi deinde 16
uallum cum deserta omnia inuenissent pergunt hostem
uestigiis sequi; sed uestigia in omnes aeque ferentia partes,
ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant. Post per 17
exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes
circumferendo bello unum et triginta oppida intra dies

In §§ 9–11 hostium, ducibus, -eundum *spatiis uacuis relictis om. O et* moueri *pro* mouet *scripsit; in margine quoque* Req̄ *scripsit ut qui in exemplari difficultates inueniret* (*eadem ad c.* 46. 2 *uidebimus*) *et magistrum scriptorii exspectaret*   11 alius *MP*²(auxilius *P*) *FOTDLA*: alii *Up dett. aliq.*   12 uertit est *Madv.*: uertisset *MP*²(-ent *P*) *FUpTDLA ed. Rom.* 1470: auertisset *O ed. Rom.* 1469: uerteret est *Weissenb.*   13 omnia *MPUpOTDLA*: *om. F cod. Klock.* tuendosque moenibus se in urbes *H. J. Mueller*: tuendasque moenibus in urbes *MPFUpTDLA*: tuendasque in omnibus urbes *O*: tuendaque moenibus in urbes *dett. duo, Gron.*: tuendasque moenibus urbes *dett. tres, Madv.*   abirent *MPUpOTDLA*: haberent *F*   16 deinde uallum *MPUpOTDLA*: uallum deinde *F* (*num* deinde *secludendum? cf.* 10. 13. 10 *adn.*)   17 post per *UpA*⁶ *Edd. uet.*: post *MPFOTDLA*   triginta *MPOA*²: XL *P*³*FUpTDLA* (*cf. Diod.* 20. 101. 5 τετταράκοντα πόλεις ἐν ἡμέραις ταῖς πάσαις πεντήκοντα)

quinquaginta, omnia oppugnando, ceperunt; quorum plera-
que diruta atque incensa nomenque Aequorum prope ad inter-
18 necionem deletum. De Aequis triumphatum; exemploque
eorum clades fuit, ut Marrucini Marsi Paeligni Frentani
mitterent Romam oratores pacis petendae amicitiaeque.
His populis foedus petentibus datum.

46 Eodem anno Cn. Flauius Cn. filius scriba, patre libertino
humili fortuna ortus, ceterum callidus uir et facundus, aedilis
2 curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cum appareret
aedilibus fierique se pro tribu aedilem uideret neque accipi
nomen quia scriptum faceret, tabulam posuisse et iurasse
3 se scriptum non facturum; quem aliquanto ante desisse
scriptum facere arguit Macer Licinius tribunatu ante gesto
triumuiratibusque, nocturno altero, altero coloniae dedu-
4 cendae. Ceterum, id quod haud discrepat, contumacia
aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit;
5 ciuile ius, repositum in penetralibus pontificum, euolgauit
fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi
6 posset sciretur; aedem Concordiae in area Volcani summa
inuidia nobilium dedicauit; coactusque consensu populi
Cornelius Barbatus pontifex maximus uerba praeire, cum
more maiorum negaret nisi consulem aut imperatorem posse
7 templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad

17 quinquaginta *MPFUpOTA*^{6} (*uel A*^{2}) : LX *DLA* 18 Frentani *Sigon.*, *cf. c.* 16. 1; *Ital. Dial.*, *p.* 212: feretani *MA*^{2}: feretrani *PF*(*sed* -ne)*UpOTDLA*

46 1 Cn. Flauius *MOTDLA*: cn. fuluius *Up*: *om. PF* Cn. filius *A*^{2}: cn̄ fil *P*^{2} (cn̄ f *P*)*F* (*sed post* fil *spatio relicto ix litt. in P, v litt. in F*): gn̄ filius *M*: gn̄ fil̄ *T*: signum filius *DL*: filius signum *A*: fil. *O*: *om. Up* (*cf.* 7. 22. 10) humili *M*^{2}(*uel M*^{1})*UpOTDLA*: humilis *MPF* 2 tribu aedilem *MPFTDLA*: tribuno aedilem *Up*: *om. O* (*spatio relicto et in marg.* req. *scripto, cf. c.* 45. 9) 5 fastos *MUpTDLA*: *def. O*: factos *PF* 7 dedicare . . . templum *OTDLA*: dedicare *om.* (*ceteris retentis*) *M* (*cf.* 4. 7. 6 *adn.*; 9. 36. 11 *et* 12): *om. totum P*: hd̄ *P*^{2} *uel P*^{1}: haud *F*: aut *Up* ex *TDLA*: ea *M*: *def. O* aramue *MPFTDLA*: aram *Up qui et in sequentibus* dedicare *pro* dedicaret *scripsit, omissionem falso obtegens*: *def. O*

populum est ne quis templum aramue iniussu senatus aut
tribunorum plebei partis maioris dedicaret.—Haud memo- 8
rabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam
nobilium plebeiae libertatis, referam. Ad collegam aegrum 9
uisendi causa Flauius cum uenisset consensuque nobilium
adulescentium, qui ibi adsidebant, adsurrectum ei non es-
set, curulem adferri sellam eo iussit ac sede honoris sui
anxios inuidia inimicos spectauit.—Ceterum Flauium dixe- 10
rat aedilem forensis factio, Ap. Claudi censura uires nacta,
qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat
et, posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit nec in 11
curia adeptus erat quas petierat opes urbanas, humilibus
per omnes tribus diuisis forum et campum corrupit; tan- 12
tumque Flaui comitia indignitatis habuerunt ut plerique
nobilium anulos aureos et phaleras deponerent. Ex eo 13
tempore in duas partes discessit ciuitas; aliud integer
populus, fautor et cultor bonorum, aliud forensis factio
tenebat, donec Q. Fabius et P. Decius censores facti et 14
Fabius simul concordiae causa, simul ne humillimorum in
manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam

8 aduersus superbiam nobilium *MPUpOTDLA*: *om. F* 8–9 plebeiae . . . consensuque nobilium *MPUpOT*^{1} *uel* T^2*DL* (*sed* plebere *A*: consensuque nobilium *F* (*cf. supra*): *om. totum T* (*u. praef. nostram*, § 45) 9 adsidebant *MO* (*sed* ass-) *TDLA*: adsedebant *PFUp* (*sed* ass-) sede *MPFUpOTDLA*: de sede *Siesbye, fort. recte* spectauit *MPUpOTDLA*: sperauit *F* 10 dixerat T^2A: duxerat *MPUpOTDL*: duxera *F* censura *PFO*A^2: censurae *MTDLA*: censoris *Up* 11 nemo ratam A^2: nemoratam *MPFTDA?*: remoratam *Up*: memoratam *OL* quas petierat *MPFUpO*$T^2L$$A^2$: qua sperati erat *T*: qua spatia erat *DA* urbanas *MPFUpOTDLA* (*cf. c.* 42. 4): urbanis *Gron.*: secludebat *Weissenb.* corrupit *MT* (*sed* curr-) *DLA*: corrūpit *PFUpO* 12 tantumque . . . deponerent *post* col. deducendae (§ 3) *legi uoluit Niebuhr male, nam tum* habuerunt *in* habuisse *mutari necesse esset* 13 discessit P^2*FUpO*T^2D^3A: discissit *MPTDL* 14 tenebat *MPUpOTDLA*, *sc. in re publica* propositum uel principium, *cf. e.g. Cic. Par.* 1. 3. 14 illud arte tenent accurateque defendunt: tendebat *F cod. Klock.* (*probantibus Madvigio et Muellero, sed in* 28. 18. 4 *longe alius est sensus*) concordiae causa simul *MPUpOT*D^1 (*sed* sausa *D*) *LA*: *om. F*

in quattuor tribus coniecit urbanasque eas appellauit.
15 Adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt ut Maximi cognomen, quod tot uictoriis non pepererat hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur ut equites idibus Quinctilibus transueherentur.

15 eam *M*^{3}*PFUpOT*^{2}*A* : tam *MTDL* cognomen *MPFUpO T*^{2}*DLA* : cōs nomen *T*

Subscriptiones. Victorinus (-anus *M*^{1}) u̅c̅ emendabam domnis Symmachis Titi liui ab urbe condita liber VIIII explicit. incip̄ lib. X feliciter *M*: Titi Liui ab urb. cond. (urbe condita *T*) lib. VIIII expl. (explicit *T*) incip. (incipit *T*) lib. X *PT et Up, sed* feliciter *ad fin. posito*: expc̄ lib. VIIII incipit liber X feliciter *F*: *nihil praebet O, sc. ob rubricatoris absentiam uel neglegentiam, unde etiam desunt litterae* L G (*uel litt.* G) *in initio proximi libri qui sic incipit*: ENVTIO SĒR. Titi liuii ab urbe cond̄. Victorianus cōs emendabam domnis Symmachis lib. VIIII explicit incipit liber X *D*: *similiter sed uocibus* lib. VIIII explicit *post* cond̄ *positis et* Simmachis *pro* Symmachis *L*: explicit lib' non'. Incipit lib' decimus titi liuii *A*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER X

L. GENVCIO Ser. Cornelio consulibus ab externis ferme 1
bellis otium fuit. Soram atque Albam coloniae deductae.
Albam in Aequos sex milia colonorum scripta: Sora agri 2
Volsci fuerat sed possederant Samnites; eo quattuor milia
hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trebulanisque 3
ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod
Hernicos ab eis sollicitatos compertum, capitaque coniura-
tionis eius quaestione ab consulibus ex senatus consulto
habita uirgis caesi ac securi percussi. Tamen ne prorsus 4
imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta
est, quod nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones
armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum 5

I 1 L. *MTDLA* : *om. PFUpO* (*rubricandi causa et* G. *om. O, sed locum postea nemo rubricauit* : *cf.* 26. 1. 1 *ubi* C *uocis* Cornelius *om. A* Soram atque Albam *PFUpOTDLA*, *cf. e.g.* 9. 28. 8: ad Soram atque Albam MA^2 : Sora atque Alba *dett. aliq.* (*cf. Perioch.* coloniae deductae sunt Sora et Alba et Carsioli *et infra c.* 3. 2; 9. 28. 7) sex (VI) *MPFOTD* : III *LA* : VII *Up* milia *plene scribunt* P^2 *uel* P^3Up, *per lineam supra* VI *ductam* $MOTDLA^2$: *om. PFA* 2 Sora *MOTDLA* : soras $PFUpT^2$ (*corrigere fort. incepit* P^1) fuerat *MOTDLA* : fuerant *PFUp* Samnites *MTDLA* : Samnite *PFUpO* : Samnitę P^2 eo $MPFUpOTA^2$ (*sed* aquatuor *O*; *ergo fort. legendum est* ad quattuor): *om. DLA Fragm. Haverk. dett. aliq. unde* Soram —agri V. fuerant sed possederant Samnites—quattuor etc. *Drak.* 3 ex senatus consulto A^2 : ex sōc *MPT* : ex sc̄ *ODLA?* : ex sēc̄ P^2: exc·c̄· *F*, *cf.* 4. 25. 14 *adn.* percussi $MP^2FUpOD^3LA^2$ (*sed in F* caesa *pro* caesi) : percussit *P* : perculsi T^2DA : perculsit *T* 4 agerent M^3 *uel* $M^4PUpOTDLA$ '*rectius uetus*' *Gelenius* : gerent *F* : acerent (inbelle macerent) *M*, *cf.* 5. 54. 3 in Vmbria *MPFUpOTDA* : in umbriam *L dett. duo Crevier, fort. recte*

cum signis est et ex ea, loco obscuro, multa uolnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero specus eius ore—nam peruius erat—inuento utraeque fauces congestis lignis
6 accensae. Ita intus fumo ac uapore ad duo milia armatorum, ruentia nouissime in ipsas flammas, dum euadere tendunt, absumpta.

7 M. Liuio Dentre ⟨M.⟩ Aemilio consulibus redintegratum Aequicum bellum. Coloniam aegre patientes uelut arcem suis finibus impositam, summa ui expugnare adorti ab ipsis
8 colonis pelluntur. Ceterum tantum Romae terrorem fecere, quia uix credibile erat tam adfectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, ut tumultus eius causa dictator diceretur
9 C. Iunius Bubulcus. Cum M. Titinio magistro equitum profectus primo congressu Aequos subegit ac die octauo triumphans in urbem cum redisset aedem Salutis, quam consul uouerat censor locauerat, dictator dedicauit.

2 Eodem anno classis Graecorum Cleonymo duce Lacedaemonio ad Italiae litora adpulsa Thurias urbem in Sallentinis
2 cepit. Aduersus hunc hostem consul Aemilius missus proelio uno fugatum compulit in naues; Thuriae redditae
3 ueteri cultori Sallentinoque agro pax parta.—Iunium Bubulcum dictatorem missum in Sallentinos in quibusdam annali-

5 et *MPFOTDLA* : *om. Up Lov.* 4 ea (*i. e.* spelunca) *O* : eo *MPFUpTDLA* : *secludit Madv.*; (obscuro loco *O*, *corr.* O^1) specus M^2 *uel* M^3 *UpOTDLA* (*sed in L* alteros pecus) : specum *M* : specu *P*: speua *F* (*de Up dubitare licet quia* specus *in pag.* 60, specu *in pag.* 41 *refert Häggströmius*) 6 ita *MPUpOTDLA* : *om. F* 7 Dentre *in ed. Frob. demum* 1535 (*sc. ex c.* 9) *repperimus*; *cf. C. I. L.* i², *p.* 132: dentrice *uel* dentricae *MTDLA* : dentice *PFUp*: *def. O* M. *Sigon. ex Diodoro* 20. 106. 1 (*sed* L. *Cassiodorus*), *C. I. L. loc. cit.*: ā *Up*: c *uel* t A^2 *dett. aliq.* : *om. MPFTDLA* : *def. O* 9 cum *MPFUpTDLA* : *def. O* : is cum T^3A^2 *uel* A^3 *dett. aliq*, *uix necess. ante* magistro equitum : *aliter enim* 8. 3. 5 congressu *MPUpOTDLA* : congressu eiessu *F*

2 1 Graecorum *MPUpOTDLA* : graeco *F* Cleonymo (*cf.* § 3) : cleonimo *MPUpOT*A^2 *uel* A^3 *in marg.* : cleonemo *F*: deonimo *D*A^2 : denimo *LA* (*sed* cleoni modū celacae demonio *MP et simil. F*) Thurias *dett. aliq.* (*cf.* § 2) : turias D^3 : thurios *MPFUpO* : trurios *T*: turios *A* : durior *D*(*ut uidetur*) *L* : rudias *Douiat.* : uriam *Weissenb.* 2 Thuriae *MPOTDL* : turrie *A* : Thurios *FUp*

bus inuenio et Cleonymum, priusquam confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse —.

Circumuectus inde Brundisii promunturium medioque 4
sinu Hadriatico uentis latus, cum laeua importuosa Italiae litora, dextra Illyrii Liburnique et Histri, gentes ferae et magna ex parte latrociniis maritimis infames, terrerent, penitus ad litora Venetorum peruenit. Expositis paucis 5
qui loca explorarent, cum audisset tenue praetentum litus esse, quod transgressis stagna ab tergo sint inrigua aestibus maritimis, agros haud procul [proximos] campestres cerni, ulteriora colles uideri; esse ostium fluminis praealti quo 6
circumagi naues in stationem tutam ⟨possint⟩ [uidisse],— Meduacus amnis erat—, eo inuectam classem subire flumine

3 Cleonymum *M* (*sic in* §§ 11 *et* 14 *D*) : cleonimum *PFUpOTDLA* 4 Brundisii *MPUp*^{2}*OTDLA* : brundusii *Up* : prondisii *F* promunturium *MPFTDA* : promunctorium *UpOD*^{3}*L* : promuntorium *T*^{x} *A*^{2} *uel A*^{3} Illyrii] illirii *MA*^{2} *uel A*^{4} : illyrici *PT* : illirici *FUp OA ?* : illi cy *D* (illiricy *D*^{2} *uel D*^{3}) : hilliricy *L* et Histri *MTDLA*^{2} *uel A*^{4}: Histri *A* : et istri *O* : etstri *PFUp* (*sed in Up* et striges *pro* et Histri gentes) infames *MPUpOTDLA* : insenes *F* 5 expositis *MPFUpO* : ibi expositis *TA* (*fort. recte, cf.* § 8) : ibi expositi *DL* audisset *A*^{2} *uel A*^{4} *dett. aliq.* : audissent *MPF UpOTDLA* ab tergo sint *MPFUpOTDLA* (*sed* a *pro* ab *in A*) *recte; nam ubi stagnis praetentum litus est, ibi stagna ab tergo litori sunt;* ab terra sint *Weissenb.* : ex aduerso sint *Leutsch* : ab tergo *uel* ab tergo esse *uoluit Gron.* haud procul *scripsimus* : haud procul proximos *MPF*(*sed in F* proximus) *UpTDLA*^{3} *uel A*^{2} : haut proximos *A* : haud procul agro pax . . . Salluntinos (*repetita ex* § 3) proximos (*om.* agros) *O* : haud procul *ante* esse ostium *ponere uoluit Weissenb.*, *ante* ostium *E. Wolff; sed ex repetitione in O* (*cf. c.* 37. 10 *P*), *fortasse concludi potest uoces* haud procul *in fine paginae olim stetisse, itaque additamentis praecipue obnoxias;* proximos *igitur seclusimus ut glossema quod in F male lectum sit, in A pro* procul *substitutum* cerni *dett. duo* : cernit *MPFUpOTDLA* uideri ; esse *sic per* . *interpungit O, per* ; *Weissenb.* : uideri esse. *TA Madv.* : uideri esse *MPFUpDL* (*certe sine interpunct. MPFD*) : inde esse *dett. aliq.*, *quos seq. Sigon et Drak.* 6 praealti quo *MTDLA* (*sed in M* quo *fort. denuo scriptum*) : praealti a quo *O* : p̄aliq' *P* : p̄ aliquo *P*^{2} *uel P*^{3}*Up* : p̄alico *F* possint *scripsimus*, *uoce* uidisse *seclusa ut glossema quod ii necessarium putauerint qui* esse *cum* uideri *coniungebant quodque uocem* possint *extruserit* : possint uidisse *ed. Par.* 1510 : possent uidisse *Madv.* : uidisse *MTDLA* : uidisset *PFUpOT*^{2} : uidissent *ed. Rom.* 1472 : cum uidisset *Sigon.* Meduacus amnis *MPTDLA* (*sed in A* amnus) : meduacūs anis (*sic*) *O* : medulacus amnis *Up* : meduaq: sānis *F*

7 aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus
fluminis; in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum
8 uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi praesidio
leui nauibus relicto uicos expugnant, inflammant tecta,
hominum pecudumque praedas agunt, et dulcedine praedandi longius usque a nauibus procedunt.

9 Haec ubi Patauium sunt nuntiata—semper autem eos in
armis accolae Galli habebant—in duas partes iuuentutem
diuidunt. Altera in regionem qua effusa populatio nuntiabatur, altera, ne cui praedonum obuia fieret, altero itinere
ad stationem nauium—milia autem quattuordecim ab oppi-
10 do aberat—ducta. In naues ignaris custodibus interemptis
impetus factus territique nautae coguntur naues in alteram
ripam amnis traicere. Et in terra prosperum aeque in
palatos praedatores proelium fuerat refugientibusque ad
stationem Graecis Veneti obsistunt; ita in medio circum-
11 uenti hostes caesique: pars capti classem indicant regem-
12 que Cleonymum tria milia abesse. Inde captiuis proximo
uico in custodiam datis pars fluuiatiles naues, ad superanda
uada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua

7 pertulit *MUpOTDLA*: ptertulit *PF*   in *MPUpOTDLA*: *om. F*   transgressa *MPUpOTDLA*: transsa *F*   8 egressi . . . longius *MPUpOTDLA*: egregius *F* (*sc. vi lineis uncial. omissis*)   praesidio leui *MTDLA*: leui praesidio *PUpO sed in O post hoc est spatium iii litterarum, tum* licto   dulcedine etc.] *hic in margine* ut fit *lepide adnotauit T ipse, quod manus recentior ut uidetur pro* usque *substituere uoluit*   9 altera A^2 *uel* A^4: alteram *MPUpOTDLA*: alterum *F*   altera *MPFUpTDLA*: alteram M^3O altero *MPFUpTDLA*: *def. O*: alio *Gron.*: auio *Burmann*: diuerso *H. J. Mueller, perperam*   10 ignaris *ed. Rom.* 1469 *et* 1472: paruis *MPFOTD* (*sine dubio*)*LA*: paruas *Up ed. Frob.* 1531 *et* 1535, *Madv.* (*ut i. q.* nauigia *in* §§ 7, 12 *quae et* naues *in* § 8 *appellantur*): prius *dett. unus et in A man. recentior, ed. Rom.* 1470: paruas ignaris *ed. Par.* 1510: paucis *Weissenb., perperam*: sparsis *Harant*: raris *Heraeus, cf.* 6. 1. 2 *adn.*   traicere $MUpOT^2DLA^2$: traiecere *P* (*fort. recte, cf.* 1. 41. 1 *adn.*): trahicere *FT*: tricere *A*   palatos *MOTDLA*: pelatos *P*: pelagitis *F*: pelagus P^2 (*et* T^2 *in marg.*): pelagi *Up*: palantes M^3 *uel* M^4 11 tria *MPFUpODLA*: quattuor *T dett. aliq.*

nauigia armatis complent profectique ad classem immobiles
naues et loca ignota plus quam hostem timentes circum-
uadunt; fugientesque in altum acrius quam repugnantes 13
usque ad ostium amnis persecuti captis quibusdam incensis-
que nauibus hostium, quas trepidatio in uada intulerat,
uictores reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte nauium 14
incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita
discessit. Rostra nauium spoliaque Laconum, in aede
Iunonis ueteri fixa, multi supersunt qui uiderunt Pataui.
Monumentum naualis pugnae eo die quo pugnatum est 15
quotannis sollemni certamine nauium in oppidi medio
exercetur.

Eodem anno Romae cum Vestinis petentibus amicitiam **3**
ictum est foedus. Multiplex deinde exortus terror. Etru- 2
riam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nun-
tiabatur, ubi Cilnium genus praepotens diuitiarum inuidia
pelli armis coeptum; simul Marsos agrum ui tueri, in quem
colonia est Carseoli deducta [erat] quattuor milibus homi-

13 incensisque *PFUpOTDLA* : ingentisque *M* quas *MPUpTD*^{3} (*ubi* s *in ras.*) *LA* : quos *F* : qđ (= quod) *O* 14 quinta *MPOTDLA* : quanta *FUp* nauium incolumi *MF*^{2}*FUpOT* (*sed* incolomi) *D* (*sed* -mi *in ras.* *D*^{3}) *A* : nouium incolumi *P* : incolumi nauium *L* Laconum *MPFUpOTL* : lacorum *D* : Graecorum *D*^{4}*A* : latronum *ut secundam lectionem A*^{2} *uel A*^{4} ueteri *MPFUpDLA* : uetere *OT dett. aliq.*, *cf.* 10. 18. 8; 9. 31. 9; 9. 39. 11; 27. 42. 3; *et Neue-Wag.* 2. 89
15 eo die quo *MPUpOTDLA* : odieco *F* in oppidi medio *P*^{2}*FUp* : in oppidi medi medio *P* : in oppido medio *O*^{1} (medio *in ras.*) : flumine in oppidi medio *TDLRn* : in flumine oppidi medio *M* (*quod malit Conway*) : flumine medio *dett. unus* (*Lov.* 4), *ed. Rom.* 1472 (*cf.* 24. 3. 2); *de uoce inserta cf. c.* 3. 2 *et c.* 10. 5

3 2 Cilnium *PT*^{2}*A* : cilneum *F* : cilmium *O* : ciuium cilnium *TD* (*uel* cunum cilnium *hic*) *LRn et fort. M* : per licinium *Up* : ciuium cilicium *M*^{2} *uel M*^{1} : cilinium *A*^{2} *uel A*^{4} : Licinium *A*^{2} *in marg.* pelli *MPOTDL* (*sed* inuidi appelli) *A* : belli *P*^{2}*F* : plebis *Up* marsos *PUpOT* : marsus *F* (*ut saepe in hac parte, cf.* § 5) : marso *MDLA* : marsis *T*^{2} *dett. aliq.* : a marsis *dett. aliq.* : marsorum *A*^{2} *dett. aliq.* colonia est *Conway* (*u. infra*) : coloniae *M* : colonia *PUpTDLA*^{2} : coloniam *FOA* Carseoli *MPFUpOD* : crasseoli *TLA*, *cf. c.* 13
erat *om. L* : *ret. MPFUpOTDA* : ⟨quattuor post annos⟩ *excidisse posse putat Conway monitu instinctus Glareani* (*qui sic indicat* : 'postea

3 num scriptis. Itaque propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitum sibi legit M.
4 Aemilium Paulum.—Id magis credo quam Q. Fabium ea aetate atque eis honoribus Valerio subiectum; ceterum ex
5 Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim.—Profectus dictator cum exercitu proelio uno Marsos fundit. Compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit et parte agri multatis
6 Marsis foedus restituit. Tum in Etruscos uersum bellum; et, cum dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus ex
7 insidiis circumuenitur signisque aliquot amissis foeda militum caede ac fuga in castra est compulsus.—Qui terror non eo tantum a Fabio abhorret quod, si qua alia arte cognomen
8 suum aequauit, tum maxime bellicis laudibus, sed etiam quod memor Papirianae saeuitiae nunquam ut dictatoris iniussu dimicaret adduci potuisset.

4 Nuntiata ea clades Romam maiorem quam res erat terrorem exciuit; nam ut exercitu deleto ita iustitium indictum,

anno CDLV rursus deducta refertur [*c.* 13]. Credo memoria lapsum Liuium, non bis deductam coloniam, quatuor enim duntaxat anni intersunt, nec uspiam interea amissa describitur); *uide tamen de narrationibus a Liuio duplicatis*, 9. 20. 4 *et* 7 *adn.* 2 scriptis *MOTDLA*: scriptis est *PFUp* (*num* est *ad* colonia *an* dictus *adiungere uoluerunt?*)
3 M. Valerius . . . legit *om. M*, *ret. ceteri, add. M*[2] 4 cognomine *PFUpO*: cōs nomine *M*: cōs (*uel* cōns.) cognomine *TDLA*. *Si uerum est in quibusdam annalibus totum annum Val. Maximo adsignatum esse, fortasse error sic ortus est ut annales ubi scriptum erat* Maximus / Paulus *interpretati sint alii scriptores pro* M. Valerius Maximus / M. Aemilius Paulus, *alii pro* Q. Fabius Maximus / M. Aemilius Paulus; *inde porro hae duae lectiones ita conflatae sint ut per Q. Fabii nomen omnino extrusum sit nomen* M. Aemilii Pauli
5 com(*uel* con-)pulsis *MPUpOTDLA*: conpulsos *F* 6 Romam *MPFOTD*: *om. UpLA* 7 tum *MPFUpOTDLA*: *secl. Madv.* (*sed cum antecedat, non subsequatur uerbum* aequauit, *uox* tum *necessaria uidetur*) bellicis *MPUpO* (*sed hic nil nisi* bel *manet*) *TDLA*: bestias *F*, *c d. Klock.*, *insigni aberratione*; (*num* beluas *emendare uoluit F?*)
8 dimicaret *MTDLA*: dimicarit *Up*: dimicari *PF*: *def. O* adduci *MPFUpOTDA* (*ubi* at-): deduci *L*
4 1 Romam *MPFTDLA*: romae *UpO*

custodiae in portis, uigiliae uicatim exactae, arma, tela in 2
muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis 3
dictator ad exercitum missus omnia spe tranquilliora et
composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum
redacta, cohortes quae signa amiserant extra uallum sine 4
tentoriis destitutas inuenit, exercitum auidum pugnae, quo
maturius ignominia aboleretur. Itaque confestim castra 5
inde in agrum Rusellanum promouit. Eo et hostes secuti, 6
quamquam ex bene gesta re summam et in aperto certamine
uirium spem habebant, tamen insidiis quoque, quas feliciter
experti erant, hostem temptant. Tecta semiruta uici per 7
uastationem agrorum deusti haud procul castris Romanorum
aberant. Ibi abditis armatis pecus in conspectu praesidii
Romani, cui praeerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. Ad 8
quam inlecebram cum moueretur nemo ab Romana statione,
pastorum unus progressus sub ipsas munitiones inclamat
alios, cunctanter ab ruinis uici pecus propellentes, quid
cessarent cum per media castra Romana tuto agere possent.
Haec cum legato Caerites quidam interpretarentur et per 9
omnes manipulos militum indignatio ingens esset nec tamen
iniussu mouere auderent, iubet peritos linguae attendere
animum, pastorum sermo agresti an urbano propior esset.
Cum referrent sonum linguae et corporum habitum et nito- 10

2 exactae *MPFUpOTDLA* : actae *uoluit Madv.* (*nimis leuiter ut et ipse perspexit*) 4 aboleretur *MPUpOT* (*sed* abhol-) *DLA* : abrerentur *F* 5 inde *MOTDLA* : *om.* P^2*FUp* : *ret.* (*sed uocem seq.* in *om.*) *P* Rusellanum *MOTDLA* : rusellanim *PF* : rosulanum *Up* (*cf. c.* 37. 3) 6 quamquam *MPFUpOTDLA* : et quamquam T^1 (*ut uidetur*) *dett. aliq.* 7 deusti *MTDLA* : desti *PF* (*supra quod* ◡ *posuit* P^2 *tamquam emendationem aliquam reperire uoluit*) : destituti *UpO Edd. ante Aldum* conspectu *MPFUpOTDLA* : conspectum *dett. unus, male* 8 cum moueretur *M*P^2*UpTDL*A^2 : cū ino cū moueretur *F* : commoueretur *POA* (*sed* como-) sub ipsas M^1P^1 sup *pro* sub *P*, *FOTDLA* : sub issas *M* : *om. Up* 9 Caerites (*uel* ce-) *MDLA* : acerites *PFUpOT* per *PUpOTDLA* : super *F* : p *M* (poenes M^3 *pro* per omnes) nec tamen *MPOTDLA* : nec cñ *F* : nec tunc *Up* mouere *MPFUpOTDLA* (*cf.* 7. 14 8 *adn. et* 21. 32. 1, *etc.*) : se mouere A^2 *uel* A^3 *dett. aliq. ed. Par.* 1510, *cf.* 34. 20. 5 : moueri *Madv.*

rem cultiora quam pastoralia esse, 'ite igitur, dicite' inquit, 'detegant nequiquam conditas insidias: omnia scire Romanum nec magis iam dolo capi quam armis uinci posse.'
11 Haec ubi audita sunt et ad eos qui consederant in insidiis perlata, consurrectum repente ex latebris est et in patentem
12 ad conspectum undique campum prolata signa. Visa legato maior acies quam quae ab suo praesidio sustineri posset; itaque propere ad dictatorem auxilia accitum mittit; interea ipse impetus hostium sustinet.

5 Nuntio allato dictator signa ferri ac sequi iubet armatos;
2 sed celeriora prope omnia imperio erant; rapta extemplo signa armaque, et uix ab impetu et cursu tenebantur. Cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior
3 accidens clamor ab increscente certamine. Vrgent itaque alii alios hortanturque signiferos ut ocius eant. Quo magis festinantes uidet dictator, eo impensius retentat agmen ac
4 sensim incedere iubet. Etrusci contra, principio exciti pugnae, omnibus copiis aderant; et super alios alii nuntiant dictatori omnes legiones Etruscorum capessisse pugnam nec iam ab suis resisti posse, et ipse cernit ex superiore loco in
5 quanto discrimine praesidium esset. Ceterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum nec se procul abesse periculi uindicem, quam maxime uolt fatigari hostem
6 ut integris adoriatur uiribus fessos. Quamquam lente procedunt, iam tamen ad impetum capiundum, equiti utique, modicum erat spatium. Prima incedebant signa legionum, ne quid occultum aut repentinum hostis timeret; sed reliquerat interualla inter ordines peditum, qua satis laxo spatio
7 equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies et emissus eques libero cursu in hostem inuehitur incomposi-

5 2 ira ab *MUpOTDLA* : ira *PF* 4 legiones *MOTDLA* : regiones *PFUp* 5 fretus esse *MPFOTDLA* : *om. Up* 6 capiundum *M* : capiendum *TDLA* : capiunt dum *PFUp* : *def. O* hostis timeret *MTDLA* : hosti sumeret *PF* : hostis sumeret *Up* : -neret *O* (*def. cet.*) 7 incompositisq. *MTDLA* : incompositusq. *O* : incompositosq. *PFT*[2] : in incompositosq. *Up*

tisque aduersus equestrem procellam subitum pauorem offundit. Itaque, ut prope serum auxilium iam paene cir- 8
cumuentis, ita uniuersa requies data est. Integri accepere
pugnam nec ea ipsa longa aut anceps fuit. Fusi hostes 9
castra repetunt inferentibusque iam signa Romanis cedunt
et in ultimam castrorum partem conglobantur. Haerent 10
fugientes in angustiis portarum; pars magna aggerem uallumque conscendit, si aut ex superiore loco tueri se aut
superare aliqua et euadere posset. Forte quodam loco male 11
densatus agger pondere superstantium in fossam procubuit atque ea, cum deos pandere uiam fugae conclamassent, plures inermes quam armati euadunt.

Hoc proelio fractae iterum Etruscorum uires, et pacto 12
annuo stipendio et duum mensum frumento permissum ab dictatore ut de pace legatos mitterent Romam. Pax negata,
indutiae biennii datae. Dictator triumphans in urbem 13
rediit.—Habeo auctores sine ullo memorabili proelio pacatam ab dictatore Etruriam esse seditionibus tantum Arretinorum compositis et Cilnio genere cum plebe in gratiam
reducto.—Consul ex dictatura factus M. Valerius. Non 14
petentem atque adeo etiam absentem creatum tradidere quidam et per interregem ea comitia facta; id unum non ambigitur consulatum cum Apuleio Pansa gessisse.

M. Valerio et Q. Apuleio consulibus satis pacatae foris **6**

7 offundit *MPUpTA² uel A⁴*: effundit *M¹FODL*: infundit *A* 8 prope serum *MPFUpOA²*: prosperum *TDLA* iam paene *MTDLA*: poene *O*: pene *PUp*: plene *F* (*i. e. om.* iam *PFUpO, fort. recte*) 8 nec ea ipsa *ed. Rom.* 1470, *cf.* 9. 11. 5: nec a ipsa *M*: nec ipsa *M² uel M¹TDLA*: ex ipsa *P*: nec hęc ipsa *P² uel P³*: nec hec ipsa *O*: nec hec ex ipsa *Up*: nec hęc exposita *F* (*fort.* nec ea *uel* nec haec *legendum est*, *cf.* 5. 43. 4; 9. 5. 13 *adn.*; 6. 5. 3) 10 conscendit *MPUpOTDLA*: conscenderent *F* 11 ea *OT¹* (*ex* eā *T*) *DLA*: eum *M*: eua *PFUp* 12 mensum *MPF*: mensium *UpOT*: mensuum *DLA* (*cf.* 9. 33. 6 *adn.*) 13 Cilnio *Gruter*: licinio iacilnio *M*: licinio *PUpOTDLA*: *om. F* 14 tradidere *Duker* (*ut per uocem praeced. corruptum*): credidere *MPFUpOTDLA* Pansa gessisse *MPUpOTDLA²*: pansa *A*: facta gegissē *F*

2 res fuere : Etruscum aduersae belli res et indutiae quietum
tenebant ; Samnitem multorum annorum cladibus domitum
hauddum foederis noui paenitebat ; Romae quoque plebem
quietam exonerata[m deducta] in colonias multitudo prae-
3 stabat. Tamen ne undique tranquillae res essent, certamen
iniectum inter primores ciuitatis, patricios plebeiosque, ab
4 tribunis plebis Q. et Cn. Ogulniis, qui undique criminando-
rum patrum apud plebem occasionibus quaesitis, postquam
alia frustra temptata erant, eam actionem susceperunt qua
non infimam plebem accenderent sed ipsa capita plebis,
5 consulares triumphalesque plebeios, quorum honoribus nihil
praeter sacerdotia, quae nondum promiscua erant, deesset.
6 Rogationem ergo promulgarunt ut, cum quattuor augures,
quattuor pontifices ea tempestate essent placeretque augeri
sacerdotum numerum, quattuor pontifices, quinque au-
7 gures, de plebe omnes, adlegerentur.—Quemadmodum ad
quattuor augurum numerum nisi morte duorum id redigi
collegium potuerit, non inuenio, cum inter augures constet
imparem numerum debere esse, ut tres antiquae tribus,
Ramnes, Titienses, Luceres, suum quaeque augurem habeant
8 aut, si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes
multiplicent ; sicut multiplicati sunt cum ad quattuor quin-
que adiecti nouem numerum, ut terni in singulas essent,

6 2 aduersae *dett. unus, ed. Frob.* 1535 (*cf. cum Dukero* 3. 9. 1) : aduersa *MPFOT*(*sed* res belli)*DLA* : aduersi *Up* ; res *del. Gron., fort. recte* exonerata *Madv.* (*cf. Tac. H.* 5. 2 ; *Liu.* 24. 29. 1) : exhoneratam deducta *A* : et exoneratam (*uel* -hon-) deducta *UpODA*^{2} *uel A*^{3} : et exoneratam (*uel* -hon-) deductam *MPFTL* : ut exoneratam deducta *H. J. Mueller* 3 Ogulniis *ed. Frob.* 1531 : Oguiniis *MP UpOTDA* : oguinus *L* : ognimus *F* 5 deesset *ed. Rom.* 1469 *Up* (*cf.* 1. 1. 5 *adn.*) : deessent *MPF*(*sed sic* deeēt)*OTDL* : reessent *A* (*cum puncto antiquo supra* n) 6 ergo *MPFUpTDLA* : *def. O* : *om. Gelenius e cdd.?* placeretq. *UpD*^{3}*A* : placerentq. *MD*(*ut uidetur*) *L* : placuerentq. *T* : pliceretq. *T*^{2} : lacerentq. *PF* : *def. O* quinque *MPFUpO*(*sed nihil nisi* quin *exstat*)*T*^{2}*A*^{2} : *om. TDLA* ad(*uel* al-)legerentur *M*^{3}*PUpDLA* : adlegrentur *MT* (adlega- *T*^{2} *uel T*^{1}) : adregerentur *F* : *def. O* 7 habeant *MP*^{2}*UpOT*^{2}*DLA* : habebant *PT* : inhabeant *F* 8 cum *MPUpOTDLA* : tum *F* adiecti *MP UpOTDLA* : i adiecti *F* (*cf.* 10. 8. 3 *et in c.* 7. 9 i palmata *praebet A, sed*

expleuerunt.—Ceterum quia de plebe adlegebantur, iuxta 9
eam rem aegre passi patres quam cum consulatum uolgari
uiderent. Simulabant ad deos id magis quam ad se perti- 10
nere: ipsos uisuros ne sacra sua polluantur; id se optare
tantum ne qua in rem publicam clades ueniat. Minus 11
autem tetendere, adsueti iam in tali genere certaminum uinci;
et cernebant aduersarios non, id quod olim uix sperauerint,
adfectantes magnos honores sed omnia iam in quorum spem
dubiam erat certatum adeptos, multiplices consulatus cen-
surasque et triumphos.

Certatum tamen suadenda dissuadendaque lege inter Ap. **7**
Claudium maxime ferunt et inter P. Decium Murem. Qui 2
cum eadem ferme de iure patrum ac plebis quae pro lege
Licinia quondam contraque eam dicta erant cum plebeiis
consulatus rogabatur disseruissent, rettulisse dicitur Decius 3
parentis sui speciem, qualem eum multi qui in contione
erant uiderant, incinctum Gabino cultu super telum stantem,
quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuo-
uisset: tum P. Decium consulem purum piumque deis 4
immortalibus uisum aeque ac si T. Manlius collega eius
deuoueretur; eundem P. Decium qui sacra publica populi 5

ibi, ut passim, ad finem lineae hoc i *utitur A ut lineam compleat*)
11 autem tetendere *PFUpOTD uel* D^x*LA?*: adtendere *M*: actendere A^2 *in ras.* in tali *Harant, quem confirmare uidentur PF* (*u. infra*): tali *MPFUpOTDLA* certaminum *MUpOTDLA* (*sed* certaminum genere *Up*): in certaminum *PF* dubiam *MUpOT DLA*: dubium *P*: dubia P^2: dubi *F* Certatum *M*A^2 *dett. unus* (*Harl.* 2663): certatum tamen *PUpTDLA*: certatū tu m̄ *F*: certatu. tamen (*sic*) *O*

7 1 suadenda *MPFUpO*T^2A^2: audenda *TDLA* (*ut uidetur*) dissuadendaque *PFOTDLA*: que *M*: *om. Up* 2 plebeiis *O*: plebeis *MPFUpTDLA* disseruissent *ed. Mogunt.* 1518: disseruisset *MPFUpOTDA*: deserüisset *L* 3 contione *OT*A^2 *uel* A^3: conitione *M*: cognitione *PFUp*: contentione *DLA* (*cf. e.g.* 4. 25. 1) uiderant *MTA*: uiderat *DL*: uidebant *PFUpO* deuouisset *MPFUpOT*D^3*A*: euouisset *DL* 4 aeque *MPFUpOT*: hęcq: *DL*: eg^e A^2 *uel* A^3 *in ras.* ac si T. *OTDL*A^2: ac si ·T· *M*: act *uel* ac t̄ *PFUp*T^2 collega eius *MPUpOTDL*$A^?$ (ei *pro* eius *A*): conlega n̄ *F*

Romani faceret legi rite non potuisse? id esse periculum ne suas preces minus audirent di quam Ap. Claudi? castius eum sacra priuata facere et religiosius deos colere quam se?
6 quem paenitere uotorum quae pro re publica nuncupauerint tot consules plebeii, tot dictatores, aut ad exercitus euntes
7 aut inter ipsa bella? numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu et auspicio res geri coeptae sint; numerarentur triumphi; iam ne nobilitatis quidem suae
8 plebeios paenitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore senatui populoque Romano in patriciis quam in plebeiis ducibus.

9 'Quod cum ita se habeat, cui deorum hominumue indignum uideri potest' inquit, 'eos uiros, quos uos sellis curulibus, toga praetexta, tunica palmata, et toga picta et corona triumphali laureaque honoraritis, quorum domos spoliis hostium adfixis insignes inter alias feceritis, pontificalia
10 atque auguralia insignia adicere? Qui Iouis optimi maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem uectus in Capitolium ascenderit, is ⟨non⟩ conspiciatur cum capide ac lituo, ⟨cum⟩ capite uelato uictimam caedet auguriumue ex arce

5 legi rite *MOTDLA* : lege rite *P*(*sed coniuncta*)*UpO* : legente *F*: legere rite *P* 7 coeptae sint *Duker*, *cf.* 9. 42. 3 : coeptae sunt *MPUpTD* : coepta sunt *F* : cępte sunt *O* : cepte s̄ *A* : coactae sunt *L* 9 eos uiros *MPFUpTDLA* : eis uiris A^3 *Harl.* 2663, *fort. recte* : *def. O* palmata *MUpTDLA* (*sed u. c.* 6. 8 *adn.*): plamata *P* : almaca *F* : almata (*uel ut minus credo* palmata) P^2 : *def. O* insignia adicere MA^2 (*sed* add·) : insigniadicere *uel* insignia dicere *PTDLA* : insigna dicere *F* : insignia ducere *Up* : | dicere *tantum restat in O* 10 per urbem $MPFUpOA^2$: *om. TDLA Fragm. Haverk. dett. plures*, *fort. recte* is non *Weissenb.*, *rectissime* (*iam corruptelis in MPF*, *praecipue in M*, *confirmatus*, *cf.* non sustinebunt, § 11) : is *MPFUpO*(*sed* . is)*TDLA*, *quod retinet Madv. uoce* ut *ante* qui Iouis *inserta* : si *ed. Mogunt.* 1518 conspiciatur *M*(*sed* con̄-)P^2*UpOTDLA* : spiciatur *P* : conspiciantur *F* : conspicietur *Weissenb.*, *male* : *de illo* n̄ *in M uid.* 1. 49. 7 *adn.*; 2. 45. 4 cum capide ac lituo, cum *scripsi* : cum capide ac lituo *ed. Mediol.* 1478 *uel* 1480 : cum li capide ac tuo *M* (*cf. c.* 43. 12 *adn.*) : cum lituo $PFOT^2$ *uel* T^1 : cum litua *Up* : cum *TDLA* (*sc. linea xvi litterarum amissa*): *ut eundem fere sensum efficeret*, si *ante* uictimam *inseruit Weissenb.*, *et* caedet . . . capiet *in* caedens . . . capiens *mutauit Madv.*

capiet? Cuius ⟨in⟩ imaginis titulo consulatus censuraque 11
et triumphus aequo animo legetur, si auguratum aut pontifi-
catum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equi- 12
dem—pace dixerim deum—eos nos iam populi Romani
beneficio esse spero, qui sacerdotiis non minus reddamus
dignatione nostra honoris quam acceperimus et deorum
magis quam nostra causa expetamus ut quos priuatim
colimus publice colamus.

Quid autem ego sic adhuc egi, tamquam integra sit causa **8**
patriciorum de sacerdotiis et non iam in possessione unius
amplissimi simus sacerdotii? Decemuiros sacris faciundis, 2
carminum Sibyllae ac fatorum populi huius interpretes,
antistites eosdem Apollinaris sacri caerimoniarumque aliarum
plebeios uidemus; nec aut tum patriciis ulla iniuria facta 3
est, cum duumuiris sacris faciundis adiectus est propter
plebeios numerus, et nunc tribunus, uir fortis ac strenuus,
quinque augurum loca, quattuor pontificum adiecit, in quae 4
plebeii nominentur, non ut uos, Appi, uestro loco pellant

11 in imaginis *Wesenberg*: ĩmaginis (*sic*) *A* (*et L primo scripsit* in *quod in* im- *interscribendum mutauit*): imaginis *MPFUp* (*sed* cum *pro* cuius) *OTDL* non *MP*^{3} *uel P*^{2}*FUpOTDLA*: qui *P*, *mire*: *om. dett. duo* 12 sacerdotiis *MA*: sacerdotii (-cii) *OTDL*: sacerdotis *PFUp* honoris *D*^{x}: honores *MPFUpOTDLA* expetamus *MPUpOA*^{2} *uel A*^{1}: expectamus *FTDLA* priuatim colimus *MOTDLA*^{2} (-tos *pro* -tim *A*): priuatim *PUp*: celatim *F*, *sc. archet. horum codicum* priuatin colimus *in* priuatim' *corruperat*; *in exemplari suo* col- *adscriptum repperit F*

8 1 et non . . . sacerdotii *om. DLA* amplissimi simus *MOTA*^{2}: amplissimus *PT*^{2}: amplissimi *Up*: amplissimɪ (*sic*) *F*: ampli simus *quod primo uolebat Alschefski improbauit ipse, recte, nam* unius amplissimi *i. q. est* unice ampli *ut in e. g. Cic. pro Plancio* 41. 97 2 Sibyllae (-e) *PL*: sibille *MFO*: sybillae *Up*: sybille *A*: sibillae *T*: billę *D* (*cum ras. ante* b) 3 nec aut tum *MPFUpTDLA*: nec ut tum *O ed. Rom.* 1469: nec autem tunc *dett. aliq.*: nec tum *ed. Frob.* 1535: nec aut tum *sed* aut nunc tribunus (*infr.*) *et* ut uos *pro* non ut uos (§ 4) *Gron., sed anacoluthon leue est; quippe* et nunc . . . adiecit non ut . . . pellant *pro* aut nunc . . . adiciendo pellit *substituit Liuius; Frobeniana lectio conexionem cum praecedentibus tollit* duumuiris *PFUpO*^{1} (*in O erasum aliquid ante* -um), *cf.* 8. 16. 14; 4. 21. 5 *adn.*: duouiris *M*: duo IIII *DLA*: duo quattuor *T* adiectus *MPUpOTDLA*: iadiectus *F* (*cf. c.* 6. 8) adiecit *MPFUpOTDLA?*, *recte, si pace Madvigii pro Perfecto numeres, fortasse etiam si pro Praesenti; uid. praef. nostram, vol. i, p. xxxiii sq.*: adiciet *A*^{2} *uel A*^{3}: adicit *Duker*

sed ut adiuuent uos homines plebeii diuinis quoque rebus procurandis, sicut in ceteris humanis pro parte uirili adiu-
5 uant. Noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti, cuius tam dictatoris magister equitum quam magistri
6 equitum dictator esse potes. Sabinum aduenam, principem nobilitati uestrae, seu Attium Clausum seu Ap. Claudium mauoltis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt:
7 ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. Multa nobiscum decora adferimus, immo omnia eadem quae uos
8 superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe consul est factus, C. Licinius Stolo primus magister equitum, C. Marcius Rutulus primus et dictator et censor, Q. Publilius Philo
9 primus praetor. Semper ista audita sunt eadem penes uos auspicia esse, uos solos gentem habere, uos solos iustum
10 imperium et auspicium domi militiaeque; aeque adhuc prosperum plebeium et patricium fuit porroque erit. En unquam fando audistis patricios primo esse factos non de caelo demissos sed qui patrem ciere possent, id est, nihil
11 ultra quam ingenuos? Consulem iam patrem ciere possum auumque iam poterit filius meus. Nihil est aliud in re, Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur; certamen tantum patricii petunt nec curant quem euentum certaminum

6 nobilitati *MPFUpOTDLA?* : nobilitatis *A*[1] *uel A*[2] *Edd. uet.* Attium *Alschefski* (*cf.* 2. 16. 4) : (Accium *ed. Rom.* 1470 : Actium *Sigon.*) : at(*uel* ac-)ium *MPFUpO* : app̄ tum *TDLA* (*sed om. praeced.* seu *L*) Ap. *MPFUpOT*[2] : *om. TDLA* 7 ne *MPFUpOTDLA* : tu ne *Siesbye*, *frustra* (*si quid mutandum, longe malimus* ne nunc *quod conicit Conway, uirgula tantum ante* ne *posita*, *cf.* 3. 52. 9 *et* 6 37. 6 *cum* 5. 10. 9 *adn.*) accipere *MPUpOTDLA* : accepere *F* 8 Stolo *MPUpOTDLA* : stola *F* Rutulus] *cf.* 3. 7. 6 *et* 7. 38. 8 : rutilius *MPF*(*sed* -cil-)*UpOTDLA* Publilius] *hic recte P*[2] *cum cett.* : publius *P* 9 penes uos *MPUpOTDLA* (*sed* pene suos *MA*, paene suos *T*) : pensi uos *F* uos solos gentem habere *om. P*, *ret. P*[2] *cum cett.* 10 erit *MTDLA* : *def. O* : erit quir *PFT*[2] : erit qr̄ *Up* (quire numquam *PT*[2], qr̄ numquam *Up*) : *unde* erit, quirites *Alschefski*, *fort. recte*, *cf.* 9. 34. 3 *et* 3. 17. 3 : *hoc* quirites *deest in MTDLA*, *add. ante* aeque *A*[2], *post* en *dett. aliq.* demissos *MPOTDA* : dimissos *FUp* : missos *L* 11 patrem ciere] *cf.* 1. 8. 7 *adn.*

habeant. Ego hanc legem, quod bonum faustum felixque 12
sit uobis ac rei publicae, u t i r o g a s, iubendam censeo.'

Vocare tribus extemplo populus iubebat apparebatque 9
accipi legem; ille tamen dies intercessione est sublatus.
Postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est.
Pontifices creantur suasor legis P. Decius Mus P. Sempro- 2
nius Sophus C. Marcius Rutulus M. Liuius Denter; quinque
augures item de plebe, C. Genucius P. Aelius Paetus
M. Minucius Faesus C. Marcius T. Publilius. Ita octo
pontificum, nouem augurum numerus factus.

Eodem anno M. Valerius consul de prouocatione legem 3
tulit diligentius sanctam. Tertio ea tum post reges exactos
lata est, semper a familia eadem. Causam renouandae 4
saepius haud aliam fuisse reor quam quod plus paucorum
opes quam libertas plebis poterat. Porcia tamen lex sola
pro tergo ciuium lata uidetur, quod graui poena, si quis
uerberasset necassetue ciuem Romanum, sanxit; Valeria 5
lex cum eum qui prouocasset uirgis caedi securique necari
uetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil ultra quam
'improbe factum' adiecit. Id, qui tum pudor hominum 6
erat, uisum, credo, uinclum satis ualidum legis: nunc uix
serio ita minetur quisquam.

Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile 7

12 ac rei p. *MPUpOTDLA*^{2}: ac r̄ p̄ (?) *A*: aere ipsum *F* (*architectonice, cf.* 8. 38. 6 annisus *in Up*; 10. 46. 5 praeda *in Up*; 21. 30. 2 terras eas *P*^{2}); *et praef. nostram*, § 48 iubendam *ed. Frob.* 1531: subendam *dett. duo*: subeundam *MPFUpOTDLA*

9 1 uocare *MPFUpOTDLA*: uocari *dett. unus* (*Lov.* 4), *fort. recte* 2 Rutulus] *ut in c.* 8. 8 Publilius] *cf. c.* 8. 8, *sed hic* publius *MUpOTDA*: plublius *L*: poblius *P*: pobulius *F* 3 ea tum *MUpOTDA*: ex tum *L*: ea cum *PF* 4 reor *MPUpOTDLA*: *om. F, sed cum spatio satis amplo* 6 uix serio *cod. Klock., Pithoeus, Perizonius*: uix seruo *OTA*^{2} (*cf.* 9. 36. 14): uix seru *DLA*: uix seruos ero *M* (*unde* seruus ero *Haupt, sed dittographiam* seruo sero *plane praebet M*): uixsum r serio *P*: uixsum serio *P*^{1}: uixum seruio *F* (*fort. ex dittog.* seruo): uix si summo serio *Up* (uixum uixsum *in FP ex* uisum *in linea superiore fort. uenit, nisi putare malis ex* uixdum *uenisse, cf.* 39. 42. 12 cum is uixdum serio adnuisset, *ubi* dum *uim maxime attenuatam habet; et error est de* uixdum *in c.* 11. 1)

aduersus rebellantes Aequos, cum praeter animos feroces
8 nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter consul
Appuleius in Vmbria Nequinum oppidum circumsedit.
Locus erat arduus atque in parte una praeceps, ubi nunc
9 Narnia sita est, nec ui nec munimento capi poterat. Itaque
eam infectam rem M. Fuluius Paetus T. Manlius Torquatus
noui consules acceperunt.

10 In eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem
omnes dicerent centuriae, ipsum auctorem fuisse Macer
Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in
11 bellicosiorem annum: eo anno maiori se usui rei publicae
fore urbano gesto magistratu; ita nec dissimulantem quid
mallet nec petentem tamen, aedilem curulem cum L. Papirio
12 Cursore factum. Id ne pro certo ponerem uetustior anna-
lium auctor Piso effecit, qui eo anno aediles curules fuisse
tradit Cn. Domitium Cn. filium Caluinum et Sp. Caruilium
13 Q. filium Maximum. Id credo cognomen errorem in aedi-
libus fecisse secutamque fabulam mixtam ex aediliciis et
14 consularibus comitiis, conuenientem errori. Et lustrum
eo anno conditum a P. Sempronio Sopho et P. Sulpicio
Sauerrione censoribus tribusque additae duae, Aniensis ac
Terentina. Haec Romae gesta.>

8 arduus *PUpOT*^{3}: arduis *F*: arduus altus *MTDLARn* 10 Q. (*uel* que) *MTDLA*: *om. PFUpO* non petentem *MPFOTDLA*: appatentem *Up* ipsum *MPUpOTDLA*: et ipsum *F* Tubero *UpTDLA*: tubere *M*: turbero *O*: turbere *P*: turbare *P*^{2}*? F* 11 ita nec dissimulante quid mallet *MPUpOTDLA*: quid mallante *F* (*qui et omittit* curulem *et* cursore factum *quae ret. ceteri*) 12 tradit *MPUpOTDLA*: dait *uel* clait *F* Cn. Domitium *Pighius, cf. C. I. L.* i^2, *p.* 134: Cl̄ (cl, c̄.l̄., *uel* c.l) Domitium *MPFUpODLA*: l.c domitium *T* 13 conuenientem *MPUpOTDLA*: c̄mit-(*uel* c̄ init-)uenientem *F* errori. Et *MP*^{3} *uel P*^{4}*OTDLA*: errorim et *P*: errori .m̄ et *F*: errori *Up* 14 P. Sempronio Sopho et *Edd. uet. ex* § 2 *et uestigiis codicum*: P. Sulpicio Sopho et *MTDLA*: *om. PFUp et, ut credo, O* (*nam inter* conditum *et* censoribus *uix plus quam xx litterae in hoc codice damnum passae sunt*) Sulpicio *PFUp*: Sempronio *MTDLA* 14 Sauerrione *PFUpT*^{2} (*ut uidetur*): auerrione *MTDLA, cf.* 9. 45. 1: *defit O* Aniensis *MOTDLA*: anniensis *PUp*: *om. F* Terentina *MPFUpO*(*sed nil nisi* teren *restat*)*A*^{2}, *cf. Cic. pro Plancio*, § 21: tarentina *TDLA*: terentia *Periocha*: teretina *Mommsen* (*Mus. Rhen.* 15. 637); *cf. It. Dial. p.* 340 haec *MPUp TDLA*: et *F*: *def. O*

Ceterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione **10**
tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant aedificia
iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere
occulto perueniunt; inde ad consulem deducti praesidium 2
armatum se intra moenia et muros accepturos confirmant.
Nec aspernanda res uisa neque incaute credenda. Cum 3
altero eorum—nam alter obses retentus—duo exploratores
per cuniculum missi; per quos satis comperta re trecenti 4
armati transfuga duce in urbem ingressi nocte portam, quae
proxima erat, cepere. Qua refracta consul exercitusque
Romanus sine certamine urbem inuasere. Ita Nequinum 5
in dicionem populi Romani uenit. Colonia eo aduersus
Vmbros missa a flumine Narnia appellata; exercitus cum
magna praeda Romam reductus.

Eodem anno ab Etruscis aduersus indutias paratum bel- 6
lum; sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines
ingressus paulisper a proposito auertit. Pecunia deinde, qua 7
multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos co-
nantur ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent.
De societate haud abnuunt barbari: de mercede àgitur. 8
Qua pacta acceptaque cum parata cetera ad bellum essent
sequique Etruscus iuberet, infitias eunt mercedem se belli
Romanis inferendi pactos: quidquid acceperint accepisse, 9
ne agrum Etruscum uastarent armisque lacesserent cultores;
militaturos tamen se, si utique Etrusci uelint, sed nulla alia 10
mercede quam ut in partem agri accipiantur tandemque

10 1 itinere occulto *MPOTDLA* : occulto itinere *Up* : *om. F* 2 et muros *MPFUpOTDLA* ; *secludebat Madv.* (*sed cf. c.* 17. 2 *et* 7; *c.* 45. 12; *et Aen.* 2. 234; 6. 549; *ualde etiam confirmat error subsequens in Mediceo*) accepturos *PUpOTDLA* : acceptos *F*: *om. M* 3 nec aspernanda res uisa *ret. ceteri* : *om. F* (*cf. c.* 9. 11) 4 comperta *MPFUpOT*²*? DLA* : reparta *T* sine certamine *ret. ceteri, om. F* 5 flumine *MPFUpOTDLA* : Nare flumine *Harl.* 2663 *ed. Rom.* 1469 6 alia *MPFUpOTDLA* (*sc.* quam Gallicum bellum). *cf.* aliud agens *pro* neglegens : talia *Glareanus* 7 freti *MPUpOTDLA* : sequi *F* 10 partem *MPUpOTDLA* : partes *F*

11 aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Etruriae habita nec perfici quicquam potuit, non tam quia imminui agrum quam quia accolas sibi quisque adiun-
12 gere tam efferatae gentis homines horrebat. Ita dimissi Galli pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam rettulerunt. Romae terrorem praebuit fama Gallici tumultus ad bellum Etruscum adiecti; eo minus cunctanter foedus ictum cum Picenti populo est.

11 T. Manlio consuli prouincia Etruria sorte euenit; qui uixdum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus ex-
2 templo prope exspirauit; tertius ab eo casu dies finis uitae consuli fuit. Quo uelut omine belli accepto deos pro se commisisse bellum memorantes Etrusci sustulere animos.
3 Romae cum desiderio uiri tum incommoditate temporis tristis nuntius fuit. Consulis subrogandi comitia ex sententia
4 principum habita: M. Valerium consulem omnes [sententiae] centuriae[que] dixere, ut patres ab iubendo dictatore deterruerint, quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat.

10 consistant *MP*^{1} *uel P*^{2}*UpOTDLA*: consistunt *P*: constant *F* 12 partam *dett. duo, recte, cf.* 5. 1. 1: paratam *MPFUpOTDLA*, *cf.* 5. 6. 1 *adn.* Romae *MP*^{2}*FUpOTDLA*: roma *P* cunctanter *MPUpOT*^{1}*DLA*: cunctantes *T*: nunc tantę *F*

11 1 prouincia Etruria *MA*^{2}: Etruria *dett. plures*: *om. PFUpOTDLA sc. lineam in archetypo xvi litterarum*, *cf.* 8. 37. 12 *adn.* sorte *MPUpOTDA*: forte *FL* euenit *UpOT*^{1} *uel T*^{2}*D*^{x}: uenit *MPFTDLA* qui uixdum *UpO?TDLA*: quidum uix *MP*: quidum lux *F* prope *MP*^{3} *uel P*^{4}*OTDLA*: quo prope *PF*: quoque prope *Up* 3 fuit. Consulis etc. *ordinauimus ut supra; sed in MPFUpOTDLA ordo est* fuit ut patres ab iubendo dictatore consulis . . . habita deterruerint. M. Valerium . . . dixere quem etc.; *nisi quod om.* ut patres *F*: *om.* ut *et* deterruerint *in* deterruerunt *mutauit Gron.*: tam *ante* tristis *coniecit Weissenb.*; *uoces* ut patres . . . deterruerint *quae xxxviii litteras habent duas lineas archetypi credimus compleuisse; inde in marginem lapsas, mox perperam alieno loco restitutas*, *cf.* 8. 31. 6 *adn.* 4 centuriae *Cobet, recte*: sententiae centuriaeque *MPFUpOTDLA* (*sed in DL* sententię. Centuriꝗq., *cf. praef. nostram* § 33 (*g*) *et* 1. 49. 7 *adn.*; *et* non centuriae modo sed etiam homines 26. 18. 9; *sed hic mentio* sententiarum *minus idonea est*)

Tum extemplo in Etruriam ad legiones proficisci iussit.
Aduentus eius compressit Etruscos adeo ut nemo extra 5
munimenta egredi auderet timorque ipsorum obsidioni
similis esset; neque illos nouus consul uastandis agris 6
urendisque tectis, cum passim non uillae solum sed fre-
quentes quoque uici incendiis fumarent, elicere ad certamen
potuit.

Cum hoc segnius bellum opinione esset, alterius belli, 7
quod multis in uicem cladibus haud immerito terribile erat,
fama, Picentium nouorum sociorum indicio, exorta est:
Samnites arma et rebellionem spectare seque ab iis sollici-
tatos esse. Picentibus gratiae actae et magna pars curae 8
patribus ab Etruria in Samnites uersa est.

Caritas etiam annonae sollicitam ciuitatem habuit uen- 9
tumque ad inopiae ultimum foret, ut scripsere quibus aedilem
fuisse eo anno Fabium Maximum placet, ni eius uiri cura,
qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis
domi tum in annonae dispensatione praeparando ac conue-
hendo frumento fuisset.

Eo anno—nec traditur causa—interregnum initum. In- 10
terreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpicius. Is comitia
consularia habuit; creauit L. Cornelium Scipionem Cn.
Fuluium consules.

Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos con- 11
sules uenerunt questum, quia condicionibus perlicere se
nequiuerint ad societatem armorum, Samnites infesto exer-
citu ingressos fines suos uastare belloque ad bellum cogere.
Lucano populo satis superque erratum quondam: nunc ita 12
obstinatos animos esse ut omnia ferre ac pati tolerabilius

6 elicere *P*^{2}*FUpOTDLA* (*sed in O post* certamen): eligere *P*: dicere *M* (ducere *M*^{4}) 9 placet *MPUpOTDLA*: placeat *F* 11 perlicere] *cf.* 3. 44. 4 *et* 4. 15. 6 ingressos fines suos *MPUp OTDLA* (*sed* -sus *A*, -sos *A*^{2}): fines suos ingressos *F* (*fort.* ingressos *delendum est; uid. adn. nostram ad Praef. Liui* § 5)

ducant quam ut unquam postea nomen Romanum uiolent.
13 orare patres ut et Lucanos in fidem accipiant et uim atque
iniuriam ab se Samnitium arceant; se, quamquam bello cum
Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos
12 fides sit, tamen obsides dare paratos esse. Breuis consul-
tatio senatus fuit; ad unum omnes iungendum foedus cum
2 Lucanis resque repetendas ab Samnitibus censent. Benigne
responsum Lucanis ictumque foedus. Fetiales missi, qui
Samnitem decedere agro sociorum ac deducere exercitum
finibus Lucanis iuberent; quibus obuiam missi ab Samniti-
bus qui denuntiarent, si quod adissent in Samnio concilium,
3 haud inuiolatos abituros. Haec postquam audita sunt
Romae, bellum Samnitibus et patres censuerunt et populus
iussit.

Consules inter se prouincias partiti sunt: Scipioni Etruria,
Fuluio Samnites obuenerunt, diuersique ad suum quisque
4 bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum et simile
prioris anni militiae exspectanti hostes ad Volaterras
5 instructo agmine occurrerunt. Pugnatum maiore parte diei
magna utrimque caede; nox incertis qua data uictoria esset
interuenit. Lux insequens uictorem uictumque ostendit;
6 nam Etrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus
egressus in aciem, ubi profectione hostium concessam uic-
toriam uidet, progressus ad castra uacuis cum plurima
praeda—nam et statiua et trepide deserta fuerant—potitur.
7 Inde in Faliscum agrum copiis reductis, cum impedimenta
Faleriis cum modico praesidio reliquisset, expedito agmine

13 ut *MPUpOTDLA*: *om. F, fort. recte* cum *MTDLA*: *om. PFUpO, uix recte*
12 1 repetendas *Up ed. Rom.* 1470: petendas *MPFOTDLA* 2 adissent *MPFUpOTD*^{x}*A*^{2}: audissent *DLA* 3 ad suum quisque *PFUpOTDLA*: *om. M* 5 reliquerunt *MPFUpOTDLA*: reliquerant *Heusinger* 6 profectione *UpOA*^{4} *ed. Rom.* 1469, *cf.* 7. 33. 17: professione *MPFTDLA* et trepide *M*(-ae)*TA*^{2} *uel A*^{4}: trepide *PFUpO*: et trepida *DLA*

ad populandos hostium fines incedit. Omnia ferro ignique 8
uastantur; praedae undique actae. Nec solum modo uastum
hosti relictum sed castellis etiam uicisque inlatus ignis:
urbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Etruscos
compulerat.

Cn. Fului consulis clara pugna in Samnio ad Bouianum 9
haudquaquam ambiguae uictoriae fuit. Bouianum inde
adgressus nec ita multo post Aufidenam ui cepit. Eodem 13
anno Carseolos colonia in agrum Aequicolorum deducta.
Fuluius consul de Samnitibus triumphauit.

Cum comitia consularia instarent, fama exorta Etruscos 2
Samnitesque ingentes conscribere exercitus; palam omnibus 3
conciliis uexari principes Etruscorum, quod non Gallos
quacumque condicione traxerint ad bellum; increpari magis-
tratus Samnitium, quod exercitum aduersus Lucanum hostem
comparatum obiecerint Romanis; itaque suis sociorumque 4
uiribus consurgere hostes ad bellum et haudquaquam pari
defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres uiri 5
consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo
non petentem, deinde, ut inclinata studia uidit, etiam recu-
santem conuertit: quid se iam senem ac perfunctum labori- 6

7 populandos *MPUpO*A^2: depopulandos *FTDLA* 8 castellis . . . temperatum *om. A, add.* A^2 urbibus *MPFUpOTDL*A^2: ab urbibus *M. Mueller, sed cf.* 32. 34. 3 risu temperans temperatum M^2(*ubi* tempera Tum)*PFUpOTDL*A^2: temperandum *M* 9 ad *MOTDLA*: *om. PFUp* ui *MPFUpOT*D^2 *uel* D^3*A*: uice *DL*
13 1 Carseolos *MPFUpOTDLA, cf. c.* 3. 2 *adn.* aequicolorum (*uel* eq-) *PFUpOTDLA*: aequiculorum *M*D^3; *cf. Ital. Dial.* 275 *A* de *UpO*A^x: eos de *MPFTDLA, sc. per dittographiam ex* cōs 3 palam *MOTDLA*: *om. PFUp, sed quare? num* omnibus conciliis *delendum est ut glossema uoci* palam *adscriptum? cf. c.* 14. 3 *adn.* increpari *ed. Frob.* 1531: increpare *MPFUpOTDLA, cf.* 3. 13. 8 *init. adn.* exercitum aduersus *M*A^2: exercitum *OTDLA*: exercitu *PF*: exercitui *Up*; *sed in O, quamquam est pagina umore maculata, uix dubium est quin* -tu *non* -tū *uoluerit scriba*: exercitum in *Gron., scite, uix enim dubium est quin sic olim in archetypo codicum PFUpOTDLA steterit* 4 pari *MPFUpOTDLA*: impari *Madv., frustra* defungendum *M*F^3*UpO*A^2: defugendum *PFTDLA*: defugiendum *dett. duo*

bus laborumque praemiis sollicitarent? nec corporis nec
animi uigorem remanere eundem, et fortunam ipsam uereri,
ne cui deorum nimia iam in se et constantior quam uelint
7 humanae res uideatur. et se gloriae seniorum succreuisse et
ad suam gloriam consurgentes alios laetum adspicere; nec
honores magnos fortissimis uiris Romae nec honoribus deesse
8 fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia;
quae uerecundia legum restinguenda ratus, legem recitari
iussit, qua intra decem annos eundem consulem refici non
9 liceret. Vix prae strepitu audita lex est tribunique plebis
nihil id impedimenti futurum aiebant; se ad populum
10 laturos uti legibus solueretur. Et ille quidem in recusando
perstabat: quid ergo attineret leges ferri, quibus per
eosdem qui tulissent fraus fieret? iam regi leges, non
11 regere. Populus nihilo minus suffragia inibat et, ut quaeque
intro uocata erat centuria, consulem haud dubie Fabium
12 dicebat. Tum demum consensu ciuitatis uictus, 'dei ap-
probent' inquit, 'quod agitis acturique estis, Quirites.
Ceterum, quoniam in me quod uos uoltis facturi estis, in
13 collega sit meae apud uos gratiae locus: P. Decium, exper-
tum mihi concordi collegio uirum, dignum uobis, dignum
parente suo, quaeso mecum consulem faciatis'. Iusta suf-
fragatio uisa. Omnes quae supererant centuriae Q. Fabium
P. Decium consules dixere.

6 fortunam ipsam *MPUpOTDLA* : fortunam iam *F*: fortuna ipsa *Madv., olim, sed recte in ed. altera spreuit* 8 acuebat hac *MUpOTDLA* (*sed* acc-) : acuebat ac P^2F (*ut uidetur*) : acubuebat ac *P* : aiebat hac F^3 qua MUp^2OTDLA : quia *PFUp* liceret *M* (*sed* licer,&) *UpOTDLA* : licere *PF* 10 ferri *scripsi* : ferri ros- *uel* rof-itans *M* : ferri cogitans *O* : ferri rogitans M^2OTDLA : ferri *cum* rogitans *post* quibus *PFUp* : *uid. Praef.* 5 *adn.*; *cf. c.* 33. 3 *et* 4; 4. 58. 13; 6. 40. 10; *uid. praef. nostram*, § 47, *et Class. Quart.* xii (1918), *p.* 113 11 populus A^2 : populos *MPFUpTDLA* (*quod uerbo* regere *adiungit* P^2) : *litt. dubiam inter* o *et* u *habet O*, *cf.* 1. 7. 5 *adn.*; 8. 17. 2; 8. 19. 6 12 inquit quod M^2 *uel* M^3PF? *UpOTDLA* : inquit quid *M* : inquit quidquid *Weissenb.*, *perperam* 13 uirum dignum uobis dignum *MTDLA* : uirum uobis dignum. dignum *O* : uobis dignum uirum dignum *PUp* : uobis dignum uirum *F*

Eo anno plerisque dies dicta ab aedilibus, quia plus quam 14
quod lege finitum erat agri possiderent; nec quisquam
ferme est purgatus uinculumque ingens immodicae cupidi-
tatis iniectum est.

Consules noui, Q. Fabius Maximus quartum et P. Decius **14**
Mus tertium, cum inter se agitarent uti alter Samnites
hostes, alter Etruscos deligeret, quantaeque in hanc aut in 2
illam prouinciam copiae satis et uter ad utrum bellum dux
idoneus magis esset, ab Sutrio et Nepete et Faleriis legati, auc- 3
tores concilii Etruriae populorum de petenda pace †haberi†,
totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti con- 4
sules, quo expeditiores commeatus essent et incertior hostis
qua uenturum bellum foret, Fabius per Soranum, Decius
per Sidicinum agrum in Samnium legiones ducunt. Vbi in 5
hostium fines uentum est, uterque populabundus effuso
agmine incedit. Explorant tamen latius quam populantur; 6
igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta ualle
instructi, quam ingressos Romanos superiore ex loco adoriri
parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis 7

14 quia *MPFOTDLA*: q̅m̅ (*i.e.* quoniam) *Up* plus quam *MUpOTDLA*: plus *PF* cupiditatis *MPFUpOTDLA* (*cf. cum Drakenborchio c.* 41. 3; *et de* inicere *sine datiuo* 5. 28. 11 *et* 12; 27. 41. 1; 35. 25. 5): cupiditati *dett. unus, ed. Par.* 1510, *prob. Gronouio*

14 1 et P. *MPFUpOT*^{2}: et P. et *TDLA* (*uid. infra* § 3 *ad fin. adn.*) deligeret *P*^{2}*UpOTDLA*^{x}: diligeret *PFA*: diligerent *M*

3 Sutrio *MF*^{3} *sed* a sutrio) *OTD*^{3}(subtrio *D*)*LA*: utrio *PF? Up* concilii *M*^{1}*PFOTDLA*: aoncilii *M*: concilium *Up*: concilia *D*^{3}, *Edd. uet.*: *de* concilio Etruriae *cf. c.* 16. 3; 4. 23. 5; *in c.* 13. 3; 5. 5. 8; 5. 17. 6, concilia *i. q.* concilii sessiones haberi *MPFUpOTDLA*: habiti *Conway*, *certe aut hoc aut secludendum, quia—ne quis* concilia *cum D*^{3} *comprobet ut* concilia haberi *ex uoce* auctores *pendeat—hi* auctores *sine dubio erant non nuntiatores*, 'reporters', *sed oratores*, 'spokesmen', *ut in* praeclarus iste auctor suae ciuitatis (*Cic. pro Flacco* 15. 36; *cf.* 22. 52 *et* 53, *et pro Plancio* 13. 32). [*Hic commemorandum esse uidetur cod. Floriacensem hic in margine* pat' *i. e.* pater *habere, quod ex c.* 28. 12 *et* 15 *aliqua ratione tractum uidetur esse; conicere licet cum glossemate hoc corruptelam supra in* § 1 *memoratam* et P. et *cohaerere*] §§ 6–10 adoriri . . . moueri *om. PFUp, i. e. quartum in cod. unciali uidetur columna una cepisse, cf. praef. nostram* § 45: *ret. cum ceteris Rn*

praesidioque modico imposito praemonitis militibus adesse
certamen, quadrato agmine ad praedictas hostium latebras
8 succedit. Samnites desperato improuiso tumultu, quando
in apertum semel discrimen euasura esset res, et ipsi acie
iusta maluerunt concurrere. Itaque in aequum descendunt
9 ac fortunae se maiore animo quam spe committunt; ceterum,
siue quia ex omnium Samnitium populis quodcumque
roboris fuerat contraxerant seu quia discrimen summae
rerum angebat animos, aliquantum quoque aperta pugna
praebuerunt terroris.

10 Fabius ubi nulla ex parte hostem loco moueri uidit, Maxi-
mum filium et M. Valerium tribunos militum, cum quibus
ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet et
11 adhortari ut, si quando unquam equestri ope adiutam rem
publicam meminerint, illo die adnitantur ut ordinis eius
12 gloriam inuictam praestent: peditum certamine immobilem
hostem restare; omnem reliquam spem in impetu esse
equitum. Et ipsos nominatim iuuenes, pari comitate
13 utrumque, nunc laudibus, nunc promissis onerat. Ceterum
†quando, ne ea quoque temptata uis proficeret,† consilio
14 grassandum, si nihil uires iuuarent, ratus, Scipionem legatum

8 Samnites *et* euasura *rel.* *MTDLA* : *om.* *O*, *cf. praef. nostram*, § 17 *adn.* desperato *M* ‘*rectius*’ *Gelenius* : desperatos *OT*(*sed* dis-) *DLA* : desperantes *dett. aliq.* : desperati A^2 9 angebat *MO* (*sed* animus *M*), *cf.* 2. 7. 7; 21. 1. 5; 27. 47. 5: āgebant *A* : agebat *TDL*: augebat *ed. Rom.* 1469, *Edd. ante Drak.* quoque aperta *MOTDLA* : aperta quoque *ed. Frob.* 1535, *male quia* quoque *non ad* aperta pugna *sed ad totam clausulam pertinet; non solum maiore animo quam spe* (§ 8) *pugnabant, sed* aliquantum quoque terroris praebuerunt *sc. nostrorum animis* 10 filium *MPFUpA²*, *cf. c.* 47. 5: fuluium *OTDLA*, *Niebuhrio probante* 13 quando ne . . . proficeret *MPFUpO*(*sed* nec) *TDL*(*sed* nec)*A* : quando, ne . . . parum proficeret, timeri poterat *Madv.*: ne quando . . . uix proficerent *Harant*: quando, ne . . . proficeret parum, periculum esset (*uel* timeri posset) *Wesenberg* (*pro subiunctiuo cf.* § 8): *suspicor tamen errorem latere in uoce* quando *uel in* quando ne, *e.g.* uerendo *uel* timendo ne, *uel ut conicit Conwaius* secum quaerendo num (*cf.* 7. 8. 2): *de uoce* quando *abbreuiata cf. c.* 17. 5 *et Lindsay, Notae Latinae* § 277. *Et mihi in suspicionem uenerunt duae sententiae* ne . . . uis proficeret *et* si nihil uires iuuarent. *De totius forma sententiae cf. c.* 41. 13. *Videntur antiqui Edd.* quando ne *pro* nisi *habere*

hastatos primae legionis subtrahere ex acie et ad montes proximos quam posset occultissime circumducere iubet; inde ascensu abdito a conspectu erigere in montes agmen auersoque hosti ab tergo repente se ostendere. Equites 15
ducibus tribunis haud multo plus hostibus quam suis, ex improuiso ante signa euecti, praebuerunt tumultus. Aduersus 16
incitatas turmas stetit immota Samnitium acies nec parte ulla pelli aut perrumpi potuit; et postquam inritum inceptum erat, recepti post signa proelio excesserunt. Creuit ex 17
eo hostium animus nec sustinere frons prima tam longum certamen increscentemque fiducia sui uim potuisset, ni secunda acies iussu consulis in primum successisset. Ibi 18
integrae uires sistunt inuehentem se iam Samnitem; et tempore †inprouisa† ex montibus signa clamorque sublatus non uero tantum metu terruere Samnitium animos; nam et 19
Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, et pro se quisque miles adesse alterum consulem, adesse legiones gaudio alacres fremunt; errorque utilis Romanis oblatus 20
fugae formidinisque Samnites impleuit maxime territos ne ab altero exercitu integro intactoque fessi opprimerentur. Et quia passim in fugam dissipati sunt, minor caedes quam 21
pro tanta uictoria fuit: tria milia et quadringenti caesi, capti octingenti ferme et triginta; signa militaria capta tria et uiginti.

17 increscentemque *MOTDLA*: increscentem qui *PF*: increscentem qua *Up* 18 et tempore inprouisa *MOTDLA*: et tempore in se uisa *PF*: eo tempore uisa *Up*: et tempore ipso uisa *I. Perizonius*: et tempore in ipso uisa *Drak.*: et in tempore uisa *Weissenb.*: in tempore procul uisa *Heraeus*: et tempore inferri uisa *Conway dubitanter; certe hoc uel simile uerbum requiritur; et sic aliquantula corruptelarum et* impro (*cf.* § 15) *et* in se *ratio detur*: *alii alia coniecerunt* 20 errorque *dett. aliq., Modius*: terrorque *MPFUpOTDLA* fugae (*uel* fuge) *M*¹ *uel M*²*OTDLA*: fuce *M*: pucae *P* (*notatum a F*²): puce *F*: pauore *Up* (*cum* formidineq.) maxime *ed. Frob.* 1531: maximeq. *MPFUpOTDLA* 21 Et *MPFUpOTDLA*: sed *Madv.*, *male* quia *MUpOTDLA*: q (= qui) *P*. q̄ (= qui *uel* quae) *F* octingenti *Drak.* = dccc *P*² *et P?*: accc *MP*(*sed* a *est solito altius*)*O? T*: ccc *Up*: adccc *FT*¹ *uel T*²: a.c.c.c.c *D* (*sed ultimum* c *deletum*): dccexxx *L* (*om.* caesi *et* militaria): a.c.cc *A*: cccc *A*², *cf. c.* 15. 6 *adn.*

15 Samnitibus Apuli se ante proelium coniunxissent, ni P.
Decius consul iis ad Maleuentum castra obiecisset, extractos
2 deinde ad certamen fudisset. Ibi quoque plus fugae fuit
quam caedis; duo milia Apulorum caesa; spretoque eo
3 hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consu-
lares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinque
4 mensum euastarunt. Quinque et quadraginta loca in Samnio
fuere, in quibus Deci castra fuerunt, alterius consulis sex et
5 octoginta; nec ualli tantum ac fossarum uestigia relicta sed
multo alia illis insigniora monumenta uastitatis circa regio-
6 numque depopulatarum. Fabius etiam urbem Cimetram
cepit. Ibi capta armatorum duo milia nongenti, caesi
pugnantes ferme nongenti triginta.

7 Inde comitiorum causa Romam profectus maturauit eam
rem agere. Cum primo uocatae Q. Fabium consulem dice-

15 1 obiecisset *MUpD*^{3}*A* : obiecissent *PFTDL* : *O hic legere non potui* extractos *O* (*uel certe* -tractos) : et tractos *A*^{5} : extractus *MPFUpTDLA* (*sed* u *notata est in L*) fudisset *OTDLA* : fuidisset *M* : fuisset *PFUpT*^{2} *uel T*^{3} 3 duo *MPF*^{r} (*per ras.*) *UpOTDLA* : duos *F* uagati *MPFUpOTD*^{3}*A*^{2} : uagiti *DLA* mensum *MPF*: mensium *UpOTDLA* (*cf.* 9. 33. 6 *adn.*) 4 Quinque et quadraginta *scripsimus* : XL et V (*uel plene*) *MPFUpO* : et XL et XV (*uel plene*) *TDLA* ; *sc. in archetypo* V et XL *in* V et XV *corruptum erat, mox in parentibus codicum MPFO et codicum TDLA correctura marginalis* XL *uel* et XL *uarie inculcabatur* (*uocem* et *priorem del. A*^{2}) 5 alia illis *scripsimus* : aliis *MPFUpOTDLA* : illis *dett. aliq.* (*cf.* 6. 5. 3 *adn.*) *et sic cum* multa *pro* multo *ed. Frob.* 1535 insigniora *MPFUpOTDLA*, *nec mutamus, sed scripsisse Liuium* insignitior *in* 4. 4. 5; 7. 6. 6; 7. 15 10, *ex testimonio codicum ueri simile est*; *in* 6. 16. 8 magis insignis *et in* 8. 13. 1 insignitius (*adv.*) *scripsit*; *nemo autem optimorum scriptorum* insignior insignius *uidetur scripsisse nisi Nepos* (*Ages.* 3. 2) *nec ille adiectiuum sed aduerbium* insignius 6 Cimetram *MTDLA* : Gimetram *PFUpOT*^{2} *uel T*^{3}; *ut in re incerta haesitamus* nongenti *MA*^{2} (*uel A*^{4}) : a.c.c c.c. *D* (*summa cura*); acccc *L* : cccc *PFUpOA* : et cccc *T*; *cf. c.* 14. 21 *adn.* pugnantes ferme *MTDLA* : ferme pugnantes *PFUpOT*^{2} *uel T*^{1}; *fortasse* pugnantes *est delendum ut glossema ab aliquo additum qui credere noluit, et recte, captiuos caesos esse* nongenti *A corr. rec. manu* : a cccc *MPFOL* : ad cccc *UpT*^{1} *uel T*^{2}, *A*^{1} *uel A*^{2} : acccc *TA* : ·a.cccc· *D* (*hic in MPFOL et saepe alibi in codicibus incertum est utrum* a *an* a *uoluerint scribae; saepe* d *unciale describunt uariante magnitudine, nunc plane nunc incerte uel* a *uel* d *scribunt*) 7 uocatae *dett. unus ed. Frob.* 1531 (*ex c.* 22. 1 primo uocatae) : uocatum *MPFUpOTDLA* : uocat *ed. Parm.* 1480

rent omnes centuriae, Ap. Claudius, consularis candidatus, 8
uir acer et ambitiosus, non sui magis honoris causa quam ut patricii reciperarent duo consularia loca, cum suis tum totius nobilitatis uiribus incubuit ut se cum Q. Fabio consulem dicerent. Fabius primo de se eadem fere quae priore 9
anno dicendo abnuere. Circumstare sellam omnis nobilitas; orare ut ex caeno plebeio consulatum extraheret maiestatemque pristinam cum honori tum patriciis gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedauit; 10
facturum enim se fuisse dixit ut duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quam se consulem fieri uideret; nunc se 11
suam rationem comitiis, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita L. Volumnius de plebe 12
cum Ap. Claudio consul est factus, priore item consulatu inter se comparati. Nobilitas obiectare Fabio fugisse eum Ap. Claudium collegam, eloquentia ciuilibusque artibus haud dubie praestantem.

Comitiis perfectis ueteres consules iussi bellum in Samnio **16**
gerere prorogato in sex menses imperio. Itaque insequenti 2
quoque anno L. Volumnio Ap. Claudio consulibus P. Decius, qui consul in Samnio relictus a collega fuerat, proconsul idem populari non destitit agros, donec Samnitium exercitum nusquam se proelio committentem postremo expulit finibus. Etruriam pulsi petierunt et, quod legationibus nequiquam 3
saepe temptauerant, id se tanto agmine armatorum mixtis terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt princi-

8 reciperarent] recuperarent *MPFOTDLA* (*cf.* 1. 12. 1 *adn.*) incubuit ut *UpO* : incubuit *MPFTDLA*, *uix recte* 9 primo de se *MPUpOTDLA* : de se primo *F* : primo *fortasse delendum est*, *cf. Praef.* § 5 *adn.* 11 suam rationem *MPFUpOTD*L^1*A* : suam orationem *L* : sui rationem *ed. Rom.* 1469, *sed cum Alschefskio cf. Cic. de Off.* 1. 39. 139 ; *ad Fam.* 16. 12. 3 ; *Verr.* 1. 48. 126 12 comparati *Up*A^x (*non T*) : con(*uel* com-)parenti *MPFOTDLA* (*cf.* 10. 20. 13 *adn.*) fugisse *OTDLA* : fuisse *MPFUp*

16 1 Samnio *MPFUpOT*A^2 : samniti *DLA* 2 a collega M^3 *uel* M^4*OTDLA* : collega *MPFUp*

4 pum Etruriae concilium. Quo coacto, per quot annos pro
libertate dimicent cum Romanis, exponunt: omnia expertos
esse si suismet ipsorum uiribus tolerare tantam molem belli
5 possent; temptasse etiam haud magni momenti finitimarum
gentium auxilia. petisse pacem a populo Romano, cum
bellum tolerare non possent; rebellasse, quod pax seruienti-
6 bus grauior quam liberis bellum esset; unam sibi spem
reliquam in Etruscis restare. scire gentem Italiae opulen-
tissimam armis, uiris, pecunia esse; habere accolas Gallos,
inter ferrum et arma natos, feroces cum suopte ingenio tum
aduersus Romanum populum, quem captum a se auroque
7 redemptum, haud uana iactantes, memorent. nihil abesse,
si sit animus Etruscis qui Porsinnae quondam maioribusque
eorum fuerit, quin Romanos omni agro cis Tiberim pulsos
dimicare pro salute sua non de intolerando Italiae regno
8 cogant. Samnitem illis exercitum paratum, instructum armis,
stipendio uenisse, et confestim secuturos, uel si ad ipsam
Romanam urbem oppugnandam ducant.

17 Haec eos in Etruria iactantes molientesque bellum domi
Romanum urebat. Nam P. Decius, ubi comperit per ex-
ploratores profectum Samnitium exercitum, aduocato consilio
2 'quid per agros' inquit 'uagamur uicatim circumferentes
bellum? Quin urbes et moenia adgredimur? Nullus iam
exercitus Samnio praesidet; cessere finibus ac sibimet ipsi
3 exsilium consciuere'. Adprobantibus cunctis ad Murgan-
tiam, ualidam urbem, oppugnandam ducit; tantusque ardor

4 quo *MF? F^3UpOA^1 uel A^2* : quod *PTDLA* coacto *MPF UpOTLA* : coacti (*ut uidetur*) *D* 5 cum bellum . . . liberis *MP^2F UpOTDLA* (*sed in O pars periit; in L* possunt *pro* possent): quod *P* (*quam uocem del. P^2*) 6 Romanum populum quem *M^1 uel M^2PF UpTDLA*; *cf. infra* § 8, *et* 8. 23. 6 *ubi, ut hic, alienus loquitur*: *def. O*: romanos quem *M*: p. romanum quem *dett. duo*: romanos quem populum *Gron.* memorent *MTDLA* : memorant *PFUp*: *def. O* 7 si sit *MPFUpTDLA* : *def. O*: si is sit *Harant, bene* Porsinnae *M*(*sed* psinnae)*PFTDA* : porsennae *UpD^xLA^2*: *def O*; *cf.* 2. 9. 1 *adn.* 8 uenisse et *P^1*(*uel P^2*)*FUp^2* : uenisset *POTD*(*ut uidetur*)*LA* : uenisse *M$T^2$$D^5$$A^2$*: uendidisse et *Up*
17 1 consilio *MPOTDLA* : concilio *P^2FUp*

militum fuit et caritate ducis et spe maioris quam ex agresti-
bus populationibus praedae ut uno die ui atque armis urbem
caperent. Ibi duo milia Samnitium et centum pugnantes 4
circumuenti captique et alia praeda ingens capta est. Quae
ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites
Decius iubet. 'Hacine' inquit 'uictoria sola aut hac praeda 5
contenti estis futuri? Voltis uos pro uirtute spes gerere?
Omnes Samnitium urbes fortunaeque in urbibus relictae
uestrae sunt, quando legiones eorum tot proeliis fusas pos-
tremo finibus expulistis. Vendite ista et inlicite lucro 6
mercatorem ut sequatur agmen; ego subinde suggeram
quae uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos
labor haud maior, praeda maior manet.'

Diuendita praeda ultro adhortantes imperatorem ad Ro- 7
muleam pergunt. Ibi quoque sine opere, sine tormentis,
simul admota sunt signa, nulla ui deterriti a muris, qua
cuique proximum fuit, scalis raptim admotis in moenia
euasere. Captum oppidum ac direptum est; ad duo milia 8
et trecenti occisi et sex milia hominum capta, et miles
ingenti praeda potitus, quam uendere sicut priorem coactus;
Ferentinum inde, quamquam nihil quietis dabatur, tamen 9
summa alacritate est ductus. Ceterum ibi plus laboris ac 10
periculi fuit: et defensa summa ui moenia sunt et locus
erat munimento naturaque tutus; sed euicit omnia adsuetus
praedae miles. Ad tria milia hostium circa muros caesa;
praeda militis fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris 11
pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur;

4 capta est *MPFUpOTDLA*: *del. Gron. uix recte*: facta est *Weissenb.*, *quod intellegi posset, si pro uoce* alia *Liuius* ex aliis rebus *scripsisset* 5 uos *MUpOTDL*: suos *PF*: *om. A* (si uultis A^3): *interrogatiuam huius clausulae uim primus perspexit Madvig* quando *MOTDLA*: qño (*sic*) *P* (*incertus utrum* o *an* a *an* d *ante oculos habuerit, u. c.* 14. 13 *adn., cf.* 1. 7. 5 *adn.*): q̅m̅ (= quoniam) *F*: quō *Up* 6, 7 maior manet diuendita praeda *om. M, add.* M^5 maior M^6*PFUpOTDLA*: potior A^1 *uel* A^2 (*ut secundam lectionem in margine*) *dett. aliq. ed. Rom.* 1470 *et Edd. ante Aldum* 8 sex M^1 *uel* M^2*PUpOTDLA*: vii *M*: v *F* 9 est ductus *scripsimus, praeeunte Maduigio* (ductus est): ductus *MPFUpOTDLA*

Murgantiam ab Decio, a Fabio Ferentinum Romuleamque
12 oppugnatas tradunt. Sunt qui nouorum consulum hanc
gloriam faciant, quidam non amborum sed alterius, L. Volumni: ei Samnium prouinciam euenisse.

18 Dum ea in Samnio cuiuscumque ductu auspicioque geruntur, Romanis in Etruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitur, cuius auctor Gellius Egnatius ex Sam-
2 nitibus erat. Tusci fere omnes consciuerant bellum; traxerat contagio proximos Vmbriae populos et Gallica auxilia mercede sollicitabantur; omnis ea multitudo ad castra Samnitium
3 conueniebat. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, cum iam L. Volumnius consul cum legione secunda ac tertia sociorumque milibus quindecim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam
4 ire placuit. Duae Romanae legiones secutae, prima et quarta, et sociorum duodecim milia; castra haud procul ab hoste posita.

5 Ceterum magis eo profectum est quod mature uentum erat ut quosdam spectantes iam arma Etruriae populos metus Romani nominis comprimeret, quam quod ductu consulis
6 quicquam ibi satis scite aut fortunate gestum sit: multa proelia locis et temporibus iniquis commissa spesque in dies grauiorem hostem faciebat, et iam prope erat ut nec
7 duci milites nec militibus dux satis fideret. Litteras ad

12 L. *Sigon.*, *cf.* § 3 *infra et c.* 16. 2 *et C. I. L.* i², *p.* 132: p̄. *MPFUpTDLA*: *def. O*

18 1 Dum *MPFUpTDLA*: *def. O*: cum *Gron.* geruntur *scripsi*: gererentur *MP uel P²?FUpTDLA*, *Gron.*: gererent *P?*: *def. O*; *cf.* 1. 40. 7 *adn. et Crevier ad* 39. 49. 8; *hic subiunctiuum, si non peperit, certe tuebatur pron. indef.* cuiuscumque; *fort. orta est corruptela ut in* 29. 23. 1 geruntur *Sp.*, gerentur *Put.*, gererentur *A*: *cf. etiam* 35. 8. 1 gerebantur *Mog.*, agerentur *B* 3 est Romam (*sed* romam *M²*, formam *M*) perlatus *MA²*: romam perlatus est *P²FUpO*: romam perlatus *PTDLA* 5 magis eo *PFUpOTDLA*: eo magis *M* (*sed hoc in loco ablatiuus* eo *significat non* hoc gradu, hoc interuallo (*ut in* multo magis) *sed* hac ratione) profectum *MFUpOTDLA*: profectus *PT¹ uel T²* (*ut secundam lectionem in margine*) ductu *MUpOTDLA*: dictu *PF*

collegam accersendum ex Samnio missas in trinis annalibus
inuenio; piget tamen in certo ponere, cum ea ipsa inter
consules populi Romani, iam iterum eodem honore fun-
gentes, disceptatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio
adfirmante Appi se litteris accitum. Iam Volumnius in 8
Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria milia hostium
caesa erant, dimidium fere eius captum, et Lucanorum sedi-
tiones a plebeiis et egentibus ducibus ortas summa optima-
tium uoluntate per Q. Fabium, pro consule missum eo cum
uetere exercitu, compresserat. Decio populandos hostium 9
agros relinquit, ipse cum suis copiis in Etruriam ad collegam
pergit. Quem aduenientem laeti omnes accepere: Appium 10
ex conscientia sua credo animum habuisse—haud immerito
iratum si nihil scripserat, inliberali et ingrato animo, si egue-
rat ope, dissimulantem. Vix enim salute mutua reddita, 11
cum obuiam egressus esset, 'Satin salue' inquit, 'L. Vo-
lumni? Vt sese in Samnio res habent? Quae te causa
ut prouincia tua excederes induxit?' Volumnius in Samnio 12
res prosperas esse ait, litteris eius accitum uenisse; quae si
falsae fuerint nec usus sui sit in Etruriam, extemplo con-
uersis signis abiturum. 'Tu uero abeas' inquit, 'neque te 13
quisquam moratur; etenim minime consentaneum est, cum

7 in certo *scripsi*, *cf.* in dubio ponere 34. 5. 3 (*et iam ante M. Mueller*): incertum *MPFUpOTDLA*: id certum *Buettner*: ut certum *Walch*, *p.* 35: certum *Crevier*, *fort. recte* disceptatio M^1 *uel* M^2 (*ut secundam lectionem in marg. eadem manus quae* discrepatio *in contextu scripsit*): discepatio *M*: discrepatio M^1 *uel* M^2*PFUpOTDLA* 8 missum eo cum *MOTDLA*: amissum locum *PF*: admissum iā cum *Up* uetere *MPFUpTDLA*: ueteri *O* (*cf.* 10. 2. 14 *et* 9. 31. 9 *adn.*) 9 accepere *PFUpOTDLA*: acceperent *M*: acceperunt *Lov.* 4 (*sed in O* acce- *periit, et* e *finale in* -pere *litterae* t *haud dissimile est sed nullam supra lineolam habet*) 10 animum habuisse *MPFUpOTDLA*: *lacrimas Gronouio mouebat uox* animo *post* animum habuisse, *sed iure Alschefskius* dissimulantem '*ad Appium*' *inquit* '*referendum esse neminem fugerit*'; *idem de* iratum *statuendum est* 11 salue *MPFUpTDLA Fragm. Haverk.*: *def. O*: saluae *dett. aliq.*; *cf.* 6. 34. 8; 1. 58. 7; 3. 26. 9 12 Etruriam *MPFTDLA Fragm. Haverk.*, *recte*, *cf.* 34. 6. 6 (*M*); *quamquam cf. c.* 20. 1. *adn. infra*: etruria *Up ed. Rom.* 1469: *def. O*

bello tuo forsitan uix sufficias, huc te ad opem ferendam
14 aliis gloriari uenisse.' Bene, hercules, uerteret, dicere Vo-
lumnius; malle frustra operam insumptam quam quicquam
incidisse cur non satis esset Etruriae unus consularis exer-
citus.

19 Digredientes iam consules legati tribunique ex Appiano
exercitu circumsistunt. Pars imperatorem suum orare ne
collegae auxilium, quod acciendum ultro fuerit, sua sponte
2 oblatum sperneretur; plures abeunti Volumnio obsistere;
obtestari ne prauo cum collega certamine rem publicam
prodat: si qua clades incidisset, desertori magis quam
3 deserto noxae fore; eo rem adductam ut omne rei bene
aut secus gestae in Etruria decus dedecusque ad L. Vo-
lumnium sit delegatum; neminem quaesiturum quae uerba
4 Appi sed quae fortuna exercitus fuerit; dimitti ab Appio
eum sed a re publica et ab exercitu retineri; experiretur
modo uoluntatem militum.

5 Haec monendo obtestandoque prope restitantes consules
in contionem pertraxerunt. Ibi orationes longiores habitae
in eandem ferme sententiam, in quam inter paucos certatum

13 huc A^3 *uel* A^4 *dett. duo*: hic *MPFUpTDLA*: *def. O*
19 1 digredientes . . . consules (*uel* cōs) *MPFUpOTLA*: digredientem . . . cōs *D*: digredientem . . . consulem M^3A^2 *uel* A^3 acciendum *O ed. Rom.* 1469: accipiendum *MPFUpTDLA* (*sed* ci *notauit* M^3; *an* pi *uoluit notare?*) sperneretur MP^2 *uel* P^3FUp *OTDLA*: sperneret *P dett. tres Gron.* (*Pro passiuo cf. e.g. cum H. J. Muellero* 6. 42. 9: *et de* sponte sua *cf.* 9. 7. 8) 2 ; obtestari *M* (*cum interpunct.*): atque obtestari *PFUpOTDLA* (*totum ut glossema excludere uelle uidetur uir doctus in A*) noxae MA^2 *dett. plures ed. Rom.* 1470 (*recte; i. e.* damno): noxiae *PFUpOTDLA*, *i.e.* (*si in hac uocum structura Latinum est*) culpae; *cf.* 8. 18. 4; *in* 34. 19. 5 *et* 36. 7. 5 *auctoritas diuisa est; sed cf. Sall. Or. Phil. c. Lep.* praua incepta consultoribus noxae esse; *quod prouerbium hic Liuius fortasse in mente habuit.* (*De uocum differentia u. Conwaium ad* 2. 54. 10 *in editione Cantab.*) 3 omne *dett. tres, Muret.*: omni $MPFUpOT^1$: omnis *TDLA*, *uix recte* 5 restitantes *PFUpOTDLA*, '*uetus lectio*' *Gelenius*: resistantes *M*: resistentes A^3 *uel* A^4 *dett. aliq.* inter paucos *MPFUpOTDLA*: ante paucis T^2A^5 *dett. aliq.*: inter paucos paucis *Jenicke*, *sed uid. Drakenborchium ad loc.*

uerbis fuerat; et cum Volumnius, causa superior, ne infa- 6
cundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegae uisus
esset, cauillansque Appius sibi acceptum referre diceret de- 7
bere, quod ex muto atque elingui facundum etiam consulem
haberent—priore consulatu, primis utique mensibus, hiscere
eum nequisse, nunc iam populares orationes serere—, 'quam 8
mallem' inquit Volumnius, 'tu a me strenue facere quam
ego abs te scite loqui didicissem.' postremo condicionem
ferre, quae decretura sit, non orator—neque enim id deside-
rare rem publicam—sed imperator uter sit melior. Etruriam 9
et Samnium prouincias esse; utram mallet eligeret; suo
exercitu se uel in Etruria uel in Samnio rem gesturum.

Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Etrus- 10
cum susciperent. Quo animaduerso consensu Volumnius 11
'quoniam in collegae uoluntate interpretanda' inquit 'erraui,
non committam ut quid uos uelitis obscurum sit: manere
an abire me uelitis clamore significate.' Tum uero tantus 12
est clamor exortus ut hostes e castris exciret. Armis arreptis
in aciem descendunt. Et Volumnius signa canere ac uexilla
efferri castris iussit; Appium addubitasse ferunt cernentem 13
seu pugnante seu quieto se fore collegae uictoriam; deinde
ueritum ne suae quoque legiones Volumnium sequerentur,
et ipsum flagitantibus suis signum dedisse.

Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt; nam et 14
Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus
paucis ierat suoque impetu magis milites quam cuiusquam
ductu aut imperio pugnam capessebant et Romani exercitus 15
nec pariter ambo ducti nec satis temporis ad instruendum
fuit. Prius concurrit Volumnius quam Appius ad hostem 16

7 priore *MUpT^x D^x A* : priorem *PFOTDL* 8 postremo *MUp OTDLA* : ꝑtremo (*i.e.* protremo) *P* : ꝑ'tremo (*i.e.* postprotremo *uel* propostremo) *F* ferre *MOTDLA* : fere *PFT²* : esse *Up* 12 exciret . . . castris *om.* *DA* (*partim def.* *O*) in aciem *T²A²* : in acie *MPFUpTL* : *def.* *O* castris *MA²* : e castris *PF UpTL* : *def.* *O* 13 pugnante *MTDLA* : pugnantem *PFUp* : *def.* *O*

perueniret; itaque fronte inaequali concursum est; et uelut
sorte quadam mutante adsuetos inter se hostes Etrusci
Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat,
17 Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnae discri-
mine, ita ut inter prima signa manibus ad caelum sublatis
conspiceretur, ita precatus esse: 'Bellona, si hodie nobis
18 uictoriam duis, ast ego tibi templum uoueo.' Haec precatus
uelut instigante dea et ipse collegae et exercitus uirtutem
aequauit ducis: †imperatoria opera exsequuntur et milites†;
19 ne ab altera parte prius uictoria incipiat adnituntur. Ergo
fundunt fugantque hostes, maiorem molem haud facile susti-
nentes quam cum qua manus conserere adsueti fuerant.
20 Vrgendo cedentes insequendoque effusos compulere ad
castra; ibi interuentu Gelli cohortiumque Sabellarum pau-
21 lisper recruduit pugna. His quoque mox fusis iam a uicto-
ribus castra oppugnabantur; et cum Volumnius ipse portae
signa inferret, Appius Bellonam uictricem identidem cele-

16 et uelut sorte *ed. Rom.* 1469, *Duker, cf.* 6. 21. 2: et uelut forte *MTDLA* (*cf.* 1. 4. 4): et ut forte *PFO*: ut et forte *Up* (*de* ul̄ *et* ut, *cf.* 4. 2. 10 *et* 5. 54. 6)   17 duis *MPF? UpOTA*^{2}: des *DLA*: dederis *F*^{3} tibi templum *PFUpOTDLA*: templum tibi '*uetus lectio*' *Gelenius*: têmplum *M*   18 exercitus *MPFUpOTDLA*: exercitus exercitus *dett. unus* (*Monac.* 15731 *teste Zingerleio*): exercitus alterius exercitus *Hertz* (*ambo cum puncto post* aequauit), *frustra*   aequauit *MPFUpTDLA*: adaequauit *O dett. aliq., cf.* 2. 27. 4   ducis *MPFUpOTDL, rectissime*: duces *F*^{3}*A*^{x} *dett. aliq. Zing. Hertz* (*de loco uocis* ducis *in sententia cf. cum Weissenbornio* 6. 12. 11; *orationis color similis est in* 10. 40. 3): ducis . et duces *Weissenb.* (*uid. infra*)   exs(*uel* ex-)equuntur *P*^{2}*FUp O* (*sed* -qun-) *T*^{2}: execuntur *MA*^{1}: exercuntur *TDLA*: exercentur *D*^{3} milites; *sic interpunximus; si etiam sic ordinatae clausulae displicuerint, tum fortasse aut tota clausula* imperatoria . . . milites *delenda est ut ex scito aliquo glossemate nata* (*uelut* imperatoria opera exaequant), *aut Weissenbornii uestigiis innixi* iam et duces *addere possumus* (*non* et duces), *ut pigritiae ducum in* § 14 *commemoratae haec noua uirtus opposita sit; aliter clausulae sententia frigidissima est*   20 cedentes *MPFUpOTD*^{1} *uel D*^{2}*LA*: cedendo *D*; *cf.* 5. 31. 4 *adn.*   21 a uictoribus *P*^{2} *uel P*^{3}*FUpOT*^{1} *uel T*^{2}: auiatoribus *P*: ausiatoribus iam pugnatoribus *M*: ausiatoribus *T?DL*: auisiatoribus *Rn*: auxiliatoribus *D*^{3}*A*: auxiliatoribus iam pugnatoribus *A*^{2}: ab auxiliatoribus *dett. aliq.*   et *MPOTDLA*: *om. P*^{3}*FUpT*^{3} *uel T*^{3}

brans accenderet militum animos, per uallum, per fossas
inruperunt. Castra capta direptaque; praeda ingens parta 22
et militi concessa est. Septem milia octingenti hostium
occisi, duo milia et centum uiginti capti.

Dum ambo consules omnisque Romana uis in Etruscum **20**
bellum magis inclinat, in Samnio noui exercitus exorti ad
populandos imperii Romani fines per Vescinos in Campaniam Falernumque agrum transcendunt ingentesque praedas
faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeun- 2
tem—iam enim Fabio Decioque prorogati imperii finis aderat
—fama de Samnitium exercitu populationibusque Campani
agri ad tuendos socios conuertit. Vt in Calenum [agrum] 3
uenit, et ipse cernit recentia cladis uestigia et Caleni narrant
tantum iam praedae hostes trahere ut uix explicare agmen
possint; itaque iam propalam duces loqui extemplo eundum 4
in Samnium esse, ut relicta ibi praeda in expeditionem redeant nec tam oneratum agmen dimicationibus committant.
Ea quamquam similia ueris erant, certius tamen exploranda 5
ratus dimittit equites, qui uagos praedatores in agro palantes
intercipiant; ex quibus inquirendo cognoscit ad Volturnum 6
flumen sedere hostem, inde tertia uigilia moturum; iter in
Samnium esse.

His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus 7
consedit ut nec aduentus suus propinquitate nimia nosci

21 accenderet *ed. Par.* 1510: accenderant *MP*(*nisi hic* -aent *legendum est*)*TDLA*: accenderat $M^3P^3FUpOA^2$ 22 octingenti] accc *PFUpOT* (*sed* a *maius solito in T*) *DLA*: acccc MA^2, *cf. c.* 15. 6
20 1 Vescinos *Sigonius* (*cf. Italic Dialects, p.* 283): uestinos *MPFUpOTDLA* in Campaniam *MOTDLA*: in Campania *PFUp* (*cf. c.* 18. 12) 3 agrum *om. PUp, recte*: *ret. MFTDLA*: *def. O* uenit *MPUpOTDLA*: *om. F* (*unde manifestum est exemplar* uenit (agrum supra) *praebuisse*) 4 dimicationibus *M, recte*: dimicationi *PFUpTDLA*: *def. O*; *cf.* umboni *pro* umbonibus 30. 34. 3 5 dimittit *MPUpOTDLA*: dimisit *F* agro *F*: agros *MPUpOTDLA* (*sed in O signum ambiguum* (o) *in dubio nos reliquit utrum* o *an* i *uoluerit librarius, cf.* 1. 7. 5; 5. 11. 2; 30. 33. 3 *adnn.*): agris *Sigonius* intercipiant M^3 *uel* M^4A^2, *recte*: incipiant *M*: excipiant *PFUpOTDLA* 6 moturum; iter *sic interpunxerunt* P^2, *Iac. Gron.*

8 posset et egredientem e castris hostem opprimeret. Aliquanto ante lucem ad castra accessit gnarosque Oscae linguae exploratum quid agatur mittit. Intermixti hostibus, quod facile erat in nocturna trepidatione, cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, praedam praedaeque custodes exire, immobile agmen et sua quemque molientem nullo [inter
9 alios] consensu nec satis certo imperio. Tempus adgrediendi aptissimum uisum est; et iam lux appetebat; itaque signa
10 canere iussit agmenque hostium adgreditur. Samnites praeda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum ac prae se agere praedam, pars stare incerti utrum progredi an regredi in castra tutius foret; inter cunctationem opprimuntur et Romani iam transcenderant uallum caedesque ac tumultus
11 erat in castris. Samnitium agmen, praeterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatum
12 erat, qui partim ipsi soluti uinctos soluebant, partim arma in sarcinis deligata rapiebant tumultumque proelio ipso terri-
13 biliorem intermixti agmini praebebant. Memorandum deinde edidere facinus; nam Staium Minatium ducem adeuntem ordines hortantemque inuadunt; dissipatis inde equitibus qui cum eo aderant ipsum circumsistunt insidentemque
14 equo captum ad consulem Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium proeliumque iam profli-
15 gatum integratum est; nec diutius sustineri potuit. Caesa ad sex milia hominum, duo milia et quingenti capti—in eis

8 gnarosq. *MPFUpOT*^{1} *uel* *T*^{2}*D*^{x}(*per ras.*)*A*^{4}: ignarosq. *TDLA* Oscae *PFOTDLA* (*uix* ost- *A*) : hoscae *M* : eiusce *Up* cognoscunt *MUpOTDLA* : cognoscant *PF* im(in-)mobile *MPFUp* *T*^{2}*A*^{2} : ignobile *OTDLA* inter alios *MPFUpOTDLA*, *deleuimus ut ineptum glossema pro* cum aliis *ad uocem* consensu : inter se *uel* ipsos *Crevier* : inter ullos *Madv.* : inter turbatos *Weissenb.* : inter illos *H. J. Mueller* 9 tempus *MPFUpOTDLA* : id tempus *Duker, sed postea mutare noluit* 13 Staium *PFUpODA?* (*cf. Tac. A.* 4. 27 *et Ital. Dialects, no.* 155 *B.* 2 *et* 172. 174) : staiam *M* : statam *M*^{4} (*uel* statim) *A*^{2} : statium *T* : stacium *L* Minatium *MPFUpOTDLA*^{2} (inantium *A*), *rectissime, nam inter nomina gentilicia Italiae* minatius *frequens* minacius *prorsus ignotum*; *cf. Ital. Dial., p.* 575 hortantemq. *MPUpODLA* : hortatemq. *T* : ortatemq. *F* (*cf.* 10. 15. 12) 14 iam profligatum *MOTDLARn* : *om. PFUp*

tribuni militum quattuor—signa militaria triginta, et, quod
laetissimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septem milia
et quadringenti, ⟨et⟩ praeda ingens sociorum; accitique
edicto domini ad res suas noscendas recipiendasque praesti-
tuta die. Quarum rerum non exstitit dominus, militi con- 16
cessae; coactique uendere praedam ne alibi quam in armis
animum haberent.

Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romae **21**
praebuerat; et per eos forte dies ex Etruria allatum erat 2
post deductum inde Volumnianum exercitum Etruriam con-
citam in arma et Gellium Egnatium, Samnitium ducem, et
Vmbros ad defectionem uocari et Gallos pretio ingenti
sollicitari. His nuntiis senatus conterritus iustitium indici, 3
dilectum omnis generis hominum haberi iussit. Nec ingenui 4
modo aut iuniores sacramento adacti sunt sed seniorum
etiam cohortes factae libertinique centuriati; et defenden-
dae urbis consilia agitabantur summaeque rerum praetor
P. Sempronius praeerat. Ceterum parte curae exonerarunt 5
senatum L. Volumni consulis litterae, quibus caesos fusosque
populatores Campaniae cognitum est. Itaque et supplica- 6
tiones ob rem bene gestam consulis nomine decernunt et
iustitium remittitur quod fuerat dies duodeuiginti; supplica-
tioque perlaeta fuit.

15 et praeda *Madv.* (*Emend.*, *p.* 229), *recte, nam post* cccc *facillime* et *perit*: praeda *MPFUpOTDLA*

21 1 *et* 2 Romae . . . exercitum *MUp* (*sed uid. infra*, § 3) *OTDLA*: *om. PF, cum signo* (ꝭ *P.* ϒ *F*) *omissionis; post* nec (§ 4) *demum in contextu uerba omissa in F comparent. in P ibidem sed minore solito manu et, ut accidit, in ultimo paginae uersu ut pars continui contextus esse post* iussit nec *uideatur* (*cf. Praef. Liui*, § 1 *adn.*; 2. 43. 5: *et* 8. 31. 6–7; 8. 8. 4 *adn.*) 2 uocari . . . sollicitari *MPFUpOTDLA*: uocare . . . sollicitare *Gron* 3 haberi iussit nec] *uid. supra*, § 1, *de PF*: *om.* haberi iussit *Up* 4 adacti sunt *cum* $D^3A^2Rn^2$ *dett. aliq. et Frigellio scripsi*: adactis *MTDLA?Rn*: adacti M^2 *uel* $M^3PFUpOT^2$ et defendendae *MOTDLA*: ad defendendae *PF*: tot ad defendendae *Up* 6 decernunt et *Lov.* 4 *Madv.*, *cf.* 24. 4. 5 (uellent *Put.*, uellent et *A*) *et fort.* 21. 49. 7: decernunt *MPFUpOTDLA*: decernuntur F^3 perlaeta (*uel* -leta) *PUpOTDLA*: perlata MUp^2 (*sed* e *sup. medium* a *scripsit* M^1 *uel* M^2): perlate *F*

7 Tum de praesidio regionis depopulatae ab Samnitibus
agitari coeptum; itaque placuit ut duae coloniae circa
8 Vescinum et Falernum agrum deducerentur, una ad ostium
Liris fluuii, quae Minturnae appellata, altera in saltu Vescino,
Falernum contingente agrum, ubi Sinope dicitur Graeca
urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata.
9 Tribunis plebis negotium datum est, ut plebei scito iuberetur
P. Sempronius praetor triumuiros in ea loca colonis dedu-
10 cendis creare; nec qui nomina darent facile inueniebantur,
quia in stationem se prope perpetuam infestae regionis, non
in agros mitti rebantur.

11 Auertit ab eis curis senatum Etruriae ingrauescens bellum
et crebrae litterae Appi monentis ne regionis eius motum
12 neglegerent: quattuor gentes conferre arma, Etruscos, Sam-
nites, Vmbros, Gallos; iam castra bifariam facta esse, quia
13 unus locus capere tantam multitudinem non possit. Ob
haec et—iam appetebat tempus—comitiorum causa L. Vo-
lumnius consul Romam reuocatus; qui priusquam ad suffra-
gium centurias uocaret, in contionem aduocato populo multa
14 de magnitudine belli Etrusci disseruit: iam tum, cum ipse ibi
cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum ut
nec duce uno nec exercitu geri potuerit; accessisse postea
15 dici Vmbros et ingentem exercitum Gallorum; aduersus
quattuor populos duces consules illo die deligi meminissent.

7 *et* 8 Vescinum, Vescino *ut supra*, *c.* 20. 1 8 Minturnae *F*^{3} *UpD*^{x}*A*^{2}: menturnae *MPFOTDLA* (*cf.* 8. 10. 9) altera . . . appellata *om. F* contingente *P*(*ut uidetur*)*A*^{2}: contingentem *M* (*cum* alterā *P*^{2}*OTDLA*: cōntingens *Up* 9 plebei scito *MP*(*sed* stito)*F?UpOTDLA*: plebis scito *F*^{3}: plebiscito *T*^{3} *uel* *T*^{4}*A*^{2} *dett. aliq.* colonis *MPFUpOTDLA*: coloniis *Lov. 2 Siesbye* 12 quattuor (*i. e.* IV *uel* IIII) gentes *MPFOTDLA*: ingentes *Up* 13 et—iam *scripsimus*: et iam *MPFUpOTDLA* '*sincera lectio*' *Gelenius*: et nam *Madv.*: et iam enim *Weissenb.* 14 ut nec duce uno nec exercitu *MPFUpOTD*^{3}: ut nec duce uno nec uno exercitu *A*^{2}: uno duce uno nec exercitu *D?LA*: ut nec duce uno nec exercitu uno *H. J. Mueller*, *sed uoces* uno *et* geri *ambae cum ambabus clausulis cohaerent*, *cf.* 2. 41. 6 *adn. et Class. Rev.* xiv (1900), *p.* 357, *et Class. Quart.* xii (1918), *p.* 113. 15 duces *MPFUpTDLA*: et duces *O*, *male*: duces non *I. Perizonius*, *frustra*

se, nisi confideret eum consensu populi Romani consulem declaratum iri qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuisse extemplo dicturum.

Nemini dubium erat quin Fabius quintum omnium con- **22**
sensu destinaretur; eumque et praerogatiuae et primo uocatae omnes centuriae consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabi oratio fuit, qualis biennio ante; deinde, ut uin- 2
cebatur consensu, uersa postremo ad collegam P. Decium poscendum: id senectuti suae adminiculum fore. censura 3
duobusque consulatibus simul gestis expertum se nihil concordi collegio firmius ad rem publicam tuendam esse. nouo imperii socio uix iam adsuescere senilem animum posse; cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Sub- 4
scripsit orationi eius consul cum meritis P. Deci laudibus, tum quae ex concordia consulum bona quaeque ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent memorando, quam prope ultimum discrimen suis et 5
collegae certaminibus nuper uentum foret admonendo:

15 habeatur *MPFUpT*^{2} *uel T*^{1}*A*^{2} : habetur *OTDLA* dictatorem . . . uincebatur (*c.* 22 2) *om. P*(*cum paruo spatio*)*FUp*

22 1 Fabius quintum *MOTDLA* (*cf. c.* 14. 1 *et c.* 24. 1). *nec inepte cum* dux consul (*c.* 21. 15) *deligendus esset* : Fabius quintus *T*^{x} *dett.* : *unde, ut conicimus,* Q. Fabius *ed. Rom.* 1469 (*quod fort. uoluit T*^{x}) ; *si quis* Q. Fabius quintum *scribere malit, minimum sane obstat ; nam post* quin *facile* Q *perit* eumq. *O* (*sed huius litterae* e *capitalis, ut in hac codicis parte aliarum, media lingula non apparet*), *ed. Rom.* 1469 : cumq. *MTDLA* praerogatiuae *MOT*^{1}(*ex* -gant- *T*)*DLA* : praerogatiua *Crevier, recte, ut credimus, quia corruptela hic ante particulam* et *facillima erat* (*cf.* 5. 18. 1) ; *sed in re dubia, ut solemus, testimonium codicum quoad quidem superest non obscuramus* 2 uersa *MPF*^{1}*TDLA* : uer*** *O* : uersus *Up* : ueria *F* *Post* adminiculum f *Oxoniensis codex optimus nihil nisi puram chartam praebet : fato urgente ne uocem quidem* fore *plene scripsit* 5 quam *MPFUpTDLA* : quamque *Dukero praeeunte Siesbye non male, quamquam Madvigii, Emend., p.* 230, *ratiocinationem uitiose sine copula coniungi* memorando *et* admonendo *adfirmantis non comprendimus ; cf. e.g.* 2. 6. 3 *inter sescenta alia asyndeti aduersatiui ap. Liuium exempla* admonendo *PFTDLA* : et ammonendo *Up* : et monendo *MA*^{2} (*sc. dittographiam* et/ad *uarie interpretati sunt MUp*)

6 Decium Fabiumque qui uno animo, una mente uiuerent esse
praeterea uiros natos militiae, factis magnos, ad uerborum
linguaeque certamina rudes. ea ingenia consularia esse:
7 callidos sollertesque, iuris atque eloquentiae consultos,
qualis Ap. Claudius esset, urbi ac foro praesides habendos
8 praetoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis
dies est consumptus. Postridie ad praescriptum consulis et
9 consularia et praetoria comitia habita. Consules creati
Q. Fabius et P. Decius, Ap. Claudius praetor, omnes
absentes; et L. Volumnio ex senatus consulto et scito plebis
prorogatum in annum imperium est.

23 Eo anno prodigia multa fuerunt, quorum auerruncando-
2 rum causa supplicationes in biduum senatus decreuit; pub-
lice uinum ac tus praebitum; supplicatum iere frequentes
3 uiri feminaeque. Insignem supplicationem fecit certamen
in sacello Pudicitiae Patriciae, quae in foro bouario est ad
4 aedem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Verginiam
Auli filiam, patriciam plebeio nuptam, L. Volumnio consuli,
matronae quod e patribus enupsisset sacris arcuerant. Breuis
altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem ani-
5 morum exarsit, cum se Verginia et patriciam et pudicam in
Patriciae Pudicitiae templum ingressam, ut uni nuptam ad
quem uirgo deducta sit, nec se uiri honorumue eius ac rerum

6 qui uno . . . uiuerent *Harant* (*de* qui *et* ut *cf.* 5. 51. 1 *H et* 6. 4. 2 *HTDLA*): ut uno . . . uiuerent *MPFUpTDLA* : uno (*cum dett. uno*) . . . uiuere *Ussing, non male*: *lectionem codicum ret. Luterbacher* (*cf.* c. 24. 3 *sqq.*), *sed ex uocibus* ad uerborum . . . rudes *manifestum est orationem Volumnianam de Decio Fabioque haberi non ad eos uerti*
ea ingenia M^3PFUpT^2D? : eα ingenia *MT*: ex ingenia *D?LA*: et ingenia D^3 *dett. tres* 7 foro $F^3D^3A^3$: fori M^2 *uel* M^1(tori *M*) $PFUpTDLA^2$: fortes *A*

23 1 auerruncandorum *MTDLA*: uerruncandorum *PFUp*
2 uinum ac tus *PFTDLA* : uinum actū s (*coniuncta littera* s *cum* prebituum) *M*: in unum acte *Up* praebitum A^2: prae-(*uel* pre-)bituum *MPA* : p(*uel* per-)biduum P^2FUpT^2 (*sed* p): plebituum *TD*: plebi tuum *L* 3 quae $MPFT^2D^3A^2$: q' (*i. e.* que) *TDLA* : quod *Up dett. aliq.* : qua *ed. Par.* 1510 bouario *MPFTDLA* : bouiario *Up*; (*hic in* bou- *consentiunt codices et in* 22 57. 6 *Put.*; *contra* boario 21. 62. 3 *Put.*) 5 ut uni $MPFUpT^2A^2$: uetuni *TDLA* (*ut uidetur*) *sc.* ex ůt : et uni M^2D^3

gestarum paenitere ⟨ex⟩ uero gloriaretur. Facto deinde 6
egregio magnifica uerba adauxit. In uico Longo ubi habitabat, ex parte aedium quod satis esset loci modico sacello exclusit aramque ibi posuit et conuocatis plebeiis matronis conquesta iniuriam patriciarum, 'hanc ego aram' inquit 7
'Pudicitiae Plebeiae dedico; uosque hortor ut, quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiae inter 8
matronas sit detisque operam ut haec ara quam illa, si quid potest, sanctius et a castioribus coli dicatur.' Eodem ferme 9
ritu et haec ara quo illa antiquior culta est, ut nulla nisi spectatae pudicitiae matrona et quae uni uiro nupta fuisset ius sacrificandi haberet; uolgata dein religio a pollutis, nec 10
matronis solum sed omnis ordinis feminis, postremo in obliuionem uenit.

Eodem anno Cn. et Q. Ogulnii aediles curules aliquot 11
feneratoribus diem dixerunt; quorum bonis multatis ex eo 12
quod in publicum redactum est aenea in Capitolio limina et trium mensarum argentea uasa in cella Iouis Iouemque in culmine cum quadrigis et ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupae posuerunt semitamque saxo quadrato a Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab aedilibus plebeiis L. Aelio Paeto et C. Fuluio 13
Curuo ex multaticia item pecunia, quam exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti pateraeque aureae ad Cereris positae.

5 ex uero *Madv.* : uero *MPFUpTDLA*, *sed in M* penitere *insueta forma litteram* e *finalem* (ê) *habet, Floriacensi scripturae magis propriam; de signo ambiguo cf.* 10. 20. 5 *et* 1. 7. 5 *adn.*: uerum A^2 (*ut secundam lectionem*) *dett. aliq.* : uere *Douiat., fort. rect.* 6 matronis *UpD*^{3}*A*^{2} *dett. aliq.* : matrimoniis *MP*^{3} *uel P*^{2}*FTDLA* : matrimonius *P* : matrimonuis *M*^{2} *uel M*^{1} 8 potest *MTDLA* : potestas *PF* (*cum* anctius *P*, sanctius *P*^{2}) : potestis *Up* et a *MUpTDLA* : et *PF* 9 quo illa *UpA*^{2} : quod illa *PFTDLA?* : quos illa *M* (*ut uidetur*) : quā illa *M*^{2} *uel M*^{1}*A?* (*nam in A* ꝗ *significat et* quod *et, sed rarius,* quam) : nisi quod illa *D*^{3} 10 a pollutis *MPFUpTDLA* : a *del. Duker, sed datiuus minus hic aptus est* (*cf. cum Alschefskio* multitudine uolgari 1. 10. 7) : cum pollutis *H. J. Mueller* 12 Martis *MPFTDLA*: martis portam *Up*, *benigne de suo* (*minus stulte* edem *uoci* Cereris *add. M*^{4}) 13 facti *MPFUpTDLA* : factis *Rn*, *unde* facti sunt *Frigell, fort. recte*

24 Q. inde Fabius quintum et P. Decius quartum consula-
tum ineunt, tribus consulatibus censuraque collegae, nec
2 gloria magis rerum, quae ingens erat, quam concordia inter
se clari. Quae ne perpetua esset, ordinum magis quam
3 ipsorum inter se certamen interuenisse reor, patriciis tenden-
tibus ut Fabius † in † Etruriam extra ordinem prouinciam
haberet, plebeiis auctoribus Decio ut ad sortem rem uocaret.
4 Fuit certe contentio in senatu et, postquam ibi Fabius plus
poterat, reuocata res ad populum est.

In contione, ut inter militares uiros et factis potius quam
5 dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborem
conseuisset, sub ea legere alium fructum indignum esse
dicere; se aperuisse Ciminiam siluam uiamque per deuios
6 saltus Romano bello fecisse. quid se id aetatis sollici-
tassent, si alio duce gesturi bellum essent? nimirum aduer-
sarium se, non socium imperii legisse—sensim exprobrat—et
7 inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. postremo se
tendere nihil ultra quam ut, si dignum prouincia ducerent,
in eam mitterent; in senatus arbitrio se fuisse et in potes-
8 tate populi futurum. P. Decius senatus iniuriam quere-
batur: quoad potuerint, patres adnisos ne plebeiis aditus ad

24 1 quintum (*uel* v) *PFUpT*^{2}*A*^{2} : *om. MTDLA* 3 Fabius . . . Decio ut *om. DA*: *add. A*^{2} in Etruriam *MPFTLA*^{2} : in etruria *Up* : Etruriam *dett. aliq., fort. recte, si modo corruptelae origo pateat; conicit Zingerleius ex littera* h (hetruriam) *male scripta ortam esse* auctoribus *MPFUpTL* : auctore *A*^{2} rem uocaret *Conway* (*cf. e.g.* 5. 4. 7 *et Cic. de Am.* 16. 58) *praeeunte Listovio qui* rem reuocaret *optime coniecit* : reuocaret *MPFUpTDLA* 4 In contione *dett. aliq.*: in contionem *MTA*^{2} : in contentionem *PFUpDLA*, *cf. c.* 7. 3 5 conseuisset *P*^{3}*F*^{3}*A*^{2} *uel A*^{3} *Glareanum confirmantes* : conseruisset *M P*^{2}*FUpTDLA* : conseruisset et *P* dicere *A*^{2} *uel A*^{3} : diceret *MP FUpTDLA* 6 concordibus *PFUpTDLA* : concordium *M* 7 quam ut *MP*^{2}*FUpTLA*^{2} : quam usi *P?* : quasi ut *DA* si *M PFUpTDLA* : si se *ed. Mediol.* 1478, *fort. recte, si* quasi *in DA ex uoce* se *omissa, dein ex margine restituta conflatum sit; sed etiam in horum codicum archetypo* se *ab librario aliquo tam facile quam a Liuio proficisci poterat* 8 iniuriam *M*^{3}*F*^{3}*Up* : iniuria *MPFTDLA* (*cf. c.* 26. 8) : de iniuria *Lov.* 3 plebeiis (*uel* plebeis) *D*^{x} *Edd. uet.* : plebis *MPFUpTDLA* : plebi *A*^{4} *dett. aliq.*

magnos honores esset; postquam ipsa uirtus peruicerit ne 9
in ullo genere hominum inhonorata esset, quaeri quemad-
modum inrita sint non suffragia modo populi sed arbitria
etiam fortunae et in paucorum potestatem uertantur. omnes 10
ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem
Fabio senatum prouinciam dare,—si honoris eius causa, ita 11
eum de se deque re publica meritum esse ut faueat Q. Fabi
gloriae quae modo non sua contumelia splendeat. cui 12
autem dubium esse, ubi unum bellum sit asperum ac diffi-
cile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul
pro superuacaneo atque inutili habeatur? gloriari Fabium 13
rebus in Etruria gestis; uelle et P. Decium gloriari; et for-
sitan, quem ille obrutum ignem reliquerit, ita ut totiens
nouum ex improuiso incendium daret, eum se exstincturum.
postremo se collegae honores praemiaque concessurum 14
uerecundia aetatis eius maiestatisque; cum periculum, cum
dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte neque
cessurum. et si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud 15
certe laturum ut quod populi sit populus iubeat potius
quam patres gratificentur. Iouem optimum maximum 16
deosque immortales se precari, ut ita sortem aequam sibi
cum collega dent si eandem uirtutem felicitatemque in
bello administrando daturi sint. certe et id natura aequum 17
et exemplo utile esse et ad famam populi Romani pertinere,
eos consules esse quorum utrolibet duce bellum Etruscum
geri recte possit. Fabius nihil aliud precatus populum 18
Romanum quam ut, priusquam intro uocarentur ad suffra-
gium tribus, Ap. Claudi praetoris allatas ex Etruria litteras
audirent, comitio abiit. Nec minore populi consensu quam
senatus prouincia Etruria extra sortem Fabio decreta est.

12 cum id *UpA* : cui id *MPFTDLA*[2] 14 cum dimicatio *ed. Rom.* 1469 : tum dimicatio *MA*[2] : dimicatio *PFUpTDLA* 17 et id *MPUpTDLA* (*cf.* 2. 27. 2 *adn. et e.g.* 4. 6. 1) : id *F* : id et *ed. Frob.* 1531 et exemplo *P*[2]*FUpTDLA*[3] : et exteplo *P* : exemplo *M* : et ex *A* duce *MTDLA* : *om. PFUp* 18 comitio

25 Concursus inde ad consulem factus omnium ferme iunio-
rum et pro se quisque nomina dabant; tanta cupido erat
2 sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba
'quattuor milia' inquit, 'peditum et sescentos equites dum-
taxat scribere in animo est; hodiernó et crastino die qui
3 nomina dederitis mecum ducam. Maiori mihi curae est ut
omnes locupletes reducam quam ut multis rem geram militi-
4 bus.' Profectus apto exercitu et eo plus fiduciae ac spei
gerente quod non desiderata multitudo erat, ad oppidum
Aharnam, unde haud procul hostes erant, ad castra Appi
5 praetoris pergit. Paucis citra milibus lignatores ei cum
praesidio occurrunt; qui ut lictores praegredi uiderunt
Fabiumque esse consulem accepere, laeti atque alacres dis
populoque Romano grates agunt quod eum sibi imperatorem
6 misissent. Circumfusi deinde cum consulem salutarent,
quaerit Fabius quo pergerent, respondentibusque lignatum
se ire, 'ain tandem?' inquit, 'num castra uallata non
7 habetis?' Ad hoc cum succlamatum esset duplici quidem
uallo et fossa et tamen in ingenti metu esse, 'habetis igitur'
8 inquit, 'adfatim lignorum; redite et uellite uallum'. Redeunt
in castra terroremque ibi uellentes uallum et iis qui in
9 castris remanserant militibus et ipsi Appio fecerunt; tum
pro se quisque alii aliis dicere consulis se Q. Fabi facere
iussu. Postero inde die castra mota et Appius praetor
10 Romam dimissus. Inde nusquam statiua Romanis fuere.
Negabat utile esse uno loco sedere exercitum; itineribus
ac mutatione locorum mobiliorem ac salubriorem esse;

abiit A^2 *uel* A^4 : comitio abit *ed. Mediol.* 1478 : comitia habuit *MPF UpTDL*^{1} (*fort.* abuit *L*) *A*

25 3 rem *PFUpTDLA* : res *M* 4 Aharnam *MPF*T^2*DL* : harmam *Up* : adaharnam *T* : ahaharnam T^1 *uel* T^2 : Haarnam *A* (*cf. Ital. Dialects, p.* 438, Arna) 6 ain *MTDLA* : anin *PF* : anne *Up* : an T^2 : quo A^6 7 et tamen *PFTDLA* : et tunc *Up* : tamen *M*, *quod malit Conway* 9 postero M^1*PFUpTDLA* : postera *M* 10 mobiliorem *Douiat. et alii* : nobiliorem *MPFUpT DLA* : habiliorem *Cornelissen*, *sed* mobiliorem *ad* itineribus *maxime pertinet*, salubriorem *ad* mutatione locorum

fiebant autem itinera quanta fieri sinebat hiemps hauddum exacta.

Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium, 11
quod Camars olim appellabant, praepositoque castris L. Scipione propraetore Romam ipse ad consultandum de
bello rediit, siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in 12
conspectu erat quam quantum esse famae crediderat siue senatus consulto accitus; nam in utrumque auctores sunt.
Ab Ap. Claudio praetore retractum quidam uideri uolunt, 13
cum in senatu et apud populum, id quod per litteras adsidue fecerat, terrorem belli Etrusci augeret: non suffecturum ducem unum nec exercitum unum aduersus quattuor popu-
los; periculum esse, siue iuncti unum premant siue diuersi 14
gerant bellum, ne ad omnia simul obire unus non possit.
duas se ibi legiones Romanas reliquisse et minus quinque 15
milia peditum equitumque cum Fabio uenisse. sibi placere P. Decium consulem primo quoque tempore in Etruriam ad collegam proficisci, L. Volumnio Samnium prouinciam dari;
si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in 16
Etruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari profi-
cisci. Cum magnam partem moueret oratio praetoris, 17
P. Decium censuisse ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur, donec uel ipse, si per commodum rei publicae posset, Romam uenisset uel aliquem ex legatis
misisset, a quo disceret senatus quantum in Etruria belli 18
esset quantisque administrandum copiis et quot per duces esset.

10 fiebant . . . exacta *om.* *TDLA* : *add.* T^2A^2 quanta MA^2: quan *P* : quam *FUp* (*unde* maiora quam F^3) : qua T^2 hiemps MA^2 (*sed hic* hy-) : hiems $PFUpT^2$ 11 Camars $MTDLA^2$: Camaris $PFUpT^2A$? 14 periculum *dett. aliq.*, *Gron.* : periculos *MP* (*sc. ex uoce* populos *praecedenti*) : periculo M^2 *uel* M^1 *per ras.* : periculosum $P^2FUpTDLA$ siue diuersi $MPFUpT^2$: siue id diuersi *TDLA* simul obire *MPUpTDLA* '*uetus scriptura*' *Gelenius* : subire *F*: simul adire et obire *Edd. ante Gelenium* 17 moueret *MTDLA* : mouerat *PFUp* seruarentur *MPFUp* T^2A^2 : reseruarentur *TDLA*

26 Fabius, ut Romam rediit, et in senatu et productus ad
populum mediam orationem habuit, ut nec augere nec
minuere uideretur belli famam magisque in altero adsu-
mendo duce aliorum indulgere timori quam suo aut rei
2 publicae periculo consulere: ceterum si sibi adiutorem belli
sociumque imperii darent, quonam modo se obliuisci
3 P. Deci consulis per tot collegia experti posse? neminem
omnium secum coniungi malle; et copiarum satis sibi cum
P. Decio et nunquam nimium hostium fore. sin collega
quid aliud malit, at sibi L. Volumnium darent adiutorem.
4 Omnium rerum arbitrium et a populo et a senatu et ab ipso
collega Fabio permissum est; et cum P. Decius se in Sam-
nium uel in Etruriam proficisci paratum esse ostendisset,
tanta laetitia ac gratulatio fuit ut praeciperetur uictoria
animis triumphusque non bellum decretum consulibus
uideretur.

5 Inuenio apud quosdam extemplo consulatu inito profectos
in Etruriam Fabium Deciumque sine ulla mentione sortis
prouinciarum certaminumque inter collegas quae exposui.
6 Sunt ⟨qui⟩, quibus ne haec quidem [certamina] exponere satis

26 1 rediit *PFUpTDLA*: redit *M* (*non hic per exempla ad* 1. 3. 3 *adn. citata defendendus*) et productus *MP*: est productus *$P^2FUpTDLA$* 2 darent *MUpTDLA*: daret *PF* quonam *$MPFUpT^2A^2$*: quoniam *TDLA?* 3 malit *$P^2FUpT^2D^xA^x$*: mallit *MPTDLA* (*cf. cum Alschefskio* 22. 34. 11 *Put.*): mallet *Weissenb.*; *quoniam manifestum est archetypum nostrum* mallit *habuisse, liberum arbitrium inter* malit *et* mallet *relinquunt codices*: malit *scripsimus, credentes etiam in or. recta praesens subiunctiui tempus usurpatum esse hic et in c.* 25. 16 *supra, ubi de eadem re Claudius loquitur*; *et in* 6. 39. 11 *et* 12; 2. 39. 11 (si uellent . . . sin uelint) *utrobique duarum hypothesium remotiorem indicat particula* sin; *uide quae exponit Conwaius in ed. sua Libri* ii, *p.* 190, *quae tamen horum locorum testimonio suppleri iam debent* at *MP^2FUpD^2LA*: ad *P*: aut *Up*: ac *T* 4 in Samnium uel *MPFUpTDLA*: *secludit Madv., male*: uel in S. uel *scribit H. J. Mueller, bene, sed longe melius codices* 6 sunt qui, quibus *scripsi. cf. Cic. de Off.* 1. 24. 84 sunt qui quod sentiunt non audent dicere; *et Rosc. Am.* 33. 94: sunt quibus *MPFUpTDLA* exponere *Conway*; *cf. c.* 13. 10 *et Praef.* 5 *adn.* (*cf. clausulam praecedentem* 'quae exposui') certamina exponere *MTDLA*: exponere certamina *PFUp*

fuerit, adiecerint et Appi criminationes de Fabio absente ad
populum et pertinaciam aduersus praesentem consulem
praetoris contentionemque aliam inter collegas tendente
Decio ut suae quisque prouinciae sortem tueretur. Constare 7
res incipit ex eo tempore quo profecti ambo consules ad
bellum sunt.

Ceterum antequam consules in Etruriam peruenirent,
Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium uenerunt
legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio, qui 8
castris praeerat, loco adiuuandam paucitatem suorum mili-
tum ratus, in collem, qui inter urbem et castra erat, aciem
erexit; sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad 9
iugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia adgressi.
Ita caesa ab tergo legio atque in medio, cum hostis un-
dique urgeret, circumuenta. Deletam quoque ibi legio- 10
nem, ita ut nuntius non superesset, quidam auctores sunt,
nec ante ad consules, qui iam haud procul a Clusio 11
aberant, famam eius cladis perlatam quam in conspectu
fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa ges-
tantes capita et lanceis infixa ouantesque moris sui car-
mine. — Sunt qui Vmbros fuisse non Gallos tradant, nec 12
tantum cladis acceptum et circumuentis pabulatoribus
cum L. Manlio Torquato legato Scipionem propraetorem
subsidium e castris tulisse uictoresque Vmbros redin-

6 fuerit *MTDLA*: fuit *PFUp*, *fort. recte* adiecerint *MPFUpTDLA*: adiecerunt *Heinsius ed. Lugd.* 1634: ut adiecerint *Weissenb.*: adiecerintque *H. J. Mueller* 7 incipit *MP*^{2}*FUpTDLA*: incipiat *P* 8 in collem *dett. tres Perizonius* (*uid. exempla quae ad loc. congessit optimus Drakenborchius quamquam* colle *ipse retinebat*): in colle *MP*^{2} (in cole *P*) *FUpTDLA* (*cf. c.* 24. 8: *patet in his minutiis archetypi scribam quandoque dormitauisse*) 9 *inter* in *et* re *rasura est in D litt. duarum in fine lineae* 11 aberant *Up dett. aliq.*: aberat *MPFTDLA* (*cf.* § 8 *adn.*) famam *M*^{3}*F*^{3}*UpTDLA*: fama *MPF* 12 tradant *MTDLA*: tradunt *PFUp* nec tantum *MPFUpTDA*: et *L* (*fort. male intellexit correcturam* cl *supra primam uocis insequentis* (gadiis) *litteram in archetypo suo adscriptam*) cladis *MPF*^{3}*UpT*^{2}*D*^{3}*A*^{2}: dadis *F*: gladiis *T*: gadiis *DLA*

tegrato proelio uictos esse captiuosque eis ac praedam
13 ademptam. Similius uero est a Gallo hoste quam Vmbro eam cladem acceptam, quod cum saepe alias tum eo anno
14 Gallici tumultus praecipuus terror ciuitatem tenuit.—Itaque praeterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quattuor legionibus et magno equitatu Romano Campanisque mille equitibus delectis, ad id bellum missis, et sociorum nominisque Latini maiore exercitu quam Romano,
15 alii duo exercitus haud procul urbe Etruriae oppositi, unus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius et L. Postumius Megellus, propraetores ambo, statiua in eis locis habere iussi.

27 Consules ad hostes †transgresso Appennino† in agrum Sentinatem peruenerunt; ibi quattuor milium ferme inter-
2 uallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitae atque ita conuenit ne unis castris miscerentur
3 omnes neue in aciem descenderet simul; Samnitibus Galli, Etruscis Vmbri adiecti. Dies indicta pugnae; Samniti Gallisque delegata pugna; inter ipsum certamen Etrusci
4 Vmbrique iussi castra Romana oppugnare. Haec consilia turbarunt transfugae Clusini tres clam nocte ad Fabium consulem transgressi, qui editis hostium consiliis dimissi

12 eis *MPUpTDLA* : *om. F, non male* : eos D^x 13 tumultus *MPFTDLA* : belli tumultus *Up* terror *MTDLA?* : *om. PFUp* 14 praeterquam quod *MPFTDLA* : postquam *Up* quam Romano D^2 *uel* D^1LA^1 *uel* A^2 (*et* A^4), *Duker*: quem romani *MPFUp TDA*^{2} *uel* A^1 15 Megellus *Sigonius, cf. c.* 32. 1 : megillus *MP FUpTDLA*^{1} (*ex* megillius *A*) propraetores (pro pr̄.) *MPFUpT* : PP *A* : prope *DL*
27 1 †transgresso Appennino† *MPFUpTDLA, cf. Verg. Aen.* 2. 181, 3. 143 mari remenso : transgressos Appenninum *Gron.* (*sed clausula huiusmodi facilius inseritur quam corrumpitur; origo corruptelae quaerenda est*) Sentinatem *MUpT*^{1} (sentiatem *T*) *DLA* : sentinantem *PF* 3 indicta *MPFUpTDLA, recte, cf.* 27. 30. 6; 36. 6. 6; 36. 8. 2 (*Mog.*) : inde dicta *Madv. Emend., p.* 519 *adn.* Samniti *MTDLA* : samnitii *P* : samnitiis P^2 *uel* $P^3F?UpT^2$ *uel* T^3 : samnitibus F^2 *uel* F^3 *Keller, perperam* Gallisque *MPFUpT DA* : gallsque A^2 : gallis gallis qui *L* oppugnare *MPUpTDLA* : expugnare *F* (*cum* Roma *pro* romana)

cum donis, ut subinde ut quaeque res noua decreta esset exploratam perferrent. Consules Fuluio ut ex Falisco, 5
Postumio ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant summaque ui fines hostium depopulentur, scribunt. Huius 6
populationis fama Etruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. Instare inde consules, ut absentibus iis pugnaretur. Per biduum lacessiere proelio hostem; biduo 7
nihil dignum dictu actum; pauci utrimque cecidere, magisque inritati sunt ad iustum certamen animi quam ad discrimen summa rerum adducta. Tertio die descensum in campum omnibus copiis est.

Cum instructae acies starent, cerua fugiens lupum e 8
montibus exacta per campos inter duas acies decurrit; inde diuersae ferae, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia; ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles 'illac fuga' 9
inquit 'et caedes uertit, ubi sacram Dianae feram iacentem uidetis; hinc uictor Martius lupus, integer et intactus, gentis nos Martiae et conditoris nostri admonuit.'

Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. Ad- 10
uersus Samnites Q. Fabius primam ac tertiam legionem pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam et sextam instruxit; secunda et quarta cum L. Volumnio 11
proconsule in Samnio gerebant bellum.

Primo concursu adeo aequis uiribus gesta res est ut, si adfuissent Etrusci et Vmbri aut in acie aut in castris, quocumque se inclinassent, accipienda clades fuerit. Ceterum 28
quamquam communis adhuc Mars belli erat necdum discri-

5 Vaticano *MPFUpTDLA* : *add.* agro *Luterbacher* 6 lacessiere *MP*[1] (i *in ras.*) *FUpTDA* : lacessere *T*[1]*L* 7 summa *MP F?UpTDLA* : summae *F*[3] *cod. Klock.* adducta *A*[2] *uel A*[4]: adducti *F*[3] : addicta *MPTDLA* : addita *Up* 8 confixere *MP*[3] *uel P*[2]*FUpD*[2] *uel D*[3]*LA*[2] *uel A*[1] : conflixere *PT*[1](conflex- *T*,*DA* Io Q. *MTDLA*[2] q. *A?*) : *om. PFUp* 11 gerebant *ed. Frob.* 1535 : gerebat *MPFUpTDLA*, *cf. c.* 26. 11 *adn.*

men fortuna fecerat qua datura uires esset, haudquaquam
2 similis pugna in dextro laeuoque cornu erat. Romani apud
Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam extraheba-
3 turque in quam maxime serum diei certamen, quia ita per-
suasum erat duci et Samnites et Gallos primo impetu feroces
4 esse, quos sustinere satis sit; longiore certamine sensim
residere Samnitium animos, Gallorum quidem etiam corpora
intolerantissima laboris atque aestus fluere, primaque eorum
proelia plus quam uirorum, postrema minus quam feminarum
5 esse. In id tempus igitur, quo uinci solebat hostis, quam
6 integerrimas uires militi seruabat. Ferocior Decius et
aetate et uigore animi, quantumcumque uirium habuit cer-
tamine primo effudit. Et quia lentior uidebatur pedestris
7 pugna, equitatum in pugnam concitat et ipse fortissimae
iuuenum turmae immixtus orat proceres iuuentutis, in hostem
ut secum impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore,
8 si ab laeuo cornu et ab equite uictoria incipiat. Bis auertere
Gallicum equitatum; iterum longius euectos et iam inter
media peditum agmina proelium cientes nouum pugnae con-
9 terruit genus; essedis carrisque superstans armatus hostis
ingenti sonitu equorum rotarumque aduenit et insolitos eius
10 tumultus Romanorum conterruit equos. Ita uictorem equi-
tatum uelut lymphaticus pauor dissipat; sternit inde ruentes
11 equos uirosque improuida fuga. Turbata hinc etiam signa

28 3 quos *MPFUpTDLA*: quem *Koch, non male*: quom *Madv.* sustinere *F*: sustineri *MPUpTDLA* (*cf.* 5. 4. 12; 7. 14. 8: -re *pro* -ri, *cf.* 3. 13. 8; 7. 7. 9) 4 proelia . . . feminarum *om. PFUp* (*sed* ferocia *supplet Up*), *sc. tribus lineis uncialibus in exemplari eorum omissis* esse *hic ponunt MTA*^{2}, *ante* proelia *DLA* (*cf.* 8. 12. 13; 9. 9. 17 *adn.*), *in utroque loco fort.* esse *stetit in archetypo exemplaris codicum PFU* 8 peditum *Madv.*: equitum *M*^{4} (quitum *M*) *PFUpTDLA* (*cf. e.g.* 23. 26. 7 *Put.*; 37. 40. 5 *et* 10) 9 carrisq. *MP*^{2}*FUpTLA*: carriisq. *uel* carnisq. *P*: carrisq. *in rasura D*^{3} *in qua etiam* essedis *stat*: cartisq. *dett. unus* (*Portug.*) superstans *MPFUpT*^{2} *uel T*^{3}*A*^{2}: supercircumstans *TDLA* insolitos *ed. Rom.* 1469: insolitus *MPFUpTDLA* (*sed cf. Sall. B. I.* 39. 1; *Hist.* 2. 81 (*Dietsch*)) 11 turbata *MPFUpTDLA*: turbatos *F*^{3} *sed P*^{2}*FA post* turbata *interpungunt*)

legionum multique impetu equorum ac uehiculorum raptorum per agmen obtriti antesignani; et insecuta, simul territos hostes uidit, Gallica acies nullum spatium respirandi recipiendique se dedit. Vociferari Decius quo fugerent quamue 12
in fuga spem haberent; obsistere cedentibus ac reuocare fusos; deinde, ut nulla ui perculsos sustinere poterat, patrem P. Decium nomine compellans, 'quid ultra moror' inquit 'familiare fatum? Datum hoc nostro generi est ut luendis 13
periculis publicis piacula simus. Iam ego mecum hostium legiones mactandas Telluri ac Dis Manibus dabo.'

Haec locutus M. Liuium pontificem, quem descendens 14
in aciem digredi uetuerat ab se, praeire iussit uerba quibus se legionesque hostium pro exercitu populi Romani Quiritium deuoueret. Deuotus inde eadem precatione eodemque 15
habitu quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri, cum secundum sollemnes precationes 16
adiecisset prae se agere sese formidinem ac fugam caedemque ac cruorem, caelestium inferorum iras, contacturum 17
funebribus diris signa tela arma hostium, locumque eundem suae pestis ac Gallorum ac Samnitium fore,—haec exsecratus 18
in se hostesque, qua confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum inferensque se ipse infestis telis est interfectus.

Vix humanae inde opis uideri pugna potuit. Romani duce **29**
amisso, quae res terrori alias esse solet, sistere fugam ac nouam de integro uelle instaurare pugnam; Galli et maxime 2
globus circumstans consulis corpus uelut alienata mente uana in cassum iactare tela; torpere quidam et nec pugnae meminisse nec fugae. At ex parte altera pontifex Liuius, 3
cui lictores Decius tradiderat iusseratque pro praetore esse,

12 uociferari *P?UpT*^{3}*A*^{5} (*cf.* 3. 13. 8; 7. 12. 14): uociferare *MP*^{1} *FTDA* (*cf. cc.* 33. 3 *et* 35. 13): uociferare se *L* 16 ac cruorem *MUp TDLA*: a cruore *PT*^{2} *uel* *T*^{3}: ac cruore *F* inferorum *MTD LA*: infernorum *PFUpT*^{2} *uel* *T*^{3} 17 contacturum *ed. Frob.* 1531: contracturum *MPFUpTDLA*

29 2 torpere *M*^{2}*PFUpTDLA*: corpore *uel* torpore *M* 3 pro

4 uociferari uicisse Romanos defunctos consulis fato; Gallos Samnitesque Telluris Matris ac Deorum Manium esse; rapere ad se ac uocare Decium deuotam secum aciem furiarumque
5 ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam L. Cornelius Scipio et C. Marcius, cum subsidiis ex nouissima acie iussu Q. Fabi consulis ad praesidium collegae missi. Ibi auditur P. Deci euentus, ingens hortamen ad omnia pro re publica audenda.
6 Itaque cum Galli structis ante se scutis conferti starent nec facilis pede conlato uideretur pugna, iussu legatorum collecta humi pila, quae strata inter duas acies iacebant, atque
7 in testudinem hostium coniecta; quibus plerisque in scuta uerutisque raris in corpora ipsa fixis sternitur cuneus ita ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. Haec in sinistro cornu Romanorum fortuna uariauerat.

8 Fabius in dextro primo, ut ante dictum est, cunctando extraxerat diem; dein, postquam nec clamor hostium nec
9 impetus nec tela missa eandem uim habere uisa, praefectis equitum iussis ad latus Samnitium circumducere alas, ut signo dato in transuersos quanto maximo possent impetu

praetore *dett. unus* (*Haverk.*), *ed. Rom.* 1469 *et* 1472: propr T^2 *uel* T^1: pro. pr. T^3: ꝑp̄ A^1 (*ut uidetur*): propraetorem A^2 *uel* A^6, *ed. Frob.* 1535: ꝓe ꝑ pr̄ *PF*: prope pro pr. *Up*: prope p̄ .TR̄. *M*: prope *TDLA*   4 ad hostes $MP^2FUpTDLA$: ab hostes *P*: apud hostes *Lov.* 4, *sed cf. c.* 35. 4 *et* 7. 7. 4   5 L. *TDLA*: i *M*: *om. PFUp*   ibi *MPTDLA* (*cf.* 2. 35. 2): ubi $P^2FUpT^2A^6$ 6 se *MPUpT*: sese *DLA* (*sed* an *pro* ante *L*): *om. F*   7 in scuta *MPUpTDLA*: scuta *F*   uerutisque raris *scripsimus*: rarisque uerutis *Drak.*: uerarisque rutis *MTDLA* (*cf.* 10. 7. 10 *adn. et* 10. 43. 12 *adn.*): uerutis *Up*: uerrutis *PF*: uerutisque *dett. aliq.*; plerisque uerutis A^4 *dett. aliq. ed. Frob.* 1535: rarisque *uel potius* raris *Hertz, optime, si modo uocis non ita uolgaris* uerutis *interpellationis origo explicetur. Veri simile est in archetypo nostro Nicomacheo stetisse* uerarisque (rutis); *idque solum quaerendum est utrum* uerutis *illud prius ex contextu lapsum sit quam insertum, an a librario quodam effictum sit; cum Gronouio memento Festo teste* uerutum *fuisse* pilum *longiore mucrone. Vtramcumque lectionem eligas, de usu aduerbiali uocum* plerisque *et* raris *cf. c.* 20. 8 *et* 10; *et* 1. 14. 7 *Addenda*   9 quanto maximo *MPFUpTDLA* (*uid.* 9. 24. 9 *adn.*)

incurrerent, sensim suos signa inferre iussit et commouere
hostem. Postquam non resisti uidit et haud dubiam lassi- 10
tudinem esse, tum collectis omnibus subsidiis, quae ad id
tempus reseruauerat, et legiones concitauit et signum ad
inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Sam- 11
nites impetum praeterque aciem ipsam Gallorum relictis in
dimicatione sociis ad castra effuso cursu ferebantur: Galli 12
testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte
collegae Campanorum alam, quingentos fere equites, exce-
dere acie iubet et circumuectos ab tergo Gallicam inuadere
aciem; tertiae deinde legionis subsequi principes et, qua 13
turbatum agmen hostium uiderent impetu equitum, instare
ac territos caedere. Ipse aedem Ioui Victori spoliaque 14
hostium cum uouisset, ad castra Samnitium perrexit, quo
multitudo omnis consternata agebatur. Sub ipso uallo, quia 15
tantam multitudinem portae non recepere, temptata ab ex-
clusis turba suorum pugna est; ibi Gellius Egnatius, impe- 16
rator Samnitium, cecidit; compulsi deinde intra uallum
Samnites paruoque certamine capta castra et Galli ab tergo
circumuenti. Caesa eo die hostium uiginti quinque milia, 17
octo capta; nec incruenta uictoria fuit; nam ex P. Deci 18
exercitu caesa septem milia, ex Fabi mille septingenti.
Fabius dimissis ad quaerendum collegae corpus spolia
hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit. Con- 19
sulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum
cumulis erat, inueniri non potuit; postero die inuentum
relatumque est cum multis militum lacrimis. Intermissa 20
inde omnium aliarum rerum cura Fabius collegae funus
omni honore laudibusque meritis celebrat.

12 conferti *MPFUpT* : conterriti *T^2?* : conferti conterriti *T^2?DLARn*   14 aedem *MTDLA* : eadem *PFUp*   hostium *MPFTDLA* : Gallorum *Up*   multitudo *MPFTDLA* : multitudo hostium *Up*   18 septingenti *A^6 Drak.* : acc *MPUpTL* (*sed in P littera a maior solito ; de signis dub. cf.* 1. 7. 5 *adn.*) : ac. c *FT^2* : ·a· cc *DA* : ac ducenti *dett. aliq.* (*cf. c.* 15. 6 *adn.*)

30 Et in Etruria per eosdem dies ab Cn. Fuluio propraetore
res ex sententia gesta et praeter ingentem inlatam popula-
tionibus agrorum hosti cladem pugnatum etiam egregie est
2 Perusinorumque et Clusinorum caesa amplius milia tria et
3 signa militaria ad uiginti capta. Samnitium agmen cum per
Paelignum agrum fugeret, circumuentum a Paelignis est; ex
milibus quinque ad mille caesi.

4 Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est
5 etiam uero stanti; sed superiecere quidam augendo fidem,
qui in hostium exercitu peditum sexiens centena milia, equi-
tum sex et quadraginta milia, mille carpentorum scripsere
fuisse, scilicet cum Vmbris Tuscisque, quos et ipsos pugnae
6 adfuisse; et ut Romanorum quoque augerent copias, L.
Volumnium pro consule ducem consulibus exercitumque
7 eius legionibus consulum adiciunt. In pluribus annalibus
duorum ea consulum propria uictoria est, Volumnius in
Samnio interim res gerit Samnitiumque exercitum in Tifer-
num montem compulsum, non deterritus iniquitate loci,
fundit fugatque.

8 Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Etruriae praesidio,
suis legionibus deductis ad urbem de Gallis Etruscisque ac

30 1 ab *PFUpTDLA* : *om. M, fort. recte* (*cf.* 8. 15. 2; 30. 40. 7 *ubi* se, *non* ab se, *recte cdd.*) 2 et Clusinorum *PFUpTDLA* : *om. M* uiginti *MPFUp et ut secundam lectionem A* : uigintia milia *T* (*qui lineam supra numeros scriptam pro* milia *fere semper interpretatur*) : xv *DLA* 5 superiecere *MPT* : superiece *F* : superiacere *DLA* : superadiecere *Up* sexiens centena milia (*i.e.* $\overline{\text{VI}}$ CCCIↃↃↃ) *scripsi* : x. cccxxx *M* : xi cccxxx *PFUp* (*sed* xı *F*, $\overline{\text{XI}}$ *Up*) : ·$\overline{\text{XL}}$· (*uel* XL) cccxxx *DLA* : quadraginta milia trecentos triginta *T*[2] (*ubi eadem sed* tricentos triginta milia *habuit T*) : deciens centena milia *Niebuhr* (*optime, sed etiam si codices recte interpretatus est, maiorem numerum peditum quam pro numero equitum facit, cf. e.g. Polyb.* 2. 24 : *si* sexiens (*uel* quinquiens) *rectum sit, tum admodum constet ratio ut ternideni sint* (*uel undeni*) *pedites in singulos equites*) : milia trecenta triginta *Hertz* : trecenta triginta milia *Madv.* (*De* ∞ *parum intellecto cf. e.g.* 3. 13. 8, *ubi Up* cx *praebet*, 21. 17. 9, *ubi CM* CCLCC *pro* CCIↃↃ *habent ; et fere semper in tertia decade M* x *pro* ∞ *habet. De* XI *et* XL *confusis cf. c.* 37. 5 *adn.*) 7 res gerit *MTDLA*[2] (-ris *A*) : fescerit *PFUp* (*sc.* r *altum, cf.* 9. 41. 16 *adn. male intellegentes*) fugatque *MUpTDLA* : fugaque *PF* 8 Q. *MTDLA* : *om. PFUp*

Samnitibus triumphauit. Milites triumphantem secuti sunt. 9
Celebrata inconditis militaribus non magis uictoria Q. Fabi
quam mors praeclara P. Deci est excitataque memoria pa-
rentis, aequata euentu publico priuatoque, filii laudibus.
Data ex praeda militibus aeris octogeni bini sagaque et tuni- 10
cae, praemia illa tempestate militiae haudquaquam spernenda.

His ita rebus gestis nec in Samnitibus adhuc nec in **31**
Etruria pax erat; nam et Perusinis auctoribus post deduc-
tum ab consule exercitum rebellatum fuerat et Samnites 2
praedatum in agrum Vescinum Formianumque et parte alia
in Aeserninum quaeque Volturno adiacent flumini descen-
dere. Aduersus eos Ap. Claudius praetor cum exercitu 3
Deciano missus. Fabius in Etruria rebellante denuo quat-
tuor milia et quingentos Perusinorum occidit, cepit ad mille
septingentos quadraginta, qui redempti singuli aeris trecentis
decem; praeda alia omnis militibus concessa. Samnitium 4,5
legiones, cum partem Ap. Claudius praetor, partem L. Vo-
lumnius pro consule sequeretur, in agrum Stellatem conue-
nerunt; ibi ad Caiatiam omnes considunt et Appius Volum-
niusque castra coniungunt. Pugnatum infestissimis animis, 6

9 militaribus *MPFUpTDLA*: militaribus iocis *dett. aliq.* carminibus m. *dett. unus et Edd. uet.*: m. uersibus *Zingerle*: *sed recte codd., nam hic* incondita *substantiuum est* (*Anglice* 'impromptus'), *ut in* 7. 10. 13; *Verg. Ecl.* 2. 4 (haec incondita); *Cic. Or.* 70. 233 *et u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 5 aequata *MPFUpTDLA*: aequatis *T. Faber*; *sed* filii laudibus *bene defendi potest si cum uoce* excitata *iungas et huic participio participium* aequata *subordinatum esse statuas* 10 octogeni *TDLA*: octogenis *MPFUpT*[3]

31 1 ita *M*: itaque *PFUpTDLA* 2 Vescinum *Sigonius ut supra, c.* 20. 1: uestinum *MPFUpTDLA* Formianumque *TDLA*: forminumque *MT*[3]: porminumque *PFUp* parte alia *Up dett. unus*: partem aliam *MPFTDLA* Aeserninum *Gron.*: aesernium *MA*[3]: aeserunium *PFUpT*: aes(*uel* es-)etrunium *DLA* adiacent *dett. unus Gron.*: adiacet *MPFUpTDLA*[1] (adiecet *A*) 3 rebellante *MTDLA*: rebellantem *PF*: rebellantes *Up* 5 ad Caiatiam omnes *Conway* (*cf. Ital. Dial., p.* 153): ad Samnitium omnes *PF*: ad Samnium omnes *Up*: et Samnitium omnes *MTDLA*: et Samnitium legiones *A*[6]: et Samnitium legiones omnes *ed. Mediol.* 1480: et Samnitium omnes copiae *Madv.*

hinc ira stimulante aduersus rebellantes totiens, illinc ab
7 ultima iam dimicantibus spe. Caesa ergo Samnitium sedecim milia trecenti, capta duo milia septingenti; ex Romano exercitu cecidere duo milia septingenti.

8 Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis prodigiisque sollicitus; nam et terram multifariam pluuisse et in exercitu Ap. Claudi plerosque fulminibus ictos nuntiatum est; libri-
9 que ob haec aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit; ex multaticio aere Veneris aedem quae prope Circum est faciendam curauit.

10 Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quae continua per quartum iam uolumen annumque sextum et quadragesimum a M. Valerio A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma
11 intulerunt, agimus; et ne tot annorum clades utriusque gentis laboresque actos nunc referam, quibus nequiuerint
12 tamen dura illa pectora uinci, proximo anno Samnites in Sentinati agro, in Paelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, mixti alienis, ab quattuor exercitibus, quattuor ducibus Romanis caesi fuerant; imperatorem cla-
13 rissimum gentis suae amiserant; socios belli, Etruscos, Vmbros, Gallos, in eadem fortuna uidebant qua ipsi erant;

6 ira *MUpTDLA* : iram *PF* stimulante *MPFUp*T^2 *uel* T^1A^2 : stimulāta *A* (*ut uidetur*) : stimulata *TDL* ab ultima . . . spe *MTDLA* : ad (ab *P*, ad P^2 *uel* P^3) ultimam . . . spem *PFUp*T^2 7 capta *MPFT*D^2 *uel* D^3*A*: capti *UpD* : campă *L* ex Romano . . . septingenti *PFUpTDLA* (*sed* ccc *A*) : *om. M* 8 terram *MPFUpTDLA* : terra *dett. unus* (*Hearnii Oxon. C*) *ed. Frob.* 1535 (*cf.* 3. 10. 6 *adn. et* 7. 28. 7) pluuisse *MPFUpTDLA* : pluisse A^1 *uel* A^3 (*cf.* 7. 28. 7 *adn.*; 1. 31. 1 *adn.*; 30. 38. 8) 9 ex *F*, *recte* : ex quo *MPUpTDLA* multaticio (*uel* -tio) *PUp*T^1 *uel* T^2*DLA*: multatio *MT*: multacio *F*: multato M^x 10 consulibus A^2 *uel* A^4 : consule *MPFUpTDLA*; *de Fastorum discrepantia cf. Weissenb. et adn. nostram ad* 9. 29. 3 12 agro, in *Luterbacher, rectius quam cognorat; nam* agro *MUpTD*(*sed post* o *ras. aliquid*)*LA sed* agros *PF praebent, ubi littera* s *ex Floriacensi illo siglo* i *nata est, cf.* 5. 43. 1 *adn.* *num post* -um *perierit* in *ante* Stellatibus *dubitat Conway* imperatorem *MTDLA* : imperatores *PFUp*, *qui et* clarissimum . . . belli *omittunt* 13 qua M^1 *uel* M^2*Up*A^2 : quam *MPFTDLA* (q *A*)

nec suis nec externis uiribus iam stare poterant, tamen bello
non abstinebant. Adeo ne infeliciter quidem defensae 14
libertatis taedebat et uinci quam non temptare uictoriam
malebant. Quinam sit ille quem pigeat longinquitatis bel- 15
lorum scribendo legendoque quae gerentes non fatigauerunt?

Q. Fabium P. Decium L. Postumius Megellus et M. **32**
Atilius Regulus consules secuti sunt. Samnium ambobus
decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, 2
uno Etruriam, altero populationes Campaniae repeti, tertium
tuendis parari finibus, fama erat. Postumium ualetudo 3
aduersa Romae tenuit; Atilius extemplo profectus, ut in
Samnio hostes—ita enim placuerat patribus—nondum egres-
sos opprimeret. Velut ex composito ibi obuium habuere 4
hostem, ubi et intrare ipsi Samnitium agrum prohiberentur
et egredi inde in pacata sociorumque populi Romani fines
Samnitem prohiberent. Cum castra castris conlata essent, 5
quod uix Romanus totiens uictor auderet, ausi Samnites sunt
—tantum desperatio ultima temeritatis facit—castra Romana
oppugnare, et quamquam non uenit ad finem tam audax
inceptum, tamen haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad 6
multum diei densa adeo ut lucis usum eriperet non pros-
pectu modo extra uallum adempto sed propinquo etiam
congredientium inter se conspectu. Hac uelut latebra 7
insidiarum freti Samnites uixdum satis certa luce et eam
ipsam premente caligine ad stationem Romanam in porta

32 1 Megellus *MPFUp*T^1 *uel* T^2(megallus *T*)*DLA*: megillus F^3, *cf. c.* 26. 15 2 repeti M^1 *uel* M^2*Up*F^3A^1: repetit *PTDLA et fortasse MF* 3 egressos A^3 *uel* A^4, *dett. aliq. Edd. uet.*: regressos *MFF UpTDLA* 4 habuere *MPUpTDLA*: habuit F^3 *dett. aliq.* et intrare *scripsi cum Hertzio*: et intrare uastare *MTDLARn*: et uastare *PFUp*T^3 *uel* T^2: intrare et uastare A^2 *uel* A^4: et intrare nedum uastare *Edd. uet.*; *corruptio* uastare *inde ortum est quod lector aliquis* ibi *interpretatus est pro* in Samnio, *sed id* ibi ubi *cum subiunctiuo idem est quod* tali in loco ut egredi *ed. Frob.* 1531: regredi *MPFUpT DLA. cf.* § 3 Samnitem *MPF?UpTDL*: samnites *A*: samnitium F^3 5 facit *MPFTDL*A^2: fecit *Up*: sacra *A* 7 ipsam *MP?F TDLA*: ipsa P^2 *uel* P^3*Up*

8 segniter agentem uigilias perueniunt. Improuiso oppressis
nec animi satis ad resistendum nec uirium fuit. Ab tergo
9 castrorum decumana porta impetus factus; itaque captum
quaestorium quaestorque ibi L. Opimius Pansa occisus.
Conclamatum inde ad arma.

33 Consul tumultu excitus cohortes duas sociorum, Lucanam
Suessanamque, quae proximae forte erant, tueri praetorium
2 iubet; manipulos legionum principali uia inducit. Vixdum
satis aptatis armis in ordines eunt et clamore magis quam
oculis hostem noscunt nec quantus numerus sit aestimari
3 potest. Cedunt primo incerti fortunae suae et hostem
introrsum in media castra accipiunt; inde, cum consul
uociferaretur expulsine extra uallum castra deinde sua
4 oppugnaturi essent [rogitans], clamore sublato conixi primo
resistunt, deinde inferunt pedem urgentque et impulsos
semel terrore eodem [agunt] quo coeperunt expellunt extra
5 portam uallumque. Inde pergere ac persequi, quia turbida
lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis
castris contenti receperunt se intra uallum trecentis ferme
6 hostium occisis. Romanorum stationis primae [uigiliumque]

9 quaestorque *MTDLA* : que *PF* (*del.* F^3) : q̄ *Up* (*sed ante hoc* captus quaestorius *Up*)

33 1 forte $MPFUpTA^2$: quę (*uel* que) forte *DLA* (*sc. ex praecedenti* quae *repetitum*) inducit *MTDLA* (inducͨ *A*) : induci *PF* UpT^3 *uel* T^2, *fort. recte* 2 eunt *MFUpTDLA* : *om. P* 3 uociferaretur MP^1 (uicif- *P*) *UpTDLA* : uiciferaret *F* (uocif- F^3), *cf. c.* 28. 12 rogitans *MPFUpTDLA* (*sed in M ante* rogitans *rasura est*) : *om. Lov.* 4, *Dukero probante, recte, cf. c.* 13. 10 *adn.*; 4. 58. 13 *adn.*; 10. 28. 12; 21. 25. 5 *et Class. Quart.* xii. (1918), *p.* 113 4 agunt *M* (*sed* . agunt) $PFUpTA?A^6$: cogunt *DLA?* (*nam in A librarius dubitasse uidetur; de signo dub. cf.* 1. 7. 5) : *secludit Madv. quem iam confirmant codicum indicia, cf.* rog- *et* cog- *c.* 13. 10 *adn. et praef. nostram*, § 47 coeperunt *MPUpTL* : ceperunt *FDA* : coeperant *dett. aliq.* expellunt *MPFUpTDLA* : expelluntque *dett. aliq.* (agunt *retinentes; quod si retinetur, melius* et expellunt *scribatur*) 5 metum $MPFUpTD^3A^2$: ne tum *L* : necum *D* : nec cum *A* contenti receperunt $MPUpTLA^1$: c̄teni (?) receperunt *F* (continere ceperunt F^3) : contempti receperunt *DA* 6 primae *MPFUpTDLA* : prorutae *Gemoll* : proximae *H. J. Mueller* uigiliumque *PF* (*ut uidetur*) : uigilumque F^2 *uel* F^3*UpTDLA* : uiciumque *M* : uiiium-

et eorum qui circa quaestorium oppressi periere ad septingentos triginta.

Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit et non 7
modo proferre inde castra Romanum sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur; retro in pacatum Soranum
agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama, tumultuosior 8
etiam quam res erant, perlata Romam coegit L. Postumium
consulem uixdum ualidum proficisci ex urbe. Prius tamen 9
quam exiret militibus edicto Soram iussis conuenire ipse
aedem Victoriae, quam aedilis curulis ex multaticia pecunia
faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus, 10
ab Sora in Samnium ad castra collegae perrexit. Inde postquam Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse recesserunt, diuersi consules ad uastandos agros urbesque oppugnandas discedunt.

Postumius Milioniam oppugnare adortus ui primo atque 34
impetu, dein postquam ea parum procedebant opere ac 2
uineis demum iniunctis muro cepit. Ibi capta iam urbe ab
hora quarta usque ad octauam fere horam omnibus partibus
urbis diu incerto euentu pugnatum est; postremo potitur
oppido Romanus. Samnitium caesi tria milia ducenti, capti 3
quattuor milia septingenti praeter praedam aliam.

que A^2: *secludit Conway* (*cf.* 5. 48. 6 *et Class. Quart.* xii (1918), *p.* 114) *ut glossema ad* stat. pr., *nam ex c.* 32. 7 *patet* uigiles *idem ac* stationem *esse*; *quem confirmare uidetur praua genetiui forma in MPF seruata. Alia exempla uocum* que *uel* et *glossematibus additarum in* 8. 13. 6; 5. 51. 3 (*cf. et* 6. 4. 9) *reperies*   quaestorium *MTDLA*: quaestorum *P*: quaestorem P^2FUp septingentos, *cf. c.* 15. 6: acc $MPLA^2$: a· cc *DA*: cc *FUp*: et aducenti milia *T*   7 Romanum *MT* D^3LA: romanorum $PFUpT^3$ *uel* T^2D? (*unde* proferri *pro* proferre *Up*)   8 erant *MTDLARn*: erat *PFUp*   9 iussis $MDLA^2$ (***sis *A*): iussit $PFUpT^3$ *uel* T^2: iussi *T*   dedicauit *MT DLA*: dicauit $PFUpT^2$ 10 ab Sora *PFUpTD*: a sora *A*: ab sorā (*om.* in) *L*: sorā (*linea uix clara*) *M* (*sed* profectusorā *M*, profectu'sorā M^3)

34 1 ui *ed. Rom.* 1469: ut *PFUpT*: *om. MDLA*   dein *MP FUpTDL*: deiñ *A*   ac uineis MPF^3TDLA: ac cuneis *Up*: uineis (ac *secluso*) *Siesbye, prob. Madvigio mire*   2 postremo *MPFUpTDA*: postero *L*   potitur *MPUpTDA*: potitus *FL*   3 septingenti (dcc) A^6, *Drak.*, *cf. c.* 29. 18: acc *MPUp*: cc *F*: ·acc· *L*: aducentos *T*: a·cc· *D*: a·cc *A*: a[illegible] centum T^3 *uel* T^4

4 Inde Feritrum ductae legiones, unde oppidani cum omnibus rebus suis quae ferri agique potuerunt nocte per auersam
5 portam silentio excesserunt. Igitur, simul aduenit consul, primo ita compositus instructusque moenibus successit, tamquam idem quod ad Milioniam fuerat certaminis foret;
6 deinde, ut silentium uastum in urbe nec arma nec uiros in turribus ac muris uidit, auidum inuadendi deserta moenia militem detinet, ne quam occultam in fraudem incautus
7 rueret; duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare moenia atque explorare omnia iubet. Equites portam unam alteramque eadem regione in propinquo patentes conspiciunt
8 itineribusque iis uestigia nocturnae hostium fugae. Adequitant deinde sensim portis urbemque ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt et consuli referunt excessum urbe; solitudine haud dubia id perspicuum esse et recentibus uestigiis fugae ac strage rerum in trepidatione nocturna
9 relictarum passim. His auditis consul ad eam partem urbis quam adierant equites circumducit agmen. Constitutis haud procul porta signis quinque equites iubet intrare urbem et modicum spatium progressos tres manere eodem loco si
10 tuta uideantur, duos explorata ad se referre. Qui ubi redierunt rettuleruntque eo se progressos unde in omnes partes circumspectus esset longe lateque silentium ac solitu-
11 dinem uidisse, extemplo consul cohortes expeditas in urbem
12 induxit, ceteros interim castra communire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues aetate aut inualidos
13 inueniunt relictaque quae migratu difficilia essent. Ea

4 Feritrum *PT*^{3} *uel T*^{4}: fertrum *MTLA*^{3}: ferarum *F*: fertorum *Up*: feretrum *D*: ferretrum *A* (*sed* fretum *M*, ferritrum *A scribere orsi sunt*); *nusquam quod sciamus comparet loci nomen* 6 detinet] *post hanc uocem usque ad* cepit caesa ibi (*c.* 39. 3) *duobus foliis amissis deficit F* 7 eadem regione *Up ed. Rom.* 1469 (*cf. c.* 43. 11): eandem regione *L*: eandem regionem *MPTDLA* 8 et consuli *ed. Rom.* 1469: et cons̄ *M*: et cōs *L*: et cons̄s. (*uel* cōss) *PTDA*: ad consulem *P*^{2}: ad cōss *T*^{2}: et ad consules *Up* 9 quam *MPUpA*^{2} *uel A*^{6}: qua *TDLA*

direpta; et cognitum ex captiuis est communi consilio aliquot circa urbes conscisse fugam; suos prima uigilia profectos; credere eandem in aliis urbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides exstitit; desertis oppidis 14
consul potitur.

35 Alteri consuli M. Atilio nequaquam tam facile bellum fuit. Cum ad Luceriam duceret legiones quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hostis obuius fuit. Ibi ira uires aequauit; proelium uarium et anceps 2
fuit, tristius tamen euentu Romanis, et quia insueti erant uinci et quia digredientes magis quam in ipso certamine senserunt quantum in sua parte plus uolnerum ac caedis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui si pugnantes 3
cepisset, insignis accepta clades foret; tum quoque sollicita nox fuit iam inuasurum castra Samnitem credentibus aut prima luce cum uictoribus conserendas manus. Minus 4
cladis, ceterum non plus animorum ad hostes erat. Vbi primum inluxit, abire sine certamine cupiunt. Sed uia una et ea ipsa praeter hostes erat; qua ingressi praebuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. Consul arma 5
capere milites iubet et sequi se extra uallum; legatis, tribunis, praefectis sociorum imperat quod apud quemque facto opus est. Omnes adfirmant se quidem omnia factu- 6
ros sed militum iacere animos; tota nocte inter uolnera et gemitus morientium uigilatum esse; si ante lucem ad castra 7
uentum foret, tantum pauoris fuisse ut relicturi signa fuerint; nunc pudore a fuga contineri, alioqui pro uictis esse.
Quae ubi consul accepit, sibimet ipsi circumeundos adlo- 8

13 in aliis *MTDLA* : aliis *PUp*

35 2 quia insueti *MUpTDLA*: q (*i.e.* qui) insueti *P* 4 ad hostes *MPUpTDLA* : apud hostes *Lov.* 4, *cf. c.* 29. 4 qua *MPUpTDLA*, *rectissime* (*sc.* hac uia incedentes *non* cum hanc uiam iniissent, *cf.* uestigiis ingressus *Cic. Resp.* 6. 24. 26, quacumque ingredimur *de Fin.* 5. 2. 5; *Tusc.* 1. 31. 75; *Ouid. F.* 4. 481; *Verg. Aen.* 4. 177; 10. 767 *et* 763): quam *dett. aliq.* 7 alioqui *MPTDL* : alioquin M^3*UpA* uictis *MUpTDLA* : uicti *P*

quendosque milites ratus, ut ad quosque uenerat, cunctantes
9 arma capere increpabat: quid cessarent tergiuersarenturque? hostem in castra uenturum nisi illi extra castra exissent, et pro tentoriis suis pugnaturos si pro uallo nollent.
10 armatis ac dimicantibus dubiam uictoriam esse; qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem aut seruitutem
11 patiendam. Haec iurganti increpantique respondebant confectos se pugna hesterna esse; nec uirium quicquam nec sanguinis superesse; maiorem multitudinem hostium appa-
12 rere quam pridie fuerit. Inter haec appropinquabat agmen; et iam breuiore interuallo certiora intuentes uallum secum portare Samnitem adfirmant nec dubium esse quin castra
13 circumuallaturi sint. Tunc enimuero consul indignum facinus esse uociferari tantam contumeliam ignominiamque
14 ab ignauissimo accipi hoste. 'Etiamne circumsedebimur' inquit 'in castris, ut fame potius per ignominiam quam ferro, si necesse est, per uirtutem moriamur?' Facerent—quod di
15 bene uerterent—quod se dignum quisque ducerent; consulem M. Atilium uel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes casurumque inter signa Samnitium potius
16 quam circumuallari castra Romana uideat. Dicta consulis legati tribunique et omnes turmae equitum et centuriones primorum ordinum approbauere.

17 Tum pudore uictus miles segniter arma capit, segniter e castris egreditur longo agmine nec continenti; maesti ac

10 inermis *MPUpTDLA* : iners *dett. aliq. paene prob. Madvigio, nec male* 11 iurganti *MP²UpTDLA* : iniurganti *P* (*sc.* in *ex* increpanti *anticipatum est*) pugna *MP²UpTDLA* : pugnata *P* 13 uociferari *MPUpTDLA*: uociferare *dett. unus* (*Lov.* 4), *cf. c.* 28. 12 14 Facerent—quod di bene uerterent—quod *scripsimus, Drakenborchii consilium libenter amplexi qui formulam auspicantis, e.g.* 29. 22. 5; 3. 29. 6, *rectissime laudat*: di (*uel* dii) bene uerterent facerentque quod *MPUpTDLA* : di bene uerterent facerent quod *Duker, non male, sed locus inde corruptus est quod linea una uncialis* quod di bene uerterent (*litt.* xix) *inter* facerent *et* quod se *in marginem excidit* (*u. Class. Quart.* xii (1918), *p.* 114) quod se *MPUpTDLA* : (*sed* q[d] *A²* *scribit pro* q. *i.e.* quod, *e.g. in* § 18 *et c.* 38. 10 *sed saepius* quam, *e.g. in c.* 47. 7 *A*) dignum quisque *MPTDLA* : quisque dignum *Up* 17 segniter arma capit *TDL*(*sed* cepit)*A* : *om. MPUp*

prope uicti procedunt aduersus hostem nec spe nec animo certiorem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, 18
extemplo a primo Samnitium agmine ad nouissimum fremitus perfertur exire, id quod timuerint, ad impediendum
iter Romanos; nullam inde ne fugae quidem patere uiam; 19
illo loco aut cadendum esse aut stratis hostibus per corpora
eorum euadendum. In medium sarcinas coniciunt; armati **36**
suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter 2
duas acies erat spatium, et stabant exspectantes, dum ab
hostibus prius impetus, prius clamor inciperet. Neutris 3
animus est ad pugnandum, diuersique integri atque intacti abissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent. Sua sponte inter inuitos tergiuersantesque segnis pugna clamore incerto atque impari coepit; nec uestigio quisquam mouebatur.

Tum consul Romanus, ut rem excitaret, equitum paucas 4
turmas extra ordinem immisit; quorum cum plerique delapsi ex equis essent, et alii turbati et a Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderant et ad suos tuendos ab
Romanis procursum est. Inde paulum inritata pugna est; 5
sed aliquanto et impigre magis et plures procurrerant Samnites et turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. Hinc fuga coepta totam auertit aciem Romanam; iamque in terga fugientium Samnites pugnabant, cum 6
consul equo praeuectus ad portam castrorum ac statione

17 animo *MP*[1] *uel P*[2]*TDLA* : animoque *PUp* 19 cadendum *MUpTDLA* : cedendum *P*

36 1 medium *Iac. Gron.*, *cf.* § 13 : medio *MPUpTDA* coniciunt *MPUpTDA* (*sed* -iti-): proiciunt *L* 2 prius impetus *MTDLA*: *hic demum omissa post* diuersique (§ 3) *ponunt PUp* (*inter puncta Up*), *cf. c.* 35. 14 *et* 2. 32. 10 *adn. et* 22. 32. 3 4 et alii *MPUpTDLA* : alii *dett. unus* (*Haverk.*), *non male*, *si* alii *cum sententia praecedenti* cum . . . essent *cohaereret* 5 pugna] *in M* pug *in margine stat et omnia ex* pugna est *usque ad* territis *spatium angustius occupat* procurrerant *PUpTDLA* : procurre | *M* : procurre|bant (*i. e.* bant *in margine*) *M*[1] *uel M*[2], *fort. recte* (*cf. c.* 7. 3; 8. 9. 14): procurrerunt *dett. aliq.* 6 in terga *PUpTDLA*[2] (inte * * * * *A*): inter fuga *M* (*sed* u *paene clausum est nec litteris* ti *dissimile est*): inter fugam *M*[3] praeuectus *MPTDA*[2] *uel A*[4]: prouectus *UpLA* statione . . . opposita *MPTDLA* : stationem . . . oppositam *Up*

7 equitum ibi opposita edictoque ut quicumque ad uallum
tenderet, siue ille Romanus siue Samnis esset, pro hoste
haberent, haec ipse minitans obstitit profuse tendentibus
8 suis in castra. 'Quo pergis' inquit, 'miles? et hic arma
et uiros inuenies nec uiuo consule tuo nisi uictor castra
intrabis; proinde elige cum ciue an hoste pugnare malis.'

9 Haec dicente consule equites infestis cuspidibus circum-
funduntur ac peditem in pugnam redire iubent. Non uirtus
solum consulis sed fors etiam adiuuit, quod non institerunt
Samnites spatiumque circumagendi signa uertendique aciem
10 a castris in hostem fuit. Tum alii alios hortari ut repeterent
pugnam; centuriones ab signiferis rapta signa inferre et
ostendere suis paucos et ordinibus incompositis effuse uenire
11 hostes. Inter haec consul manus ad caelum attollens uoce
clara, ita ut exaudiretur, templum Ioui Statori uouet, si con-
stitisset a fuga Romana acies redintegratoque proelio ceci-
12 disset uicissetque legiones Samnitium. Omnes undique
adnisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum
equitumque uis. Numen etiam deorum respexisse nomen
Romanum uisum; adeo facile inclinata res repulsique a
castris hostes, mox etiam redacti ad eum locum in quo
13 commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo,
quas coniecerant in medium, haesere impediti; deinde, ne
diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circumdant.

7 haberent *PUpTDL* : haberet *MA*^{2} *uel A*^{4}: haberetur *A*, *ubi sequitur rasura, dett. aliq.* ipse *DA dett. aliq.* : ipsa *MPUpTL*, *cf.* 4. 51. 8 *adn.* profuse *MPUpTDL*(*sed* -ae)*A*, *rectissime, cf. Caes. B. C.* 3. 93. 3 omnis multitudo sagittariorum se profudit: effuse *Weissenb.*, prope effuse *Madv.*, *perperam; nam praepositio* pro, *ut in* propensus, pronus, *in unum finem tendentium studium exprimit. Huic uoci Liuius de industria opponit uocem* effuse *de hostibus in* § 10 *ad fin.*
9 consulis *MUpTDA* : cōs *PL Aldus*, *cf. c.* 38. 1: consulem *Gruter*, *sed usum uerbi absolutum cordi Liuius habebat; cf. e.g.* 29. 1. 18; 2. 21. 4 (implicant), *Plaut. Capt.* 202 (in re mala animo si bono utare adiuuat) *et Cic. Quinct.* 23. 75, *Caes. B. G.* 7. 17. 2 *et Class. Quart.* xii (1918), *pp.* 115, 119 10 centuriones *MTDLA* : centurionesque *PUpT*^{2} *uel T*^{1} 11 uouet *TDLA* : uocet *P* : uouit *M*^{1} *uel M*^{4} (*ex* uoui *M*, *i.e. littera* t *aut ab M ipso addita est et ab M*^{4} *denuo scripta aut ab M*^{4} *primum scripta*) *UpA*^{6} constitisset *MPUpA*^{3} *uel A*^{2}: constitisse *TDLA* 13 diriperentur *MUpTDLA* : deriperentur *P*

Tum uero eos a fronte urgere pedites, ab tergo circumuecti 14
equites; ita in medio caesi captique. Captiuorum numerus
fuit septem milium octingentorum, qui omnes nudi sub
iugum missi; caesos rettulere ad quattuor milia octingentos.
Ne Romanis quidem laeta uictoria fuit; recensente consule 15
biduo acceptam cladem amissorum militum numerus relatus
septem milium octingentorum.

Dum haec in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites 16
Interamnam, coloniam Romanam, quae uia Latina est,
occupare conati urbem non tenuerunt; agros depopulati 17
cum praedam aliam inde mixtam hominum atque pecudum
colonosque captos agerent, in uictorem incidunt consulem
ab Luceria redeuntem nec praedam solum amittunt sed ipsi
longo atque impedito agmine incompositi caeduntur. Consul 18
Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipien-
dasque reuocatis et exercitu ibi relicto comitiorum causa
Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus 19
honos et ob amissa tot milia militum et quod captiuos sine
pactione sub iugum misisset.

Consul alter Postumius, quia in Samnitibus materia belli **37**
deerat, ⟨in⟩ Etruriam transducto exercitu, primum peruas-

14 octingentorum *A*⁶ (dccc) *Drakenborchium confirmans* (*cf. e.g. c.* 15. 6): accc *MPUp*: ·a·ccc *D*: ·a·cc *L*: a·ccc *A*: accc milia *T* 15 octingentorum *A*, *Drak. confirmans* (*cf. supra*): accc *MPUp*: ccc *DL*: atri(*uel* atii-)centa milia *T* 16 quae *MPUpTDLA*: qua *dett. aliq.* uia Latina *MPUpTDLA*, *rectissime, sc. in geographica loci definitione qua ab Interamna Nahartium distinguatur* (*cf.* 22. 1. 12 Romae signum Martis Appia uia): ad uiam Latinam *H. J. Mueller, inscienter; cf. eiusdem adn. in ed.* (1911) *ad* 26. 5. 8 18 reuocatis *MPUpTDLA*: uocatis *A*⁶ *dett. plures*: euocatis *Duker*, re *ex* recip. *repetitum esse credens; sed* domini *Interamnae ciues erant ab hoste parumper* (§ 16) *expulsi; recte* igitur *post hostium stragem in urbem suam* reuocantur et *MPUpT*: *om. DLA, fort. recte, nam artius clausula* exercitu ibi relicto *cum uerbo* profectus est *cohaeret quam clausula* Interamnam . . . reuocatis

37 1 in Etruriam *ed. Rom.* 1469, *cf.* § 3: etruriam *MPUpTDLA*, *an recte?*, *cf. cum Drak.* 8. 24. 17 *et* 31. 43. 5, *ubi tamen de maritimo traiectu agitur* transducto *MPUpTDLA*: traducto *dett. aliq.*, *cf.* § 3 (*sed cf. c.* 46. 3 trans- *et* 5 tra-uectus)

2 tauerat Volsiniensem agrum; dein cum egressis ad tuendos
fines haud procul moenibus ipsorum depugnat; duo milia
octingenti Etruscorum caesi; ceteros propinquitas urbis
3 tutata est. In Rusellanum agrum exercitus traductus; ibi
non agri tantum uastati sed oppidum etiam expugnatum;
capta amplius duo milia hominum, minus duo milia circa
4 muros caesa. Pax tamen clarior maiorque quam bellum in
Etruria eo anno fuerat parta est. Tres ualidissimae urbes,
Etruriae capita, Volsinii, Perusia, Arretium, pacem petiere;
5 et uestimentis militum frumentoque pacti cum consule, ut
mitti Romam oratores liceret, indutias in quadraginta annos
impetrauerunt. Multa praesens quingentum milium aeris
in singulas ciuitates imposita.

6 Ob hasce res gestas consul cum triumphum ab senatu
moris magis causa quam spe impetrandi petisset uideretque
7 alios quod tardius ab urbe exisset, alios quod iniussu senatus
ex Samnio in Etruriam transisset, partim suos inimicos, partim
collegae amicos ad solacium aequatae repulsae sibi quoque
8 negare triumphum, 'non ita' inquit, 'patres conscripti,
uestrae maiestatis meminero ut me consulem esse obliuiscar.
Eodem iure imperii quo bella gessi, bellis feliciter gestis,

1 Volsiniensem (*sic, non* uul-) *MPUpTDLA* 2 *post* depugnat *add.* numeros caesor *P*, numerus caesorum P^2 *uel* P^3*Up*T^2; *post haec* apud uolsinios *P*, apud uolsinium *Up* (*qui et punctum ante* numerus *habet*), apud uolscinos T^2, *cf. praef. nostram*, § 47 octingenti A^5 (dccc) *dett. unus Drak.* (*cf. c.* 36. 14): accc *MPUpD*: a·ccc *LA*: atri(*uel* atii-)centos *T*: at ducenti (*ut secundam lectionem*) T^2 3 Rusellanum *Gron.* (1678), *cf. c.* 4. 5: rosellanum *M*: rossellanum *TDLA*: rosella autem *P*: rosellanum autem *Up* traductus *MPUpTDLA*, *cf.* § 1 4 capita *MP*A^x: captae (-te) P^2*UpTDLA* 5 quadraginta (XL) *MTDLA*: XI *PUp*, *cf. c.* 30. 5 aeris in singulas *Andreas ed. Rom.* 1469: aerisingulas *MPT*: aeris singulas M^3: aeris singulis P^2*Up* T^2A^6: aeris *Rn*: aeris in Rn^2: *om. DLA* ciuitates *MPTDLARn*: ciuitatibus P^2*Up*T^2A^6 6 uideretque . . . exisset *om. T*, *add.* T^2 uideretq. *MPUp*T^2A^2 *uel* A^3: uideratq. *DLA* 7 ex Samnio *MTDLA*: ex *P*: *om. Up* partim suos *MPUpT*D^1 *uel* D^2*A*: partum suos *DL* partim collegae amicos *om. PUp* partim *TDLA*: ptim M^5 *uel* M^6: raptum *M* aequatae *MPUp*T^2D^3*L*A^x: aequitae *T*: aequantate *uel* aequantem *D?*: equātem *A*: equāte A^1 negare *UpDLA*: negari *MPT*A^2, *cf. e g. c.* 28. 3; 5. 4. 12

Samnio atque Etruria subactis, uictoria et pace parta
triumphabo.' Ita senatum reliquit. Inde inter tribunos 9
plebis contentio orta; pars intercessuros ne nouo exemplo
triumpharet aiebat, pars auxilio se aduersus collegas trium-
phanti futuros. Iactata res ad populum est uocatusque eo 10
consul cum M. Horatium L. Valerium consules, C. Marcium
Rutulum nuper, patrem eius qui tunc censor esset, non ex
auctoritate senatus sed iussu populi triumphasse diceret,
adiciebat se quoque laturum fuisse ad populum, ni sciret 11
mancipia nobilium, tribunos plebis, legem impedituros;
uóluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omni-
bus iussis esse ac futura; posteroque die auxilio tribunorum 12
plebis trium aduersus intercessionem septem tribunorum et
consensum senatus celebrante populo diem triumphauit.

Et huius anni parum constans memoria est. Postumium 13
auctor est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus in
Apulia fusum fugatumque saucium ipsum cum paucis Luce-
riam compulsum: ab Atilio in Etruria res gestas eumque
triumphasse. Fabius ambo consules in Samnio et ad Luce- 14
riam res gessisse scribit traductumque in Etruriam exercitum
—sed ab utro consule non adiecit—et ad Luceriam utrimque
multos occisos inque ea pugna Iouis Statoris aedem uotam, 15
ut Romulus ante uouerat; sed fanum tantum, id est locus

9 aiebat *MUpTDLA* : agebat *P* : aiebant *ed. Rom.* 1469 10 M. Horatium L. *Glareanus et Sigonius*: L. Horatium M. *MPUp TDLA*, *cf. C. I. L.* i^2, *p.* 44 *a. u. c.* 305 Rutulum *ut in* 3. 7. 6 *et* 7. 38. 8: rutilium *MPUpTDLA* censor esset] *hic inserit* adiciebat . . . populum *P*, *sc. duas archetypi lineas, litt.* xxxix *uel* xxxvii (*tribus lineis* non . . . diceret *primo praetermissis*), *quas tamen suo loco iterum praebet P* (*cf. e.g.* 7. 27. 1 *H*) 11 ni sciret *MPTD^{x}LA* : nesciret *D* : cum sciret *Up* mancipia *TLA* : mancupia *MP*: mconcipia *D* nobilium *MPUpT* : mobilium *DLA* ac futura *MTDLA* : ac futuram *P* '*antiqua lectio*' *Gel.* : affuturam *Up* 12 posteroque *PUpTDLA* : postero *M*, *cf. c.* 36. 10 *adn.* 13 in Apulia *UpA^6 ed. Par.* 1513 : in Apuliam *MPTDLA* 14 ambo *MPUp* : ambos *TDLA* res gessisse . . . ad Luceriam *om. M* adiecit *PUpTDLA* : adiicit *Madv.* (*cf.* 1. 41. 1 *adn. consulens etiam Souterium, Class. Rev.* xxix (1915), *p.* 218, *et contra* 1. 3. 3 *adn.*)

16 templo effatus, fuerat; ceterum hoc demum anno ut aedem etiam fieri senatus iuberet bis eiusdem uoti damnata re publica in religionem uenit.

38 Sequitur hunc annum et consul insignis, L. Papirius Cursor, qua paterna gloria, qua sua, et bellum ingens uictoriaque quantam de Samnitibus nemo ad eam diem praeter
2 L. Papirium patrem consulis pepererat. Et forte eodem conatu apparatuque omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant; et deorum etiam adhibuerunt opes ritu quodam sacramenti uetusto uelut initiatis militibus,
3 dilectu per omne Samnium habito noua lege, ut qui iuniorum non conuenisset ad imperatorum edictum quique iniussu abisset caput Ioui sacraretur. Tum exercitus omnis Aquilo-
4 niam est indictus. Ad sexaginta milia militum quod roboris in Samnio erat conuenerunt.

5 Ibi mediis fere castris locus est consaeptus cratibus pluteisque et linteis contectus, patens ducentos maxime
6 pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro uetere linteo

15 effatus *P*(efa-)T^2 : effatus sacratus *TDLA* : ia sacratus effatus MA^2 (*sed* iam M^4A^2 ; ia *fortasse i.e. q.* id *a librario non recte lectum*, *cf.* 9. 19. 7; 4. 31. 7; *et in uniuersum Praef.* 5 *adn.*) : *om. Up* fuerat *MPT DLA* : fieret *Up* 16 re publica A^x *Gron.*: respublica *MPUpTDLA*

38 1 qua . . . qua *MPTDLA* : tam . . . quam *Up Lov.* 4 consulis *dett. unus* (*Lov.* 2), *Edd. uet.*, *cf. c.* 36. 9 : cōs *P* : consulem *MT DLA* : eius consulem *Up* 2 adornauerant ; et deorum . . . sacraretur. Tum] *interpunctio nostra est, sed paene eadem ac Editorum ante Weissenbornium* adhibuerunt *MPUp*, *rectissime, nam Plusquam Perf. tempus* adornauerant *opus instruendi exercitus iam confectum denotat ; contra Perf.* adhibuerunt *rem unam et insignem commemorat quam Liuius iam pergit describere* : adhibuerant *TDLA* opes *MP UpTA* : *om. DL* 3 caput $MPUpTDLA^2$ (capud *A*) : eius caput *M. Mueller, fort. recte, cf.* 2. 8. 2 Ioui $MPUpT^2D^xA^1$ *uel* A^2 : Iouis *TDLA* sacraretur. Tum *scripsimus, praeeunte Weissenbornio qui* (*cum interpunctione ante* dilectu) *hic* sacraretur, tum *interpunxit* : sacraretur *Madv.* : sacratum erat. tum M^4DA : sacratum erat tum *MPUp TL*, *quod ret. cum interpunctione Weissenborniana Harant sed* noua lege qua *pro* noua lege ut (*cf. c.* 22 6) *scribens, bene* : sacramentum. tum *dett. aliq.* : sacratum esset. Tum *Sigonius* (dilectu etc. *cum priore clausula coniunctis*) : *fortasse* sacrum sanciretur. Tum *occasionem corruptelae faciliorem praebere potuit, cf.* 3. 55. 7 4 sexaginta (LX) *PTDA* : XL $MUpLA^2$ *uel* A^6

 6

lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine
magno natu, qui se id sacrum petere adfirmabat ex uetusta
Samnitium religione, qua quondam usi maiores eorum
fuissent cum adimendae Etruscis Capuae clandestinum
cepissent consilium. Sacrificio perfecto per uiatorem impe- 7
rator acciri iubebat nobilissimum quemque genere factisque;
singuli introducebantur. Erat cum alius apparatus sacri 8
qui perfundere religione animum posset, tum in loco circa
omni contecto arae in medio uictimaeque circa caesae et
circumstantes centuriones strictis gladiis. Admouebatur 9
altaribus magis ut uictima quam ut sacri particeps adigeba-
turque iure iurando quae uisa auditaque in eo loco essent
non enuntiaturum. Iurare cogebant diro quodam carmine, 10
in exsecrationem capitis familiaeque et stirpis composito,
nisi isset in proelium quo imperatores duxissent et si aut
ipse ex acie fugisset aut si quem fugientem uidisset non
extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuraturos 11

6 lecto *MPUpTDLA* : tecto *Madv.*, *sed libros linteos saepius cognouimus, e.g.* 4. 20. 8 : *librorum linteo tectorum aliud ex antiquitate exemplum adhuc quaerimus. De talibus ritibus cf. Liu.* 8. 9. 4 *et* 8 ; 10. 28. 14 ; *Ital. Dial., Tab. Ig. e.g.* vi. a. 23 *ubi preces totae exscribuntur : contra in uetustiore rituum formula*, 1. a. 13, *pontifex tacitus tantum iubetur precari. Imago pueri rituum formulam legentis uidetur in tabula Pompeiana ap. Journ. Rom. Stud.* iii (1913), *plate* 8 *cum p.* 170 Ouio Paccio *TDL* : ouio pattio *A* : ouio pactio *M* : nulo paccio *P*T^2 *uel* T^1 (*ut secundam lectionem in margine*) : ā pactio *Up* petere *MPUpTDLA* : repetere *Madv.* (*sed cf. e.g. Tac. H.* 3. 51 haec ex ueteri memoria petita) ex *MTDLA* : ut *PUp* : *fort. scribendum* ut ex
7 iubebat *MPUpT* : iubeat *DLA* 9 adigebaturque D^3 *ed. Rom.* 1472 : adicebaturque *MPTDA* : adiciebaturque *UpL* iure iurando] *His uocibus incipit 'up'* (*saec. xiv manus*) *quae usque ad finem decadis pergit ; uid. praef. nostram*, § 15 *Hinc inde codicem Guelferbytanum siue Helmstadiensem ex Häggströmii excerptis siglo Gb citamus, ubicumque eo teste ab 'up' discrepat ; nam ueri simile est hunc codicem sincerius quam 'up' eam textus formam repraesentare unde uetustior pars codicis Upsaliensis ducta est* essent M^2 *uel* M^1 (*per ras.*) P^2 *uel* P^3*up*T^2 *uel* T^1 (*ut secundam lectionem in margine*) D^3A^6 : co essent *MP* : coissent *TDLA* 10 iurare *MP* : dein iurare M^5P^3 *uel* P^2*up TDLA* quo P^2*up*T^2 *uel* T^1A^6 : quod *MPTDLA* (*sed* q *i.e.* quod *hic A ut c.* 35. 14) duxissent MP^1 (*ex* duixissent *P?*) *up*T^2 *uel* T^1*DLA* : dixissent *T*

se obtruncati circa altaria sunt; iacentes deinde inter stragem uictimarum documento ceteris fuere ne abnuerent.
12 Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum, ut uir uirum legerent donec sedecim milium numerum confecissent. Ea legio linteata ab integumento consaepti, ⟨in⟩ quo sacrata nobilitas erat, appellata est; his arma insignia data et cristatae
13 galeae, ut inter ceteros eminerent. Paulo plus uiginti milium alius exercitus fuit nec corporum specie nec gloria belli nec apparatu linteatae legioni dispar. Hic hominum numerus, quod roboris erat, ⟨ad⟩ Aquiloniam consedit.

39 Consules profecti ab urbe, prior Sp. Caruilius, cui ueteres legiones, quas M. Atilius superioris anni consul in agro
2 Interamnati reliquerat, decretae erant. Cum eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit.
3 Caesa ibi milia hominum duo ferme atque octingenti, capta
4 quattuor milia ducenti septuaginta. Papirius nouo exercitu—ita enim decretum erat—scripto Duroniam urbem expugnauit; minus quam collega cepit hominum, plus ali-
5 quanto occidit; praeda opulenta utrobique est parta. Inde peruagati Samnium consules maxime depopulato Atinate

12 nominatis *MPupTDLA* : nominati *Perizonius* : nominati sunt *Alschefski, neuter satis Latine nisi* ex primoribus *scribatur* uir uirum *MPupTA* : uis uisum *DL* (*uel* ius iusum *L qui et* legerent *omittit*), *sc.* '*r-altum*' *parum intellegentes, cf.* 9. 41. 6 in quo *Freudenberg* : a quo *dett. unus* (*Lov.* 2) : quo *MPupTDLA* data *MTDLA* : adlata *P* (*cum* insigni *P* insignia P^2) : allata *up*T^1 *uel* T^2 (*ut secundam lectionem in margine*) 13 dispar *MPTDLA* : par *up*, *quod malit Conwaius, qui uocibus* specie gloria apparatu *ea ipsa designari putat quibus legio linteata inter ceteros eminebat* (§ 12); *si recte*, dispar *ex corruptela aliqua* (*fortasse in ultima syllaba uocis* legioni) *esse ortum necesse sit. Contra si codices sinceri sunt, Liuius* nec dispar *pro* suo in genere non longe dispar *rhetorice scripsisse iudicandus erit* ad *ed. Rom.* 1469 : *om. MPupTDLA*

39 3 milia hominum *his uocibus redit F* 4 ita enim *MTDLA* : enim *hic om. PFup sed add. post* capta *supra* (§ 3) : *om.* enim *ed. Frob.* 1535

agro, Caruilius ad Cominium, Papirius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. Ibi aliquamdiu nec 6
cessatum ab armis est neque nauiter pugnatum; lacessendo quietos, resistentibus cedendo, comminandoque magis quam inferendo pugnam dies absumebatur. Quodcum⟨que Co- 7
mini⟩ inciperetur remittereturque, omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur in dies. Altera Romana castra [quae] uiginti milium spatio aberant, et absentis collegae consilia omnibus gerendis intererant rebus; intentiorque Caruilius, quo in maiore discrimine res uertebatur, in Aquiloniam quam ad Cominium quod obsidebat erat.

L. Papirius, iam per omnia ad dimicandum satis paratus, 8
nuntium ad collegam mittit sibi in animo esse postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste; opus esse et 9
illum quanta maxima ui posset Cominium oppugnare, ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. Diem ad proficiscendum nuntius habuit; nocte 10
rediit approbare collegam consulta referens. Papirius nuntio 11
misso extemplo contionem habuit; multa de uniuerso genere belli, multa de praesenti hostium apparatu, uana magis specie quam efficaci ad euentum, disseruit: non enim cristas 12
uolnera facere; et per picta atque aurata scuta transire

7 quodcumque Comini (*uel* ad Cominium) *Conway*: quodcumque *Madv., idem ante lacunam aliquam Weissenb.*: quodcum *MPFupTDLA*: quaecum A^{6} *dett. unus* (*Latinii Neapol., cf. c.* 41. 8) proferebatur *MPF sed* -ab- *PF*(*upTDLA*: perferebatur *dett. unus* (*Voss.* 2), *prob. Madvigio et Muellero* in dies. altera *MPFTDLA* (*sed punctum abest in MD, erasum in A*): indies ad altera *up*: inde in altera *Madv.*: in altera *H. J. Mueller* quae *MPF* q̄ (*upT* q̄;) *D* q; *LA uel* A^{2}: *om. ed. Par.* 1510 *et fortasse A, quos sequimur punctum ad* in dies *ex cdd. retinentes*; (*numquo modo uox haec* quae *huc translata est ex uocibus* -que Comini *quas supra in marginem excidisse suspicamur?*) quo in *Madv., quem uidetur confirmare T, qui* quom aiore *scribit, archetypum solita diligentia repraesentans ubi cohaeserat* in *in* m *et littera sequens* m *uocis* maiori *per haplographiam perierat*: quo *MPFupDLA* 9 maxima *MP* (*sed* -uma) *F upTDLA, uid.* 9. 24. 9 *adn.* 11 efficaci ad euentum $M^{3}TA^{6}$ (efficaci *fort. ab* M^{2}): efficacia deuentum *M*: efficatiam (-ciam P^{2}) ad euentum *P*: efficacia ad euentum *Fup*: effici aduentum *DLA*

Romanum pilum et candore tunicarum fulgentem aciem ubi
13 res ferro geratur cruentari. auream olim atque argenteam Samnitium aciem a parente suo occidione occisam spoliaque
14 ea honestiora uictori hosti quam ipsis arma fuisse. datum hoc forsan nomini familiaeque suae ut aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces spoliaque ea referrent quae insignia publicis etiam locis decorandis essent.
15 deos immortales adesse propter totiens petita foedera, totiens
16 rupta; tum si qua coniectura mentis diuinae sit, nulli unquam exercitui fuisse infestiores quam qui nefando sacro mixta hominum pecudumque caede respersus, ancipiti deum irae deuotus, hinc foederum cum Romanis ictorum testes
17 deos, hinc iuris iurandi aduersus foedera suscepti exsecrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, uno tempore deos, ciues, hostes metuat.

40 Haec comperta perfugarum indiciis cum apud infensos iam sua sponte milites disseruisset, simul diuinae humanaeque spei pleni clamore consentienti pugnam poscunt; paenitet in posterum diem dilatum certamen; moram diei

13 uictori *MupA*^{x} : uictoria *PFGbTDLA* 14 forsan P^2 *uel* P^3*FupTDLA* : forsam *M* : *om. P*, '*redundat*' *Gelenius* 15 deos . . . tum si qua *MPFupTDLA*; *locus uarie temptatus est* : rupta iratos; si qua *Madv. coniecit sed non scripsit* : deos imm. cum iratos adesse . . . rupta, tum si qua *H. J. Mueller* : deos eis imm. abesse . . . rupta; iam si qua *Seyffert*, *uapide*; *pro sano defendi potest si* tum *cum sit coniungas et statuas* hoc ipso in discrimine *significare*, *i.e.* nunc *Orationis Rectae. Si haec uera sunt*, adesse *significat* Romanis adesse, *cf. c.* 36. 9 *adn. et c.* 40. 13 *et* 14. *Nobis certe nulla difficultas nisi in uoce* tum, *nec ea magna, uidetur subesse*; *si cui mutationis prurigo est*, tum (*post* rupta) *omittat* mentis diuinae M^2*upTDLA* : metis diuinae *MP* : metus diuini P^2FT^2 *uel* T^1 (*ut secundam lectionem*) 16 exercitui *M et* M^2*PFupTD*^{3}*A* : exercitu M^1*DL* (*cf.* 9. 41. 7 *adn.*; 6. 31. 4; 4. 12. 10) hominum *MupTDLA* : homini *PF* respersus *MupTDLA* : *om. PFGb*, *non male, si clausula* mixta . . . caede *cum* deuotus *cohaeret et uocem* ancipiti *inlustrat*. ancipiti MP^2*FupTDLA* : ancipitis p (*i. e.* per) *P*, *unde in promptu est conicere illud* -s per *aliquo modo ortum esse ex uoce* respersus, *siue haec glossematoris seu Liuiana erat. Locus totus, ut credimus, sanus est, hac uoce* respersus *fort. excepta* deum irae *MupTDLA* : *om. PFGb* (*sc. ex homoeo, quoniam oculi ab* deu(m irae) *ad* deu(otus) *aberrauerunt*)
40 1 diei MP^2*FupTDLA* : die *P* (*cf.* 9. 37. 4 *et* 5; 5. 13. 5)

noctisque oderunt. Tertia uigilia noctis iam relatis litteris 2
a collega Papirius silentio surgit et pullarium in auspicium
mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum 3
cupiditate pugnae; summi infimique aeque intenti erant;
dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor 4
omnium etiam ad eos qui auspicio intererant peruenit; nam
cum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri
ausus tripudium solistimum consuli nuntiauit. Consul laetus 5
auspicium egregium esse et deis auctoribus rem gesturos
pronuntiat signumque pugnae proponit. Exeunti iam forte 6
in aciem nuntiat perfuga uiginti cohortes Samnitium—quad-
ringenariae ferme erant—Cominium profectas. Quod ne
ignoraret collega, extemplo nuntium mittit; ipse signa ocius
proferri iubet. Subsidia suis quaeque locis et praefectos 7
subsidiis attribuerat; dextro cornu L. Volumnium, sinistro
L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Caedicium et ⟨T.⟩
Trebonium, praefecit; Sp. Nautium mulos detractis clitellis 8
cum ⟨tribus⟩ cohortibus alariis in tumulum conspectum
propere circumducere iubet atque inde inter ipsam dimi-

3 infimique aeque *MTDA* : infimi queq. *P*: infimi q̄q: (*i. e.* quaeque) *F*: infimi quique *up*: infimique *L*, *uix recte* 4 omnium etiam *MPupTDLA* : etiam omnium *F*: etiam *malit Conway*, *cf. Praef.* 5 *adn.* tripudium *PFup* : trepudium *TDLA* : tripudinum *M* solistimum *PFTDLA* (-tinium A^2) : salestinum *M* : solistinum M^2 : solēnissimum *up* 5 auspicium *MPupTDLA* : auspicium mittit *F* (*ex* § 2) signumque *MupTDLA* : quae *PF* : que *Gb* proponit . . . perfuga *MupTDLA* : *om. PFGb* (*fons et damni et confusionis fuisse uidetur similitudo inter uoces* pronuntiat signumq. pugnae *et* nuntiat perfuga; *certe male fatigatus est scriba huius archetypi*) 6 forte *MTDLA* : *om. up*, '*scriba adiecit de suo*' *Gelenius* perfuga $MupT^2D^xA^2$: perfugam *TDLA* ipse *MPFupT* : ipse sibi *DLA* (*sc. ex* si- *uocis* signa *duplicato*) 7 subsidia *Madv.* : subsidiaque *MPFupTDLA* quaeque *Madv. PFupTDLA*^{2} : quae *MA* Caedicium M^1PFup : caedium *MDLA* : caecidium *T* T. *coniecit Weissenb.* : *om. MPFup TDLA* 8 tribus (iii) *add. Hertz* (*sed fort. melius post* cohortibus) : *om. MPFupTDLA* (*cf. Tac. Agric.* 36. 1) cohortibus *MupTDLA* : cohortir *P et* cohortis *F* (*sc. ex* cohortib') alariis *MTDLA* : alaris *PF* : alaribus *up* inde *MPFTDLA* : ipse *up*

cationem quanto maxime posset motu pulueris se ostendere.

9 Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios
orta de auspicio eius diei exauditaque ab equitibus Romanis,
qui rem haud spernendam rati Sp. Papirio, fratris filio con-
10 sulis, ambigi de auspicio renuntiauerunt. Iuuenis ante
doctrinam deos spernentem natus rem inquisitam ne quid
11 incompertum deferret ad consulem detulit. Cui ille: 'Tu
quidem macte uirtute diligentiaque esto; ceterum qui
auspicio adest, si quid falsi nuntiat, in semet ipsum religio-
nem recipit; mihi quidem tripudium nuntiatum, populo
12 Romano exercituique egregium auspicium, est.' Centurioni-
bus deinde imperauit uti pullarios inter prima signa con-
stituerent. Promouent et Samnites signa; insequitur acies
ornata armataque, ut hostibus quoque magnificum spectacu-
13 lum esset. Priusquam clamor tolleretur concurrereturque,
emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit; quod
ubi consuli nuntiatum est, 'di in proelio sunt' inquit;
14 'habet poenam noxium caput.' Ante consulem haec dicen-
tem coruus uoce clara occinuit; quo laetus augurio consul,
adfirmans nunquam humanis rebus magis praesentes inter-
fuisse deos, signa canere et clamorem tolli iussit.

41 Proelium commissum atrox, ceterum longe disparibus ani-

8 maxime *M* (*sed* -ae) *PFupTDLA*: maximo *Madv.* (*cf.* 9. 24. 9 *adn.*) motu pulueris se *scripsi* (*cf.* 9. 2. 9 *et Tac. A.* 15. 3. 3 congestu harenae): motu pulueres *PFT*: motu pulueris *up*: motu puluere *DLA*: motu puluerem *D*^{x} *dett. aliq.*: moto puluere *M*: moto puluere se *Madv.*, *fort. recte* 9 exauditaque *PFupTDLA*: auditaque *MA*^{2} consulis (cōs) *MPupTDLA*: *om. F* 10 rem inquisitam *MGbTDLA*: rem inquisita *P*: re inquisita *P*^{2}*Fup* 11 falsi *MupTDLA*: falsa *PF* recipit *MPFGbTDLA*: recipiet *up* 12 hostibus *Glareanus*: hostium *MPFupTDLA*: hosti *Madv.*, *cf.* 9. 37. 3 13 concurrereturque *P*^{2}*FupT*^{1} *uel T*^{2}: concurrenturque *P*: concurrebaturque *TD* (*sed media litt.* c *ab D*^{2} *in ras.*) *LA*: concurretur *M* (-itur *M*^{4}): concurreturque *A*^{2} 14 uoce clara *MPFupTDA*: clara uoce *L*

41 1 longe *MF*^{3}*upTDLA*: loce *PF?* (*sed notauit P*^{2} *uel P*^{3} *tamquam correcturus*)

mis. Romanos ira, spes, ardor certaminis auidos hostium sanguinis in proelium rapit; Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere quam inferre pugnam cogit; nec sustinuissent primum clamorem atque impetum 2
Romanorum, per aliquot iam annos uinci adsueti, ni potentior alius metus insidens pectoribus a fuga retineret. Quippe in 3
oculis erat omnis ille occulti paratus sacri et armati sacerdotes et promiscua hominum pecudumque strages et respersae fando nefandoque sanguine arae et dira exsecratio ac furiale carmen, detestandae familiae stirpique compositum; iis uinculis fugae obstricti stabant ciuem magis quam hostem timentes. Instare Romanus a cornu utroque, 4
a media acie et caedere deorum hominumque attonitos metu; repugnatur segniter, ut ab iis quos timor moraretur a fuga.

Iam prope ad signa caedes peruenerat, cum ex transuerso 5
puluis uelut ingentis agminis incessu motus apparuit; Sp. Nautius—Octauium Maecium quidam eum tradunt—dux alaribus cohortibus erat; puluerem maiorem quam pro 6
numero excitabant; insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant. Arma signaque per turbidam

1 ira *MupTDLA* : *om. P* (*spatio trium litt. relicto*) *F* ardor *MP*^{2} (ardos *P*) *FupT*^{2}*D*^{3}*A*^{2} *uel A*^{1} : ardore *TDLA* : ardorque *Gb* inuitos *MPFupTD*^{3}*A*^{2} : inuictos *D? L* : inuittus *A* inferre *Mup F*^{3}*TDLA* : interferre *P*^{2} *uel P*^{3}*F?* : terferre *P* 3 paratus *MP FupTDLA* : apparatus *dett. aliq.* promiscua *PFupTDLA* : promisca *M* (*cf.* 3. 47. 7 *adn.*) fando nefandoque *MP*^{3}*upTA*^{2} : quandoq. nefando *F* : fandoq. *P* : nefandoq. *DLA* iis *MP* : hiis *A* : his *F*^{3} (is *F?*) *TDL* uinculis fugae *MPFupTDLA* : *secl.* fugae *Gemoll*, *sed cf.* uinculum cupiditatis, *c.* 13. 14) 4 a media acie *MF*^{3}*upTDLA* : a medicia acie *PF?*, *unde* ac media acie *Alschefski* iis *ed. Rom.* 1469 : his *MPFTDL* : hiis *A* 5 incessu *MFD*^{3} (*sed* incessum ot' (*sic*) *F*) : incessum *PDLA* : incensum *T* Maecium *MPF* : mecium *DL* : metium *up TA* dux alaribus *MPF et F*^{3}*upTDLA*^{2} : dux laribus *A* : dux cum alaribus *Koch* (*cf. c.* 40. 8 *et* 43. 3) : cum auxiliaribus *Madv.* : *nobis, si quid mutandum sit, potius delere* alaribus cohortibus *placeat ut glossema ex c.* 40. 8 *petitum ; tum clausula significet ducem illius* 'ingentis agminis' *Nautium fuisse*

lucem in primo apparebant; post altior densiorque puluis
equitum speciem cogentium agmen dabat fefellitque non
7 Samnites modo sed etiam Romanos; et consul adfirmauit
errorem clamitans inter prima signa ita ut uox etiam ad
hostes accideret, captum Cominium, uictorem collegam
adesse; adniterentur uincere priusquam gloria alterius exer-
8 citus foret. Haec insidens equo; inde tribunis centurio-
nibusque imperat ut uiam equitibus patefaciant; ipse
Trebonio Caedicioque praedixerat, ubi se cuspidem erectam
quatientem uidissent, quanta maxima ui possent concitarent
9 equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex ante praeparato,
fiunt; panduntur inter ordines uiae; prouolat eques atque
infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit perrum-
pitque ordines quacumque impetum dedit. Instant Volum-
nius et Scipio et perculsos sternunt.
10 Tum, iam deorum hominumque uicta ui, funduntur lin-
teatae cohortes; pariter iurati iniuratique fugiunt nec quem-
11 quam praeter hostes metuunt. Peditum agmen quod super-
fuit pugnae in castra aut Aquiloniam compulsum est;
nobilitas equitesque Bouianum perfugerunt. Equites eques
sequitur, peditem pedes; diuersa cornua dextrum ad castra

6 altior densiorque *MupTDLA*: altiorque *PGb*: altior *F* 6, 7 Romanos . . . uox etiam *MPFupTDA*: *om. L* accideret *MPFTDLA Gel. e cdd.?*: accederet *F*^{3}*upT*^{5}*D*^{5} *dett. aliq.* foret *MTDLA Aldus*: fieret *PFupT*^{2} *Gel. e cdd.?* 8 insidens equo *P*(*sed* aequo)*FupTDLA*: indens equo *M*: ascendens equum *A*^{6} (*in margine*) *dett. unus* (*Latinii Neapol., cf. c.* 39. 7) Caedicioq. *MPup*: caedidicioq. *DLA* (*sed* -tio): caecidioq. *F*: caeditioq. *TA*^{2} ubi *M*, *recte, quoniam* concitarent *primum locum in clausula sua occupat, cf. contra, e.g. c.* 36. 7: ut ubi *M*^{2}*PFupTDLA* maxima *MPFUpTDLA*, *cf.* 9. 24. 9 *adn.* 9 perrumpitq. *MPupTDLA*: perrupit *F* (*cf.* 1. 3. 3 *adn.*) 10 uicta ui *PFup*: uicta uis *MTDL*: uis uicta *A*: uictae ui *Madv., male, nam cf. c.* 41. 4 *ubi* metus *huic* uis *uidetur respondere* fugiunt *MupTDLA*: fiunt *PF* 11 agmen *MPFupTDLA*: *del. Gron., fort. recte* Bouianum *upA*: bouianium *F*^{3}: uobianum *MTD*: uobianium *PF? L* equites *MPFupTDLA*^{2}: *om. A*: equitem *dett. duo, male, 'quasi Liuio non liceret,' inquit Drak., 'orationem etiam hac ratione uariare: quod saepius eum fecisse uidebimus ad* 35. 40. 6' diuersa *MF*^{3}*TDLA*: ac diuersa *P*^{2} *uel P*^{3}*up*: adiuersa *PF?*

Samnitium, laeuum ad urbem tendit. Prior aliquanto Vo- 12
lumnius castra cepit; ad urbem Scipioni maiore resistitur ui, non quia plus animi uictis est sed melius muri quam uallum armatos arcent; inde lapidibus propulsant hostem.
Scipio, nisi in primo pauore priusquam colligerentur animi 13
transacta res esset, lentiorem fore munitae urbis oppugnationem ratus, interrogat milites satin aequo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse, se uictores pelli a portis
urbis. Reclamantibus uniuersis primus ipse scuto super caput 14
elato pergit ad portam; secuti alii testudine facta in urbem perrumpunt deturbatisque Samnitibus quae circa portam erant muri occupauere; penetrare in interiora urbis, quia pauci admodum erant, non audent.

Haec primo ignorare consul et intentus recipiendo exer- **42**
citui esse; iam enim praeceps in occasum sol erat et appetens nox periculosa et suspecta omnia etiam uictoribus
faciebat. Progressus longius ab dextra capta castra uidet, 2
ab laeua clamorem in urbe mixtum pugnantium ac pauentium fremitu esse; et tum forte certamen ad portam erat.
Aduectus deinde equo propius, ut suos in muris uidet nec 3
iam integri quicquam esse, quoniam temeritate paucorum magnae rei parta occasio esset, acciri quas receperat copias
signaque in urbem inferri iussit. Ingressi proxima ex parte 4

12 est *MPFupTDLA*, *quod si uerum est*, *exemplis qualia* 2. 15. 3; 2. 58. 5 *adn.*; 9. 41. 16 *adn.*, *defendendum erit*: esset *Gron.*, *fort. recte*: esset *uel* sit *Weissenb.* 13 lentiorem *MupTDLA*: letionem *P*: letiorem *P*^{3} *uel* *P*^{2}*F*: duriorem *ut glossema add.* *A*^{6} 14 ipse *MPupTDLA*: *om.* *F*, *fort. recte* elato *PFupTDLA*: eleuato *M* quae *MPTDLA*: qui *M*^{4}*P*^{2}*FupT*^{2}*A*^{2} erant *MPFupT*: erat *DLA* muri *MPFGbTDLA*: muros *upT*^{2} *uel* *T*^{1} *in marg.*: murios *M*^{5}: murum *cod. Klock.* *A*^{6}: mur⁻ *F*^{3} in interiora *TDLA* (*cf.* 10. 1. 5; 2. 12. 3): interiora *MPFup* (*cf.* *Aen.* 1. 243, *saepius etiam historici post Aug.*)

42 2 capta castra *MPFGbTD*(*sed* astra)*LA*: castra capta *up* et tum *MF*^{3}*upTDLA*: et cum *PF* 3 aduectus *MTDLA*: et uectus *PF?*: euectus *P*^{2}*F*^{2} *uel* *F*^{3}*up* quoniam *MGbTDLA*: quod *PFT*^{1} *uel* *T*^{2} (*in margine*): qn̄ *up* 4 ex parte *MPFupTDLA*, *rectissime*, *sc. ex ea parte quae Papirianis* proxima *erat*: ea parte *Iac. Gron.*

quia nox appropinquabat quieuere; nocte oppidum ab
hostibus desertum est.
5 Caesa illo die ad Aquiloniam Samnitium milia uiginti
trecenti quadraginta, capta tria milia octingenti et septua-
6 ginta, signa militaria nonaginta septem. Ceterum illud
memoriae traditur non ferme alium ducem laetiorem in
acie uisum seu suopte ingenio seu fiducia bene gerundae
7 rei. Ab eodem robore animi neque controuerso auspicio
reuocari a proelio potuit et in ipso discrimine quo templa
deis immortalibus uoueri mos erat uouerat Ioui Victori, si
legiones hostium fudisset, pocillum mulsi priusquam teme-
tum biberet sese facturum. Id uotum dis cordi fuit et
auspicia in bonum uerterunt.

43 Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res.
Prima luce ad moenia omnibus copiis admotis corona cinxit;
urbem subsidiaque firma ne qua eruptio fieret portis opposuit.
2 Iam signum dantem eum nuntius a collega trepidus de ui-
ginti cohortium aduentu et ab impetu moratus est et partem
copiarum reuocare instructam intentamque ad oppugnandum
3 coegit. D. Brutum Scaeuam legatum cum legione prima et
decem cohortibus alariis equitatuque ire aduersus subsidium
4 hostium iussit: quocumque in loco fuisset obuius, obsisteret
ac moraretur manumque, si forte ita res posceret, conferret,
5 modo ne ad Cominium eae copiae admoueri possent. Ipse

5 uiginti (xx) *MA*^{2} : xxx *upTDLA* : x *PFT*^{2} *uel* *T*^{3} (īīx mil. cccc *Gb*) tria (III) *MT* (*sed* trea) *DLA* : IIII *PFupT*^{2} octingenti (dccc) *MPFGbDLA* : octingentos *T* : VIII *up* signa *MPFup* : et signa *TDLA* 7 deis *MPTDA* : diis *FupA*^{2} : dĩs *L* (*uid.* 4. 15. 7 *adn.*) Victori (*P*^{2}*FupT*^{x}*D*^{x}*LA* : uictorii *MPTD*) pocillum mulsi *MPFGbTDLA* (pauxillum *A*^{2}) : proculum mulis *up* (*sc. nouum libationis genus!*) dis cordi *MPFT* : diis cordi *upT*^{2}*A*^{2} : discordii *D* (*sine* fuit *LA* : discordia *D*^{3}

43 1 Cominium *A*^{x} : cō (*uel* com-) minium *MF*^{3}*upTDLA* : cōmonium *P* : cōmineum (?) *F* 4 in loco *MT*^{1} (*ex* in locum *T*) *A*^{2} *uel* *A*^{6} : loco *PFupDLA* conferret *MupTDLA* : conferri *PFGb* Cominium *MPFupA*^{x} : comminium *TDLA* eae (ee) *ed. Rom.* 1469 (*sc. in c.* 43. 2 *et c.* 40. 6 *memoratae*) : heae *PT* : haeae *F* : haec *ML* : hę *D* : hee *A*

scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iussit ac testudine
ad portas successit; simul et refringebantur portae et uis
undique in muros fiebat. Samnites sicut, antequam in muris
uiderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos urbis
aditu hostes, ita, postquam iam non ex interuallo nec missi- 6
libus sed comminus gerebatur res et qui aegre successerant
ex plano in muros, loco quem magis timuerant uicto, facile
in hostem imparem ex aequo pugnabant, relictis turribus 7
murisque in forum omnes compulsi paulisper inde tempta-
uerunt extremam pugnae fortunam; deinde abiectis armis 8
ad undecim milia hominum et quadringenti in fidem
consulis uenerunt; caesa ad quattuor milia octingenti
octoginta.

Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res; in medio 9
inter duas urbes spatio, ubi tertia exspectata erat pugna,
hostes non inuenti. Septem milia passuum cum abessent a
Cominio, reuocati ab suis neutri proelio occurrerunt. Primis 10
ferme tenebris, cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam
habuissent, clamor eos utrimque par accidens sustinuit;
deinde regione castrorum, quae incensa ab Romanis erant, 11
flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius pro-
hibuit; eo ipso loco temere sub armis strati passim inquie- 12

6 et qui *PFup*: et que *Gb*: et quia *MTDLA* successerant *MTD*^{3} (susc- *D*) *LA*: successerant *P*^{1} (*per ras. ex* successi (*uel* -us) erant *P*): successerant succecis erant *F* (success | *cetera parte uocis desecta P*^{2} *in marg.*) magis *MPupTDLA*: *om. F*, *fort. recte* (*cf. c.* 31. 9; 41. 14) 8 undecim (xi) *MPFupTA*^{1} *uel A*^{2} (*ut secundam lectionem*): xv *DLA Aldus* octingenti *Gron.* (1678): accc *MPFupDL*: a·ccc *A*: tricentos *T*: ac·cc *F*^{3}, *cf. c.* 15. 6 *adn.* 9 in medio *F ed. Rom.* 1472: inde medio *MPupTDLA*: inde ī edio *Gb*
11 regione *upA*^{x} *dett. aliq.*: regionem (*uel* -ē) *MPFTDLA*: e regione *ed. Mogunt.* 1518 (*sed huic formulae quamuis Ciceronianae Liuius ablatiuum simplicem uidetur praeferre, cf.* 25. 25. 8 *cum Weissenbornii adn.*, 10. 34. 7; 3. 66. 5; 33. 17. 6) erant *A dett. unus* (*Voss.* 2): erat *MPFupTDL* flamma late fusa *up ed. Rom.* 1469: flammae late fusae *MPFTDLA* certioris *MPFupTDLA*: certiori *Iac. Gron.*, *sed* indicio *ablatiuus est*
12 temere *M*: prope temere *upT*: te prope mere *P* (*cf. c.* 7. 10 *adn.*): prope timore *P*^{2}*FT*^{2} *uel T*^{4}: prope (*sed ante* eo ipso) temere *DLA*

tum omne tempus noctis exspectando timendoque lucem
13 egere. Prima luce incerti quam in partem intenderent iter repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus, qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti uiderant multi-
14 tudinem non uallo, non stationibus firmatam. Conspecta et ex muris Aquiloniae ea multitudo erat iamque etiam legionariae cohortes sequebantur; ceterum nec pedes fugientes persequi potuit et ab equite nouissimi agminis ducenti ferme et octoginta interfecti; arma multa pauidi ac signa
15 militaria duodeuiginti reliquere; alio agmine incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum est.

44 Laetitiam utriusque exercitus Romani auxit et ab altera parte feliciter gesta res. Vterque ex alterius sententia consul
2 captum oppidum diripiendum militi dedit, exhaustis deinde tectis ignem iniecit; eodemque die Aquilonia et Cominium deflagrauere et consules cum gratulatione mutua legionum
3 suaque castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum et Caruilius suos pro cuiusque merito laudauit donauitque et Papirius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa urbem fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papirium, fratris filium, et quattuor centuriones manipulumque hastatorum

(*sed in A post* prope *punctum est*); *sc. glossema* propere *uoci* temere *sic adscriptum* $\overset{\text{prope}}{\text{temere}}$ *non intellexerunt librarii* 13 incerti *MPFupTD*^{3}*A*^{2} : certi *DLA* consternantur *D*^{3} *ed. Rom.* 1470 : consternuntur *MPFupTD*(*ut uidetur*)*LA* conspecti *MPFupTDLA* : conspectis equitibus *Douiat.* : *secludit Madv., pessime, uim subtilem huius uerbi ignorans, quod paene semper depingit conscios se ab aliis conspici, cf.* 25. 16. 2 angues duo ex occulto adlapsi adedere iocur conspectique repente ex oculis abierunt; 2. 5. 5; 4. 13. 3; 1. 47. 5; 22. 24. 5; 28. 2. 3; 45. 7. 3; *Sall. Cat.* 7. 6; *uid. Class. Quart.* xii (1918), *pp.* 119 *seq.* 14 et ab equite *MTDLA* : ab equite *PFup, sed hic* nec *non potest* ne . . . quidem *significare et* ceterum *significat* nequiquam nam reliquere alio *MTDLA* : reliqua legio *P*^{2}*F* : reliqui relegio *P* : reliquere reliquo *up* 15 ut ex *MPFupTDLA* '*antiqua scriptura*' *Gelenius* : uix ex *A*^{6} : uix *dett. aliq.* Bouianum *MPFupT*^{2} *uel* *T*^{1}*DLA* : bouianium *T*

44 3 Sp. Nautium *ed. Rom.* 1469 *ex c.* 40. 8 : p. nautium *MPFTDLA sed in D post* p. *et in A sub* p. *rasura est*; (*de up et Gb incertos agit lectores Häggströmius*)

armillis aureisque coronis donauit, Nautium propter expedi- 4
tionem qua magni agminis modo terruerat hostes, iuuenem
Papirium propter nauatam cum equitatu et in proelio operam
et nocte qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam
egressis fecit, centuriones militesque quia primi portam mu- 5
rumque Aquiloniae ceperant; equites omnes ob insignem
multis locis operam corniculis armillisque argenteis donat.

Consilium inde habitum [cum] iamne tempus esset de- 6
ducendi ab Samnio exercitus aut utriusque aut certe alterius;
optimum uisum, quo magis fractae res Samnitium essent, eo 7
pertinacius et infestius agere cetera et persequi ut perdomi-
tum Samnium insequentibus consulibus tradi posset: quando 8
iam nullus esset hostium exercitus qui signis conlatis dimi-
caturus uideretur, unum superesse belli genus, urbium op-
pugnationes, quarum per excidia militem locupletare praeda
et hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent.
Itaque litteris missis ad senatum populumque Romanum de 9
rebus ab se gestis diuersi Papirius ad Saepinum, Caruilius
ad Veliam oppugnandam legiones ducunt.

Litterae consulum ingenti laetitia et in curia et in contione **45**
auditae, et quatridui supplicatione publicum gaudium priua-
tis studiis celebratum est. Nec populo Romano magna solum 2
sed peropportuna etiam ea uictoria fuit, quia per idem forte

3 armillis *MTDL*(*sed* ami-)*A* : *om. PFup* (*et* que *om. up*) 4 qua magni *MA*^{2}: quia magni *upTDLA* (*sed hic ut infra* qa *D*): qui magis *PFGbT*^{2} (*ut secundam lectionem*) qua fugam *Aldus*: quia fugam *MPFupTDLA* ab Aquilonia *dett. unus corr. et ed. Mediol.* 1478 (*cf. c.* 43. 13): ab Aquiloniā (*uel* -am) *PF*: ad aquiloniā (*uel* -am) *MupTDLA* 6 iamne *Conway*: cum iam nec *TDLA Lov.* 4 *et dett. alii* (*om.* inde *LGb*): cum iam *MPFup*: num iam *Weissenb.* ab Samnio *MPFupTDL*: a Samnio *A*: de Samnio *Weissenb. laudante Madvigio, cf. c.* 46. 1 7 fractae *MupTDLA*: factae *P*: facte *F* 9 Caruilius *upTDLA*: carnilius *M*: *om. PF* Veliam *A*^{2} (*ut secundam lectionem*) *et A*^{5} (*argumentum in marg.*), *cf. c.* 45. 9: uellam *MPFupTDLA* (*cf.* 2. 7. 6 *ubi Velia Romana est*)

45 2 peropportuna *MPFT*^{2}*A*^{3}: poer (*ut uidetur*) oportuna *T*: pr (t *sscr.*) oportuna *DA?*: PR̂ oportuna *L*: oportuna *up* ea *MTDLA*^{1} *uel A*^{2}: *om. PFupA* quia *MPFupT*^{1} *uel T*^{2}: qua *TDLA*

3 tempus rebellasse Etruscos allatum est; subibat cogitatio
animum quonam modo tolerabilis futura Etruria fuisset si
quid in Samnio aduersi euenisset, quae coniuratione Samni-
tium erecta, quoniam ambo consules omnisque Romana uis
auersa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro
4 occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum, a
M. Atilio praetore in senatum introductae, querebantur uri
ac uastari agros a finitimis Etruscis quod desciscere a populo
5 Romano nollent obtestabanturque patres conscriptos ut se a
ui atque iniuria communium hostium tutarentur. Respon-
sum legatis curae senatui futurum ne socios fidei suae paeni-
teret: Etruscorum propediem eandem fortunam quam Sam-
6 nitium fore. Segnius tamen, quod ad Etruriam attinebat,
acta res esset, ni Faliscos quoque, qui per multos annos in
7 amicitia fuerant, allatum foret arma Etruscis iunxisse. Huius
propinquitas populi acuit curam patribus ut fetiales mitten-
dos ad res repetendas censerent; quibus non redditis ex
auctoritate patrum iussu populi bellum Faliscis indictum est
8 iussique consules sortiri uter ex Samnio in Etruriam cum
exercitu transiret.

9 Iam Caruilius Veliam et Palumbinum et Herculaneum ex
Samnitibus ceperat, Veliam intra paucos dies, Palumbinum
10 eodem quo ad muros accessit. Ad Herculaneum etiam signis
conlatis ancipiti proelio et cum maiore sua quam hostium
iactura dimicauit; castris deinde positis moenibus hostem
11 inclusit; oppugnatum oppidum captumque. In his tribus

3 animum *MPFupTA*^{2}: hominum *DLA* euenisset *MF*^{3}*upA*^{2}: uenisset *PFTDLA* occupationem populi romani (*uel* pr̄) pro occasione *upTDL* (*sed* -patione) *A*: occupationemque pro occasione *M*: occupationem pr̄. pro occupatione *P*: occupatione *F* 4 ac uastari *MTDLA*: ae uastari *P*: et uastari *P*^{2}*FGb*: et uastare *up* 5 a ui *MTDLA*: ui *PFup* 8 Samnio *M*^{x}*P*^{2}*F*^{3}*upD*^{3}*A*^{2}: samnito *MTDA*: samnitio *L*: samntio *PF?* 9 Veliam *A*^{2} *dett. aliq.*: uele-tiam *MPFTD?LA* (*cf.* 2. 7. 6 *seq.*): uellam etiam *up* ex Samnitibus . . . Herculaneum *om. PFup*, *sed* his *inserunt PF* (*cf. Class. Rev.* xvii (1903), *p.* 161): cum hiis *up* Veliam *M*^{1} *uel M*^{2}*TA*^{2}: uele-tiam *DLA*: uetiam *M*

urbibus capta aut caesa ad decem milia hominum, ita ut
paruo admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias
consulibus Etruria Caruilio euenit secundum uota militum,
qui uim frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papirio ad 12
Saepinum maior uis hostium restitit. Saepe in acie, saepe
in agmine, saepe circa ipsam urbem aduersus eruptiones
hostium pugnatum, nec obsidio sed bellum ex aequo erat;
non enim muris magis se Samnites quam armis ac uiris moe-
nia tutabantur. Tandem pugnando in obsidionem iustam 13
coegit hostes obsidendoque ui atque operibus urbem expug-
nauit. Itaque ab ira plus caedis editum capta urbe; septem 14
milia quadringenti caesi, capta minus tria milia hominum.
Praeda, quae plurima fuit congestis Samnitium rebus in ur-
bes paucas, militi concessa est.

Niues iam omnia oppleuerant nec durari extra tecta pote- **46**
rat; itaque consul exercitum de Samnio deduxit. Uenienti 2
Romam triumphus omnium consensu est delatus. Trium-
phauit in magistratu insigni, ut illorum temporum habitus
erat, triumpho. Pedites equitesque insignes donis transiere 3
ac transuecti sunt; multae ciuicae coronae uallaresque ac
murales conspectae; inspectata spolia Samnitium et decore 4
ac pulchritudine paternis spoliis, quae nota frequenti publi-
corum ornatu locorum erant, comparabantur; nobiles aliquot
captiui, clari suis patrumque factis, ducti. Aeris grauis tra- 5

11 paruo *MTDLA cdd. Geleni* : pauo *PF* (paua F^{3}) : pauore *up* 12 obsidio sed MA^{2} : obsidio nec $PupT^{2}$ *uel* $T^{3}D^{3}$: obsidione *F* : obsidioni nec *T* : obsidion nec *D* : obsidioni ne *L* : obsidio nec *A* 13 ui atque *MupTDLA* : *om. PFGb* 14 caesi $MPFupTA^{2}$: caesa F^{3} : *om. DLA* plurima *MTDLA* : plurimum *PFup*

46 1 op(*uel* ob-)pleuerant *MPupTDLA* : cōpleuerant *F dett. aliq.*, *cf.* 9. 11. 10 durari $MP^{2}upTDLA$: durasi *P* (*cf. c.* 38. 12 *adn.*) : durare *F* 3 pedites *MupTDLA* : *om. PFGb* transuecti sunt *dett. duo* : transuectis *M?up dett. duo* : transuecti $M^{x}PFGbTDLARn$ '*lege*' *Gelenius* 4 decore $M^{x}upD^{3}A^{2}$: decorem (*uel* -ē) *MPT* : decoram *F* : decor *DLA* pulchritudine *MupDLA* (*sed* -cri- *DLA*) : pulchritudinem (*uel* -ē) *PFT* aliquot *upTDLA* : aliquos *MP* : aliqui $P^{2}F$ captiui $P^{2}upT^{2}D^{3}A^{x}$: actiui *F* : captiuis *MPTDLA* 5 trauecta *MPFTDLA* : transuecta *up Edd. uet.* (*cf.* transducto *c.* 37. 1 *et* 3)

uecta uiciens centum milia et quingenta triginta tria milia; id aes redactum ex captiuis dicebatur; argenti, quod captum ex urbibus erat, pondo mille octingenta triginta. Omne aes argentumque in aerarium conditum, militibus nihil datum
6 ex praeda est; auctaque ea inuidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum conlatum est cum, si spreta gloria fuisset captiuae pecuniae in aerarium inlatae, et militi tum ⟨donum⟩ dari ex praeda et stipendium militare
7 praestari potuisset. Aedem Quirini dedicauit—quam in ipsa dimicatione uotam apud neminem ueterem auctorem inuenio, neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset—ab dictatore patre uotam filius consul dedicauit exornauitque
8 hostium spoliis; quorum tanta multitudo fuit ut non templum tantum forumque iis ornaretur sed sociis etiam coloniisque finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum
9 diuiderentur. Ab triumpho exercitum in agrum Vescinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hibernatum duxit.
10 Inter haec Caruilius consul in Etruria Troilum primum oppugnare adortus quadringentos septuaginta ditissimos,

5 uiciens (*uel* uicies) $P^2FupT^2D^3A^2$ *uel* A^4: uicinies *MPTDLA* quingenta '*sincera lectio*' *Gelenius*: a *MPFTDA*: ad upT^2: *om.* *L*: et auri *dett. aliq.* id aes $MPFupT^2A^2$ '*sincera lectio*' *Gelenius*: id est *TD?*: id ē *LA*: id enim *Harl.* 2663 (*i.e. Harl.* 2) dicebatur P^2FTD^3LA: ducebatur *PD*: diceretur *M* pondo mille *Alschefski*: p̄ co. *M*: pondo A^2. *dett. aliq.*: p̄ (*uel* p.) *PFTDLA?*: p̄da (*i.e.* praeda) *up*, *cf.* 8. 38. 6 *adn. et praef. nostram*, § 48 octingenta *Alschefski*: ảccc *L*: accc *MPFTA?*: a·ccc *D*: ad cccc *up* 6 auctaque MTA^2: actaque *PFupDLA*: etaque *Gb* [*Post* ad plebem *amisso uno folio defit utilis codex Thuaneus*] militi tum donum *scripsimus* (militi donum *Madv.*): militi tum *MPFup*: militum *DLA*: militi *dett. aliq*: militi aliquantum *Harant Klockius* dari $MP^2FupDLA$: dare *P* praestari F^3upD^3 *uel* D^5A^2 *uel* A^1: praestare *MPFDLA* 7 dedicauit (*post* Quirini) M^1(*ex* aed- *M*, *ut uidetur*)*MPFupTDLA*: *secludit Aldus probante Drak.*, *nec male* 8 sociis MA^5: locis *PFupDLA* coloniisque upA^3 *Madv.*: colonisque *MPFDLA* (*cf.* 1. 52. 2) 9 Vescinum *Sigonius* (*cf. c.* 20. 1): uestinum *MPFupDLA* 10 Troilum *MPFupDLA*: troilium *Edd. uet.*: trossulum *Sigonius ex Plin.* 33. 9. 35, *cf. Ital. Dial.*, *p.* 393 quadringentos (cccc) *MPupDLA*: ccc *F*, *dett. aliq.*

pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit; cete 11
ram multitudinem oppidumque ipsum ui cepit. Inde quin-
que castella locis sita munitis expugnauit. Caesa ibi hostium 12
duo milia quadringenti, minus duo milia capti. Et Faliscis
pacem petentibus annuas indutias dedit, pactus centum milia
grauis aeris et stipendium eius anni militibus. His rebus 13
actis ad triumphum decessit, ut minus clarum de Samnitibus
quam collegae triumphus fuerat, ita cumulo Etrusci belli
aequatum. Aeris grauis tulit in aerarium trecenta octoginta 14
milia; reliquo aere aedem Fortis Fortunae de manubiis
faciendam locauit prope aedem eius deae ab rege Ser. Tullio
dedicatam; et militibus ex praeda centenos binos asses et 15
alterum tantum centurionibus atque equitibus, malignitate
collegae gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis 16
tutatus ad populum est L. Postumium legatum eius, qui dicta
die a M. Scantio tribuno plebis fugerat in legatione, ut fama
ferebat, populi iudicium; iactarique magis quam peragi
accusatio eius poterat.

Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inie- **47**
rant; hisque ipsis, quia uitio creati erant, quinque post dies
alii suffecti. Lustrum conditum eo anno est a P. Cornelio 2
Aruina C. Marcio Rutulo censoribus; censa capitum milia
ducenta sexaginta duo trecenta uiginti unum. Censores
uicesimi sexti a primis censoribus, lustrum undeuicesimum

12 minus duo milia *MupDLA* (*sed* ĪĪ *uel* II *pro* duo milia *DLA*): *om. PFGb* pactus *PFupDLA*: pactus ē *M*: *unde* pactus c (c milia) *suspicatur Alschefski, optime* eius anni M^2 *uel* M^1 (ius anni *M*) *PupDA*: anni *F*: ē inanni *L*: totius anni A^2 13 clarum *MPFDLA*: clarus *up* aequatum PFA^2 *uel* A^4: aequatum e *M*: aequato *DLA*: aequatus *up* 14 reliquo *MPFupDLA*: de reliquo *dett. aliq.* Tullio *up edd. uet.*: tullo *MPFDLA* 16 fauor *MupDLA*: pauor *PFGb* M. Scantio *PFup*: m cantio MA^2 *uel* A^3: cantio *DLA* in legatione *F*, *Perizonium confirmans*: in legationem *MPupDLA*: legatione *Perizonii altera coniectura*

47 1 hisque ipsis . . . erant *Mup* (*sed* iis) *DA* (*sed* hiisque): his ipsi . . . erant *L*: his *PFGb* alii $M^x upD^x A^x$: aliis *MPFDLA* 2 Rutulo *ut in* 7. 38. 8 *et* 3. 7. 6: rutilo *MP*: rutilio *FupDLA* undeuicesimum (*uel* unde xx) *MPFupDLA*: inde uicesimum *dett.*

3 fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas ludos Romanos spectarunt palmaeque tum primum
4 translato e Graeco more uictoribus datae. Eodem anno, ab aedilibus curulibus qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, uia a Martis silice ad Bouillas perstrata est.

5 Comitia consularia L. Papirius habuit; creauit consules Q. Fabium Maximi filium Gurgitem et D. Iunium Brutum Scaeuam. Ipse Papirius praetor factus.

6 Multis rebus laetus annus uix ad solacium unius mali, pestilentiae urentis simul urbem atque agros, suffecit; portentoque iam similis clades erat, et libri aditi quinam finis
7 aut quod remedium eius mali ab dis daretur. Inuentum in libris Aesculapium ab Epidauro Romam arcessendum; neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum praeterquam quod unum diem Aesculapio supplicatio habita est.

unus Hueschke, fort. recte. codicum lectionem tutatur Zingerleius, Lachmannium de font. Liu. 1, *p.* 20 *citans; de numero annorum cf. Liu.* 3. 24. 10 3 e graeco *P*²*Fup* (*sed* gre *omnes*): egregio *MPD LA*: a graecia *ed. Rom.* 1469 5 Gurgitem *MPFupA*² *uel A*¹: gurgentem *DLA* 6 urentis *D uel D*²: urenti *PF* (*sed* urentis imul) *upD? LA*: uirenti *M* suffecit *upA*³ *ed. Rom.* 1469: sufficit *MPFGbDL* (*sed* subf-) ab dis *Madv.*: ab diis *MDL*: a diis *PFupA* 7 eo anno *MPupDLA*: *om. F* ea re *MP FupA*²: aere (*uel* ere) *DLA* Aesculapio *PupDLA*: aeisculapio *F*: aescupio *M*

Subscriptio:—Titi Liui ab urbe condita lib. X explicit feliciter *MP FGbDL* (*sed sine* feliciter) *A*: Titus Liuius ab urbe condita liber decimus explicit *up*

Deo gracias Amen *add. A*

In summa parte ultimae paginae codicis F (*u. praef. nostram,* § 14) *adnotatum est*: hic ÷ lib. Sci' Bened (*i. e.* hic est liber Sancti Benedicti) *et in paruis litteris* alleluia. all.